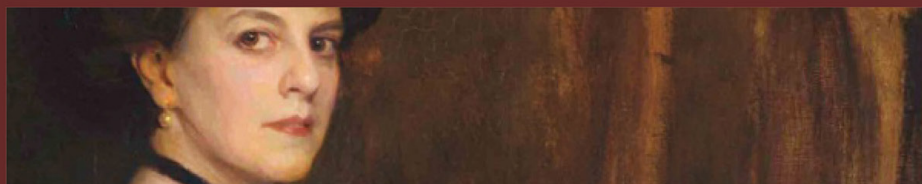

Městská knihovna v Praze

HLEDÁNÍ ZTRACENÉHO ČASU II

Marcel Proust

Hledáte místo, kde...

... můžete celý den studovat nebo pracovat?

... seženete knížku pro zábavu, do školy, k poučení?

... stahujete e-knihy, posloucháte hudbu, tisknete 3D?

... osobně potkáte české i světové autory?

... můžete zajít na koncert, filmy artové i 3D?

Právě jste ho našli!

Městská knihovna v Praze

41 poboček, **3** pojízdné knihovny, **4 000** akcí ročně,
2 000 000 dokumentů, **60** Kč za registraci

www.mlp.cz

knihovna@mlp.cz

www.e-knihovna.cz

www.facebook.com/knihovna

Městská knihovna v Praze

Hledání
ztraceného času
II

Ve stínu
kvetoucích dívek

Marcel Proust

Přeložil Jaroslav Zaorálek

Znění tohoto textu vychází z díla [Hledání ztraceného času. Díl 2. Část 1.](#) a [Hledání ztraceného času. Díl 2. Část 2.](#) tak, jak bylo vydáno v Praze nakladatelstvím Odeon v roce 1928. Pro potřeby vydání Městské knihovny v Praze byl text redakčně zpracován.

Text díla (Marcel Proust: Hledání ztraceného času II), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), je vázán autorskými právy a jeho použití je definováno [Autorským zákonem](#) č. 121/2000 Sb.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uveďte autora-Nevyužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 24. 9. 2018.

Když k nám měl poprvé přijít k večeři pan de Norpois a matka litovala, že profesor Cottard je na cestách a ona sama že přerušila styky se Swannem, neboť tento i onen by bývalého vyslance jistě zajímali, otec jí odpověděl, že host tak znamenitý a učenec tak slavný jako Cottard je vždy ozdobou stolu, ale Swann se svou vychloubavostí, s tím svým zvykem hlasitě upozorňovati i na své nejbezvýznamnější společenské styky je sprostý nafoukanec, který by se markýzovi de Norpois zdál patrně podle jeho vlastního výrazu „hrdopychem“. Tato odpověď mého otce vyžaduje stručné vysvětlení, neboť někteří čtenáři si možná ještě vzpomínají na Cottarda velmi maloměstáckého a na Swanna, stupňujícího v otázkách společenských skromnost a diskrétnost až k svrchované jemnosti. Ale pokud se tohoto posledního týče, stalo se, že k „mladému Swannovi“ a ke Swannovi ze Jockey-Clubu, bývalému příteli mých rodičů, přistoupila osobnost nová (která neměla být poslední), totiž osobnost Odettina chotě. Přizpůsobiv skromným ctižádostem této ženy pudovost, touhy a horlivost, jež míval vždy, vynasnažil se, aby si hluboko pod svým starým společenským postavením zbudoval postavení nové a vyhovující družce, která je s ním měla zaujímati. A při tom se zjevil jako zcela jiný člověk. Ježto (navštěvuje stále ještě, ale sám, své osobní přátele, jimž nechtěl Odettu vnucovat, nepožádali-li sami o seznámení s ní) začínal tím ve společnosti své ženy a uprostřed nových bytostí jakýsi druhý život, bylo by snad ještě pochopitelné, že ke změření jejich společenské hodnoty a tudíž také radosti, kterou pociťovala jeho sebeláska, když je přijímal ve svém domě, užil jako srovnávacího měřítko, ne nejvznešenější lidi, v jejichž společnosti se pohyboval před svou svatbou, ale dřívější známosti Odettiny. I tehdy však, věděl-li člověk, že toužil po seznámení s neelegantními funkcionáři a s ženami nevalné pověsti, které bývaly okrasou ministerských plesů, byl jistě překvapen, slyšel-li ho, Swanna, který dříve,

ba i teď ještě tak půvabně zamlčoval pozvání do Twiekenhamského nebo do Buckinghamského paláce, jak zcela hlasitě rozhlašuje, že žena nějakého sekčního šéfa navštívila paní Swannovou. Řekne se možná, že příčinou toho bylo to, že prostota Swanna elegantního byla jen rafinovanější podobou jeho chlubitvosti a že, tak jako někteří Israeliti, bývalý přítel mých rodičů ukazoval možná jeden po druhém postupné stavy, jimiž prošli lidé jeho rasy, od nejnaivnějšího snobismu a nejhrubší špinavosti až k nejjemnější uhlazenosti. Ale hlavní a pro celé lidstvo platnou příčinou bylo, že ani naše ctnosti nejsou ničím volným, svobodně se vznášejícím, ničím, čím bychom mohli stále libovolně disponovati; sdružují se nakonec v našem duchu s činy, při jejichž příležitosti jsme pokládali za svou povinnost uplatniti je, tak úzce, že nás, jakmile jsme postaveni před činnost jiného řádu, tato činnost zastihne nepřipraveny, takže si ani neuvědomíme, že by byla slučitelná s prováděním týchž ctností. Swann, dychtící po těch svých nových známostech a s hrdostí o nich mluvící, byl jako ti skromní nebo šlechtění slavní umělci, kteří, zabývající se ke konci svého života kuchařstvím nebo zahradnictvím, chlubí se s naivním uspokojením pochvalami, jichž se dostalo jejich jídlům nebo záhonům, o nichž nestrpí kritiku, s níž se ochotně smiřují, jde-li o jejich umělecké dílo, anebo kteří, prodávající svůj obraz za babku, nedovedou ovládnouti svou rozmrzelost, prohrají-li několik pěťáků v domině.

Pokud se profesora Cottarda týče, toho uvidíme lépe teprve později u paní Verdurinové v zámku de la Raspelière. Teď nám může, pokud jeho se týče, postačiti především toto: u Swanna může konec konců tato změna překvapovat, protože byla provedena, ale mnou netušena, již tehdy, když jsem Gilbertina otce vídával v Elysejských polích, kde ostatně, neoslovuje mne nikdy, nemohl se přede mnou vychloubati svými politickými styky (při čemž je pravdou, že ani tehdy, kdyby to byl učinil, bych si hned nevšíml jeho chlubitvé ctižádosti, neboť představa, kterou v sobě člověk dlouho o někom má, zastírá oči a ucpává uši; celé tři roky nerozeznávala má matka líčidlo, jímž si jedna její neteř barvila rty, o nic jasněji, než jako by bylo

neviditelně rozpuštěno v nějaké tekutině; to trvalo až do toho dne, kdy jakási přebytečná částice nebo snad nějaká jiná příčina způsobila to, čemu se říká přesycení: všechno, až dosud nepozorované barvivo zkrystalisovalo a má matka, spatřivši tu nečekanou záplavu barev, prohlásila – stejně jako by to udělal každý combrayský občan že je to hanba, a přerušila se svou neteří téměř úplně styky.) Ale u Cottarda naopak byla doba, v níž jsme ho viděli u Verdurinů při Swannových počátcích, již dosti vzdálena; pocty však a úřední tituly se postupem let hromadí; a pak, člověk může býti nevzdělaný a dělati hloupé vtipy, ale může mít přitom zvláštní nadání, jehož nenahradí žádné povšechné vzdělání, jako na příklad nadání velkého vojevůdce nebo velkého lékaře. Jeho kolegové vskutku nepohlíželi na Cottarda jen jako na lecjakého praktika, který se časem stal evropskou kapacitou. Nejvzdělanější mladí lékaři – aspoň po několik let, neboť módy se mění, protože samy se zrodily z potřeby změny – prohlašovali, že Cottard je jediný mistr, jemuž by svěřili svoji kůži, kdyby někdy onemocněli. Při tom se ovšem stýkali raději s profesory vzdělanějšími, kteří měli více smyslu a pochopení pro umění a s nimiž mohli rozprávěti o Nietzsche nebo o Wagnerovi. Kdykoli byl koncert u paní Cottardové při večírcích, k nimž v naději, že její muž bude jednou děkanem fakulty, zvala jeho kolegy a žáky, pan Cottard, místo aby poslouchal hudbu, hrál raději ve vedlejším saloně karty. Ale byla chválena bystrost, hloubka a jistota jeho pohledu a jeho schopnost diagnózy. A za třetí, pokud se týče toho souhrnu způsobů a chování, který profesor Cottard ukazoval člověku, jako byl můj otec, nezapomínejme, že povahou, kterou projevujeme v druhé polovici svého života, nebývá vždy (třebaže je jí často) naše povaha první, rozvinutá nebo naopak stářím povadlá, zesílená nebo naopak ztlumená; bývá to někdy povaha opačná, opravdu jako obrácený kabát. Vyjma u Verdurinů, kteří si ho zamilovali, Cottardova váhavost, jeho nesmělost a jeho přemrštěné laskavosti byly příčinou, že býval v mládí terčem ustavičných žertů. Který milosrdný přítel mu poradil ten odmítavě studený výraz tváře? Důležitost jeho postavení mu usnadnila jeho přijetí. Všude, vyjma u Verdurinů, u nichž

se pudově stával vždy zase sám sebou, tvářil se chladně a zamlkle, nestrpěl odmluvy, řekl-li něco, a nezapomínal říkati i věci nepřijemné. Mohl vyzkoušeti tento svůj nový postoj u klientů, kteří, ještě ho neznajíce, nemohli srovnávat a byli by jistě velmi překvapeni, kdyby zvěděli, že není mužem od přírody drsným. Usiloval zvláště o klidnou chladnokrevnost, a i v nemocnici, když ze sebe vysypal několik vtipů, které od šéfa kliniky až po nejmladšího externistu kdekoho rozesmávaly, dělával to vždy, nepohnuv při tom ani jediným svaem ve své tváři, která se ostatně k nepoznání změnila od té doby, kdy si dal oholit bradku i knír.

Řekněme si ještě, kdo byl markýz de Norpois. Býval před válkou zplnomocněným ministrem, vyslancem po květnovém převratu, a přes to, k velikému překvapení mnohých, byl od té doby několikrát pověřen, aby zastupoval Francii při různých důležitých jednáních – dokonce jako kontrolor státního dluhu v Egyptě, kde prokázal svými velikými schopnostmi finančními důležité služby – a to kabinety radikálními, jimž by ani prostý reakcionářský měšťan nechtěl sloužit a jimž pan de Norpois měl býti pro svou minulost, styky a názory vlastně podezřelý. Ale zdálo se, že ta pokroková ministerstva si uvědomovala, že takovým jmenováním ukazují, jak široce a shovívavě smýšlejí, jakmile jde o vyšší zájmy státu, že se tím povznášejí nad úroveň politické stranickosti, zasluhující, aby je i *Journal des Débats* označil jménem státníků, a že mají prospěch z vážnosti, pojící se k aristokratickému jménu, a ze zájmu, který vzbudí jako nenadálé překvapení takové nečekané jmenování. A věděli také, že, povolavše pana de Norpois, mohou využití těchto výhod, aniž jim bylo třeba obávat se od něho nějakého nedostatku politické věrnosti, proti němuž jim jeho markýzský původ byl spíše zárukou než strašákem. A v tom se republikánská vláda nemýlila, a to především proto, že jistá šlechta, vychovávaná od mládí k tomu, aby pokládala své jméno za jakousi vnitřní přednost, které jí nic nemůže odníti (a jejíž hodnotu její párové nebo ti, kteří jsou rodu ještě vznešenějšího, velmi dobře znají), ví, že nepotřebuje, neboť ničeho by jimi nezískala, těch úsilí, jimiž se bez valného pozdějšího výsledku vyčerpává tolik

měšťanů, hlásajících jen názory loajální a stýkajících se jen s lidmi, věrně smýšlejícími s republikánskou vládou. Naopak, usilujíc o to, aby nabyla více lesku v očích rodin knížecích nebo vévodských, pod nimiž zatím stojí, tato aristokracie ví, že je to pro ni možné jen doplněním svého jména tím, čeho v něm samém není, tím, co působí, že i při tomto svém jméně bude míti převahu: vlivem politickým, slávou literární nebo uměleckou, velikým jméním. A svá úsilí, jež nevěnuje bezvýznamnému zemánkovi, obletovanému měšťany, ani neplodnému přátelství, za něž by od knížat ničeho nezískala, soustředí na politiky (byť byli i zednářskými volnomyšlenkáři), kteří mohou dopomoci k vyslanectvím nebo přispěti svým vlivem při volbách, na umělce nebo na učence, jejichž podpora pomáhá k „vytvoření“ v oboru, v němž jsou slavní, zkrátka na všechny ty, kteří mohou pomoci k proslavení se nebo k bohatému sňatku.

Ale pokud se týče pana de Norpois, bylo při tom hlavně to, že během své dlouhé činnosti diplomatické nasákl tím negativním, šablonovitým, konzervativním duchem, který je nazýván „duchem vládním“ a který je vskutku duchem všech vlád a zvláště, ve všech vládách, duchem úřadů. Ve své úřední činnosti načerpal odpor, strach a opovržení k těm více méně revolučním a přinejmenším aspoň nekorektním jednáním, která bývají jednáními všech opozičníků. Vyjma u nějakých lidových a společenských nevzdělanců, kteří naprosto nechápou rozdíl druhů, tím, co sbližuje, není shoda názorů, ale pokrevní příbuznost duchů. Akademik druhu Legouvého, který by byl stoupencem klasiků, jistě by radostněji souhlasil s chvalořečí na Viktora Huga, proslovenou Maximem Du Campem nebo Mézièrem, než s chvalořečí na Boileaua, proslovenou Claudem. Shodné vlastenectví stačí k tomu, aby sbližilo Barrèsa s jeho voliči, kteří nedělají patrně velké rozdíly mezi ním a panem Jiřím Berryem, ale nestačí k jeho sbližení s těmi jeho kolegy z Akademie, kteří, majíce s ním shodné názory politické, ale ducha jiného druhu, dají před ním přednost i svým politickým odpůrcům, jako jsou pánové Ribot a Deschanel, k nimž zase věrní monarchisti se cítí mnohem blíže než k Maurrasovi nebo k Léonovi Daudetovi, kteří

přece také touží po návratu krále. Jsa skoupý na slova nejen z jakési úřední prozíravosti a opatrnosti, ale také proto, že slova jsou hodnotnější, odstíněnější v očích mužů, kteří svá desetiletá úsilí o sblížení dvou zemí shrnují, vyjadřují – v nějakém proslovu nebo protokolu – prostým přídavným jménem, které je napohled banální, v němž však oni vidí celý svět, pan de Norpois byl pokládán za velmi nepřístupného muže v komisi, v níž zasedal po boku mého otce, jemuž každý blahopřál k přátelství, jež mu projevoval bývalý vyslanec. A toto přátelství překvapovalo nejvíce právě mého otce. Neboť jsa povahy vůbec málo vlídné, byl zvyklý, že se s ním mimo kroužek jeho nejdůvěrnějších přátel nikdo nestýkal, a zcela prostě se k tomu přiznával. Uvědomoval si, že přátelství pana de Norpois je výsledkem toho zcela individuálního hlediska, na něž se každý staví při rozhodování o svých sympatiích a z něhož všechny intelektuální hodnoty nebo citovost nějaké osoby nebudou u někoho z nás, jehož ona osoba nudí nebo dráždí, tak dobrým doporučením jako nenucená upřímnost a veselost osoby jiné, která by se jiným lidem zdála prázdnou, lehkomyšlnou a bezvýznamnou.

„De Norpois mne zase pozval k obědu; to je zvláštní; v komisi, v níž se soukromě s nikým nestýká, se tomu kdekdo diví. Jistě mi bude zase vyprávěti něco svrchovaně zajímavého o válce v roce 70.“

Otec věděl, že pan de Norpois, snad sám, upozornil císaře na vzrůstající moc a na válečné záměry Pruska a že Bismarck si neobyčejně vážil jeho inteligence. Ještě nedávno v Opeře, při slavnostním představení na počest krále Theodosia, noviny upozornily na dlouhý rozhovor vladaře s panem de Norpois.

„Musím se dovědět, má-li tato králova návštěva opravdu nějaký význam,“ řekl nám otec, zajímající se velice o zahraniční politiku. „Vím sice, že starý Norpois dovede mlčet jako hrob, ale mně vždycky tak pěkně všecko poví.“

Pokud se mé matky týče, je možné, že vyslanec neměl v sobě onen druh inteligence, který ji nejvíce zajímal. A jsem nucen říci, že řeč pana de Norpois byla tak dokonalým souborem zastaralých mluvních tvarů, vlastních jednomu povolání, jedné třídy a jedné

době – době, která pro ono povolání a pro onu třídu snad ještě zcela ani nezanikla – že mne někdy mrzí, že jsem si prostě nezapamatoval věty, které jsem od něho slýchal. Dosáhl bych tím účinku starobylosti stejně pohodlně a stejným způsobem jako onen herec z divadla v Palais Royal, který na otázku, kde vyhledává své podivné klobouky, odpovídal:

„Já je nevyhledávám. Já je schovávám.“

Slovem, myslím, že matka pokládala pana de Norpois za trochu „staromódního“, což bylo ovšem daleko od toho, aby se jí to nelíbilo z hlediska způsobů a chování, ale neokouzlovalo ji to tak velice v oblasti ne myšlenkové – neboť myšlenky pana de Norpois bývaly velmi moderní ale výrazové. Cítila však, že polichotí jemně svému choti, bude-li s ním mluvit s obdivem o diplomatuvi, který mu projevuje tak vzácnou náklonnost. Posilujíc v duchu mého otce jeho dobré mínění o panu de Norpois a přivádějíc ho tím k tomu, aby dobře smýšlel také o sobě, měla vědomí, že plní tu ze svých povinností, jejímž úkolem bylo zpříjemnit svému choti život, stejně jako to dělala, když bděla nad tím, aby se dobře vařilo a aby obsluha byla tichá. A protože nedovedla mému otci lhát, přiměla i sebe k obdivování se vyslanci, aby ho tak mohla chválit zcela upřímně. Měla ostatně docela přirozené zalíbení v jeho dobrotivém vzhledu, v jeho zdvořilosti, poněkud již neobvyklé (a tak obřadné, že, když spatřil, kráčeje se vztyčenými vysokými rameny, mou matku, jedoucí kolem něho ve voze, odhodil, dříve než ji smeknutím pozdravil, doutník, který si právě zapálil), v jeho řeči, která bývala tak odměřená a při níž mluvil co nejméně o sobě a vždy přihlížel k tomu, co mohlo býti příjemné člověku, s nímž právě mluvil, a v jeho přesnosti, s níž odpovídal na dopisy tak rychle, že otec, když na obálce, poslav mu právě dopis, poznal písmo pana de Norpois, v prvním okamžiku myslíval, že jejich listy se nešťastnou náhodou křížovaly: bylo to, jako by pošta pro něho vybírala dopisy ze schránek také mimo obvyklé doby. Matka žasla, že byl tak přesný, třebaže byl tak zaměstnán, tak laskavý, třebaže byl tak slavný, neuvědomujíc si při tom, že taková „třebaže“ jsou vždy jen nepochopená „protože“ a že (stejně jako

bývají starci tak čilí na své stáří, králové tak plní prostoty a obyvatelé malých měst tak dobře o všem informováni) tytéž zvyky, které umožňovaly panu de Norpois, aby zastal tolik různých prací a byl přesný ve své korespondenci, působily, že byl tak oblíben ve společnosti a tak laskav k nám. Ba ještě více, omyl mé matky, stejně jako omyl všech těch lidí, kteří jsou příliš skromní, vyplýval z toho, že stavěla vše, co jí se týkalo, pod ostatní věci a v důsledku toho jaksi mimo ně. Odpověď, o níž soudila, že její rychlé odeslání je velikou laskavostí otcova přítele, který psával denně mnoho dopisů, vyjímala z toho velikého počtu listů, z nichž to byl přece jen jediný; stejně si neuvědomovala, že oběd u nás byl pro pana de Norpois jedním z nesčetných aktů jeho společenského života: nevzpomněla si, že vyslanec byl dříve, ve své diplomatické službě, zvyklý pokládati obědy u přátel za součást svých úředních výkonů a plýtvati při nich vžitou laskavostí; bylo by bývalo příliš, žádati od něho, aby ji odložil právě tehdy, když přišel obědvat k nám.

První oběd pana de Norpois v našem domě, v jednom z těch let, kdy jsem si ještě hrával v Elysejských polích, zůstal v mé paměti, protože odpoledne téhož dne bylo odpoledne, kdy jsem měl konečně slyšeti Bermu ve *Faidře*, a také proto, že rozmlouvaje s panem de Norpois uvědomil jsem si najednou a novým způsobem, jak pocity, vzbuzované ve mně vším, co se týkalo Gilberty Swannové a jejích rodičů, se lišily od pocitů, které tatáž rodina probouzela v kterémkoli jiném člověku.

Pozorujíc patrně mou sklíčenost, do níž mne vháněly blížící se novoroční prázdniny, během nichž jsem Gilbertu, jak mi to sama oznámila, neměl vidět, matka, aby mne vzpružila, mi jednoho dne řekla:

„Toužíš-li stále ještě tak velice, abys slyšel Bermu, myslím, že otec by ti možná dovolil, abys šel do divadla; babička by tě tam mohla zavést.“

Ale mělo to jinou příčinu: pan de Norpois otci řekl, že by mne měl pustit na Bermu, že je to pro mladíka trvalá a cenná vzpomínka, a tu otec, stavějící se až dosud nepřátelsky proti tomu, abych šel utrát-

ceti čas a vydával se v nebezpečí, že se zkazím tím, co k velikému pohoršení mé babičky nazýval zbytečnostmi, nebyl již dalek toho, aby viděl v divadle, vychvalovaném vyslancem, jakousi část nějakého souhrnu drahocenných rad, týkajících se úspěchu na skvělé životní dráze. Babička, která tím, že se zřekla prospěchu, který by mi podle jejího úsudku mohl vyplynouti z poslechnutí si Bermy, vykonala velikou oběť v zájmu mého zdraví, divila se, že mé zdraví se na pouhé slovo pana de Norpois stalo najednou vedlejší věcí. Vkládajíc všechny své nezvratné naděje v životosprávu, která mi předpisovala pohyb na zdravém vzduchu a časný spánek, bědovala jako nad nějakou pohromou nad jejím porušením, jehož jsem se měl dopustit, a žalostným hlasem říkala:

„Ach, jak jste lehkomyslný!“ A to otci, který jí nakvašeně odpovídal:

„Jakže! Ted' zase vy nechcete, aby tam šel! To je poněkud příliš: vy, která jste nám stále opakovala, že by mu to mohlo být prospěšné.“

Ale pan de Norpois změnil záměry mého otce také v otázce, pro mne mnohem důležitější. Otec vždy toužil, abych se stal diplomatem, a já jsem se nedovedl smířiti s myšlenkou, že, i kdybych zůstal nějakou dobu přidělen v ministerstvu, byl bych v nebezpečí, že budu jednoho dne poslán jako vyslanec do některého města, v němž nebude Gilberty. Bylo by mi milejší vrátit se k literárním plánům, jež jsem spřádal a potom zavrhl při svých procházkách směrem ke Guermantes. Ale otec vytrvale odporoval tomu, abych se věnoval spisovatelství, jež pokládal za povolání mnohem nižší než diplomacii, odpíraje mu dokonce jméno povolání, až do toho dne, kdy ho pan de Norpois, který neměl příliš v lásce diplomaty posledních let, ujistil, že člověk si může jako spisovatel získati stejnou vážnost, vyvíjeti stejnou činnost a uchovati si ještě větší neodvislost než při službě vyslanecké.

„Nu tak! Jakživ bych to nebyl řekl: otec Norpois není nikterak proti tomu, aby ses zabýval literaturou,“ řekl mi otec. A ježto sám byl dosti vlivný, myslel, že není nic, co by se nedalo nějak zařídit, co by nebylo příznivě vyřešeno po rozhovoru s vynikajícími lidmi:

„Přivedu ho teď někdy večer, až půjdeme z komise, k nám. Budeš s ním trochu mluvit, aby tě mohl ocenit. Napiš něco dobrého, abys mu to mohl ukázat; zná se velmi dobře s ředitelem *Revue des Deux Mondes*, pomůže ti do ní, zařídí to nějak, je to starý lišák; a věru, mluví tak, jako by ta dnešní diplomacie!...“

Štěstí, že nebudu nucen odloučiti se od Gilberty, ve mně probouzelou touhu, ale ne schopnost napsati něco krásného, co by mohlo býti ukázáno panu de Norpois. Po několika přípravných stránkách, když mi pero vypadlo rozmrzele z ruky, plakal jsem vztekem při představě, že nikdy nebudu míti spisovatelské schopnosti, že nemám nadání a nebudu moci využití ani té šťastné náhody, kterou mi nabízel brzký příchod pana de Norpois a která mi měla umožniti, abych zůstával stále v Paříži. Jenom myšlenka, že mne pustí do divadla na Bermu, rozptylovala můj žal. Ale stejně jako jsem toužil spatřiti bouře jen na pobřežích, na nichž byly nejvzteklejší, nechtěl bych slyšeti slavnou herečku jinak než v některé z těch klasických úloh, v nichž, jak mi Swann řekl, dosahovala až jakési vznešenosti. Neboť toužíme-li po jistých přírodních nebo uměleckých dojmech v naději na nějaký vzácný objev, zdráháme se s jakousi umíněností tomu, aby naše duše přijala místo nich dojmy méně cenné, které by v nás mohly vzbudit klamnou představu o přesné hodnotě Krásna. Berma v *Andromase*, v *Marianiných vrtoších* nebo ve *Faidře*, to byly ty úžasné věci, po nichž má obraznost tak toužila. Kdybych někdy uslyšel Bermu recitovat verše: „Náhly odjezd prý vás odvádí, Pane“ atd., byl bych stejně nadšen jako toho dne, kdy by mne gondola přivezla k Tizianovi v kostele dei Frari nebo ke Carpacciům v San Giorgio dei Schiavoni. Znal jsem je v prosté černobílé reprodukci, jak ji podávají tištěná vydání; ale mé srdce bušilo, kdykoli jsem si jako při uskutečnění nějaké cesty řekl, že je konečně spatřím zalité ovzduším a slunečním jassem zlatého hlasu. Carpaccio v Benátkách, Berma ve *Faidře*, veledíla umění malířského nebo dramatického, jež sláva, pojíci se k nim, činila ve mně tak živoucími, to je tak nedílnými, že, kdybych uviděl Carpaccia v některém sále v Louvru nebo Bermu v některé hře, o níž bych nikdy předtím neslyšel, nepocítil

bych již toho rozkošného překvapení, že patřím konečně tělesným očima na nepochopitelný a jedinečný předmět tolika tisíců svých snů. A pak: očekáváje od Bermíny hry jakási zjevení různých podob vznešenosti a bolesti, měl jsem dojem, že vše, co je velikého a skutečného v té hře, je tím větší a skutečnější, jestliže to herečka uplatní v díle opravdu hodnotném, místo aby vetkávala pravdu a krásno do osnovy hrubé a bezvýznamné.

Konečně, kdybych měl Bermu slyšeti v nějakém novém kuse, nemohl bych snadno posouditi její umění a její přednes, protože bych nedovedl rozlišiti text, jehož bych předem neznal, od toho, čím by jej doplnila intonace a gesta, která by mi s ním splývala v jedno, zatím co díla stará, jež jsem znal nazpaměť, jevila se mi jako širé, rezervované a prázdné plochy, na nichž bych mohl úplně svobodně oceniti vše, čím by je Berma jakoby freskou pokryla v ustavičné vynalézavosti své inspirace. Naneštěstí již několik let od té doby, kdy odešla z velikých divadel a založila slávu kteréhosi divadla bulvárního, v němž byla hvězdou, nehrávala klasiky; marně jsem prohlížel plakáty: ohlašovaly mi vždy jen hry zcela nové, vyráběné oblíbenými tehdy autory výslovně pro ni; ale jednou ráno, hledaje v divadelních rubrikách odpolední představení v novoročním týdnu, spatřil jsem tam poprvé ke konci představení, po jakési, patrně bezvýznamné jednoaktovce, jejíž název se mi zdál nesrozumitelný, protože v sobě obsahoval všechnu tu zvláštnost děje, jehož jsem neznal – dva akty z *Faidry* s paní Bermou a pro příští odpolední představení *Polosvět* a *Marianiny vrtochy*, jména, která stejně jako jméno *Faidra* mi byla průzračně srozumitelná, vyplněná jenom jásem, tak mi ta díla byla známa, prosvícena až do dna úsměvem umění. Zdálo se mi, že zvyšují jaksi i vznešenost samé Bermy, když jsem v novinách za programem těchto divadel četl, že ona sama se rozhodla ukázati se zase veřejnosti v některých svých starých rolích. Umělkyně tedy věděla, že některé úlohy tají v sobě zájem, který přežívá novost jejich objevení se nebo úspěšnost jejich reprízy, pokládala je ve svém provedení za jakási muzejní veledíla, která je možné s prospěchem a poučením předvésti ještě jednou před

oči generace, která se jí v nich obdivovala, nebo i té, která jí v nich ještě neviděla. Davši oznámiti takto, mezi ostatními hrami, jejichž účelem je jenom vyplnění večerního programu, *Faidru*, jejíž název nebyl o nic delší než jejich a nebyl vytištěn odlišnými typy, připojovala k ní jakoby nevyslovený důraz hostitelky, která, představujíc vás před zasednutím ke stolu svým hostům, řekne mezi jmény lidí, kteří jsou jenom hosty, a tímž tónem, jímž vyslovila jména ostatní: Pan Anatol France.

Lékař, který mne ošetřoval – ten, který mi zakázal jakoukoli cestu – zrazoval mé rodiče od toho, aby mne pustili do divadla; vrátím prý se z něho chorý, možná, že na dlouho chorý, a budu z toho mít nakonec více utrpení než radosti. Tato obava by mne mohla zdržeti, kdyby tím, co jsem od takového představení očekával, byla jen radost, kterou může pozdější utrpení jakousi kompenzací přehluchat. Ale – stejně jako od cesty do Balbecu nebo do Benátek, po nichž jsem tak toužil – tím, co jsem žádal od toho představení, bylo něco zcela jiného než radost: byly to pravdy, které se týkaly světa skutečnějšího, než byl svět, v němž jsem žil, a které, jakmile bych je jednou získal, by mi nemohly býti odňaty žádnými bezvýznamnými událostmi mé zahálčivé existence, byť to byly i události bolestné pro mé tělo. Radost, kterou bych prožíval při představení, by se mi jevila nanejvýš jako nezbytná snad forma vnímání těch pravd; a to stačilo, abych si přál, aby předpovídaná nevolnost nezačala před ukončením představení, které by jí mohlo býti zkaženo a mohlo by pak ve mně zanechat klamný dojem. Prosil jsem snažně rodiče, kteří mi od lékařovy návštěvy nechtěli již dovolit, abych na *Faidru* šel. Přednášel jsem si bez ustání tu tirádu: „Náhly odjezd prý vás odvádí, Pane,“ vymýšleje si všechny intonace, s nimiž je možné vysloviti ji, abych pak tím lépe změnil nečekanost té, kterou vynalezla Berma. Jsouc ukryta jako Nejsvětější svátost za oponou, která mi ji zakrývala a za níž jsem jí každé chvíle propůjčoval jiný vzhled podle těch Bergottových slov – v knížce, půjčené mi Gilbertou – na která jsem si vzpomínal: „Plastická vznešenost, křesťanský rubáš kajícíků, jansenistická bledost, princezna de Trézène a de Clèves,

mykénské drama, delfický symbol, sluneční mýtus,“ božská Krása, kterou mi měla zjeviti Bermina hra, trůnila ve dne v noci na oltáři ustavičně ozářeném v hloubi mého ducha, mého ducha, o němž se moji přísní a lehkomyšní rodičové chystali rozhodnouti, uzavře-li nebo neuzavře-li v sobě, a to provždy, dokonalosti Bohyně odhalené na témž místě, na němž se teď tyčila její neviditelná podoba. A s očima stále upřenýma na ten nepochopitelný obraz bojoval jsem od rána do večera s překážkami, které mi stavěla v cestu má rodina. Ale když tyto překážky padly, když matka – třebaže představení bylo právě toho dne, kdy bylo zasedání komise, po němž měl otec přivést k večeři pana de Norpois – řekla:

„Víš, nechceme, aby ses rmoutil; myslíš-li, že tě to tak velice potěší, běž si tam.“ A když cesta do divadla, až dosud zakázaná, závisela již jenom na mně, tehdy poprvé, nepotřebuje se již starati o to, aby přestala býti nemožnou, zamyslel jsem se nad tím, je-li vůbec touhy hodna, zdali mne nějaké důvody jiné než zákaz mých rodičů neměly přiměti k tomu, abych se jí zřekl. Především, když jsem byl zprvu odsuzoval jejich krutost, jejich souhlas ve mně probudil takovou lásku k nim, že představa, že jim působím muka, působila také mně samému utrpení, v němž se mi zdálo, že cílem života není již pravda, ale láska, a život se mi zdál dobrým nebo zlým jen podle toho, budou-li moji rodiči šťastni nebo nešťastni.

„Raději bych tam nešel, kdybych věděl, že vás to rmoutí,“ řekl jsem matce, která se naopak snažila vymluviti mi tu postranní myšlenku, že by ji to nějak trápilo, myšlenku, která, jak říkala, by zkazila všechnu radost, kterou jsem z *Faidry* mohl míti a která ji a otce přiměla, aby svůj zákaz zrušili. Ale tu se mi zdál zase velmi těžkým ten jakýsi závazek, že z toho budu míti radost. A pak, vrátím-li se z divadla nemocen, uzdravím se tak rychle, abych mohl po svátcích, až se tam vrátí Gilberta, chodívat zase do Elysejských polí? Proti všem těmto důvodům, chtěje rozhodnouti, co udělat, postavil jsem myšlenku, neviditelnou za svým závojem, o Bermině dokonalosti. Na jednu miska vah jsem položil: „cítit, že matinka je smutná, vydávat se v nebezpečí, že nebudu moci jíti do Elysejských polí,“ na

druhou „jansenistická bledost, sluneční mýtus“; ale také tato slova se nakonec v mém duchu zatemnila, neříkala mi již nic, ztrácela všechnu váhu; mé nejistoty se staly tak bolestnými, že, kdybych se teď byl rozhodl, pro divadlo, bylo by to již jen proto, abych je ukončil a byl jich jednou provždy zbaven. Bylo by to proto, abych zkrátil své utrpení, a ne již proto, že bych doufal v nějaký myšlenkový zisk, a podlehl bych svůdnosti dokonalosti proto, že bych se chtěl dáti vésti ne k Moudré Bohyni, ale k nelítostnému Božstvu bez tváře a beze jména, které se potají postavilo pod závoj na její místo. Ale to vše se najednou změnilo; má touha po tom, abych uslyšel Bermu, dostala novou ránu bičem, která mi umožnila, abych netrpělivě a radostně čekal na to odpolední představení: když jsem přišel postavit se – jako stylita na své každodenní, od nedávná tak kruté místo před sloupem s plakáty, spatřil jsem, ještě úplně vlhký, podrobný plakát *Faidry*, který tam byl právě přilepen (a na němž, abych pravdu řekl, rozdělení ostatních úloh mi nepřinášelo nic nového, co by mne mohlo svést k rozhodnutí). Ale tento plakát dal jednomu z cílů, mezi nimiž jsem se kolísal, tvar určitější a – ježto vývěska byla datována ne dnem, kdy jsem ji četl, ale dnem, kdy se představení bude odbývat, a byla označena i hodinou, kdy začíná – téměř bezprostředně blízký, již se uskutečňující, takže jsem poskakoval před sloupem radostí při představě, že toho dne, přesně v označenou hodinu, budu přichystán, sedě již na svém místě, naslouchati Bermě; a ze strachu, že by rodiče neměli již dosti času, aby opatřili dvě dobrá místa pro babičku a pro mne, jediným skokem jsem byl zase doma, štván jsa těmi kouzelnými slovy, která v mé mysli vystřídala „jansenistickou bledost“ a „sluneční mýtus“: „dámy nebudou vpuštěny do hlediště v kloboucích; dveře budou zavřeny ve dvě hodiny“.

Žel! Toto první představení bylo velikým zklamáním. Otec nám navrhl, že nás, babičku a mne, zaveze k divadlu, až pojedou do komise. Před odchodem z domu řekl matce:

„Ať máš dobrý oběd; víš, že přivedu pana de Norpois.“

Matka na to nezapomněla. A Františka, jež od včerejšího večera, jsouc šťastna, že se může oddati kuchařskému umění, k němuž měla

jistě nadání, jsouc ostatně povzbuzena ohlášením nového hosta a vědouc, že má podle metod, známých jenom jí, nakomponovati hovězí v rosolu, žila v žáru tvůrčího díla; jelikož přisuzovala svrchovaný význam vnitřní hodnotě látek, jichž bylo třeba k výrobě jejího díla, šla sama do tržnice nakoupit nejkrásnějších kousků svíčkové, hovězí podkolení a telecí nožku jako Michel Angelo, trávící osm měsíců v carrarských lomech výběrem nejlepších kusů mramoru na pomník Julia II. Františka vyvíjela při těchto pochůzkách takový žár, že matinka, vidouc její rozpálené tváře, měla strach, aby naše stará služka neonemocněla přepracováním jako tvůrce medicéjského náhrobku v pietragantaských lomech. A hned včera večer poslala Františka péci k pekaři to, co nazývala nevyorskou šunkou a co obalovala jakoby růžovým mramorem chlebovou střídou. Pokládajíc své vlastní uši za poněkud nejisté a řeč za méně bohatou, než ve skutečnosti je, když poprvé slyšela mluvit o yorské šunce – soudíc, že je nepravděpodobná taková bohatost slovníku, aby vedle Yorku existoval také New-York – myslela patrně, že špatně slyšela a že to mělo býti jméno, které již znala. A tak bylo od té doby slovo York, kdykoli je slyšela nebo četla v nějakém inzerátě, doprovázeno v jejích uších nebo očích vždy slůvkem: New, jež vyslovovala Nev. A proto s největší upřímností říkala kuchyňské: „Běžte mi k Olivovi pro šunku. Paní zdůrazňovala, aby to byla nevyorská.“

Měla-li Františka toho dne palčivou jistotu velikých tvůrců, mým údělem byl krutý nepokoj člověka hledajícího. Dokud jsem Bermu neslyšel, pociťoval jsem ovšem radost. Cítil jsem ji v parčíku, který byl před divadlem a jehož holé kaštany měly o dvě hodiny později zasvítit kovovými odlesky, až rozsvícené plynové hořáky ozáří jejich větvičky; před biletáři, jejichž výběr, postup, osud závisel na veliké umělkyni – která jediná podržovala moc v té administraci, v jejímž čele se v tichu a v tajnosti střídali různí ředitelové, chvilkoví a vždy jen dočasně ustanovení – a kteří vzali naše lístky, aniž na nás pohledli, jsouce vzrušeni myšlenkou, byl-li nový personál přesně poučen o všech nařízeních paní Bermy, je-li dobře známo, že klaka jí nemá nikdy tleskat, že okna mají být otevřena, kdykoli ona nebude

na jevišti, že i nejmenší dveře mají být zavřeny a že má býti v její blízkosti postavena někde v skrytu nádoba s teplou vodou k zachycování prachu: a vskutku, za chvíli se její povoz, tažený dvěma koni s dlouhými hřívami, zastaví před divadlem, Berma z něho vystoupí, zahalena jsouc kožišinami, a odpovídajíc rozmrzele na pozdravy, pošle některou svou komornou, aby zjistila místa, rezervovaná jejím přátelům, teplotu v sále, obsazení lóží, úbor biletárek, protože divadlo a návštěvníci byli pro ni jen druhým, více vnějším šatem, do něhož vstoupí, a prostředím více méně dobře vodivým, jímž projde její nadání. Byl jsem šťasten také v sále; od té doby, kdy jsem – v pravém opaku k tomu, co mi až dosud ukazovala má dětinská obraznost – věděl, že je jediné jeviště pro všechny diváky, myslel jsem, že, stejně jako když člověk stojí v davu lidí, ostatní diváci brání výhledu na jeviště; ale uviděl jsem, že naopak díky rozestavení sedadel, které je jakoby symbolem každého vjemu, každý se cítí středem divadla; to mi také vysvětlilo, proč Františka, když byla jednou poslána na jakýsi „obraz ze života“ na třetí galerii, tvrdila, když se vrátila domů, že její místo bylo nejlepší z celého divadla, a místo aby se na něm cítila příliš daleko, byla polekána tajemnou a živoucí blízkostí opony. Má radost ještě vzrostla, když jsem za spuštěnou oponou začal rozeznávat nejasné zvuky, podobné těm, jež slyšíme pod skořápkou vajíčka, když se kuřátko chystá proklubat se, zvuky, které se zakrátko zesílily a najednou se z toho světa neviditelného očím našim, ale vidoucího nás svými, obrátily zcela určitě k nám v důrazné podobě zazvonění, stejně vzrušujícího jako nějaké signály z Marsu. A také po vytažení opony – když psací stůl a kamna, ostatně dosti všední, naznačily na jevišti, že osoby, které vystoupí, nebudou herci, kteří přijdou recitovat, jak jsem to viděl jednou při kterémsi večírku, ale lidé, prožívající ve své domácnosti jeden den svého života, do něhož násilím, nejso jimi vůbec pozorován, vniknu – má radost stále ještě trvala; byla přerušena krátkým nepokojem: právě když jsem před začátkem hry napínal sluch, vešli na jeviště dva muži, velmi rozzlobení, protože mluvili tak hlasitě, že v celém tom sále, v němž bylo přes tisíc lidí, bylo jasně slyšet každé

jejich slovo, zatím co i v malé kavárničce je člověk nucen zeptat se číšníka, co si to povídají dva lidé, kteří se tam dostali do sporu; ale v témž okamžiku, jsa překvapen, že diváci jim naslouchají bez protestu, jsou pohřženi do svorného mlčení, jež za chvíli prorazil tu a tam tlumený smích, pochopil jsem, že ti dva drzí muži jsou herci a že začala ona jednoaktovka. Po ní následovala přestávka tak dlouhá, že diváci, vrátivše se na svá místa, se znepokojovali a dupali. Byl jsem tím polekán; neboť stejně jako když jsem ve zprávě o nějakém procesu četl, že nějaký šlechetný člověk přijde, nedbaje svých zájmů, svědčiti ve prospěch nějakého nevinného, vždy jsem se bál, že k němu nebudou dosti milí, že mu neprojeví dosti vděčnosti, že ho neodmění dosti bohatě a že, jsa tím znechucen, mohl by se přiklonit k nespravedlnosti, stejně teď, připodobňuje v tom genialitu ke ctnostnosti, bál jsem se, aby Berma, jsouc popuzena nezpůsobností diváků, tak špatně vychovaných – o nichž bych si naopak raději přál, aby mezi nimi s jakýmsi vnitřním uspokojením poznala některé slavné lidi, na jejichž úsudku by jí záleželo nevyjádřila jim svou nespokojenost a své opovržení špatnou hrou. A prosebným pohledem jsem se díval na ty dupající surovce, kteří mohli ve své vzteklosti roztříštit křehký a drahocenný dojem, pro který jsem si tam přišel. Poslední okamžiky mého štěstí trvaly při prvních výjevech *Faidry*. Postava *Faidry* se v tomto začátku druhého jednání neobjevuje: a přece, jakmile byla vytažena opona a jakmile se rozhrnula druhá opona z červeného sametu, která zdvojnásobovala hloubku jeviště ve všech kusech, v nichž Berma hrála, z pozadí vystoupila jakási herečka, která měla podle toho, jak mi byly popsány, tvář i hlas slavné Bermy. Rozdělení úloh bylo jistě změněno, všechna ta péče, s níž jsem si prostudoval úlohu *Theseovy* ženy, byla teď zbytečná. Ale kterási jiná herečka odpověděla první. Jistě jsem se zmýlil, pokládaje tu první za Bermu, neboť druhá se jí podobala ještě více a ještě více než ta první měla její přednes. Ostatně obě dvě doplňovaly svou úlohu vznešenými gesty – která jsem jasně rozeznával a jejichž souvislost s textem, zatím co nadzdvihovaly svá krásná řasnatá roucha, jsem dobře chápal – a také důmyslné into-

nace, tu vášnivé, tu zase ironické, vysvětlující mi význam některých veršů, jež jsem doma četl, ale jejichž významu jsem nevěnoval dosti pozornosti. Najednou však se v rozhrnutí rudé opony svatostánku zjevila jako v rámci jakási žena a ihned, podle strachu, který se mne zmocnil a který byl úzkostlivější, než mohl býti strach Bermin, aby nebyla vyrušována otevřením některého okna, aby nebyla popuzena potleskem, platícím jejím družkám, nebo nedostatečným potleskem jí samé – a podle způsobu, který byl ještě absolutnější než Bermin a jímž jsem od té chvíle viděl v sále, v publiku, v hercích, ve hře i ve svém vlastním těle jen akustické prostředí, nemající významu leč v té míře, pokud je příznivo modulaci toho hlasu, ihned jsem pochopil, že obě ty herečky, jimž jsem se již několik minut obdivoval, se v ničem nepodobaly té, kterou jsem přišel poslouchat. Ale zároveň přestala všechna má radost; marně jsem upínal k Bermě své oči, sluch a celého ducha, aby mi neuklouzlo ani to nejmenší z důvodů, jež mi poskytne k tomu, abych se jí obdivoval; nepodařilo se mi zachytit nic takového. Ba nemohl jsem ani, tak jako u jejích kolegyní, rozeznat v jejím přednesu a v její hře promyšlené intonace a krásná gesta. Naslouchal jsem jí, jako bych *Faidru* četl nebo jako kdyby Faidra sama v té chvíli mluvila věty, které jsem slyšel, vůbec nepozoruje, že by k nim Bermin talent něco přidával. Byl bych chtěl – abych ji mohl prohloubiti, abych mohl objeviti, co je v ní krásného – zastaviti, na dlouho před sebou znehybniti každou intonaci umělkyně, každý výraz její tváře; snažil jsem se aspoň mocí myšlenkové hbitosti, stavěje před každým veršem svou pozornost do střehu, abych nerozptýlil v přípravách ani částečku časového trvání každého slova a každého gesta, a aby se mi podařilo sestoupiti do nich tak hluboko, jak bych to učinil, kdybych k tomu měl dlouhé hodiny. Ale jak bylo toto trvání krátké! Sotvaže mé ucho zachytilo nějaký zvuk, již byl vystřídán jiným. V jednom výjevu, kde Berma zůstává chvíli státi bez hnutí s rukou zdviženou k tváři, zalité pomocí umělého osvětlení zelenavým světlem před pozadím, znázorňujícím moře, celé divadlo vybuchlo potleskem, ale herečka již změnila místo, a obraz, který bych chtěl prostudovat, již zmizel.

Řekl jsem babičce, že nevidím dobře; podala mi své kukátko. Ale věří-li člověk ve skutečnost věcí, použití nějakého umělého prostředku k tomu, aby si je dal ukázat, nevyrovná se úplně pocitu jejich blízkosti. Měl jsem dojem, že to, co vidím, není již Berma, ale její obraz pod zvětšovací sklem. Odložil jsem kukátko; ale bylo možné, že obraz, který se odrážel v mém oku a byl tou vzdáleností zmenšen, nebyl již přesný; která z těch dvou Berm byla pravá? Pokud se týče vyznání lásky Hippolytovi, očekával jsem mnoho od toho kousku, v němž Berma, soudě podle důmyslného zdůrazňování, na něž její družky stále upozorňovaly v partiích méně krásných, jistě dosáhne účinků mnohem úžasnějších než byly ty, jež jsem si doma při čtení snažil představit; ale nedosáhla ani těch, jež by byly jistě našly Oinona nebo Aricie, přejela hoblíkem jednotvárné melodie celou tu tirádu, která je přece plna protikladů tak nápadných, že ani herečka nepřilíši zdatná, ba ani lyceistky by se v ní neminuly účinkem; ostatně přednesla ji tak rychle, že teprve, když dospěla k poslednímu verši, můj duch si uvědomil chtěnou monotonii, s níž odříkala verše první.

Konečně vybuchl můj první pocit obdivu: byl probuzen zuřivým potleskem diváků. Vmísil jsem do něho potlesk svůj, snaže se prodloužiti jej, abych svým uznáním, protože Berma se překonávala, sám sebe přesvědčil, že jsem ji slyšel jednoho z jejích nejlepších dnů. Jest ostatně zajímavé, že chvíle, která rozpoutala nadšení publika, byla, jak jsem potom zvěděl, chvílí, v níž Berma učinila jeden ze svých nejkrásnějších hereckých objevů. Zdá se, že jisté transcendentní skutečnosti vyzařují kolem sebe paprsky, na něž dav reaguje. Tak na příklad, když se něco stane, když armáda na hranicích říše je v nebezpečí nebo poražena anebo zvítězí, dosti neurčité zprávy, které o tom přicházejí a z nichž člověk vzdělaný nedovede mnoho vytěžiti, probouzejí v davu vzrušení, které ho překvapuje a v němž, jakmile ho lidé o věci zpravení poučili o pravé vojenské situaci, poznává, že lid viděl tu „záři“, která obklopuje veliké události a může býti viditelná na sta kilometrů. O vítězství je možno zvěděti buď dodatečně po skončení války nebo ihned z radosti domovníkovy. Ge-

niální rys v Bermině hře objeví člověk za týden potom, když ji viděl, z kritiky, anebo ihned z potlesku parteru. Ježto však toto bezprostřední poznání davu je vmíšeno do sta jiných naprosto klamných, potlesk byl velmi často neoprávněný, nehledě k tomu, že býval zcela mechanicky probouzen silou potlesků předcházejících tak jako při bouři moře, jakmile bylo jednou dostatečně zvlněno, bouří se stále více, i když vichru již nepřibývá. Ale na tom nezáleží: čím více jsem tleskal, tím lépe podle mého úsudku Berma hrála. Jakási dosti prostá žena vedle mne řekla:

„Ta se aspoň nešetří, bije se, až to bolí, běhá sem a tam! No, řekněte, to je přece hra!“

A jsa šťasten, že slyším tyto důvody Berminy dokonalosti, třebaže jsem při tom tušil, že ji nevysvětlují o nic více než dokonalost Jondy nebo Benvenutova Persea zvolání nějakého venkovana: „Ale je to přece jen dobře uděláno! Je to celé ze zlata, a z krásného! To je aspoň práce!“ upíjel jsem s opojením hrubého vína tohoto lidového nadšení. Přes to však, když byla spuštěna opona, jsem pocítil jakési zklamání, že ta radost, po níž jsem tak toužil, nebyla větší, ale zároveň jsem cítil potřebu prodloužit ji, neopustiti odchodem ze sálu navždy ten divadelní život, který byl po několik hodin životem mým a z něhož bych se vytrhl, vraceje se přímo domů, jako bych odcházel do vyhnanství, kdybych nedoufal, že se tam o Bermě dovím mnohé od jejího obdivovatele, pana de Norpois, jemuž jsem děkoval za to, že mi bylo dovoleno jíti na *Faidru*. Byl jsem mu ještě před obědem představen otcem, který mne za tím účelem zavolal do své pracovny. Když jsem tam vkročil, vyslanec vstal, podal mi ruku, sklonil svůj vysoký trup a pozorně na mne upřel své modré oči. Ježto cestující cizinci, kteří mu bývali představováni v době, kdy zastupoval Francii, bývali vždy až po známé zpěváky – více méně významnými osobnostmi, o nichž tedy věděl, že bude moci, později, až jejich jméno bude před ním vysloveno někde v Paříži nebo v Petrohradě, říci, že si dobře vzpomíná na večer, strávený s nimi v Mnichově nebo v Sofii, navykl si projevovati jim svou vlídností uspokojení, jež mu působí seznámení s nimi: ale ještě více, jsa

přesvědčen, že v životě hlavních měst, stykem se zajímavými lidmi, kteří jimi projíždějí, a zároveň se zvyky lidu, který v nich žije, získává člověk hlubší a v knihách neobsaženou znalost dějin, zeměpisu a mravů různých národů a zároveň myšlenkového hnutí celé Evropy, uplatňoval na každém novém příchozím své pronikavé pozorovatelské schopnosti, aby ihned věděl, s jakým druhem člověka mluví. Vláda mu již dlouho nesvěřila žádné místo v cizině, ale kdykoli mu byl někdo představen, jeho oči, jako by nebyly vzaly na vědomí jeho propouštěcí listiny, začínaly úspěšně pozorovat, zatímco on sám se celým svým chováním snažil ukázat, že jméno cizincovo mu není neznámo. A tak, rozmlouvaje se mnou s laskavostí a s důstojností muže, který je si vědom své bohaté zkušenosti, nepřestával s bystrou a plodnou zvědavostí pozorovati také mne, jako bych byl nějaký exotický zvyk, nějaký poučný pomník nebo nějaká divadelní hvězda na cestách. Tím způsobem projevoval v poměru ke mně důstojnou vlídnost moudrého Mentora a zároveň horlivou zvědavost mladého Anacharsise.

Nezmínil se vůbec o *Revue des Deux-Mondes*, ale dal mi několik otázek o mém minulém životě, o mých studiích a o mých zálibách, o nichž jsem poprvé slyšel mluvit jako o něčem, co sledovati by mohlo býti zcela rozumné, zatím co až dosud jsem myslíval, že je mou povinností odporovati jim. Ježto mé záliby směřovaly k literatuře, neodvracel mne od ní; naopak mluvil se mnou o ní s úctou jako o nějaké ctihodné a půvabné bytosti z vybraného kroužku, o níž si člověk uchoval z Říma nebo z Drážďan nejlepší vzpomínku a při níž lituje, že se s ní vlivem životních okolností tak zřídka setkává. Zdálo se, že mi takřka, usmívaje se téměř vesele, závidí ty krásné chvíle, které strávím v její společnosti, jsa šťastnější a volnější než on. Ale i výrazy, jichž užíval, mi ukazovaly Literaturu jako cosi příliš odlišného od představy, kterou jsem si o ní dělával v Combray; pochopil jsem, že jsem měl dvojnásob pravdu, zřeknuv se jí. Až do té doby jsem si uvědomoval jen to, že nemám spisovatelského nadání; teď mi pan de Norpois odnímal i touhu po něm. Chtěl bych mu vysvětlit, o čem jsem snil: chvěje se vzrušením, usiloval jsem houževnatě o to, aby

má slova vyjadřovala co nejpřesněji vše, co jsem cítil a co formulovati jsem se ještě nikdy nepokusil; to znamená, že má slova nebyla nikterak výrazná. Snad z jakéhosi dlouholetého zvyku, snad vlivem klidu, jehož nabývá každý vlivný muž, od něhož bývá vyžadována rada a jenž věda, že nit rozhovoru podrží v ruce on sám, nechává žadatele, aby se vzrušoval, snažil a soužil, jak je mu libo, snad také proto, aby uplatnil výraznost své hlavy (podle jeho úsudku, přestože měl dlouhé licousy, řecké), pan de Norpois, zatím co mu bylo něco vykládáno, podržoval tak naprostou nehybnost tváře, jako kdybyste mluvili před nějakou antickou – němou – bustou někde v muzeu. Najednou však, dopadaje jako kladívko dražebního komisaře nebo jako delfské orákulum, vyslancův hlas, když vám odpovídal, působil na vás tím silnějším dojmem, že nic v jeho tváři vám neprozrazovalo dojem, který jste v něm vzbudili, ani úsudek, který vysloví.

„Právě tak,“ řekl mi najednou, jako by vyslovoval nějaký rozsudek, když mne předtím nechal chvíli koktati před svými nehybnými zraky, které mne ani na okamžik nepustily z dohledu, „znám syna jednoho svého přítele, který je mutatis mutandis stejný jako vy (a mluvě o našich společných sklonech, hovořil povzbuzujícím tónem, jako by to byly sklony ne k literatuře, ale k revmatismu a jako by mi chtěl ukázat, že nejsou smrtelné). Ten také raději odešel z d'Orsayského nábřeží, kde mu přece jeho otec upravil cestu ke kariéře, a nedbaje, co tomu kdo říká, začal tvořit. A jistě, nemusí toho litovat. Před dvěma lety je ostatně, a to je zcela přirozené, mnohem starší než vy – vydal dílo o pocitu Nekonečna na západním břehu jezera Victoria-Nyanza a letos spisek méně významný, ale psaný hbitým, místy i dobře nabroušeným perem, o opakovací pušce v bulharské armádě; tyto knihy ho nade vši pochybnost povznesly nad ostatní autory toho druhu. Vykonal již pěkný kus cesty, není to člověk, který by se zastavil, a vím, že jeho jméno, aniž se při tom pomýšlelo vážně na kandidování, bylo dvakrát nebo třikrát vysloveno v Akademii mravních věd způsobem nikterak nepříznivým. Zkrátka, třebaže není ještě na vrcholu, dobyl si poctivým bojem již velmi pěkného postavení, a úspěch, který nebývá údělem vždy je-

nom zbrklých a ztřeštěných mladíků nebo bouřliváků, kteří bývají obyčejně marnivými mluvky, odměnil jeho úsilí.“

Otec, vida mne již v několika letech členem Akademie, zářil spokojeností, kterou pan de Norpois vyvrcholil, když mi po chvilce váhání, v níž jako by přemítal o důsledcích svého činu, podal svou vizitku a řekl: „Navštivte ho s mým doporučením, bude vám moci užitečně poraditi,“ vzbuzuje ve mně těmito slovy vzrušení tak trapné, jako kdyby mi byl oznámil, že budu zítra naloděn jako plavčík na nějakou plachetnici.

Teta Leonie mi zároveň s mnohými předměty a s velmi nepohodlným nábytkem odkázala téměř celé své úspory v hotovostech – prozradivši tím po své smrti takovou lásku ke mně, o jaké jsem za jejího života nikdy neměl tušení. Otec, který měl toto jmění spravovati až do mé dospělosti, ptal se pana de Norpois na radu stran některých ukládacích hodnot. Pan de Norpois mu radil papíry málo výnosné, jež pokládal za obzvláště bezpečné, hlavně 4% půjčku ruskou a konsolidovanou anglickou.

„S těmito naprosto bezpečnými hodnotami,“ řekl pan de Norpois, „není-li výnos tak značný, jste aspoň jist, že se vám nikdy neztenčí kapitál.“

Otec mu zhruba vyložil, co koupil za ostatní peníze. Pan de Norpois se sotva postřehnutelně, blahopřejně usmíval: tak jako všichni kapitalisti soudil, že jmění je věc závistihodná, ale zdálo se mu jemnějším blahopřáti k němu jen sotva naznačeným pokynem pochopení; na druhé straně, ježto sám byl úžasně bohat, soudil, že je slušně tvářiti se, jako by pokládal za značné nevalné příjmy druhého, vraceje se pak ovšem vesele a spokojeně k převaze příjmů svých vlastních. Naproti tomu však neváhal blahopřáti mému otci k tomu, „s jak bezpečným, jemným vkusem“ nakoupil cenné papíry. Vypadalo to, jako by vzájemným poměrům burzovních hodnot, ba i hodnotám samým přisuzoval jakousi estetickou cenu. O jedné z nich, nové a neznámé dosud, o níž mu můj otec vyprávěl, pan de Norpois, podoben jsa v tom lidem, kteří četli knihy, o nichž jste se domnívali, že je znáte jen vy, řekl:

„Ale ovšem, bavilo mne nějaký čas sledovati její kurz; byla zajímavá,“ s dodatečně okouzleným úsměvem abonenta, který četl román nějaké revue po částech jako fejeton. „Neodrazoval bych vás od upsání emise, která bude v nejbližší době vydána. Je lákavá, neboť jsou vám při ní nabízeny papíry za svůdné ceny.“

Když si nemohl vzpomenout přesně na jména kterýchsi starých cenných papírů, snadno zaměnitelných s akciemi podobnými, otec otevřel stolek a ukázal mu je. Pohled na ně mne okouzlit; byly ozdobeny věžičkami katedrál a alegorickými postavami jako některá stará romantická vydání knih, v nichž jsem dávno předtím listoval. Vše, co je z téže doby, je si podobno; umělci, ilustrující básně své doby, jsou titíž, kteří pracují pro finanční společnosti. A nic nepřipomíná některá vydání *Pařížské Matky boží* a díla Gérarda de Nerval, jak bývala zavěšena na dveřích combrayského hokynářství, tak přesně jako akcie Říční společnosti ve svém pravoúhlém, květy ověnceném zarámování, podpíraném říčními božstvy.

Otec pohlížel na mé rozumové schopnosti s pohrdáním, které však bylo jeho láskou ke mně vyváženo, takže jeho pocitem pro vše, co jsem dělal, byla vlastně slepá shovívavost. Proto také neváhal poslati mne pro básničku v próze, kterou jsem napsal jednou v Combray při návratu z procházky. Napsal jsem ji ve vzrušení, o němž jsem soudil, že má básnička je nezbytně vzbudí v každém, kdo ji bude čísti. Ale na pana de Norpois patrně neúčinkovala, protože mi ji vrátil bez jediného slova.

Matka, plná úcty k zaměstnáním mého otce, se přišla nesměle zeptat, může-li dát nosit na stůl. Bála se, aby nepřerušila nějaký rozhovor, do něhož se neměla plést. A můj otec vskutku každou chvíli připomínal markýzovi nějaké vhodné opatření, o němž se rozhodli, že je budou obhajovat v příštím zasedání komise, a činil tak oním zvláštním tónem, jehož v cizím prostředí – jsouce v tom podobni dvěma žákům téže koleje – užívají mluvíce spolu dva kolegové, jimž návyky, vyplývající z jejich povolání, vytvářejí společné vzpomínky, do nichž druzí lidé nemají přístup a jejichž připomínání před nimi omlouvají.

Ale ona dokonalá nezávislost lícního svalstva, k níž pan de Norpois dospěl, mu dovolovala, aby naslouchal, aniž se zdálo, že slyší. Otec se nakonec pomátl:

„Mínil jsem zeptati se na její názor komise...“ řekl panu de Norpois po dlouhém zbytečném mluvení. A tu tvář aristokratického virtuóza, který setrval v nehybnosti hudebníka, jehož okamžik ke hře ještě nepřišel, promluvila stejným způsobem, ale ostrým tónem a jako by jen dokončovala začatou, ale tentokrát jinému nástroji předanou větu: „Kterou ovšem neopominete svolati, a to tím spíše, že členové jsou vám osobně známi a snadno se mohou sejíti.“

Samo o sobě to nebylo ovšem zakončení nijak neobyčejné. Ale nehybnost, která je předcházela, způsobila, že vyniklo s křišťálovou jasností, s takřka čtveráckou překvapivostí těch vět, jimiž v některém *concertu* Mozartově piano, až dosud zamlklé, odpovídá v dané chvíli cellu, které právě dohrálo.

„No tak, byl jsi spokojen s divadlem?“ zeptal se mne otec cestou ke stolu, chtěje mi poskytnouti příležitost, abych se zabýskal, a doufaje, že mé nadšení vzbudí o mně příznivý dojem v panu de Norpois. „Byl na Bermě, vzpomínáte si snad, že jsme o tom mluvili,“ řekl diplomatovi týmž tónem zpětné, odborné a tajemné narážky, jako by šlo o nějaké zasedání komise.

„Byl jste jistě okouzlen, zvláště bylo-li to poprvé, co jste ji slyšel. Váš pan otec se hrozil následků, jež by tato nerozvážnost mohla mít na vaše zdraví, neboť jste, myslím, poněkud útlý a choulostivý. Ale já jsem ho uklidnil. Divadla nejsou dnes již taková, jako ještě před dvaceti lety. Máte tam sedadla téměř pohodlá, vzduch často obnovený, třebaže máme ještě co dohánět Anglii a Německo, které mají stejně jako v mnohých jiných také v tomto ohledu veliký předskok před námi. Neviděl jsem paní Bermu ve *Faidře*, ale slyšel jsem, že je v ní nádherná. Byl jste zajisté uchvácen?“

Pan de Norpois, tisíckrát vzdělanější než já, jistě znal tu pravdu, již jsem já z Berminy hry nedovedl vydobýti, a řekne mi ji; odpovídaje na jeho otázku, poprosím ho, aby mi řekl, v čem tato pravda spočívá; tím bude ospravedlněna ona touha, s níž jsem chtěl Ber-

mu spatřit. Měl jsem k tomu jen okamžik, bylo nutno využítí ho a soustřediti svůj dotaz na hlavní věci. Ale které byly hlavní? Upřev všechnu svou pozornost ke svým, tak změteným dojmům a nepomýšleje nikterak na to, abych si získal obdiv pana de Norpois, nýbrž jen na to, abych od něho dosáhl vytoužené pravdy, nesnažil jsem se nahraditi chybějící mi slova běžnými výrazy, koktal jsem a nakonec, ve snaze, abych ho přiměl k prohlášení, co je u Bermy podivuhodné, přiznal jsem se mu, že jsem byl zklamán.

„Ale jak to!“ zvolal otec, rozmrzen jsa nepříznivým dojmem, který mohlo přiznání mého nepochopení vzbuditi v panu de Norpois, „jak můžeš říci, že ti to nezpůsobilo radost? Babička vyprávěla, že jsi neztratil ani slova z toho, co Berma mluvila, že jsi měl oči na vršku hlavy a že nikdo v sále nebyl tak vzrušen jako ty.“

„Ale ovšem! Poslouchal jsem co nejlépe, abych poznal, co je v ní tak pozoruhodného. Není pochyby, je velmi dobrá...“

„Je-li velmi dobrá, co chceš ještě víc?“

„Jednou z věcí, které jistě přispívají k úspěchu paní Bermy,“ řekl pan de Norpois, obraceje se pozorně k mé matce, aby ji také vpletl do rozhovoru a aby splnil svědomitě svou povinnost k hostitelce, „je dokonalý vkus, s nímž si vybírá své úlohy a který jí vždy zaručuje okamžitý a oprávněný úspěch. Zřídka hraje bezvýznamné role. Vidíte, pustila se do úlohy Faidry. Ostatně tento vkus uplatňuje také ve svých toaletách a ve své hře. Třebaže vykonala hojně a úspěšných zájezdů do Anglie a do Ameriky, vulgárnost, neřeknu Johna Bulla, to by bylo nespravedlivé, aspoň pro Anglii z éry královny Viktorie, ale strýčka Sama na ní nezanechala stopy. A pak, ten obdivuhodný hlas, který jí tak dobře slouží a na němž tak úchvatně, byl bych téměř v pokušení říci, hudebně přehrává!“

Můj zájem o Berminu hru nepřestal vzrůstati od skončení představení, protože nepodléhal již tlaku a omezením skutečnosti; ale cítil jsem, že je mi třeba nalézti pro něj nějaká vysvětlení; ba více, rozšířil se, zatím co Berma hrála, se stejnou intenzitou, na vše to, co v nedílnosti života poskytovala mým očím a mým uším; nedovedl rozdělovat a rozlišovat, a byl proto šťasten, že si našel rozumný

důvod v těch chválách, věnovaných prostotě a dobrému vkusu té herečky, vsál je do sebe svou absorpční schopností, zmocňoval se jich, tak jako se optimismus opilého člověka zmocňuje skutků svého souseda, v nichž nalézá nějaký důvod k rozněžnění.

„To je pravda,“ řekl jsem si, „jaký krásný hlas, jaký klidný přednes, jaké prosté kostymy, jaký vzácný vkus, že si zvolila *Faidru*! Ne, nebyl jsem zklamán!“

Studené hovězí s mrkví se objevilo, položeno jsouc Michel-Angelem naší kuchyně na ohromné krystaly rosolu, podobné krychlím průsvitného křemene.

„Máte znamenitého kuchaře, paní“ řekl pan de Norpois. „A to není maličkost. Byl jsem v cizině nucen dbáti trochu o reprezentativní stůl ve svém domě, vím tedy, jak je to mnohdy obtížné najít dokonalého kuchařského mistra. To jste nás pozvala na pravé hody.“

A vskutku, Františka, poháněna jsouc ctižádostí, aby pro významného hosta sestavila konečně oběd, plný obtížností, které by jí byly důstojny, dala si práci, jíž nevynakládala již nikdy, byli-li jsme sami, a tak se vrátila ke svému nedostižnému kuchařství combrayskému.

„To člověk dnes nedostane ani v hostinci, ani v těch nejlepších: dušené hovězí, při němž rosol nepáchne želatinou a při němž maso nasáklo vůní mrkve, to je báječné! Dovolte mi, abych si přibral,“ dodal, naznačuje pohybem ruky, že by chtěl ještě rosolu. „Byl bych zvědav vyzkoušet i teď vašeho Vatelů na nějakém jídle zcela rozdílném; rád bych ho na příklad viděl, jak zvítězí nad hovězím à la Stroganov!“

Pan de Norpois, aby také něčím přispěl k příjemnosti oběda, vyprávěl nám různé historky, jimiž obdařoval často své kolegy v povolání, cituje nějakou směšnou sáhodlouhou větu, kterou řekl kterýsi politik a která byla plna dlouhých, nesouvislých obrazů, nebo zase nějakou pádnou formuli některého diplomata, vyjadřujícího se velmi výrazně. Ale po pravdě řečeno měřítko, které pro něho rozlišovalo tyto dva druhy vět, se v ničem nepodobalo měřítku, jehož jsem já používal k posuzování slohu v literatuře. Mnoho odstínů mi unikalo; slova, která odříkával, hlasitě se jim směje, se mi nezdála

příliš odlišná od těch, která se mu zdála pozoruhodnými. Byl z toho druhu lidí, který by o dílech, jež jsem miloval, řekl:

„Vy jim tedy rozumíte? Já se přiznávám, že nerozumím; nejsem zasvěcen,“ ale já bych mu mohl oplatit stejným způsobem: nechápal jsem duchaplnost nebo hloupost, výmluvnost nebo slovní nabubřelost, kterou on viděl v nějaké odpovědi nebo v nějakém proslovu, a nepřítomnost jakéhokoli pochopitelného důvodu, proč toto je špatné a ono dobré, působila, že tento druh „literatury“ mi byl tajemnější, zdál se mi nejasnější než kterýkoli jiný. Vycítil jsem z toho jen to, že opakovati věci, jež myslí kdekdo, není v politice známkou méněcennosti, ale naopak převahy. Kdykoli pan de Norpois použil a s důrazem vyslovoval výrazy, které s oblibou pěstovaly noviny, bylo zřejmo, že prostě tím, že jich použil, stávaly se činem, a to činem, který bude hodně komentován.

Matka očekávala veliké pochvaly za ananasový a lanýžový salát. Ale vyslanec, když byl na míse spočinul chvíli svým pronikavým pozorovatelským pohledem, jedl salát, zůstáváje stále obklopen diplomatickou zamlklostí, a neprozradil nám své myšlenky. Matka naléhala, aby si přibral a pan de Norpois jí vyhověl, ale místo pochvaly, v níž doufala, řekl jenom: „Poslouchám, paní, protože vidím, že je to od vás opravdový ukaz.“

„Četli jsme, že jste se dlouze bavil s králem Theodosiem,“ řekl otec.

„Opravdu, král, který má neobyčejnou paměť pro tváře, spatřiv mne v přízemí, si laskavě vzpomněl, že jsem měl čest viděti ho několik dní u bavorského dvora, kde si ještě ani nevzpomněl na svůj východní trůn (víte, že tam byl povolán evropským kongresem a že dokonce velmi váhal přijmouti jej, soudě, že takové vladařství je poněkud neslučitelné s jeho rasou, heraldicky řečeno, nejvznešenější v celé Evropě). Přišel ke mně pobočník se vzkazem, abych šel pozdravit Jeho Veličenstvo, kterémužto rozkazu jsem se ovšem ihned podrobil.“

„Byl jste spokojen s výsledky jeho pobytu ve Francii?“

„Okouzlen! Byly vskutku oprávněny různé obavy stran způsobu, jímž se panovník ještě tak mladý dostane z této obtížné uličky, zvláště v tak palčivých okolnostech. Pokud mne se týče, důvěřoval jsem plně v králův politický smysl. Ale přiznávám se, že mé naděje byly překonány. Přípitek, který pronesl v Elysejském paláci a který byl podle informací, jež mám z pramene naprosto hodnověrného, složen jím samým od prvního až do posledního slova, byl právem hoden zájmu, který všude vzbudil. Je to prostě mistrovské dílo; poněkud smělé, připouštím, ale plno odvahy, která je vzhledem k významu této události plně oprávněna. Diplomatické tradice v sobě jistě mají leccos dobrého, ale v podstatě způsobily nakonec, že v jeho i v naší zemi se žilo v zatuchlém ovzduší, v němž nebylo již možno dýchat. Nu, a jedním ze způsobů, jak obnoviti vzduch, zřejmě jedním z těch, jež nelze příliš doporučovat, jež si však král Theodosius mohl dovolit, je vyrazení oken. A to udělal v krásně veselé náladě, která kdekoho uchvátila, a také s přesností výrazů, v níž byla ihned patrna rasa vzdělaných knížat, k níž přísluší po své matce. Je jisto, že když mluvil o „příbuzenském společenství zájmů“, které pojí jeho zemi s Francií, tento výraz, byť byl jakkoli neobvyklý v úředním slovníku, byl neobyčejně šťastný. Vidíte, že literatura neškodí ani v diplomacii, ba ani na trůně,“ dodal, obraceje se ke mně. „Konstatováno to bylo již dávno, to rád připouštím, a vztahy obou mocností se výborně zlepšily. Bylo ještě třeba, aby to bylo řečeno. Na to slovo se čekalo; bylo vybráno báječně. Viděli jste, jaký nádherný účinek mělo. Pokud mne se týče, tleskám mu oběma rukama.“

„Váš přítel, pan de Vaugoubert, který toto sblížení již tolik let připravoval, byl jistě spokojen.“

„Tím více, že Jeho Veličenstvo král, který to rád dělává, dbal na to, aby ho tím překvapil. Ostatně bylo to dokonalým překvapením pro každého, počínajíc ministrem zahraničních věcí, jemuž toto sblížení podle toho, co jsem slyšel, nebylo po chuti. Člověku, který s ním o tom mluvil, odpověděl prý velmi jasně a tak hlasitě, aby to lidé, stojící v jejich blízkosti, mohli slyšet: ‘Nebyl jsem na to předem upozorněn a nikdo se se mnou o tom neradil,’ naznačuje tím zřejmě,

že odmítá jakoukoli odpovědnost z té události. Je nutno přiznati, že je to událost, která nadělala hodně rozruchu, a neodvažoval bych se tvrdit,“ dodal s šibalským úsměvem, „že ti moji kolegové, jimž nejvyšším zákonem je zákon nejmenšího úsilí, nebyli nepříjemně vyrušeni ze svého klidu. Pokud se Vaugouberta týče, víte, že na něho bylo silně útočeno pro jeho sblížovací politiku s Francií, a trpěl tím jistě tím více, že je to člověk velmi citlivý, srdce velmi jemné. Třebaže je mladší, a o hodně mladší než já, mohu o tom svědčiti tím lépe, že jsem se s ním velmi často stýkal; jsme staří přátelé a znám ho velmi dobře. Ostatně, kdo by ho neznal? Je to křišťálová duše. To je také jediná vada, kterou by mu bylo možno vytýkati; není dobře, je-li diplomatovo srdce tak průhledné jako srdce jeho. To však nebrání, aby se nemluvilo o jeho přesazení do Říma, což je krásné povýšení, ale velmi tvrdý oříšek. Mezi námi řečeno, já myslím, že Vaugoubert, přestože v něm není ctižádost, by s tím byl velmi spokojen a nikterak nežádá, aby od něho ten kalich hořkosti byl vzdálen. Možná, že tam vykoná úžasné věci; je kandidátem Consulty, a pokud mne se týče, dovedu si ho, takového umělecky cítícího člověka, velmi dobře představit v rámci Farněského paláce a Carracheské galerie. Zdá se, že by ho aspoň nenávidět nikdo neměl; ale kolem krále Theodosia je celá kamarila, která je více méně podřízena berlínské Wilhelmstrasse, jejímiž nášepty se poslušně řídí a která se všemožně snažila přistříhnouti mu hřebínek. Vaugoubert nebyl nucen bojovati jen s intrikami zákulisí, ale také s hanebnými útoky podplacených novinářů, kteří později, jsouce zbabělí stejně jako každý placený žurnalista, první přišli s žádostí o milost, kteří však přes to neustali zatím vymýšleti nejapné, darebácké obžaloby proti našemu zástupci. Déle než měsíc tančili Vaugoubertovi nepřátelé kolem něho skalpový tanec,“ řekl pan de Norpois, vyslovuje s důrazem poslední dvě slova. „Ale člověk v nebezpečí je dvojnásob opatrný; Vaugoubert všechna ta potupná obvinění odkopl,“ dodal ještě důrazněji a s pohledem tak divokým, že jsme na okamžik přestali jíst. „Jak praví jedno krásné arabské přísloví: Psi štěkají, karavana táhne dále.“ Po tomto citátě přestal pan de Norpois mluvit, rozhlédl se po nás a pátral, jak na

nás účinkoval. Účinkoval mocně: to přísloví jsme znali. Vystřídalo toho roku u vynikajících lidí toto přísloví druhé: „Kdo seje vítr, sklízí bouři,“ které potřebovalo trochu odpočinku, protože nebylo tak neúnavné a životné jako úsloví: „Pracovat pro pruského krále.“ Neboť vzdělání těch vynikajících lidí bylo vzdělání střídavé, obvykle tříleté. Ovšem, citáty tohoto druhu, jimiž pan de Norpois výborně vyzdoboval své články v *Revue*, nebyly nikterak nezbytné k tomu, aby jeho příspěvky měly vzhled solidnosti a dobré informovanosti. I bez té výzdoby, která v nich bývala, stačilo, aby pan de Norpois v dané chvíli – a to nikdy neopominul udělat – napsal: „Svatojamský kabinet nebyl poslední, který cítil nebezpečí,“ nebo: „vzrušení bylo veliké v Pont-aux-Chantres, z něhož byla neklidným okem sledována sobecká, ale obratná politika dvouhlavé monarchie,“ anebo také: „Poplašný výkřik zazněl z Montecitoria“ nebo ještě: „ta věčná dvojsmyslná hra, která tak plně odpovídá zvykům Ballplatzu“. Podle takových obrátů i čtenář laik ihned v autorovi poznal a pozdravil zkušeného diplomata. Ale tím, co mu vyneslo pověst, že je více než toto, že má vzdělání ještě větší, bylo rozvážné užívání citátů, jejichž dokonalým vzorem tehdy bylo: „Dělejte mi dobrou politiku a já vám udělám dobré finance, jak říkával baron Louis.“ (Tehdy ještě nebylo importováno z Orientu: „Vítězství připadne ze dvou odpůrců tomu, kdo dovede trpět o čtvrt hodinku déle než jeho protivník, jak říkají Japonci.“) Tato pověst velikého vzdělance a opravdová geniálnost intriky, skrytá pod maskou lhostejnosti, způsobily, že pan de Norpois byl přijat do Akademie mravních věd. A někteří lidé soudili dokonce, že by byl na svém místě i v Akademii francouzské, toho dne, kdy chtěje naznačiti, že k dohodě s Anglií bychom mohli dojíti utužením spolku ruského, neváhal napsati: „Ať to dobře vědí na d'Orsayském nábřeží, ať se to od této chvíle vřadí do všech zeměpisných příruček, které jsou v tomto směru zřejmě neúplné, ať je bez lítosti odmítnut při maturitě každý kandidát, který nedovede říci: „Vedou-li všechny cesty do Říma, cesta z Paříže do Londýna jde naopak nezbytně na Petrohrad.“

„Ať je tomu, jak chce,“ pokračoval pan de Norpois, obrátiv se k mému otci, „Vaugoubert tím dobyl krásného úspěchu, který převyšuje i to, s čím počítal. Čekal vskutku nějaký bezvadný přípitek (neboť již to by bylo po hrozivých mračnech posledních let velmi krásné), ale nic více. Mnozí z těch, kteří při tom byli, mi tvrdili, že při čtení toho přípítku není možno uvědomiti si účinek, který vzbudil, když byl přednášen a skvostně v jednotlivostech zdůrazněn králem, který je mistrem v umění řečnickém a který v průběhu řeči zdůraznil vše, co jí chtěl říci, a všechny jemnosti, které jsou v ní ztajeny. Dal jsem si při té příležitosti vyprávěti podrobnost, která je velmi zajímavá a také velmi názorně ukazuje ten krásný mladistvý půvab krále Theodosia, který mu získává tolik srdcí. Byl jsem ujištěn, že právě při těch slovech „příbuzenské společenství zájmů“, která jsou vlastně velikou novotou v proslovech a která, uvidíte, ještě dlouho budou předmětem různých úředních komentářů, král, předvídaje radost našeho vyslance, který v tom jistě uvidí spravedlivé vyvrcholení svých snah, mohlo by se říci svého snu, a konec konců také svou maršálskou hůl, obrátil se napolo k Vaugoubertovi a upřev na něho ten svůj, tak výmluvný oettingenský pohled, vyslovil ta slova „příbuzenské společenství zájmů“, slova, která byla tak dobře volena a která jsou pravým šťastným objevem, tónem, který každého upozorňoval, že jich bylo použito úmyslně a s dobrým vědomím jejich významu. Je zřejmo, že Vaugoubert stěží ovládal své vzrušení, a přiznávám, že ho v jisté míře chápu. Jedna osoba, hodná vší důvěry, mi dokonce svěřila, že král se po obědě, když Jeho Veličenstvo rozmlouvalo s přítomnými hosty, přiblížil k Vaugoubertovi a polohlasně mu řekl: „Jste spokojen se svým žákem, drahý markýzi?“

„Je jisto,“ skončil pan de Norpois, „že takový přípitek vykonal pro sblížení obou zemí, pro jejich „příbuzenské společenství“ podle pitoreskního výrazu Theodosia II., více než dvacetiletá vyjednávání. Je to snad jenom slovo, ale vidíte, jak je šťastné, jak je celý evropský tisk opakuje, jaký zájem budí, jaký nový zvuk ze sebe vydalo. Je ostatně úplně podobné způsobům tohoto vladaře. Nebudu tak přemrštěný, abych řekl, že denně nalézá tak čisté diamanty jako

tento. Ale velmi zřídka se stává, aby ve svých připravených proslovech, ba ještě lépe přímo v běžném rozhovoru nevzbudil pozornost nějakým hluboce obsažným, výrazným slovem. Jsem v této věci tím méně podezřelý ze stranickosti, že jsem nepřitelem každé novoty tohoto druhu. Bývají z dvaceti případů devatenáctkrát nebezpečné.“

„Ano, myslel jsem si, že nedávný telegram německého císaře se vám jistě nelíbil,“ řekl otec.

Pan de Norpois zdvihl oči k nebi, jako by říkal: „Ach, ten!“

„Především je to akt nevďěčnosti. Je to více než zločin, je to chyba a hloupost, kterou nazvu pyramidální! Ostatně nezarazí-li to někdo, člověk, který vyštval Bismarcka, je opravdu schopen potlačit poznenáhlu všechnu bismarckovskou politiku, a pak je to skok do neznáma.“

„Manžel mi řekl, pane, že ho některého léta odvezete možná do Španělska; jsem tím pro něho nadšena.“

„Ale ovšem, je to velmi lákavý záměr, na jehož uskutečnění se těším. Velmi rád bych s vámi vykonal tu cestu, můj milý. A vy, paní, jste již přemýšlela, jak strávíte prázdniny?“

„Pojeďu se svým synem patrně do Balbecu, ale nevím ještě.“

„Ach, Balbec je příjemný. Jel jsem tam tudy před několika lety. Začínají tam stavět velmi hezké vilky: myslím, že se vám tam bude líbit. Ale smím se ptáti, co vás přimělo, abyste zvolila Balbec?“

„Syn velmi touží poznati některé kostely v tom kraji a zvláště balbecký. Vzhledem k jeho zdraví jsem se poněkud obávala únavné cesty a zvláště pobytu tam. Ale dověděla jsem se, že tam byl právě vystavěn velmi dobrý hotel, který mu umožní žít v pohodlí, jehož jeho zdraví vyžaduje.“

„Ach, to musím říci jedné ženě, která bude jistě ráda, že to ví.“

„Balbecký kostel je podivuhodný, pravda, pane?“ zeptal jsem se přemáhaje v sobě smutek, který se mne zmocnil, když jsem slyšel, že jedním z lákavých půvabů Balbecu jsou jeho hezké vilky.

„Ne, není špatný, ale jistě není možno srovnávat jej s těmi opravdovými, jemně zpracovanými klenoty, jimiž jsou katedrály remeš-

ská a chartreská a podle mého vkusu perla jich všech: pařížská Svátá kaple.“

„Ale balbecký kostel je z části románský?“

„Ano, je v románském slohu, který je již sám sebou svrchovaně studený a v ničem nepřipomíná eleganci a fantazii architektů gotických, kteří prodlabávají kámen jako krajku. Balbecký kostel je hoden návštěvy, je-li člověk v tom kraji; je velmi zajímavý; nebudete-li některého deštivého dne vědět, co dělat, můžete tam vejít; uvidíte v něm Tourvillovu hrobku.“

„Byl jste včera na banketě ministerstva zahraničí? Já jsem tam nemohl přijít,“ řekl otec.

„Ne,“ odpověděl pan de Norpois s úsměvem, „přiznávám se, že jsem jej promeškal pro návštěvu docela jinou. Obědval jsem u ženy, o níž jste možná slyšeli: u krásné paní Swannové.“

Matka potlačila zachvění, neboť jsouc citlivosti mnohem jemnější než můj otec, vzrušovala se ihned tím, co jeho se mělo nepříjemně dotknouti teprve po chvíli. Nepříjemnosti, které se mu stávaly, bývaly postřehnuty napřed jí, tak jako ty špatné zprávy o Francii, které bývají v cizině známy dříve než u nás. Ale jsouc zvědava, jakého druhu lidi přijímají Swannovi ve svém domě, zeptala se pana de Norpois, s kterými hosty se tam setkal.

„Bože můj... je to dům, do něhož, jak se mi zdá, chodí zvláště... páni. Bylo tam několik ženatých mužů, ale jejich ženy byly toho večera nějak choré a nepřišly,“ odpověděl vyslanec s chytráckou jemností, zastřenou dobromyslností, a rozhlížeje se kolem sebe pohledem, jehož přívětivost a skromnost jako by mírnily a obratně zesilovaly šibalskou zlomyslnost této věty.

„Abych byl naprosto spravedlivý,“ dodal, „musím říci, že tam přece jen chodí ženy, ale ženy... spíše... jak bych to řekl? ... z republikánského světa než ze společnosti Swannovy (vyslovoval Svannovy). Kdo ví? Bude to možná jednoho dne politický nebo literární salon. Ostatně zdá se, že jsou s tím spokojeni. Myslím, že Swann to ukazuje dokonce poněkud příliš nápadně. Jmenoval lidi, k nimž byl se svou chotí pro příští týden pozván a jejichž přátelstvím se přece

nelze pyšnit, leč má-li člověk nedostatek vkusu, ba téměř taktu, který mne u člověka tak jemného překvapil. Stále opakoval: ‚Ani jeden večer nemáme volný,‘ jako by to byla nějaká sláva, a říkal to jako opravdový povýšenec, jímž přece není. Neboť Swann míval mnoho přátel, ba i přítelkyň, a aniž bych se odvažoval příliš daleko nebo dopouštěl se nějaké nediskretnosti, myslím, že mohu říci, že ne všechny, ani většina, ale aspoň jedna, a to dáma velmi vznešená, by se nevzpírala zcela myšlence navázání styků s paní Swannovou, v kterémžto případě by za ní šel patrně ne jeden Panurgův beran. Ale zdá se, že Swann nepodnikl nic určitého v tomto směru. Jakže? Ještě pudding à la Nesselrode! To bude jistě třeba aspoň jedné karlovarské kúry, abych napravit následky takových lukulských hodů! Swann možná cítil, že by musel překonávat příliš veliký odpor. Jeho sňatek se nelíbil, to je jisté. Mluvílo se o jmění té ženy, ale to je pustý tlach. Zkrátka, nebylo to nikterak příjemné. A pak Swann má neobyčejně bohatou a velmi váženou tetu, ženu muže, který, finančnický řečeno, znamená velikou moc. A ta nejen odmítla seznámiti se s paní Swannovou, ale rozvířila zcela pravidelnou kampaň, aby její přítelkyně a známé učinily totéž. Nemíním tím, že by některý Pařížan z dobré společnosti neměl paní Swannovou v úctě... Ne, stokrát ne! Ostatně manžel je muž naprosto úctyhodný. Jistě však je při tom jedna věc zajímavá, a to je to, jak Swann, který zná tolik a nejvybranějších lidí, se tak horlivě uchází o přízeň společnosti, o níž možno říci nanejmeně to, že je velmi pestrá. Přiznávám se, že já sám, který jsem ho dříve znával, jsem byl stejně překvapen jako pobaven vida, jak muž tak řádně vycílený a tak oblíbený v nejvyšších kroužcích nadšeně děkuje řediteli kanceláře poštovního ministra za to, že k nim přišel, a jak se ho ptá, mohla-li by si paní Swannová *dovoliti* navštívit jeho ženu. Přece však se tam jistě necítí ve svém živlu; to není zřejmě týž svět. Ale přes to nemyslím, že by Swann byl nešťasten. Je pravda, že v letech, předcházejících sňatku, mu jeho žena provedla několik dosti hrubých vyděračských kousků; vzdálila od Swanna jeho dcerušku pokaždé, když jí něco odmítla. Chudák Swann, přes všechnu svou jemnou prozíravost tak naivní, pokaždé

myslel, že vzdálení jeho dcery je důsledek jakési náhody, a nechtěl viděti skutečnost. Ostatně zlobívala ho tak vytrvale, že každý soudil, že nic ji to neodnaučí a že jejich život bude ustavičným peklem, až dosáhne svého cíle a přinutí ho, aby se s ní oženil. A hle! Stal se pravý opak. Mnoho se žertuje o způsobu, jímž Swann mluví o své ženě, a mnozí na něm brousí svůj vtip. Nikdo zajisté nežádal, aby jsa si více méně vědom, že je... (znáte to Molièrovo slovo), šel a rozhlašoval to *urbi et orbi*; ale přes to je pokládán za přemrštěného, když říká, že jeho žena je výborná manželka. Ale to není tak nesprávné, jak se obyčejně soudí. Svým způsobem, který není způsobem, jemuž by každý manžel dal přednost – ale konec konců, mezi námi řečeno, stěží je pochopitelné, že by Swann, který ji znal tak dlouho a je dalek toho, aby byl arcihlupákem, nevěděl, co a jak je – nelze popřít, že ho patrně opravdově miluje. Neříkám, že není lehkomyslná, a Swann sám k tomu nemá daleko podle toho, co povídají ochotné jazýčky, které, jak si snadno představíte, nikdy nezahálají. Ale je mu vděčna za to, co pro ni udělal, a v opaku k obavám, které kdekoho trápily, stala se zřejmě andělsky něžnou chotí.“

Tato změna nebyla možná tak prazvláštní, jak se zdálo panu de Norpois. Odetta nevěřila, že Swann si ji nakonec vezme; pokaždé, když mu se zřejmou úmyslností oznamovala, že nějaký vážený muž se právě oženil se svou milenkou, viděla, jak zarytě mlčí, nebo jí nanejvýš, zaútočila-li na něho přímou otázkou: „Tobě se tedy nezdá, že je správné, že je krásné to, co ten člověk udělal pro ženu, která mu obětovala své mládí?“ suše odpovídal:

„Ale vždyť já neříkám, že je to špatné; každý jedná svým způsobem.“ Ba nebyla daleka ani toho, aby byla přesvědčena, že ji, jak to říkával, když byl rozhněván, nadobro opustí, neboť od ženy kteréhosi sochaře slyšela nedávno předtím: „U mužů je nutno býti připraven na vše: jsou tak sprostí!“, a jsouc překvapena hloubkou této pesimistické věty, přijala ji za svou a opakovala ji při každé příležitosti s beznadějným výrazem tváře, který jako by říkal: „Konec konců, nic nemožného by to nebylo; to mne jistě čeká.“ A v důsledku toho pozbyla vši účinnosti zásada optimistická, již se až dosud Odetta

v životě řídila: „Mužům, kteří vás milují, je možno dělati vše; jsou tak blbí!“, a která se v její tváři vyjadřovala týmž přimhouřením očí, které by mohlo provázeti slova jako na příklad tato: „Nebojte se, ten nic nerozbije.“ Odetta při tom trpěla tím, co si o Swannově jednání jistě myslí ta či ona její přítelkyně, provdaná za muže, který s ní nechodil ani tak dlouho, jako ona sama se Swannem, a neměl s ní dítě, žena teď poměrně vážená a zvaná na plesy v Elysejském paláci. Pozorovatel pronikavější než pan de Norpois by patrně poznal, že právě tento pocit pokoření a hanby popudil Odettu, že pekelně vzteklá povaha, již projevovala, netkví v její podstatě, není zlem nevyléčitelným, a snadno by předpověděl to, co se vskutku stalo, že totiž nový způsob života, život manželský ukončí s rychlostí téměř kouzelnou ty trapné, každodenní, ale nikterak organické výstupy. Téměř kdekdo se podivil tomu sňatku, a i to je podivné. Málo lidí jistě chápe čistě subjektivní charakter zjevu, jímž je láska, a to, že milující si jaksi vytvářejí novou bytost, která je zcela odlišná od bytosti, známé pod týmž jménem ve společnosti a jejíž prvky jsou vytěženy většinou z nás samých. Proto také málokdo může uznati za přirozené ony úžasné rozměry, jichž v našich očích nakonec nabývá bytost, která není vlastně tatáž, kterou vidí ostatní lidé. Ale přes to se zdá, že, pokud se týče Odetty, bylo by možno uvědomiti si, že, nepochopila-li zcela, a to je jisté, Swannova ducha, znala aspoň dosah a podrobnosti jeho prací tak, že jméno Ver Meerovo jí bylo stejně běžně známo jako jméno jejího krejčího; znala dokonale ty rysy Swannovy povahy, jež ostatní lidé neznají nebo jež zesměšňují a jejichž přesný a milovaný obraz má jenom milenka nebo sestra; ulpíváme na nich, i na těch, jež bychom nejraději opravili, tak, že staré známosti v sobě mají něco z něhy a z pevnosti rodinné příbuzenské lásky, protože ženy jim nakonec přivyknou se shovívavostí a přátelskou usměvavostí, podobnou té, s níž na ně pohlížíme my sami nebo naši blízcí příbuzní. Pouta, pojící nás k nějaké bytosti, bývají posvěcena, jakmile se tato bytost postaví při posuzování našich nedostatků na totéž stanovisko jako my. A mezi těmi zvláštními rysy byly také rysy týkající se Swannovy inteligence stejně jako

jeho povahy, tkvící však svými kořeny přece jen v povaze, takže je Odetta snadněji rozpoznala. Stěžovala si, že tyto rysy, když Swann psal a uveřejňoval své studie, nebyly patrný stejně jako v dopisech nebo v jeho řeči, v níž jich bylo hojnost. Radila mu, aby jim dopřával co nejvíce místa. Chtěla by to proto, že právě tyto rysy se jí na něm nejvíce líbily, ježto však jim dávala přednost proto, že byly více jeho vlastní a více osobní, nebyla patrně tak velice v nepravu, přála-li si, aby byly zřejmý také v tom, co psal. Myslívala při tom možná také na to, že živější, osobitější díla, dobovše mu konečně úspěchu, umožnila by také jí, aby si zařídila to, o čem se u Verdurinů naučila souditi, že je to vrchol všeho: salon.

Mezi lidmi, kteří pokládali sňatek takového druhu za směšný, lidmi, kteří pro svou vlastní osobu se ptali: „Co si bude myslet pan de Guermantes, co tomu řekne Bréauté, ožením-li se se slečnou de Montmorency?“, mezi lidmi s takovým společenským ideálem by před dvaceti lety byl také Swann, ten Swann, který se bolestně namáhal, aby byl přijat do Jockey-Clubu a počítal tehdy s nějakým nádherným sňatkem, který, upevniv jeho situaci, by z něho konečně udělal nejznámějšího muže v Paříži. Jenže obrazy, které takový sňatek ukazuje tomu, kdo po něm touží, potřebují tak jako všechny obrazy, nemají-li vyblednouti a úplně zaniknouti, nějaké výživy zvenčí. Vaším nejvroucnějším snem je pokořiti nějak člověka, který vás urazil. Ale neslyšíte-li o něm již nikdy, protože jste přesídlili do jiné země, váš nepřítel ztratí pro vás nakonec jakýkoli význam. Pakliže člověk ztratil na dvacet let z očí lidí, kteří byli příčinou, že toužil po vstupu do Jockey-Clubu nebo do Institutu, členství té nebo oné společnosti ho již nikterak nebude lákat. Nuže, právě tak jako odchod do ústraní nebo nemoc nebo náboženská konverze, také dlouhá známost nebo milostný poměr vystřídává staré obrazy novými. Když se oženil s Odettou, Swann se nezřekl svých společenských ctížádostí, neboť od těch ho Odetta již dávno (v duchovním smyslu tohoto slova) odpoutala. Ostatně, kdyby tomu tak nebylo bývalo, jeho zásluha by byla tím větší. Neboť právě proto, že vyžadují, aby postavení více méně lichotivé bylo obětováno

příjemnosti čistě intimní, sňatky společensky zneuctívající bývají obyčejně nejcennější ze všech (neboť nelze za sňatek zneuctívající pokládati sňatek pro peníze, protože není patrně příkladu rodiny, v níž se žena nebo muž prodali, která by později nebyla přijímána ve společnosti, byť to bylo jen z tradice a po příkladě tolika podobných případů, tedy proto, aby všem bylo měřeno podle téhož lokte). Na druhé straně je možné, že Swann jakožto umělecky, ne-li přímo požitkářsky smýšlející člověk by pocítil jistou rozkoš, spojiv se sebou, v jakémsi tom křížení druhů, jak je provádějí *mendelisti* nebo jak o nich vypravuje mytologie, bytost jiné rasy, nějakou arcivévodkyni nebo kokotu, uzavřev zkrátka nějaký sňatek královský nebo naopak sníživ se k mezalianci. Ve společnosti jeho známých byl jediný člověk, na něhož myslíval, kdykoli se zabýval myšlenkou na možnost svého sňatku s Odettou; byla to, a ne ze snobismu, vévodkyně de Guermantes. Odetta o ni naopak dbala velmi málo, myslíc jenom na osoby postavené spíše bezprostředně nad ní samou než na ty, které stály v takových nedostupných výšinách. Ale Swann, kdykoli ve svých zasněných hodinách viděl Odettu jako svou ženu, stále si představoval okamžik, kdy ji zavede, Odettu a zvláště svou dcerku, k princezně des Laumes, která bude zanedlouho po smrti svého tchána vévodkyní de Guermantes. Netoužil po tom, aby je představil někde jinde, ale rozněžňoval se, kdykoli si vymýšlel, vyslovuje si přímo ona slova, vše, co o něm vévodkyně řekne Odettě a Odetta paní de Guermantes, a přívětivost, kterou projeví Gilbertě, hýčkájíc ji a probouzejíc jeho otcovskou pýchu. Sám sobě hrál výjev při představování s touž přesností ve smyšlených podrobnostech, již užívají lidé, kteří přemýšlejí, jak použijí, vyhrají-li, výhry, jejíž výši si libovolně určují. Přihlížíme-li k tomu, že obraz, doprovázející nějaké naše rozhodnutí, je motivuje, můžeme říci, že oženil-li se Swann s Odettou, učinil tak proto, aby ji mohl i s Gilbertou, byť při tom nikdo jiný nebyl, po případě také aniž se o tom kdo dověděl, představití vévodkyni de Guermantes. Uvidíme, jak tato jediná společenská ctižádost, kterou v sobě pro svou ženu a pro svou dceru živil, byla právě tou, jejíž uskutečnění mu bylo odepřeno, a to záka-

zem tak naprostým, že Swann zemřel, aniž mohl předpokládat, že vévodkyně je někdy pozná. Uvidíme také, že naopak po Swannově smrti se vévodkyně de Guermantes s Odettou a s Gilbertou velmi spřátelila. A byl by možná býval rozumnější – když již byl takový, že se mu taková malichernost zdála tak důležitou – kdyby si nedělal v tomto ohledu o budoucnosti představu tak chmurnou a kdyby v ní ponechal místo možnosti, že ta vytoužená schůzka se uskuteční, až on sám již nebude moci těšiti se z ní. Práce příčinné souvislosti, která nakonec vytváří téměř všechny možné důsledky, tedy také ty, o jejichž možnosti jsme nejvíce pochybovali, bývá mnohdy pomalá a bývá zpomalována ještě více naší touhou – která jí překáží, snažíc se zrychlit ji – ba naší jsoucností, a bývá dokončena teprve tehdy, když jsme přestali toužiti nebo dokonce žíti. Nevěděl to Swann ze své vlastní zkušenosti a nebyl v jeho vlastním životě – jako předobraz toho, co se mělo státi po jeho smrti – jakýmsi posmrtným štěstím také sňatek s tou Odettou, již vášnivě miloval – když se mu předtím hned z počátku nelíbila – a s níž se ženil, když ji již nemiloval, když bytost, která v něm, ve Swannovi, tak toužila a tak beznadějně doufala, že bude celý život moci žíti s Odettou, byla již mrtva?

Začal jsem mluvit o hraběti de Paris a vyptávat se, nebyl-li přítelem Swannovým, protože jsem se bál, aby rozhovor od Swanna neodbočil.

„Ano, vskutku,“ odpověděl pan de Norpois, obraceje se ke mně a upíraje na mou nepatrnou osobnost modrý pohled, v němž se jako ve svém živlu vznášely jeho veliký smysl pro práci a jeho přizpůsobovací schopnost ducha. „A Bože můj,“ dodal, obraceje se zase k mému otci, „myslím, že nevybočím z mezí úcty, kterou k principi pociťuji (třebaže s ním ovšem nepěstuji osobní styk, znesnadněným mým postavením, byť bylo jakkoli málo úřední), řeknu-li vám tuto dosti zajímavou věc, že totiž princ, o nic dříve než před čtyřmi lety, měl příležitost spatřiti paní Swannovou na kteréśi malé nádražní stanici v jedné střeoevropské zemi. Ovšem, nikdo z jeho okolí si nedovolil zeptati se Jeho Milosti, jak se mu líbila. To by nebylo slušné. Ale když se náhodou při řeči ozvalo její jméno, zdálo se, že princ,

známkami zajisté nepostřehnutelnými, které však nikdy neklamou, zcela rád dával najevo, že jeho dojem byl konec konců dalek toho, aby byl nepříznivý.“

„Ale nebyla by v tom možnost představití ji hraběti de Paris?“ zeptal se otec.

„Ach, to se neví. S princí člověk nikdy neví,“ odpověděl pan de Norpois. „Nejslavnější z nich, ti, kteří si nejlépe dovedou vynutiti vše, co jim přísluší, bývají někdy také těmi, kteří nejméně dbají i těch nejoprávněnějších úsudků veřejného mínění, jakmile jde o to, aby byla odměněna oddaná přátelství. A je jisto, že hrabě si vždy s velikou laskavostí vážil oddanosti Swanna, který je ostatně chlapík velmi duchaplný.“

„A váš dojem, pane vyslanče, jaký byl?“ zeptala se má matka ze zdvořilosti i ze zvědavosti.

„Naprosto znamenitý!“ odpověděl pan de Norpois s energií starého znalce, který překročil obvyklou umírněnost svých slov.

A věda, že přiznání silného dojmu, vzbuzeného nějakou ženou, je společensky přijatelné jen s podmínkou, že je vysloveno žertovně, jistou, obzvláště příznivě hodnocenou formou konverzačního ducha, vybuchl krátkým smíchem, který se prodloužil na několik vteřin, zvlhčuje modré oči starého diplomata a rozechvívaje jeho chřípí, žilkované červenými vláčénky.

„Je dokonale půvabná!“

„Nebyl tam, pane, u oběda nějaký spisovatel, jménem Bergotte?“ zeptal jsem se nesměle, snaže se udržeti rozhovor u toho námětu, týkajícího se Swannových.

„Ano, Bergotte tam byl,“ odpověděl pan de Norpois, skláněje zdvořile hlavu směrem ke mně, jako by ve své touze chovati se laskavě k mému otci pokládal za opravdu důležité vše, co s ním nějak souviselo, dokonce i otázky takového chlapce, jako jsem byl já, chlapce, který nebyl zvyklý na takovou zdvořilost u lidí tak starých. „Vy ho znáte?“ dodal, upíraje na mne ten jasný pohled, jehož pronikavosti se Bismarck obdivoval.

„Můj syn ho nezná osobně, ale velice se mu obdivuje,“ řekla matka.

„Bože můj,“ řekl pan de Norpois (který mi o mých duševních schopnostech vnukal pochybnosti těžší, než bývaly ty, které mne obyčejně trýznily, když jsem viděl, že to, co jsem stavěl tisíckrát a tisíckrát nad sebe, to, co jsem pokládal za nejvznešenější na celém světě, bylo pro něho na dolním konci stupnice jeho obdivů), „nesdílím tento způsob nazírání. Bergotte je tím, čemu říkám hráč na flétnu; jest ostatně nutno uznati, že na ni hraje příjemně, třebaže hodně strojeně a afektovaně. Ale to je také vše, a to není mnoho. Nikdy nenajdete v jeho dílech, která nemají svalstva, to, co by bylo možno nazvati lešením. Žádný děj – anebo tak nepatrný – ale zvláště žádný významnější podklad. Jeho knihy jsou slabé již svým základem nebo lépe, nemají vůbec základ. V takové době, jako je naše, kdy vzrůstající složitost života nám sotva dopřává chvíli k četbě, kdy mapa Evropy byla nesmírně přeměněna a není daleka změn možná ještě větších, kdy na všech stranách vyvstává tolik nových a hrozivých problémů, jistě mi přiznáte, že člověk má právo žádati od spisovatele, aby byl něčím jiným než krasoduchem, který nás nutí, abychom v bezúčelných a časově naprosto nevhodných diskuzích o přednostech čisté formy zapomínali, že dnes či zítra můžeme býti zaplaveni dvojím proudem barbarů, zvenčí i z naší vlastní země. Víím, že se tím rouhám nedotknutelnosti té nauky, již tito pánové říkají Umění pro Umění, ale v naší době jsou naléhavější úkoly než sestavovati v harmonické celky slovíčka. Způsob Bergottův je mnohdy velmi svůdný, toho nepopírám, ale v celku je to velmi umělkované, velmi nicotné a velmi málo mužné. Srovnám-li s tím váš naprosto přemrštěný obdiv k Bergottovi, chápu teď lépe těch několik řádek, jež jste mi před chvílí ukázal a o nichž jsem byl nucen mlčet, nechtěl-li jsem vypadati hloupě, když přece vy sám jste ve vši prostotě řekl, že je to jen dětská škrabanice (řekl jsem to skutečně, ale ani slova z toho jsem nemyslel opravdu). Každému hříchu milosrdné odpuštění a zvláště hříchům mládí! Vždyť konec konců také jiní než vy mají takové věci na svědomí, a nejste jediný, který se ve své době pokládal za básníka. Ale je v tom, co jste mi ukázal, vidět neblahý vliv Bergottův. Nepřekvapím vás zřejmě nijak,

řeknu-li vám, že v tom není nic z jeho schopností dobrých, neboť má pověst mistra v umění, ostatně zcela povrchním, jistého stylu, jehož vy, ve svém věku, nemůžete mít ani zárodky. Ale je to již táž chyba, totéž nesmyslné zdůrazňování pěkně zvučících slov bez ohledu, leč snad dodatečně, na vlastní obsah. To znamená stavěti pluh před potah; i v knihách Bergottových je to. Všechny tyto čínské titěrnosti, všechny ty jemnústky, mandarínsky učené a při tom rozplhlé, zdají se mi zcela zbytečné. Pro několik příjemně vykroužených vět se hned rozkřikuje: veledílo! Veledíla nejsou tak častá! U Bergotta, v jeho zavazadle, mohu-li tak říci, nelze počítati k aktivům ani jeden román poněkud vyššího rozletu, ani jednu z těch knih, které bývají stavěny do oblíbeného kouta knihovny. Nevidím v jeho díle ani jedinou takovou. To však nebrání, aby u něho dílo neznamenal neko- nečně více než autor. Ach! Bergotte je člověk, který dává zapravdu tomu duchaplnému muži, jenž míní, že spisovatele je třeba znáti jen z jejich díla. Je nemožno najíti člověka, který by více odporoval jeho knihám, domýšlivějšího, slavnostnějšího, méně družného než je on sám.

Chvillemi hrubý, mluvě s lidmi jako z knihy, a to ani ne jako z vlastní knihy, ale z knihy tak nudné, jak jeho knihy jistě nejsou, takový je tento Bergotte. Je to jeden z nejzmatenějších duchů, příliš strojený, člověk, jehož naši otcové nazývali nesrozumitelným krasořečníkem, který věci, jež říká, znepříjemňuje ještě více způsobem své mluvy. Nevím, vypravuje-li to Loménie nebo SainteBeuve, že Vigny byl odporný podobnou vrtošivou zvráceností. Ale Bergotte nikdy nenapsal *Cinq-Marsa* ani *Červenou pečeť*, v níž některé stránky jsou kabinetní kousky.“

Jsa zdrcen tím, co mi pan de Norpois právě řekl o mém literárním pokuse, který jsem mu předložil k posouzení, vzpomněv si při tom na nesnáze, jež jsem byl nucen přemáhati, kdykoli jsem chtěl napsati nějaký esej nebo oddati se prostě vážným úvahám, pocítil jsem zase jednou svou duševní neschopnost a to, že nejsem zrozen pro literaturu. Ovšem, některé velmi prosté dojmy nebo nějaká četba z Bergotta mne v Combray přiváděly k zasněným stavům, o nichž

jsem soudíval, že jistě mají velikou hodnotu. Ale tyto stavy má básnička v próze jasně zrcadlila; nebylo možno pochybovat, že pan de Norpois by v ní nepochopil a ihned jasně nevystihl to, co já jsem v ní viděl krásného jen vlivem jakéhosi zrcadlení naprosto šalivého, neboť vyslanec se jím oklamati nedal. Upozornil mne naopak, jak nepatrné je mé místo (byl-li jsem posuzován zvenčí, objektivně, nejoprávněnějším a nejinteligentnějším znalcem). Cítil jsem, jak jsem zaražen a pokořen; a můj duch jako nějaká tekutina, která nemá jiných rozměrů než rozměry nádoby, do níž je vlita, stejně jako se dříve rozléval tak, že mohl vyplniti nesmírnou obsažnost génia, byv teď sražen, našel dosti místa v úzké bezvýznamnosti, do níž ho pan de Norpois náhle uzavřel.

„Pozvání nás obou, Bergotta a mne, k témuž obědu,“ dodal, obraceje se k mému otci, „bylo dosti choulostivé (což konec konců také znamená: dosti zajímavé). Před několika lety přijel Bergotte do Vídně, právě když jsem tam byl vyslancem, byl mi představen princeznou Metternichovou, přišel se zapsat a chtěl býti pozván. Jsa v cizině zástupcem Francie, jíž dělá také on svými spisy v jisté míře čest, řekněme ovšem, abychom byli přesní, v míře velmi nepatrné, byl bych přimhouřil oko nad svým ne příliš příznivým úsudkem o jeho životě soukromém. Ale Bergotte necestoval sám, ba co více, chtěl, aby byl pozván se svou průvodkyní. Myslím, že nejsem stydlivější než kdokoli druhý a jsem starý mládenec, takže jsem mohl snad otevřítí brány vyslanectví poněkud šířeji, než kdybych byl ženat a otcem rodiny. Přes to však se přiznávám, že je jistý stupeň hanby, s nímž bych se nedovedl smířit a jenž je mi zprotiven ještě více než morálním, nebojme se toho slova, moralizujícím tónem, jímž Bergotte mluví ve svých knihách, v nichž nevidíte nic než ustavičné, ostatně, mezi námi řečeno, poněkud nudné rozbory bolestných úzkostí nebo chorobných výčitek svědomí, a o prostých hloupostech sáhodlouhé žvanění (je přece známo, zač je jich loket), zatím co ve svém životě soukromém projevuje tolik nesvědomitosti a cynismu. Zkrátka, oddaloval jsem odpověď, princezna se vrátila ještě jednou v té věci, ale zase bez úspěchu, takže nemyslím, že bych

byl u toho pána v obzvláštní lásce, a nevím, jak dalece si vážil Swannovy pozornosti, že ho pozval zároveň se mnou; leč že by ho o to byl požádal sám. Člověk nikdy neví, neboť v podstatě je to churavec. A to je také jedinou jeho omluvou.“

„A byla při tom obědě také dcera paní Swannové?“ zeptal jsem se pana de Norpois, využívaje k této otázce okamžiku, kdy se šlo do salonu, takže jsem mohl své vzrušení zastříti snadněji, než by mi to bývalo možno u nehybného a jasně osvětleného stolu.

Zdálo se, že pan de Norpois se chvíli snaží vzpomenouti si.

„Ano, čtrnáctiletá nebo patnáctiletá dívka? Opravdu, vzpomínám si, že mi byla před jídlem představena jako dcera našeho hostitele. Přiznám se vám, že jsem ji málo viděl; odešla brzy spát. Anebo šla k přítelkyním, nepamatuji se dobře. Ale vidím, že jste výborně zpraven o celém Swannově domě.“

„Hrávám si se slečnou Swannovou v Elysejských polích; je rozkošná.“

„Ach, tak tedy, tak je to! Ale mně se vskutku zdála půvabnou. Přes to však vám řeknu, že podle mého zdání se nikdy nepřiblíží podobě své matky, smím-li vám to říci, aniž bych ve vás zranil nějaký příliš prudký cit.“

„Mně se líbí více tvář slečny Swannové, ale obdivuji se velice také její matce; chodívám na procházky do Lesíka jen v naději, že ji tam zahlédnu.“

„Ach! Ale to jim řeknu; budou velice polichoceny.“

Zatím co říkal tato slova, pan de Norpois byl ještě několik vteřin v postavení všech těch lidí, kteří slyšíce mne mluvit o Swannovi jako o inteligentním muži, o jeho rodičích jako o ctihodných burzovních agentech a o jeho domě jako o domě krásném, mysleli, že bych stejně rád mluvil o nějakém jiném muži také inteligentním, o jiných burzovních agentech také ctihodných a o jiném nějakém domě také krásném; je to okamžik, kdy člověk duševně zdravý, rozmlouvaje s bláznem, si ještě neuvědomil, že je to blázen. Pan de Norpois věděl, že je zcela přirozená rozkoš, vyplývající z pohledu na hezké ženy, že je slušné, jakmile s námi někdo o některé z nich

mluví s nezvyklým žářem, tvářiti se, jako bychom věřili, že je do ní zamilován, škádliti ho tím a slibovati mu, že ho budeme v jeho úsilí podporovat. Ale když mi řekl, že se o mně zmíní Gilbertě a její matce (což by mi umožnilo, abych jako nějaký olympský bůh, který na sebe vzal podobu hbitého vánku nebo spíše vzhled starce, jehož rysy si vypůjčuje Minerva, pronikl já sám, zcela neviditelný, do salonu paní Swannové, upoutal její pozornost, zaměstnal její myšlenku, vzbudil v ní vděčnost za svůj obdiv, zjevil se jí jako přítel významného člověka, zdál se jí pro budoucnost hodným pozvání a vnikl tak do intimní známosti s její rodinou), ten významný muž, který použije v můj prospěch velikého vlivu, který v něm paní Swannová jistě vidí, vnukl mi najednou tak velikou lásku, že jsem se stěží ovládl, abych nezlíbal jeho měkké, bílé a zvrátné ruce, které vypadaly, jako by ležely příliš dlouho ve vodě. Učinil jsem i jakýsi pohyb k tomu, o němž jsem myslel, že jen já sám jsem jej upozoroval. Je vskutku každému z nás nesnadno vypočítati si přesně, jak se naše slova nebo naše pohyby jeví jiným lidem; obávající se, abychom sami sobě nepřepínali svého významu, a zveličující do úžasných rozměrů pole, jehož se nezbytně během jejich života dotknou vzpomínky jiných lidí, představujeme si, že vedlejší, podružné části naší řeči nebo našeho chování stěží vniknou do vědomí, tím méně pak zůstanou v paměti těch, s nimiž mluvíme. Ostatně právě předpokladu tohoto druhu jsou poslušní zločinci, když dodatečně obmění nějaké slovo, které již řekli a o němž myslí, že nebude možno srovnati tuto variantu s žádnou jinou verzí. Ale je dobře možné, že, i v tom, co se týče tisíciletého života lidstva, filozofie fejetonistova, podle níž je vše určeno zapomenutí, je méně pravdivá než nějaká filozofie opačná, která by předpovídala uchování všeho. V témž deníku, v němž nám moralizující úvodníkář o nějaké události, o nějakém veledíle, tím větším právem pak o nějaké zpěvačce, která mívala také „svou hodinu slávy“, praví: „Kdo si na to vše vzpomene za deset let?“, nemluví často zpráva o zasedání Akademie pro studia klasická na třetí stránce téhož listu o nějaké věci mnohem bezvýznamnější, o nějaké básni málo hodnotné, pocházející z období faraónů a doslova ještě

známé? Možná, že tomu není docela tak také v krátkém životě lidském. Přece však, o několik let později v kterémsi domě, v němž se mi pan de Norpois, který tam byl na návštěvě, zdál nejlepší oporou, s níž jsem se tam mohl setkat, protože byl přítelem mého otce, byl velmi vlídný a všem nám přál jen dobré, když mi po vyslancově odchodu bylo vypravováno, že se zmínil o jakémsi minulém večírku, při němž v jednom okamžiku zahlédl, „že mu chci políbit ruce“, nejenže jsem se začervenal až po uši, ale byl jsem překvapen zvěděv, tak rozdílné od toho, co jsem o nich soudil, nejen způsob, jímž pan de Norpois o mně mluvil, ale také složení jeho vzpomínek; toto důvěrné sdělení mi osvětlilo netušené rozměry roztržitosti a naopak duchapřítomnosti, paměti a zapomenutí, z nichž je složen lidský duch; a byl jsem tehdy překvapen stejně silně jako toho dne, kdy jsem v kteréši Masperově knize poprvé četl, že je znám přesný seznam lovců, jež deset století před Kristem Aššurbanipal zval ke svým honům.

„Och, pane,“ odpověděl jsem panu de Norpois, když mi slíbil, že řekne Gilbertě a její matce o mém obdivu k nim, „kdybyste to udělal, kdybyste o mně mluvil s paní Swannovou, celý můj život by nestačil k tomu, abych vám projevil svou vděčnost, a tento život by byl váš! Ale pokládám za nezbytno upozorniti vás, že neznám paní Swannovou a že jsem jí ještě nikdy nebyl představen.“

Připojil jsem tato poslední slova z jakési přemrštěné svědomitosti, a aby to snad nevypadalo, že jsem se chlubil známostmi, jež jsem neměl. Ale vyslovuje je, cítil jsem, že byla zbytečná, neboť hned při začátku svých vroucích díků, působících patrně jako sprcha, viděl jsem, jak vyslancovu tvář přelétl jakýsi výraz nerozhodnosti a nespokojenosti, a v jeho očích jsem zahlédl ten kolmý, úzký a kosý pohled (jako je na perspektivní kresbě nějaké krychle základna její bočné strany), pohled, zaměřený k tomu neviditelnému mluvčímu, jehož má člověk v sobě samém, v okamžiku, kdy mu říká něco, co druhý mluví, člověk, s nímž mluvil až dosud – v tomto případě tedy já – nesmí slyšet. Ihned jsem si uvědomil, že ty věty, které jsem právě řekl a které, ještě příliš slabé ve srovnání s tím náva-lem

vděčnosti, jímž jsem byl zaplaven, měly, jak se mi zdálo, rozhodně dojmouti pana de Norpois a přiměti ho definitivně k rozhodnutí, aby se za mne u Swannů přimluvil (což by jeho stálo tak málo námahy a mne obdařilo takovou radostí), byly možná (mezi všemi těmi, jež by si v ďábelské zlomyslnosti mohly vymyslet osoby, které by mi přály něco zlého) jediné, jejichž výsledkem mohlo býti, aby se toho svého záměru zřekl. Vskutku, slyše je, stejně jako ve chvíli, kdy nějaký neznámý, s nímž jsme právě zcela příjemně pohovořili o svých dojmech, jež jsme mohli pokládati za podobné, o chodcích, o nichž jsme souhlasně usoudili, že jsou sprostí, nám najednou ukáže patologickou propast, která ho od nás dělí, ohmatáváje si kapsy a při tom zcela klidně dodáváje: „To je škoda, že nemám při sobě revolver, ani jeden by z nich nezůstal,“ pan de Norpois, který věděl, že nic není méně vzácným ani snadnějším než doporučení paní Swannové a seznámení s ní, a který viděl, že pro mne naopak to znamená velikou vzácnost a v důsledku toho patrně také velikou obtížnost, usoudil, že zdánlivě normální touha, již jsem vyjádřil, jistě zakrývá nějakou myšlenku zcela odlišnou, nějaký podezřelý cíl, nějaké dřívější provinění, které bylo příčinou, že až dosud nikdo, jsa jist, že by se znelíbil paní Swannové, nechtěl si vzít na starost vyřízení nějakého vzkazu ode mne jí a její dceři. A tu jsem pochopil, že ani on to neudělá a že, ani kdyby se po několik let denně vídával s paní Swannovou, nikdy by se jí o mně nezmínil. Přece však se jí několik dní poté zeptal na cosi, co jsem chtěl vědět, a řekl to mému otci, aby mi to vyřídil. Ale nepokládal při tom za nutné říci jí, pro koho se na to ptá. Nedověděla se tedy, že znám pana de Norpois a že tak velice toužím navštěvovati ji; bylo to možná neštěstí méně hrozné, než jsem myslel. Neboť druhá z těchto zpráv by patrně nezvýšila příliš, nejistou ostatně, účinnost zprávy první. Protože otázka jejího vlastního života a jejího příbytku neprobouzela žádného tajemného vzrušení, člověk, který ji znal a navštěvoval, nezdál se Odette bytostí tak báječnou jako mně, který bych byl schopen hoditi do Swannových oken kámen, kdybych na něj mohl napsat, že znám pana de Norpois: byl jsem přesvědčen, že takové poselství, i když

by bylo dodáno způsobem tak hrubým, by mi v očích paní toho domu mnohem spíše dodalo vážnosti, než aby ji naladilo proti mně. Ale i kdybych si mohl uvědomit, že vzkaz, jehož vyřízení se pan de Norpois neujal, by neměl příznivého výsledku, ba více, že by mi u Swannů mohl i škodit, neměl bych odvahy, kdyby pan de Norpois k němu svolil, požádati ho, aby tak nečinil, a zřící se rozkoše, byť její následky byly jakkoli neblahé, aby se mé jméno a má bytost octly takovým způsobem na chvíli u Gilberty, v jejím neznámém mi domě a životě.

Když pan de Norpois odešel, otec nahlédl do večerníku; znovu jsem myslel na Bermu. Radost, kterou jsem pocítoval slyše ji, vyžadovala doplnění tím více, že se ani zdaleka nevyrovnávala tomu, co jsem si slíboval; proto také si ihned přisvojovala vše, co bylo schopno posíliti ji, na příklad ty umělecké vlohy, jež Bermě přisoudil pan de Norpois a jež můj duch žíznivě vpíjel jako vyschlá louka vodu. A tu mi otec podal noviny, ukazuje mi v nich článku takto napsaný:

„Představení *Faidry*, které bylo dáváno před nadšeným publikem, v němž bylo viděti všechny hlavní veličiny uměleckého a kritického světa, bylo pro paní Bermu, která hrála úlohu *Faidry*, příležitostí k triumfu, jakého se během své oslňující kariéry zřídka dopracovala. Vrátime se delším článkem k tomuto představení, které znamená opravdovou divadelní událost; zatím jen řekněme, že nejoprávněnější soudcové svorně prohlásili, že taková interpretace úplně přetváří roli *Faidry*, která je z nejkrásnějších a z nejpropracovanějších postav Racinových, a že znamená nejčistší a nejlepší umělecký výkon, který bylo v naší době možno spatřiti.“

Jakmile si můj duch uvědomil tuto novou myšlenku o „nejčistším a nejlepším uměleckém výkonu“, myšlenka se přiblížila k oné dokonalé radosti, kterou jsem v divadle cítil, přidala jí něco z toho, co jí chybělo, a z jejich splynutí vzniklo cosi tak jásavého, že jsem zvolal:

„Jak veliká umělkyně je to!“

Může se ovšem zdáti, že jsem nebyl zcela upřímný. Ale vzpomeňte si raději na tolik spisovatelů, kteří, jsouce nespokojeni s tím, co

právě napsali, čtou-li hned potom chválu na génia Châteaubriandova, nebo vzpomínajíce na některého slavného umělce, jemuž si přáli vyrovnati se, prozpěvujíce si v duchu na příklad nějaký nápěv Beethovenův, jehož smutek srovnávají se smutkem, který chtěli vložit do své prózy, plní se touto představou génia tak, že ji spojují se svými vlastními výtvary, když se vrátí zase k myšlenkám na ně, nevidí je již takovými, jak se jim jevily zprvu, a odvažujíce se uvěřiti v hodnotu svého díla, říkají si: „Není to tak špatné!“, neuvědomujíce si ovšem, že do toho celku, který určuje jejich výslednou spokojenost, vkládají vzpomínku na nádherné stránky Châteaubriandovy, jež stavějí do jedné řady se svými, jež však sami nikdy nenapsali; vzpomeňte si na tolik lidí, kteří věří v lásku milenky, od níž znají jen ustavičné zrady, a také na všechny ty, kteří střídavě doufají buď v jakýsi nepochopitelný život posmrtný, kdykoli myslí, manželé neutešitelní, na ženu, kterou ztratili a kterou stále ještě milují, nebo umělci na budoucí slávu, z níž se budou moci radovati, nebo naopak v jakousi uklidňující nicotu, když jejich duch myslí na nějaká provínění, která by jinak byli nuceni odpykati po své smrti; vzpomeňte si také na turisty, které uvádí v nadšení krása celé cesty, při níž jednotlivé dny se jim zdávaly nudné, a řekněte, je-li v tom společném životě, jímž v lůně našeho ducha žijí myšlenky, jediná – z těch, které nás činí nejšťastnějšími – která by napřed jako opravdový parazit nebyla nějaké myšlence cizí a sousední vysála nejlepší síly, jichž se jí nedostávalo.

Bylo zřejmo, že matka není příliš spokojena vidouc, že otec nemyslí již na mou „kariéru“. Myslím, že majíc starosti hlavně o to, aby nějaká pravidelná existence ukáznila vrtošivost mých nervů, nelitovala tak toho, že se zříkám diplomacie, jako spíše toho, že se chci věnovat literatuře.

„Ale nech toho,“ zvolal otec, „hlavní je, aby to, co člověk dělá, bavilo. Není přece již dítě. Ví teď již dobře, co se mu líbí, není pravděpodobno, že by se v tom změnil, a jisto je již schopen uvědomiti si, co ho v životě učiní šťastným.“

Ale zatím, než se, díky svobodě, kterou mi přisoudila, dožiji štěstí nebo neštěstí, slova mého otce mi způsobila toho večera hodně trápení. Jeho nečekané laskavosti ve mně vždy, když je projevil, probouzely takovou touhu políbiti jeho zarudlé líce, že jenom ze strachu, abych ho nepozlobil, jsem jí nepovolil. Tenkrát, tak jako se autor leká, vidí-li, jak jeho vlastní sny, které se mu zdají bez valné hodnoty, protože je neodlišuje od sebe samého, nutí vydavatele, aby vybíral papír a volil písmo možná příliš krásné pro ně, přemýšlel jsem, je-li má touha po spisovatelství opravdu tak důležitá, aby můj otec z tohoto důvodu vyplýval tolik své dobrotivosti. Ale zvláště když mluvil o tom, že mé záliby se jistě již nezmění, a o tom, co má můj život učiniti šťastným, vzbudil ve mně dvě hrozné myšlenky. První bylo (zatím co až dosud jsem se vidíval teprve na prahu svého života ještě docela nedotknutého a majícího začít teprve někdy zítra), první myšlenkou bylo, že můj život již začal, ba více, že to, co teď bude následovat, nebude příliš odlišné od toho, co již bylo. Druhou myšlenkou, která byla ovšem jen jinou podobou první, bylo, že nestojím mimo Čas, ale že jsem podřízen jeho zákonům právě tak jako ty románové postavy, které mne právě z tohoto důvodu tak rozesmutňovaly, když jsem v Combray ve své proutěné budce četl o jejich životech. Teoreticky víme, že země se otáčí, ale ve skutečnosti to nepozorujeme, půda, po níž kráčíme, se zdánlivě nepohybuje, a my žijeme v klidu. Stejně je tomu v životě s Časem. A romanopisci, aby vzbudili pocit jeho prchání, jsou nuceni, zrychlivše šíleně tikání vteřin, provést čtenáře deseti, dvaceti, třiceti lety ve dvou minutách. Na začátku stránky jsme opustili milence, plného naděje, a na konci stránky následující se s ním setkáváme jako s osmdesátiletým starcem, který koná na dvorku nějakého chudobince svou každodenní, vysilující procházku, neodpovídá téměř na otázky, je-li osloven, a zapomněl již na celou svou minulost. Tím, že o mně řekl: „Není již dítě, jeho záliby se již nezmění atd.“ otec mi najednou ukázal mne samého v Čase a vzbudil ve mně týž druh smutku, jako kdybych byl, ne sice ještě tím otupělým starcem, ale již některým z těch hrdinů, o nichž nám autor lhostejným, a proto obzvláště kru-

tým tónem na konci knihy praví: „Vzdaluje se z venkova stále méně a méně. Nakonec se tam usadil nadobro atd.“

Zatím však otec, chtěje předejít kritice, jež bychom mohli říci o svém návštěvníkovi, řekl matince:

„Uznávám, že otec Norpois byl poněkud „všední“, jak říkáváte. Když řekl, že by bývalo „málo slušné“ dáti tu otázku hraběti de Paris, bál jsem se, abyste se nedali do smíchu.“

„Ale naprosto ne,“ odpověděla matka, „velice se mi líbí, že člověk tak vynikající a tak starý si uchoval takovou prostotu, která svědčí jen o poctivém podkladě a o dobrém vychování.“

„To věřím! A to mu nebrání, aby nebyl jemný a inteligentní; já, který ho vídávám v komisi zcela jiného, než je zde, to vím,“ zvolal otec vida, že matka chválí pana de Norpois, a chtěje ji přesvědčiti, že je ještě dokonalejší, než si myslí, protože srdečnost přeceňuje se stejnou rozkoší, s jakou zloba podceňuje. „Jak to tam řekl... ,s princí člověk nikdy neví...““

„Ano, tak, jak to říkáš. Všimla jsem si toho, je to velmi jemně řečeno. Je vidět, že má důkladné životní zkušenosti.“

„To je zvláštní, že obědval u Swannů a že tam našel vlastně zcela pravidelné lidi, úředníky. Kde jenom paní Swannová všechny ty návštěvníky sehnala?“

„Všimla sis, s jakou zlomyslnou vtipností usoudil: ,To je dům, do něhož chodí hlavně muži?““

A oba dva se snažili napodobiti způsob, jímž pan de Norpois řekl tuto větu, stejně jako by to dělali s nějakou intonací Bressantovou nebo Thironovou v *Dobrodružce* nebo v *Zeti pana Hrušky*. Ale ze všech jeho slov se nejvíce líbilo jedno, a to Františce, která ještě po letech nedovedla „zůstatí vážnou“, připomněl-li jí někdo, že vyslanec ji nazval „znamenitým kuchařem“, což jí matka šla vyřídit, tak jako ministr války vyřizuje po vojenské přehlídce blahopřání nějakého cizího, na návštěvě jsoucího panovníka. Ostatně já sám jsem ji do kuchyně předešel, neboť přiměl jsem Františku, mírumilovnou, ale krutou, ke slibu, že nebude příliš trápit králíka, jehož měla zabít,

a nevěděl jsem ještě, jak to s jeho smrtí dopadlo; Františka mne ubezpečila, že zemřel velmi dobře a velmi rychle:

„Nikdy jsem takové zvíře neviděla; dodělal a ani nezapípl; byl byste řekl, že byl němý.“

Maje malé znalosti o mluvě zvířat, namítl jsem, že králík přece nekřičí tak jako kuře.

„To byste viděl,“ řekla mi Františka, jsouc rozhořčena mou nevědomostí, „nekřičí-li králíci tak jako kuřata! Ba mají ještě silnější hlas.“

Františka přijala pochvalu pana de Norpois s hrdou prostotou, s radostným a – byť jen na okamžik – vnímavým pohledem umělce, jemuž někdo vypravuje o jeho umění. Matka ji dříve posílávala do velikých restaurací, aby poznala, jak se tam vaří. A toho večera, slyše, jak je chválena jako nejslavnější kuchařka, jsem měl stejnou radost, jako když jsem jednou zvěděl o dramatických umělkyních, že hierarchie jejich vloh není táž jako hierarchie jejich proslavenosti.

„Vyslanec tvrdí,“ řekla jí matka, „že nikde nelze dostatí takové studené hovězí pečeně a takových nákypů, jako jsou vaše.“

Františka to uznala s jakýmsi výrazem skromnosti a jako by se klaněla pravdě, aniž by však podléhala nějak kouzlu toho vyslanec-kého titulu; říkala o panu de Norpois s přívětivostí, nezbytnou vůči člověku, který ji nazval „znamenitým kuchařem“:

„To je takový starý dobrák jako já.“

Snažila se ovšem uviděti ho, když přijel, ale vědouc, že matinka to odsuzovala, aby někdo stál za dveřmi nebo u oken, a obávajíc se, že by se od ostatních služebných nebo od domovníka dověděla, že ho vyhlížela (neboť Františka viděla všude jen „žárlivosti“ a „klepy“, které hrály v její obraznosti tutéž trvalou a žalostnou úlohu, jako, u jiných lidí intriky jezuitů nebo židů, spokojila se s tím, že se podívala jen zasklenými dveřmi z kuchyně, „aby neměla něco s paní“, a z tohoto povrchního pohledu na pana de Norpois, třebaže neměli ani jediný rys společný, usoudila, „že by to mohl být pan Legrand“, protože je tak čilý. „Ale povězte,“ zeptala se jí matka, „jak to vysvětlíte, že nikdo nedovede upravit rosol tak dobře jako vy (když chcete).“

„Nevím, jak to přijde,“ odpověděla Františka (která nikdy nedbala příliš opravných snah různých „rádců správné mluvy“). Říkala ostatně z části pravdu a nebyla schopna – nebo netoužila – prozradit tajemství, které zajišťovalo výbornost jejích rosolů nebo jejích nákypů, o nic více než nějaká elegantní dáma tajemství svých toalet nebo slavná zpěvačka tajemství svého zpěvu. Jejich vysvětlivky nám nevysvětlují mnoho, a stejně tomu bylo s recepty naší kuchařky.

„Oni vaří všechno honem-honem,“ odpovídala, mluvíc o velikých restaurantech, „a ne vše najednou. Hovězí musí změknout jako houba, to potom vypije všechnu šťávu až do dna. Ale v jedné té kuchyni se mně přece zdálo, že dovedou trochu vařit. Neříkám, že to byl můj rosol, ale bylo to pěkně uděláno a nákypy měly hodně smetany.“

„Byl to Henry?“ zeptal se otec, který za námi přišel a velmi si vážil restaurace na náměstí Gaillon, do níž chodíval v určité dny na stavovské obědy.

„Ach ne!“ řekla Františka s blahovůlí, zastírající hluboké opovržení; „mluvila jsem o jedné malé restauraci. U toho Henryho je to jistě velmi dobré, ale to není restaurant, to je spíše... lidová jídelna!“

„Weber?“

„Ach ne, pane, chtěla jsem říci dobrá restaurace. Weber, to je v Královské ulici, to není restaurace, to je pivnice. Nevím, nosí-li vám tam na prostřený stůl. Myslím, že tam nemají ani ubrusy; stavějí to na stůl jen tak, přímo na prkno.“

„Cirro?“

Františka se usmála:

„Oh, tam, myslím, jsou v kuchyni samé dámy ze světa (svět znamenal Františce v tomto spojení polosvět). Inu, pro mládež je to nutné.“

Pochopili jsme, že Františka byla se svou prostotou pro slavné kuchařky „kolegyní“ hroznější, než jí může býti nejzávistivější a nejzaujatější herečka. Ale poznali jsme, že má spravedlivý cit pro své umění a úctu k tradicím, neboť dodala:

„Ne, to ne, mluvila jsem o restauraci, v níž to vypadá, jako by tam měli dobrou občanskou kuchyňku. To je ještě firma dosti důkladná.“

Tam bývalo práce! Ach, tam se vydělalo grošů! (Františka, šetrná hospodyně, počítala na groše, ne na zlatáky jako ti, kdo mají v kapse díru). Paní jistě zná tam vpravo, až nahoře na hlavních bulvárech, poněkud stranou...”

Restaurací, o níž mluvila s takovou spravedlností, promíšenou hrdostí a dobromyslností, byla... Anglická kavárna.

Prvního ledna jsem napřed odbavil rodinné návštěvy v doprovodu matinky, která, aby mne neunavila, je pomocí plánu, načrtnutého otcem, roztrídila spíše podle čtvrtí než pěkně podle stupně příbuznosti. Ale sotvaže jsme vkročili do salonu jedné své vzdálené příbuzné, která přišla na řadu dříve jen proto, že její byt nebyl vzdálen od našeho, matka byla polekána, spatřivši tam, s kaštany, polévanými cukrem, v ruce, nejlepšího přítele nejnedůtklivějšího z mých strýců, jemůž jistě donese, že jsme své návštěvy nezačali jím. Strýc by byl jistě uražen; zdálo by se mu zcela přirozeným, abychom od kostela sv. Magdaleny jeli k Botanické zahradě, u níž bydlel, dříve, než se zastavíme u sv. Augustina, odkud bychom mohli jeti zase do ulice Lékařské fakulty.

Když byly návštěvy odbyty (babička nám ji prominula, protože jsme toho dne u ní obědvali), běžel jsem až do Elysejských polí zanešti naší cukrářce, která jej měla předati osobě, chodící k ní od Swannů několikrát týdně pro ovocný chléb, dopis, o němž jsem se hned toho dne, kdy mne má přítelkyně tak zarmoutila, rozhodl, že jí jej na Nový rok pošlu, a v němž jsem jí oznamoval, že naše staré přátelství zaniká s koncem roku, že zapomínám na všechny své výtky a na všechna svá zklamání, a že si počínajíc prvním lednem zbudujeme přátelství nové, tak pevné, že ho nic nezničí, a tak nádherné, že jsem doufal, že Gilbertě bude v jakési koketnosti záležet na tom, aby mu uchovala všechnu jeho krásu, a že mne, stejně jako jsem to sliboval učiniti já sám, včas upozorní, kdyby se vyskytlo jakékoli a jakkoli nepatrné nebezpečí, které by je mohlo ohroziti. Při zpáteční cestě mne Františka zastavila před krámkem, stojícím pod širým nebem, v němž si, sobě samé za novoroční dárek, vybrala

fotografie Pia IX. a politika Raspaille, a v němž já sám jsem si koupil fotografii Berminu. Nesčetný obdiv, který umělkyně vzbuzovala, dodával jakési ubohosti té tváři, nehybné a nuzné jako oděv lidí, kteří nemají, do čeho by se převlekli, jediné tváři, jíž na něj mohla odpovídati a na níž mohla ukazovati stále jen tu drobnou vrásku nad horním rtem, nadzdvižená obočí a několik jiných tělesných zvláštností, které byly stále stejné a byly vlastně vydány na milost a nemilost náhodě nějakého popálení nebo úrazu. Ostatně ta tvář sama by se mi nebyla zdála krásnou, ale budila ve mně představu a v důsledku toho také touhu zlíbat ji pro všechny ty polibky, které jistě dostala a po nichž jako by z „pohlednicového alba“ tím svým koketně něžným pohledem a tím úskočné upřímným úsměvem stále, ještě volala. Neboť Berma jistě k nejednomu mladému muži skutečně pocítila ty touhy, k nimž, se přiznávala pod maskou Faidry a jejichž ukojení jí jistě usnadňovalo vše, sláva jejího jména, která zvyšovala její krásu a prodlužovala její mladost. Nastával večer; zastavil jsem se před jednou vývěsní deskou, na níž byly vylepeny plakáty, ohlašující představení, v němž Berma 1. ledna hrála. Vanul vlhký a vlahý vítr. Bylo to počasí, jež jsem znal; měl jsem dojem a jakési tušení, že ten novoroční den není den odlišný od jiných, že není prvním dnem nového světa, v němž bych mohl s nadějemi ještě ničím neporušenými obnoviti svou známost s Gilbertou jako v době stvoření světa, jako kdyby nebylo ještě vůbec minulosti, jako kdyby byla (i s výstrahami, jež by z nich snad bylo možno vyvoditi) zrušena všechna ta zklamání, jež mi dosud připravila: nového světa, v němž by ze starého netrvalo již nic, nic než jedno: má touha, aby mne Gilberta milovala. Pochopil jsem, že, přeje-li si mé srdce kolem sebe obnovu toho světa, který je neuspokojil, děje se tak proto, že ono, mé srdce, se nezměnilo, a řekl jsem si, že není důvodu, proč by se změnilo srdce Gilbertino; cítil jsem, že to nové přátelství bylo totéž, stejně jako nejsou nějakým příkopem oddělena od ostatních nová léta, jež naše touha, aniž jich mohla dosáhnouti a obměniti je, pojmenovává bez jejich vědomí nějakým jménem jiným. Nemělo smysl to, že jsem tento rok věnoval Gilbertě a stejně jako bývá nábo-

ženství stavěno nad slepé přírodní zákony, snaha o to, abych vtiskl novoročnímu dni onu zvláštní představu, kterou jsem si o něm vytvořil, byla marná; cítil jsem, že nevím, že je nazýván novoročním, a že se zakončí soumrakem, který mi nebyl neznám: ve vlahém větru, vanoucím kolem návěštního sloupu, jsem poznal, vycítil jsem, jak se znovu objevuje věčná a všem společná látka, dobře známá vlhkost, sebe nevědomá plynulost starých dnů.

Vrátil jsem se domů. Prožil jsem právě první leden lidí starých, kteří pohlížíejí na tento den jinak než mladí – ne proto, že nedostávají již dárky, ale proto, že nevěří již v nový rok. Novoroční dárky jsem dostal, ale nedostal jsem ten jediný, který by mne potěšil a jímž by bylo několik slov od Gilberty. A byl jsem přece ještě mlád, protože jsem dovedl napsati jí jich několik, jimiž jsem doufal, vypověděv jí v nich tajné sny své lásky, probuditi v ní sny podobné. Smutkem lidí zestárnuvších je, že již ani nemyslí na napsání takových dopisů, o jejichž neúčinnosti se přesvědčili.

Když jsem ulehl, pouliční ruch, který se v ten sváteční večer protáhl dlouho do noci, mne udržoval v bdělém stavu. Myslel jsem na všechny ty lidi, kteří zakončí tuto noc radovánkami, na milence, na hlouček rozjařilých kumpánů, kteří jistě přijeli pro Bermu po tom představení, jež jsem pro ten večer viděl ohlášeno. K uklidnění vzrušení, které ve mně probouzela tato myšlenka v bezesné noci, jsem si nemohl říci, že Berma nemyslela možná na lásku, protože verše, které přednášela a které dlouho studovala, jí v každém okamžiku připomínaly, že láska je rozkošná, což věděla ostatně tak dobře, že její dobře známá – ale novou prudkostí a netušenou sladkostí obdařená – vzrušení objevovala žasnoucím posluchačům, z nichž přece každý je sám osobně také jednou prožil. Zapálil jsem znovu zhasenou svíci a ještě jednou jsem se podíval na její tvář. Při představě, že je v té chvíli patrně laskána těmi muži, jímž jsem nemohl zabránit, aby Bermě neposkytovali a aby od ní nepřijímali nadlidské, úžasné radosti, cítil jsem v sobě rozruch tím krutější, že nebyl rozkošnický, nostalgii, kterou právě ztížil zvuk rohu, jak jej bývá slyšet v masopustní noci a často i při jiných slavnostech, a který,

protože bývá při takových příležitostech bez poezie, je smutnější, zaznívaje z krčem, než „večer v hlubokém lese“. V tom okamžiku by lístek od Gilberty nebyl možná tím, čeho by mi bylo třeba. Naše touhy se křížují, a ve zmatené spletnosti života se zřídka stane, aby nějaké štěstí zastihlo přesně touhu, která se ho dožadovala.

Kdykoli bylo krásně, chodíval jsem zase do Elysejských polí, ulicemi, jejichž elegantní a růžové domy byly zality vzrušeným a lehounkým nebem, neboť bylo to právě období nejčastějších akvarelistických výstav. Lhal bych, kdybych řekl, že paláce Gabrielovy se mi v té době zdávaly krásnější nebo dobově výraznější než budovy sousední. Viděl jsem více stylovosti a věřil bych ve větší starobylost, ne-li Průmyslového paláce, tedy aspoň Trocadéra. Jsouc pohrouženo do vzrušeného spánku, mé jinošství zahalovalo týmž snem celou čtvrť, do něhož jej zavádělo, a nikdy mne ani nenapadlo, že by mohla být nějaká budova z XIII. století v ulici Královské, stejně jako bych byl překvapen, kdybych se dověděl, že Brána sv. Martina a Brána sv. Denise, veledíla z časů Ludvíka XIV., nejsou současníky budov teprve nedávno postavených v těch špinavých okresech. Jen jednou mne kterýsi Gabrielův palác přiměl, abych se na dlouho zastavil, neboť v nočním šeru jeho sloupoví, odhmotněné měsíčním svitem, vypadalo, jako by bylo vystříháno z lepenky, a připomínajíc mi dekorace operety: *Orfeus v podsvětí* poprvé ve mně vzbudilo dojem krásy.

Ale Gilberta teď do Elysejských polí nechodívala. A já bych ji přece potřeboval vidět, neboť již ani na její tvář jsem si nevzpomínal. Ten pátravý, úzkostlivý, žadonivý způsob, jímž se díváme na milovanou bytost, naše očekávání slova, které nám dá nebo nám odejme naději na zítřejší schůzku, a až do té chvíle, kdy toto slovo je vyřčeno, naše střídavé, ne-li současné představy radosti beznadějného zoufalství, to vše naši pozornost před milovanou bytostí tak zneklidňuje, že nemůže postihnouti a vstřípiti si o ní obraz zcela čistý. Možná také, že ta činnost všech smyslů zároveň, snažící se poznati jen pohledy, to, co převyšuje jejich schopnosti, je příliš slabá k zachycení tisíce tvarů, všech těch odstínů, všech hnutí živé bytosti, kterou obyčej-

ně, když ji nemilujeme, znehybňujeme. Model milovaný se naopak pohybuje; všechny fotografie, jež si z něho pořídíme, bývají vadné. Opravdu jsem již nevěděl, jak vypadají Gilbertiny rysy, vyjma v těch božských okamžicích, kdy je pro mne rozzářila: vzpomínal jsem si jen na její úsměv. A nemoha si představit tu milovanou tvář, byť jsem jakkoli usiloval vzpomenouti si na ni, zlobil jsem se, že nalézám ve své paměti dokonale přesně vkresleny bezvýznamné a nápadné tváře majitele kolotoče a prodavačky cukroví: tak ti, kdož ztratili nějakou milovanou bytost, které již nikdy znovu ve snu nevidívají, zoufají, že se v něm stále setkávají s lidmi, kteří jsou jim nesnesitelní a s nimiž je již tak dost nepříjemno setkat se ve stavu bdělém. Ve své nemohoucnosti představit si předmět své bolesti obviňují se téměř, že bolesti necítí. A já sám jsem nebyl dalek toho, abych si myslel, že, nemohu-li si připamatovati Gilbertiny rysy, zapomněl jsem na ni vůbec a nemiluji ji již. Konečně se vrátila hrát si s námi téměř denně, stavějíc přede mne nové věci, po nichž jsem mohl toužit, o něž jsem ji mohl pro příští den žádat, činíc tak v tomto směru z mé lásky denně jakousi lásku novou. Ale jedna věc změnila zase a nenadále způsob, jímž se každého odpoledne ke druhé hodině utvářel problém mé lásky. Zachytil pan Swann dopis, který jsem napsal jeho dceři, nebo mi Gilberta prozradila dlouho poté, a abych byl opatrnější, již starý stav věcí? Když jsem jí řekl, jak se obdivuji jejímu otci a její matce, její tvář nabyla toho neurčitého výrazu, plného pomlček a tajností, který na ní bývalo vidět, kdykoli se jí někdo vyptával na její zaměstnání, na její pochůzky nebo na její návštěvy, a pak mi najednou řekla: „Víte, nejsou vámi nijak nadšeni!“ a uklouznuvši jako rusalka – byla taková – vesele se zasmála. Její smích, neshodující se s jejími slovy, často jako by, tak jako to dělává hudba, vkresloval do jakési jiné polohy nějakou neviditelnou plochu. Pan a paní Swannovi nežádali od Gilberty, aby si přestala se mnou hrát, ale přes to by byli, jak soudila, raději, kdyby to nebylo začalo. Nedívali se na můj styk s ní okem příznivým, nepřisuzovali mi velikou mravní hloubku a představovali si, že můj vliv na jejich dceru může být jen špatný. Nesvědomitě mladíky tohoto druhu,

jimž jsem se podle úsudku Swannových podobal, jsem si vždy představoval jako lidi, kteří nenávidí rodiče dívky, již milují, vlichocují se jim, jsou-li přítomni, ale vysmívají se jim před ní samou, ponoukají ji, aby je neposlouchala, a jakmile jejich dcery dobyli, znemožňují jim vůbec vídati se s ní. S jakou prudkostí stavělo mé srdce proti těmto povahovým rysům (jež na sobě samém ani největší bídník nevidí) city, které v něm žily vzhledem ke Swannovi a které byly právě naopak tak vášnivé, že jsem nepochyboval, že by svého úsudku o mně litoval jako nespravedlivého omylu, kdyby je jen tušil. Odvážil jsem se napsati mu vše, co jsem k němu cítil, v dlouhém dopise, který jsem svěřil Gilbertě s prosbou, aby mu jej odevzdala. Svolila k tomu. Žel! Viděl ve mně tedy ještě většího pokrytce, než jsem myslel; pochyboval tedy o těch citech, o nichž jsem soudil, že jsem je tak pravdivě popsal na šestnácti stránkách? Dopis, který jsem mu napsal, stejně vroucí a stejně upřímný jako slova, jež jsem řekl panu de Norpois, neměl žádný úspěch. Druhého dne, když mne odvedla do ústraní za skupinu vavříků do malé aleje, v níž jsme usedli každý na jednu židli, Gilberta mi vyprávěla, že její otec, když přečetl dopis, který mi přinášela nazpět, pokrčil jen rameny a řekl: „To vše nic neznamená. Dokazuje to jen, že mám pravdu.“

Znae čistotu svých myšlenek a dobrotivost své duše, byl jsem rozhořčen, že má slova se ani zlehka nedotkla nesmyslného Swannova bludu. Neboť to byl blud, tehdy jsem o tom nepochyboval. Cítil jsem, že jsem jistě nepopíratelné charakteristické rysy svých ušlechtilých citů popsal tak přesně, že Swann, pakliže jim po jejich přečtení ihned neuvěřil, nepřišel omluvit se a přiznat se, že se mýlil, jistě tak vznešených citů sám nikdy nepocítil, a to mu ovšem znemožňovalo chápat je u jiných lidí.

Ale Swann možná prostě věděl, že ušlechtilost je často jakousi vnitřní podobou, jíž nabývají naše sobecké city, když jsme si je ještě nepojmenovali a neroztřídili. V sympatii, kterou jsem mu projevoval, poznal možná jen prostý výsledek – a nadšené potvrzení – mé lásky k Gilbertě, již – a ne mou podružnou úctou k němu – by byly v důsledku toho řízeny osudově všechny mé činy. Nemohl jsem se

na to dívati stejně jako on, protože se mi nepodařilo abstrahovati od sebe samého svou lásku, vklíniti ji do všeobecnosti jiných a snášeti pokusně její důsledky; zoufal jsem. Byl jsem nucen Gilbertu na okamžik opustit, protože mne volala Františka. Musel jsem ji doprovodit do zeleně zamřížované a zrušeným boudám potravní daně na obvodě staré Paříže podobné budky, v níž bylo od nedávna zařízeno to, čemu v Anglii říkají „lavabo“ a ve Francii, z jakési mylně informované angломánie, water-closets. Vlhké a staré zdivo u vchodu, v němž jsem na Františku čekal, dýchalo svěží vůni zavřených místností, která, zmírňujíc ihned starosti, jež ve mně právě probudila slova Swannova, pověděná mi Gilbertou, pronikla mne radostí, ne téhož druhu, jako jsou radosti, které nás nechávají ještě nejistějšími, neschopnějšími podržeti je a zmocniti se jich, ale naopak radostí pevnou, o niž jsem se mohl opřít, radostí rozkošnou, klidnou, bohatou jakousi pravdou trvalou, nevysvětlenou a jistou. Byl bych chtěl, tak jako dříve při svých procházkách směrem ke Guermantes, pokusit se o proniknutí půvabu tohoto dojmu, který se mne zmocnil, a chtěl bych tam zůstat bez hnutí, zpytuje tu starobylou vůni, která mne vybízela, ne abych se těšil z radosti, kterou ve mně probouzela jen nádavkem, ale abych vnikl do skutečnosti, kterou mi neodhalila. Ale majitelka toho domečku, stará paní s napudrovanými lícemi a s rusou parukou, se dala se mnou do řeči. Františka usoudila, „že je jí tam docela pěkně“. Její slečna dcera se vdala za kohosi, o němž Františka říkala „člověk z dobré rodiny“, tedy za muže, který se jí zdál od dělníka více odlišným než Saint-Simonovi nějaký vévoda od člověka „zrozeného ze spodiny“. Není pochyby, že stará paní, než se octla v tom domečku, zažila různé nepřízné osudu. Ale Františka tvrdila, že je to markýza z rodu Saint-Ferréolského. Tato markýza mi radila, abych nezůstával venku, ba otevřela jeden záchodek a řekla mi:

„Vy nechcete vejít? Je krásně čistý a pro vás to bude zdarma.“

Udělala to možná jen tak, jako mi slečny u Gouache, když jsme přišli něco objednat, nabízely jeden z bonbonů, jež měly na stole pod skleněnými příklopy a jež mi matinka bohužel nedovolovala bráti;

možná také méně nevinně jako ta či ona květinářka, již matinka svěřila výzdobu svých květinových stolků a která mi s líbeznou tváří dala nějakou růžičku. Jistě však, měla-li „markýza“ zálibu v mladých hoších, otvírajíc jim podzemní dveře těch kamenných krychlových komůrek, v nichž lidé sedávají schouleni jako sfingy, jistě v této své ochotě nehledala tak naději, že je zkazí, jako spíše radost, kterou pociťujeme projevující bezvýsledně svou štedrou ochotu tomu, co milujeme, neboť nikdy jsem u ní neviděl jiného mužského návštěvníka než starého zahradního hlídače.

Po chvíli jsem se rozloučil s markýzou, jsa doprovázen Františkou, a i od této jsem pak odběhl za Gilbertou. Hned jsem ji zahlédl na židli za skupinou vavřínů. Byla tam, aby ji její kamarádky neviděly: hrály si na schovávanou. Posadil jsem se vedle ní. Měla plochou čepici, nasazenou dosti nízko nad oči, takže je nutila k témuž potutelnému, zasněnému a šibalskému pohledu, který jsem u ní zahlédl poprvé tehdy v Combray. Zeptal jsem se jí, nebylo-li by možno, abych to vše jejímu otci vysvětlil ústně. Řekla mi, že mu to navrhla, ale on prý to pokládá za bezúčelné. „Hled'te,“ dodala, „vezměte si svůj dopis, musím běžet za ostatními, když mne nenašly.“

Kdyby byl tehdy Swann přišel, dříve než jsem vzal zase nazpět ten svůj dopis, o jehož upřímnosti jsem soudil, že se jí Swann jen z jakési nesmyslné slepoty nedal přesvědčit, uviděl by možná, že měl pravdu on. Neboť přiblíživ se k Gilbertě, která, zvrácena jsouc na židli, mi říkala, abych si dopis vzal, ale nepodávala mi ho, cítil jsem se tak váben jejím tělem, že jsem jí řekl:

„Hled'te, zabraňte mi vzít si jej; uvidíme, kdo je silnější.“

Vsunula si jej vzadu za blůzu a já jsem jí vstrčil ruce za krk nadzdvihuje při tom copy, jež nosila volně splývající na ramena, buď že to jejímu věku ještě slušelo nebo snad proto, že její matka jí chtěla co nejdéle uchovati dětský vzhled, aby sama vypadala mladší, a tak jsme zápasili, tvoříce svými těly široký oblouk. Snažil jsem se přitáhnouti ji k sobě, a ona se tomu vzpírala; její líce, rozpálená napětím, byla rudá a nalita jako třešně; smála se, jako bych ji lechtal; svíral jsem ji nohama jako kmen, na který bych se chtěl vyšplhat;

a při tomto svém tělocviku, aniž tím byla nějak znatelněji zesílena udýchanost, kterou ve mně budilo svalové napětí a žár té hry, vylil jsem, jako několik kapek potu, vytlačených z těla úsilím práce, svou rozkoš, u níž jsem se nemohl ani pozdržet, abych ji vychutnal; hned poté jsem se zmocnil dopisu. A tu mi Gilberta dobrácky řekla:

„Víte, chcete-li, můžeme ještě trochu zápasit.“

Možná, že nejasně vycítila, že má hra měla jiný cíl než ten, o němž jsem mluvil, ale nedovedla poznati, že jsem ho již dosáhl. A tu já, obávaje se, že to zpozorovala (a jeden couvavý a zdrženlivý pohyb uraženého studu, který jsem za okamžik potom na ní zahlédl, mne přiměl k myšlence, že jsem se toho neobával neprávem), svolil jsem k dalšímu zápolení ze strachu, že by se mohla domnívati, že jsem měl jenom ten cíl, po jehož dosažení netoužím již po ničem než sedět klidně vedle ní.

Cestou domů jsem zpozoroval, připomněl jsem si najednou obraz, až dosud ztajený, k němuž mne, nedovoluje mi však spatřiti nebo poznati jej, přiblížil chládek mřížkovaného domečku, páchnoucí téměř plísní. Byl to obraz combrayské světničky mého strýce Adolfa, která vskutku dýchala toutéž provlhlou vůní. Ale nemohl jsem pochopit a odložil jsem na pozdější dobu zjištění toho, proč mne připomínka tak bezvýznamného obrazu naplnila takovým blahým pocitem. Zatím se mi jen zdálo, že jsem opravdu hoden pohrdání pana de Norpois; až dosud jsem přede všemi spisovateli dával přednost tomu, jehož on nazýval prostým „hráčem na flétnu“, a opravdové nadšení ve mně vzbuzovala ne nějaká důležitá myšlenka, ale vůně plísně.

V poslední době bývalo v jistých rodinách jméno Elysejských polí, vyslovil-li je některý návštěvník, uvítáno matkami nelaskavým pohledem, jímž obdařují obyčejně proslulého lékaře, o němž se domnívají, že znají příliš mnoho jeho chybných diagnóz, aby mu mohly ještě důvěřovat; tvrdilo se, že tento park není vhodný pro děti, že by bylo možno uvéstí nejeden zápal hrdla, nejedny spalničky a hojně horeček, jež zavínil. Přestože se neodvažovaly zapochybovat veřejně

o lásce mé matky, která mne tam stále ještě posílala, některé její přítelkyně litovaly aspoň její zaslepenosti.

Neuropati jsou možná přes to běžné rčení lidmi, kteří „si naslouchají“ nejméně: slyší v sobě tolik věcí, o nichž si potom uvědomí, že se jimi zbytečně vzrušovali, že nakonec nevěnují pozornosti žádné z nich. Jejich nervy na ně volaly: „Pomóc!“, jako by je ohrožovala nějaká těžká choroba, zatím co se prostě chystalo sněžit nebo šlo jen o změnu bytu, tak často, že si zvyknou nedbati již takových výstrah stejně jako voják, který si jich v žáru služby všímá tak málo, že je schopen, i když je již na smrt chorý, žít ještě několik dní životem člověka úplně zdravého. Jednou zrána, cítě v sobě své obvyklé nevolnosti, jejichž ustavičné, vnitřní cirkulace jsem si teď již nikdy neuvědomoval stejně jako oběhu své krve, spěchal jsem vesele do jídelny, v níž rodiče seděli již u stolu, a – když jsem si byl jako obyčejně řekl, že pocit chladu může znamenati, ne, že je třeba zahřátí se, ale že jsme byli právě vyplíněni, a nechuť k jídlu, že bude pršet, a ne, že nemám jísti – sedl jsem ke stolu, když najednou při spolknutí prvního sousta z lákavého žebírka mne zarazila závrať, mdloba od žaludku, horečková odpověď začavší nemoci, jejíž známky má chladná lhostejnost zamaskovala a tím jaksi oddálila, která však houževnatě odpírala potravu, jíž jsem nebyl schopen strávit. A tu, v téže vteřině, myšlenka, že by mi nedovolili jíti ven, kdyby zpozorovali, že jsem churav, dodala mi tak jako pud sebezáchovy raněnému dostatek síly, abych se dovlékl do svého pokoje, v němž jsem zjistil, že mám horečku 40°, a potom abych se připravil k vycházce do Elysejských polí. Omdlévajícím a prostupným tělem, jímž byla obklopena, má usměvavá myšlenka zahlédla a dožadovala se tak sladké rozkoše hry s Gilbertou, a hodinu poté, stoje sotva na nohou, ale šťasten, že jsem v její blízkosti, měl jsem ještě dosti síly, abych tuto rozkoš procítil.

Po návratu domů Františka oznámila, že „se mi udělalo špatně“, že jsem patrně „přechladl“, a lékař, ihned zavolaný, prohlásil, že „útočnost“, „jedovatost“ toho záchvatu horečky, který doprovázel můj zánět plic a je patrně jen „planým poplachem“, „je mu milejší“

než jiné jeho formy, „úskočnější“ a „zamaskovanější“. Již dlouho jsem trpěl dušností a lékař mi přes protesty mé babičky, která mne již viděla, jak umírám jako alkoholik, mimo kofein, který mi byl předepsán k podpoře dechu, radil, abych se napil piva, šampaňského nebo koňaku, kdykoli ucítím, že se blíží záchvat. Říkal, že záchvaty se tím „zvrhnou“ v „euforii“, jejíž příčinou je právě alkohol. Aby babička dovolila dáti mi ho, býval jsem často nucen ne zastírat, ale naopak téměř zdůrazňovati svou zádušnost. Ostatně, jakmile jsem cítil, že se záchvat blíží, jsa vždy v nejistotě, jakých rozměrů dosáhne, býval jsem znepokojen babiččíným zármutkem, jehož jsem se bál více než svého vlastního utrpení. Ale zároveň při tom mé tělo, buď že bylo příliš slabé, aby si samo pro sebe ponechalo tajemství té bolesti, nebo snad proto, že se obávalo, že nevědouce o mém utrpení žádali by ode mne nějaké úsilí, které by mu bylo nemožné nebo nebezpečné, nutívalo mne, abych na svou nevolnost babičku upozorňoval s přesností, kterou jsem nakonec zachovával s jakousi fyziologickou svědomitostí. Zpozoroval-li jsem v sobě nějaký nepřijemný příznak, jehož jsem ještě jasně nerozpoznával, mé tělo bylo stísněno dotud, dokud jsem na něj neupozornil babičku. Tvářila-li se, že mu nevěnuje pozornost, žádalo mne, abych naléhal. Mnohdy jsem v tom zašel příliš daleko; a tehdy se na milované tváři, která nedovedla již své city ovládati tak jako dříve, objevil lítostivý výraz, bolestné stažení rysů. Tu bývalo mé srdce trýzněno pohledem na její utrpení, a jako by mé polibky mohly tuto strast smýti, jako by má láska mohla způsobiti mé babičce stejnou radost jako mé štěstí, vrhal jsem se jí do náruče. A ježto všechny ostatní mé úzkosti bývaly uklidněny jistotou, že babička již ví o pocítěné nevolnosti, mé tělo mi nebránilo, abych uklidnil zase ji. Namítal jsem, že ta má nevolnost není nijak bolestná, že není třeba litovati mne, že může býti jista, že jsem šťasten; mé tělo chtělo dosáhnouti právě jen tolik lítosti, kolik mu bylo třeba, a jen když se vědělo, že je na pravé straně něco bolí, nenamítalo nic proti tomu, abych prohlásil, že ta bolest není tak zlá a že mi nepřekáží, abych byl šťasten; neboť mé tělo se nevyznaменоávalo filozofií; ta nebyla z jeho oboru. Po celou dobu

své rekonvalescence jsem míval tyto zádušné záchvaty téměř denně. Jednou odpoledne ode mne babička odešla, když mi bylo celkem dobře, ale vrátivši se pozdě večer do mého pokoje a spatřivši, jak těžce dýchám, zvolala s uděšenou tváří:

„Ach, Bože, ty trpíš!“

Hned zase odešla, zaslechl jsem bouchnutí domovních dveří, a zakrátko se vrátila s koňakem, který šla koupit, protože doma ho již nebylo. Za chvíli jsem se začal cítit šťasten. Babička, poněkud zarudlá, vypadala stísněně a měla v očích výraz jakési únavy a malomyslnosti.

„Raději tě nechám o samotě, abys využil trochu k odpočinku toho, že je ti lépe,“ řekla mi, najednou ode mne odcházejíc. Objal jsem ji a na jejích svěžích lících jsem ucítil cosi vlhkého, o čem jsem nevěděl, nebyla-li to vlhkost nočního vzduchu, z něhož se právě vrátila. Příštího dne přišla do mého pokoje teprve večer, protože, jak mi řekli, měla nějakou práci mimo dům. Měl jsem dojem, že to znamená projev značné lhostejnosti ke mně, ale ovládl jsem se, abych jí to nevyčetl.

Ježto má záducha stále trvala, aniž byla vysvětlitelná zápallem, který již dávno přestal, rodiče poslali pro profesora Cottarda. Lékaři, zavolanému k případům takového druhu, nestačí, aby byl učený. Před symptomy, jejichž podkladem mohou býti tři nebo čtyři různé nemoci, rozhoduje konec konců jeho důvtip, jeho bystrozrak o tom, kterou z nich mu přes vnější známky téměř úplně stejné bude léčit. Tento tajemný dar nevyžaduje nijaké povýšenosti ducha také v ostatních částech člověkovy nitra a může jej mít i člověk jinak velmi nevzdělaný, milující nejhorší malbu a nejhorší hudbu. Příčinou toho, co bylo v mém případě možno zjevně pozorovat, mohly býti také nervové křeče, začínající tuberkulóza, astma, dýchací potíže, zaviněné zažívacími poruchami a nedostatečnou činností ledvin, chronický zánět průdušek nebo nějaký chorobný stav složitý, na němž by mělo podíl několik těchto činitelů. Ale nervové křeče vyžadovaly léčbu nevšímavostí, tuberkulóza velikou opatrností a jakousi nadvýživou, která by škodila nějakému stavu artritickému, jako je

astma, a mohla by se státí nebezpečnou v případě dýchacích potíží, zaviněných poruchami zažívacími, které vyžadují životosprávy zhoubné zase pro souchotináře. Ale rozpaky Cottardovy byly krátké a jeho předpis kategorický: „Prudká a účinná projímadla, několik dní mléko, nic než mléko. Žádné maso, žádný alkohol.“ – Matka opatrně namítla, že je mi přece třeba zesílení, že jsem již tak dosti nervózní, že ta projímadla a taková strava mne strhají. Viděl jsem v Cottardových očích, tak neklidných, jako by měl strach, aby nezmeškal vlak, jak se sám sebe ptá, nedopustil-li snad, aby se projevilo jeho vrozené dobráctví. Snažil se vzpomenouti si, nezapomněl-li nasadit si svou odmítavou škrabošku, tak jako hledáváme někdy zrcadlo, abychom se podívali, nezapomněli-li jsme uvázati si vázanku. V té své nejistotě a aby to prostě nějak vynahradil, odpověděl drsně:

„Nejsem zvyklý opakovat své předpisy dvakrát. Dejte mi pero. A hlavně to mléko. Později, až zdusíme vysilující záchvaty nespavosti, rád dovolím, abyste mu dali nějaké polévky a potom různé kaše, ale stále ještě s mlékem, s mlékem. To se vám bude líbit, protože je to nápoj lahodný, ha, ha! (Jeho žáci dobře znali tento vtip, který opakoval na klinice pokaždé, když pacientovi, který trpěl nějakou chorobou srdeční nebo jaterní, předepisoval mléčnou dietu.) Potom se postupně vrátíte zase k normálnímu životu. Ale pokaždé, když začne znovu kašel a dušnost, projímadla, propláchnutí břicha, postel, mléko.“

Vyslechl s ledovou tváří, aniž na ně odpověděl, poslední námitky mé matky, a ježto odešel, neuznav za vhodné vysvětliti jim příčiny takové léčby, rodiče usoudili, že nemá nic společného s mým případem a že je zbytečně vysilující; a proto to s ní ani nezkusili. Snažili se ovšem zatajiti profesorovi svou neposlušnost, a aby toho bezpečněji dosáhli, vyhýbali se návštěvám v domech, v nichž by se s ním mohli setkat. Ale když se potom můj stav zhoršil, rozhodli se, že se budou řídit přesně Cottardovými předpisy; po třech dnech jsem již nesípal, nekašlal a dobře jsem dýchal. Tu jsme pochopili, že Cottard, třebaže, jak potom řekl, viděl, že jsem hodně dýchavičný a zvláště nervově zesláblý, poznal, že tím, co v té chvíli ve mně převládalo,

byla intoxikace a že pročištěním mých jater a ledvin přeruší krevní návaly do průdušek a vrátí mi zase dech, spánek a síly. A pochopili jsme, že ten hlupák byl veliký lékař. Konečně jsem mohl vstát. Ale mluvilo se o tom, že mne již nebudou posílat do Elysejských polí; prý pro špatný vzduch, ale já jsem si myslel, že využívají této záminky jen k tomu, abych se již nemohl setkávat se slečnou Swannovou, a nutíval jsem se k tomu, abych si stále opakoval Gilbertino jméno jako tu rodnou řeč, kterou si poražení hledí uchovat, aby nezapomněli na ztracenou vlast. Někdy mi matka kladla ruku na čelo a říkala:

„Nu tak, malí chlapci se již nesvěřují svým matinkám se souženími, jimiž trpí?“

Františka ke mně denně přicházela říkajíc mi:

„Pán vypadá! Vy jste se na sebe jistě nepodíval, vypadáte jak smrt!“ Je pravda, že Františka, i kdybych měl jenom rýmu, by se tvářila stejně pochmurně. Taková bédování vyplývala spíše z její „třídy“ než z mé nemoci. Nedovedl jsem tedy rozhodnouti, je-li tento pesimismus u Františky bolestný nebo spokojený. Prozatím jsem usoudil, že je sociální a profesionální.

Jednoho dne mi matka v čas pošty položila na postel dopis. Otevřel jsem jej zcela nevšímavě, protože v něm nemohl býti podpis, který jediný by mne byl rozradostnil, totiž podpis Gilberty, s níž jsem mimo Elysejská pole neměl styky. Ale hle: dole na dopise, opatřeném stříbrnou pečetí, znázorňující rytíře v přilbici, pod nímž se vinulo heslo: *Per viam rectam*, pod dopisem, který byl psán velikým písmem a v němž se téměř všechny věty zdály podtrženy prostě proto, že příčky na všech **t** nebyly napsány na písmenech, ale nad nimi, takže podtrhovaly slova, stojící v řádce předcházející právě nad nimi, spatřil jsem právě Gilbertin podpis. Ježto jsem však věděl, že její podpis je v dopise mně zaslaném nemožný, tento pohled, nedoprovázený vírou, mi nezpůsobil radost. Chvilí jen vzbudil ve mně dojem neskutečnosti všeho, co mne obklopovalo. Ten nepravděpodobný podpis si se závratnou rychlostí zahrál na chytanou s mým ložem, s kamny, se zdí. Viděl jsem potáceti se vše jako člověk, pa-

dající z koně, a rozvažoval jsem, není-li nějaká jsoucnost, naprosto odlišná od té, kterou jsem znal, jsoucnost, která by byla jejím pravým opakem, ale která by byla ta pravá a která byvši mi najednou ukázána mne plnila onou nejistotou a nerozhodností, kterou malíři, malující Poslední soud, vyznačují na tvářích mrtvých, probuzených z věčného spánku a stojících již na prahu onoho světa.

„Drahý příteli,“ psala, „dověděla jsem se, že jste byl těžce churav a že již nechodíte do Elysejských polí. Já tam již také téměř nikdy nechodívám, protože je tam spousta nemocných. Ale moji přátelé se u mne scházívali ke svačině vždy v pondělí a v pátek. Matinka mi nařizuje, abych Vám řekla, že byste nám udělal velkou radost, kdybyste také přišel, až se zotavíte. Mohli bychom se doma vrátit zase k těm příjemným rozhovorům z Elysejských polí. Adieu, příteli, doufám, že Vaši rodiče Vám dovolí, abyste k nám často chodil, a zdravím Vás velmi přátelsky. Gilberta.“

Zatím co jsem tato slova četl, má nervová soustava s podivuhodnou rychlostí přijala zprávu, že se mi přihodilo veliké štěstí. Ale má duše, to znamená já sám a vlastně ten, jehož to především zajímalo, o něm ještě nevěděla. Štěstí, štěstí, způsobené Gilbertou, to bylo něco, nač jsem ustavičně myslel, něco zcela myšlenkového, byla to, jak Leonardo říkal o malířství, *cosa mentale*. Myšlenka si neosvojí ihned takový list papíru, pokrytý písmenky. Ale jakmile jsem list dočetl, myslel jsem na něj, stal se předmětem snů, také on se stal *cosa mentale*, a miloval jsem jej již tak, že každých pět minut jsem byl nucen znovu jej čísti, znovu jej líbat. A tehdy jsem poznal své štěstí.

Život je poset takovými zázraky, v něž bytosti milující vždy mohou doufat. Je možné, že tento byl uměle nastrojen mou matkou, která vidouc, jak v poslední době ztrácím úplně chuť k životu, požádala možná Gilbertu, aby mi napsala, stejně jako v době mých prvních mořských koupelí, aby ve mně probudila radost z ponořování, jež jsem nenáviděl, protože mi zaráželo dech, dala potají mému lázeňskému průvodci nádherné škeblíčkové skřínky a korálové větévky, o nichž jsem se pak domníval, že jsem je na mořském dně našel já sám. Ostatně při všech událostech, které se v životě

a v jeho různých protichůdných situacích týkají lásky, nejlépe je nesnažiti se o jejich pochopení, protože v tom, co je v nich nezměnitelného stejně jako neočekávaného, zdají se ovládány zákony spíše kouzelnými než rozumovými. Když nějaký mnohonásobný milionář, člověk přes to zcela příjemný, upadne v nemilost u nějaké chudé a nehezké ženy, s níž žil, dovolává se ve svém zoufalství pomoci všech mocností zlata a přiměje k uplatnění všechny vlivy na světě, aniž se mu podařilo dobýti zase její lásky, lépe by udělal, kdyby si před nezdolnou zatvrzelostí své milenky řekl, že Osud ho chce zkrušit a usmrtit nějakou nemocí srdce, než aby hledal nějaké vysvětlení logické. Překážky, s nimiž jsou milenci nuceni zápasiti a jež se jejich obrazotvornost, předrážděná utrpením, marně snaží uhodnouti, mají mnohdy svůj původ v nějaké povahové zvláštnosti ženy, které nemohou znovu dobýti, v její hlouposti, ve vlivu, kterého nad ní nabyli a v obavách, které jí vnukli lidé, jež milenec ani nezná, v tom druhu radostí, jehož se právě v té chvíli od života dožaduje, radostí, kterých jí ani její milenec, ani jmění jejího milence nemůže poskytnouti. Milenec je opravdu málo způsobilý k tomu, aby poznal pravou podstatu překážek, jež mu lstivost ženy zatajuje a jež jeho vlastní usuzovací schopnosti, rozrušené láskou, nemohou přesně zhodnotiti. Podobají se těm nádorům, jež lékař nakonec sice vyléčí, ale jejichž podstaty a příčiny přes to nepoznal. Stejně jako ony zůstávají také tyto překážky záhadné, ale jsou jen dočasné. Trvávají však obvykle déle než láska. A ježto láska není vášeň nezištná, milenec, který již nemiluje, nesnaží se zvědět, proč chudá a lehkomyšlná žena, kterou miloval, se několik let tak zatvrzele vzpírala tomu, aby si ji stále ještě vydržoval.

A totéž tajemství, které zakrývá často lidským očím příčinu různých neštěstí lásky, obklopuje stejně často nečekanost jistých řešení šťastných (jako bylo na příklad to, jež mi přinášel Gilbertin list). Řešení šťastných nebo aspoň napohled šťastných, neboť skutečně šťastných řešení téměř vůbec není, kdykoli jde o cit takového druhu, že každé uspokojení jeho touhy bolest obvykle jen přesune.

Někdy však přece je povoleno příměří, a člověk pak žije v iluzi, že je vyléčen.

Pokud se týče toho dopisu (v jehož podpisě Františka odmítla uznati jméno Gilbertino, protože v něm ozdobné **G** v blízkosti **i** bez tečky vypadalo jako A, zatím co poslední slabika byla do nekonečna protažena ozdobným klikyhákem), je-li nutno hledat rozumové vysvětlení náhlé změny, jejímž byl výrazem a jež mne tak rozradostnila, bude snad možno myslet, že jsem za ni vděčil z části příhodě, o níž jsem naopak soudil, že by mne mohla v mysli Swannovy rodiny nadobro utratiti. Krátce předtím mne přišel navštívit Bloch, zatím co profesor Cottard, který byl ke mně od té doby, co jsem se řídil jeho předpisy, voláván, byl v mém pokoji. Po skončení lékařské prohlídky a ježto Cottard byl přítomen již jenom jako host, protože rodiče ho zdrželi k obědu, byl ke mně vpuštěn Bloch. Když jsme tak všichni rozmlouvali a Bloch vyprávěl, že od jedné dámy, s níž minulého dne obědval a která je velmi blízká paní Swannové, slyšel, že paní Swannová mne má velmi ráda, byl bych chtěl odpovědět mu, že se jistě mylí, a ze stejné úzkostlivé svědomitosti, která mne přiměla, abych to řekl panu de Norpois, a ze strachu, že paní Swannová by mne mohla pokládati za lháře, bych rád upozornil, že ji neznám a že jsem s ní ještě nikdy nemluvil. Ale neměl jsem odvahu opravit Blochův omyl, protože jsem věděl, že o něm ví a že, vymyslel-li si něco, co paní Swannová nemohla ve skutečnosti říci, udělal to proto, aby se pochlubil tím, o čem soudil, že je to lichotivé, a co nebylo pravdivé, že totiž obědval ve společnosti jedné přítelkyně té dámy. Ale tu, zatím co pan de Norpois, zvěděv, že neznám a že bych rád poznal paní Swannovou, se střezil mluvit s ní o mně, Cottard, který byl jejím domácím lékařem, usoudiv z toho, co od Blocha slyšel, že mne dobře zná a že si mne váží, hned si řekl, že zmíniti se jí, až ji uvidí, o tom, že jsem milý chlapec, s nímž on, Cottard, je dobře znám, mně nijak neposlouží, pro něho však bude lichotivé, a to byly dva důvody, které ho přiměly k rozhodnutí, aby o mně s Odettou mluvil, jakmile se mu k tomu naskytla příležitost.

Tak jsem poznal ten příbytek, z něhož se až na schodiště šířila vůně paní Swannové, který však ještě příjemnější vůní plnil ten zvláštní, bolestný půvab, vyzařující z života Gilbertina. Neúprosný domovník, změněný teď v laskavou Eumenidku, zvykl si, kdykoli jsem se ho zeptal, mohu-li jít nahoru, naznačiti mi laskavou rukou, když byl předtím nadzdvihl čapku, že mou prosbu vyslyšel. Okna, stavějící zvenčí mezi mne a poklady, které mi nebyly určeny, oslnivý, nevšímavý a netečný pohled, který se mi zdával přímo pohledem Swannovým, jsem teď mnohdy, když jsem trávil s Gilbertou celé krásné odpoledne v jejím pokoji, já sám otvírával, vpouštěje jimi trochu čerstvého vzduchu, ba nakláněl jsem se z nich dokonce po jejím boku, bylo-li to v den návštěv u její matky, a vyhlíželi jsme spolu hosty, kteří mi často pozdvihnuvše při vystupování z vozu hlavy kynuli rukou, pokládajíce mne za nějakého synovce hostitelčina. Gilbertiny copy se v takových chvílích dotýkaly mé líce. Pro jemnost svých vláken, přirozených i nadpřirozených zároveň, a pro bohatost svých umělých závitů se mi zdály jedinečným pleteným dílem, k jehož zhotovení bylo použito travin přímo z Ráje. Nemaje naděje, že dostanu někdy opravdový kousek jejích vlasů, kdybych měl aspoň jejich fotografii, oč drahocennější než fotografie květin, kreslených Vincim! Abych ji dostal, odhodlal jsem se před přáteli Swannovy rodiny, ba i před fotografy k poníženostem, které mi neopatřily, co jsem chtěl, ale seznámily mne nadosmrti s velmi nudnými lidmi.

Gilbertini rodiče, kteří mi dlouho bránili vídati se s ní, teď – kdykoli jsem vstoupil do tmavého předpokoje, v němž se, hroznější a vytouženější než kdysi ve Versailles příchod krále, vznášela ve vzduchu možnost setkání s nimi a v němž jsem se obyčejně, vraziv napřed do ohromného věšáku, který měl sedm ramen tak jako biblický svícen, hluboce ukláněl nějakému lokajovi, který seděl ve svém dlouhém šedivém kabátě na dřevěné lavici a kterého jsem v tom přítmí pokládal za paní Swannovou – Gilbertini rodiče, setkal-li se některý z nich se mnou, když jsem přišel, netvářili se nikterak zlobivě, naopak s úsměvem mi tiskli ruku a ptávali se mne:

„Jak se vám daří? Ví již Gilberta, že jste zde? To vás tedy opustím.“

Ba více, i svačiny, které Gilberta pořádala pro své přítelkyně a které se mi dlouho zdávaly nejnedostupnějším úsekem jejího života, staly se teď příležitostí k našim setkáním, o níž mne uvědomovala několika slovy, psanými (protože jsem byl návštěvníkem ještě poměrně novým) na papíře pokaždé jiném. Jednou byl ozdoben reliéfem pudlíka, pod nímž byl nějaký anglický vtip, zakončený vykřičníkem, jindy na něm byla natištěna kotva nebo monogram G. S., nepřírozeně protažený do obdélníku, vyplňujícího celou horní šířku listu, nebo zase jméno „Gilberta“, šikmo vtištěné do jednoho rohu zlatými písmeny, napodobujícími rukopis mé přítelkyně a zakončenými jejím charakteristickým podškrtem pod otevřeným deštníkem natištěným černě, nebo vtěsnané do monogramu v podobě čínského zvonu, v němž byla propletena všechna jeho písmena tak, že nebylo možno rozeznati ani jedno z nich. Ježto však zásoba značkových dopisních papírů, jež Gilberta měla, nebyla nevyčerpatelná, třebaže byla velmi četná, po několika týdnech jsem dostal zase dopis, na němž bylo tak jako poprvé, kdy mi psala, natištěno heslo: *Per viam rectam* nad opřilbeným jezdcem v kolečku, natištěném zahnědlým stříbrem. Tehdy jsem si myslíval, že každý takový papír býval volen pro ten, a ne pro jiný den z důvodů jakési obřadnosti, teď však myslím spíše, že prostě vzpomínala, které papíry již použila, aby nikdy, leč v časových intervalech co největších, neposlala týž dopis některému ze svých přátel, aspoň z těch, při nichž jí na tom záleželo. Protože některé přítelkyně, jež Gilberta zvala ke svým svačinám, mívaly různé učebné hodiny a bývaly proto nuceny odcházeti, když jiné přítelkyně teprve přicházely, již na schodišti jsem slyšívál, jak se z předpokoje ozývají hlasy, které v tom vzrušení, jež ve mně probouzívala vzácnost blížící se chvíle, přetrhávaly ve mně, ještě než jsem dospěl nahoru na schodiště, všechna pouta, která mne ještě spojovala s životem dřívějším, a opájely mne tak, že jsem i zapomínal, že mám, jakmile vejdu do tepla, odložit šátek z krku a dávat pozor na hodiny, abych nezapomněl na odchod. Ostatně to schodiště, celé dřevěné, jak je tehdy stavívali v mnohých

činžácích toho stylu Jindřicha II., který byl tak dlouho Odettiným ideálem, jehož se měla brzy zříci, a opatřené upozorněním, na němž bylo napsáno: „Je zakázáno používat vyťahovadla pro sestoupení“, zdálo se mi čímsi tak nádherným, že jsem svým rodičům řekl, že je to starobylé schodiště, přivezené panem Swannem odkudsi velmi daleka. Má láska k pravdě byla tak veliká, že bych neváhal říci jim to, kdybych věděl, že to není pravda, neboť jen taková zpráva mohla způsobiti, aby si vážili vzácnosti Swannova schodiště stejně jako já. Bylo to právě tak, jako když bychom mluvíce s hlupákem, který nedovede pochopit, v čem spočívá genialita slavného lékaře, usoudili, že bude dobře, neřekneme-li, že nedovede vyléčit rýmu. Ježto však jsem neměl pozorovacího ducha a ježto jsem obyčejně neznal ani jména, ani druhy věcí, které jsem měl před očima, uvědomuje si jenom, že všechny věci, jakmile jsou v nějaké spojitosti se Swannovými, jsou jistě neobyčejné, nebyl jsem si zřejmě jist, že se dopouštím lži, upozorním-li rodiče na uměleckou hodnotu a na vzácný původ toho schodiště. Nebyl jsem si tím jist, ale jistě se mi to zdálo pravděpodobné, neboť cítil jsem, jak se červenám, když mne otec přerušil a řekl:

„Znám ty domy; viděl jsem jeden, jsou všechny stejné; Swann má prostě pronajato několik poschodí; stavěl je Berlier.“

A dodal, že chtěl najmouti byt v jednom takovém domě, ale že se toho zřekl, protože se mu nezdál pohodlný a vchod prý nebyl dosti jasný; to řekl; já však jsem pudově cítil, že můj duch je nucen vykonati nezbytné oběti důstojnosti Swannů a mému štěstí, a z jakéhosi vnitřního příkazu, přes to, co jsem právě slyšel, navždy jsem od sebe odvrhl (tak jako zbožný člověk Renanův „*Život Ježíšův*“) tu nebezpečnou představu, že jejich příbytek je příbytek, v němž jsme mohli, kdybychom byli chtěli, bydleti také my.

Tak jsem v ty dny, kdy jsem byl pozván na svačinu, stoupaje stupeň po stupni, jsa již oloupen o své myšlenky a o svou paměť a nejsa již než hříčkou nejkrutějších reflexů, dospíval do pásma, v němž bývalo již cítiti vůni paní Swannové. To se mi již zdávalo, že vidím velebnost čokoládového dortu, obklopeného kruhem talířků s drob-

nými zákusky a malými damaškovými, šedivě zdobenými ubrousky, jak toho vyžadovala etiketa Swannů. Ale tento neměnitelný a zcela pravidelný celek podléhal tak jako Kantův vesmír jakémusi svrchovanému aktu naprosté svobody. Neboť když jsme byli všichni v jejím salonku, Gilberta, pohlédnuvši najednou na hodiny, řekla:

„Ach, to je již dlouho od oběda! Večeřím teprve v osm a začínám míti chuť na něco. Co byste tomu řekli, kdybychom něco snědli?“

A odváděla nás do jídelny, ponořené v přítmí jako nitro nějakého asijského chrámu namalovaného Rembrandtem; v jejím středu vysoký dort, stejně dobrácký a milý, jako byl nádherně velebný, trůnil jakoby náhodou, jako by tam stával denně pro případ, že by Gilbertu napadlo sejmouti z něho korunu jeho čokoládových cimbuří a strhnouti jeho náspy strmých, načervenalých svahů, upečených v peci jako bašty paláce Dariova. Ba ještě více: Gilberta, přistupujíc ke zničení toho ninivského cukrářského výrobku, neřídila se jen svým hladem, ale vyptávala se také na můj, zatím co pro mne z řítící se stavby vytahovala celý kus zdivá, leskle natřeného a posetého v orientálním vkusu rudými plody. Vyptávala se mne dokonce, kdy doma večeříme, jako bych to ještě věděl, jako by zmatek, který mne ovládal, ponechával v mé prázdné paměti a v mém ochrnutém žaludku ještě místo pocitu nechuti nebo hladu, pojmu večeře nebo představě rodiny. Na neštěstí bylo toto ochrnutí jen chvilkové. Měla přijíti chvíle, kdy bude nutno všechny ty zákusky, jež jsem přijímal, ani si to neuvědomuje, snísti. Ale to bylo ještě daleko. Gilberta mi zatím připravovala „můj čaj“. Jediný šálek čaje mi odnímal na čtyřadvacet hodin spánek, a přece jsem ho u ní vypil spousty. Však matka také říkala:

„To je mrzuté; ten hoch se od Swannů vrací pokaždé chorý.“

Ale věděl jsem vůbec, když jsem byl u Swannů, že to, co piji, je čaj? A i kdybych to byl věděl, byl bych jej přes to pil, neboť kdybych nabył na okamžik schopnosti rozeznávat přítomnost, to by mi přece ještě nevrátilo schopnost vzpomínky na minulost a schopnost předvídati budoucnost. Má obraznost nedovedla spěti dopředu až

k té vzdálené chvíli, kdy bych mohl míti myšlenky na postel a touhu po spánku.

Všechny Gilbertiny přítelkyně nebyly v takovém stavu opojení, který znemožňoval rozhodnutí. Některé čaj dokonce odmítly! A tu Gilberta říkávala větu, v té době velmi rozšířenou:

„Zajisté, nemám úspěch se svým čajem!“ A aby ještě více zahladila dojem obřadnosti, přeměnila rozestavení židlí kolem stolu říkajíc při tom: „Sedíme tu jako při nějaké svatbě. Bože, ti sluhové jsou hloupí.“

Chrupala cukroví, sedíc stranou na stoličce podoby x a postavené bokem. A dokonce, jako by směla spotřebovat i bez dovolení své matky tolik zákusků, kolik chtěla, když paní Swannová – jejíž „den“ se obyčejně časově shodoval se svačinami Gilbertinými – vyprovodivši nějakou návštěvu, za chvíli potom k nám vešla oděna jsouc někdy v modrém sametu, častěji však v šatech z černého atlasu pošíitého bílými krajkami, a když pospíchajíc řekla překvapeně:

„Ach, to chutně vypadá, co tu jíte. Vidím-li vás tak chrupat zákusky, dostávám také já chuť na ně,“ Gilberta jí odpovídala:

„Nu tak pojd', mami, my tě zveme.“

„Ale ne, drahoušku, co by řekly mé návštěvy; mám tam ještě paní Trombertovou, paní Cottardovou a paní Bontempsovou; víš přece, že milá paní Bontempsová nedělá krátkých návštěv, a přišla teprve před chvílí. Co by ti lidé řekli, kdybych se k nim nevrátila. Nepřijde-li již nikdo, přijdu sem, až odejdou, povykládat si s vámi; to mne pobaví mnohem více. Myslím, že zasluhuji trochu klidu; měla jsem pětáctýřicet návštěv a z těch pětáctýřiceti jich dvaáctýřicet mluvilo o Gérômově obraze! Ale přijďte, teď někdy vypít si *svůj* šálek čaje s Gilbertou,“ řekla mi; „připraví vám jej, jak to máte rád, tak jak jej pijete ve své malé „studovně“;“ dodala odcházejíc ke svým návštěvníkům, jako by byly čímsi všeobecně známým mé zvyky (jako ten, že piji obyčejně čaj, zatím co jsem nebyl ani jist, mám-li vůbec nějakou „studovnu“), zvyky, za nimiž jsem přišel do toho tajemného světa.

„Kdy přijdete? Zítra? Budou vám přichystány osmažené chlebíčky, stejně dobré jako u Colombina. Ne? Vy jste zlý,“ řekla, neboť od té

doby, kdy sama začala mít salon, užívala způsobů paní Verdurinové, jejího žertovně despotického tónu. Ježto však osmažené chlebičky mi byly stejně neznámy jako Colombin, ani tento poslední slib nemohl zvýšiti mé pokušení. Podivnějším se bude zdáti, ježto kdekdo tak mluví a ježto se teď tak mluví snad již i v Combray, že jsem v první chvíli nepochopil, o kom paní Swannová mluví, když jsem ji slyšel vychvalovat naši starou „nurse“. Neuměl jsem anglicky, přece však jsem brzy pochopil, že to slovo znamená Františku. Já, který jsem se v Elysejských polích tak obával nepříznivého dojmu, který podle mého soudu jistě budila, zvěděl jsem od paní Swannové, že právě to, co jim Gilberta vyprávěla o mé „nurse“, vnušlo jí a jejímu choti sympatie ke mně.

„Je vidět, že je vám tak oddána, že je taková hodná.“

(A tu jsem ihned úplně změnil svůj úsudek o Františce. Jakýmsi vnitřním převratem se stalo, že se mi teď již nezdálo tak nutným mít průvodkyni v kaučukovém plášti a s chocholkou na klobouce.) A konečně – z několika slov, uklouznuvších paní Swannové o paní Blatinové, jejíž laskavost sice uznávala, ale jejíchž návštěv se obávala – pochopil jsem, že osobní známost s touto dámou by mi nebyla tak prospěšná, jak jsem se dříve domníval, a nikterak by nebyla mé postavení u Swannů zlepšila.

Začal-li jsem již s těmito záchvěvy úcty a radosti probadávati tu kouzelně krásnou oblast, která tak neočekávaně otevřela přede mnou své cesty, až dosud zavřené, dělal jsem to přece jen jako Gilbertin přítel. Království, do něhož jsem byl přijat, bylo samo uzavřeno v království ještě tajemnějším, v oblasti, v níž Swann a jeho žena žili svůj nadpřirozený život a k níž se ubírali, když mi stiskli ruku, procházejíce opačným směrem předpokojem v téže chvíli, jako já. Ale zanedlouho jsem vnikl také přímo do srdce Svatyně. Na příklad: Gilberta tam nebyla, ale pan a paní Swannová byli doma. Zeptali se, kdo to zvonil, a zvěděvše, že jsem to já, požádali mne, abych na okamžik vešel k nim, protože si přáli, abych v tom nebo onom smyslu, v té nebo v oné věci uplatnil svůj vliv na jejich dceru. Vzpomněl jsem si při tom na ten svůj tak úplný, tak přesvědčivý

list, který jsem nedávno předtím napsal Swannovi a který on neuznal ani hodným odpovědi. Podíval jsem se, jak neschopná jsou rozumová uvažování a srdce k tomu, aby přesvědčily druhého, byť o nějaké maličkosti, a aby vyřešily jedinou z těch obtíží, jež potom život rozřeší tak lehce, aniž člověk zvěděl aspoň, jak se to stalo. Mé nové postavení Gilbertina přítele, který na ni měl blahodárný vliv, mne teď činilo účastným téže přízně, jako kdybych, maje ve škole, v níž bych byl vždy nejlepším žákem, za přítele syna krále, děkoval této náhodě za své návštěvy v královském paláci a za audience v trůnním sále. Swann, s nekonečnou laskavostí a jako by nebyl přetížen jinými důležitými zájmy, mne vpouštěl do své knihovny a nechával mne tam celou hodinu odpovídati koktáním, bázlivými mlčením, přerušovanými krátkými a nesouvislými rozmachy odvahy, na otázky, z nichž jsem pro své vzrušení nerozuměl vlastně ani slovo; ukazoval mi umělecké předměty a knihy, o nichž soudil, že by mne mohly zajímat, a o nichž jsem již předem nepochyboval, že svou krásou nekonečně převyšují vše, co je v Louvru a v Národní knihovně; ale prohlédnout si je mi bylo nemožno. V takových chvílích by mi jeho vrchní lokaj způsobil jistě radost, kdyby mne požádal, abych mu daroval své hodinky, jehlici do kravaty nebo boty a abych podepsal prohlášení, v němž ho uznávám za svého dědice: podle onoho krásného lidového rčení, jehož autor stejně jako u nejslavnějších epopéjí není sice znám, které však stejně jako ony a přes to, co o tom soudí teorie Wolfova, jistě autora mělo (některého z těch vynalézavých a skromných duchů, kteří se každoročně tu a tam objevují a vynalézají věty jako „říci někomu, co je to za člověka“, ale při tom sami sebe neprozradí), *nevěděl jsem již, co dělám*. Jenom snad jsem se divíval, když se návštěva prodlužovala, k jaké nicotnosti uskutečnění, k jaké nedostupnosti šťastného závěru přiváděly hodiny, strávené v tom čarovném příbytku. Ale mé zklamání nevyplývalo ani z bezvýznamnosti ukazovaných mi uměleckých věcí, ani z mé nemožnosti upoutati k nim svůj roztěkaný pohled. Neboť můj pobyt ve Swannově pracovně mi nečinila zázračným vnitřní krása věcí, ale ten zvláštní, smutný a rozkošně blaživý cit,

který jsem těm věcem – byť byly sebeošklivější – již po tolik let přisuzoval a který v nich stále ještě tkvěl; stejně také mnohost zrcadel, stříbrných kartáčů, oltáříků sv. Antonína Paduánského, vyřezaných a pomalovaných nejslavnějšími umělci, nic neznamena v pocitu mé nehodnosti a její královsky vznešené laskavosti, který ve mně vznikl, když mne paní Swannová přijala na chvíli ve svém pokoji, v němž tři krásné a důstojné bytosti, její první, druhá a třetí komorná, usměvavě připravovaly nádherné toalety a k němuž jsem se, když mi lokaj v krátkých kalhotkách vyřídil, že paní by mi ráda něco řekla, blížil klikatou cestou chodby, celé již z dálky provoněné vzácnými vůněmi, vysílajícími z toaletního pokojíku bez ustání své opojné vlny.

I potom, když se paní Swannová vrátila ke svým návštěvnicím, jsme ji ještě slyšeli mluvit a smáti se, neboť tehdy, když byla jen se dvěma lidmi, mluvívala, jako by chtěla býti slyšena všemi svými „věrnými“, hodně hlasitě a zdůrazňovala svá slova, jak to tak často slyšívala v kroužku u Verdurinů, když „domácí paní řídila zábavu“. Ježto výrazů, které jsme si nedávno vypůjčili od jiných lidí, aspoň po nějakou dobu užíváme nejraději, paní Swannová si vybírala buď slova, která zaslechla od lidí vznešených, s nimiž ji její manžel byl nucen seznámiti, nebo naopak slova co nejvulgárnější (na příklad: „To je takové nic!“, oblíbené rčení které si její přítelkyne) a snažila se umístiti je do všech historek, jež ráda vyprávěla, jak tomu přivykla v tom „malém kroužku“. Říkávala ráda: „Tato historka se mi velmi, velmi líbí“, „ach, řekněte, to je velmi *krásná* historka!“ Tomu se naučila u svého manžela, který to přinesl od Guermantů, jež ona neznala.

Paní Swannová odešla z jídelny, ale přišel k nám její manžel, vrátivší se právě z města.

„Nevíš, Gilberto, je-li matka sama?“

„Není, tatínku, má tam ještě návštěvy.“

„Jakže, ještě? V sedm hodin? To je strašné! Chudinka, ta bude unavená a uštvána. (U nás doma jsem vždy slýchal: unavená, uštvána, s dlouhou koncovkou, ale pan a paní Swannovi říkali vždy s velikou

přesností uštvána a podobně.) Jen si to představte, od dvou hodin odpoledne!“ pokračoval obrátiv se ke mně. „Kamil mi řekl, že mezi čtvrtou a pátou hodinou přišlo jistě dvanáct návštěv, ba co to pravím dvanáct, myslím, že řekl čtrnáct. Ne, dvanáct, zkrátka nevím již. Když jsem se vracel, ani jsem si nevzpomněl, že je to její den, a spatřiv tolik kočárů u dveří, myslel jsem, že je v domě nějaká svatba. A od té chvíle, co sedím v knihovně, zvonek nepřestal zvonit; věřte, až mne z toho bolí hlava! A je tam ještě mnoho lidí?“

„Ne, jenom dvě návštěvy.“

„Nevíš, kdo?“

„Paní Cottardová a paní Bontempsová.“

„Ach, choť šéfa kabinetu ministra veřejných prací.“

„Vím, že její muž je úředníkem v nějakém ministerstvu, ale nevím přesně jakým,“ řekla Gilberta, tváříc se při tom jako malé děvčátko.

„Jakže, ty hlupačko, mluvíš jako dvouleté dítě. Co to pravíš: úředník v nějakém ministerstvu? Je tam šéfem kabinetu, šéfem celého úřadu, ba, co to mluvím, jsem opravdu stejně roztržitý jako ty, není šéfem kabinetu, je *ředitelem* kabinetu.“

„To já nevím; to je tedy veliký pán takový ředitel v ministerstvu?“ odpověděla Gilberta, která nikdy nepromeškala příležitosti vhodné k tomu, aby projevila svou lhostejnost ke všemu, co zvyšovalo bláhovou domýšlivost jejích rodičů (mohla si ostatně myslet, že ještě zdůrazňuje význam tak vzácné známosti právě tím, že se tváří, jako by jí nepřisuzovala přílišného významu).

„Je-li to veliký pán!“ zvolal Swann, dávaje před takovou skromností, která by ve mně mohla zanechat jakési pochybnosti, přednost mluvě jasnější. „Vždyť to je prostě první člověk po ministrovi! Ba je to ještě víc než ministr, protože on to tam všechno dělá. Ostatně zdá se, že je to jistě kapacita ve svém oboru, člověk prvního řádu, muž dokonale vzdělaný. Je vyznamenán řádem Čestné legie. Je to velmi milý člověk, ba i velmi pěkný chlapík.“

Ostatně jeho žena si ho vzala „proti všem“, protože to byl tak „půvabný tvor“. Měl vše to, co může stačit k vytvoření vzácného a roz-

košného celku: světlý, hedvábně měkký vous, pěkné rysy tváře, nosový hlas a nosil monokl.

„Víte,“ dodal obraceje se ke mně, „jsem opravdu rád, že vidím takové lidi v dnešní vládě, protože jsou to Bontempsové z rodu Bontemps-Chenut, který je typem reakcionářské, klerikální buržoazie názorů velmi omezených. Váš ubohý děd dobře znal, aspoň podle pověsti a od vidění, starého Chenuta, který nikdy nedával kočím většího spropitného než pětník, třebaže byl na svou dobu boháčem a baronem Bréau-Chenut. Celé jejich jmění se utopilo v krachu Generální unie; jste příliš mlád, nemůžete se na to pamatovat; a přece se z toho jaksi dostali.“

„Je strýčkem jedné dívky, která chodívala do téže školy jako já, do které si nižší třídy: pověstně ‚Albertiny‘. Bude jednou jistě velmi ‚fast‘, ale teď vypadá ještě hodně komicky.“

„To je úžasné, má dcera zná kdekoho.“

„Já ji neznám. Vidívala jsem ji jenom, když šla kolem mne; všude se ozývalo: Albertino sem, Albertino tam. Ale znám paní Bontempsovou, a ta se mi také nelíbí.“

„To jsi na velikém omylu. Je půvabná, hezká, vzdělaná. Ba, je i duchaplná. Půjdu ji pozdravit a zeptat se jí, myslí-li její manžel, že budeme mít válku, a je-li možno počítati s králem Theodosiem. Ten to jistě bude vědět, pravda? Vždyť je přímo u zřídla tajemství bohů.“

Takto Swann dříve nemluvil; ale kdo neviděl královské princezny, které jsou zprvu zcela prosté, o deset let později se dají unést nějakým komorníkem a potom, když zatouží znovu po společnosti a cítí, že lidé k nim rádi nechodí, zcela bezděčně mluvívaly slovy starých klepen a říkají, je-li před nimi vysloveno jméno nějaké známé vévodkyně: „Včera byla u mne“ a jindy: „Žiji velmi samotářsky“? Proto také nemá smysl pozorovati mravy, protože je možno vyvoditi si je ze zákonů psychologických.

Swannovi trpěli také tou zvráceností lidí, k nimž chodí málo návštěv; návštěva, pozvání, nějaké prosté laskavé slovo od lidí poněkud významnějších byly pro ně událostí, kterou si přáli hodně rozhlásiti. Stalo-li se nějakou nešťastnou náhodou, že Verdurinovi byli

v Londýně právě tehdy, když Odetta uspořádala nějakou slavnější večeři, vždy se to tak nějak zařídilo, aby jim některý přítel zprávu o tom telegrafoval do Anglie. Ba ani obsah lichotivých dopisů nebo telegramů nedovedli Swannovi uchovati pro sebe. Mluvili o nich s přáteli, dávali je obíhati z ruky do ruky. Tím se Swannův salon podobal lázeňským hotelům, v nichž bývají vylepovány telegrafické zprávy z celého světa.

Ostatně lidé, kteří neznali bývalého Swanna tak jako já jenom mimo společenské kruhy, ale přímo ve společnosti, v tom prostředí guermantovském, v němž vyjma u Výsostí a Vévodkyň bylo vyžadováno nekonečně mnoho ducha a půvabu a z něhož byly vyloučeny i vynikající osoby, seznalo-li se, že jsou nudné nebo nějak nevychované, tito lidé by se právem mohli podívat vidouce, že onen někdejší Swann přestal býti nejen diskrétním, když mluvil o svých společenských stycích, ale dokonce tak opatrným v jejich výběru. Jak to bylo možné, že ho taková paní Bontempsová, tak všední a tak zlomyslná žena, neznudila? Jak mohl o ní říkat, že je příjemná? Zdálo se, že vzpomínka na guermantovské prostředí mu v tom měla bránit; ve skutečnosti mu při tom ještě pomáhala. U Guermantů (v protivě ke třem čtvrtinám společenských kroužků) bylo jistě mnoho vkusu, a to dokonce vkusu velmi jemného, ale bylo tam také hodně snobismu a proto také možnost dočasného přerušení záliby ve vkusnosti. Mluvalo-li se o někom, kdo nebyl této společnosti nezbytný, o nějakém, poněkud slavnostně republikánském ministrovi zahraničí, nebo nějakém žvanivém akademikovi, tento vkus se uplatňoval proti němu; Swann litoval paní de Guermantes, že obědvala na některém vyslanectví s takovými hosty, a tisíckrát milejší jim byl nějaký člověk elegantní, to znamená člověk guermantovského prostředí, člověk nemající schopností k ničemu, ale obdařený guermantovskou duchaplností, zkrátka člověk „z téže kapličky“. Ale při tom, obědvala-li nějaká arcivévodkyně nebo nějaká urozená kněžna častěji u paní de Guermantes, stala se také ona členem té kapličky, třebaže k tomu neměla jinak žádné právo, třebaže neměla vůbec nic z její duchaplnosti. Ale s tou prostomyslností společenských

lidí se od okamžiku, kdy byla přijímána, kdekdo snažil shledávati ji příjemnou, nechtěli-li si říci, že ji shledávají příjemnou proto, že ji přijímají. Swann, chtěje pomoci paní de Guermantes z rozpaků, jí v takovém případě, když Výsost odešla, říkával:

„Je to vlastně velmi hodná žena, ba má jakýsi smysl pro komičnost. Bože můj, jistě si nemyslím, že by dovedla prohloubiti *Kritiku čistého rozumu*, ale není nepřijemná.“

„Jsem naprosto téhož názoru jako vy,“ odpovídala vévodkyně. „A to je ještě nesmělá, ale uvidíte, že dovede býti velmi příjemná.“

„Je mnohem méně hloupá než paní X. Y. (žena povídatvého akademika), která vám cituje hned dvacet knih.“

„Ale vždyť to nelze ani srovnávat.“

Schopnost říkati takové věty, a říkati je zcela upřímně, získal Swann u vévodkyně a uchoval si ji. Užíval jí teď při svém styku s lidmi, jež přijímal ve svém domě. Snažil se rozeznati a milovati v nich vlastnosti, jež každý člověk, je-li pozorován se shovívavou blahovůlí, a ne s přecitlivělou nechuť, jistě projeví; zvyšoval schopnosti a vlohy paní Bontempsové stejně jako kdysi vlohy princezny Parmské, která by měla býti vyloučena z guermantovského prostředí, kdyby do něho nebyl dovolen přístup právě jistým výsostem a kdyby, kdykoli šlo o ně, byla opravdu hodnocena jenom jejich duchaplnost a jistý půvab. Ostatně již dříve se stávalo, že Swann se zálibou (kterou teď prostě uplatňoval poněkud déle) zaměřoval své postavení společenské nějakým jiným, které se mu právě lépe hodilo. Jenom lidé neschopní rozložití ve svém duchu to, co se na první pohled zdá nedělitelné, myslí, že postavení člověka je nerozlučně spjato s jeho osobou. Táž bytost, pozorujeme-li ji v různých, následných momentech jejího života, stojí na různých stupních společenského žebříku v prostředích, která nebývají vždy stále vyšší a vyšší; a po každé, když v nějakém novém životním období svazujeme nebo znovu nadvazujeme pouta, o nichž cítíme, že jsou nám v něm milá, zcela přirozeně se k němu upoutáváme, zapouštějíce do něho lidské kořeny.

Pokud se týče paní Bontempsové, myslím také, že Swann mluvívá o ní tak pochvalně, jistě se nezlobil představiv si, že moji rodiče se doví, že navštívila jeho ženu. Po pravdě řečeno jména osob, jež Odetta pozvolna získávala pro okruh svých známostí, probouzela u nás doma spíše zvědavost než obdiv. Při jméně paní Trombertové matka řekla:

„Ach, to je zase nový přírůstek, který jí přivede nové známosti.“

A jako by srovnávala ten poněkud povrchní, kvapný a násilný způsob, jímž paní Swannová dobývala svých známostí, s nějakou koloniální válkou, matinka dodala:

„Teď, když jsou podrobeni Trombertové, sousední kmeny také se brzy vzdají.“

Setkala-li se s paní Swannovou někde na ulici, říkávala nám, když se vrátila domů:

„Zahlédla jsem paní Swannovou v plné válečné výzbroji; jistě vyrukovala na nějakou slibnou výpravu k nějakým Massašutům, Singalcům nebo Trombertům.“

A u všech těch nových osob, o nichž jsem jí řekl, že jsem je spatřil v tom poněkud pestrém a uměle sestavovaném prostředí, do něhož byly přivedeny často s dosti velikou námahou a ze světů značně rozdílných, ihned uhádla jejich původ a mluvila o nich, jako kdyby mluvila o nějakých draze vykoupených trofejích; říkala totiž:

„Přivedeno z výpravy k těm a těm.“

Pokud se paní Cottardové týče, otec se divil, jak může paní Swannová mít nějakou radost z toho, že k sobě přilákala tu nikterak elegantní měštku, a říkával:

„Přestože on je profesor, přiznávám se, že nechápu.“

Matka, ta naopak chápala velmi dobře; věděla, že každá žena by byla oloupena o velikou část radostí, jež prožívá vynikajíc do prostředí odlišného od prostředí, v němž žila dosud, kdyby nemohla své staré známosti informovati o známostech, poměrně skvělejších, jimiž je vystřídala. K tomu je jim třeba svědka, jehož vpouští do tohoto nového a rozkošného světa tak jako bzučivý a přelétavý hmyz do nějakého květu; hmyz potom roznese, tak aspoň doufají,

po všech svých návštěvách tu novinku, ten utajený zárodek závisti a obdivu. Paní Cottardová, dokonale způsobilá k vyplnění takového úkolu, náležela do té zvláštní kategorie návštěvníků, které matka, uchovávající si některé duševní nálady svého otce, nazývala: „Cizinče, běž a zvěstuj Spartánům!“ Ostatně – nehledě k jiné příčině, která byla seznána teprve po letech – paní Swannová, zvouc k sobě tuto ochotnou, zdrženlivou a skromnou přítelkyni, nebyla nucena obávat se, že k sobě ve své skvělé „dny“ uvede nějakého zrádce nebo nějakou konkurentku. Zнала úžasný počet měšťanských kalichů, jež dovedla v jediném dni navštívit tato horlivá dělnice, byla-li vyzbrojena slavnostní chocholou na klobouce a pouzderkem na vizitky. Zнала její rozsávací schopnosti a opírajíc se o počet pravděpodobnosti, právem se směla domnívati, že ten či onen obvyklý návštěvník u Verdurinů se s velikou pravděpodobností hned pozítří doví, že pařížský guvernér u ní nechal vizitku, nebo že pan Verdurin sám někde uslyší, že pan Le Hault de Pressagny, předseda koňských závodů, odvedl ji a Swanna k slavnostní večeři u krále Theodosia; domnívala se, že Verdurinovi budou informováni jen o těchto dvou, pro ni lichotivých událostech, protože zvláštní, našim smyslům dostupné tvary, pod nimiž si představujeme a v nichž pronásledujeme slávu, jsou málo početné vinou našeho ducha, který si nedovede představití najednou všechny formy, o nichž doufáme – konec konců zcela správně – že se v nich jednou jistě a zároveň zjeví.

Ostatně paní Swannová dosáhla úspěchu jen v tom, co bylo nazýváno „světem oficiálním“. Elegantní ženy k ní nechodily. Neodpuzovala je ovšem přítomnost republikánských hodnostářů. V době mého dětství vše, co náleželo ke společnosti konzervativní, bylo společenské, a nebylo možno pozvati republikána do váženého salonu. Lidé, žijící v takovém prostředí, si představovali, že nemožnost pozvati někdy nějakého „oportunistu“, tím méně pak nějakého hnusného radikála, potrvá věčně stejně jako petrolejové lampy a koňské omnibusy. Ale podobajíc se v tom kaleidoskopům, které se chvílemi otáčejí, společnost rozestavuje postupně způsobem zcela jiným prvky, které se dosud zdály nepřesunutelné, a skládá z nich

obrazec docela odlišný. Ještě jsem nebyl ani u prvního přijímání, když dámy, tak ušlechtilé smýšlející, s úžasem potkávaly při svých návštěvách jednu elegantní Židovku. Takové nové dispozice kaleidoskopu mají svou příčinu v tom, co by filozof nazval změnou kritéria. Novou takovou změnu způsobila Dreyfusova aféra, nedlouho poté, kdy jsem začal chodívat k paní Swannové, a kaleidoskop zase přesypal své drobné, barevné kosočtverečky. Vše, co bylo židovské, i když to byla elegantní dáma, kleslo ke dnu, a na jeho místo vystoupili neznámí do té chvíle národovci. Nejskvělejším pařížským salonem se stal salon jednoho rakouského ultrakatolického prince. Kdyby namísto aféry Dreyfusovy bylo došlo k válce s Německem, kaleidoskop by se byl stočil jiným směrem. Židé, ukázavše k všeobecnému překvapení, že jsou patrioti, by si uchovali své postavení a nikdo by již nechtěl jíti, ba ani by se nechtěl přiznati, že někdy šel k rakouskému princi. To však nebrání, aby pokaždé, když společnost setrvává dočasně v klidu, ti, kteří v ní žijí, si nepředstavovali, že k žádné další změně již nedojde, stejně jako vidouce počátky telefonu nechtějí uvěřiti v aeroplán. Žurnalističtí filozofové zatím stíhají svými kletbami předcházející období, a to nejen požitkářství oné doby, které se jim zdá vrcholem zkaženosti, ale i díla umělců a filozofů, která nemají v jejich očích již žádnou cenu, tak jako by i umělecká díla byla nerozlučně spojena se střídavými podobami světské frivolnosti. Jediné, co se nemění, je, že se pokaždé zdá, „že ve Francii se cosi změnilo“. V té době, kdy jsem chodil k paní Swannové, aféra Dreyfusova ještě nepropukla a mnozí bohatí Židi byli ještě velmi mocní, a z těch žádný více než sir Rufus Israel, jehož žena lady Israels byla Swannovou tetou. Neměla osobně tak elegantní důvěrné známosti jako její synovec, který zase nemaje ji rád nestýkal se s ní příliš, třebaže bylo pravděpodobno, že bude jejím dědicem. Ale to byla jediná ze Swannových příbuzných, vědoucí o jeho společenském postavení, neboť ostatní o něm dlouho nevěděli stejně jako my. Když v nějaké rodině některý její člen postoupí do vyšších společenských kruhů – což se mu zdá jedinečným zjevem, o čem však se po uplynutí deseti let přesvědčí, že nejeden mladý muž, s nímž

byl vychováván, toho dosáhl nějakým způsobem jiným a z důvodů odlišných od jeho – obkličuje se jakýmsi pásmem stínu, jakousi *terra incognita*, velmi zřetelně až do svých nejmenších detailů viditelnou těm, kteří v ní přebývají, ale znamenající jen noc a čirou nicotu všem těm, kteří do ní nevniknou a chodí kolem ní, nemajíce ani zdaleka tušení o její jsoucnosti tak zcela blízko sebe. Protože žádná Agence Havas nedala Swannovým příbuzným zprávy o lidech, jež navštěvoval, při rodinných obědech (ovšem ještě před tím jeho hrozným sňatkem) bývalo s blahovolnými úsměvy vypravováno, že neděle byla velmi „ctnostně“ strávena návštěvou u „bratrance Swanna“, jehož, pokládajíce ho za poněkud závistivého a za přízeň chudou, narážejíce na název Balzacova románu, nazývali duchaplně „Bratrancem Honzou“. Lady Rufus Israels znamenitě věděla, jací to lidé obdařují Swanna přátelstvím, na něž žárlila. Rodina jejího chotě, který se vyrovnal téměř Rothschildům, řídila již po několik pokolení obchody princů Orleánských. Lady Israels, nadmíru bohatá, měla veliký vliv a využila ho k tomu, aby nikdo z jejích známostí nepřijal Odettu do svého salonu. Jediná potají neuposlechla: hraběnka Marsantová. Ale nešťastná náhoda tomu chtěla, že lady Israelsová přijela k paní de Marsantes téměř zároveň s Odettou. Se zbabělostí lidí, kteří by si přece mohli dovoliti vše, ani jednou neoslovila Odettu, a ta tím ovšem nijak nebyla povzbuzena k dalšímu seznamování se světem, který ostatně nebyl oním, do něhož by ráda byla přijata. V tom naprostém nezájmu o saintgermainskou čtvrt Odetta zůstávala i nadále nevzdělanou kokotou, zcela odlišnou od měšťáků, znajících dokonale i největší genealogické podrobnosti a oklamávajících četbou starých kronik svou žízeň po aristokratických známostech, jež jim život skutečný neposkytuje. A Swann, ten patrně zůstával milencem, jemuž se všechny ty zvláštnosti bývalé milenky zdají příjemnými nebo neškodnými, neboť často jsem slyšel jeho ženu říkati opravdová společenská kacírstva, aniž se (z jakéhosi pozůstatku něhy, z nedostatku úcty nebo z lenosti zdonkaliti ji) snažil opravit její blud. Byla to možná také jedna podoba té prostoty, která nás tak dlouho oklamávala v Combray a která teď

působila, že, stýkaje se, aspoň on sám, stále ještě s lidmi velmi urozenými, nedbal, aby to při rozhovoru v saloně jeho ženy vypadalo, jako by takovým stykům byl přisuzován nějaký význam. Ostatně ten význam byl pro Swanna vskutku menší než kdykoli jindy, protože těžiště jeho života bylo přesunuto. Ale ať je tomu jakkoli, Odettina nevědomost v otázkách společenských byla taková, že bylo-li někdy při řeči vysloveno jméno kněžny de Guermantes teprve za jménem její sestřenice vévodkyně, Odetta hned řekla:

„Ach, ti jsou knížata, postoupili tedy v hodnosti.“

Řekl-li někdo, mluvě o vévodovi de Chartres, „kníže“, opravila ho: „Vévoda, on je vévoda de Chartres, a ne kníže.“ O vévodovi Orleánském, synu hraběte Pařížského, říkala: „To je zábavné: syn je více než otec,“ dodávajíc k tomu, protože byla anglofilka: „Člověk se v těch „Royalties“ opravdu plete“; a komusi, jenž se jí ptal, z které provincie jsou Guermantové, odpověděla: „Z aisneské.“

Ostatně Swann byl, pokud se Odetty týkalo, slepý nejen pro tyto mezery její výchovy, ale také pro prostřednost jejího rozumového chápání a usuzování. Ba ještě více: pokaždé když Odetta vyprávěla nějakou hloupou historku, Swann jí naslouchal s jakousi zálibou, veselostí a téměř s obdivem, v němž byly jistě obsaženy ještě zbytky rozkoše, zatím co vše, co při tomtéž rozhovoru řekl on jemného, ba i hlubokého, bývalo Odettou vyslechnuto obyčejně bez zájmu, povrchně a netrpělivě, ba mnohdy tomu i důrazně odporovala. A člověk dospěje k závěru, že toto podrobení duchovní elity vulgárnosti je pravidlem v nejedné domácnosti, vzpomene-li si naopak na tolik duševně vysoko stojících žen, které se dají okouzlit nějakým trulantem, nelítostným cenzorem jejich nejjemnějších slov, zatím co ony se s nekonečnou shovívavostí lásky nadšeně vzrušují jeho nejhloupějšími vtipy. Vrátime-li se k důvodům, které v té době Odettě zabránily vniknouti do saintgermainské čtvrti, je nutno říci, že příčinou posledního otočení společenského kaleidoskopu byla celá řada skandálů. Poznalo se, že ženy, k nimž se jezdívalo na návštěvy s veškerou důvěrou, jsou veřejné děvky nebo anglické vyzvědačky. Po nějakou dobu se od lidí vyžadovalo – nebo se aspoň věřilo, že se

to žádá, aby byli především dobře situováni a všeobecně váženi... Odetta byla právě vším tím, s čím byly všechny styky přerušeny, ale ostatně hned zase nově navázány (neboť muži, neměníce se za jedinou noc, hledávají v novém režimu pokračování starého), ale toto navázání bylo ovšem vyhledáváno v jiné formě, která umožňovala tvářiti se hloupě a domnívati se, že to již není táž společnost jako před krizí. Nuže, Odetta se těm „zavrženým“ dámám oné společnosti podobala až příliš. Lidé společenští jsou velmi krátkozrací; v okamžiku, kdy přerušují jakýkoli styk s izraelskými dámami, jež znají, zatím co rozvažují, jak vyplniti to prázdno, spatří, jak se před nimi, jako by tam vyrostla blahodárným účinkem bouřlivé noci, objevuje jakási dáma nová, také Židovka; ale vlivem té své novosti není již v jejich duchu spojována tak jako ty předcházející s tím, o čem se domnívají, že jsou nuceni zavrhovati to. Nežádá, aby byl respektován její Bůh. Je adoptována. O antisemitismu se v době, kdy jsem začal chodívat k Odettě, nemluvalo. Ale Odetta byla podobna všemu tomu, čemu se lidé z lepších kruhů chtěli po jistou dobu vyhýbat.

Swann sám chodíval často na návštěvu k některým svým dřívějším známostem, tedy k lidem vesměs z nejlepší společnosti. Přes to však, kdykoli nám vyprávěl o lidech, jež právě navštívil, všiml jsem si, že z těch svých dřívějších známostí dělával teď výběr, který byl řízen tímž druhem polouměleckého, polohistorického vkusu, kterým se řídíval jako sběratel uměleckých děl. A zpozorovav, že často ta či ona veliká, teď již ve své slávě poklesnuvší dáma ho zajímá proto, že bývala milenkou Lisztovou nebo že některý Balzacův román byl věnován její babičce (stejně jako kupoval nějakou kresbu proto, že ji Châteaubriand popsal), pojal jsem podezření, že jsme v Combray zaměnili omyl, v němž jsme Swanna pokládali za měšťáka nechodícího do společnosti, jiným, tím totiž, že jsme ho pokládali za jednoho z nejelegantnějších pařížských mužů. Býti přítelem hraběte Pařížského neznamena nic. Kolik je takových „knížecích přítelíčků“, kteří by nebyli vpuštěni do žádného, jen poněkud uzavřenějšího salonu. Knížata o sobě vědí, že jsou knížata, nejsou snoby, a ostatně soudí

o sobě, že stojí tak vysoko nad vším, co není z jejich krve, že velmoži a měšťáci se jim dole pod nimi jeví téměř na stejné výši.

Ostatně Swann se nespokojoval s tím, aby ve společnosti, tak jak právě je, upínaje se ke jménům, jež minulost do ní vepsala a jež je možno ještě dnes v ní čísti, vyhledával prostou radost vzdělance a umělce, ale měl jistě dosti vulgární potěšení z toho, že skládal jakési sociální kytice seskupuje prvky různorodé, shromažďuje v jeden svazek lidi různé, vybírané z různých vrstev. Tyto pokusy zábavné (nebo Swannovi se takovou zdající) sociologie nenalézaly – aspoň ne trvale – stejnou ozvěnu u všech přítelkyní jeho ženy.

„Zamýšlím pozvati Cottardovy a zároveň s nimi vévodkyni Vendômskou,“ řekl paní Bontempsové, usmívaje se při tom s mlsným výrazem požitkáře, který zamýšlí a chce vyzkoušeti v nějaké omáčce záměnu hřebíčků guyanským pepřem. Ale tento záměr, který by se Cottardovým jistě zdál velmi vtipným, paní Bontempsovou rozčiloval. Byla nedávno představena Swannovými vévodkyni de Vendôme a zdálo se jí to stejně příjemné jako přirozené. Pochlubiti se vyprávěním o tomto seznámení Cottardovým nebylo nejméně rozkošnou částí její radosti. Ale tak jako nově dekorovaní lidé, jakmile jsou vyznamenáni, by chtěli, aby se zásuvka s kříží ihned zavřela, paní Bontempsová by si přála, aby po ní již nikdo z její společenské vrstvy nebyl vévodkyni představen. Ve svém nitru proklínala zvrácený vkus Swannův, který z pouhé jakési estetické, prapodivné choutky chtěl jediným máchnutím rozptýliti všechn ten prach, kterým zaslepila oči Cottardových, když jim vyprávěla o vévodkyni Vendômské. Jak se bude moci odvážiti přijíti ke svému muži se zprávou, že profesor a jeho žena také okusí oné radosti, o níž mu ještě nedávno chlubivě vyprávěla, že je jedinečná? Kdyby ti Cottardovi aspoň věděli, že nejsou pozváni vážně, ale jen pro švandu. Je sice pravda, že s Bontempsovými tomu bylo stejně, ale Swann, naučiv se u aristokratů onomu věčnému donjuanismu, který dvě stejně bezvýznamné ženy přesvědčuje každou zvlášť, že jenom ona je tou, která je milována doopravdy, mluvil s paní Bontempsovou o vévod-

kyni Vendômské jako o ženě, s níž ona, paní Bontempsová, má plné právo sedět u jednoho stolu.

„Ano, hodláme pozvat vévodkyni zároveň s Cottardovými,“ řekla několik týdnů poté paní Swannová; „manžel myslí, že takové seskupení by mohlo býti velmi zábavné,“ neboť pakliže si z „kroužku“ uchovala některé návyky, drahé paní Verdurinové, jako na příklad to hodně hlasité mluvení, aby byla slyšena všemi věrnými, užívala naproti tomu některých výrazů – jako to „seskupení“ – oblíbených v prostředí guermantovském, jímž byla, aniž se ovšem nějak znatelně k němu přiblížila, přitahována z dálky a ani to netušíc podobně jako moře měsícem. „Ano, Cottardovi a vévodkyně de Vendôme, nezdá se vám to žertovné?“ zeptal se Swann.

„Myslím, že to špatně dopadne a že z toho budete mít jen mrzutosti; není radno hráti si s ohněm,“ odpověděla vzteklá paní Bontempsová. Ostatně ona i její manžel byli zároveň s princem Agrigentským pozváni k tomu obědu, o němž podle toho, s kým mluvili, vyprávěli Cottardovi i paní Bontempsová dvojím způsobem. Jedněm, když se jich ptali, kdo byl k tomu obědu ještě pozván, paní Bontempsová i Cottardovi nedbale odpovídali: „Byl tam jen princ Agrigentský; bylo to naprosto intimní.“ Ale jiní chtěli býti informováni lépe (jednou dokonce řekl kdosi Cottardovi: „A Bontempsovi tam nebyli?“ „Na ty jsem zapomněl,“ odpověděl začervenav se Cottard tomuto nemotorovi, jehož od té chvíle řadil do kategorie všetečných mluvků). Pro tyto lidi si Bontempsovi i Cottardovi, aniž se ovšem smluvili, přichystali věty, v nichž jenom jejich jména byla různá, zatím co rámec byl stejný. Cottard říkal: Byli tam jenom hostitelé, vévoda a vévodkyně de Vendôme – (s chlubivým úsměvem) profesor a paní Cottardovi, a věřte si to nebo ne, bůhví proč, neboť hodili se tam jako pěst na oko, pan a paní Bontempsovi.“ Paní Bontempsová odříkávala svou zprávu stejným způsobem, jenže u ní byli s uspokojeným důrazem mezi vévodkyní Vendômskou a princem Agrigentským jmenováni pan a paní Bontempsovi a těmi vetřelci, jež nakonec obvinila, že se tam pozvali sami a byli skvrnou oběda, byli Cottardovi.

Swann se ze svých návštěv vracíval často téměř již před samým obědem. V té chvíli o šesté večer, kdy se dříve cítil tak nešťastným, se teď již neptával, co asi Odetta dělá, a málo se znepokojoval otázkou, má-li nějakou návštěvu nebo je-li někde venku. Mnohdy si vzpomněl, že před lety se jednoho dne pokoušel čísti přes průsvitnou obálku dopis, adresovaný Odettou Forchevillovi. Ale tato vzpomínka mu nebyla příjemná, a místo aby prohluboval stud, který při ní pociťoval, raději se spokojoval mírnou grimasou v koutku úst, doplněnou někdy pokýváním hlavy, které znamenalo: „Co s tím vším?“ Ovšem, soudíval teď, že předpoklad, o němž dříve často uvažoval a podle něhož jenom výplody jeho žárlivé obraznosti očerňovaly Odettin život, ve skutečnosti zcela nevinný, soudíval, že tento předpoklad (konec konců blahodárny, protože, dokud choroba jeho lásky trvala, zmenšoval jeho utrpení, přemlouvaje ho, že vyplývají jen z jeho obraznosti) nebyl správný, že jeho žárlivost viděla dobře a že Odetta, pakliže ho milovala více, než tušil, ho také více podváděla. Tehdy, kdy tím ještě tak trpíval, si přísahal, že, jakmile nebude Odettu již milovat a nebude se již obávat, že ji pozlobí nebo vzbudí v ní domněnku, že ji miluje příliš, neodepře si toho zadostučinění, aby si s ní z prosté lásky k pravdě a jako nějakou historickou otázku objasnil to, zdali s ní Forcheville spal nebo nespál toho dne, kdy bezvýsledně zvonil a tůkal na její okno a kdy psala Forchevillovi, že to k ní přišel její strýc. Ale tento tak zajímavý problém, s jehož objasněním čekal jen na konec své žárlivosti, pozbyl ve Swannových očích všeho zájmu, jakmile žárliti přestal. Nepociťoval již žárlivosti, kterou v něm probouzel ten den, kdy bezvýsledně tůkal odpoledne na dveře Odettina domu v ulici Lapérouse. Bylo to, jako kdyby předmětem žárlivosti, podobající se v tom poněkud oněm chorobám, které vypadají, jako by měly své sídlo, své zřídlo náказы ne tak v jistých lidech jako spíše v jistých místech nebo domech, nebyla Odetta sama, ale spíše ten den, ta hodina dávné minulosti, kdy Swann tůkal na všechny vchody Odettina příbytku. Bylo to, jako by jen ten den a ta hodina zadržely v sobě několik posledních rysů té někdejší Swannovy zamilovanosti, kterou teď nalézal již jen v nich. Již dáv-

no nedbal o to, klamala-li ho Odetta a klame-li ho stále. A přece po několik let hledával bývalé Odettiny sloužící, protože ta bolestná zvědavost, s níž toužil zvědět, zdali Odetta onoho, již tak dávného dne v šest hodin večer s Forchevillem souložila, byla příliš vytrvalá. Potom tato zvědavost zanikla, ale Swann přes to nepřestával pátrat. Stále ještě se snažil zvědět to, co ho již nezajímalo, protože jeho někdejší já, dnes již úplně sešlé a zchátralé, stále ještě zcela mechanicky pracovalo, takže Swann si již nedovedl ani připomenouti tu úzkost, která přece bývala kdysi tak hrozná, že si tehdy nedovedl ani představit, že by se jí někdy mohl zbavit, a že se mu zdálo, že jenom smrt té, již miloval (smrt, která v ničem nezmenšuje utrpení žárlivosti, jak to v této knize později ukáže krutá zkouška opačného druhu), by mu mohla urovnati cestu jeho života, tehdy docela zatarasenou.

Ale objasniti si jednoho dne skutky Odettina života, které byly příčinou těch jeho útrap, to nebylo jediným Swannovým přáním; odložil na pozdější dobu také přání pomstíti se za ta utrpení, až se nebude, nemiluje ji již, Odetty báti; a ke splnění tohoto druhého přání se právě naskytla příležitost, neboť Swann miloval jinou ženu, ženu, která mu sice nezavdávala příčiny k žárlivosti, ale přece jeho žárlivost probouzela, protože Swann již nedovedl obnoviti svůj způsob lásky a protože tentýž způsob, jímž miloval dříve Odettu, se mu teď vnucoval také při lásce ke každé jiné ženě. K tomu, aby se Swannova žárlivost znovu zrodila, nebylo třeba, aby mu milovaná žena byla nevěrná, stačilo, aby se od něho z jakéhokoli důvodu, na příklad na nějaký večírek, vzdálila, a jak se zdálo, bavila se tam. To stačilo k tomu, aby se v něm probudila ona někdejší úzkost, žalostný a protismyslný výkvět jeho lásky, který vzdaloval Swanna od skutečnosti (v podobě jakési potřeby po poznání opravdového citu, který ta mladá žena pro něho měla, skryté touhy jejích dnů a tajemství jejího srdce), neboť tato úzkost vkládala mezi Swanna a tu, již miloval, tříšť dávných podezření, jejichž příčinou bývala Odetta nebo některá jiná žena, která snad Odettu předcházela; tato podezření teď již nedovolovala zestárlému milenci, aby svou dnešní milenkou

viděl jinak než skrze ten starý a kolektivní přízrak „ženy, probouzející žárlivost“, do něhož zcela bezdůvodně vtělil také svou novou lásku. Přes to však Swann často tuto svou žárlivost obviňoval, že ho nutí, aby věřil ve zrady jenom smyšlené; ale v takových chvílích si vzpomínal, že stejnými úvahami omlouval dříve Odettu a neprávem. A tak vše, co ta mladá žena, kterou teď miloval, dělávala v době, kdy nebyl s ní, přestalo zdáti se mu nevinným. Ale zatím co dříve si umiňoval, že v případě, kdyby přestal někdy milovati tu, o níž netušil, že se stane jednoho dne jeho ženou, projeví jí zcela krutě svou, konečně upřímnou lhostejnost k ní, aby tak pomstil svou hrdost, tak dlouho pokořovanou, teď, kdy mohl bez jakéhokoli nebezpečí přikročiti k této odvetě (neboť co mu na tom záleželo, kdyby byl oloupen o každodenní důvěrný styk s Odettou, který mu dříve býval tak nezbytný), teď již o to nestál; s láskou zanikla také touha ukázati Odettě, že lásku již nemá. A ten, jenž tehdy, kdy pro Odettu trpěl, si tak přál ukázati jí jednoho dne, že je zamilován do některé ženy jiné, teď, když to udělat mohl, si počínal s opatrnou prozíravostí, aby jeho žena neměla o jeho nové lásce nejmenšího tušení.

Neúčastnil jsem se teď jenom těch svačin, které bývaly dříve, když jsem vidíval, že Gilberta mne opouští a vrací se dříve než obvykle domů, příčinou mého smutku; pan a paní Swannovi mne teď zvali také k vycházkám, které konávala se svou matkou buď na promenádu nebo někam do divadla a které zabraňující jí, aby přišla do Elysejských polí, mne o ni dříve, v ty dny, kdy jsem pak zůstával sám na trávníku nebo u kolotoče, olupovaly; měl jsem teď své místo v jejich širokém kočáře, ba ptávali se mne dokonce, chci-li jíti raději do divadla nebo do taneční hodiny k některé Gilbertině kamarádce, nebo do společnosti k některé jejich přítelkyni (paní Swannová tomu říkala „malý meeting“), anebo máme-li jíti raději na saintdeniský hřbitov.

V ty dny, kdy jsem měl se Swannovými někam jet, jsem k nim chodíval hned v poledne na oběd, jemuž paní Swannová říkala lunch; ježto pozvání znělo teprve na půl jedné a ježto v té době se u nás

doma obědvalo již ve čtvrt na dvanáct, odcházel jsem, jakmile jsme vstali od stolu, k té přepychové čtvrti, dosti pusté v každé hodině denní, ale zvláště v této, kdy každý byl již doma. I v zimě, a bylo-li pěkně, i v mrazu, utahuje si chvílemi uzel nádherné vázanky od Charveta a dívaje se, nemám-li umazány své lakové střevíce, procházel jsem se ulicemi čekaje, až bude dvanáct sedmadvacet. V zahrádce u Swannů jsem z dálky viděl slunce, rozjiskřující jakoby jiním holé stromy. Byly v ní ovšem všeho všudy jenom dva. Nezvyklá hodina dodávala tomuto pohledu jakési novosti. Do těchto radostí ze zimní přírody (které ještě zvyšovala nezvyklost chvíle, ba i hlad) se mísilo vzrušující očekávání oběda u paní Swannové, nezmenšujíc je sice, ale ovládajíc je, podrobujíc si je, činíc z nich jen společenské kulisy, takže objevoval-li jsem v té denní době, v níž jsem toho obyčejně nevnímал, že je krásné počasí, zima nebo zimní jas, bylo to jakoby jakousi předmluvou k vajíčkám se smetanou, jakoby jakousi patinou, růžovým a svěžím barevným nádechem, doplňujícím vzhled té tajemné kaple, jíž mi býval příbytek paní Swannové a v jejímž nitru bylo naopak tolik tepla, tolik vůní a tolik květů.

V půl jedné jsem se konečně rozhodoval vstoupiti do toho domu, který mi měl jako nějaký veliký vánoční střevíc přinést jakési nadpřirozené radosti. (Ostatně to jméno Vánoce bylo neznámo paní Swannové i Gilbertě, které je nahradily anglickým názvem Christmas. A já sám bych se byl doma pokládal za zneuctěného, kdybych mluvil o Vánocích, a říkal jsem proto již jen Christmas, což se mému otci zdálo svrchovaně směšné.)

Setkal jsem se napřed jen s jedním lokajem, který mne několika velikými salony uvedl do maličkého, prázdného pokojíčku, který již začínal snít v modravém odpoledni svých oken; zůstal jsem tam sám ve společnosti orchidejí, růží a fialek, které – podobajíce se v tom lidem, čekajícím vedle vás a neznajícím vás – setrvaly v mlčení, které jejich povaha věcí živoucích činila ještě dojemnějším, a zimomřivě vdechovaly teplo, sálající ze žhoucího uhlí, pečlivě naskládaného za křišťálovým okénkem v bílém, mramorovém krbu, v němž se chvílemi jeho nebezpečné rubíny hroutily a sesypávaly.

Posadil jsem se, ale zaslechnuv, že se otvírají dveře, kvapně jsem zase vstal; byl to jen druhý lokaj a potom třetí, a hubeným výsledkem těchto jejich zbytečně vzrušujících příchodů a odchodů bylo, že přiložili trochu uhlí nebo zalili květiny. Odešli, a když zavřeli dveře, které nakonec přece jen otevře paní Swannová, byl jsem zase sám. A jistě bych býval méně vzrušen v nějakém začarovaném doupěti než v této čekárně, v níž jsem měl dojem, že oheň v krbu připravuje jakési transmutace jako v laboratoři kouzelníka Klingsora. Znovu se ozvaly dveře; nevstal jsem; byl to jistě zase nějaký lokaj; ne, byl to pan Swann.

„Jakže? Vy jste zde sám? Nedivte se, má ubohá žena se nikdy nenaučila rozeznávat čas. Za deset minut jedna. Den co den je to později. A uvidíte, že přijde zcela beze spěchu, jsouc přesvědčena, že jde ještě příliš brzy.“

A ježto zůstal ještě stále neduživým a stal se k tomu poněkud směšným, to, že má tak nepřesnou ženu, která se tak pozdě vrací z procházky, opožděje se u své švadleny a nikdy nepřijde včas k obědu, znepokojovalo sice Swannův žaludek, ale lichotilo jeho sebelásce.

Ukazoval mi, co nového koupil, vysvětloval mi, co je na tom zajímavého, ale mé vzrušení spolu s nezvyklostí tak dlouhého hladovění rozrušovalo sice mou mysl, ale zároveň ji otupovalo, takže jsa schopen řeči nebyl jsem při tom schopen vnímání. Ostatně u uměleckých děl, jež měl Swann, mi stačilo, aby byla v jeho příbytku a tvořila součást té rozkošné hodiny, která předcházela obědu. I kdyby tam byla *Joconda*, nezpůsobila by mi více radosti než župan paní Swannové nebo její nádobky s voňavkami.

Čekával jsem dále, sám nebo se Swannem a často také s Gilbertou, která za námi přišla. Zdávalo se mi, že příchod paní Swannové, připravovaný tolika vzácnými lidmi, je jistě cosi ohromného. Dával jsem úzkostlivý pozor na každé šustnutí. Ale člověk nikdy neshledá katedrálu, vlnu v bouři nebo skok tanečníka tak vysokými, jak doufal; po těch livrejovaných lokajích, podobných figurantům, jejichž průvod na jevišti připravuje a tím zároveň zeslabuje dojem králov-

nina příchodu, paní Swannová, vstoupivši náhle ve vydrším kabátku a se závojem spuštěným na nos, zarudlý chladem, nesplnila slibů, jež očekávání v mé obraznosti probouzelo.

Ale zůstala-li celé dopoledne doma, přicházela do salonu ve světlém, lehkém domácím šatě, který se mi zdával elegantnější než všechny kostýmy.

Někdy se Swannovi rozhodli, že zůstanou celé odpoledne doma. Tehdy jsem, protože se obědvalo tak pozdě, velmi brzy viděl, jak se na zdi zahrádky chýlí k západu slunce toho dne, který měl být odlišným od jiných, a nic nepomáhalo, že sluhové přinesli lampy nej-různějších velikostí a nejrozdílnějších tvarů, hořící každá na svém zasvěceném oltáříku podoby podstavce, zahradního stolku, výklenku ve zdi nebo nějakého stojánu, jakoby k oslavě jakéhosi neznámého božstva, nic zvláštního se nezrodilo z rozhovoru a já jsem odcházel zklamán, jako býváme často již v dětství zklamáni po půlnoční mši.

Ale toto zklamání bývalo téměř jen duchovní. Zářil jsem radostí v tom domě, do něhož Gilberta, nebyla-li ještě s námi, měla vejíti a dáti mi tak v jediném okamžiku pro celé hodiny svůj hlas a svůj pozorný a usměvavý pohled, tak jak jsem jej poprvé zahlédl v Combray. Býval jsem nanejvýš poněkud žárlivý vida ji často mizeti ve velikých pokojích, do nichž se vcházelo vnitřním schodištěm. Jsa nucen zůstat v saloně tak jako milenec nějaké herečky, který má jen své křeslo v hledišti a s nepokojem sní o tom, co se děje za kulisami, v šatnách herců, vyptával jsem se Swanna na tu část bytu otázkami dovedně nenápadnými, ale tónem, jehož jakési úzkostlivosti jsem nedovedl zastříti. Vysvětlil mi, že místnost, do níž Gilberta odešla, je komora na prádlo, nabídl se, že mi ji ukáže, a slíbil, že pokaždé, když tam Gilberta půjde něco dělat, ji přinutí, aby mne vzala s sebou. Těmito svými posledními slovy a uvolněním, které ve mně způsobila, Swann najednou zrušil jednu z těch hnusných vnitřních vzdáleností, na jejichž konci se nám milovaná žena jeví tak daleko od nás. V té chvíli jsem k němu pocítil něžnou náklonnost, o níž jsem byl přesvědčen, že je hlubší než má láska k Gilbertě. Neboť jsa pánem své dcery, dával mi ji a ona, ona se mnohdy vzpírala;

neměl jsem nad ní přímo téže moci jako nepřímou prostřednictvím Swannovým. A pak, miloval jsem ji a nemohl jsem tudíž patřiti na ni bez toho vnitřního zmatku, bez té touhy po něčem více, která zbavuje člověka v přítomnosti milované bytosti pocitu lásky k ní.

Ostatně nejčastěji jsme nezůstávali doma a chodívali jsme na procházky. Mnohdy usedala paní Swannová ještě před oblékáním k pianu. Její krásné ruce, vyčnívající z růžových, bílých nebo často velmi pestře zbarvených rukávů jejího krepdešinového županu, přebíhaly po klávkách s tou zádumčivostí, která tkvěla také v jejích očích, jíž však nebylo v jejím srdci. Právě jednoho takového dne se stalo, že mi náhodou zahrála tu část Vinteuilovy sonáty, v níž je krátká hudební věta, kterou Swann tak miloval. Ale naslouchá-li člověk poněkud těžší hudbě poprvé, neslyší nic a neporozumí z ní často ničemu. A přece, kdyby mi někdy později byla tato sonáta dvakrát nebo třikrát zahrána, jistě bych si uvědomil, že ji velmi dobře znám. Neříká se tedy zcela neprávem, že to „slyšíme poprvé“. Jestliže jsme, jak jsme byli přesvědčeni, ničemu neporozuměli při slyšení prvním, druhé a třetí budou také prvními a nebude žádného důvodu, abychom pochopili něco více, slyšíce to po desáté. Tím, co poprvé selhalo, nebylo patrně vnímání, ale paměť. Neboť lidská paměť je v poměru ke složité spoustě dojmů, jež má zachytit, nasloucháme-li hudbě, velmi nepatrná, tak krátká jako paměť člověka, který ve spánku myslí na tisíc věcí, na něž ihned zase zapomíná, nebo jako paměť člověka, který zdětinštěl a za minutu již neví, co jste mu řekli. Paměť není schopna vrátiti nám ihned vzpomínku na tyto mnohonásobné dojmy. Ale vzpomínka se v ní poznenáhlu přece utváří a v poměru k dílům, jež jsme slyšeli dvakrát nebo třikrát, jsme pak jako školák, který si před spaním několikrát přečetl svůj úkol, o němž soudí, že jej neumí, a který si nazítří ráno odřídá z paměti. Ale já jsem až do toho dne nic z Vinteuilovy sonáty neslyšel a tam, kde Swann a jeho žena viděli samostatnou, výraznou větu, od mého jasného vnímání byla tato věta vzdálena stejně jako jméno, na něž se snažíme vzpomenouti si a na jehož místě nalézáme jen prázdno, nicotu, z níž za hodinu poté, i když jsme na to nemysleli, se jedi-

ným skokem vynoří slabiky předtím tak marně hledané. A člověk si díla opravdu vzácná nejen ihned nezapamatuje, ale také v každém z nich – a to se mi přihodilo se sonátou Vinteuilovou – si uvědomí napřed jejich nejméně cenné partie; a tak jsem se nemýlil jenom v tom, že jsem myslel, že v díle není pro mne ztajeno již nic (což způsobilo, že jsem se dlouho nesnažil slyšeti je někde) od okamžiku, kdy mi paní Swannová z něho zahrála onu nejkrásnější větu (podléhal jsem klamu také tak jako lidé, kteří nedoufají v žádné překvapení před chrámem sv. Marka v Benátkách jenom proto, že fotografie je poučila o tvaru jeho dómů). Ale ještě více, i tehdy, když jsem vyslechl sonátu od začátku až do konce, zůstala mi téměř celá neviditelná tak jako pomník, z něhož nám vzdálenost a mlha dovolují zahlédnouti jen velmi neurčité obrysy. Odtud ona melancholie, vyplývající z poznání takových děl stejně jako všeho, co se uskutečňuje v čase. Když se mi konečně zjevilo to, co je ve Vinteuilově sonátě nejskrytějšího, vše to, co jsem v ní rozpoznal nejdříve a co se mi v ní z počátku líbilo nejvíce, začínalo mi již unikat, protože zvyk to odnášel z dosahu mé citovosti. Protože jsem vše to, co mi tato sonáta přinášela, mohl milovat jen v postupných časových obdobích, nikdy jsem ji neměl ve své mysli celou: podobala se životu. Ale nejsouce tak zklamání plná jako život, tato veliká umělecká díla nám nedávají to, co je v nich nejlepšího, hned na začátku. Ve Vinteuilově sonátě krásy, které v ní objevíme nejdříve, nás také nejrychleji znudí, a to možná z téhož důvodu, že se totiž méně liší od toho, co již známe. Ale když jsme zapomněli na tyto krásy, zbývá naší lásce vždy nějaká taková věta, kterou nám její uspořádání, tak nové, že se našemu duchu jeví jen jako změt' tónů, nedovolilo rozeznati a pochopiti; tak právě ta, kolem níž jsme denně chodívali, ani toho netušíce, ta, která mocí své jedinečné krásy se stala neviditelnou a zůstala nám neznámou, přijde k nám poslední. Nakonec však opustíme také ji. Ale budeme ji milovati déle než ty ostatní, protože jsme tak dlouho otáleli, než jsme se do ní zamilovali. Ostatně čas, jehož je člověku třeba – tak jako ho bylo třeba mně vzhledem k této sonátě – k proniknutí nějakého hlubšího uměleckého díla, je jenom zkráceným obrázkem

a jakoby symbolem let, mnohdy i staletí, která uplynou, než si širší veřejnost může zamilovati nějaké umělecké dílo opravdu nové. Tak si geniální člověk, chtěje si ušetřiti zneuznání davu, možná říká, že díla psaná pro potomstvo by měla býti čtena jenom pokoleními příštími (tak jako některé obrazy, jež zblízka nelze dobře posouditi), protože současníci nemají ještě dostatečný odstup. Ale ve skutečnosti je každá zbabělá prozíravost, usilující o to, aby si ušetřila klamně posudky, zbytečná, neboť takové soudy jsou neodvratné. Příčinou toho, že je těžko obdivovati se geniálnímu dílu hned po jeho poznání, je to, že člověk, který je napsal, je nevšední, to, že málo lidí se mu podobá. Právě jeho dílo samo, oplodňujíc duchy schopné pochopiti jej, rozmnoží jejich počet. Beethovenova kvarteta (quatuor XII., XIII., XIV. a XV.) celých padesát let získávala a rozmnožovala počet obdivovatelů Beethovenových kvartet, uskutečňující tak, stejně jako všechna umělecká díla, vývoj, ne-li v hodnotě umělců, tedy aspoň ve společnosti duchů, bohatě složené dnes z toho, co v době, kdy se veledílo objevilo, bylo nenalezitelné, to jest z bytostí, které je dovedou milovati. To, čemu se říká potomstvo, je potomstvo díla. Je nutno, aby své potomstvo si stvořilo dílo samo (nepřihlízejíc pro zjednodušení ke génium, kteří snad zároveň s ním připravují pro budoucnost vnímavější veřejnost, z níž budou míti prospěch géniové jiní). Jestliže tedy dílo zůstalo skryto a bylo poznáno, pochopeno teprve potomstvem, toto potomstvo nebude pro ono dílo potomstvem, ale skupinou současníků, kteří se prostě narodili o padesát let později. Proto je nutno, aby umělec – a to udělal Vinteuil – chce-li, aby jeho dílo mohlo jíti svou cestou, je vrhl tam, kde je dosti hloubky, do plné a daleké budoucnosti. A přece, pakliže je omylem špatných soudců, nepřihlížejí-li k těm budoucím časům, k té jediné správné perspektivě díla, přihlížeti k nim je mnohdy nebezpečnou, upřílišenou svědomitostí soudců dobrých. Je zajisté snadno představit si v iluzi, obdobné s tou, která zjednotvárňuje všechny věci na dalekém obzoru, že všechny revoluce, které se až dosud udály v malířství nebo v hudbě, přes to vše dbaly jistých pravidel a že to, co máme právě v této chvíli na očích, impresionismus, vyhledávání

disonancí, výlučné používání nejneharmoničtějších škál, kubismus, futurismus, to vše že se naprosto neslučitelně odlišuje od toho, co předcházelo. To je tím, že to, co předcházelo, vidíme, nepřehlížejíce při tom vůbec k tomu, že dlouhá asimilace to pro nás již proměnila v látku jistě rozdílnou od jiných, ale konec konců přece jen stejnorodou, v látku, v níž Hugo sousedí s Molièrem. Představme si jen ty nápadné nesrovnalosti, jež by nám ukázala, kdybychom nepřihlíželi k dobám budoucím a ke změnám, jež s sebou přinášejí, na příklad předpověď našeho vlastního mužného věku, když bychom ji slyšeli ve svém mládí. Jenže všechny předpovědi nebývají pravdivé a nezbytnost přihlížeti při posuzování uměleckého díla a jeho celkové krásy také k tomu činiteli, jímž je čas, vměšuje do našeho úsudku cosi tak odvážlivého a tím také tak postrádajícího opravdového zájmu jako každé prorockví, jehož neuskutečnění nikterak nebude znamenati méněcennost prorokových duševních schopností, neboť to, co dává jsoucnost možností nebo je z ní naopak vylučuje, není nezbytně v kompetenci génia; je možno, že nějaký člověk měl geniální hlavu a přece nevěřil v budoucnost železnice a letadel, nebo že byl veliký psycholog a přece netušil falešnost milenky nebo přítele, jejichž zradu by dovedli předvídati i lidé docela prostřední.

Nepochopil-li jsem Vinteuilovy sonátu, byl jsem naopak uchvácen hrou paní Swannové. Zdálo se mi, že způsob, jímž se dotýká klávesnice, je stejně jako její domácí, lehký šat, jako vůně jejího schodiště, jako její pláště a jako její chryzantémy částí jakéhosi individuálního a tajemného celku ve světě nekonečně povzneseném nad svět, v němž rozum může analyzovati nějaký talent.

„Pravda, že je krásná tato Vinteuilova sonáta?“ řekl mi Swann. „Okamžik, kdy pod stromy houstne noc, do níž arpeggia houslí spouštějí svěžest svých tónů. Přiznejte, že je to velmi hezké; je v tom celá ta statická krása měsíčního svitu, a to je jeho krása podstatná. Není nic podivného v tom, že léčení světlem, jemuž se teď podrobuje má žena, účinkuje na svalstvo, neboť měsíční svit brání listům, aby se pohybovaly. A právě toto je tak dobře podáno touto větičkou; je to Boulogneský lesík v katalepsii. Na mořském břehu je to ještě ná-

padnější, protože tam jsou tlumené odpovědi vln, které je přirozeně velmi dobře slyšet, protože nic jiného se nemůže hýbat. V Paříži je to naopak; zde člověk může nanejvýš zpozorovati ty nezvyklé záblesky na pomnících, to nebe ozářené jakoby nějakým bezbarvým a nikterak nebezpečným požárem, tu jakousi úžasnou, ale jen tušnou novinu. Ale v té Vinteuilově větičce a ostatně v celé Sonátě to není toto; je to v Lesíku a v gruppettu je jasně slyšet čísi hlas, jenž praví: „Člověk by mohl téměř číst noviny.“

Tato Swannova slova by mohla později svěsti na klamnou cestu mé pochopení Sonáty, protože hudba je velmi málo výlučná, aby nám naprosto znemožňovala nalézáti v ní to, o čem nám bylo vsugerováno, že to v ní je. Ale z toho, co mi o Sonátě říkal jindy, jsem pochopil, že to noční listoví bylo prostě listoví, pod jehož houští tu větičku nejednoho večera v různých předměstských pařížských restauracích slyšel. Místo hlubokého smyslu, o který ji tak často prosíval, přinášela Swannovi stromové listí, poskládané, svinuté, namalované kolem ní (listí, po jehož opětovném spatření v něm budila touhu, protože se mu zdálo, že ona věta v nich tkví jako jakási jejich duše), přinášela mu celé to jaro, z něhož se tenkrát nemohl radovat, nemaje k tomu ve své tehdejší horečce a rozmrzelosti dostatek klidu, a jež mu uschovala (tak jako schováváme chorému dobré věci, jež nemohl snísti). O půvabných pocitech, jež zakoušel v jistých nocích v Lesíku, a o nichž mu Vinteuilova sonáta mohla říci mnohé, nemohl mluvit, kdyby si chtěl něco objasnit, s Odettou, třebaže ho při nich doprovázela stejně jako ona věta. Ale Odetta tam bývala jenom po jeho boku (ne tedy v něm tak jako Vinteuilův námět), takže neviděla – a nemohla vidět, ani kdyby byla tisíckrát vnímavější – to, co se pro žádného z nás nemůže exteriorizovat (já aspoň jsem dlouho byl přesvědčen, že toto pravidlo nestrpí výjimky).

„Je to vlastně velmi pěkné,“ řekl Swann, „že zvuk může zrcadlit stejně jako voda, jako zrcadlo. A všimněte si, že Vinteuilova věta mi ukazuje jen vše to, čemu jsem tehdy nevěnoval pozornost. Z mých

starostí a z mých lásek té doby mi nepřipomíná již nic; provedla záměnu.“

„Karle, zdá se mi, že to, co říkáte, není pro mne nijak lichotivé.“

„Že to není lichotivé! Ženy jsou báječné! Chtěl jsem prostě tomuto mladému muži říci, že hudba – aspoň mně – neukazuje žádnou, Vůli v sobě‘ a ‚Syntézu nekonečna‘, ale na příklad otce Verdurina v žaketu pod palmičkami v Zoologické zahradě. Tisíckrát, třebaže jsem vůbec nevykročil z této místnosti, mne tato krátká věta odvedla s sebou k obědu do Armenonvillu. Bože můj, jistě je to méně nudné než jeti tam s paní Cambremerovou.“

Paní Swannová se rozesmála:

„To je jedna dáma, o níž se všeobecně soudí, že je do Karla zamilována,“ vysvětlovala mi tímž tónem, jímž mi chvíli předtím, mluvíc o Ver Meerovi, ježto jsem se podivil, že ho zná, odpověděla:

„To je tím, že můj muž se tímto malířem velmi zabýval právě v té době, kdy se mi dvořil. Pravda, Karlíčku?“

„Nemluvte takové hlouposti o paní de Cambremer,“ řekl Swann, v nitru však velmi polichocný.

„Ale vždyť já jen opakuji, co mi bylo řečeno. Ostatně zdá se, že je velmi inteligentní; já ji neznám. Pokládám ji za velmi „pushing“, a to mne u inteligentní ženy překvapuje. Ale kdekdo říká, že po vás bláznila, v tom není přece nic urážlivého.“

Swann setrval v naprostém mlčení, které bylo jakýmsi potvrzením toho, co bylo řečeno, a zároveň projevem hloupé domýšlivosti.

„Ježto to, co hraji, vám připomíná Zoologickou zahradu,“ ujala se slova zase paní Swannová, tváříc se žertem, jako by se zlobila, „mohli bychom si ji hned zvoliti za cíl své procházky, baví-li to našeho malého hosta. Je velmi krásně a shledal byste se tam zase se svými drahými dojmy! Při té Zoologické zahradě si vzpomínám: víte, že tento mladý muž se domníval, že máme velmi rádi bytost, jíž se naopak vyhýbám, jak jen mohu, to jest paní Blatinovou? Myslím, že je to pro nás velmi pokořující, je-li pokládána za naši přítelkyni. Představte si jenom, že i ten dobrý doktor Cottard, který nikdy neřekne o nikom zlého slova, o ní říká, že je nechutná.“

„To je hrůza! V její prospěch svědčí jen to, že se tak velice podobá Savonarolovi. Je to přesný Savonarolův portrét od Fra Bartolomea.“ Tato Swannova mánie vyhledávati podobnosti v malířství, nebyla tak zcela bezpodkladná, neboť i to, co nazýváme výrazem individuálním, je – jak si to tak smutně uvědomujeme, když milujeme a chtěli bychom věriti v jedinečnou skutečnost individua – čímsi všeobecným a je možno, že se to na této zemi objevilo již několi-krát a v různých dobách. Ale kdyby člověk naslouchal Swannovi, tříkrálové průvody, již tak anachronické, když Benozzo Gozzoli do nich postavil Medicejské, by byly ještě anachroničtější, protože by v nich byly portréty celé spousty lidí, současníků ne Gozzoliových, ale Swannových, to znamená narodivších se nejen patnáct století po narození Kristově, ale ještě čtyři století po malíři toho díla. Podle Swannových výkladů nechyběl v těch průvodech ani jediný vý- značnější Pařížan tak jako v tom aktu jedné Sardouovy hry, v němž z přátelství k autorovi a k hlavní herečce, ale také z tehdejší módy všichni pařížští hodnostáři, slavní lékaři, politikové a advokáti vy- stoupili, každý jednoho večera, na jeviště a hráli.

„Ale co má paní Blatinová společného se Zoologickou zahradou?“

„Vše.“

„Jakže, snad nemyslíte, že má azurově modrou zadnici jako opi- ce?“

„Karle, vy jste hrozně neslušný! Ne, myslela jsem při tom na to slovo, jež jí řekl Singalec. Vypravujte mu to, je to opravdu ,krásné slovo““

„Blbé je to. Víte, že paní Blatinová ráda osloví kdekoho s výrazem tváře, o němž si myslí, že je laskavý, který však je zvláště shovívavý a jakoby ochranu slibující.“

„Naši dobří sousedé na Temži tomu říkají *patronising*,“ přerušila ho Odetta.

„Nedávno přišla do Zoologické zahrady, v níž jsou právě nějací černoši, myslím Singalci, jak mi řekla žena, která je v etnografii ko- vanější než já.“

„Nu tak, Karle, nevysmívejte se.“

„Ale vždyť já se nikterak nevysmívám.“

„Zkrátka, osloví jednoho toho černého: ‚Dobrý den, negro!‘

„To je hloupé!“

„Ať je, co chce, toto pojmenování se tomu černému nelíbilo. ‚Já negro, řekl hněvivě paní Blatinové, ‚ale ty: velbloud!‘“

„Mně se to zdá velice veselé. Zbožňuji tuto historku. Pravda, že je to ‚krásné‘? Člověk tak jasně vidí starou Blatinovou: ‚Já negro, ale ty velbloud!‘“

Projevil jsem velikou touhu po spatření těch Singalců, z nichž jeden nazval paní Blatinovou, velbloudem. Nezajímali mne. Ale myslal jsem si, že cestou tam a zpátky projedeme tou akátovou alejí, v níž jsem se před lety tak obdivoval paní Swannové, a že možná ten míšenecký Coquelinův přítel, jemuž jsem se nikdy nemohl ukázat, jak zdravím paní Swannovou, mne tentokrát uvidí sedět vedle ní v kočáře.

Během těch několika minut, kdy Gilberta odběhnuvši ustrojiti se nebyla v saloně s námi, panu a paní Swannovým se zalíbilo odhaliti mi vzácné ctnosti své dcery. A vše, co jsem já sám na ní pozoroval, zdálo se dosvědčovati, že říkají pravdu: všiml jsem si, že se opravdu, jak mi to, vyprávěla její matka, chovala nejen ke svým přítelkyním, ale také ke sluhům a k chudině s jemnou pozorností, dobře předem rozváženou, s touhou způsobiti radost a se strachem, že vzbudí nespokojenost, projevující se drobnostmi, které jí mnohdy působily mnoho starostí. Vyšla pro naši cukrářku v Elysejských polích jakousi ruční práci a šla, právě když sněžilo, aby jí ji sama a bez prodlení jediného dne odevzdala. „Nemáte tušení, jaké je její srdce, protože ona je zatajuje,“ říkal její otec. Přestože byla tak mladá, měla výraz mnohem rozumnější než její rodiče. Když Swann mluvil o vzácných stycích své ženy, Gilberta odvracela hlavu a mlčela, ale netvářila se při tom nijak káravě, neboť zřejmě nemínila, že její otec by mohl býti předmětem byt' té nejmenší kritiky. Jednou, když jsem jí vyprávěl o slečně Vinteuilové, řekla mi:

„Nikdy se s ní neseznámím, a to proto, že se nezachovala pěkně k mému otci; způsobila prý mu nějakou mrzutost. Vy to jistě ne-

pochopíte stejně jako já, pravda, vy, který byste patrně nedovedl přežít svého otce stejně jako já mého, což je ostatně zcela přirozené. Jak by bylo možno zapomenouti někdy na někoho, koho má člověk od vždy rád.

A jednou, když se k Swannovi chovala obzvláště lichotivě, upozornil jsem ji na to, když odešel, a tu mi řekla:

„Ano, ubohý tatínek, v tyto dny je výročí smrti jeho otce. Dovedete si představit, co jistě cítí; vy to chápete přece, máme v té věci stejné pocity. Snažím se tedy býti méně zlá než obyčejně.“

„Ale jemu se nezdáte zlou, zdáte se mu dokonalou.“

„Ubohý tatínek, to je tím, že je příliš dobrý.“

Její rodiče mi nevychvalovali jenom ctnosti své dcery téže Gilberty, kterou jsem si již tehdy, než jsem ji poprvé spatřil, představoval vždy před průčelím nějakého kostela v některé krajině střední Francie, a která později, když již nevzbuzovala mých snů, ale plnila mé vzpomínky, stávala v nich vždy před řadou růžových hlohových keřů na návršíčku, po němž jsem chodíval, když jsem šel na procházku směrem k Meséglise. – Když jsem se, snaže se při tom mluvit lhostejným tónem rodinného přítele, zvědavého na záliby dítěte, zeptal paní Swannové, které ze svých přátel Gilberta miluje nejvíce, odpověděla mi:

„Ale vy přece, který jste její oblíbenec, veliký *crack*, jak říkají Angličané, vy musíte býti do jejích důvěrností zasvěcen lépe než já!“

Není pochyby, že v případech takové dokonalé shody skutečnost, když se přizpůsobí našemu dávnému snu tak, že se s ním úplně kryje, nám jej úplně zakryje, znemožní nám viděti jej, splyne s ním, tak jako když položíme na sebe dva úplně stejné obrázky, takže pak tvoří obraz jediný, zatím co bychom, aby se nám naše radost zjevila v plném svém významu, naopak chtěli i v tom okamžiku, kdy dosahujeme jejich uskutečnění – abychom byli jistější, že jsou to skutečně ony – uchovati všem částem své touhy výsadu nedotknutelnosti a nedosažitelnosti. A myšlenka si pak již nemůže ani jasně představit bývalý stav a srovnati jej se stavem novým, neboť nemá již volné pole pro svůj rozhled: naše nové poznání, vzpomínka

na první nedoufané chvíli, slova, která jsme slyšeli, to vše ucpává přístup k našemu vědomí a ovládá východy naší paměti mnohem více než východy naší obraznosti, to vše má na naši minulost, které již nemůžeme po své vůli viděti leč jejich prostřednictvím, jakýsi mnohem mocnější vliv, než na formu naší budoucnosti, formu, která zůstává volná a svobodná. Mohl jsem se několik let domnívati, že má návštěva u paní Swannové je bláhový, chimérický sen, jehož uskutečnění se nikdy nedočkám; ale jakmile jsem u ní strávil čtvrt hodiny, stala se naopak doba, kdy jsem ji neznal, chimérickou a nejasnou jako jakási možnost, jejíž uskutečnění úplně znemožnilo uskutečnění nějaké možnosti jiné. Jak bych mohl ještě sníti o jídelně jako o místě nepochopitelném, když jsem se i při nejmenší své myšlence setkával ve svém duchu s nehmatatelnými paprsky, které do nekonečna, až do mé nejdávnější minulosti, vysílal rak, upravený à l'americaine, jehož jsem v ní právě snědl? A Swann ve věcech jeho se týkajících jistě pozoroval něco podobného, neboť ten příbytek, v němž přijímal mé návštěvy, bylo možno pokládati za místo, v němž jaksi splynuly a přesně do sebe zapadly nejenom onen ideální příbytek, vykouzlený mou obrazností, ale také jiný, ten, který mu jeho žárlivá láska, stejně vynalézavá jako mé sny, tak často vykreslila, ten příbytek, v němž by bydlel společně s Odettou a který se mu zdál tak nedostižný onoho večera, kdy ho Odetta odvedla s Forchevillem do svého domu na limonádu; a tím, co jemu se beze stopy ztratilo v půdorysu jídelny, v níž jsme obědvali, byl ten nedoufaný ráj, v němž, jak si dříve nedovedl nikdy bez vnitřního vzrušení a zmatku představit, by mohl říci *jejich* společnému správci domu táž slova: „Je paní již přichystána?“, která jsem ho teď slyšával pronášeti s mírnou netrpělivostí, promíšenou jakýmsi uspokojením sebelásky. Stejně jako patrně také Swannovi nepodařilo se mi poznati své štěstí, a když sama Gilberta zvolala:

„Kdo by to byl kdy řekl, že ta dívenka, na kterou jste se mlčky díval, jak si hraje na trávníku, se stane vaší velikou přítelkyní, k níž budete denně, kdykoli se vám to zlíbí, chodívat,“ mluvila o změně, kterou jsem sice zvenčí byl nucen konstatovat, ale kterou jsem

vnitřně plně neovládal a nechápal, protože byla složena ze dvou stavů, na něž jsem nedovedl mysletí zároveň leč jako na dva stavy úplně odlišné.

A přece ten příbytek, protože Swannova vůle po něm tak vášnivě toužila, jistě, soudil-li jsem o tom podle sebe, pro něhož nepozbyl vši záhadnosti, také pro něho v sobě tajil jakousi lahodu. Ten zvláštní půvab, jímž, jak jsem tak dlouho předpokládal, byl obklopen život Swannových, jsem z jejich domu tím, že jsem do něho vnikl, nevypudil; způsobil jsem, že ustoupil stranou, přemožen byv tím cizincem, tím páriou, jímž jsem byl já a jemuž teď paní Swannová laskavě přisunovala rozkošnou, nepřátelskou a pohoršenou lenošku, aby do ní usedl; ale všude kolem sebe, ve své vzpomínce tento půvab stále ještě cítím. Je to tím, že v ty dny, kdy mne pan a paní Swannovi zvali k obědu a potom k vycházce s nimi a s Gilbertou, jsem svým pohledem – zatím co jsem seděl sám v čekárně – vtiskoval koberci, lenoškám, květinovým stolkům, zástěnám a obrazům představu, která byla ve mně stále vryta, že totiž paní Swannová nebo její manžel anebo Gilberta v témž okamžiku vejdou? Je to tím, že všechny ony věci žily od té doby v mé paměti vedle Swannových a nakonec z nich do sebe něco pojaly? Je to tím, že, uvědomuje si, že Swannovi žijí v jejich středu, vytvářel jsem si z nich všech symboly jejich soukromého života a jejich zvyků, z nichž jsem byl tak dlouho vyloučen, prostě proto, aby se mi teď, když bylo také mně dopřáno pohybovati se mezi nimi, nezdály již cizí? Ať je tomu, jak chce, jisto je, že pokaždé, když myslím na ten salon, který se Swannovi (tato kritika však nemíní v ničem odporovati vkusu jeho ženy) zdával stylově tak nestejnorodý – protože, přestože byl ještě pojat ve vkusu poloskleníkovém, poloateliérovém tak jako před lety její příbytek, v němž ji navštěvoval, Odetta začala v té záplavě věcíček mnohé čínské předměty, které se jí teď zdály poněkud „hloupé“ a „nemístné“, nahrazovati spoustou drobných kusů nábytku, potažených ve slohu Ludvíka XIV. starými hedváby (nepočítajíc ovšem umělecká díla, přinesená Swannem z jeho bývalého bytu na Orleánském nábreží) – v mé vzpomínce naopak se mi tento pestrý salon zjevuje

v jakési jednotnosti, jednolitosti, a má svůj individuální půvab, jež nemívají nikdy ani nejneporušenější soubory, jež nám minulost odkázala, ani soubory nejnovější, nesoucí stopy jednoho člověka: neboť jenom my sami svým přesvědčením, že mají jakýsi svůj, osobitý život, můžeme vdechnouti jistým věcem, jež vidíme, duši, kterou si pak uchovávají a rozvíjejí v nás. Všechny mé představy o hodinách (odlišných od hodin, existujících pro jiné lidi), jež Swannovi trávili v tom příbytku, který byl pro každodenní čas jejich života tím, čím je tělo duši, a který jistě vyjadřoval jeho zvláštnost, všechny ty představy byly rozděleny a nerozlučně spojeny jsouce všude stejně vzrušující a nedefinovatelné – s rozestavením nábytku, s tloušťkou koberců, s polohou oken, se službou lokajů. Když jsme po obědě šli pít kávu na slunce do širokého okenního výklenku v saloně, zatím co se mne paní Swannová ptala, kolik kousků cukru chci do své kávy, nedýchalo na mne jen z hedvábné podnožky, kterou mi přistrčila, s tím bolestným půvabem, který jsem dříve – pod růžovým hlohem a potom před skupinou vavříků – cítil v Gilbertině jméně, ono nepřátelství, které vůči mně projevili její rodiče a o němž, jak se mi zdálo, ta drobná stolička pod nohy tak dobře věděla a tak s ním souhlasila, že jsem se necítil hoden a jen s jakousi zbabělostí jsem kladl nohy na její bezbranný hedvábný povlak; jakási osobní duše ji tajně pojila se světlem těch odpoledních dvou hodin, odlišným od toho, čím bylo všude jinde v tom zálivu, v němž rozlévalo u našich nohou své zlaté vlny, mezi nimiž modravé pohovky a zamlžené tlumené koberce vyčnívaly jako nějaké kouzelné ostrovy; a vše, i ten Rubensův obraz visící nad krbem byl pln téhož druhu a téměř téže síly půvabného kouzla jako šněrovací střevíce pana Swanna a ten jeho plášť s kapucí, jemuž podobný jsem tak toužil nosit a jehož záměnu nějakým pláštěm jiným žádala teď od svého chotě Odetta, aby prý byl elegantnější, když je tak poctívám a jdu s nimi ven. Ona sama se také šla obléci, přestože bych nejraději protestoval, že žádný „vycházkový“ kostým se ani zdaleka nevyrovná těm nádherným domácím, lehkým šatům z krepdešinu nebo z bledě růžového, třešňového, bílého, našedlého, zeleného, červeného, jednotně žlu-

tého nebo kresbami zdobeného hedvábí, v němž paní Swannová obědvala a jež odcházela vysvléci. Když jsem jí řekl, že by měla jeti tak, jak je oblečena, smála se mé hlouposti nebo z radosti nad mou poklonou. Omlouvala tu spoustu svých domácích šatů a županů, protože prý jen v nich se cítí zcela volně, a odešla obléci si jednu z těch nádherných toalet, které nezbytně každého okouzlovaly a z nichž jsem přes to býval mnohdy nucen voliti, kterou by podle mého vkusu nejraději měla obléci.

Jak jsem byl v Zoologické zahradě, když jsme slezli z kočáru, hrdý na to, že jdu po boku paní Swannové! Zatím co při své pohodlně nedbalé chůzi nechávala volně splývati svůj plášť, vrhal jsem na ni pohledy plné obdivu, na něž mi koketně odpovídala dlouhým úsměvem. Potkali-li jsme toho nebo onoho Gilbertina kamaráda nebo kamarádku, zdravící nás již zdaleka, byl jsem teď zase já jimi pokládán za jednu z těch bytostí, jimž jsem tak závidíval, za jednoho z těch Gilbertiných přátel, kteří znali celou její rodinu a účastnili se také té druhé části jejího života, té, jejímž jevištěm nebyla Elysejská pole.

Často jsme se v alejích v Lesíku nebo v Zoologické zahradě potkávali a pozdravovali s tou nebo onou vznešenou dámou, přítelkyní pana Swanna, který ji mnohdy neviděl a býval na ni upozorněn svou ženou. „Karle, nevidíte paní de Montmorency?“ A Swann s přátelským úsměvem, k němuž ho opravňovalo dlouhé důvěrné přátelství, přes to snímal ze široka klobouk s elegancí, která byla vlastní jenom jemu samému. Někdy se taková dáma zastavila, jsouc ráda, že může prokázati paní Swannové nějakou zdvořilost, která k ničemu nezavazovala a o níž věděla, že paní Swannová, jsouc již naučena Swannem zdrženlivosti, nebude z ní později nijak těžit. Osvojila si již také všechny společenské způsoby, a byť byla dáma, která je oslovila, jakkoli elegantní a vznešená ve svém zjevu a chování, paní Swannová se jí v tom vždy vyrovnala; jsouc na okamžik zastavena přítelkyní, s níž se její manžel právě setkal, představovala nás, Gilbertu a mne, s takovou snadností, uchovávala si ve své laskavosti tolik svobody a klidu, že by bylo těžko říci, je-li společensky

vznešenější žena Swannova nebo ona aristokratka, s níž mluvila. Když jsme se toho dne, kdy jsme se jeli podívat na Singalce, vraceli, spatřili jsme, jak směrem k nám, následována jsouc dvěma jinými, které ji, jak se zdálo, doprovázely, jde nějaká starší, ale ještě krásná dáma v tmavém plášti a v malém čepci, upevněném pod bradou dvěma stužkami.

„Ach, tu je někdo, kdo vás bude zajímat,“ řekl mi Swann.

Stará paní, teď již jen tři kroky od nás, se na nás s přívětivou laskavostí usmála. Swann smekl a paní Swannová se hluboce uklonila a chtěla políbiti ruku té dámě, která se podobala nějakému Winterhalterovu portrétu a která pozdvihnuvši paní Swannovou objala ji.

„Nu tak, dáte-li na hlavu, vy jeden,“ řekla silným a poněkud nevrlym hlasem Swannovi jako jeho důvěrná přítelkyně.

„Představím vás Její Císařské Výsosti,“ řekla mi paní Swannová. Swann mne odtáhl na chvíli stranou, zatím co paní Swannová rozmlouvala s Výsostí o krásném počasí a o zvířatech, která přibyla do Zoologické zahrady.

„To je kněžna Mathilda,“ řekl mi. „Však vy víte, přítelkyně Flaubertova, Sainte-Beuvova, Dumasova. Představte si: neteř Napoleona I.! Napoleon III. a ruský car se ucházeli o její ruku. Není to zajímavé? Mluvte s ní něco. Ale chtěl bych, aby nás tu nenechala hodinu stát.“

„Setkal jsem se s Tainem, který mi řekl, že kněžna se na něho zlobí,“ řekl Swann.

„Zachoval se jako špinavé čuně,“ řekla drsným hlasem. „Po tom článku, který napsal o císaři, jsem mu poslala vizitku, že nejsem pro něho doma.“ Překvapilo mne to, jako kdybych otvíral korespondenci vévodkyně Orleánské z rodu knížat Palatinských. A vskutku, kněžna Mathilda, plná tak francouzských citů, je procitřovala s tou počestnou drsností, která bývala dříve domovem v Německu a kterou zdělila patrně po své würtemberské matce. Svou poněkud strohou a téměř mužskou upřímnost ihned, jakmile se usmála, zmírňovala italskou nyvostí. A to vše bylo zahaleno toaletou tak dokonale v módě druhého císařství, že kněžna, přes to že ji nosila patrně jen ze záliby v módách, jež milovala ve své mladosti, vypadala, jako

by si umínila neprohřešiti se ani v nejmenším proti historickému zabarvení a jako by tím chtěla plniti očekávání těch, kteří od ní čekali evokaci zašlých dob. Zašeptal jsem Swannovi, aby se jí zeptal, znala-li Musseta. „Velmi málo, pane,“ odpověděla, tváříc se při tom, jako by ji ta otázka mrzela, ve skutečnosti však řekla Swannovi, s nímž se přece tak důvěrně znala, „pane“ jenom ze žertu. „Jednou u mne večeřel. Pozvala jsem ho na sedm hodin. V půl osmé, když ještě nepřišel, jsme sedli ke stolu. Přišel v osm, pozdravil mne, sedl si, vůbec nepromluvil a po večeři odešel, takže jsem ani neslyšela, jaký má hlas. Byl zpit pod obraz boží. To mne ovšem nijak nepovzbuzovalo, abych to zkusila ještě jednou.“

Stál jsem se Swannem kousek stranou.

„Doufám, že se tato audience brzy skončí,“ řekl mi. „Bolí mne již šlapy. Nechápu také, proč má žena rozmluvu prodlužuje. Pak si bude sama naříkat, že je unavena, a já již takové postávání nesnesu.“

Paní Swannová, zvěděvši to od paní Bontempsové, vskutku říkala právě kněžně, že vláda, uvědomivši si konečně svou nesmyslnou špinavost, se rozhodla poslati jí pozvání, aby se pozitří účastnila na tribuně návštěvy cara Mikuláše v Invalidovně. Ale kněžna, která přes všechna vnější zdání, přes to že její společnost se skládala hlavně z umělců a z literátů, v základě a pokaždé, když šlo o nějaký čin, zůstávala neteří Napoleonovou, odpověděla:

„Ano, paní, dostala jsem je dnes ráno a poslala jsem je nazpět ministrovi, který je teď již zase má v ruce. Řekla jsem mu, že já nepotřebuji pozvání, chci-li jíti do Invalidovny. Přeje-li si vláda, abych tam šla, nepůjdu na tribuny, ale do naší hrobky, tam, kde je císařův hrob. K tomu nepotřebuji pozvámek. Mám své klíče. Chodím tam, kdy se mi zlíbí. Vláda mi může jenom oznámit, přeje-li si, abych přišla. Ale půjdu-li, půjdu jen tam nebo nepůjdu vůbec.“

V tom okamžiku jsme byli, paní Swannová a já, pozdraveni mladíkem, který jí, vůbec se nezastavuje, přál dobrého dne, a o němž jsem nevěděl, že ho zná: byl to Bloch. Na mou otázku v té věci mi paní Swannová řekla, že jí byl představen paní Bontempsovou a že je zaměstnán v ministerském kabinetě, což jsem nevěděl. Nevídávala

ho ostatně často – anebo nechtěla vysloviti to jméno Bloch, které se jí zdálo možná málo „chic“ – neboť řekla, že se jmenuje Moreul. Ujišťoval jsem ji, že se mylí, že jeho jméno je Bloch. Kněžna shrnula vlečku, která se za ní táhla a na kterou se paní Swannová s obdivem dívala.

„To je právě kožišina, kterou mi poslal ruský car,“ řekla kněžna, „a ježto jsem ho byla dnes navštívit, oblékla jsem si ji, abych mu ukázala, že se z toho dal ušít kabát.“

„Zdá se, že kníže Ludvík vstoupil do ruské armády; kněžna bude jistě nešťastna, že ho nebude již míti ve své blízkosti,“ řekla paní Swannová, nevidoucí netrpělivosti svého manžela.

„Toho mu bylo věru třeba! Však jsem mu to řekla: To, žes měl v rodině vojáka, nic neznamená,“ odpověděla kněžna, narážejíc touto nenadálou prostomyslností na Napoleona I. Swann to již nevydržel.

„Paní, teď já sám ze sebe dělám Výsost a žádám vás o dovolení, abychom směli odejít; má žena byla velmi churava, nechci, aby zůstala ještě déle stát.“

Paní Swannová opakovala svou poklonu a kněžna nás všechny obdařila božským úsměvem, který jako by přinášela z minulosti, z půvabů své mladosti a z compiégneských večírků a který se vznášel dokonale čistý a přívětivý na té tváři, ještě před chvílí tak mračivé; pak se vzdálila následována jsouc svými dvěma čestnými dámami, které tak jako hodné děti nebo ošetřovatelky nemocných naši rozmluvu jenom tu a tam doplňovaly bezvýznamnými větičkami a zbytečnými vysvětlivkami.

„Měl byste některého dne v tomto týdnu jíti zapsati se k ní,“ řekla mi paní Swannová; k takovým *royalties*, jak říkají Angličané, není tak snadný přístup, ale dáte-li se u ní zapsat, jistě vás pozve.“

Někdy jsme v tyto poslední zimní dny vcházeli, ještě než jsme se šli procházet, do některé z těch drobných výstav, které se tehdy pořádávaly, a v nichž Swann, známý sběratel uměleckých děl, býval s obzvláštní úctou zdraven obchodníky s obrazy, kteří výstavy pořádali. A v tom, stále ještě chladném ročním období bývaly mé dávné touhy po cestě na jih a do Benátek probouzeny těmi výstav-

ními místnostmi, v nichž pokročilé již jaro a palčivé slunce vrhaly nafialovělé reflexy na růžové Alpy a dodávaly temné smaragdové průsvitnosti benátskému Canale Grande. Bylo-li špatné počasí, chodívali jsme někam na koncert nebo do divadla a potom jsme šli posvačit do některé kavárny. Chtěla-li mi paní Swannová říci něco, čemu lidé sedící u sousedních stolů nebo i posluhující číšníci neměli rozumět, říkala mi to anglicky, jako by to byla nějaká řeč, známá jenom nám dvěma. Ve skutečnosti kdekdo uměl anglicky, zatím co já jsem se angličtině teprve učil a byl jsem nucen říci to paní Swannové, aby přestala dělat o lidech, pijících čaj, nebo o číšnících, kteří jej roznášeli, poznámky, o nichž jsem tušil, že jsou nezdvořilé a že člověk, jehož se týkaly, z nich jistě neztratil ani slovo, zatím co já jsem jim ani nerozuměl.

Jednou, když se jednalo o jakési odpolední představení, mne Gilberta neobyčejně překvapila. Bylo to právě toho dne, o němž se mnou již dříve mluvila jakožto o úmrtním dnu Swannova otce. Měl jsem s ní a s její vychovatelkou jíti někam do divadla na úryvky kteréosi opery a Gilberta se již za tím účelem oblékla, tváříc se zcela lhostejně, tak jak se vždy tvářívala ke všemu, co jsme měli dělat, říkávají, že je jí jedno, co to je, jen když se mi to líbí a je to příjemné jejím rodičům. Před obědem nás její matka vzala stranou a řekla jí, že otce to mrzí, že jdeme v ten den na koncert. Uznal jsem, že je to zcela přirozené. Gilberty se to nijak nedotklo, ale zbledla hněvem, jehož nemohla zatajit, a neřekla již ani slova. Když se pan Swann vrátil, jeho žena ho odvedla na druhý konec salonu a něco mu šepetem říkala. Zavolal Gilbertu a zavedl ji do vedlejšího pokoje. Bylo slyšet rozčilené hlasy. Přes to však jsem nemohl uvěřit, že Gilberta, tak poslušná, tak něžná a tak rozumná by se vzepřela v takový den a pro takovou bezvýznamnou věc žádosti svého otce.

„Víš, co jsem ti řekl. Ted' si dělej, co chceš.“

Gilbertina tvář zůstala křečovitě upjata po celý oběd, po němž jsme odešli do jejího pokoje. Potom najednou, bez jakéhokoli zaváhání a jako by je v žádném okamžiku ani v nejmenším nebyla pocítila, zvolala:

„Dvě hodiny! Ale vždyť víte, že koncert začíná v půl třetí.“ A řekla vychovatelce, aby si pospíšila.

„Ale nezlobí se pro to váš otec?“ řekl jsem jí.

„Naprosto ne.“

„Vždyť se bál, že to bude divně vypadat, když je dnes to výročí.“

„Co je mi po tom, co si kdosi myslí. Zdá se mi to směšné zabývat se druhými ve věcech citu. Člověk cítí pro sebe, ne pro publikum. Slečna vychovatelka, která má tak zřídka příležitost k zábavě, se již těší, že půjde na koncert; neoloupím ji o to pro radost veřejnosti.“

Vzala klobouk.

„Ale, Gilberto,“ řekl jsem jí, vzav ji za ruku, „nejde o to, abyste udělala radost veřejnému mínění, jde o radost vašeho otce.“

„Doufám, že mne ušetříte svých poznámek,“ zvolala tvrdým hlasem prudce se mi vyškubnuvši.

Swannovi – a to byl ještě větší projev přízně, než když mne vzali s sebou do Zoologické zahrady nebo na koncert – mne nevyklučovali ani ze svého přátelství s Bergottem, které stálo na počátku onoho kouzla, jež jsem na nich viděl, když jsem si, ještě než jsem Gilbertu znal, představoval, že její důvěrná známost s tím božským starcem by z ní učinila mou nejvášnivější přítelkyni, kdyby opovržení, které jsem jí jistě vnukal, mi neodnímalu všechnu naději, že mne s ním někdy vezme k návštěvě měst, která miloval. Ale jednoho dne mne paní Swannová pozvala ke slavnostnímu obědu. Nevěděl jsem, kteří jiní hosté byli ještě pozváni. Když jsem toho dne přišel, byl jsem ve vestibulu zmaten drobnou příhodou, která mne poněkud znesmělila. Paní Swannová zřídka opomíjela přijmouti za své zvyky, které jsou v jistém období pokládány za elegantní, a zakrátko, když se jim nezdaří udržeti se, zanikají (tak jako mnoho let předtím měla svůj „handsome cab“ anebo dávala na pozvánky k obědu tisknouti, že je to „to meet“ nějaké více méně významné osobnosti.) Tyto zvyky a obyčeje nebývaly často nikterak tajemné a nevyžadovaly zvláštního zasvěcení. Tak – drobná novinka těch let, importovaná z Anglie – Odetta dala svému muži natisknouti vizitky, na nichž bylo jméno Karel Swann předcházeno zkratkou „Mr“. Po první mé

návštěvě u ní paní Swannová nechala pro mne v našem domě jednu takovou vizitku. Ještě nikdy se mi nic takového nestalo; pocítil jsem tehdy takovou hrdost, tolik vzrušení a vděčnosti, že jsem sebral všechny své peníze, objednal jsem nádherný koš kamélií a poslal jsem jej paní Swannové. Poprosil jsem také otce, aby šel a nechal u ní svou vizitku, ale aby si napřed rychle dal natisknouti navštívenky, na nichž by jeho jméno bylo předcházeno také takovým „Mr“. Nevyhověl ani jedné z těchto mých dvou proseb, několik dní jsem byl pro to zoufalý, potom však jsem rozvažoval, neměl-li pravdu. Ale používání toho „Mr“, bylo-li zbytečné, bylo aspoň srozumitelné a jasné. Tak tomu nebylo s jiným zvykem, který mi byl zjeven, ale ne vysvětlen, v den tohoto oběda. V okamžiku, kdy jsem chtěl projíti předpokojem k salonu, správce domu mi podal malou, podlouhlou obálku, na níž bylo napsáno mé jméno. Ve svém překvapení jsem mu poděkoval, ale díval jsem se na obálku zcela bezradně. Nevěděl jsem, co s ní, o nic více než cizinec s nějakým tím malým nástrojem, které bývají dávány hostům při čínských slavnostních obědech. Viděl jsem, že je zavřena, bál jsem se, abych se nedopustil nějaké neslušnosti, kdybych ji hned otevřel, a vstrčil jsem ji, jako by se to rozumělo samo sebou, do kapsy. Paní Swannová mi několik dní před tím napsala, abych přišel k obědu „v důvěrném kroužku“. Přes to tam bylo šestnáct osob a mezi nimi (ale o tom jsem neměl nejmenší tušení) také Bergotte. Paní Swannová, která mne právě několika z nich (jak říkala) „jmenovala“, stejným způsobem jako dosud (a jako bychom byli prostě dva návštěvníci, kteří budou jistě oba rádi, seznámí-li se) vyslovila najednou za mým jménem jméno bělovlasého, sladkého Pěvce. To jméno Bergotte mnou zachvělo jako rána z revolveru, vypálená přímo na mne, ale přes to, abych nevypadal hloupě, jsem se pudově uklonil; přede mnou tak jako ti kejklíři, jež spatříme bez poruchy a ve fraku v dýmu výstřelu, z něhož vylétá holubice, ukláněl se mi nějaký mladý muž, neuhlazený, nízký, ramenatý a krátkozraký, s červeným nosem podoby hlemýžďí skořápky a s černou bradkou. Byl jsem žalostně smuten, neboť to, co bylo právě proměněno v dým, nebyl jenom ten unylý stařec, z ně-

hož nezbylo již nic, ale také krása úžasného díla, které jsem mohl umístiti do chřadnoucí, posvátné tělesné schrány, zbudované mnou jako nějaký chrám výlučně jen pro ně, ale pro něž nebylo místa v sraženém, cévami, kostmi a šlachami naplněném těle toho nízkého človíčka s rozplesklým nosem a s černou bradkou, který stál přede mnou. Ukázalo se, že celý ten Bergotte, jehož jsem já sám pomalu a opatrně, kapku po kapce jako nějaký krápník stvořil z průzračné krásy jeho knih, ukázalo se, že tento Bergotte je najednou k ničemu, protože nebylo nijak možno uchovati při něm ten hlemýžďí nos a využití nějak té černé bradky, stejně jako není již k ničemu naše řešení početního úkolu, který jsme si přečetli špatně, vůbec si nevšimnuvše, že výsledek se musí rovnat určité cifře. Nos a bradka byly prvky tak nevylučitelné a tím nevítanější, že se – nutíce mne, abych osobnost Bergottovu úplně nově vybudoval – zdály zahrnovati v sobě, vytvářeti, vyměšovati neustále jistý druh ducha činného a spokojeného se sebou samým, a to se mi nijak nehodilo do mé představy o něm, protože takový duch se nijak nesrovnával s tím druhem inteligence, který byl obsažen v jeho knihách, tak dobře mi známých a proniknutých sladkou a božskou moudrostí. Vycházejí z těchto knih nikdy bych nebyl dospěl k tomu hlemýžďímu nosu; ale vycházejí od toho nosu, který nikterak nevypadal jako by se tím nějak znepokojoval, šel jsem zcela jiným směrem než k Bergottovu dílu a dospěl bych, jak se zdálo, k povaze nějakého uspěchaného inženýra, z druhu těch, kteří pokládají za velmi slušné poděkovati za pozdrav slovy: „Děkuji, a vy?“, ještě než byli otázáni, jak se jim daří, a řeknete-li jim, že jste neskonale rádi, že jste se s nimi seznámili, odpovídají vám stručně jediným slovem: „Nápodobně,“ o němž jsou přesvědčeni, že je velmi výstižné, rozumné a moderní, protože dovoluje neutráceti drahocenný čas v takových zdvořilostních frázích. Nelze pochybovati o tom, že jména jsou jako ti jarmareční rychlí kreslíři, dávající nám o lidech a o krajinách obrázky tak málo podobné, že pocítíme často opravdový úžas, jakmile před sebou spatříme místo světa své obraznosti svět skutečný (který ostatně také není světem pravdivým, protože naše smysly nemají o mnoho více

nadání spodobovacího než obraznost, takže obraz konečně hodně podobný, který je si možno podle skutečnosti utvořit, se liší od světa viděného jistě aspoň tak, jako se tento svět lišil od světa, který si vykouzlila naše obraznost). Ale v tomto případě rozpaky, které mi působilo Bergottovo jméno, nebyly ničím ve srovnání s těmi, které se ve mně zrodily proto, že jsem znal jeho dílo, s nímž jsem teď jako s nějakým balonem byl nucen spojit tohoto muže s černou bradkou, nevěda ani, uchová-li si i pak ještě svou vzletnost. Přes to však se zdálo, že je to opravdu člověk, který napsal všechny ty knihy, jež jsem tak miloval, neboť když paní Swannová uznala za vhodné zmínit se mu o tom, jak se mi jedna z nich líbí, nikterak se nepodivil, že to říká jemu a ne některému jinému návštěvníku, a zřejmě v tom neviděl žádný omyl; naplniv žaket, který si oblékl na počest všech těch hostů, tělem, toužícím již po blízkém obědě, a maje pozornost zaujatu jinými významnými skutečnostmi, usmál se jenom jakoby na nějakou dávno zapomenutou epizodu svého dřívějšího života a jako by někdo byl učinil nějakou narážku na kostým vévody de Guise, který oblékl kteréhosi roku na nějakém maškarním plese, usmál se při vzpomínce na své knihy, které v mých představách (strhující s sebou také všechny hodnoty krásy, vesmíru, života) poklesly v ceně až tak, že mi znamenaly již jen jakousi bezvýznamnou zábavu toho člověka s bradkou. Řekl jsem si, že se této zábavě věnoval jistě svědomitě a horlivě a že by se byl místo toho, kdyby žil na nějakém ostrově, obklopeném mělčinami, oplývajícími perlorodkou, s úspěchem věnoval obchodu s perlami. Jeho dílo se mi teď již nezdálo tak neodvratným. A tehdy jsem rozvažoval, zdali originalnost opravdu dokazuje, že slavní spisovatelé jsou bohové, vládnoucí každý v jednom království, které je jenom jeho, anebo zdali v tom všem není naopak trochu přetvářky, zdali rozdíly mezi jednotlivými díly nejsou spíše výsledkem práce než výrazem nějakého zásadního, podstatného rozdílu mezi různými osobitostmi.

Zatím se zasedlo ke stolu. Vedle svého talířku jsem našel karafiát, jehož stopka byla obalena stříbrným papírem. Způsobil mi rozpaky, ale ne tak jako ona obálka, která mi byla dána v předpokoji a na kte-

rou jsem již úplně zapomněl. Tento obyčej, ostatně také zcela nový pro mne, se mi stal srozumitelnější, když jsem uviděl, jak všichni mužští hosté berou podobný karafiát, ležící při jejich příborech, a strkají jej do kabátové dírky. Udělal jsem to také se samozřejmostí volnomyšlenkáře, který nezná mše, ale přes to v kostele vstane, když všichni vstávají, a chvíli poté, když všichni klekli, klekne také. Jiný neznámý a ne tak malicherný obyčej se mi nelíbil o nic více. Z druhé strany mého talíře byl postaven talířeček, naplněný jakousi černou kaší, o níž jsem nevěděl, že je to kaviár. Neměl jsem tušení, co se s tím má dělat, ale byl jsem rozhodnut nejísti to.

Bergotte neseděl daleko ode mne; slyšel jsem jeho slova zcela jasně. A tu jsem pochopil dojem pana de Norpois. Měl vskutku podivné hlasové ústrojí; nic neporušuje hmotné vlastnosti hlasu tak jako to, že je v něm obsažena myšlenka: má to vliv na zvučnost dvojhlásek, na výraznost retnic. I na způsob řeči. Jeho způsob řeči se mi zdál naprosto odlišným od jeho způsobu psaní a stejně věci, jež říkal, od těch, které byly obsaženy v jeho dílech. Ale hlas vychází z masky, pod níž nám nedovede hned na začátku ukázat tvář, kterou jsme bez této škrabošky poznali již dávno ve stylu díla. Dlouho trvalo, než jsem v jistých úsecích rozhovoru, při němž Bergotte měl zvyk mluvit způsobem, který se nezdál afektovaný a nepříjemný jenom panu de Norpois, objevil neklamnou souvislost s oněmi partiemi jeho knih, v nichž se jeho forma stávala tak poetickou a harmonickou. V takových chvílích viděl v tom, co říkal, jakousi plastickou krásu nezávislou na významu vět, a ježto lidské slovo je v úzkém vztahu s duší, aniž ji ovšem vyjadřovalo tak, jak to dělá styl, Bergotte vypadal, jako by mluvil téměř právě naopak, než měl, odříkávaje chvílemi svá slova jako žalmy a skládaje je, sledoval-li pod nimi nějaký jediný obraz, v nepřetržitou řadu jako týž souvislý zvuk, únavně jednotvárný. Přednes strojený, patetický a jednotvárný byl tedy známkou estetické hodnoty jeho řeči a výsledkem téže schopnosti, která v jeho knihách vytvářela sled obrazů a harmonii vět. Uvědomiti si to mi bylo zprvu tím nesnadnější, že to, co v těch chvílích říkal, právě proto, že to bylo opravdu řečeno Bergottem, nevypadalo,

jako by to bylo bergottovské. Byla to záplava myšlenek přesných, neobsažených v tom „bergottovském žánru“, který si osvojili mnozí novináři; a tato nepodobnost – viděná sklíčkem konverzace stejně nejasně jako obrázek za zakouřeným sklem – byla patrně jen jinou podobou té skutečnosti, že kterákoli stránka z Bergotta, když jsme ji přečetli, se nikdy nepodobala tomu, co by dovedl napsati některý z těch jeho ubohých napodobitelů, kteří přece v novinách a v knihách vyzdobovali svou prózu tolika obrazy a myšlenkami „à la Bergotte“. Tento rozdíl ve slohu vyplýval z toho, že „tím bergottovským“ byl především jakýsi drahocenný a opravdový prvek, skrytý v jádře každé věci a vytažený z ní tímto velikým spisovatelem mocí jeho génia; a cílem sladkého Mistra bylo právě toto vytažení, a ne to, aby „dělal Bergotta“. Pravdou ovšem je, že ho přesto dělal, protože byl Bergotte a protože v tomto smyslu každá nová krása jeho díla byla částí Bergotta, částí, která byla skryta v nějaké věci a kterou on z ní vydobyl. Ale protože každá taková krása byla spřízněna s ostatními a byla hned poznatelná, zůstávala přesto svou, zvláštní, stejně jako objev, který ji vynesl na denní světlo; byla nová a v důsledku toho odlišná od toho, co bylo nazýváno „bergottovským žánrem“, který byl jakousi nepřesnou syntézou „bergottovštin“, jím již nalezených a popsanych a nijak neumožňujících lidem, neobdařeným geniálností, předvídati, co objeví někde jinde. To platí o všech velikých spisovatelích; krása jejich vět je nepředvídatelná stejně jako krása ženy, kterou ještě neznáme; je to výtvar umělý, protože vyjadřuje nějaký vnější předmět, na který jejich autoři myslí a kterého ještě nevyjádřili. Autor dnešních memoárů, chtěje hodně nenápadně napodobit Saint-Simona, bude konec konců moci napsati první řádek Villarsova portrétu: „Byl to dosti statný, osmahlý muž... s tváří živou, otevřenou, výraznou,“ ale co vhodného pro sebe najde v druhém řádku, začínajícím slovy: „a opravdu poněkud ztřeštěnou“? Pravá různorodost a pestrost tkví v této plnosti prvků skutečných a nečekaných, v té větvi, obsypané modrými květy a vymršťující se proti všemu očekávání z jarně rozkvetlé řady keřů, které se zdály již na vrcholu svého rozkvětu, zatím co čistě formální napodobení slohové

pestrosti (a stejně by bylo možno usuzovati také o všech ostatních vlastnostech slohu) není než prázdnotou a jednotvárností, to znamená tím, co je v nejkřiklavějším rozporu s pestrostí a co může v dílech napodobitelů vzbuditi iluzi pestrosti a vzpomínku na ni jen u čtenáře, který ji u mistrů slohu nepochopil.

Proto také – stejně jako by Bergottův způsob řeči patrně okouzloval, kdyby on sám byl jen nějakým amatérem, recitujícím domnělého Bergotta, a kdyby jeho dikce nebyla naopak úzce spojena s pracující a jednající Bergottovou myšlenkou životními vztahy, jež ucho přímo nevnímalo – stejně, protože Bergotte aplikoval tuto svou myšlenku přesně na skutečnost, která se mu líbila, jeho řeč měla v sobě cosi pozitivního, cosi příliš hutného, co zklamávalo ty, kteří očekávali, že ho uslyší mluvit jenom o „věčném proudu zdání“ a o „tajuplných záchvěvech krásy“. A konečně ona vždy vzácná a nová hodnota toho, co psal, byla v jeho řeči vyjádřena jakýmsi tak jemným způsobem, jímž se obíral nějakou otázkou, ponechávaje stranou vše, co o ní bylo již známo, že vypadal, jako by k ní přistupoval z nějaké bezvýznamné strany, jako by se mýlil, jako by se dopouštěl paradoxů, a že jeho myšlenky se takto zdávaly nejčastěji změtené, ježto každý nazývá myšlenkami jasnými ty, které stojí na témž stupni změtenosti jako myšlenky jeho vlastní. Ostatně, ježto podmínkou každé novoty je předběžné vyloučení, opomíjení toho, co se již vžilo, čemu jsme již přivykli tak, že se nám to zdá skutečností, každý nový způsob konverzace právě tak jako každé originální malířství nebo hudba se vždy bude zdáti vyumělkovaný a únavný. Spočívá v obrazech a výrazech, na něž nejsme zvyklí, zdá se nám, že mluvčí užívá samé metafory, a to unavuje a budí dojem jakési neupřímné nepravdivosti. (V základě byly staré formy řeči také kdysi obrazy nesnadno pochopitelnými, když posluchač neznal ještě vesmíru, který ukazovaly. Ale pak si již odedávna každý představuje, že je to vesmír skutečný a přijímá jej zcela klidně.) A tak když Bergotte, což se dnes přece zdá zcela prosté, řekl o Cottardovi, že je to kartuziánek, usilující o rovnováhu, a o Brichotovi, „že péče o vlasy mu dělá ještě více starostí než paní Swannové, protože máje zájem jak

o svůj profil, tak o svou vědeckou slávu, je nucen pečovati stále o to, aby mu jeho účes dodával vzhledu společenského lva a zároveň filozofa,“ posluchače to rychle unavovalo, takže si přáli odpočinouti si na něčem konkrétnějším, jak říkali, chtějíce tím prostě říci něco obvyklejšího. Ta k nepoznání rozdílná slova, ozývající se z masky, kterou jsem měl před očima, jsem byl opravdu nucen přisouditi spisovateli, jehož jsem miloval; nebylo by možno vřaditi je do jeho knih jako dominovou kostku, zapadající přesně mezi kostky ostatní, byla to slova docela jiného řádu a vyžadovala jakéhosi přestavění, přeřazení nebo přesunutí, jehož prostřednictvím jsem jednoho dne, když jsem si opakoval věty, slyšené od Bergotta, našel v nich celou výzbroj jeho slohu psaného, jehož různé části jsem pak mohl rozeznati a pojmenovati v tom, co mluvil a co se mi tehdy zdálo tak nesnadné.

Z hlediska podružnějšího ten zvláštní, poněkud příliš úzkostlivě přesný a výrazný způsob, jímž říkal jistá slova, jistá přídavná jména, která se v jeho řeči často opakovala a která nevyslovoval bez jistého patosu, zdůrazňuje všechny jejich slabiky a prozpěvuje poslední z nich (tak jako při slově obličej, jímž nahrazoval vždy slovo tvář a v němž prodlužoval hlásky *č a j* a vyslovoval *b* tak, že vypadalo, jako by vybuchovalo z jeho rozevřené dlaně), přesně odpovídal těm krásným místům v jeho próze, na nichž svá oblíbená slova stavěl do světla, zdůrazňoval je tím, že je jaksi osamocoval a vkládal do celkové stavby věty tak, že čtenář, nechtěl-li se prohřešiti proti hudebnosti věty, byl nucen čísti je takřka slabiku za slabikou. Ale přesto nebylo možno nalézt v Bergottově řeči toho jakéhosi vyjasnění, vnitřního světla, které v jeho knihách stejně jako v knihách některých jiných autorů obměňuje často ve větě psané vnější vzhled slov. To je patrně tím, že toto světlo září z velikých hloubek a nevysílá své paprsky až do našich slov v těch chvílích, kdy, otvírajíce se při rozhovoru jiným jsme v jisté míře uzavřeni sobě samým. V tomto ohledu byla v jeho knihách větší přízvучnost a více intonací než v jeho řeči; přízvучnost, která je nezávislá na kráse slohu a kterou autor sám si patrně neuvědomuje, protože to tkví nerozlučně v jeho nejintimnější oso-

bitosti. Je to ta přízvučnost, která v okamžicích, kdy Bergotte byl ve svých knihách zcela přirozený, rytmovala často velmi bezvýznamná slova, jež psal. Tato přízvučnost nebývá v textu vyznačována, nic tam na ni neupozorňuje, a přece se sama sebou připojuje k větám, není možno čísti je jinak, je tím nejprchavějším, a přece tím nejhlubším prvkem spisovatelova umění a je tím, co bude svědectvím o jeho povaze, tím, co nám řekne, byl-li přes všechny tvrdosti, jež ve svém díle vyjádřil, sladce měkký a byl-li přes všechny smyslnosti citový.

Jisté zvláštnosti výslovnosti, které byly zřejmy v podobě slabých stop v Bergottově řeči, nebyly jeho vlastní, neboť později, když jsem poznal jeho bratry a sestry, jsem je u nich našel ve formě mnohem výraznější. Byla to jakási prudkost a drsnost v posledních slovech věty veselé, jakási ochablost a ztlumenost na konci věty smutné. Swann, který znával Mistra ještě jako hochu, mi řekl, že tehdy bývalo u něho stejně jako u jeho bratrů a sester zcela jasně slyšet tyto, jaksi rodinné hlasové modulace, střídavé výkřiky bujně veselosti a zase šepoty váhavé zádumčivosti, a že v pokoji, v němž si všichni společně hráli, Bergotte býval těchto jejich koncertů, ohlušujících a hned zase unyle tlumených, účasten důrazněji než kdokoli jiný. Všechny takové lidské zvuky, byť byly jakkoli zvláštní a výrazné, bývají pomíjející a nepřežívají ty, kteří je vydávají. Ale s výslovností rodiny Bergottovy tomu tak nebylo. Neboť je-li vždy, i v Mistrech pěvcích, nesnadno pochopitelné, jak může umělec vynalézati hudbu naslouchaje švitoření ptáků, Bergotte přece přenesl a zachytil do své prózy ten způsob zdůrazňování jednotlivých slov, která se opakují v radostném jásání anebo pomalu splývají ve vzdychavém smutku. V jeho knihách jsou zakončení vět, v nichž jsou nakupeny zvukové prvky, opakující se dlouze tak jako poslední akordy nějaké ouvertury, která se nemůže ukončiti a opakuje své nejvýraznější takty tak dlouho, až dirigent položí taktovku, prvky, v nichž jsem později poznal hudební ekvivalent těch fonetických zvláštností rodiny Bergottovy. Ale on sám, od okamžiku, kdy je přenesl do svých knih, jich zcela podvědomě přestal užívat ve své řeči. Od toho dne,

kdy začal psát, a tím spíše později, když jsem ho poznal, jeho hlas se jich zbavil již navždy.

Ti mladí Bergottovi – budoucí spisovatel a jeho bratři a sestry – nevynikali jistě – spíše naopak – nad jiné jemnější a duchaplnější mladíky, kterým se Bergottovi zdáli velmi křiklaví, tedy také sprostí, dráždiví těmi svými žerty, které charakterizovaly polodomýšlivý, polopitomý „žánr“ jejich domu. Ale genialita, ba i veliké nadání nevzniká tak z intelektuálních a společensky zjemnělých prvků, vyšších než u ostatních lidí, jako spíše ze schopnosti tyto prvky obměniti, přemístiti. K zahřátí nějaké tekutiny elektrickou lampou není třeba míti lampu nejsilnější, nýbrž lampu, jejíž proud by mohl přestat osvětlovat a dovedl dávat místo světla teplo. K vyjždě do vzduchu není třeba automobilu o největší výkonnosti, ale automobilu, který by dovedl, přerušiv svou jízdu po zemi a zaměniv horizontální linii své jízdní dráhy kolmicí, proměnit svou rychlost po rovině v sílu vzestupnou. Stejně nestvoří geniálního díla ti, kteří žijí v prostředí nejvybranějším, mají dar řeči nejskvělejší a vzdělání nejobsáhlejší, nýbrž ti, kteří dovedli, ustávše najednou žít sami sebou, učiniti ze své osobnosti jakési zrcadlo, takže jejich život, který mohl býti, společensky a v jistém smyslu také intelektuálně řečeno, zcela bezvýznamný, se v něm odráží, neboť genialita spočívá ve schopnosti zrcadlení, a ne ve vnitřní hodnotě zrcadleného obrazu. Toho dne, kdy mladý Bergotte dovedl ukázati světu svých čtenářů ten nevkusný salon, v němž strávil své dětství, a ty své nikterak duchaplné rozhovory, jimiž se v něm bavíval se svými bratry, toho dne vystoupil výše než duchaplnější a vznešenější přátelé jeho rodiny: ti měli právo vraceti se ve svých krásných kočárech z návštěv u Bergottů, projevující jisté pohrdání k jejich sprostotě, ale on se na svém skromném vozidle, které se konečně odpoutalo od země, vznesl nad ně a předlétl je.

Jiné zvláštnosti mluvy měl společné, ne již s členy své rodiny, ale s některými spisovateli své doby. Nejmladší, kteří ho začínali odmítat a honosili se, že s ním nejsou intelektuálně nijak spřízněni, projevovali toto příbuzenství zcela bezděčně tím, že užívali týchž

přídavných jmen, týchž předložek, které on stále opakoval, stavějící věty týmž způsobem, mluvící týmž ztlumeným, zpomaleným tónem, reagujícím proti mnohomluvnému, hbitému slohu generace předcházející. Možná, že tito mladí lidé – ukáže se, že u některých tomu opravdu tak bylo – Bergotta vůbec neznali. Ale jeho způsob myšlení, vočkováný jim, rozvinul v nich ty obměny skladby a přízvuknosti, které jsou v nezbytném vztahu k intelektuální originalnosti. Vztahu, který ostatně vyžaduje výkladu. Tak Bergotte, třebaže do svého způsobu psaní nepřevzal od nikoho nic, svůj způsob řeči převzal od jednoho svého starého kamaráda, báječného causeura, jehož vlivu podlehl, jehož nechtě v řeči napodoboval, který však, nemaje takové nadání, nikdy nenapsal knihy opravdu vynikající nad průměr. Kdyby se tedy posuzovalo podle originalnosti mluvy, Bergotte by byl označen za žáka, za spisovatele, napodobujícího jistý vzor, zatím co ve skutečnosti, podléhaje vlivu svého přítele v řeči, byl originální a tvůrčí jako spisovatel. Jistě také, aby se odpoutal od generace předcházející, libující si příliš v abstrakcích a v oblíbených, otřepaných rčeních, Bergotte, kdykoli chtěl pochváliti nějakou knihu, zdůrazňoval v ní a citoval z ní vždy nějaký výjev, vytvářející obraz, nějaký krásný popis, myšlenkově celkem bezvýznamný. „Ach, ovšem!“ říkal, „to je pěkné! Je tam dívenka v oranžovém šále! Ach, ano, to je dobré!“ anebo také: „Zajisté, je tam místo, jak pluk vojáků prochází městem, ach, ano, to je dobré!“

Pokud se hodnocení stylu týče, nebyl úplně téhož názoru jako jeho doba (a zůstával ostatně velmi výlučně francouzský, zavrhoval Tolstoj, Eliotovou, Ibsena a Dostojevského), neboť slovem, které se opakovalo vždy, když chtěl pochváliti něčí sloh, bylo slovo „lahodný“. „Ano, mám přece jen raději Châteaubrianda, který napsal *Atalu*, než toho, který napsal *Reného*; zdá se mi, že je to lahodněji psáno.“ Říkal to slovo tak jako lékař, jemuž si nemocný stěžuje, že mléko mu neslouží, a jenž mu odpovídá: „Ale mléko je přece velmi lahodné.“ A je pravda, že v Bergottově slohu byla jakási harmoničnost podobná té, za kterou staří zahrnovali některé své řečníky chválami, jež my

dnes stěží chápeme, jsouce zvyklí naší moderní řeči, která o efekty takového druhu neusiluje.

S nesmělým úsměvem říkával také o svých vlastních stránkách, o nichž mu někdo řekl, jak se jim obdivuje: „Myslím, že je to dosti pravdivé, dosti přesné; může to být užitečné,“ ale to říkal jen ze skromnosti tak jako žena, již řeknete, že její šaty nebo její dcera je úchvatná, odpoví o šatech: „Jsou pohodlné“ a o dceři: „Má dobrou povahu.“ Ale budovatelský pud byl u Bergotta příliš hluboký, aby si neuvědomoval, že jediným důkazem toho, že pracoval užitečně a podle pravdy, je radost, kterou jeho dílo způsobilo především jemu a pak také druhým. Teprve mnohem později, když talent pohasínal, pokaždé když napsal něco, s čím nebyl spokojen, aby nebyl nucen hoditi to do koše, aby to mohl uveřejnit, říkal si, sám sobě tentokrát: „Je to přece jen dosti přesné, prospěje to mé zemi.“ Tak věta, kterou dříve z jakési lstivé skromnosti říkával tiše svým obdivovatelům, byla teď v tajnosti jeho srdce šeptána neklidem jeho pýchy. A tatáž slova, která Bergottovi bývala zbytečnou omluvou hodnoty jeho prvních děl, stala se mu jakousi neúčinnou útěchou nad prostředností jeho knih posledních.

Onen jakýsi druh jeho přísného vkusu, vůle nenapsati nikdy nic než to, o čem by mohl říci: „Je to lahodné,“ tyto jeho vlastnosti, které způsobily, že byl tak dlouho pokládán za autora neplodného, netvůrčího, umělkovaného, cizelujícího prázdná slovíčka, byly naopak tajemstvím jeho síly, neboť zvyk utváří styl spisovatele stejně jako charakter člověka, a autor, který se několikrát spokojil s tím, že dosáhl ve vyjádření své myšlenky jistého půvabu, který byl čtenáři chválen, staví tím svému nadání provždy hranice, stejně jako člověk, povolivší častěji touze po rozkoši, lenosti nebo strachu z utrpení, utváří vzhled svých neřestí a hranice svých ctností tak, že nějaká oprava jeho povahy je nakonec již nemožná.

Přes to však, jestliže jsem přes tolik podobností, které jsem potom objevil mezi spisovatelem a člověkem, nevěřil u paní Swannové hned v prvním okamžiku, že to přede mnou stojí Bergotte, autor tolika božsky krásných knih, možná, že jsem se tak úplně nemýlil,

protože on sám v to (v původním smyslu tohoto slova) také „nevěřil“. Nevěřil, jinak řečeno nemyslel na to, protože se tak uctivě choval (aniž byl snob) k lidem z lepších kruhů, k literátům a k žurnalistům, kteří stáli hluboko pod ním. Ted' ovšem se z úsudků jiných dověděl, že je geniální, že má nadání, vedle něhož postavení společenské a hodnosti úřední nejsou nic. Dověděl se, že je geniální, ale „nevěřil“ v to, protože stále ještě předstíral uctivost ke spisovatelům méněcenným, aby tím vbrzku dosáhl křesla v Akademii, zatím co ve skutečnosti Akademie nebo saintgermainská čtvrt nemá s onou částicí věčného Ducha, která je vlastním autorem Bergottových knih, nic společného stejně jako s principem kauzality nebo s myšlenkou o Bohu. To on také věděl, stejně jako kleptomani, aniž to ovšem bylo co platné, ví, že krádež je zlo. A ten člověk s černou bradkou a s hlemýžďovitým nosem užíval lstí gentlemanského zloděje příborů při svém přibližování k touženému akademickému křeslu pomocí té či oné vévodkyně, která při volbě vládla několika hlasy; ale bylo to přibližování tak usilující o to, aby nikdo, kdo by sledování takového cíle pokládal za něco špatného, nemohl jeho postup pozorovat. Dařilo se mu to jen z polovice, věty Bergotta pravého se střídaly s větami Bergotta sobeckého, ctižádostivého a mluvícího stále jen o různých vlivných, vznešených nebo bohatých lidech, aby se pochlubil svými známostmi, on, který ve svých knihách, když projevil opravdu své nejvnitřnější city, tak dobře ukázal půvab a kouzlo chudoby, stejně čisté jako kouzlo lesní studánky.

Pokud se týče ostatních Bergottových nectností, na něž narážel pan de Norpois, na příklad té jeho napolo krvesmilné lásky, o níž se vyprávělo, že je komplikována ještě nějakou peněžní bezohledností, byly-li tyto nectnosti v křiklavém rozporu s jeho posledními romány, plnými tak úzkostlivé, tak bolestné péče o dobro, že i nejdrobnější radosti jejich hrdinů tím byly otráveny a že i čtenář z nich vyciťoval jakousi úzkost, v níž se i život nejpříjemnější zdál těžce snesitelný, tyto nectnosti přes to, i když předpokládáme, že byly Bergottovi přisuzovány právem, nedokazovaly, že jeho dílo je lživé a že tato bohatost citu v něm je jen komedie. Stejně jako příčinou některých

chorobných stavů, na pohled stejných, je v jednom případě přemíra, v jiném naopak nedostatek nějaké sekrece nebo něčeho podobného, stejně jako je možná povahová zkaženost z nedostatku citu, je možná nějaká nectnost také z přecitlivělosti. Možná, že mravní problém vzniká se vši svou úzkostnou silou jenom v životech opravdu zkažených. A umělec řeší tento problém ne na podkladě svého života individuálního, ale na podkladě toho, co je jeho životem pravým; řeší jej všeobecně, literárně; stejně jako slavní církevní apologetové začínali často, jsouce při tom zcela dobří, poznáním hříchů všech lidí a z tohoto poznání pak vybudovali svou osobní svatost, velicí umělci, jsouce osobně zlí, používají často svých povahových špatností k vymyšlení nějakého mravního pravidla pro všechny. Neřesti (nebo jen slabůstky a směšnosti) prostředím, v němž žili, hloupé řeči, lehkomyšlný a výstřední život jejich dcery, šalebnost jejich ženy nebo jejich vlastní nedostatky, to je to, co spisovatelé ve svých ostrých kritikách nejčastěji přibíjejí na pranýř, třebaže při tom nijak nemění způsob života své rodiny nebo pohoršlivý tón řečí, mluvených u jejich stolu. Ale tento kontrast nebýval dříve tak nápadný jako v Bergottově době, neboť jednak morální představy tou měrou, jak se kazila společnost, se pročišťovaly, jednak se veřejnost seznámila se soukromým životem spisovatelů lépe než kdykoli dosud; a mnohdy večer v divadle si lidé ukazovali autora, jemuž jsem se v Combray tak obdivoval, sedícího v nějaké lóži, která již sama sebou se zdála neobyčejně směšným nebo palčivým komentářem, jakýmsi nestydatým popřením teze, kterou právě v posledním svém díle hájil. O Bergottově dobrotivosti nebo špatnosti mne nepoučilo to, co mi ti nebo oni řekli. Někdo z jeho blízkých hromadil důkazy o jeho necitelnosti, zatím co někdo neznámý uváděl nějaký projev (dojemný, protože zřejmě měl zůstat utajen) jeho hluboké citlivosti. Zachoval se krutě ke své ženě. Ale v nějaké venkovské hospůdce, do níž přišel na nocleh, strávil celou noc bděním u jakési nešťastnice, která se pokusila o sebevraždu, a když byl nucen odejít, nechal hostinskému mnoho peněz, aby nešťastníci nevyhnal a aby se k ní choval s největší pozorností. Možná, že čím více se v Bergottovi na

úkor člověka s bradkou rozvíjel veliký spisovatel, tím více se jeho život individuální topil v záplavě všech těch životů, jež zplodila jeho obraznost, a nenutil ho již podle jeho mínění k povinnostem skutečným, které nahradil povinností vytvářeti ze své obraznosti ty životy cizí. Ale zároveň, protože vytvářel a při tom prožíval city jiných lidí, jako kdyby to byly city jeho vlastní, kdykoli se naskytla příležitost, že byl nucen, aspoň na chvíli, zabývat se nějakým ubožákem, dělal to stavěje se na stanovisko ne své osobní, ale té trpící bytosti, stanovisko, z něhož by se děsil řečí těch, kteří ani před bolestí bližního nezapomínají na své osobní, malicherné zájmy. Takovým způsobem vzbudil kolem sebe nejeden oprávněný hněv a nejednu nezapomenutelnou vděčnost.

Byl to zvláště člověk, který v základě miloval opravdově jen jisté obrazy a jejich malování a skládání ze slov (jako nějaké miniatury ve výklencích oltářů). Za každé nic, které mu bylo posláno, bylo-li mu toto nic příležitostí k vyzdobení několika takových obrazů, oplývali projevy vděčnosti, jež vůbec neznal, dostal-li bohatý dar. A kdyby se měl někdy hájiti před soudem, byl by bezděčně vybíral svá slova ne podle účinku, který mohla na soudce míti, nýbrž se zřetelem k obrazům, jež by si soudce jistě ani neuvědomil.

Toho prvního dne, kdy jsem Bergotta spatřil u Gilbertiných rodičů, zmínil jsem se mu také, že jsem nedávno slyšel Bermu ve *Faidře*; řekl mi, že v tom výjevu, v němž zůstane stát s paží zdviženou do výše ramen – právě v jednom z těch, jimž bylo tak nadšeně tleskáno dovedla s velmi vznešeným uměním nejkrásnějších uměleckých děl, jež ostatně možná vůbec neznala, vytvořili gesto Hesperidky, která dělá týž pohyb na jednom olympijském vlýsu, a také krásné dívky na antickém Erechtheiu.

„Mohlo by to býti prostě geniální vnuknutí, ale myslím spíše, že chodí do muzeí. Bylo by zajímavé „vystopovati“ to (vystopovati byl také jeden z těch výrazů, jichž Bergotte zhusta užíval a jež nejeden z mladých, který se s ním nikdy nesetkal, od něho převzal, mluvě stejně jako on vlivem jakési sugesce na dálku).

„Myslíte snad Kariatidy?“ zeptal se Swann.

„Ne, ne,“ řekl Bergotte, „vyjma onen výjev, v němž vyznává svou vášeň Oioně a v níž dělá rukou stejný pohyb jako Hegeso na náhrobku Athénské nekropole, to, co Berma oživuje, je umění mnohem starší. Mluvil jsem o dívčích sochách na starém Erechtheiu a uznávám, že nic není možná tak vzdáleného od umění Racinova, ale ve *Faidře* je již tolik věcí... o jednu více... bah! A pak, jistě, je velmi pěkná ta malá Faidra ze IV. století, vertikálnost paže, kadeř vlasů „jakoby z mramoru“, ano, je přece jen velmi krásné vymyslet to vše. Je v tom mnohem více antiky než v mnohých těch knihách, jimž se teď říká „antické““

Ježto Bergotte napsal v jedné své knize proslulou invokaci antických soch, slova, která v té chvíli říkal, mi byla zcela jasná a byla mi novým podnětem, abych se o Berminu hru zajímal. Snažil jsem se uvidět ji znovu ve své vzpomínce, jak vypadala v tom výjevu, v němž jsem si připomínal její paži zdviženou do výše ramen. A řekl jsem si: „Hle, Hesperidka z Olympie; hle, sestra jedné z těch nádherných akropolských dívek; hle, umění vznešené.“ Ale k tomu, aby mi takové myšlenky zkrášlily Bermin pohyb, by bylo třeba, aby mi je Bergotte byl vnukl již před představením. Tehdy, když hereččin postoj byl ještě skutečně přede mnou, v té chvíli, kdy událost byla ještě plna skutečnosti, byl bych se mohl pokusit vybavit si z ní představu antického sochařství. Ale to, co jsem z Bermy z té scény ještě měl, byla jen vzpomínka, která nebyla obměnitelná, vzpomínka útlá a plytká jako obraz, nemající těch hlubokých spodních vrstev přítomnosti, do nichž je možno vhloubiti se a z nichž je možno doopravdy vydobýt něco nového, obraz, jemuž není možno dát dodatečně nějaký jiný výklad, který není již schopen ověření, objektivní sankce. Chtějíc se vmísiti do našeho rozhovoru, paní Swannová se zeptala Gilberty, nezapomněla-li dát mi to, co Bergotte o *Faidře* napsal.

„Mám tak nerozvážnou dceru,“ dodala. Bergotte se skromně usmál a řekl, že to jsou bezvýznamné stránky. „Ale ta knížečka, ten malý *traktát* je tak úchvatný,“ řekla paní Swannová, chtějíc vzbuditi dojem, že to dílko četla, a také proto, že by ráda nejen řekla něco

pochvalného o Bergottovi, ale dělala také jakýsi výběr z toho, co napsal, ráda by ho inspirovala. A to opravdu také dělala, jiným ovšem způsobem, než myslela. Ale konec konců mezi bývalou elegancí salonu paní Swannové a celou jednou stránkou díla Bergottova jsou tak úzké vztahy, že jak tato tak ona mohou býti dnešním starcům střídavě komentářem jedna druhé.

Dal jsem se do vyprávění svých dojmů. Bergotte je často neuznával za správné, ale nechával mne mluvit. Řekl jsem mu, že se mi líbilo to zelené osvětlení v okamžiku, kdy Faidra zdvihá ruku.

„Ach, to byste potěšil dekoratéra, který je veliký umělec; řeknu mu to, protože je na to světlo velmi hrdý. Pokud mne se týče, jsem nucen říci, že se mi příliš nelíbí, je to vše zalito jakousi zsinalostí a ta maličká Faidra v tom vypadá příliš jako větev korálů v nějakém akváriu. Vy mi namítnete, že to zdůrazňuje kosmickou stránku dramatu. To je ovšem pravda. Ale přes to by se to hodilo lépe pro nějaký kus, který by se odehrával u Neptuna. Víím, že je v tom také Neptunova pomsta. Bože můj, já jistě nežádám, aby se myslelo jenom na Port-Royal, ale konec konců to, co Racine popisoval, to nejsou lásky nějakých mořských ježků. Ale přes to je to to, co můj přítel chtěl, a je to velmi silné a vlastně dosti pěkné. Ano, zkrátka, vám se to líbilo, vy jste pochopil, pravda, máme o tom vlastně stejný názor; to, co udělal, je poněkud nesmyslné, ale je to konec konců velmi důmyslné.“ Kdykoli se Bergottovo mínění takovýmto způsobem rozcházelo s mým, nikterak mne tím neumlčel, neznemožnil mi odpovědět mu něco, tak jako by tomu v podobném případě bylo s panem de Norpois. To nedokazuje, že mínění Bergottova by byla méně správná než mínění pana de Norpois, naopak. Silná myšlenka předává něco ze své síly tomu, kdo jí odporuje. Majíc tak jako vše duchové všeplatnou hodnotu, vklíní se, vštěpuje se v ducha toho, kdo ji potírá, mezi okolní, podobné myšlenky, jejichž pomocí, dosáhnuv tím jisté výhody, ji tento duch doplní a opraví, takže výsledný soud je pak v jistém smyslu dílem obou těch osob, které se přely. Jenom myšlenkám, které přesně řečeno ani myšlenkami nejsou, myšlenkám, které nemajíce s ničím souvislost nenalézají žádného

opěrného bodu, žádné bratrské větve v jeho duchu, odpůrce, maje zápasiti s čirou prázdnotou, nedovede nic odpovědět. Argumenty pana de Norpois (v otázkách uměleckých) nebylo možno potírati, protože neměly skutečného jádra.

Ježto Bergotte mé námitky neodmítl, přiznal jsem se mu, že pan de Norpois je přijal velmi pohrdavě.

„Ale vždyť to je starý tulipán,“ odpověděl; „troufal si na vás, protože je vždy přesvědčen, že ten, kdo s ním mluví, je buď hlupák nebo blázen.“

„Jakže, vy znáte pana de Norpois?“ řekl mi Swann.

„Ach, ten je nudný jako podzimní deště,“ přerušila ho jeho žena, která velmi věřila v úsudek Bergottův a bála se patrně, že pan de Norpois nám o ní řekl něco zlého. „Chtěla jsem s ním po večeri mluvit, a nevím, je-li to stářím nebo snad špatným trávením, ale poznala jsem, že mluví, jako by se mu nechtělo. Ne a ne dostat z něho nějaké kloudné slovo.“

„Ano, není-liž pravda,“ řekl Bergotte; „je nucen odmlčovat se dosti často, aby nevyčerpal ještě před ukončením večera zásobu hloupostí, naškrobujících jeho náprsenku a udržujících v čistotě vestu.“

„Myslím, že Bergotte i má žena jsou velmi přísní,“ řekl Swann, který si navykl mluvívat při takových příležitostech jako člověk umírněně, ale zdravě usuzující. „Uznávám, že pan de Norpois vás nemůže mnoho zajímat, ale z jiného hlediska (neboť Swann s oblibou sbíral různé krásy ‚života‘) je to člověk dosti zajímavý, zajímavý jako ‚mileneček‘. Když byl tajemníkem v Římě,“ pokračoval, ubezpečiv se napřed, že Gilberta ho nemůže slyšet, „měl v Paříži milenku, do níž byl šíleně zamilován, a dovedl si to zařídit tak, že dvakrát týdně k ní na dvě hodiny jezdíval. Byla to ostatně v té době žena velmi inteligentní a úchvatná; dnes je to stará paní. A od té doby jich měl mnoho jiných. Já bych se zbláznil, kdyby žena, kterou bych miloval, byla nucena žít v Paříži, zatím co já bych byl v Římě. Pro nervózní muže by bylo vždy třeba, aby milovali ženy z nižších vrstev, tak aby nějaký hmotný zájem jim dal nad nimi úplnou moc.“

Tu si Swann uvědomil, že bychom tuto jeho větu mohli aplikovat na něho a na Odettu. A ježto i u tvorů povýšených nad vás sebeláska zůstává v okamžiku, kdy se zdá, že se s vámi vznášejí nad životem, velmi nedůvěřivou, zmocnila se ho nálada ke mně velmi nepřátelská. Ale projevila se jen neklidem jeho pohledu. Když Racine podle zprávy, ostatně smyšlené, jejíž námět však se v pařížském životě denně opakuje, řekl před Ludvíkem XIV. nějaký vtip o Scarronovi, nejmocnější z králů světa neřekl toho večera básníkovi nic. Ale příštího dne upadl básník v nemilost.

Ježto však každá teorie usiluje o to, aby byla vyjádřena úplně, Swann po té chvíli podrážděnosti a když si otřel sklíčko monoklu, doplnil svou myšlenku těmito slovy, která měla v mé vzpomínce nabýti později hodnoty prorocké výstrahy, jíž jsem nedovedl dbáti:

„Ale nebezpečím takového druhu lásek je, že podrobení ženy uklidňuje na okamžik mužovu žárlivost, ale činí ji také neskromnější. Dospěje k tomu, že nechá svou milenku žít jako ty vězně, u nichž svítí ve dne v noci světlo, aby mohli být lépe uhlídáni. A obvykle se to končí tragédiemi.“

Vrátil jsem se zase k panu de Norpois.

„Nedůvěřujte mu, je to velmi zlý mluvka,“ řekla paní Swannová s přízvukem, který, jak se mi zdálo, znamenal, že pan de Norpois mluvil zle právě o ní, a to tím spíše, že Swann pohlédl na svou ženu vyčítavě a jako by jí chtěl zabránit, aby o tom již nemluvila.

Gilberta, které již dvakrát řekli, aby se šla připravit k vycházce, zůstala a naslouchala, sedíc mezi matkou a otcem, o jehož rameno se lísavě opírala. Na první pohled nic nekontrastovalo s paní Swannovou, která byla snědá, tak jako tato rusovlasá dívka s pletí nazlátlou. Ale po chvíli bylo možno rozeznati na Gilbertě hodně rysů – na příklad nos, utátý s náhlou a neomylnou rozhodností tím neviditelným sochařem, který pracuje svým dlátem po několik generací – výraz a pohyby její matky: použijeme-li přirovnání z jiného umění, vypadala jako málo podobný portrét paní Swannové, kterou by malíř z jakési nálady koloristy maloval v částečném přestrojení za Benátčanku. A ježto neměla jenom světlou paruku, ale také každý

temnější atom byl odstraněn z její kůže, která zbavena jsouc svých hnědých závojů vypadala, jako by byla více nahá, zakrytá jenom pa-prsky, vysílanými nějakým vnitřním sluncem, zamaskování nebylo jenom povrchní, ale vrozené; Gilberta vypadala, jako by představovala nějakého pohádkového tvora nebo jako by byla v nějakém mytologickém přestrojení. Ta nazlátlá kůže, to byla kůže jejího otce tak zřejmě, že to vypadalo, jako by příroda, když se Gilberta rodila, byla nucena řešit problém: stvořit pozvolna novou paní Swannovou a mít při tom jako tvůrčí látku jenom kůži pana Swanna. A příroda jí využila znamenitě tak jako nějaký truhlářský mistr, který dbá o to, aby na jeho práci zůstala viditelná leta a všechny součky upotřebeného dřeva. Na Gilbertině tváři, v záhybu Odettiny přesně napodobeného nosu se kůže nazdvihovala a nechávala bez poruchy obě mateřská znaménka pana Swanna. Byla to jaksi nová odrůda paní Swannové, vypěstovaná tam, po jejím boku, tak jako šeřík bílý vedle šeříku fialového. Ale demarkační čáru mezi těmito dvěma podobami si nelze představovati jako úplně jasnou. Chvillemi, když se Gilberta smála, bylo možno rozeznati na tváři matčině obloste líce otcova, jako kdyby jejich tváře byly složeny, aby bylo vidět, jak to spojení dopadne; ten oblý tvar se zpřesňoval tak, jako když se vyvíjí embryo, šikmo se prodlužoval, nadouval se a po chvíli mizel. V Gilbertiných očích byl milý, přímý pohled jejího otce; tím na mne pohlédla, když mi dávala achátovou kuličku a řekla:

„Nechte si ji na památku našeho přátelství.“

Ale zeptal-li se někdo Gilberty, co někde dělala, v týchž očích se objevil zmatek, nejistota, přetvářka a smutek, které plnily před lety pohled Odettiny, když se jí Swann ptal, kde byla, a když mu odpovídala nějakou tou lží, která milence plnívala zoufalstvím a teď ho nutívala, aby jakožto bezstarostný a prozíravý manžel měnil na jednu předmět rozhovoru. Býval jsem v Elysejských polích často zneklidněn, spatřiv u Gilberty ten pohled. Ale většinou neprávem. Neboť tento pohled – aspoň tento – čistě tělesné dědictví po matce, neznamenal již nic. Šla-li do školy, byla-li nucena vrátit se domů do hodiny, její zřetelnice vykonávaly ten pohyb, jehož příčinou v očích

Odettiných býval před lety strach, že se prozradí, že u sebe toho dne měla nějakého milence nebo že spěchá k nějaké milostné schůzce. Tak se fyzický vzhled a povahy pana a paní Swannových vlnily, střídaly a do sebe zapadaly v těle té Meluzíny.

To je ovšem známo, že dítě se podobá otci a matce. Také rozdělení schopností nebo nedostatků, jež dědí, bývá tak podivné, že ze dvou vlastností, které se u jednoho z rodičů zdály nerozlučné, objeví se u dítěte již jenom jedna, a to ještě ve spojení s nějakou vadou rodiče druhého, která se s ní zdála neslučitelná. I vtělení nějaké vlastnosti duševní do nějaké vady tělesné, neslučitelné s ní, bývá často jedním ze zákonů podobnosti mezi rodiči a dětmi. Ze dvou sester jedna bude míti statnou postavu svého otce a nesmělost své matky; druhá bude míti v těle své matky otcovu inteligenci; dlouhý nos, nápadné břicho, ba i hlas matky stanou se vnějšími znaky duševních schopností, jejichž nositelem bylo dosud nádherné tělo otcovo, takže o každé z obou sester je pak možno stejným právem říci, že zdédila od svých rodičů nejvíce. Gilberta byla sice jediná dcera, ale přes to byly Gilberty aspoň dvě. Povahy jejího otce a její matky se v ní nejen mísily; přely se o ni, a ani to ještě není řečeno přesně a mohlo by to vzbuditi domněnku, že nějaká třetí Gilberta v té době trpěla, že je kořistí těch dvou. Nuže, Gilberta bývala střídavě tou a pak zase onou a v každém okamžiku bývala jen jednou, to znamená neschopnou, když byla tou méně hodnou, trpěti tím, protože ona lepší Gilberta, jsouc pro tu chvíli nepřítomna, nemohla tuto zkaženost zjistit. A tak ta méně dobrá z nich měla úplnou volnost radovati se ze zábav nikterak ušlechtilých. Když ta druhá mluvila se srdcem svého otce, měla široký rozhled a člověk by s ní rád vykonal něco krásného a blahodárného; říkal jí to, ale v okamžiku, kdy to mělo býti ujednáno, přišlo již na řadu srdce její matky; odpovídalo teď toto srdce; a člověk byl zklamán a podrážděn – téměř zvědavě znepokojen, jako by šlo o záměnu osob – nějakou tou opatrnickou větíčkou nebo šibalským úsměškem, v nichž si Gilberta libovala, neboť vyplývaly z toho, čím v té chvíli právě byla. Rozpor mezi těmito dvěma Gilbertami býval někdy dokonce tak nápadný,

že člověk, bezvysledně ovšem, uvažoval, co jí asi udělal, že se tak změnila. Nejenže nepřišla, aniž se omluvila ke schůzce, kterou nám sama určila, ale byť se změna jejího původního rozhodnutí stala jakýmkoli vlivem, bývala potom tak docela jiná, že člověk si myslel, že jako oběť nějaké podobnosti obdobné s tou, která je námětem *Blíženců*, nestojí před osobou, která si tak ochotně přála setkat se s ním, kdyby nebyla projevovala tak špatnou náladu zakrývajíc to, že cítila svou vinu a chtěla se vyhnouti omluvám.

„Tak běž přece, pak na tebe budeme nuceni čekat,“ řekla jí matka.

„Mně je tu u tatíčka tak dobře; zůstanu ještě chvíli,“ odpověděla Gilberta, schovávajíc hlavu pod paži svého otce, který jí vsunul hladivě prsty do světlých vlasů.

Swann byl z mužů, kteří žili dlouho v iluzích lásky a viděli, jak blaho, kterým je obdařili, zvyšovalo štěstí mnohých žen, třebaže v nich nevzbuzovalo nijakou vděčnost nebo něžnost k nim; ale domnívají se, že ve svém vlastním dítěti cítí jakousi vroucí náklonnost, která, vtělena jsouc již v jejich jméně, způsobí, že budou žít i po smrti. Až už nebude Karla Swanna, bude ještě slečna Swannová nebo nějaká paní X., rozená Swannová, která stále ještě bude milovati zesnulého otce. Ba, možná i příliš milovati, jak se Swann patrně domníval, neboť odpověděl Gilbertě:

„Ty jsi hodná dcera,“ tím tónem, který zněžíňuje obavy o budoucnost, vnukané nám příliš vášnivou láskou k bytosti, která nás má přežít. Aby zakryl své vzrušení, vmísil se do našeho rozhovoru o Bermě. Upozornil mne, ale jakýmsi netečným, znuřeným tónem, jako by chtěl zůstat jaksi stranou toho, co říkal, s jakým hlubokým pochopením, s jakou nepředvídanou přesností herečka řekla Oioně: „Tys to věděla!“ Měl pravdu: aspoň přízvuk této větičky měl hodnotu opravdu jasně zřejmou a mohl by ukójiti mou touhu, s níž jsem usiloval o nalezení nějakých nesporných důvodů ke svému obdivu Bermy. Ale právě pro tuto svou jasnost mé touhy neuspokojoval. Intonace byla tak důmyslná, její úmysl a smysl byl tak přesný, že se zdála obdařena jakousi samostatnou jsoucností a že každá inteligentní herečka by si ji mohla osvojiti. Byla to krásná myšlenka,

ale kdokoli by ji plně pochopil, vládl by jí stejně jako její původce. Zásluhou Berminou zůstávalo, že ji našla, ale je možno použití toho slova „najít“, když jde o nalezení něčeho, co by nebylo v ničem odlišné, kdybychom to dostali odjinud, něčeho, co netkví v podstatě vaší bytosti, protože to někdo druhý může potom reprodukovat?

„Bože můj, jak vaše přítomnost zvyšuje *niveau rozhovoru*!“ řekl mi, jako by se chtěl omluvit Bergottovi, Swann, který si ve společnosti Guermantů navykl přijímat u sebe umělce jako dobré přátele, jimž se hostitel snaží předložit jejich oblíbená jídla a jež se snaží pobavit hrami nebo na venkově sporty, které mají rádi. „Zdá se mi, že mluvíme příliš mnoho o *umění*,“ dodal.

„To je velmi dobře, mám to velice ráda,“ řekla paní Swannová, obdařujíc mne vděčným pohledem z jakési dobrotivosti a také proto, že stále ještě si uchovávala své staré touhy po rozhovorech duchaplnějších. Bergotte pak mluvil s ostatními hosty a zvláště s Gilbertou. Řekl jsem mu vše, co jsem cítil, s lehkostí, která mne překvapila a která vyplývala z toho, že za svého dlouholetého styku s ním (během tolika hodin samoty a četby, kdy mi býval jenom lepší částí mého vlastního já) přivykl jsem upřímnosti, otevřenosti a důvěře, takže mne znesměloval méně než někdo, s kým bych mluvil poprvé. Ale z téhož důvodu mne velmi znepokojoval dojem, který jsem v něm jistě vzbudil, pohrdání, které jsem u něho předpokládal ke svým myšlenkám; tento neklid nevznikl ve mně dnes, ale již dávno, tehdy, kdy jsem začínal v naší combrayské zahradě číst jeho knihy. A přece – ježto jsem, oddávaje se své myšlence zcela upřímně, tak velice sympatizoval s dílem Bergottovým a ježto jsem na druhé straně pocítil v divadle jakési zklamání, jehož příčin jsem neznal – měl jsem si možná říci, že tato dvě zcela pudová hnutí, která mne strhla tam k obdivu, zde naopak ke zklamání, jistě spolu nějak souvisí a jsou poslušná týčž zákonů; a stejně že Bergottův duch, kterého jsem miloval v jeho knihách, jistě není úplně cizí a nepřátelský mému zklamání a mé neschopnosti vyjádřiti je. Neboť můj rozum byl jistě jednotný, ba možná, že existuje vůbec jen jeden jediný rozum, z něhož má každý člověk jaksi najat jeden díl a k němuž ze

svého od jiných odlišného těla každý člověk upírá své zraky tak jako v divadle, kde sice každý má své místo, ale jeviště je jediné. Ovšem, myšlenky, jimiž jsem se se zálibou obíral, nebyly ty, které ve svých knihách prohluboval obyčejně Bergotte. Ale byl-li rozum, jímž jsme mohli, já i on, usuzovati, týž, jistě, slyše mne vyslovovati je, byl nucen připomenouti si je, milovati je, protože jejich úsměv přes to, čeho jsem se obával, ukazoval patrně jeho vnitřnímu pohledu mnohem větší úsek myšlenkového světa, než byl úsek, jehož část přešla do jeho knih a podle něhož jsem si představoval celý jeho myšlenkový vesmír. Stejně jako kněží, znajíce dokonale lidské srdce, mohou nejlépe odpouštět hříchy, jichž se sami nedopouštějí, génius, znaje dokonale svět myšlenkový, může nejlépe pochopiti myšlenky úplně odlišné od myšlenek, které tvoří podklad jeho vlastního díla. Měl jsem si říci toto vše (což ostatně není nikterak příjemné, neboť ruku v ruce s blahovůlí duchů vznešených jde nepochopení a nepřátelství duchů prostředních; a člověk ani zdaleka není laskavostí nějakého velikého spisovatele, kterou konec konců může vyčísti z jeho knih, obšťastněn tak, jak trpí nepřízní ženy, kterou si nezamíloval pro její vlastnosti rozumové, kterou však chtěl nechtěl je nucen milovat). Měl jsem si to vše říci, ale neřekl jsem si to a byl jsem přesvědčen, že jsem se Bergottovi zdál hloupý, když mi vtom Gilberta zašeptala: „Jsem úžasně ráda, že jste dobyl přízně mého velikého přítele Bergotta. Řekl matince, že se mu zdáte neobyčejně inteligentní.“

„Kam půjdeme?“ zeptal jsem se Gilberty.

„Ach, kamkoli. Vždyť víte, já, sem nebo tam...“

Ale od oné příhody ve výroční den smrti jejího děda jsem rozvažoval, není-li Gilbertina povaha jiná, než jsem myslel, zdali ta lhostejnost k tomu, co budeme dělat, ta její ochotnost, ten klid, ta stálá pokorná poddanost neskrývá naopak nějaké velmi vášnivé touhy, které z jakési sebelásky nechtěla ukázati a které prozrazovala jenom svým náhlým odporem, když se náhodou událo něco, co se jim přičilo.

Ježto Bergotte bydlel v téže čtvrti jako moji rodiče, odešli jsme spolu; v kočáře mluvil o mém zdraví:

„Vaši přátelé mi řekli, že prý jste churav. Lituji vás velice. Ale přes to vás nelituji příliš, protože vidím, že znáte radosti myšlenkové, a ty mají pro vás patrně největší cenu, tak jako pro všechny, kteří je znají.“

Žel! Jak jsem cítil, že to, co říkal, bylo tak málo pravdivé pro mne, jehož žádné rozumové výklady, byť byly jakkoli vznešené, nedovedly vzrušit a který jsem býval šťasten jediné ve chvílích prostého potulování se, když jsem pociťoval blaho klidu; cítil jsem, jak tím, po čem jsem v životě toužil, bylo něco čistě hmotného a jak klidně bych se obešel bez rozumu. Ježto jsem ve svých radostech nerozeznával jejich různé více méně hluboké a trvalé příčiny, v okamžiku, kdy jsem mu chtěl odpovědět, mne napadlo, že nejmilejší by mi byl život, v němž bych byl spojen s vévodkyní de Guermantes a v němž bych tak jako v bývalém domečku potravní daně v Elysejských polích cítil často svěžest, která by mi připomínala Combray. A v takovém ideálu života, s nímž jsem se mu neodvážil svěřiti se, radosti rozumové, požitky myšlenkové neznamenal nic.

„Ne, pane, radosti rozumové mají pro mne velmi malou cenu, nevyhledávám je a ani nevím, okusil-li jsem jich někdy.“

„Vy si to opravdu myslíte,“ odpověděl mi. „Slyšte, ano, a přece je to jistě to, co máte nejraději, já aspoň si to tak představuji. Myslím si to.“

Nepřesvědčil mne ovšem, ale přece jsem se cítil šťastnější, méně stísněný. Vlivem toho, co mi řekl pan de Norpois, pokládal jsem své chvíle snivosti, nadšení a sebedůvěry za čistě subjektivní, nemající v sobě objektivní pravdy. A tu se podle Bergotta, který vypadal, jako by můj případ znal, zdálo, že složkou, k níž nebylo třeba přihlížeti, jsou naopak mé pochyby, má nechuť k sobě samému. Zvláště to, co řekl o panu de Norpois, velmi zeslabovalo odsouzení, které jsem pokládal za neodvolatelné a rozhodné.

„Jste dobře ošetřován?“ zeptal se mne Bergotte. „Kdo vás léčí?“ Řekl jsem mu, že u mne byl a patrně opět přijde Cottard.

„Ale to není to, čeho je vám třeba!“ odpověděl. „Neznám ho jako lékaře. Ale viděl jsem ho u paní Swannové. Je to hlupák. I kdyby se

připustilo, že mu to nebrání, aby byl dobrým lékařem, čemuž stěží mohu uvěřit, brání mu to, aby byl dobrým lékařem pro umělce, pro lidi duševně pracující. Lidé jako vy potřebují lékaře, ba řekl bych i životosprávu a léky zvláštní. Cottard vás bude nudit, a již ta jeho nudnost zabrání účinnosti jeho léčby. A pak, vaše léčba nemůže býtí táž jako léčba jakéhokoli druhého člověka. Tři čtvrtiny nemocí lidí duševně pracujících vyplývají právě z jejich inteligence. Je jim třeba aspoň lékaře, který tuto nemoc zná. Jak by vás mohl léčiti Cottard? Prostudoval obtíže při stravování různých omáček, choroby žaludeční, ale neprostudoval vliv četby Shakespeara... Jeho výpočty tedy pro vás neplatí, rovnováha je porušena, kartuziánek zase poskakuje. Zjistí, že máte rozšíření žaludku, a ani nebude nucen prohlížeti vás, protože je má již předem ve svém oku. Můžete je tam vidět, odráží se v jeho brejlích.“

Tento způsob řečí mne velmi nudil; s hloupostí prostě usuzujících rozumu jsem si řekl: „Rozšíření žaludku zrcadleného brejlemi profesora Cottarda není stejně, jako není hloupostí, skrytých v bílé vestě pana de Norpois.“

„Radil bych vám spíše doktora du Boulbon,“ pokračoval Bergotte, „ten je velmi inteligentní.“

„To je veliký obdivovatel vašeho díla,“ odpověděl jsem mu.

Viděl jsem, že Bergotte to ví, a usoudil jsem z toho, že spříznění duchové se vždy rychle seznamují a že člověk má málo pravých „přátel neznámých“. To, co mi Bergotte řekl o Cottardovi, mne zarazilo, přes to že to bylo v úplném rozporu s tím, co jsem o něm soudil já. Nikterak jsem se neznepokojoval tím, že můj lékař je nudný; chtěl jsem od něho, aby pomocí umění, jehož zákony mi byly neznámy, vyslovil o mém zdraví, prohlédnuv mé tělo, nějaký nesporný soud. A nezáleželo mi na tom, aby se pomocí nějakých zvláštních rozumových schopností snažil pochopiti mé rozumové vlohy, které jsem si představoval jen jako jakýsi, sám o sobě bezvýznamný prostředek k postihnutí pravd vnějších. Velmi jsem pochyboval, že by lidé inteligentní potřebovali nějaké jiné hygieny než hlupáci, a byl jsem zcela ochoten podřídit se léčbě, obvyklé u těchto druhých.

„Dobrého lékaře by potřeboval náš přítel Swann,“ řekl Bergotte. A když jsem se ho zeptal, je-li snad nemocen, řekl: „Ach, je to člověk, který se oženil s děvčkou a který bývá denně nucen spolýkati nejednu nepříjemnost pro ženy, které nechtějí přijímati návštěvy jeho choti, nebo pro muže, kteří s ní spali. Člověk na něm vidí, jak mu to nechutí zkrucuje ústa. Podívejte se někdy, jak vraští obočí, když se vrátí domů, aby se podíval, kdo u něho je.“

Nepřátelskost, s níž Bergotte takto mluvil s neznámým mu člověkem o přátelích, které již tak dlouho navštěvoval, byla pro mne stejnou novinkou, jako onen téměř něžný tón, jímž každé chvíle mluvil se Swannovými, dokud byl u nich. Bytost jako na příklad má teta by se jistě nedovedla k žádnému z nás chovati s takovou ohleduplností, jíž Bergotte, jak jsem viděl, zahrnoval Swanna. I lidem, které milovala, s oblibou říkávala věci nepříjemné. Ale v jejich nepřítomnosti by jistě neřekla jediné slovo, které by nemohli slyšeti také oni. Nic se nepodobalo společenskému životu méně než naše společnost combrayská. A společnost u Swannů byla již cestou k životu nejvyšší společnosti, k těm jejím vrtkavým vlnám. Nebylo to ještě širé moře, ale byla to již laguna.

„To vše zůstává mezi námi,“ řekl mi Bergotte, opouštěje mne před naším domem. O několik let později bych mu byl odpověděl: „Nikdy nic neopakuji.“ Je to obřadná fráze lidí společenských, jíž je pomlůvač vždy klamně uklidněn. A je to fráze, kterou bych již toho dne byl Bergottovi řekl, neboť člověk vše to, co říká, nevynalézá, zvláště v okamžicích, kdy jedná jako tvor společenský. Ale tehdy jsem ji ještě neznal. Má stará teta by v podobném případě byla naopak řekla: „Nechcete-li, aby to bylo opakováno, proč to říkáte?“ To je odpověď lidí nespolečenských, nenapravitelných „tvrdohlavců“. Tím jsem já nebyl: uklonil jsem se mlčky.

Literátům, na něž jsem pohlížel jako na bytosti velmi významné, se teprve po mnoholetých různých intrikách podařilo navázati s Bergottem styky, které zůstávaly vždy jen jaksi literárními a nepřekročily hranice jeho pracovny, zatím co já jsem vstoupil do okruhu jeho přátel najednou a zcela lehce jako někdo, kdo, místo aby se

postavil do „fronty“ a dostal pak nějaké místo špatné, projde chodbou, pro ostatní návštěvníky uzavřenou, a dostane místa nejlepší. Otevřel-li mi Swann tuto cestu, bylo to patrně tím, že stejně jako král zve zcela přirozeně přátele svých dětí do královské lóže nebo na královskou yachtu, rodiče Gilbertini přijímali návštěvy přátel své dcery v tom prostředí svých drahocenných věcí a ještě drahocennějších intimností, které jimi byly zarámovány. Ale v té době jsem se, a možná právem, domníval, že tato Swannova laskavost ke mně platila nepřímou mým rodičům. Zdálo se mi, že jsem v Combray slyšel, že jim, vida můj obdiv k Bergottovi, nabídl, že mne k němu zavede na večeři, a že rodiče odmítli pod záminkou, že jsem ještě příliš mlád a příliš nervózní pro návštěvy takového druhu. Moji rodičové se jistým lidem, právě těm, kteří se mi zdáli nejobdivuhodnější, jevíli něčím zcela jiným než mně, takže stejně jako tehdy, když ona růžová dáma obdařila mého otce pochvalami, jichž byl, jak se pak ukázalo, tak málo hoden, byl bych chtěl, aby pochopili, jaký dar jsem právě dostal, a aby za to projevili vděčnost tomu štědrému a dvornému Swannovi, který mi – nebo jim – jej nabídl, netváře se při tom, že ví o jeho hodnotě, o nic nápadněji než na Luiniho fresce ten král s orlím nosem a se světlými vlasy, s nímž míval podle úsudku lidí mnohé rysy podobné.

Bohužel, tento Swannův projev přízně, který jsem ještě před vysvěcením svrchníku oznámil rodičům s nadějí, že probudí v jejich srdci pocit stejně vzrušený, jako byl můj, a že je přiměje k nějaké úžasné a rozhodné „zdvořilosti“ ke Swannovi, tento projev přízně nebyl jimi zřejmě dostatečně zhodnocen.

„Swann tě představil Bergottovi? To je báječná známost, skvostné seznámení!“ zvolal ironicky otec. „To ještě chybělo!“

Ažel, když jsem dodal, že Bergottovi se nikterak nezamlouvá pan de Norpois, pokračoval:

„Inu ovšem! To jasně dokazuje, že je to člověk falešný a zlomyslný. Chudáku, tys již tak neměl mnoho zdravého rozumu; mrzí mne, žeš upadl do prostředí, které tě zblázní nadobro.“

Již mé návštěvy u Swannů byly daleky toho, aby mé rodiče plnily nadšením. Mé seznámení s Bergottem se jim zdálo neblahým, ale přirozeným důsledkem této první chyby, té jejich slabosti, kterou by můj děd byl nazval „nedostatkem obezřetnosti“. Cítil jsem, že k dovršení jejich špatné nálady mi zbývá již jen říci jim, že ten zvrácený člověk, který si neváží pana de Norpois, řekl, že já jsem neobyčejně inteligentní. Neboť opravdu, když otec soudil, že někdo, na příklad některý můj kamarád, jde v životě špatnou cestou – tak jako v té chvíli já – a slyšel, že tento někdo byl pochválen člověkem, jehož si můj otec nevážil, viděl v tom jen potvrzení svého nepříznivého soudu. Nebezpečí se mu pak zdálo tím větší. Slyšel jsem ho již, jak zvolá: „To není ani jinak možné, to vše vyplývá *jedno z druhého!*“

Tato slova mne děsila nepřesností a rozsáhlostí reforem, jejichž brzké uvedení do mého tak klidného života se zdála naznačovati. Ale ježto, i kdybych nemluvil o tom, co o mně řekl Bergotte, nic již nemohlo zahladiti špatný dojem mých rodičů, nezáleželo již na tom, bude-li ještě o něco horší. Ostatně zdáli se mi tak nespravedliví, tak velice v bludu, že jsem neměl již nejen naději, ale téměř ani touhu, přivést je k náhledům spravedlivějším. Přes to však cítě v okamžiku, kdy slova vycházela z mých úst, jak budou poděšeni myšlenkou, že jsem se zalíbil člověku, který lidi inteligentní pokládal za hlupáky, který byl předmětem opovržení všech počestných lidí a jehož pochvala tím, že se mi zdála velmi vzácnou, mne ponoukala ke zlu, dokončil jsem svůj výklad hlasem tichým a s tváří poněkud zahanbenou:

„Řekl Swannovým, že se mu zdám neobyčejně inteligentní.“

Tak jako otrávený pes, který se někde na louce vrhne, nemaje o tom tušení, právě na bylinu, která je protijedem proti otravné látce, kterou sežral, řekl jsem, ovšem zcela nevědomky, právě to jediné slovo, které mohlo v mých rodičích zlomiti jejich předsudek o Bergottovi, předsudek, proti němuž by všechny mé nejkrásnější rozumové výklady a všechny mé chvály, jimiž bych ho byl obdařil, zůstaly bezúčinné.

„Ach!... Řekl, že se mu zdáš inteligentní?“ řekla matka. „To mne těší, protože je to nadaný člověk.“

„Jakže! To řekl?“ pokračoval otec... „Neupírám mu v ničem jeho schopností literárních, před nimiž se sklání kdekdo, ale je mrzutý ten jeho nikterak počestný život, o němž tak zastřeně mluvil otec Norpois,“ dodal, ani si neuvědomuje, že svrchované moci těch magických slov, jež jsem právě řekl, špatnost Bergottových mravů stěží odolá déle než falešnost jeho soudu.

„Ale, příteli,“ přerušila ho matka, „vždyť nic nedokazuje, že je to pravda. Lidé toho namluví. A ostatně pan de Norpois je sice člověk dokonale milý, ale nebývá vždy příliš shovívavý, zvláště při posuzování lidí, kteří nejsou téhož smýšlení jako on.“

„To je pravda, všiml jsem si toho také,“ odpověděl otec.

„A pak, mnohé bude Bergottovi odpuštěno, protože pochválil mého chlapce,“ řekla matka, hladíc mi vlasy a upírajíc na mne dlouhý, snivý pohled.

Matka ostatně nečekala na tento Bergottův úsudek, aby mi řekla, že mohu, až budu mít návštěvu svých druhů, pozvati ke svačině také Gilbertu. Ale já jsem se toho neodvažoval ze dvou důvodů. Prvním bylo to, že u Gilberty byl ke svačině dáván vždy jenom čaj. U nás naopak matinka lpěla na tom, aby byla vedle čaje také čokoláda. Báł jsem se, aby se to Gilbertě nezdálo příliš nespolečenské a aby námi potom nepohrdala. Druhým důvodem byla obtíž formální, kterou se mi nikdy nepodařilo odstraniti. Kdykoli jsem přišel k paní Swannové, zeptala se mne:

„Jak se daří vaší paní matce?“

Zkusil jsem vyzvědět od své matky, udělala-li by to také, kdyby přišla Gilberta, neboť tato otázka se mi zdála ještě vážnější a důležitější než na dvoře Ludvíka XIV. titul „Monseigneur“.

„Ale ovšemže ne, neboť neznám paní Swannovou.“

„Ale vždyť ona tě také nezná.“

„To je možné, ale nejsme nuceni dělat všechno stejně. Já zase budu ke Gilbertě laskava jiným způsobem než paní Swannová k tobě.“

Ale tím jsem nebyl přesvědčen a raději jsem Gilbertu nepozval.

Opustiv rodiče šel jsem se převléci a při vyprazdňování kapes jsem najednou našel obálku, kterou mi dal správce Swannova domu, když mne uváděl do salonu. Byl jsem teď sám. Otevřel jsem ji a našel jsem v ní lísteček, na němž mi bylo oznamováno jméno dámy, kterou jsem měl vésti ke stolu.

Asi v téže době rozvrátil Bloch můj světový názor a ukázal mi nové možnosti štěstí (které se měly ostatně změnit později v možnosti utrpení), ujistiv mne, že v pravém opaku k tomu, co jsem si myslíval v době svých procházek směrem k Méségliše, ženy netouží po ničem více než po lásce tělesné. Tuto svou službu doplnil jinou, kterou jsem dovedl ocenit teprve mnohem později: byl to on, který mne zavedl poprvé do nevěstince. Řekl mi sice, že je mnoho pěkných žen, jež všechny je možno mít, ale neměl jsem dosud jasné představy o nich; teprve nevěstince mi umožnily nahradit tuto nejasnou představu o jejich vzhledu tvářemi určitějšími. A tak, byl-li jsem Blochovi – za jeho „dobrou zprávu“, že štěstí, dosažení krásy, není věcí nedostupnou a že zříkati se ho navždy je bezúčelné – povinován díkem podobným díku lékaři nebo nějakému optimistickému filozofovi, který v nás probudí naději v dlouhé trvání tohoto světa a v to, že od něho, až zemřeme, nebudeme docela odloučeni, domy lásky, do nichž jsem chodíval o několik let později – dodávající mi vzorky štěstí, umožňující mi, abych ke kráse žen připojil ještě ten prvek, jehož nemůžeme vytvořit jenom myšlenkově a který není jenom souhrnem všech krás bývalých, ten dar opravdu božský, jediný, jehož bychom nemohli vydobýt ze sebe samých, před nímž pohasínají všechny logické výtvořky našeho rozumu a jehož nelze žádati leč od skutečnosti: to jest individuální půvab – zasloužily, abych je zařadil po bok těm jiným dobrodincům novějšího data, ale užitečnosti obdobné (před jejichž poznáním jsme si svůdnost Wagnerovu, Mantegnovu nebo Sienny představovali bez vnitřního žáru jenom podle jiných hudebníků, jiných malířů nebo jiných měst): po bok ilustrovaných vydání dějin malířství, symfonických koncertů a studií o městech bohatých uměleckými památkami. Ale dům, do něhož

mne zavedl Bloch a do něhož ostatně on sám již dlouho nechodil, byl příliš podružného řádu, ženy tam byly příliš nezajímavé a příliš zřídkla bývaly obnovovány, takže jsem tam nemohl ukojiti svých dávných zvědavostí nebo pocítiti nějaké zvědavosti nové. Majitelka toho domu neznala žádné z žen, po nichž byla poptávka, a nabízela vždy ženy, po nichž jsme netoužili. Vychvalovala mi zvláště jednu, o níž s mnohoslibným úsměvem (jako by to byla nějaká vzácnost nebo pochoutka) říkala:

„Je to Židovka! Víte, co to znamená?“ (Možná, že právě jenom z tohoto důvodu jí říkala Ráchel.) A s hloupým a strojeným nadšením, o němž doufala, že se zmocní také mne, a které se zakončilo chropotem téměř rozkošnickým, dodala: „Jen si představte, mladý pane, Židovka! To je přece jistě k zbláznění, ach!“ Tato Ráchel, kterou jsem si prohlédl, aniž mne viděla, byla snědá, ne hezká, ale měla inteligentní tvář a s drzým výrazem tváře, kladouc při tom špičku jazyka na rty, se usmívala, když jsme jí byli představováni a když jsem s ní chtěl začít zábavu. Její drobný, úzký obličej byl vrouben černými, zkadeřenými vlasy, nepravidelnými, jako kdyby byly jenom načrtnuty tuší. Pokaždé jsem sliboval majitelce domu, která mi ji navrhovala s obzvláštní naléhavostí, vychvalujíc její velikou inteligenci a její vzdělání, že neopominu přijíti jednoho dne schválně jen proto, abych se blíže seznámil s Ráchel, které jsem přezděl „Ráchel, když od Pána“. Ale hned prvního večera jsem slyšel, jak v okamžiku, když odcházela, řekla majitelce:

„Tedy ujednáno, zítra jsem volná, budete-li někoho mít, nezapomenete pro mne poslat.“

A tato slova mi bránila, abych v ní viděl individuální bytost, protože mne přiměla, abych ji hned zařadil do jakési všeobecné kategorie žen, jejichž společným zvykem je, že tam večer chodívají podívat se, není-li tam pro ně nějaký výdělek. Měnila jen formu své věty, říkávají: „Budete-li mne potřebovat“ nebo „budete-li někoho potřebovat“.

Majitelka neznajíc Halévyho operu nevěděla, proč jsem si zvykl říkati „Ráchel, když od Pána“. Ale neporozumění nějakému žertu

ještě nikdy nezpůsobilo, že by byl pokládán za méně vtipný, a tak mi říkala vždy s hlučným smíchem:

„Tak ani dnes večer vás ještě nezasnoubím s ‚Ráchel, když od Pána‘? Jak to říkáte: ‚Ráchel, když od Pána‘? Ach, to je dobrý nápad. Já vás zasnoubím. Uvidíte, že toho nebudete litovat.“

Jednou jsem byl již téměř rozhodnut, ale Rachel byla velmi „zaměstnána“, jindy ji měl v ruce „holič“, starý pán, který nedělal s ženami nic, než že jim lila na rozpuštěné vlasy olej a potom je česal. A tak se mi omrzelo čekat, třebaže několik obvyklých návštěvnic, velmi prostých, říkajících o sobě, že jsou dělnice, ale vždy nezaměstnaných, přišlo mne utěšit a dalo se se mnou do dlouhého rozhovoru, jemuž – přes vážnost probíraných námětů – částečná nebo úplná nahota mých společníků dodávala příjemné prostoty. Přestal jsem ostatně do toho domu chodit, protože chtěl projevit své dobré smýšlení s jeho majitelkou, která potřebovala nějaký nábytek, daroval jsem jí ho několik kusů, zvláště velikou pohovku ze svého dědictví po tetě Leonii. Nikdy jsem tento nábytek nevidal, protože nedostatek místa v bytě zabránil rodičům, aby jej k nám nastěhovali, a tak byl uložen v jednom skladišti. Ale jakmile jsem jej uviděl v tom domě, v němž ho používaly tyto ženy, objevily se mi zase všechny ctnosti, které dýchávaly z pokoje mé tety v Combray, zmučené teď krutým stykem, jehož hrůzám jsem je tak bezbranně vydal! Ani kdybych byl dal znásilnit nějakou mrtvou ženu, netrpěl bych více. Proto jsem se k té kuplířce již nikdy nevrátil, protože se mi zdálo, že ten nábytek žije a že mne prosí o slitování tak jako, ty zdánlivě neživé předměty v jedné perské pohádce, do nichž jsou zaklety duše, trpící hrozná muka a prosící snažně o vysvobození. Ostatně, ježto naše paměť nám naše vzpomínky nepředvádí obyčejně v jejich sledu chronologickém, ale jako zrcadlový odraz, v němž je pořad jednotlivých částí převrácený, vzpomněl jsem si teprve mnohem později, že na téže pohovce jsem hodně let předtím poprvé okusil rozkoš lásky s jednou svou sestřeničkou, s níž jsem nevěděl, kam se uchýlit, a která mi dala dosti nebezpečnou radu, abychom využili hodinu, kdy teta Leonie nebyla ve svém pokoji.

Celou jinou část nábytku a zvláště starodávné stříbrné přístroje tety Leonie jsem přes nesouhlas rodičů prodal, abych měl více peněz a mohl posílati více květin paní Swannové, která mi, dostávajíc obrovské koše orchidejí, říkala:

„Kdybich byla vaším panem otcem, dala bych vás pod soudní kuratelu.“

Jak jsem mohl předpokládat, že bych jednoho dne mohl litovat zvláště těch přístrojů a že bych mohl stavěti nějaké radosti výše, než byla radost z prokazování různých zdvořilostí Gilbertiným rodičům. Stejně jenom vzhledem k Gilbertě a proto, abych nebyl nucen opustiti ji, jsem se rozhodl nevěnovati se diplomatické dráze. Definitivní rozhodnutí bývají vždy činěna jen v takových duševních stavech, které obyčejně nemívají dlouhého trvání. Stěží jsem si dovedl představit, že ta zvláštní substance, která tkvěla v Gilbertě a vyzařovala také z jejích rodičů a z jejího domu, činíc mne netečným ke všemu ostatnímu, mohla by býti někdy odpoutána a mohla by se přestěhovati do nějaké jiné bytosti. Opravdu tatáž substance a přes to mající míti na mne vliv naprosto jiný. Neboť tatáž choroba se vyvíjí; a rozkošně chutnající jed není již stejně snášen, když se odolnost srdce s lety snížila.

Rodiče by si ovšem byli přáli, aby se intelligence, kterou ve mně Bergotte rozpoznal, projevila nějakou pozoruhodnou prací. Dokud jsem neznal Swannovy, myslíval jsem, že v práci mi brání vzrušení, které ve mně probouzela nemožnost stýkati se volně s Gilbertou. Ale když mi byl jejich dům otevřen, sotvaže jsem sedl ke svému psacímu stolu, hned jsem zase vstával a spěchal jsem k nim. A jakmile jsem od nich odešel a vrátil se domů, má osamocenosť bývala jen zdánlivá, neboť má myšlenka nedovedla již vyplouti proti tomu proudu slov, jímž jsem se dal po několik hodin zcela mechanicky unášeti. Přes to že jsem byl sám, stále ještě jsem vyráběl věty, které by se Swannovým mohly líbit, a aby hra byla zajímavější, zaujímal jsem místa těch svých nepřítomných společníků a sám sobě jsem dával smyšlené otázky, vybírané takovým způsobem, aby se v mých odpovědích mohly uplatnit mé duchaplné nápady. Přes to že se dalo

mlčky, toto mé počínání bylo přece jen rozhovorem, a ne meditací, a má samota byla myšlenkovým životem v saloně, v němž mými slovy nevládla má osoba, ale imaginární společníci, a v němž jsem cítil, jak se místo myšlenek, jež jsem pokládal za pravdivé, rodí myšlenky, které mne napadaly zcela lehce, bez soustředování se zvenčí do nitra, tedy takový druh zcela pasivní rozkoše, jaký v klidné poloze pociťuje člověk, obtěžovaný špatným trávením.

Kdybych byl méně rozhodnut dáti se definitivně do práce, byl bych se možná snažil začít ihned. Ale ježto mé rozhodnutí bylo zcela jasné a ježto do čtyřiaadvaceti hodin, v prázdných rámcích zítřejších dnů, do nichž vše tak dobře zapadalo, protože jsem v nich ještě nebyl, se mé dobré úmysly a záměry tak snadno a lehce uskuteční, bylo by lépe nevoliti večer, v němž jsem se necítil dobře naladěný, pro započetí díla, jemuž se příští dny neměly, bohužel, zjevití příznivými. Ale byl jsem zcela rozumný. U člověka, který čekal několik let, by bylo dětinskou hloupostí nesmířiti se s odkladem tří denním. Jsa jist, že pozítří budu míti již napsáno několik stránek, neřekl jsem rodičům o svém rozhodnutí již ani slovo; bylo mi milejší vyčkati trpělivě několik hodin a přinést pak uklidněné a přesvědčené babičce kus díla již začatého. Ale ani zítřek nebyl, bohužel, tím vnějším a široce rozlehlým dnem, který jsem horečně očekával. Při jeho zakončení jsem zjistil, že má lenivost a můj trapný zápas s jistými vnitřními překážkami trval prostě o čtyřiaadvacet hodin déle. A když se mé plány ani po několika dnech neuskutečnily, neměl jsem již téže naděje, že se jejich uskutečnění dočkám tak brzy, a neměl jsem tedy ani tolik odvahy, abych tomuto uskutečnění vše podřizoval: začínal jsem chodívat na lože pozdě, protože jsem k tomu, abych se přinutil k ulehnutí časně z večera, neměl již určitého, jasného vědomí, že příštího dne ráno uvidím začátek svého díla. K tomu, abych znovu nabyl své chuti do práce, mi bylo třeba několika dní vnitřního klidu, a když se, poprvé a naposledy, má babička odvážíla říci mi laskavým a zklamaným tónem tuto výčitku: „Nu tak, co práce, již se o ní ani nemluví?“ – zazlíval jsem jí to, jsa přesvědčen, že nemohouc viděti, jak definitivně bylo mé rozhodnutí učiněno, oddálila ještě,

a možná na dlouho, těmito svými slovy jeho provedení, protože její nespravedlnost byla ve mně příčinou vzrušení, v němž jsem své dílo začínati nechtěl. Cítila, že její skepticismus se nechtě srazil s mou vůlí. Omlouvala se a objímajíc mne řekla: „Odpust', neřeknu již nic.“ A abych nepozbyl odvahy a naděje, ujistila mne, že toho dne, kdy budu zase zdrav, práce přijde sama a bude pak tím plodnější.

Ostatně, říkal jsem si, nežiji stejně jako Bergotte, trávím-li svůj život u Swannů? Mým rodičům se téměř zdálo, že při vši té své zahálce žiji, protože jej trávím v témž saloně jako slavný spisovatel, život nejprázdnivější rozvoji mého nadání. Ale převzítí takové nadání od druhého a nebýti nucen vytvořit si je ve svém nitru sám, je přece stejně nemožné jako uchovati si (při zanedbávání všech zdravotních pravidel a při dopouštění se nejhorších výstřelků) dobré zdraví prostě častým obědáváním ve společnosti nějakého lékaře. Ostatně bytostí, kterou nejdokonaleji ovládla iluze, podvádějící takto mne i mé rodiče, byla paní Swannová. Když jsem jí někdy řekl, že nebudu moci přijít, že je nutno, abych zůstal doma a pracoval, tvářila se, jako by si myslela, že jí působím hodně starostí a že v mých slovech je trochu hlouposti a domýšlivosti:

„Ale vždyť Bergotte sem přijde! Zdá se vám snad, že to, co píše, není dobré? Bude zanedlouho dokonce ještě lepší,“ dodala, „neboť v novinách je pronikavější a soustředěnější než v knihách, v nichž své myšlenky poněkud rozřeďuje. Dosáhla jsem toho, že bude teď psávat úvodníky do *Figara*. To bude pak dokonale, the right man in the right place.“

A dodala:

„Přijďte, ten vám nejlépe poví, co máte dělat.“

A zvala mne, abych nezapomněl přijít k ní zítra k obědu s Bergottem, tak, jako když je nějaký dobrovolník zván zároveň se svým velitelem, jako kdyby to bylo v zájmu mé kariéry a jako by umělecká díla vznikala pomocí „známostí“.

Tak tedy ani se strany Swannových, ani se strany mých rodičů, to znamená těch, kteří, jak se zdálo, měli v různých obdobích mého vývoje postavití tomu překážky, nebylo již bráněno onomu mému

sladkému životu, v němž jsem se mohl nadšeně, ne-li klidně stýkat libovolně s Gilbertou. Neboť klid je v lásce nemožný, protože to, čeho v ní člověk dosahuje, bývá vždy jen novým východiskem k touhám po něčem více. Dokud jsem k ní nemohl chodívat, dokud jsem jen upíral oči k tomu nedostupnému štěstí, nemohl jsem si ani představit ty nové příčiny vnitřních zmatků, které mne tam očekávaly. Jakmile byl odpor mých rodičů zlomen a otázka konečně vyřešena, začala se ozývat znovu, pokaždé v jiné podobě. V tomto smyslu to bylo vskutku každého dne nově začínající přátelství. Každého večera vracaje se domů jsem si uvědomoval, že mám Gilbertě říci něco velmi důležitého, na čem záviselo naše přátelství, a toto něco bývalo pokaždé jiné. Konečně však jsem byl šťasten a mému štěstí nehrozilo již nic. Ale blížilo se mu nebezpečí ze strany, s níž jsem je nikdy neočekával, to jest ze strany Gilbertiny a mne samého. A přece jsem měl býti tím, co mne uklidňovalo, tím, co jsem pokládal za štěstí, naopak znepokojován. Láska je jakýsi stav anormální, který je schopen nepatrné, zdánlivě zcela prosté příhody, k níž může každé chvíle dojít, přisouditi význam a důležitost, kterých v ní ve skutečnosti není. Tak šťastným činí člověka v lásce přítomnost čehosi nestálého v srdci, čehosi, co si ustavičným přizpůsobováním sebe snaží uchovat a o čem, dokud je to na svém místě, nemá téměř ani vědomí. V lásce je ve skutečnosti trvalé utrpení, které je neutralizováno, ustavičně oddalováno radostí, které však v každém okamžiku se může státi tím, čím by se bylo již dávno stalo, kdyby člověk nedosahoval toho, po čem toužil: utrpením krutým.

Několikrát jsem vycítil, že Gilberta si přála oddáliti mé návštěvy. Je pravda, že, kdykoli mi záleželo na tom, abych ji spatřil, stačilo, abych se dal pozvat jejími rodiči, kteří byli stále více přesvědčeni o mém výborném vlivu na ni. Myslel jsem si, že právě díky jim nehrozí mé lásce žádné nebezpečí; dokud mám jejich náklonnost k sobě, mohu býti kliden, protože oni svou autoritou Gilbertu úplně ovládají. Ale při jistých jejích projevech netrpělivosti, které jí bezděčně uklouzly, kdykoli mne její otec pozval nějak proti její vůli, býval jsem na rozpacích, není-li to, co jsem pokládal za jakousi ochranu svého

štěstí, naopak tajným důvodem, proč nebude mít možná dlouhého trvání.

Když jsem přišel navštívit Gilbertu naposledy, přišlo; byla pozvána do taneční hodiny k lidem, jež neznala ještě tak dobře, aby me k nim mohla vzít s sebou. Protože bylo tak vlhko, snědl jsem více kofeinu než obyčejně. Snad proto, že venku bylo tak škaredě, snad proto, že byla nějak zaujata proti rodině, k níž Gilberta měla jít, paní Swannová v okamžiku, kdy její dcera odcházela, s velikou ostrostí na ni zavolala: „Gilberto!“ a ukázala při tom na mne, chtějíc tím naznačiti, že jsem k ní přišel na návštěvu a že má zůstat se mnou. To „Gilberto!“ bylo vysloveno nebo spíše vykřiknuto s dobrým úmyslem pro mne, ale podle Gilbertina pokrčení rameny, když odkládala své věci, jsem pochopil, že její matka zcela bezděčně urychlila vývoj, který mou přítelkyni ode mne pozvolna odpoutával a který byl až do té chvíle možná zastavitelný. „Není přece nutno tančiti den co den,“ řekla Odetta své dceři s moudrou rozvážností, které se patrně již dávno naučila od Swanna. A pak, stavši se zase Odettou, začala se svou dcerou mluvit anglicky. Ihned jsem měl dojem, jako by mi nějaká zeď zakryla část Gilbertina života, jako by nějaký zlovolný duch odvedl mou přítelkyni daleko ode mne. V řeči, kterou známe, nahrazujeme zatemnělost slov průzračností myšlenek. Ale řeč, které neznáme, je uzavřeným palácem, v němž nás ta, kterou milujeme, může oklamávat, aniž se nám, zůstavším venku a zoufale zhrouceným ve své bezmocnosti, podařilo něco viděti, něčemu zabrániti. Tak tento anglický rozhovor, jemuž bych se ještě před měsícem byl jenom usmál a v němž teď několik francouzských vlastních jmen ještě zvýšilo a zpřesnilo mé nepokoje, byl, když jsem jej slyšel u těch dvou nehybných postav na dva kroky od sebe, stejně krutý a stejně opuštěným a osamoceným mne nechával jako únos. Konečně od nás paní Swannová odešla. Toho dne, snad z hněvu na mne, který jsem byl bezděčnou příčinou toho, že se nemohla jít bavit, snad také proto, že, tuše ji rozhněvánu, byl jsem již předem chladnější než obyčejně, Gilbertina tvář, bez nejmenší stopy radosti, holá a strhaná, vypadala celé odpoledne, jako by s melancholickou lítostí vzpomí-

nala na čtverylku, kterou nemohla vinou mé přítomnosti jít tančit, a jako by všechny lidi, mnou počínajíc, podezřívala z neschopnosti pochopiti všechny ty jemné důvody, které v ní vzbudily jakousi sentimentální zálibu v bostonu. Omezila se na to, že se mnou chvílemi promluvila tu a tam několik slov o počasí, o zesílení deště nebo o tom, že hodiny, visící na stěně, se předbíhají, ale tento rozhovor byl přerušován pomlčkami a jednoslabičnými poznámkami, jimiž jsem se já sám s jakýmsi zoufalým vztekem snažil ubíti chvíle, které jsme mohli věnovat přátelství a štěstí. A každé naše slovo bylo naplněno jakousi svrchovanou tvrdostí vlivem paroxysmu jejich paradoxní bezvýznamnosti, který mne však přes to utěšoval, protože zabránil Gilbertě, aby postřehla banálnost mých vět a lhostejnost mého přízvuku. Nic nevadilo, že jsem říkal:

„Zdá se mi, že poslední se hodiny spíše zpožďovaly,“ bylo zřejmo, že si to hned překládala slovy: „Jak jste zlál!“ Nic nevadilo to, že jsem po celý ten dlouhý deštivý den houževnatě setrval v těch slovech, nepřinášejících nejmenšího vyjasnění: věděl jsem, že má chladnost nebyla ničím tak definitivně strnulým, jak jsem to předstíral, a že Gilberta jistě dobře cítí, že se stěží ovládám, abych se nerozplakal, přes to že jsem se, když jsem jí to již třikrát řekl, odvážil opakovati jí to ještě počtvrté, že dny se krátí. Kdykoli byla taková, kdykoli úsměv neplnil její oči a nerozjasňoval její tváře, je téměř nemožno říci, jaká bezútěšná monotonie se zračila v jejích smutných očích a v jejích zachmuřených rysech. Její tvář, téměř zsinalá, se v takových chvílích podobala těm nudným, písčným břehům, podél nichž vás moře, odlivší se do dálek, unavuje stále stejným bleskotáním, které je ovroubeno neměnným a ohraničeným obzorem. Nakonec, nevida na Gilbertě té šťastné změny, kterou jsem již několik hodin marně očekával, řekl jsem jí, že není hodná.

„Naopak, vy nejste hodný,“ odpověděla mi. „Ano, vy!“ Přemítal jsem, co jsem udělal, a když jsem to nezjistil, zeptal jsem se na to jí.

„Inu ovšem, vám se zdá, že jste hodný!“ řekla dlouze se smějíc. A tu jsem pocítil, kolik bolesti je pro mne v tom, že nemohu dosíci toho druhého, nedostupnějšího světa, světa její myšlenky, naznače-

ného mi jejím smíchem. Vypadal, jako by znamenal: „Ne, ne, nedám se oklamat vším tím, co mi říkáte; vím, že jste do mne šíleně zamilován, ale to je mi naprosto jedno, protože jste mi lhostejný.“ Ale při tom jsem si říkal, že smích není konec konců řečí tak jasnou, abych si byl zcela jist, že jí rozumím. A Gilbertina slova byla velmi laskavá.

„Ale v čem nejsem hodný?“ zeptal jsem se jí, „řekněte mi to. Udělám vše, co budete chtít.“

„Ne, to by nic nepomohlo, nemohu vám to vysvětlit.“

Polekal jsem se na chvíli, že by si mohla myslet, že ji nemiluji, a to mi bylo novým, ne méně prudkým utrpením, které však vyžadovalo jiného způsobu řeči.

„Kdybyste věděla, jak mne tím zarmucujete, jistě byste mi to řekla.“ Ale tento zármutek, který by ji, kdyby o mé lásce pochybovala, jistě potěšil, ji naopak rozdráždil. A tu, pochopiv svůj omyl, umíniv si, že nebudu již dbáti jejích slov a klidně jí nechávaje říkati mi: „Milovala jsem vás opravdu, jednoho dne to uvidíte“ (toho dne, ve který, jak provinilci ujišťují, bude jejich nevinnost poznána a který z jakýchsi tajemných důvodů nikdy není dnem, kdy jsou vyslýcháni), odvážil jsem se najednou rozhodnutí, že ji již nikdy nespatřím, ale že jí to, protože by mi nevěřila, ještě neřeknu.

Zármutek, způsobený bytostí milovanou, může býti trpký, i když je vřaděn do proudu zaměstnání, zájmů a radostí, jejichž předmětem není tato bytost a od nichž se jen čas od času naše pozornost odvrací k ní. Ale zrodí-li se – tak jako v tomto mém případě – zármutek ve chvíli, kdy štěstí z pohledu na tuto bytost nás vyplňuje celé, prudká a náhlá deprese, která tím vznikne v naší duši, až dosud plné slunce, spokojené a klidné, rozpoutá v nás zuřivou bouři, při níž si nebýváme jisti, vydržíme-li s ní zápas až do konce. Bouře, přihnávší se na mé srdce, byla tak prudká, že jsem se vrátil domů utrmácen, rozbolestněn, cítě, že nebudu moci popadnouti dech, dokud se pod jakoukoli záminkou nevrátím k Gilbertě. Ale ta by řekla:

„Ještě on! Opravdu, mohu si k němu dovoliti vše, vrátí se ke mně tím pokornější, čím nešťastnější ode mne odejde.“

Potom však jsem k ní byl svými myšlenkami znovu neodolatelně vracen a toto střídání mých tužeb a obav, toto ztřeštěné kmitání střelky mého nitra trvalo, i když jsem byl již doma, a projevalo se náčrtky úplně si odporujících dopisů, které jsem Gilbertě psal.

Prožíval jsem jedno z těch těžkých období, v nichž se obvykle každý člověk několikrát v životě octne a k nimž se, třebaže jeho povaha zůstala nezměněna – povaha, která sama vytváří naše lásky a téměř i ženy, které milujeme, ba i jejich nedostatky – nestaví pokaždé, to jest v každém věku, stejně. V takových chvílích je náš život rozpůlen a jakoby rozdělen na obě misky váhy, na nichž leží celý. Na jedné je naše touha neznelíbiti se, nezdáti se příliš pokorným bytosti, kterou milujeme, třebaže se nám nepodařilo pochopiti ji, kterou však necháváme, pokládající to za obratnější, raději poněkud stranou, aby v ní nevznikla domněnka, která by ji od nás odvrátila, že totiž je nám nepostradatelnou; na druhé misce je utrpení – ne utrpení částečné a přesně omezené na určité místo – utrpení, které by nebylo naopak možno utišiti jinak než tím, že bychom, zřeknuvše se své touhy, líbiti se této ženě a přesvědčiti ji, že se bez ní obejdeme, šli a vyhledali ji. Sejmeme-li z misky, na níž je hrdost, trochu vůle, která stářím zeslábla, nebo přidáme-li na miskou, na níž je žal, nějaké utrpení tělesné, které nás stihlo zvenčí a jemuž jsme dovolili, aby se zhoršilo, místo odvážného rozhodnutí, které by jistě nabylo vrchu ve dvaceti letech, v padesáti nás sráží k zemi jiné, příliš těžké a nemající dosti protiváhy. A to tím spíše, že okolnosti, přes to že se opakují, se mění a jest pravděpodobno, že uprostřed nebo ke konci života má člověk pro sebe samého tu žalostnou zálibu, že komplikuje lásku zvykem, jehož mládí, zaměstnané jinými zájmy a nevládnoucí proto tak svobodně samo sebou, nezná.

Napsal jsem Gilbertě dopis, v němž jsem povolil uzdu své hřímavé zuřivosti, neopominuv však vrhnouti tu a tam několik slov, jako by náhodou tam umístěných, na něž by má přítelkyně mohla navázati nějaký pokus o smír; za chvíli, když se vítr obrátil, jsem jí psal něžné věty k zmírnění jistých mučivých slov, jako takových „nikdy již“, tak lítostivých pro ty, kdo jich použijí, a tak odporných té,

která je bude čísti, buď proto, že je pokládá za lživé a překládá si to „nikdy již“ slovy „hned dnes večer, přijmete-li mne“, anebo proto, že je pokládá za pravdivé a oznamující jí tedy jedno z těch definitivních rozloučení, k nimž býváme v životě, jde-li o bytosti, jež nemilujeme, tak lhostejni. Ježto však jsme, dokud milujeme, neschopni jednati jako důstojní předchůdci bytosti, kterou budeme, až nebudeme již milovati, jak bychom si mohli představit dokonalé duševní stav ženy, které jsme, i když jsme věděli, že jsme jí lhostejni, stále ještě, aby nás ukolébala nějakým krásným snem nebo utěšila v nějakém těžkém žalu, vkládali ve svých sněních do úst tatáž slova, jako kdyby nás milovala? Před myšlenkami a skutky milované ženy jsme stejně bezradní, jako bývali patrně první fyzikové před přírodními zjevy (před tím, než byla vybudována věda, která vnesla trochu světla do neznáma). Anebo ještě hůře, jako tvor, pro jehož ducha by téměř neexistoval princip kauzality, tvor, který by nedovedl najíti pouto mezi dvěma zjevy a před nímž by se divadlo světa rozvíjelo stejně nejasně a neurčitě jako nějaký sen. Usiloval jsem ovšem o to, abych unikl takové nesouvislosti, abych našel příčiny všeho. Snažil jsem se dokonce býti „objektivním“ a přihlížeti za tím účelem k tomu, jak veliký rozdíl je mezi významem, který má Gilberta pro mne, a významem, který jsem měl nejenom já pro ni, ale který ona sama měla pro jiné lidi, rozdíl, který by mi, kdybych ho nedbal, hrozil nebezpečím, že budu pokládati prostou laskavost své přítelkyně za vášnivé vyznání a nějaký svůj směšný a nedůstojný krok za prostý a půvabný pohyb, přibližující vás ke krásným očím. Ale bál jsem se také, abych neupadl do krajnosti opačné, v níž bych v opožděném Gilbertině příchodu k nějaké schůzce viděl projev špatné nálady a nenapravitelného nepřátelství. Snažil jsem se nalézt mezi těmito dvěma, stejně zkreslujícími hledisky to, které by mi ukazovalo věci v jejich správné podobě; myšlenky, které jsem byl nucen tomu věnovat, rozptylovaly poněkud mé utrpení; a buď z poslušnosti k výsledku svého přemýšlení nebo proto, že jsem je přinutil, aby jeho výsledek byl takový, jak jsem si přál, rozhodl jsem se druhého dne, že půjdu ke Swannovým, jsa šťasten, ale šťasten stejně jako

lidé, kteří, když se byli trápili přemýšlením o nějaké cestě, do níž se jim dlouho nechtělo, dojdou jen k nádraží a vrátí se domů rozbalit svá zavazadla. A ježto během rozvažování a nejistoty pouhá představa možného rozhodnutí (nebyla-li ovšem umlčena tím, že jsme si umínili nerozhodnouti se) rozvíjí jako pučící semeno základní prvky a všechny podrobnosti citových dojmů, které se zrodí, až se rozhodnutí uskuteční, řekl jsem si, že jsem byl vlastně blázen, když jsem, umiňuje si nenavštěvovati již Gilbertu, trpěl tak, jako bych tento záměr uskutečniti byl nucen, a že jsem si mohl ušetřiti tolik bolestných myšlenek a dohadů, když přece naopak vše se to mělo ukončit návratem k ní. Ale toto obnovení styků trvalo jen tak dlouho, než jsem přišel ke Swannovu bydlíšti, ne proto, že jeho správce domu, který mne měl velmi rád, mi řekl, že Gilberta není doma (věděl jsem již, že je to pravda, od lidí, kteří ji potkali), ale pro způsob, jímž mi to řekl:

„Pane, slečna není doma. Mohu vás, pane, ujistit, že nelžu. Chce-li se pán lépe informovat, mohu zavolat pokojskou. Pán jistě ví, že bych udělal vše pro jeho radost a že bych jej, kdyby slečna byla doma, ihned k ní zavedl.“

Tato slova, zcela bezděčná, tedy toho druhu, který jediný má nějaký význam, podáváje nám aspoň sumární, radiografický obraz skutečnosti, která je smyslům nedostupná a kterou by promyšlená slova úplně zatajila, dokazovala, že v Gilbertině okolí vládne dojem, že jsem jí nevítaný; a tak také, sotvaže je správce domu vyslovil, vzbudila ve mně zášť, jejímž předmětem se mi zdálo vhodnější učiniti místo Gilberty správce domu; na něho se soustředily všechny pocity mého hněvu na Gilbertu; jsouc jich zbavena, díky těmto slovům, má láska zůstala nakonec osamocena; ale ta slova mi zároveň ukázala, že budu nucen nesnažiti se po nějakou dobu o spatření Gilberty. Jistě mi napíše a omluví se. Ale já se k ní přes to ani pak nevrátím hned, abych jí dokázal, že bez ní mohu žíti. Ostatně, jakmile ten dopis dostanu, styk s Gilbertou bude něčím, bez čeho se načas snadno obejdu, protože budu pak jist, že se s ní zase setkám, kdykoli budu chtíti. K tomu, abych s menším smutkem

snášel takové dobrovolné vzdálení od ní, bylo třeba, abych ve svém srdci necítil již tu strašnou nejistotu, nejsme-li pohněváni navždy, není-li Gilberta zasnoubena, neodcestovala-li, nebyla-li unesena. Následující dny se podobaly dnům onoho někdejšího novoročního týdne, který jsem byl nucen strávit bez Gilberty. Ale tehdy jsem měl jistotu, že po uplynutí toho týdne se má přítelkyně zase vrátí do Elysejských polí; a pak, s nemenší jistotou jsem věděl, že během novoročních svátků je zbytečno chodit do Elysejských polí. Snášel jsem tedy během onoho, již tak dávného, smutného týdne svůj smutek s klidem, protože nebyl promíšen ani strachem, ani nadějí. Teď naopak činil tento poslední cit mé utrpení téměř stejně nesnesitelným jako strach. Nedostav do večera toho dne od Gilberty dopis, přičetl jsem to její nedbalosti a jejímu zaměstnání, nepochybuje, že v ranní poště jej jistě najdu. Čekával jsem na ni denně s bušením srdce, po němž následovalo vždy zhroucení, když jsem v ní našel dopisy od nejrůznějších lidí, jenom ne od Gilberty, anebo když jsem nedostal vůbec žádnou poštu, což nebývalo ještě to nejhorší, protože projevy přátelství některé jiné ženy mi ukazovaly ještě v krutějším světle projevy lhostejnosti Gilbertiny. Upínal jsem svou naději k poště odpolední. Ani v době mezi roznášením pošty jsem se neodvažoval odcházeti z domu, protože Gilberta mi mohla poslat dopis po nějakém zvláštním poslu. Pak se nakonec přiblížil okamžik, kdy nemohl přijít již ani listonoš ani Swannův lokaj, a bylo nutno odložit naději na zítřejší ráno; a tak, protože jsem byl přesvědčen, že mé utrpení nebude trvat stále, byl jsem takřka nucen neustále je obnovovat. Bolest to byla možná těž, ale místo aby tak jako kdysi jenom jednotvárně prodlužovala počáteční pocit, obnovovala se několikrát za den začínajíc pocitem tak často se opakujícím, že nakonec – tento pocit, stav docela fyzický a tak chvilkový – se ustálil, takže vzrušení, vzbuzované čekáním, nemělo téměř ani kdy, aby se utišilo dříve, než nastal nový důvod k čekání, a tak nebylo za celý den ani jediné minuty, v níž bych netrpěl tou úzkostí, kterou je přece tak nesnadno snášeti byť jenom hodinu. Proto bylo také mé utrpení nekonečně krutější než v onom někdejším

novoročním období, protože tentokrát byla ve mně místo jasného a prostého přijetí utrpení naděje, že každým okamžikem přestane. Ale nakonec jsem i k tomuto přijetí svého utrpení dospěl, pochopil jsem, že je jistě definitivní a zřekl jsem se Gilberty provždy, a to přímo v zájmu své lásky a proto, že jsem si především přál, aby si na mne neuchovala vzpomínku pohrdavou. Od té chvíle, aby v ní snad nevznikla domněnka o nějaké mé milostné zlosti, kdykoli mi potom určila nějakou schůzku, často jsem k ní svolil a teprve v posledním okamžiku jsem jí napsal, že nemohu přijít, ale zdůrazňoval jsem při tom, že mne to velmi mrzí, stejně jako bych to byl udělal s někým, s nímž bych se setkat nechtěl. Zdálo se mi, že takové projevy lítosti, jež psáváme obyčejně lidem nám lhostejným, přesvědčí Gilbertu o mé lhostejnosti k ní více, než by to mohl učiniti lhostejný tón, který předstíráváme ve styku s milovanou ženou. Kdyby se mi nějakými skutky, do nekonečna opakovanými, podařilo dokázat, jí lépe než slovy, že netoužím po styku s ní, možná že ona by pocítila touhu po styku se mnou. Žel, to vše by bylo marné: snažiti se tím, že bych se s ní již nestýkal, o oživení její touhy po styku se mnou, to znamenalo ztratiti ji navždy; především proto, že bych nesměl, kdybych chtěl, aby to byla touha trvalá, vyhověti jí hned, jakmile by začala vznikat; ostatně nejkrutější chvíle by tím byly již překonány; potřeboval jsem ji nezbytně právě v této chvíli a chtěl bych ji upozornit na to, že zanedlouho uklidní tím, že se se mnou začne zase stýkat, již jenom bolest tak zmírněnou, že nebude již, tak jak by byla ještě v této chvíli, důvodem ke kapitulaci, k usmíření, k obnovení styků. A konečně později, až by její náklonnost ke mně zesílila tak, že bych jí bez nebezpečí mohl vyznati svou náklonnost k ní, této mé náklonnosti, nemohoucí odolati tak dlouhému rozchodu, by již nebylo; Gilberta by se mi stala lhostejnou. Věděl jsem to, ale nemohl jsem jí to říci; myslela by si, že jenom proto, aby mne brzy zavolala zase k sobě, jí říkám, že bych ji přestal milovat, kdybych ji dlouho nesměl spatřit. Odsouzení sebe k takové rozluce mi zatím usnadňovalo to, že pokaždé, když jsem předem věděl, že Gilberta nebude doma, že půjde někam s některou svou přítelkyní a vrátí se

teprve k večeři, chodíval jsem (aby si Gilberta uvědomila, že přes má opačná tvrzení setkat se s ní mi brání má vůle, a ne nějaká jiná překážka, ne má choroba) na návštěvu k paní Swannové (která se mi stala zase tím, čím mi bývala v dobách, kdy jsem se nemohl tak snadno vídati s její dcerou a kdy jsem se v ony dny, kdy Gilberta nepřišla do Elysejských polí, chodíval procházet do Akátové aleje). Tímto způsobem jsem mohl o Gilbertě slyšet a byl jsem jist, že ona potom uslyší také o mně, a to způsobem, který jí dokáže, že o ni nestojím. A tak se mi zdávalo, tak jako všem trpícím, že mé smutné postavení není ještě tak nejhorší. Neboť máje volný přístup do domu, v němž bydlela Gilberta, stále, třebaže jsem byl rozhodnut nevyužítí této své možnosti, jsem si říkal, že mohu, kdyby má bolest někdy příliš zesílila, přerušit ji. Byl jsem nešťasten jen den po dni. A i to je ještě upřílišněně řečeno. Kolikrát za hodinu (ale teď bez toho úzkostného očekávání, které mne svíralo v prvních týdnech po naší roztržce, dříve než jsem začal k Swannovým zase chodívat) jsem si odříkával dopis, který mi Gilberta jednoho dne jistě pošle nebo který mi přinese možná sama! Ustavičná vize tohoto imaginárního štěstí mi pomáhala snášeti rozvrat štěstí skutečného. Vědomí, že nemá již v co doufati od žen, které ho nemilují, nebrání člověku, aby stále ještě nečekal. Žije na číhané, v záloze; matky, jejichž syn odjel na moře s nějakou nebezpečnou výpravou, si stále, i tehdy, když je již dávno jisto, že zahynul, představují, že byl nějak zázračně zachráněn a že se vrátí živ a zdrav. A toto očekávání podle toho, jak silná je vzpomínka a odolnost těla, buď jim pomůže prožít řadu let, po jejichž uplynutí se smíří s myšlenkou, že jejich syn již nežije, zapomenou pomalu a budou žít dále – anebo naopak je usmrtí.

Můj zármutek byl také poněkud utěšován myšlenkou, že prospívá mé lásce. Každá má návštěva u paní Swannové (při níž jsem Gilbertu nikdy nespatriil) mi byla krutá, ale cítil jsem, že pokaždé o něco zlepšuje Gilbertinu představu o mně.

Ostatně, ujišťoval-li jsem se vždy napřed, než jsem šel k paní Swannové, o Gilbertině nepřítomnosti, vyplývalo to možná stejně jako z mého rozhodnutí, že je mezi námi roztržka, z té naděje ve smír,

kteřá nabývala vrchu nad mou vůlí, umiňující si odřfkání (z nichž jenom málokterá, aspoň trvale, bývají absolutní v té lidské duši, jejímž jedním zákonem, posilovaným netušenými přílivy různých vzpomínek, je střídání) a zamaskovávala mi to, co v mé vůli bylo příliš krutého. Byl jsem jako chudás, který neskrápí svůj suchý chléb tolika slzami, řekne-li si, že zanedlouho mu nějaký neznámý člověk odkáže možná celé své jmění. K tomu, abychom si učinili skutečnost snesitelnou, jsme všichni nuceni pěstiti v sobě několik drobných bláznivých myšlenek. Nuže, má naděje zůstávala neporušenější – zatím co zároveň při tom se stále důkladněji dokonával náš rozchod – nesetkával-li jsem se s Gilbertou. Kdybych se s ní byl u její matky setkal tvář v tvář, byli bychom si možná řekli neodčinitelná slova, která by naši roztržku definitivně dokonala tím, že by ubila mou naději, a na druhé straně tím, že by ve mně probudila novou úzkost, probudivše mou lásku a znesnadnivše mou rezignaci.

Již dávno a ještě před mou roztržkou s její dcerou mi paní Swannová řekla: „To je velice pěkné, že navštěvujete Gilbertu, ale byla bych ráda, kdybyste přišel někdy také ke mně, ne v den návštěv, kdy byste se nudil, protože mívám mnoho hostí, ale v jiné dny, kdy mne poněkud později večer vždy zastihnete doma.“

Vypadalo to tedy, když jsem ji šel navštívit, jako bych vyhovoval prostě jejímu dávnému přání. A tak jsem velmi pozdě, již v noci, téměř ve chvíli, kdy moji rodiče sedali ke stolu, odcházival k paní Swannové na návštěvu, při níž, jak jsem věděl, neuvidím Gilbertu a přece nebudu mysletí než na ni. V té, tehdy za velmi vzdálenou pokládané čtvrti Paříže, která byla tmavější než dnes a neměla, ani ve svém středu, elektrického osvětlení na ulicích a velmi málo v domech, lampy nějakého salonu, který byl v přízemí nebo v nízkém mezipatru (tak jako pokoje paní Swannové, v nichž přijímala obyčejně návštěvy) stačily k osvětlení ulic a k tomu, aby vedly chodce, který s jejich jasnem jako s její viditelnou a zastřenou příčinou spojoval přítomnost několika krásných kočárů před vraty. Chodec, když uviděl, jak některý z těch kočárů se začíná pohybovat, ne bez jistého vzrušení si říkal, že v této tajemné příčině došlo k nějaké

změně; ale byl to jen některý kočí, který se chvílemi projížděl se svými koni, protože se bál, aby se mu nezachladili; výsledný dojem byl tím tajuplnější, že kaučuková kola tvořila svou neslyšnou jízdou podklad, od něhož se kroky koní odrážely tím jasněji a výrazněji.

„Zimní zahrady“, které v těch letech, nebyl-li příbytek příliš vysoko nad chodníkem, bývalo vidět obyčejně v každé ulici, je možno spatřiti již jenom na světlotiscích v knihách P. J. Stahla, na nichž – v pravém opaku k řídkým květinovým ozdobám dnešních salonů ve stylu Ludvíka XVI.: jediná růže nebo kosatec v křišťálové váze s protáhlým hrdlem, do něhož by se nevlezlo již ani o květ více – vzhledem k záplavě pokojových rostlin tehdejší doby a k naprostému nedostatku stylizace v jejich úpravě se zdá, že tyto „zimní zahrady“ vyhovovaly spíše jakési živoucí, rozkošné, vášnivé lásce ke květinám než nějaké studené péči o mrtvou dekoraci. Připomínaly v tehdejších bohatých domech ty drobounké, přenosné skleníčky, stavěné – protože děti neměly již tolik trpělivosti, aby počkaly, až se rozední – hned ráno na Nový rok pod rozsvícenou lampu mezi ostatní novoroční dárky, ale při tom nejkrásnější z nich, protože svými květinami, které bude možno pěstiti, utěšují nad studeností zimy; a ještě více než těmto skleníčkům skutečným, tyto zimní zahrady se podobaly skleníčku, který bylo vidět vedle nich, zobrazený v jiném novoročním dárku, totiž v krásné knize, skleníčku, který, přes to že byl darován ne dětem, ale slečně Lili, hrdince povídky, okouzloval je tak, že teď, když se z nich stali téměř již starci, rozvažují, nebývala-li v těch šťastných letech nejkrásnějším ročním obdobím zima. A v takové zimní zahradě, mezi větévkami různých rostlin, které při pohledu zvenčí dodávaly ozářeným oknům vzhledu okének těch dětských, skutečných nebo namalovaných skleníčků, chodec, vystoupiv na špičky, uviděl téměř vždy muže s nějakou gardenií nebo s karafiátem v knoflíkové dírci, stojícího před sedící ženou, oba dva neurčité jako dvě rytinky na topase, obklopené vzduchem salonu, který samovar – tehdy novinka – zatahoval parami, unikajícími z něho patrně i dnes, ale nikým neviděnými, protože každý jim již přivykl. Paní Swannová si na takový „čaj velmi potr-

pěla“; byla přesvědčena, že projevuje jakousi originalnost a že je velmi půvabná, řekne-li některému muži: „Poněkud později večer mne vždy zastihnete doma; přijďte na čaj,“ doprovázejíc jemným a sladkým úsměvem tato slova, která vyslovovala vědomě s anglickým přízvukem a která ten, jemuž byla řečena, vyslechne vždy s vážnou poklonou, jako kdyby to bylo něco významného a zvláštního, co přikazovalo úctu a vyžadovalo pozornost. Mimo důvody uvedené již dříve, byl ještě jeden důvod, pro který květy v saloně paní Swannové neměly jen účel ozdobný, a tento důvod netkvěl v době, ale částečně v dřívějším Odettině životě. Taková slavná kokota, jakou bývala také ona, žije mnoho pro své milence, to znamená doma, a to ji může přivést také k tomu, aby žila hodně pro sebe. Věci, které je možno spatřit u ženy počestné a kterým i počestná žena může prisuzovati jakýsi význam, jsou rozhodně věci, kterým kokota přiznává význam největší. Vyvrcholením dne je jí chvíle, ne kdy se obléká do společnosti, ale naopak, když se vysvléká pro milence. Musí býti v županě nebo v noční košili stejně elegantní jako ve společenské toaletě. Jiné ženy ukazují své šperky, ona žije v intimitě svých perel. Takový způsob života ukládá závazek a nakonec vzbudí i zálibu po přepychu tajemném, to znamená velmi blízkém bezzájemnosti. Paní Swannová jej rozšířila na květiny. V blízkosti její lenošky býval vždy obrovský pohár, který „byl zcela naplněn parmskými fialkami nebo pečlivě obranými kopretinami a který jako by očím příchozích dosvědčoval nějaké oblíbené a přerušené zaměstnání, tak jako by o tom svědčil na příklad šálek čaje, který by paní Swannová pila sama, jen tak, pro svou radost; ba o zaměstnání ještě intimnějším a tajemnějším, takže člověk, vida tam ty květy, měl chuť omlouvati se stejně, jako by to učinil, kdyby zahlédl titul knihy, ještě otevřeně, který by mu prozradil, co Odetta právě četla, a tím možná také to, nač právě myslela. A květy byly životnější než kniha; člověk měl nepříjemný pocit, když spatřil, navštíviv paní Swannovou, že není sama, nebo když, vrátiv se s ní odněkud z venku, nenašel salon prázdný: tolik tajuplného a ty hodiny hostitelčina života, jež člověk neznal, připomínajícího místa zaujímal tam ty květiny,

kte­ré nebyly při­pra­ve­ny pro ná­vš­tev­ní­ky Ode­t­ti­ny, ale byly jí tam jen jakoby za­po­me­nu­ty a měly a mohly s ní ješ­tě mít ně­já­ké dů­věr­né ho­vo­ry a zá­ba­vy, jež člo­věk nechtěl vyrušovat a je­ji­chž ta­jemství se mar­ně snažil pře­číst, upíra­je oči na smy­tou, po­bledlou, zře­děnou barvu pa­r­mských fia­lek. Od kon­ce října se Ode­tta vrací­vala, jak nej­pra­vi­del­ně­ji mohla, k čaji, kte­rý tehdy bý­val ješ­tě nazý­ván „five o’clock tea“, proto­že slyšela (a ráda opako­vala), že pa­ní Verdu­ri­no­vá vy­tvorila svůj sa­lon prá­vě tím, že si ho­sté by­li jisti, že jí vždy v tu­též ho­di­nu zas­tih­nou do­ma. Před­sta­vo­vala si, že má také ta­ko­vý sa­lon, téhož dru­hu, ale svobo­dnější, „senza ri­gore“, jak ráda říká­vala. Po­klá­da­la se tak­to za jakou­si pa­ní de Les­pi­nas­se a domní­vala se, že za­ložila sou­pe­r­ný sa­lon, odlou­divši pa­ní du Deffant je­jí nej­pří­jem­ně­jší mu­že a zvlá­š­tě Swanna, kte­rý jí ná­sledoval do je­jího tábo­ra a do je­jího útulku; je při­ro­ze­né, že se jí po­da­řilo pře­svěd­čit o tom no­váč­ky, ne­znalé mi­nu­losti, ne však se­be sa­mu. Ale některé ob­lí­be­né úlo­hy hrá­váme před spo­leč­no­stí a pře­mí­láme v sobě sa­mých to­lik­rát, že se snad­ně­ji do­vo­lá­váme je­ji­ch svě­de­ctví fik­ti­vního než svě­de­ctví sku­teč­no­sti té­měř již úpl­ně za­po­me­nu­té. V ty dny, kdy pa­ní Swannová vřec ne­vy­šla z do­mu, bý­vala oblečena v lehké do­má­cí šaty z kre­p­de­ší­nu, bílého jako prv­ní sníh, nebo někdy také v ty dlouhé, zvar­hán­ko­vané šaty z hed­vábného mu­še­lí­nu, které vy­pa­dají jako zá­plava bílých nebo růžových plá­tek a které by dnes, zce­la ne­prá­vem, má­lo­kdo uz­nal za vhod­né pro zimu. Ne­boť tyto lehké látky a tyto něžné barvy do­dá­valy ženě – v hor­ku teh­de­jších sa­lonů, které bý­valy uzavře­ny těžkými zá­vě­sy a o nichž teh­de­jší spo­leč­ně­ší ro­ma­no­pi­sci ne­do­vedli říci nic e­le­gant­ně­jšího, než že by­ly „tep­loučce vyčalouněny“ – týž zimomřivý vzhled jako růžím, které tam, pře­s to že byla zima, mohly zů­sta­ti vedle ní v prudké čer­ve­no­sti své na­ho­ty, jako kdyby bylo ja­ro. Proto­že kroky bý­valy ztlumeny ko­ber­ci a je­jí útulek bý­val v sa­mých vý­klencích, pa­ní do­mu ne­bý­vala upo­zorněna na váš při­chod tak jako dnes a četla dále, i když jste by­li již té­měř u ní, což ješ­tě zesí­lo­valo ten ro­ma­ne­sk­ní do­jem, ten pů­vab jaké­ho­si od­ha­le­ného ta­jemství, s nímž se dnes setká­váme ve vzpo­mínce na ty šaty, které již tehdy ne­by­ly v mó­dě, které možná jenom

paní Swannová ještě neodložila a které v nás budí představu, že žena, která je nosila, byla jistě nějakou románovou hrdinkou, protože jsme je většinou neviděli téměř nikde jinde než v některých románech Grévillových. Odetta mívala teď, na začátku zimy, ve svém saloně chryzantémy, tak veliké a tak různých barev, jakých u ní Swann dříve nemohl vídávat. Můj obdiv k nim – kdykoli jsem přišel k paní Swannové na některou z těch smutných návštěv, při nichž jsem na ní vlivem svého žalu nalézal všechnu tajemnou poezii matky té Gilberty, již zítra řekne: „Tvůj přítel mne navštívil“ – vyplýval patrně z toho, že jsouce bledě růžové jako hedvábí jejích lenošek ve stylu Ludvíka XIV., sněhově bílé jako její domácí, krepdešínové šaty anebo kovově rudé jako její samovar, doplňovaly výzdobu salonu výzdobou dodatečnou, tak bohatě, tak vybraně, ale živě barvitou, která přes to mívala vždy trvání jenom několikadenní. Ale býval jsem dojat, protože ty chryzantémy nebyly tak pomíjející, ale naopak poměrně trvalé v poměru k těm, také růžovým a také kovově zarudlým tónům, které zapadnuvší slunce tak nádherně rozlévá po zamlženosti křehkých listopadových odpolední a s nimiž jsem se, spatřiv je cestou k paní Swannové, jak na nebi pohasínají, shledával na paletě květů, planoucích barvami. Jako ohně, urvané nějakým slavným koloristou nestálosti ovzduší a slunce a přenesené do lidského příbytku, aby jej zdobily, ty chryzantémy mne přes můj zármutek zvávaly, abych během té čajové hodinky chtivě okoušel tak krátkých listopadových rozkoší, jejichž intimní a tajemnou nádheru přede mnou rozestíraly. Žel, v rozhovorech, které jsem tam slyšel, jsem této nádhery postihnouti nemohl; podobaly se jí velmi málo. I paní Cottardové a třebaže hodina již velmi pokročila, paní Swannová, chtějíc býti hodně přívětivá, říkala: „Ale ne, není pozdě, nedívejte se na hodiny, tolik ještě není, nejdou správně; proč tak pospícháte?“, a nabídla profesorově ženě, která již držela svou kabelku v ruce, ještě jeden dortíček.

„Z tohoto domu není možno odejít,“ řekla paní Bontempsová paní Swannové, zatím co paní Cottardová, v překvapení, že slyší vyjadřovati těmi slovy svůj vlastní dojem, zvolala: „To je to, co si

v duchu stále říkám!"; za tuto poznámku se jí dostalo pochvaly od pánů z Jockey-Clubu, kteří se, jako by byli nadšeni takovou poctou, přeuctivě klaněli, když je paní Swannová představila té drobné, nijak obzvláště milé měšťance, která zůstávala před těmi skvělými Odettinými přáteli jaksi v rezervě, ne-li přímo v tom, čemu říkala „defenziva“, neboť pro věci nejprostší používala vždy slov hodně vznešených.

„To bych ani neřekla, již tři středy jste na mne zapomněla,“ řekla paní Swannová paní Cottardové.

„To je pravda, Odetto, to je už *věčnost*, co jsem vás neviděla. Vidíte, že uznávám svou vinu, ale musím vám říci,“ dodala s jakousi stydlivostí a nejasností, neboť přes to že byla ženou lékaře, nebyla by se odvážila mluvit o revmatismu nebo o zánětu ledvin přímo, „měla jsem různá drobná *trápení*. Každý má něco. A pak, mezi mým mužským služebnictvem vypukla krize. Třebaže nejsem prosáklá svou autoritativností více než kterákoli jiná paní domu, byla jsem nucena, abych dala příklad, propustit svého Vatel, který, jak si myslím, hledal výnosnější místo někde jinde. Ale jeho odchod mne málem ohrozil demisí celého ministerstva. Ani má komorná nechtěla zůstat; byly to homérské scény. Ale já jsem přes to vše pevně udržela kormidlo, a je to opravdu zkušenost, která nebude ztracena. Nudím vás těmito služebnickými trampotami, ale víte stejně dobře jako já, jaké soužení to je, když je člověk nucen provést nějaké změny ve své čeledi.“

„A vaši rozkošnou dcerušku neuvidíme?“ zeptala se.

„Ne, má rozkošná dceruška večerí u jedné své přítelkyně?“ odpověděla paní Swannová a obrátivši se ke mně dodala: „Myslím, že vám napsala, abyste ji zítra navštívil. A vaši mazlíčkové?“ zeptala se profesorovy ženy. Oddychl jsem si zhluboka. Tato slova paní Swannové, dokazující mi, že bych mohl uvidět Gilbertu, kdykoli bych chtěl, mi přinášela právě to dobré, pro co jsem tam přišel a co mi v té době činilo návštěvy u paní Swannové tak nezbytnými.

„Ne, ostatně napíši jí dnes večer. Gilberta a já, my se již nemůžeme uvidět,“ dodal jsem tváře se, jako bych přisuzoval naše rozloučení

nějaké tajemné příčině, což ve mně zase živilo iluzi lásky, podporovanou také tím něžným způsobem, jímž jsem mluvil o Gilbertě a jímž ona mluvila o mně.

„Víte přece, že vás má nekonečně ráda,“ řekla mi paní Swannová. „Vy opravdu zítra nechcete?“

Najednou jsem byl naplněn radostí, neboť právě jsem si řekl:

„Ale konečně, proč ne, když mi to navrhuje sama její matka?“

Ale hned jsem zase upadl do svého zármutku. Báł jsem se, aby Gilberta uviděvši mne zase nemyslela, že má lhostejnost poslední doby byla jen předstírána, a milejší mi bylo prodloužití naše rozloučení. Zatím co paní Swannová mluvila se mnou, paní Bontempsová si stěžovala, jak ji nudí ženy politiků, neboť měla zvyk tvářiti se, jako by celý svět byl směšný a nesnesitelný a jako by ji postavení jejího muže trápilo.

„Což vy,“ řekla paní Cottardové, která naopak byla plna blahovůle ke každému a plna úcty ke všem závazkům, „vy snesete návštěvy padesáti žen doktorů po sobě. Ach, vám je dobře! Já, v ministerstvu, pravda, jsem přirozeně nucena. Ale je to silnější než já, víte, nemohu se ubránit, abych těm úřednickým ženám neřekla tu a tam něco ostrého. A má neteř Albertina je jako já. Nemáte tušení, jak umíněné je to děvče. Minulý týden u mne byla na návštěvě žena státního podsekretáře v ministerstvu financí, která vyprávěla, že se nevyzná v kuchařství. „Ale, paní,“ řekla jí s nejlíbeznějším úsměvem má neteř, „právě vy byste tomu měla rozumět, vždyť váš otec byl kuchtíkem.“

„Ach, to je krásné, to je skvostné,“ řekla paní Swannová. „Ale aspoň pro ty dny, kdy doktor ordinuje, byste měla mít pokojíček se svými květinami, knihami a věcmi, které máte ráda,“ radila paní Cottardové. „Tu máš, plesk sem, plesk tam po tváři. A nic mi ta darebačka předem neřekla, je lstivá jak opice. Máte štěstí, že se dovedete ovládnout; závidím lidem, kteří dovedou utajit své myšlenky.“

„Ale já to nepotřebuji, paní: já nejsem tak umíněná,“ odpověděla přívětivě paní Cottardová. „Především, nemám k tomu téhož práva jako vy,“ dodala poněkud silnějším hlasem, jehož používala pokaždé, když do své řeči vsunula nějakou jemnou pochvalu, nějakou

důmyslnou lichotku, která budila vždy obdiv a pomáhala v kariéře jejímu muži. „A pak, já s radostí dělám vše, co může nějak prospět mému muži.“

„Ale to, paní, je nutno umět. Vy nejste patrně nervózní. Ale já: jakmile vidím, jak žena ministra války dělá grimasy, hned ji začnu napodobovat. To je strašné, taková povaha.“

„Ach, ano,“ řekla paní Cottardová, „slyšela jsem, že má nějakou poruchu lícních nervů. Můj manžel zná také kohosi tam shora, to víte, když si ti páni tak mezi čtyřma očima povídají...“

„Ale podívejte se, paní, to je stejně jako s tím hrbatým šéfem protokolu; pokaždé se to opakuje, není u mne ani pět minut, a já se jistě dotknu jeho hrbu. Manžel mi říkává, že budu příčinou jeho propuštění. Nu dobře, čert vzal ministerstvo! Ano: ‚čert vzal ministerstvo!‘ to jsem si chtěla dát natisknout jako heslo na dopisní papíry. Jsem jista, že vás tím pohoršuji, protože vy jste dobrá, ale já se přiznávám, že mne nic nebaví tak jako takové drobné škodolibosti. Život by bez toho byl příliš jednotvárný.“

A nepřestávala o ministerstvu mluvit, jako by to byl Olymp. Paní Swannová, chtějíc změnit předmět zábavy, se obrátila k paní Cottardové:

„Ale vy jste nějak krásná? *Redfernfecit?*“

„Ne, víte přece, že jsem horlivá příznivkyně Rauthnitzova. Ostatně je to jen přešito.“

„Ale je to velmi chic!“

„Kolik byste řekla?“... Ne, obraťte první cifru.“

„Je to možné? Vždyť to je zadarmo, to je dar! Slyšela jsem, že třikrát tolik.“

„Tak se píší dějiny,“ uzavřela tuto kapitolu doktorova žena. A ukazujíc paní Swannové na svém hrdle stužku, kterou od ní dostala darem, řekla:

„Podívejte se, Odetto. Poznáváte?“

V rozhrnutí jednoho čalounu se objevila obřadně uctivá hlava, předstírající žertem strach, že vyrušuje: byl to Swann.

„Odetto, kníže d'Agrigente, který je u mne v pracovně, se ptá, mohl-li by přijít uklonit se vám. Co mu mám vyřídit?“

„Ale zajisté to, že budu nadšena,“ řekla Odetta spokojeně, nepozbývající při tom klidu, jehož uchování jí bylo tím snadnější, že vždy, i jako kokota, přijímávala návštěvy elegantních mužů. Swann odešel vyřídit svolení a vrátil se i s knížetem, nepřišla-li ovšem zatím paní Verdurinová. Když se s Odettou oženil, požádal ji, aby již nechodila do toho „kroužku“ (měl pro to hodně důvodů, a i kdyby je nebyl měl, přece by to byl udělal, poslouchaje v té věci zákona nevděčnosti, který netrpí výjimek a který jasně ukazoval neprozíravost všech zprostředkovatelů ve věcech lásky nebo jejich nezištnost). Dovolil jí jenom, aby navštívila a sama přijala návštěvu paní Verdurinové dvakrát do roka, ale i to se zdálo čímsi neslýchaným některým věrným, rozhořčeným tou potupou jejich hostitelky, která se tolik let chovala k Odettě, ba i ke Swannovi jako k miláčkům svého domu. Neboť byli-li v jejím kroužku falešní bratříčci, kteří ji mnohdy večer „zradili“ a šli, aniž jí to řekli, na večeři, k níž je pozvala Odetta, jsouce připraveni, že se, budou-li prozrazeni, omluví tím, že byli zvědaví na Bergotta (přes to že paní Verdurinová mínila, že Bergotte ke Swannovým nechodívá a že nemá nadání, snažíc se však při tom podle svého oblíbeného výrazu „přivábiti“ ho k sobě), kroužek měl také své „fanatiky“. A tito horlivci, neznajíce těch zvláštních ohledů, odvracejících mnohdy lidi od rázného činu, jehož provedení má někoho mrzet, přáli by si, ale nedosáhli toho, aby se paní Verdurinová přestala s Odettou vůbec stýkat a znemožnila jí tím, aby s opravdovou uspokojeností a s úsměvem říkala:

„Od té doby, co nastal Rozkol, chodíváme k paní Verdurinové velmi zřídkka. Dokud byl můj manžel ještě svoboděn, to bylo ještě možné, ale v manželství to nebývá vždy tak snadné... Pan Swann, mám-li vám říci pravdu, nemá paní Verdurinovou dvakrát rád a nijak by ho to netěšilo, kdybych ji navštěvovala tak jako dříve. A já, poslušná manželka...“ Swann doprovázel svou ženu k večeři u Verdurinů, ale vyhýbal se salonu, když paní Verdurinová přišla navštívit Odettu. Proto také, byla-li v saloně paní Verdurinová, kníže Agrigentský

přicházel sám. Ostatně sám také býval Odettou představen, protože jí bylo milejší, aby paní Verdurinová neslyšela bezvýznamná jména a aby, vidouc kolem sebe nejednu neznámou tvář, mohla se domnívati, že je ve společnosti samých vznešených aristokratů; byl to výpočet, který se povedl tak dobře, že paní Verdurinová řekla večer s odporem svému muži:

„To je mně pěkná společnost! Celý výkvět reakce tam byl!“

Odetta žila vzhledem k paní Verdurinové v iluzi opačné. Ne že by ten salon tehdy již aspoň začínal býti tím, čím jej jednoho dne uvidíme. Paní Verdurinová nebyla v té věci ještě ani v období inkubace, během něhož bývají na čas přerušeny slavnosti, při nichž by se skvělé a vzácné prvky, nově získané, utopily v záplavě bezvýznamností, takže bývá raději vyčkáváno, až tvůrčí moc deseti spravedlivých, jež se podařilo „přivábiti“, jich zplodí sedmdesátkrát tolik. Ježto Odetta jistě zamýšlela něco takového, paní Verdurinová si stanovila za konečný cíl „vyšší kruhy“, ale její útočná pásma byla ještě tak úzká a ostatně od těch, na nichž Odettě kynula jakási naděje úspěchu a vítězství, ještě tak vzdálená, že Odetta neměla nejmenšího tušení o strategických plánech, které si vypracovala paní Verdurinová. A mluvil-li s ní někdo o paní Verdurinové jako o snobce, Odetta se smála a říkala jistě s největší upřímností:

„Pravý opak je pravdou. Především k tomu nemá základů, nikoho nezná. A pak, to je nutno přiznati jí, že je spokojena s tím, co má. Ne, ne, ona miluje jenom své středy a příjemné causeury.“

A potají záviděla paní Verdurinové (třebaže se nevzdávala naděje, že se jim nakonec také naučí) ta umění, jimž prisuzovala tak veliký význam, třebaže jenom odstiňují neexistující, modelují prázdno a jsou jasně řečeno jen Uměními Nicoty: umění (hostitelky) dovésti „shromáždití“, „seskupiti“, „uplatniti“, „sebe zapřítí“ a sloužiti za „styčný bod“ všech členů společnosti.

Jistě však působilo na přítelkyně paní Swannové mocným dojmem, viděly-li u ní ženu, kterou si obyčejně představovaly jenom v jejím vlastním saloně, obklopenou nerozlučným kruhem zvaných hostí, celou tou skupinkou, kterou teď s úžasem viděly jaksi zob-

razenu, shrnutu, zhuštěnu do jediné lenošky v podobě paní Verdurinové, stavší se návštěvnicí, teple zabalenou do pláště, vycpaného potápčím peřím, tak měkoučkým jako bílé kožišiny, ležící na zemi v tom saloně, v němž paní Verdurinová sama byla salonem. Nejnesmělejší ženy se z uctivosti chtěly vzdálit a používajíce množného čísla, jako když chceme upozorniti také ostatní, že je rozumnější neunavovati příliš rekonvalescentku, která poprvé vstala z lože, říkaly: „Odetto, my vás opustíme.“ Záviděly paní Cottardové, kterou paní Verdurinová oslovovala křestním jménem.

„Odvedu vás s sebou?“ řekla jí paní Verdurinová, která se nikdy nedovedla smířit s představou, že některá z jejích věrných, místo aby šla s ní, by zůstala raději u Odetty.

„Ale paní je tak laskava a zaveze mne domů,“ odpověděla paní Cottardová, nechtějíc, aby se zdálo, že kvůli nějaké bytosti slavnější zapomíná, že přijala nabídku paní Bontempsové, která byla ochotna vzít ji do svého ministerského vozu. „Přiznávám se, že jsem neobyčejně vděčná přítelkyním, které mne vezmou laskavě do svých povozů. Je to pro mne, která nemám svého vlastního kočího, opravdové štěstí.“

„Tím spíše,“ odpověděla paní Verdurinová (neodvážujíc se celkem nic namítat, protože paní Bontempsovou trochu znala a pozvala ji právě ke svým středečním večírkům), „že u paní de Crécy nejste blízko svého bydliště. Ach, Bože můj, já se nikdy nenaučím říkat paní Swannová.“

Lidé neoplývající v jejím kroužku duchaplností se znamenitě bavívali, tváříce se, že si nemohou zvyknouti, aby Odettě říkali paní Swannová. „Jsem tak zvyklý říkati paní de Crécy, že bych se byl málem zase zmýlil.“ Jenom paní Verdurinová, kdykoli mluvila s Odettou, se mýlila stále a dělala to úmyslně.

„Nebojíte se, Odetto, bydleti v této ztracené čtvrti? Zdá se mi, že bych se večer cestou domů trochu bála. A pak, je tu tak vlhko. To jistě neslouží valně lišežům vašeho chotě. Nemáte tu aspoň krysy?“

„Ale kdepak! To je děsné!“

„Tím lépe, slyšela jsem to. Jsem ráda, že to není pravda, protože se jich hrozně bojím a nikdy bych k vám již nepřišla. Na shledanou, má drahá, a brzy, víte přece, jak ráda vás vidím. Neumíte uspořádat chryzantémy,“ řekla při odchodu Odettě, která vstávala, aby ji doprovodila. „Jsou to květy japonské, je nutno rozestavovat je tak, jak to dělají Japonci.“

„Nejsem téhož názoru jako paní Verdurinová, třebaže v jiných věcech je pro mne její slovo zákonem. Jenom vy, Odetto, dovedete vyhledat tak krásné chryzantémy,“ prohlásila paní Cottardová, když se za „patronkou“ zavřely dveře.

„Milá paní Verdurinová nebývá vždy shovívavá ke květinám jiných lidí,“ odpověděla přívětivě paní Swannová.

„U koho kupujete, Odetto,“ zeptala se paní Cottardová, nechtějíc, aby se kritizování paní Verdurinové prodlužovalo... „U Lemaître? Před Lemaîtreovým měli nedávno keříček, pro který jsem se dopustila šílenství.“

Ale z ostýchavosti odepřela říci něco určitějšího o ceně květiny a řekla jenom, že profesor, „který se přece tak hned nerozčilí“, vypadl ze svého obvyklého klidu a řekl jí, že nezná hodnotu peněz.

„Ne, ne, mně dodává květiny jenom Debac.“

„Mně také,“ řekla paní Cottardová, „ale přiznávám se, že jsem mu tu a tam nevěrná s Lachaumem.“

„Ach tak, vy ho podvádíte s Lachaumem, to mu povím,“ odpověděla Odetta, která se snažila, aby byla duchaplná a aby ve svém saloně, v němž se cítila volněji než v kroužku u Verdurinů, řídila zábavu svých hostí. „Ostatně Lachaume je opravdu čím dále tím dražší; jeho ceny jsou přemrštěné, víte, pokládám jeho ceny za neslušné!“ dodala se smíchem.

Paní Bontempsová, která často říkávala, že k Verdurinům nechce jít, jsouc teď nadšena, že tam byla na středy pozvána, počítala zatím, jak by se k nim dostala co nejčastěji. Nevěděla, že paní Verdurinová si přeje, aby u ní ani jedna středa nebyla vynechána; a byla také z těch málo vyhledávaných hostí, kteří, jsou-li někam pozváni na celou „sérii“ návštěv, nechodívají tam tak jako ti, kteří dovedou

hostitelku potěšit vždy, kdykoli mají volnou chvíli a zatouží vyjít si někam na návštěvu; byla z těch, které se naopak zřeknou prvního a třetího večírku, představující se, že jejich nepřítomnost bude upozorována, a rezervují si večírek druhý a čtvrtý; vyjma případů, kdy by se dověděli, že třetí bude obzvláště skvělý, neprohřeší se proti tomuto pořádku, omlouvajíce se, že „posledně nemohli bohužel přijít“. Proto paní Bontempsová počítala, kolik střed bude ještě do Velikonoc a jakým způsobem by se jí podařilo přijít k Verdurinům o jednu více, aniž by to vypadalo, že se vtírá. Počítala, že paní Cottardová, s níž teď pojede domů, jí dá nějaké vodítko v té věci.

„Ach, paní Bontempsová, vidím, že vstáváte. To je od vás velmi zlé, že dáváte takto znamení k odchodu. Jste mi přece dlužna náhradu za to, že jste mne nepřišla navštívit minulý čtvrtek... Nu tak, posaďte se ještě na chvíli. Beztak již nikam před večerí nepůjdete. Vy se opravdu nedáte zlákat?“ dodala paní Swannová, podávajíc při tom talíř s pečivem: „Víte, že to není docela nic špatného, tyto drobtý. Na pohled se to ani nezdá, ale ochutnejte, uvidíte.“

„Naopak, vypadá to velice rozkošně,“ odpověděla paní Cottardová; „u vás, Odetto, není nikdy nouze o živobytí. Nepotřebuji se vás ani ptát na výrobce, vím, že objednáváte vše u Rebatteta. Já jsem vybíravější. Drobné pečivo a všechny mlsky kupuji často u Bourbonneuxa. Ale to přiznávám, že tam nedovedou dělat mraženou. Rebattet naopak ve všem, co je od ledu, limonády nebo sorbety, je umělec. Můj manžel by řekl, že je to nec plus ultra.“

„Ale toto je zcela prostě upečeno zde. Opravdu ne?“

„Nebudu moci večereti zde,“ odpověděla paní Bontempsová, „ale na okamžik si ještě sednu, víte, je mi to rozkoší, pohovořit si s tak inteligentní ženou, jako jste vy.“

„Řeknete patrně, že jsem všetečná, Odetto, ale ráda bych věděla, co soudíte o klobouku paní Trombertové. Víím, že veliké klobouky jsou v módě. Ale přes to, není to trochu přepjaté? A vedle toho, v němž ke mně nedávno přišla, ten, který nosila předtím, byl takřka mikroskopický.“

„Ale kdepak, já a inteligentní,“ řekla Odetta, soudíc, že je dobře říci to. „Já jsem vlastně taková lehkověrnice, která věří všemu, co jí kdo řekne, a trápí se pro každou hloupost.“

A naznačila, že z počátku velmi trpěla tím, že se vdala za muže, jako byl Swann, který žil příliš svým vedlejšími zábavám a klamal ji. Mezitím kníže d'Agrigente, slyše ta slova: „já a inteligentní“, uznal, že by bylo jeho povinností protestovati proti nim, ale neměl mnoho konverzačního nadání.

„Taratata,“ zvolala paní Bontempsová, „vy že nejste inteligentní!“

„Opravdu, řekl jsem si: Co to slyším?“ vmísil se do řeči kníže, chytaje se těchto slov. „Jistě mne ošálil sluch.“

„Ale ne, ujišťuji vás,“ řekla Odetta, „jsem v podstatě jen taková drobná měštka, velmi urážlivá, plná předsudků, žijící ve svém ústraní, a zvláště velmi hloupá.“

A chtějíc se zeptati, co dělá baron de Charlus, řekla mu:

„Nebyl jste s milým baronetem?“

„Vy, hloupá!“ zvolala paní Bontempsová. „A co byste potom řekla o všech těch ženách úřednických Excelencí, které dovedou mluvit jenom o švadlenách!... Podívejte se, paní, není tomu ani týden, co jsem se před ministrovou školství zmínila o *Lohengrinovi*. Odpověděla mi: „*Lohengrin*? Ach, ovšem, poslední revue ve Folies-Bergères, je prý to strašně komické.“ No tak, paní, co chcete víc, to přece člověka musí dopálit, slyší-li něco takového. Měla jsem chuť vrazit jí políček. Však vy znáte mou povahu. Nu, pane, řekněte,“ obrátila se ke mně, „nemám pravdu?“

„Slyšte,“ řekla paní Cottardová, „člověk je přece omluvitelný, odpoví-li poněkud podivně, když se ho zeptáte tak z ničeho nic, aniž jste ho napřed na svou otázku připravila. Znímá to z vlastní zkušenosti, protože také paní Verdurinová je zvyklá, útočiti tak nečekaně na své hosty.“ „Když o ní mluvíte,“ zeptala se paní Bontempsová paní Cottardové, „nevíte, kdo tam, u paní Verdurinové, ve středu bude... Ach, vzpomínám si teď, že jsme přijaly pozvání na příští středu. Nepovečeřela byste od středy za týden s námi? Jely bychom pak

k Verdurinovým společně. Neosměluji se jaksi jít tam sama; nevím, proč mi ta dáma naháněla vždy tolik strachu.“

„To vám povím,“ odpověděla paní Cottardová, „u paní Verdurinové vás leká její hlas. Ale co chcete, nemá každý tak pěkný hlas jako paní Swannová. Ale jen co s ní promluvíte a ,ledy budou prolomeny‘, jak říkává paní Verdurinová. Neboť v jádře je to paní velmi laskavá. Ale chápu váš dojem zcela dobře, není to nikdy příjemné octnouti se v neznámé končině.“

„Vy byste u nás také mohla povečeřet,“ řekla paní Bontempsová paní Swannové. „Po večeři bychom šly všechny společně k Verdurinům verdurinovat; a kdyby se to mělo skončit tím, že paní hostitelka by ve mně nenašla zalíbení a nepozvala mne již, bavily bychom se my tři spolu; cítím, že to by mne tak ještě nejvíce bavilo.“

Ale toto tvrzení nebylo patrně tak zcela pravdivé, neboť paní Bontempsová se ptala:

„Kdo myslíte, že tam od středy za týden bude? Co tam bude? Nebude tam aspoň příliš mnoho lidí?“

„Já tam nepůjdu jistě,“ řekla Odetta. „My se tam jen na chvíli ukážeme poslední středu. Je-li vám to jedno, počkat až do té doby...“ Ale bylo zřejmo, že paní Bontempsové se tento odkladný návrh nezdá nikterak lákavým.

Třebaže duchovní hodnoty nějakého salonu a jeho elegance bývají obvykle spíše v poměru opačném než přímém, je nutno, protože Swannovi se paní Bontempsová zdála velmi příjemnou, domnívati se, že každý dobrovolný úpadek činí člověka méně náročným k lidem, s nimiž svolí stýkati se, a to méně náročným k jejich duševním vlastnostem stejně jako ke všemu ostatnímu. A je-li to pravda, duševní kultura lidí, ba i jejich řeč, upadá se zánikem jejich neodvislosti stejně jako tomu bývá u celých národů. Jedním z důsledků takového shovívavého posuzování je zhoršení té lidské náklonnosti pokládati počínajíc jistým věkem za příjemná slova, která chválí naši duchaplnost a naše sklony a povzbuzují nás, abychom je pěstovali; je to věk, kdy slavnému umělci je společnost žáků, kteří s ním nemají společného nic než jeho učení a kteří ho nadšeně velebí

a poslouchají, milejší než společnost originálních tvůrčích duchů; věk, kdy vynikající muž nebo žena, žijící pro nějakou lásku, uznávají ve společnosti za nejinteligentnějšího člověka, který je možná zcela bezvýznamný, ale jehož nějaká věta ukázala, že dovede pochopiti a oceniti, co znamená život zasvěcený galantnosti, a tím příjemně polichotila rozkošnické zálibě milence nebo milenky; byl to také věk, kdy Swann, stav se manželem Odettiným, rád slyšival paní Bontempsovou říkat, že je to směšné zváti k sobě jen vévodkyně (usuzuje z toho právě naopak, než by to byl dříve udělal u Verdurinů, že je to znamenitá žena, velmi duchaplná a nikterak snobská) a rád jí vyprávěl historky, při nichž se „svíjela smíchem“, protože je neznala a protože ostatně rychle „chápala“, ráda se bavila a ráda polichotila.

„Doktor tedy není tak zblázněn do květin jako vy,“ řekla paní Swannová paní Cottardové.

„Ach, víte přece, že můj muž je mudrc; je umírněný ve všem. Ale jednu vášeň má přece.“

S okem zářícím zlomyslností, radostí a zvědavostí se paní Bontempsová zeptala:

„Kterou, paní?“ A paní Cottardová s velikou prostotou odpovíděla:

„Četbu.“

„Ach, to je u manžela vášeň velmi pokojná!“ zvolala paní Bontempsová potlačujíc satanský smích.

„Sedí-li doktor u knihy, to víte!“

„To vás tedy, paní, nijak příliš neznepokojuje...“

„I znepokojuje! ... kazí si oči. Ale teď se k němu již vrátím, Odetto, a přijdu zatukat na vaše dveře při nejbližší příležitosti. Když tak mluvíme o těch očích, slyšela jste již, že dům, který paní Verdurinová nedávno koupila, bude míti elektrické osvětlení? Nezvěděla jsem to pomocí své tajné policie, ale z jiného pramene: řekl mi to sám Mildé, který jí to zařizuje. Vidíte, já své autory cituji! I v pokojích budou elektrické lampy se stínidly, jimiž světlo bude procházet. To je zřejmě půvabný přepych. Ostatně naše současnice chtějí stůj co stůj něco nového. Švagrová jedné mé přítelkyně má ve svém pokoji

telefon! Může si vyřídit objednávky u svého dodavatele pěkně přímo z domu! Přiznám se, že jsem se zcela hloupě snažila dostat se k ní nějak na návštěvu, abych si mohla zatelefonovat. Velice mne to láká, ale spíše u přítelkyně než u mne doma. Myslím, že bych neměla ráda telefon ve svém domě. Z počátku to člověka baví, ale potom je to jistě strašně nepříjemné tím svým neustálým zvoněním. Ale půjdu, Odetto, nezdržujte již paní Bontempsovou; chce mne vzít s sebou, a já již chtě nechť musím jít; vy jste mi to pěkně nadrobila, přijedu domů později než můj manžel.“

A já také jsem byl nucen vrátit se domů, ještě než jsem mohl okusit těch zimních radostí, jejichž nádhernou schránou se mi zdály, když jsem přišel, chryzantémy. Radosti nepřišly, přes to že paní Swannová nikterak nevypadala, jako by ještě něco očekávala. Dala odnésti čaj, jako by říkala: „Zavíráme!“ A nakonec mi řekla:

„Vy tedy opravdu odcházíte? Nu tak, *good bye!*“

Cítil jsem, že bych ty neznámé radosti nepoznal, ani kdybych ještě zůstal, a že mne o ně neolupoval jen můj smutek. Či nebyly snad na této cestě hodin, které v okamžiku odchodu letí vždy tak rychle, a byly snad spíše na nějaké cestičce vedlejší, které jsem neznal a na kterou by bylo třeba odbočiti? Dosáhl jsem aspoň cíle své návštěvy. Gilberta se doví, že jsem navštívil její rodiče, když nebyla doma, a že jsem, jak to stále opakovala paní Cottardová, „najednou, jedním rázem dobyl paní Verdurinové“, kterou, jak dodávala doktorova žena, ještě nikdy neviděla tak „rozpovídanou“. „Máte jistě něco společného s ní,“ řekla. Doví se, že jsem o ní mluvil, jak bylo mou povinností, velmi něžně, ale že nemám té neschopnosti žít bez rozhovorů s ní, neschopnosti, o níž jsem soudil, že je základem její nudy, kterou v poslední době v mé společnosti cítila. Řekl jsem paní Swannové, že se již nemohu s Gilbertou setkat. Řekl jsem to, jako bych se byl rozhodl nikdy s ní již nemluvit. A dopis, který Gilbertě pošlu, bude napsán v témž smyslu. Ale ve svém nitru, abych si dodal odvahu, jsem si umiňoval jen několikadenní neústupné odhodlání. Říkal jsem si:

„To je poslední schůzka, k níž mne vybízí, kterou odmítám; k příští již svolím.“ Abych si uskutečnění naší rozluky usnadnil, nepředstavoval jsem si ji definitivní. Ale cítil jsem při tom, že definitivní patrně bude.

První leden mi byl toho roku obzvláště bolestný. Každý první leden, který znamená nějaký časový mezník a výročí, je bolestný pro člověka nešťastného. Ale je-li příčinou toho na příklad ztráta nějaké milované bytosti, utrpení spočívá jenom v živějším srovnávání s minulostí. V mém případě se k tomu přidružovala neujasněná naděje, že Gilberta, chtějíc mi poskytnouti příležitost, abych dal první podnět ke smíru, a vidouc, že jsem to neudělal, čekala jenom na první leden, aby měla příležitost napsati mi: „Ale co je s vámi, nemohu se vás dočkat, přijďte, ať si vše zcela upřímně povíme; nemohu tak žít, musím vás občas vidět.“ Hned v posledních dnech starého roku se mi takový dopis zdál zcela pravděpodobný. Možná, že pravděpodobný nebyl, ale k tomu, abychom jej za takový pokládali, stačí naše touha, naše potřeba toho, aby takový byl! Voják je přesvědčen, že jistá, do nekonečna prodlužitelná lhůta uplyne, než bude zabit, zloděj, než bude chycen, a lidé vůbec, než zemřou. Je to škapulíř, chránící jednotlivce – a někdy i celé národy – ne před nebezpečím, ale před strachem z nebezpečí, ve skutečnosti před vírou v nebezpečí, což v jistých případech umožňuje stavěti se mu neohroženě tváří v tvář, aniž bylo třeba neohroženým býti. Důvěra tohoto druhu, tak málo oprávněná, posiluje milence, doufajícího v usmíření, v nějaký dopis. K tomu, abych nečekal na dopis, by stačilo, abych přestal toužiti po něm. Byť se člověk k ženě, kterou ještě miluje, vědomě choval s jakoukoli lhostejností, přece jí přisuzuje řadu myšlenek – třebaže snad jsou to myšlenky, plné lhostejnosti k němu – úmysl vysloviti je, zkrátka nějaké vnitřní dění, v němž je on předmětem snad antipatie, ale také trvalé pozornosti. Abych si naopak představil, co se děje v Gilbertě, k tomu by bylo třeba, abych mohl zcela prostě již tohoto prvního ledna předem vytušiti, co bych cítil prvního ledna některého z příštích let, kdy pozornost, mlčením, něžné přátelství nebo naopak chlad Gilbertin by přešly, aniž by

mnou byly zpozorovány, a kdy bych si ani nevzpomněl, ba nemohl vůbec vzpomenuti na to, abych usiloval o řešení problémů, kterých by pro mne pak již nebylo. Když člověk miluje, láska je příliš velká, aby se celá vešla do nás; vyzařuje k milované bytosti, setkává se v ní s povrchem, který ji zarazí a přinutí, aby se vrátila k svému východisku, a právě tento zpětný odraz své vlastní lásky nazýváme city milované bytosti a jsme jím okouzleni, protože nepoznáváme, že je to jen odraz našich vlastních citů. První leden odbil všechny své hodiny, aniž jsem tento dopis od Gilberty dostal. A ježto jsem několik dopisů, opožděných přetížením pošt v té době, dostal teprve 3. a 4. ledna, stále ještě jsem doufal, ale ovšem čím dále tím méně. Následujících dnů jsem velmi plakal. Příčinou toho bylo jistě to, že jsem byl, když jsem se zříkal Gilberty, méně upřímný, než jsem myslel, takže jsem si stále uchovával tu naději, že od ní k Novému roku dostanu dopis. A vida teď, že naděje je vyčerpána dříve, než jsem měl čas zajistiti se předem nějakou nadějí jinou, trpěl jsem jako nemocný, který vypotřeboval svou skleničku morfia, nezásobiv se již předem novou. Ale možná, že ve mně – a tato dvě vysvětlení se nevylučují, neboť jeden a týž cit je často složen z prvků úplně si odporujících – naděje, že konečně přece dostanu dopis, přiblížila ke mně Gilbertin obraz, a obrodila vzrušené dojmy, které ve mně dříve probouzívalo očekávání návštěvy u ní, pohled na ni a její chování ke mně. Bezprostřední možnost smíru potlačila tu věc, jejíž úžasnosti si neuvědomujeme: rezignaci. Neurastenici nemohou věřiti lidem, kteří je ujišťují, že se pozvolna uklidní, zůstanou-li ležet v posteli a nebudou-li při tom čísti poštu ani noviny. Domnívají se, že taková životospráva jejich nervóznost ještě zhorší. Stejně milenci, dívající se na to z hlediska svého stavu, který je zcela opačný, a nepokoušejíce se ani vyzkoušeti to, nemohou uvěřiti v blahodárnost rezignace.

Míval jsem tak silná tlučení srdce, že mi snížili dávky kofeinu; tlučení přestala. A tu jsem rozvažoval, nebyl-li částečně právě kofein příčinou té úzkosti, kterou jsem pociťoval, když jsem se poznenáhlu rozcházel s Gilbertou, a kterou jsem pokaždé, když se obnovila, přisuzoval bolesti, že již svou přítelkyni nevidím nebo že jsem

v nebezpečí, že ji uvidím vždy jen v tak mrzuté náladě. Ale byl-li tento lék nějakou příčinou mých utrpení, která by si pak má obraznost klamně vysvětlovala (a to by nebylo nic neobyčejného, protože příčinou nejbolestnějších duševních muk bývá u milenců často zvyk tělesného styku se ženou, s níž žijí), bylo to jen na způsob jakéhosi kouzelného nápoje, který ještě dlouho potom, když byl vypit, poutá Tristana k Isoldě. Neboť fyzické zlepšení, které ve mně nastalo téměř ihned po zmenšení kofeinových dávek, nezastavilo vývoje mých útrap duševních, které požívání tohoto léku, když ne přímo vzbudilo, možná aspoň zesílilo.

Když se přiblížilo patnáctého ledna, jakmile mé naděje, že dostanu k Novému roku dopis, byly zklamány a zesílená bolest, která toto zklamání doprovázela, utišena, vrátil se mi opět můj „předsváteční“ žal. A nejkrutějším v něm bylo možná zase to, že já sám jsem byl jeho podvědomým, dobrovolným, nelítostným a trpělivým strůjcem. Jedinou věcí, na níž jsem lpěl, byly mě styky s Gilbertou, a přece já sám jsem pracoval k tomu, abych je znemožnil, vytvářeje pozvolna prodlužováním svého odloučení od ní ne její lhostejnost ke mně, ale to, co konec konců se jí vyrovnává: svou lhostejnost k ní. O pozvolnou a krutou sebevraždu toho já, které ve mně milovalo Gilbertu, jsem usiloval s vytrvalostí a s jasným vědomím nejenom o tom, co dělám v přítomnosti, ale také o tom, co z toho vyplyne pro budoucnost; věděl jsem nejen to, že po uplynutí jistého období nebudu Gilbertu již milovat, ale také to, že ona sama toho bude litovat a že pokusy, které pak učiní, aby se se mnou zase setkala, budou stejně marné jako dnes, ne však již proto, že bych ji miloval příliš, ale proto, že jistě budu milovati nějakou jinou ženu, po níž budu toužiti a kterou budu očekávat po celé hodiny, z nichž se neodvážím věnovati ani vteřinu Gilbertě, která mi pak nebude již ničím. A pravděpodobně v témž okamžiku, kdy jsem Gilbertu (protože jsem byl rozhodnut nesetkati se s ní již, leč že by mne jasně požádala o vysvětlení nebo vyznala mi úplně svou lásku, kteréžto možnosti neměly již naděje na uskutečnění) již ztratil a miloval ji při tom dále, cítil jsem vše to, čím mi byla, jasněji než loňského roku, kdy jsem trávil všechna odpoledne s ní

úplně podle své vůle, domnívaje se, že naše přátelství nic nemůže ohrozit, a myšlenka, že jednoho dne budu totéž cítit k nějaké jiné ženě, mi v té chvíli byla patrně odporná, protože mne olupovala nejen o Gilbertu, ale také o mou lásku a o mé utrpení. O mou lásku a o mé utrpení, v nichž jsem se s pláčem snažil pochopit právě to, čím mi Gilberta je, a o nichž jsem byl nucen uznat, že nepatří výlučně jenom jí a že budou dříve nebo později údělem té či oné jiné ženy. Člověk je tedy tak jsem aspoň tehdy myslel – vždy odpoután od lidí; miluje-li, cítí, že ta jeho láska nemá jejich jméno, že se v budoucnosti bude moci znovu zrodit a že se snad již v minulosti někdy zrodila k nějaké jiné ženě. A v době, kdy nemiluje, přemýšlí-li filozoficky o tom, jaké nesrovnalosti jsou v lásce, uvědomí si, že je to to, že té lásky, o níž teď tak klidně mluví, tehdy nepocítil, a že ji tedy nezná, protože znalost těchto věcí je nestálá a netrvá déle než skutečný cit. Bylo by ovšem ještě kdy upozornit Gilbertu, že ta budoucnost, kdy ji nebudu již milovat a kterou mi mé utrpení pomáhalo vytušit, třebaže jsem si ji ještě nedovedl představit jasně, se pozvolna utváří, a že její příchod, není-li hrozivě blízký, je aspoň neodvratný, pakliže ona, Gilberta, sama mi nepřijde na pomoc a nezničí hned v zárodku mou budoucí lhostejnost. Kolikrát jsem se již již chystal, že napíši nebo že půjdu říci Gilbertě: „Dejte si pozor, je to mé rozhodnutí, a toto, co dělám, je poslední můj krok. Vidím vás naposledy. Zanedlouho vás již nebudu milovat.“ Ale nač to? Jakým právem bych mohl vyčítat Gilbertě lhostejnost, kterou jsem, nepokládaje to za žádné provinění, projevoval ke všemu ostatnímu? Naposledy! Mně se to zdálo čímsi úžasným, protože jsem Gilbertu miloval. Na ni by to však působilo patrně stejným dojmem jako ty dopisy, v nichž nás přátelé žádají, aby nás směli, ještě než odjedou z vlasti, navštívit, což jim, jako nudným ženám, které nás milují, odmítneme, protože máme právě v programu nějakou zábavu. Čas, který máme denně k dispozici, je pružný: vášně, které sami prožíváme, jej roztahují, ty, které vnukáme jiným, jej zúžují a zvyk jej vyplňuje.

Nemělo by to ostatně smysl, abych s Gilbertou mluvil, neslyšela by mne. Představujeme si vždy, když mluvíme, že naslouchají naše

uši, náš duch. Má slova by dospěla k Gilbertě jen jaksi oklikou, jako kdyby před tím, než k ní dolétnou, byla nucena proběhnouti řítící se záclonou vodopádu, tedy k nepoznání změněná, směšně znějící, nemající již vůbec žádný smysl. Pravda, kterou vkládáme do slov, si nerazí svou cestu přímo, není obdařena zřejmostí neodolatelnou. Je třeba, aby uplynulo hodně času, než se v nich zformuje pravda téhož řádu. Tak se stává, že politický odpůrce, který přes všechny rozumové důvody a přes všechny důkazy pokládal stoupence opoziční strany za zrádce, sám přijme za svůj onen zavrhaný program, jehož se ten, který se dříve bezvýsledně snažil rozšířit jej, již vzdal. A podobně umělecké dílo, které se obdivovatelům, čtoucím je nahlas, zdálo ukazovati známky geniálnosti, ale těm, kteří naslouchali, jen bezvýznamný a umělecky nezdravý obraz, bude těmito posledními prohlašováno za veledílo, ale příliš pozdě, aby to autor ještě zvěděl. Podobně v lásce, byť dělal člověk cokoli, překážky nemohou býti prolomeny zvenčí tím, koho uvádějí v zoufalství; a teprve tehdy, až si jich již ani nevšimne, najednou vlivem práce z jiné strany, práce, vykonané v nitru té, která dříve nemilovala, tyto překážky, na něž bylo kdysi bezvýsledně útočeno, padnou, ale jejich pád bude již bezvýznamný. Kdybych byl přišel ohlásit Gilbertě svou budoucí lhostejnost a upozornit ji na prostředek, kterým by tomu mohlo býti zabráněno, vyvodila by i z tohoto mého kroku, že má láska k ní a má potřeba styku s ní jsou ještě větší, než myslela, a její nuda v mé společnosti by se tím ještě zvýšila. A je ostatně jistě pravda, že právě tato láska mi různými, úplně si odporujícími duševními stavy, které ve mně střídala, pomáhala, abych konec této lásky předvídal lépe než ona. A přece bych byl možná o této výstraze, dopisem nebo ústně, uvědomil Gilbertu teprve tehdy, až by uplynula delší doba, během níž bych ji já sice stále více pohřešoval, ona však stále důrazněji cítila, že ji neprohřešuji. Bohužel, několik dobře nebo snad i špatně smýšlejících lidí s ní o mně mluvilo způsobem, který v ní jistě vzbudil dojem, že jsem je o to prosil. Pokaždé, když jsem se tak dověděl, že Cottard nebo má matka, ba dokonce také pan de Norpois neobratnými slovy úplně znehodnotili celou tu oběť, kterou jsem

právě vykonal, a zhatili výsledek mé zdrženlivosti, budíce svými slovy dojem, že jsem ji již odložil, býval jsem dvojnásob rozmrzelý. Především jsem byl nucen datovati znovu teprve od toho dne své trapné, ale plodné vzdalování se od Gilberty, které ti nepříjemní vetřelci přerušili a tím jaksi anulovali. Ale mimo to bych teď již neměl takovou radost ze setkání s Gilbertou, která se teď na mne již nedívala jako na člověka důstojně se odříkajícího, ale jako na tvora, usilujícího potají o schůzku, k níž milostivě svolila. Proklínal jsem tato bezúčelná žvanění lidí, kteří často, aniž nám snad chtěli uškoditi nebo prokázati nějakou službu, ale prostě jen tak, jen aby se vymluvili, a někdy také proto, že my sami jsme se tomu neubránili při rozhovoru s nimi, a proto, že jsou (stejně jako my) prostořecí, způsobují nám tolik zla. Je pravda, že v té neblahé práci, pomáhající zničiti naši lásku, jsou daleci toho, aby hráli stejnou úlohu jako ty dvě osoby, které, jedna z přemíry dobrotivosti a druhá ze zloby, mají zvyk zkaziti vše právě ve chvíli, kdy se to mělo urovnati. Ale těmto dvěma osobám nezazlíváme tak jako takovým nevítaně ochotným Cottardům, protože tou první z nich jsme my sami a tou druhou je bytost, kterou milujeme.

Ježto však paní Swannová mne téměř pokaždé, když jsem ji navštívil, zvala, abych přišel posvačit s její dcerou, a vybízela mne, abych odpovídal přímo jí, psával jsem Gilbertě často, a v této korespondenci jsem nevybíral slov, která by ji mohla, jak se mi zdálo, přesvědčiti, nýbrž snažil jsem se jenom vyhloubiti nejkldnější řečiště proudění svých slz. Neboť lítost stejně jako touha se nesnaží o analyzování sebe, ale o ukojení; člověk, když začne milovat, netráví čas přemítáním o tom, co je jeho láska, ale přípravou možností zítřejší schůzky se svou milou. A když se své lásky odřekne, nesnaží se poznati svůj žal, ale přemýšlí, jak by na něj tu, která je jeho příčinou, nejdojemnějším způsobem upozornil. Říká při tom věci, jež potřebuje říci a jež ten druhý nechápe; mluví tedy jen sám pro sebe. Psal jsem jí: „Myslíval jsem, že něco takového není ani možné. Žel, vidím, že to není tak nesnadné.“ Anebo jsem také říkal: „Neuvidím vás patrně již nikdy,“ a říkal jsem to vystříhaje se stále necitelně studenosti,

kteřou by mohla pokládat za afektovanou, a tato slova, když jsem je psal, mne nutila k pláči, protože jsem cítil, že vyjadřují ne to, co bych říci chtěl, ale to, co se skutečně stane. Neboť při příští žádosti o schůzku, kterou mi vzkáže, budu mít patrně ještě stejnou odvahu odmítnouti ji jako dnes, a takovým neustálým odmítáním dospěji pozvolna patrně až k okamžiku, kdy působením toho, že jsem ji již tak dlouho neviděl, nebudu ani toužiti po tom, abych ji ještě spatřil. Plakal jsem, ale stále ještě jsem znal sladkost, a měl odvahu k tomu, abych obětoval štěstí, jímž by mi byla schůzka s ní, možnosti, že se jí budu jednoho dne zdát příjemným, jednoho dne, žel! kdy mi již bude zcela jedno, zdám-li se jí příjemným nebo ne. I předpoklad, tak málo ovšem pravděpodobný, že mne, jak to při poslední mé návštěvě u ní tvrdila, v té chvíli ještě miluje, že příčinou toho, co jsem pokládal za nudu, pocitovanou ve společnosti někoho, kdo se nám již omrzel, byla jen žárlivá nedůtklivost, lhostejnost, předstíraná podobně jako ta má, neměl jiného výsledku, než že zmírňoval krutost mého rozhodnutí. Tehdy se mi zdávalo, že za několik let, až na sebe navzájem zapomeneme, až jí budu moci říci, že ten dopis, který jsem jí právě psal, nebyl nikterak upřímný, zdávalo se mi, že mi odpoví: „Jakže, vy, vy jste mne miloval? Kdybyste věděl, jak jsem na ten dopis čekala, jak jsem doufala v milostnou schůzku, jak jsem nad ním plakala!“ Zatím co jsem jí hned po svém návratu domů psal, myšlenka, že toto nedorozumění možná právě dovršuji, mne právě svým smutkem, radostností té představy, že jsem Gilbertou milován, ponoukala, abych v dopise pokračoval.

Myslel-li jsem při odchodu od paní Swannové, když se její „čaj“ skončil, na to, co napíše její dceři, paní Cottardová měla při svém odchodu myšlenky zcela jiného druhu. Při prohlídce bytu neopomněla blahopřáti paní Swannové k novým kusům nábytku a k nejnovějším „nákupům“, které v saloně zpozorovala. Mohla se tam ostatně, třebaže v malém počtu, shledati také s některými předměty z dřívějšího Odettina bytu v ulici Lapérouse, zvláště s jejími fetiši, různými zvířátky z drahocenných látek.

Ale když kterýsi přítel upozornil paní Swannovou na to, že jejím oblíbeným slovem je slůvko „hloupá tretka“ – které jí otevřelo nové obzory, protože se hodilo právě na věci, jež několik let předtím pokládala za „chic“ – všechny ty věci, jedna po druhé, putovaly do ústraní za pozlacené mřížoví, které podpírávalo chryzantémy, za mnohou krabičkou od cukroví od Girouxa a za dopisním papírem s korunkou (ani nemluvě o lepenkových dukátech, které mívala roztroušeny po římse u krbu a jejichž vyhození jí dávno před tím, než poznala Swanna, radil kterýsi vkusný člověk). Ostatně v tom uměleckém nepořádku, v té ateliérově pestré směsici pokojů vymalovaných ještě barvami tmavými, které jim dodávaly vzhledu naprosto odlišného od těch bílých salonů, které si paní Swannová zařídila později, Dálný východ stále více ustupoval před vpádem století XVIII.; i peřinky, které paní Swannová, abych měl větší „pohodlí“, kupila a cpala za má záda, byly posety kyticemi ve stylu Ludvíka XV., a ne již tak jako dříve čínskými draky. V pokoji, v němž jsem ji nejčastěji nalézal a o němž říkala: „Ano, mám jej ráda, hodně se v něm zdržuji; nemohla bych žítí uprostřed věcí nepřátelských a všedních; zde také pracuji“ (neříkajíc ostatně nikdy nic přesnějšího o tom, pracuje-li na nějakém obraze nebo snad na nějaké knize, neboť ženy, které rády něco dělají a nechtějí žítí tak neužitečně, si tehdy začínaly libovat v psaní knih), byla obklopena saským porculánem (milujíc tento druh porculánového nádobí tak velice, že při každé příležitosti říkala o nejrůznějších věcech: „To je pěkné, to se podobá saským květům“); bála se pro ně, ještě více než před lety pro své opičí sošky a čínské vázy hrubého dotyku služebnictva, které odpykávalo úzkosti, jimiž trpěla, vidouc jejich nemotornost, rozhorlenými výbuchy jejího hněvu, k nimž Swann, zaměstnavatel tak zdvořilý a hodný, přihlížel, nikterak se takovým jednáním nepohoršuje. Ostatně jasné poznání jisté povahové drsnosti nijak nebrání lásce, která naopak působí, že se nám i takové rysy zdají půvabnými. Odetta teď své důvěrné známé nepřijímala již tak často v japonských domácích šatech, ale spíše ve světlých a měkkých hedvábných županech à la Watteau, jejichž květnatý, hebký povrch

hladívávala na své hrudi a v nichž se jakoby v lázni koupala, protahovala a dováděla s výrazem takového blaha, osvěžení celého těla a oddychování tak hlubokého, že to vypadalo, jako by je nepokládala za dekorativní jako nějaký rámeček, ale za nezbytné (stejně jako „tub“ a „footing“) k ukojení požadavků její fyziognomie a rafinovanosti její životosprávy. Byla zvyklá říkati, že by se obešla spíše bez chleba než bez umění a čistoty, a že by, kdyby viděla hořeti *Jocondu*, byla smutnější, než kdyby poznala, že její známí se dopouštějí nějakých mrzkých špinavostí. Byly to teorie, které se jejím přítelkyním zdály paradoxní, pro které však byla jimi pokládána za ženu vznešenějších názorů a dostávala jednou týdně návštěvu belgického vyslance, takže v té společnosti, v níž byla sluncem, by každý byl velmi překvapen, kdyby se dověděl, že jinde, na příklad u Verdurinů, je pokládána za hloupou husu. Právě pro tuto její duševní živost bývala společnost mužů paní Swannové milejší než společnost žen. Ale kdykoli ženy kritizovala, dělala to vždy jako kokota, vytýkajíc jim nedostatky, které jim mohly škoditi v očích mužů, nevkusné náramky, špatnou pleť, pravopisné chyby, chloupky na nohách, nepříjemný zápach, přimalované obočí. Naopak k ženě, která se k ní v dřívějších dobách zachovala nějak shovívavě a laskavě, projevovala více nežnosti, zvláště byla-li to žena nešťastná. Obhajovala ji velmi rázně a říkala: „Lidé jsou k ní nespravedliví, neboť je to velmi hodná žena, o tom vás ujišťuji“.

A nejenom zařízení Odettina salonu, ale také Odettu samu by paní Cottardová a ti, kteří dříve navštěvovali paní de Crécy, stěží poznali, kdyby ji delší dobu neviděli. Vypadala stejně mladší jako dříve. Vyplývalo to patrně částečně z toho, že ztloustla, zpohodlněla a měla klidnější, svěžejší a odpočatější výraz, a pak také z toho, že nové účesy s uhlazenými vlasy rozšiřovaly a zjasňovaly její tvář, oživenou růžovým pudrem, v níž se teď její oči a její dříve příliš výrazný profil jako by zmírňovaly. Ale jinou příčinou této změny bylo, že Odetta, dosáhnuvši středního věku, si konečně našla nebo vymyslela jistý osobní výraz tváře, neměnitelný „charakter“, svůj „druh krásy“, a nasadila tento ustálený typ jako jakousi nesmrtel-

nou mladost na své ochablé rysy, které, jsouce po tak dlouhou dobu vydány na pospas náhodným a bezmocným náladám těla a nabývající při nejmenší únavě na chvíli podoby jakési pomíjející staroby, utvářely jí podle jejích nálad tvář rozplhlou, všední, bezvýraznou nebo naopak půvabnou.

Swann měl ve svém pokoji místo krásných fotografií své ženy, na nichž týž záhadný a vítězný výraz ukazoval, byť byly šaty a klobouček jakékoli, její triumfální siluetu a tvář, starý, prostý, daguerréotypický obrázek z dob, kdy Odetta ještě nenašla tento svůj typ mladosti a krásy. Ale Swann, věrný nebo vrátivší se k pojetí odlišnému, miloval v té útlé ženě se zadumanýma očima, se znavenou tvář a v postoji, v němž byl pohyb i nehybnost, jakýsi půvab více botticeliovský. Opravdu, ještě stále rád ve své ženě viděl Botticeliho. Odetta, která se naopak snažila ne zdůrazniti, ale zastříti, zatajiti nějak to, co se jí na ní samé nelíbilo, co by se umělci zdálo snad charakteristickým pro ni, ale co ona jako žena pokládala za nedostatky, nechtěla o tomto umělci ani slyšet. Swann měl nádherný, modrý a růžový orientální šátek, který koupil, protože právě takový šátek měla Panna na *Magnificat*. Ale paní Swannová jej nechtěla nosit. Jenom jednou dovolila svému muži, aby jí objednal toaletu, posetou sedmikrásami, chrpami, zvonky a pomněnkami, podle Primavery z Jara. Mnohdy večer, když byla unavena, mne šeptem upozorňoval, jak Odetta zcela bezděčně dělá svou jakoby zamyšlenou rukou vláčný, poněkud trpitelský pohyb Panny, namáčejíci pero do kalamáře, podávaného jí andělem, dříve než začne psáti do svaté knihy, v níž je již napsáno slovo *Magnificat*. Vždy však dodával: „Ale neříkejte jí to, jakmile by to věděla, hned by to přestala dělat“.

Mimo tyto okamžiky bezděčné měkkosti obrysů, v nichž se Swann pokoušel najíti zase melancholickou vláčnost botticeliovskou, Odettině tělo tvořilo teď jedinou siluetu, celou obtaženou „linií“, která sledujíc obrys ženy opustila nerovné cesty, umělé prohyby a výstupky, zákruty a složitou roztřepenost tehdejší módy, která však také tu a tam, vyhovujíc Odettině ideální představě, dovedla umělým škrtem opravit úchyly přírody, zahladiti na celém úse-

ku své cesty různé nedostatky jak těla, tak šatů. Polštářky, vydutý, ohavný „honzík“, zmizely stejně jako ty rohaté šněrovačky, které trčíce pod sukní a vyztužené kosticemi přidávaly Odettě umělé břicho a působily, že vypadala jakoby složena z několika různorodých kusů, nespojených v celek žádnou individuálností. Strnulá kolmice šněrovačky a křivka různých „volánů“ a náběr ustoupila pružné linii těla, které rozechvívalo hedvábí tak jako siréna vlní hladinu moře a dodávalo teď barevnému kaliku výrazu lidského, protože se jako nějaký útvar organizovaný a živý vybavilo z dlouhé spleti, z chaosu mlhavého oblečení zastaralých mód. Ale paní Swannová přes to chtěla a dovedla si uchovati aspoň stopy některých z nich v těch módách nových, které je vystřídaly. Přišel-li jsem večer, nemohla pracovati a jsa jist, že Gilberta je se svými přítelkyněmi v divadle, navštívit, přes to že jsem nebyl očekáván, její rodiče, zastihl jsem často paní Swannovou v elegantním domácím šatě, jehož sukně, zbarvená některým z těch krásných, temně rudých nebo oranžových tónů, které vypadaly, jako by měly nějaký zvláštní význam, protože tehdy nebyly již v módě, byla napříč ozdobena širokým, prolamovaným pruhem černé krajky, připomínajícím někdejší „volány“. Když mne některého, ještě chladného jarního dne vzala s sebou – ještě před mou roztržkou s její dcerou – do Zoologické zahrady, pod její kazajkou, kterou si podle toho, jak ji chůze rozechvívala, více nebo méně rozhrnovala, ozubeně zdobený horní okraj její košilky vypadal jako zahlednutý rub nějaké z těch vestiček, které ještě před několika lety nosila a na nichž mívala rada takové nerovné okraje; a její vázanka – z toho „skotského“ sukna, jemuž zůstala věrna, ztlumivši však barvy (červenou v růžovou a modrou v šedivou) tak, že se podobalo téměř těm sivým dykytám, které byly právě nejnovější „novinkou“ – byla pod její bradou, aniž bylo vidět, kde je připevněna, uvázána tak, že člověk si nezbytně vzpomněl na ty stuhy, kterými bývaly připevňovány klobouky a které se také již nenosily. Kdyby tak vytrvala ještě nějaký čas, mladí lidé, snažíce se pochopiti její toalety, by říkali: „Pravda, ta paní Swannová, to je celá epocha?“ Tak jako v nějakém krásném slohu, který slučuje různé

tvary a který posiluje nějaká ztajená tradice, ty neurčité vzpomínky na různé vestičky nebo sponky, které vzbuzovala toaleta paní Swannové, působily, že pod skutečnou formou jejích šatů člověk tušil náznaky forem jiných, starších, které tam švadlena nebo modistka jistě nevytvořila, na něž však divák stále myslel a které obklopovaly paní Swannovou jakousi vznešeností – snad proto, že právě zbytečnost těch různých příkras působila, že vypadaly, jako by odpovídaly něčemu více než prosté užitečnosti, snad také, že v nich byly uchovány stopy minulých let anebo také jakási obleková individuálnost, která byla vlastní jen této ženě a dodávala všem jejím nejrůznějším oblekům téhož domáckého, rodinného vzhledu. Člověk tušil, že se neobléká jen pro pohodlí nebo pro ozdobu svého těla; byla svou toaletou obklopena jako jakýmsi jemným, zduchovnělým ústrojím nějaké civilizace.

Byla-li Gilberta, která pořádávala své svačiny obyčejně v návštěvní den své matky, naopak nepřítomna, takže jsem mohl paní Swannovou navštívit v kruhu jejích hostů, nalézal jsem ji vždy v nějakých krásných, společenských šatech, které bývaly buď z dykty nebo z vlámského hedvábí nebo ze sametu nebo z krepdešinu nebo z aksamitu a které, nejsouce tak prosté a volné jako lehké šaty, které oblékala obyčejně doma, nýbrž bohatě a uměle vyzdobené jako pro vycházky z domu, dodávaly toho odpoledne její domácké nečinnosti vzhledu jakési čilosti a zaměstnanosti. Smělá jednoduchost jejich střihu velmi dobře slušela její postavě a rukávy vypadaly, jako by byly jen barvou, měnící se podle dnů, jejích pohybů; bývalo to, jako by se v modrém sametě zračila najednou jakási rozhodnost, v bílé dykty lehkomyšlnost, a jako by jakási svrchovaná a vznešená zdrženlivost v pohybu paže, chtějíc se státí viditelnou, vzala na sebe podobu černého krepdešinu, zářící úsměvem velikých obětí. Ale složitost různých příkras, nemajících praktické užitečnosti a jasně zřejmého smyslu, dodávala zároveň těmto tak živým šatům vzhledu jakési nevšímavosti, zadumanosti a tajemnosti, hodící se velmi dobře k melancholichnosti, kterou si paní Swannová aspoň v temných kruzích pod očima a v pohybech prstů stále ještě uchovávala. Pod

záplavou safírových přívěsků, smaltovaných čtyřlístků, stříbrných medajlonků, zlatých medajlonků, tyrkysových amuletů, rubínových řetízků a topasových kuliček byla na šatech tu nějaká kresba, pokračující na kusu látky, všitém tam ze starších šatů, ve svém dřívějším životě, tu zase řada aksamitových knoflíčků, které nic nezapínaly a nemohly býti odepjaty, nebo nějaký prýmek, snažící se potěšiti s přesností a diskrétností opatrné připomínky, a to vše, stejně jako šperky, vypadalo – neboť jinak to nebylo vysvětlitelné – jako by to v sobě tajilo nějaký úmysl, jako by to bylo nějakou zástavou lásky, jako by to obsahovalo nějaké důvěrné sdělení, odpovídalo nějaké pověře, uchovávalo v sobě vzpomínku na nějaké uzdravení, na nějaký slib, na nějakou lásku nebo na nějaké přátelství. A jakýsi náznak nějakého výstřihu, jak bývaly v módě na rukávech za Jindřicha II., v modrém sametě živůtku anebo mírné vydutí na rukávech kolem ramen černých aksamitových šatů připomínaly buď široké „rukávce“ z let kolem 1830 anebo naopak sukně „s obručemi“ z dob Ludvíka XV., budily dojem kostýmu a podsouvajíce pod život přítomný jakousi nezřetelnou připomínku minulosti mísily do zjevu paní Swannové půvab jistých historických a románových hrdinek. A upozornil-li jsem ji na to, říkala: „Já nehraji golf tak jako většina mých přítelkyní. Neměla bych tedy omluvu, kdybych byla tak jako ony oblečena ve svetrech.“

Vracejíc se tím ruchem salonu, když vyprovodila některou svou návštěvnici, nebo nabízejíc talíř s cukrovím některé jiné, paní Swannová, jdouc kolem mne, mne brávala stranou a říkala:

„Gilberta mne zvláště upozorňovala, abych vás na pozítří pozvala k obědu. Protože jsem nevěděla, uvidím-li vás, byla bych vám napsala, kdybyste nebyl přišel.“

Ale já jsem stále odpíral. A toto odpírání mi bylo čím dále tím méně těžké, protože nic člověku nepomáhá, že má rád jed, který mu škodí, jakmile k němu po delší dobu nemá přístup, jistě ocení klid, jež již neznal, a nepřítomnost vzrušení a utrpení, jejichž příčinou jed dříve býval. Není-li člověk úplně upřímný, říká-li si, že již nebude chtít uviděti tu, kterou miluje, nebyl by úplně upřímným ani tehdy,

kdyby řekl, že ji zase vidět chce. Neboť nemůžeme jistě snášeti její nepřítomnost, leč slibujeme-li si, že je krátkého trvání, a myslíme-li na den, kdy se zase sejdeme, ale na druhé straně cítíme, jak tyto každodenní sny o brzkém a neustále oddalovaném shledání jsou méně bolestné, než by byla schůzka, po níž by mohla následovati žárlivost, takže zpráva o tom, že se zase uvidíme s milovanou ženou, by v nás vzbudila pohnutí málo příjemné. Tím, co teď odkládáme den po dni, není již zakončení té nesnesitelné úzkosti, jejíž příčinou je rozloučení, ale obávané opětné propuknutí vzrušení, která by neměla žádného kladného výsledku. Jistě dáváme před takovým setkáním přednost pokojné vzpomínce, kterou doplňujeme podle své libosti sněním, v němž nám, když na ni někde v samotě myslíme, ta, která nás ve skutečnosti nemiluje, naopak vyznává lásku. Oč milejší je nám takové vzpomínání, které si můžeme, vplétajíce do něho poznenáhlu mnohé z toho, po čem toužíme, zcela libovolně zpřijemňovati, oč milejší je nám než ta stále oddalovaná schůzka, při níž bychom rozmlouvali s bytostí, které bychom nemohli již diktovati podle své chuti slova, po nichž toužíme, ale která by nás naopak zahrnula novými, odmítavými a nečekanými projevy své necitelnosti. Všichni, když již nemilujeme, víme, že zapomnění, ba ani nepřesná vzpomínka nepůsobí již tolik utrpení jako nešťastná láska. A právě uklidňující něze takového urychleného zapomnění jsem dával, nepřiznáváje si to ovšem, přednost také já.

Ostatně to krušné, co může býti v takovém úmyslném psychickém odpoutávání a osamocování sebe, stává se stále méně a méně krušným z jiného důvodu, a to proto, že takový postup zatím, než z ní vyléčí úplně, zeslabuje tu utkvělou představu, jíž je každá láska. Má láska byla ještě tak silná, že jsem usiloval ještě stále o to, abych dobyl zase vší své vážnosti v Gilbertiných očích, která vlivem mého dobrovolného odloučení jistě, jak se mi zdálo, postupně vzrůstala, takže z těch klidných, smutných dnů, v nichž jsem ji nespasil, žádný den, přicházejí bez přerušení (nemísil-li se žádný nevíтанý prostředník do mých starostí) jeden po druhém, nebyl dnem ztraceným, nýbrž získaným. Možná že bezvýsledně získaným, neboť

zanedlouho bych mohl býti prohlášen za uzdraveného. Rezignace, jakýsi druh zvyku, umožňuje jistým silám, aby vzrůstaly do nekonečna. A ty, tak nepatrné síly, které jsem měl ke snášení svého žalu prvního večera mé roztržky s Gilbertou, dosáhly od té doby moci nezjistitelné. Ale úsilí všeho živého o prodloužení života bývá někdy přerušováno náhlými podněty, jimž ve svém nitru povolujeme s tím menší úzkostlivostí, že víme, kolik dní a měsíců jsme již dovedli a ještě bychom dovedli odolávat jim. A často právě v okamžiku, kdy váček, do něhož strádáme, se blíží svému naplnění, vyprazdňujeme jej najednou, a stejně, nečekajíce na výsledek svého léčení a právě tehdy, když jsme mu již přivykli, ustáváme v něm. Tak jednoho dne, když mi paní Swannová opakovala svá obvyklá slova o radosti, kterou by Gilberta měla, kdyby mne uviděla, přinášejíc mi tím štěstí, jehož jsem se již tak dlouho odříkal, takřka na dosah ruky, byl jsem najednou vzrušen myšlenkou, že je ještě možno ochutnat ho; a stěží jsem se dočkal zítřka; rozhodl, jsem se, že překvapím Gilbertu ještě před večerí.

K tomu, abych trpělivě přečkal celý ten den, mi pomohl záměr, který jsem právě pojal. Od okamžiku, kdy bude na vše zapomenuto, od chvíle, kdy se s Gilbertou smírím, jsem ji chtěl vidívat již jen jako milenec. Denně ode mne měla dostávat nejkrásnější květiny. A kdyby mi paní Swannová, přes to že by neměla právo býti matkou příliš přísnou, nedovolovala každodenní posílání květin, našel bych dárky vzácnější a méně časté. Rodiče mi nedávali tolik peněz, abych mohl kupovat drahé věci. Vzpomněl jsem si na velikou, starobylou čínskou vázu, kterou jsem zdědil po tetě Leonii a o níž matinka denně prorokovala, že Františka jednou přijde a řekne: „Rozsypalo se to“ a že z ní zbudou jenom střepy. Nebylo tedy rozumnější prodat ji, prodat ji, abych mohl Gilbertě udělat každou radost, na kterou bych si vzpomněl? Počítal jsem, že bych za ni mohl stržít tisíc franků. Dal jsem ji zabalit; protože zvyk mi bránil, abych ji někdy pořádně viděl; mé odloučení od ní mělo aspoň tu výhodu, že mne s ní seznámilo. Vzal jsem ji s sebou ještě před cestou ke Swannovým, a udav kočímu jejich adresu, řekl jsem mu, aby tam jel kolem Elysejských

polí, na jejichž rohu byl krám jednoho velikého obchodníka s čínským zbožím, který znal mého otce. K mému velikému překvapení mi bez dlouhých řečí nabídl za mou vázu ne tisíc, ale deset tisíc franků. Shrábl jsem bankovky s nadšením; po celý rok bych mohl Gilbertu denně zasypávat růžemi a šeříky. Když jsem po odchodu z krámu vstoupil zase do vozu, kočí, protože Swannovi bydleli nedaleko Lesíka, jel zcela přirozeně místo obvyklou mou cestou třídou Elysejských polí. Přejel již roh ulice de Berri, když se mi v tom večerním šeru najednou zazdalo, že zcela blízko Swannova domu poznávám vzdalující se, opačným směrem jdoucí Gilbertu, která kráčela pomalu, třebaže pevným krokem, po boku jakéhosi mladého muže, s nímž rozmlouvala a jehož tvář jsem nemohl poznat. Pozdvihl jsem se ve voze, chtěje říci kočímu, aby zastavil, ale pak jsem zaváhal. Oba ti chodci byli již poněkud daleko a ty dvě měkké, souběžné linie, zaznamenávající jejich pomalou procházku, se již začínaly tratit v elysejském stínu. Za krátkou chvíli jsem přijel před Gilbertin dům. Byl jsem přijat paní Swannovou:

„Ach, to ji bude mrzet,“ řekla mi, „nevím, jak to, že není doma. Bylo jí před chvílí v jedné hodině příliš horko, řekla mi, že by chtěla jít s jednou svou přítelkyní trochu na čerstvý vzduch.“

„Myslím, že jsem ji zahlédl v třídě Elysejských polí.“

„Nemyslím, že to byla ona. Rozhodně však to neříkejte jejímu otci; nemá to rád, chodí-li tak pozdě ven. *Good evening.*“

Odešel jsem, řekl jsem kočímu, aby jel toutéž cestou dále, ale tu dvojici jsem již nenašel. Kde byli? Co si říkali teď večer tak důvěrného?

Vrátil jsem se domů drže zoufale těch neočekávaných deset tisíc franků, které mi měly umožniti, abych způsobil tolik drobných radostí té Gilbertě, o níž jsem se teď rozhodl nesetkati se s ní již nikdy. Jisto je, že ta zastávka u obchodníka s čínským zbožím mne potěšila, plníc mne nadějí, že teď již nikdy neuvidím svou přítelkyni jinak než spokojenou se mnou a vděčnou mi. Ale kdybych nebyl tuto zastávku udělal, kdyby kočár nebyl jel Elysejskou třídou, nebyl bych potkal Gilbertu s tím neznámým mladým mužem. Tak jedna

a tatáž událost se rozvětluje na protilehlé strany a neštěstí, které zplodí, zvrátí v nic štěstí, jehož byla příčinou. Přihodil se mi opak toho, co se stává tak často. Člověk toužívá po radosti a nemá k tomu potřebných hmotných prostředků. „Je smutné milovati a nemíti velikého jmění,“ řekl Labruyère. Nezbyvá mu než usilovat o pozvolné utlumení touhy po této radosti. Já naopak jsem tohoto hmotného prostředku dosáhl, ale v témž okamžiku mi byla radost uloupena, a to, ne-li přímo jako logický důsledek, tedy aspoň jako náhodný výsledek toho prvního úspěchu. Zdá se ostatně, že je nezbytno, aby nám radost byla uloupena vždy. Pravdou je ovšem, že obyčejně ne hned téhož večera, kdy jsme dosáhli toho, co umožňuje její uskutečnění. Nejčastěji je tomu tak, že se nějakou dobu ještě stále snažíme a doufáme. Ale štěstí se nemůže uskutečnit nikdy. Podaří-li se překonati různé překážky, příroda přenese zápas zvenčí do nitra a způsobí, že naše srdce se pozvolna změní tak, aby toužilo zase po něčem jiném, než je to, čeho zanedlouho dosáhne. A vyvíjelo-li se to vše tak rychle, že naše srdce nemělo již kdy změnit se, příroda přes to nepřestává doufati, že nad námi zvítězí, pravda, způsobem zdouhavějším, subtilnějším, ale stejně účinným. A tak je nám dosažení štěstí znemožněno takřka v poslední minutě, nebo ještě lépe: právě toto dosažení příroda jakousi ďábelskou lstí pověřila tím, aby štěstí zničilo. Nedosahujíc svých cílů v oblasti skutečností a života, příroda stvořila poslední nemožnost, psychologickou nemožnost štěstí. Štěstí se nikdy neuskuteční nebo se stane příčinou nejkrutěji bolestných reakcí.

Svíral jsem v hrsti těch deset tisíc franků. Ale nebyly mi teď již k ničemu. Utratil jsem je ostatně ještě rychleji, než kdybych byl Gilbertě denně posílal květiny, neboť, když nastal večer, byl jsem tak nešťasten, že jsem nevydržel doma a šel jsem se vyplakat do náručí žen, jež jsem nemiloval. Pokud se týkalo toho, abych způsobil Gilbertě nějakou radost, netoužil jsem po tom již; návrat do Gilbertina domu by mi teď mohl způsobiti již jen utrpení. Ani setkání s Gilbertou, které by mi ještě včera bývalo takovou rozkoší, by mi teď již nestačilo. Byl bych znepokojen po celou tu dobu, kdy bych nebyl

v její blízkosti. To je právě to, co je příčinou, že žena každým novým utrpením, které nám, často zcela nevědomky, způsobí, zvyšuje svou moc nad námi, ale zvyšuje zároveň naše nároky vůči ní. Bolestí, kterou nám způsobila, žena nás stále více a více připoutává, zdvojuje naše okovy, ale zesiluje také ty, které se nám dosud zdály dostatečné k jejímu spoutání tak, abychom se cítili klidni. Ještě včera, kdybych se nebyl domníval, že Gilbertu nudím, bych se byl spokojil řídkými schůzkami s ní, které teď by mne již neuspokojovaly a které bych vystřídal podmínkami docela jinými. Neboť v lásce, v pravém opaku k tomu, co se děje po zápasech, čím více je člověk porážen, tím tvrdší podmínky staví a nepřestává je zostřovati, má-li ovšem schopnosti k tomu. Můj případ s Gilbertou nebyl tohoto druhu. Proto jsem se zprvu raději rozhodl, že k její matce již nepůjdu. Říkal jsem si ovšem stále stejně, že Gilberta mne nemiluje, že to již dávno vím, že bych se s ní mohl sejít, kdybych chtěl, anebo, kdybych to nechtěl, že bych na ni mohl časem zapomenouti. Ale tyto myšlenky neměly podobně jako lék, neúčinkující proti některým nemocem, naprosto žádné moci proti těm dvěma souběžným liniím, které jsem chvílemi v duchu viděl a které značily cestu Gilberty a toho mladého muže, ztrácejících se drobnými krůčky v Elysejské třídě. Byla to nová bolest, která se nakonec také otupí, byl to obraz, který se jednoho dne zjeví mému duchu úplně zbavený všeho, co by v něm bylo škodlivého, tak jako ty smrtící jedy, s nimiž lze pracovat bez nebezpečí, nebo jako kus dynamitu, o který je možno zapálit si cigaretu bez obavy, že vybuchne. Zatím byla ve mně jiná síla, která bojovala vší svou mocí proti té síle nezdravé, ukazující mi beze změny onu Gilbertinu procházku v šeru pozdního odpoledne: o zdolání stále obnovovaných útoků mé paměti pracovala úspěšně opačným směrem má obrazotvornost. První z těchto dvou sil mi ovšem stále ještě ukazovala ty dva chodce z třídy Elysejských polí a také jiné nepříjemné obrazy, vytažené z minulosti, na příklad Gilbertu, jak krčí rameny, když ji matka požádala, aby zůstala se mnou. Ale druhá síla zatím, pracující na osnově mých nadějí, kreslila na ní budoucnost, přívětivěji rozvinutou, než byla ta ubohá minulost, která byla vlastně tak omezená.

Kolik bylo za jedinou minutu, v níž jsem v duchu viděl Gilbertu rozhněvánu, minut, v nichž jsem si představoval, jak usiluje o naše usmíření, snad i o naše zasnoubení! Je ovšem pravda, že obraznost čerpala tu sílu, kterou zaměřovala k budoucnosti, přece jen v minulosti. Tou měrou, jak by se zmenšovala má rozmrzelost nad tím, že Gilberta pokrčila rameny, rozplývala by se také vzpomínka na její půvab, vzpomínka, která mne ponoukala k touze, aby se ke mně zase vrátila. Ale od takové smrti minulosti jsem byl ještě daleko. Stále ještě jsem miloval tu, o níž jsem se ovšem domníval, že ji nenávidím. Ale pokaždé, když mi někdo řekl, že jsem pěkně učený nebo že dobře vypadám, chtěl bych, aby byla při tom. Byl jsem podrážděn tím, že právě v té době mne žádalo o návštěvy mnoho lidí, k nimž jsem odmítal jít. Jednou bylo doma zle, protože jsem nedoprovázel otce k oficiální večeři, při níž měli být také Bontempsovi se svou neteří Albertinou, mladým děvčetem, téměř ještě děckem. Různá období našeho života zapadají takto jedno do druhého. Pro to, co milujeme a co nám bude jednoho dne zcela lhostejné, odmítáme pohrdavě spatřiti to, co je nám lhostejné dnes, co budeme milovati zítra, co jsme možná mohli, kdybychom byli svolili popatřiti na to, milovati dříve a co by tím způsobem bylo ukrátilo naše přítomné útrapy, ale ovšem jen proto, aby je vystřídal jinými. Má utrpení pokračovala obměňujíce se. Býval jsem překvapen, když jsem v sobě pozoroval jednoho dne nějaký cit a hned následujícího dne nějaký jiný, jejichž příčinou bývala obvykle nějaká naděje nebo nějaká obava, týkající se Gilberty. Té Gilberty, kterou jsem nosil v sobě. Měl jsem si říci, že ta druhá, ta skutečná, byla možná docela odlišná od této, neznala ani jediné z těch lítostí, které jsem jí propůjčoval, myslívala na mne patrně nejenom mnohem méně než já na ni, ale také méně, než já sám jsem jí, když jsem hovořil se svou fiktivní Gilbertou mezi čtyřma očima, přisuzoval myšlenek na mne, když jsem hledal, jak asi o mně doopravdy smýšlí a představoval si tak její pozornost vždy obrácenu k sobě.

V takových obdobích, kdy zármutek, přes to že ochabuje, přece ještě trvá, je nutno rozeznávatí zármutek, jehož příčinou jsou stálé

myšlenky na milovanou bytost samu, a zármutek, který jitří jistě vzpomínky, nějaká zlá věta, kterou nám řekla, nebo nějaké slůvko v dopise, který nám poslala. Ponechávajíc si popsání různých podob zármutku až při příležitosti některé pozdější lásky, řekněme zde jen to, že ten zármutek první je nekonečně méně krutý než ten druhý. Příčinou toho je, že naše představa o bytosti, žijící stále v nás, bývá tam zkrášlována aureolou, kterou ji brzy ověncíme, a bývá napojena, ne-li častými sladkostmi naděje, tedy aspoň lahodností klidu, vyplývajících z trvalého smutku. (Jest ostatně třeba poznamenati, že obraz bytosti, která nám působí žal, zaujímá málo místa v těch komplikacích, které zhoršují a prodlužují žal lásky, zabraňující jeho vyléčení, podobně jako v některých nemocech příčina nebývá v žádném poměru k následné horečce a k pomalosti uzdravování.) Ale přejímá-li naše představa o milované bytosti odraz myšlenek obyčejně optimistických, nebývá tomu tak také s těmi zvláštními vzpomínkami, s těmi zlými slovy nebo s tím nepřátelským listem (já jsem dostal od Gilberty takový list jenom jeden); je to, jako by ta bytost sama byla obsažena v těchto tak nepatrných fragmentech, a to s takovou výrazností, jaké ani zdaleka nemá v představě, kterou si obvykle vytváříme o ní celé. Je to tím, že jsme takový dopis nepozorovali jako nějaký obraz milované bytosti v melancholickém klidu lítostivé vzpomínky; četli jsme jej, hltavě jsme jej prolétli v děsivé úzkosti, jíž nás svíralo nečekané neštěstí. Utváření žalů tohoto druhu je jiné; přicházejí k nám zvenčí a dospívají až k našemu srdci cestou nejkrutějšího utrpení. Obraz naší přítelkyně, o němž se domníváme, že je starý a hodnověrný, byl námi ve skutečnosti nejednou přemalován. Ta krutá vzpomínka není současnicí toho opravovaného obrazu, je mnohem starší, je jedním z řídkých svědků jakési obludné minulosti. Protože však tato minulost stále ještě existuje, vyjma ovšem v nás, jimž se zalíbilo vystřídati ji jakýmsi báječným zlatým věkem, rájem, v němž se všichni lidé usmíří, tyto vzpomínky, tyto dopisy jsou připomínkou skutečnosti a měly by nás tou náhlou bolestí, kterou nám působí, upozorňovati, jak daleko jsme se od ní v šílených nadějích svého každodenního očekávání

vzdálili. To ovšem neznamená, že tato skutečnost musí vždy zůstatí tatáž, třebaže se to mnohdy stává. V našem životě bývá hodně žen, s nimiž jsme se již nikdy nesnažili sejítí a které na naše mlčení, k němuž nám nikterak nebylo třeba napínati vůli, odpovídají zcela přirozeně mlčením podobným. Jenže při takových ženách, protože jsme je nemilovali, nepočítali jsme létastrávená daleko od nich, a tak, když uvažujeme o účinnosti odloučení od milované bytosti, nedbáme tohoto příkladu, který by ji popíral, stejně jako lidé, věřící v předtuchy, nedbají žádného případu, v nichž se jim jejich předtuchy nesplnily.

Ale takové vzdalování se od předmětu své touhy může přece jen býti účinné. V srdci, které o nás nedbá, se nakonec přece jen zrodí nová touha a chuť spatřiti nás zase. Jenže to vyžaduje čas. A naše požadavky, pokud se týkají času, nejsou méně přemrštěné než ty, jichž se dožaduje ke své změně srdce. Čas je především tím, v čem nejnesnadněji povolujeme, neboť naše utrpení je kruté a my spěcháme s jeho zakončením. A pak, naše srdce použije přece té doby, již bude třeba tomu druhému srdci k jeho změně, také ke změně své, takže cíl, k němuž směřujeme, v době, kdy nám bude konečně dostupný, přestane býti pro nás cílem. Ostatně i představa, že bude dostupný, že není štěstí, jehož bychom, až pro nás štěstím již nebude, nakonec nedosáhli, taková představa v sobě má část, ale jenom část, pravdy. Štěstí se uskuteční tehdy, když jsme se k němu stali již lhotejnými. Ale právě tato lhotejnost nás učinila skromnějšími a umožňuje nám, abychom si, pohlížejíce nazpět, řekli, že nám bylo uloupeno v době, kdy by se nám bylo zdálo možná velmi nedokonalým. Člověk nebývá příliš neskromným ani příliš dobrým soudcem toho, oč nedbá. Laskavost a přívětivost bytosti, kterou již nemilujeme, se naší lhotejnosti zdá příliš přemrštěná, třebaže naší lásce by nebyla možná ani zdaleka dostačovala. Slyšíme-li její něžná slova nebo její nabídky milostných schůzek, myslíme na radost, kterou by nám byly způsobily, a ne na všechna ta další slova, jimiž bychom je tehdy byli rádi viděli následovány a jejichž vyslovení bychom právě tou svou nedočkavou touhou byli možná zabránili. A tak

není člověk ani jist, zdali štěstí, skutečnivší se příliš pozdě, tehdy, když se z něho již nedovede radovat, protože již nemiluje, je úplně shodné se štěstím, jehož nedostatek ho činil dříve tak nešťastným. Jediná bytost by to mohla rozhodnouti: jeho tehdejší já; ale toho již není; a stačilo by patrně, aby se vrátilo, a štěstí, ať již totožné nebo ne, by se rozprchlo.

Zatím co jsem čekal na tato opožděná uskutečnění snu, na němž mi pak nebude již záležeti, vlivem neustálého vymýšlení – tak jako v dobách, kdy jsem Gilbertu sotva znal – slov nebo dopisů, v nichž by snažně prosila o mé odpuštění, přiznávala se, že nikdy nemilovala nikoho jiného než mne a žádala, abych se s ní oženil, tato řada příjemných, stále znovu a znovu vytvářených obrazů zaujala nakonec v mém duchu více místa než ten obrázek mladého muže a Gilberty, který nebyl živěn již ničím. Tehdy bych se byl možná vrátil k paní Swannové, kdyby nebylo jednoho mého snu, v němž jakýsi můj přítel, ale ne z počtu těch, které jsem znal, jednal se mnou s největší proradností a byl při tom přesvědčen o proradnosti mé. Byv náhle probuzen utrpením, které mi sen právě způsobil, a vida, že utrpení stále ještě trvá, začal jsem o tom snu přemýšlet a snažil jsem se vzpomenouti si na toho přítele, jehož jsem ve spánku viděl a jehož španělské jméno mi již unikalo. Jsa zároveň Josefem i faraónem, začal jsem si svůj sen vykládat. Věděl jsem, že ve většině snů netřeba přihlížeti ani k zevnějšímu vzhledu osob, které mohou býti zamaskovány anebo mohly si navzájem zaměnit tváře tak jako ti otlučení světci na katedrálách, které pitomí archeologové opravili, vsazující na tělo jednoho z nich hlavu druhého, protože si popletli jejich jména i odznaky. Jména, která mají osoby našich snů, nás mohou podvádět. Bytost, kterou milujeme, je nutno poznávat v nich jen podle síly pociťované bolesti. Má bolest mi řekla, že bytostí, jejíž nedávná falešnost mi stále ještě působí muka, je Gilberta, vystupující v mém snu v podobě mladého muže. A tu jsem si vzpomněl, že tehdy, když jsem ji viděl naposledy, toho dne, kdy jí její matka zabránila, aby šla do taneční hodiny, odmítla, ať již upřímně nebo jen tak naoko, a podivně se při tom smějíc, uvěřiti v mé dobré smýšlení

s ní. Asociací představ mi tato vzpomínka připomněla jinou. Dávno předtím to byl Swann, jenž nechtěl uvěřiti v mou upřímnost ani v to, že bych byl dobrým přítelem pro Gilbertu. Marně jsem mu psal, Gilberta mi přinesla můj dopis nazpět a vrátila mi jej s týmž nepochopitelným smíchem. Nevrátila mi ho hned; vzpomněl jsem si na celou tu scénu za skupinou vavříků. Člověk se stane mravným, jakmile je nešťasten; Gilbertina antipatie ke mně se mi najednou zdála trestem života za to, co jsem toho dne dělal. Člověk si myslí, že se trestům vyhýbá, protože při přecházení ulice dává pozor na vozy a vyhýbá se všem nebezpečím. Ale jsou také tresty vnitřní. Nehoda přikvačí ze strany, z níž je nejméně očekávána, z nitra, ze srdce. Gilbertina slova: „Chcete-li, zápasme ještě dále,“ mne teď děsila. Představil jsem si ji tak, snad i u ní doma v komoře na prádlo, s tím mladým mužem, kterého jsem viděl doprovázeti ji v třídě Elysejských polí. Takto, stejně jako když jsem (před nedávnem) myslel, že mé štěstí nic nemůže zakaliti, byl jsem blázen teď, po zřeknutí se své touhy po štěstí, když jsem pokládal za jisto, že jsem se aspoň stal a že budu moci zůstat klidný. Neboť dokud naše srdce v sobě trvalým způsobem uzavírá obraz nějaké jiné bytosti, není tím, co může býti každé chvíle zničeno, jenom naše štěstí; když se toto štěstí rozprchlo, když jsme tím trpěli, a když se nám potom podařilo uspati své utrpení, poznáme, že tím, co je stejně klamavé a stejně kolísavé, jako bylo štěstí, je klid. Můj se mi nakonec vrátil, neboť to, co díky snu vniklo, obměňujíc náš morální stav a naše touhy, do našeho ducha, to také pozvolna vyprchává, protože trvalost a stálost není dána ničemu, ani bolesti. Ostatně lidé trpící láskou jsou, jak se říkává o některých nemocných, svými vlastními lékaři. Protože utěšiti je může jenom bytost, která je příčinou jejich bolesti, a protože tato bolest je její emanací, najdou nakonec lék právě ve své bolesti. Ona sama jim jej v dané chvíli odhalí, neboť tou měrou, jak ji obracejí do sebe, tato bolest jim ukazuje jiný vzhled bytosti, po níž lítostivě touží, a to vzhled hned tak nenávisti hodný, že člověk netouží již ani spatřiti ji ještě jednou, protože dříve, než by v ní mohl najíti zalíbení, byl by nucen způsobiti jí mnohá utrpení, hned zase vzhled tak přívětivý,

že člověk z této přívětivosti, kterou jí prisuzuje, těžší nový důvod k naději. Ale to, že mé utrpení, které se obnovilo, skončilo, nebylo nic platno: nechtěl jsem se již vraceti k paní Swannové leč velmi zřídka. To především proto, že u těch, kteří milují a jsou odmítáni, pocit očekávání – a to i očekávání nepřiznáváného – v němž žijí, se sám sebou proměňuje, a třebaže zůstává napohled stejný, zaměňuje první stav jiným, naprosto podobným, zaměňuje první stav jiným, právě opačným. První byl výsledkem, odrazem bolestných příhod, které nás rozrušily. Očekávání toho, co by se mohlo přihoditi, je promíšeno hrůzou, a to tím spíše, že v té chvíli, nepřihodí-li se nám nic nového ze strany té, kterou milujeme, toužíme podniknouti něco sami, a nevíme dobře, jaký výsledek bude míti náš zákrok, po němž nebude snad již možno pomýšleti na nějaký zákrok nový. Ale zanedlouho, aniž si to uvědomujeme, se nám naše očekávání, které stále trvá, jasně zjeví; uviděli jsme je, ne již vzpomínkou na minulost, kterou jsme prožili, ale naději v jakousi budoucnost, jak si ji vykouzlila naše obrazotvornost. Od té chvíle je téměř příjemné. A pak to první očekávání nás navyklo žítí v nadějném vyčkávání. Utrpení, které jsme prožívali při posledních svých schůzkách s milovanou bytostí, v nás stále ještě žije, ale již jenom jako by dřímalo. Nespěcháme, abychom je probudili, a to tím spíše, že vlastně ani nevíme, čeho bychom se teď dožadovali. Dosažení něčeho málo více z milované ženy by v nás jen probudilo tím naléhavější potřebu toho, čeho bychom nedosáhli a co by přes to vše, protože naše potřeby se rodí z našich ukájení potřeb, zůstávalo stále stejně veliké.

A konečně k tomuto důvodu přistoupil později ještě jeden poslední důvod, abych své návštěvy u paní Swannové přerušil úplně. Tímto pozdějším důvodem nebylo, že bych již zapomněl na Gilbertu, nýbrž snaha zapomenouti na ni rychleji. Od té doby sice, kdy se mé veliké utrpení skončilo, mé návštěvy u paní Swannové se pro ten můj zbytek smutku zase staly utišujícím prostředkem a rozptýlením, které mi na začátku bývaly tak vzácné. Ale důvod úspěšnosti tohoto utišujícího prostředku byl také nevýhodou rozptýlení, to znamená působil, že tyto návštěvy byly celé prostoupeny vzpo-

mínkou na Gilbertu. Rozptýlení by mi bývalo prospěšné jen tehdy, kdyby stavělo proti sobě v zápas cit, jehož Gilbertina přítomnost již neživila, a myšlenky, zájmy a vášně, v nichž Gilberta nebyla ničím. Takové stavy vědomí, v nichž milovaná bytost nemá nijaké účasti, zaujímají pak místo, které, byť bylo z počátku jakkoli malé, znamená úsek, urvaný lásce, která do té doby zaujímal duši celou. Je nutno usilovati o rozhojnění takových myšlenek, zatím co chřadne cit, který je již jen vzpomínkou, tak aby nové prvky, uvedené do ducha, dobývaly, vyrvaly mu stále větší části duše a odňaly mu ji nakonec celou. Uvědomoval jsem si, že to je jediný způsob, jímž je možno zabít lásku, a byl jsem ještě dosti mlád a dosti odvážný, abych to podnikl, abych si způsobil nejkrutější ze všech bolestí, rodící se z jistoty, že člověku se to dříve nebo později jistě podaří. Svě odmítání schůzek jsem teď Gilbertě ve svých dopisech zdůvodňoval nárazkami na jakési naprosto smyšlené, záhadné nedorozumění mezi mnou a jí, a zprvu jsem doufal, že Gilberta mne bude žádat o nějaké vysvětlení. Ale ve skutečnosti nikdy, ani v nejbezvýznamnějších životních stycích nežádává o objasnění příjemce listu, který ví, že nějaká nejasná, lživá, z něčeho ho obviňující věta je napsána úmyslně, jen proto, aby protestoval, a který je až příliš šťasten pocitem, že tím způsobem má – a udrží – ve své moci iniciativu celého jednání. Tím spíše je tomu tak při stycích něžnějších, v nichž láska bývá tak výmluvná a lhostejnost tak málo zvědavá. Protože Gilberta ani o něm nezapochoybovala ani se nesnažila zvědět, v čem spočívá, toto nedorozumění se mi stalo čímsi skutečným, čeho jsem se pak dovolával v každém svém dopise. V takových klamavých situacích, v předstírání citové netečnosti tkví jakési kouzlo, nutící vás, abyste v nich setrvali. Neustálým psaním: „Od té doby, kdy se naše srdce rozdvojila,“ jímž jsem chtěl dosáhnouti, aby mi Gilberta odpověděla: „Ale nerozdvojila se, vysvětlete mi to,“ přesvědčil jsem nakonec sám sebe, že se rozdvojila. Opakuje stále: „Náš život se snad změnil, ale našich dřívějších citů nezahladí,“ při čemž jsem toužil uslyšeti: „Ale vždyť se nic nezměnilo, ty city jsou silnější než kdykoli jindy,“ žil jsem v představě, že život se vskutku změnil a že si uchováme

navždy vzpomínku na cit, jehož již není, stejně jako někteří nervózní lidé onemocní nakonec navždy proto, že dlouho svou nemoc jen předstírali. Ted' pokaždé, když jsem měl Gilbertě psát, jsem se vracel k této smyšlené změně, jejíž jsoucnost, uznaná mlčením, kterým Gilberta ve svých odpovědích přecházela mé zmínky o ní, byla ted' jista. A pak se Gilberta přestala spokojovati s mlčením o té věci. Ona sama přijala za svůj můj názor; a tak jako v oficiálních případcích, při nichž nastupující prezident odpovídá téměř týmiž slovy, jichž právě užil prezident odstupující, pokaždé když jsem Gilbertě napsal: „Život nás mohl rozdělit, ale vzpomínka na dobu, kdy jsme se znávali, potrvá,“ neopomněla odpovědět mi: „Život nás mohl rozdělit, ale nebude moci zahladiti v nás vzpomínku na ty příjemné hodiny, které nám stále budou drahé“ (byli bychom velmi na rozpacích, kdybychom měli říci, proč nás „život“ rozdělil a jaká změna se stala). Netrpěl jsem již tak příliš. Ale přesto, jednoho dne, když jsem jí v jednom dopise oznamoval, že jsem se dověděl o smrti naší staré cukrářky z Elysejských polí, při psaní slov: „Řekl jsem si, že vás to jistě zarmoutilo; ve mně to rozvířilo mnohé vzpomínky,“ nemohl jsem se ubrániti přívalu slz vida, že mluvím v minulém čase a jako by šlo o nějakého nebožtíka již téměř zapomenutého, o té lásce, na kterou jsem proti své vůli nikdy nepřestal myslet jako na něco živého nebo jako na něco, co může býti aspoň vzkříšeno. Není nic dojemnějšího nad takovou korespondenci dvou přátel, kteří se již nechtějí vidět. Gilbertiny dopisy bývaly psány tak promyšleně a opatrně jako mé dopisy lidem lhostejným a bývaly v nich tytéž nápadné, ale jen zdánlivé projevy lásky, které mi od ní bývaly tak drahé.

Ostatně každé nové odmítnutí schůzky s ní mi působilo čím dále tím méně utrpení. A ježto se mi stávala stále méně drahou, mé bolestné vzpomínky neměly již tolik síly, aby svým ustavičným opakováním zabránily utváření radosti, kterou jsem nalézal v myšlenkách na Florencii nebo na Benátky. Litoval jsem v takových chvílích, že jsem odmítl vstoupiti do diplomatické služby a že jsem dal přednost životu u psacího stolu jen proto, abych nebyl nucen vzdáliti se od dívky, které již nespátřím a na kterou jsem již téměř zapomněl.

Budujeme svůj život pro nějakou bytost, a když ji do něho můžeme konečně přijmouti, ona nepřijde, pak pro nás zemře a my žijeme jako zajatci v tom, co bylo určeno jenom pro ni. Zdály-li se mým rodičům Benátky pro mne příliš vzdálené a příliš vzrušující, odjeti na čas do Balbecu bylo jistě snadné a nikterak únavné. Ale k tomu by bylo třeba odjeti z Paříže, odřeknouti se těch návštěv, při nichž jsem, byť byly jakkoli řídké, přece jen slyšel paní Swannovou mluvit o Gilbertě. Ostatně začínal jsem v nich nalézati různé jiné radosti, v nichž Gilberta nebyla již ničím.

Když se přiblížilo jaro, přinášejíc s sebou nová chladna v období ledových mužů a velikonočních přeháněk, paní Swannové se zdávalo, že člověk mrzne i doma, takže jsem ji často zastihl, jak přijímá návštěvy v kožišinách, schovávajíc své zimomřivé ruce a ramena pod oslnivě bílý koberec ohromného, širokého rukávníku a límce z hranostajové kožišiny, jež neodložila, vrátivši se domů, a jež vypadaly jako poslední skvrny zimních sněhů, vytrvalejších než sněhy ostatní, takže ani žáru ohně v krbu, ani pokročilému ročnímu období se nepodařilo roztavit je. A úplná pravdivost těch ledových, ale již kvetoucích týdnů mi byla v tom saloně, do něhož zanedlouho již nepříjdu, připomínána jinými, ještě oslnivějšími bělostmi, na příklad bělostí kalin, jimž jsme říkali „sněhové koule“ a jež na vrcholcích svých dlouhých stopek, holých jako protáhlé lodyhy na obrazech preraphaelitů, kupily své kuličky, složené z nesčetných květů a přece tvořící jednotlý celek, bělostné jako andělé a obklopené citronovou vůní. Neboť tansonvilleská kastelánka věděla, že duben, i když je ledově studený, má již své květy, že zima, jaro a léto nejsou od sebe odděleny přehradami tak neprostupnými, jak si snad myslí velkoměšťák, který si až do prvních letních veder představuje, že na světě není nic než holé domy, zalévané stálými dešti. Že by se paní Swannová spokojovala jen se zásilkami svého combrayského zahradníka a že by prostřednictvím své obvyklé pařížské květinářky nevyplňovala mezery nedostatečné výzdoby tím, že si vypůjčovala to či ono od jižní ranější květeny, to ovšem ani zdaleka nemíním a nestaral jsem se o to. K tomu, abych vzpomínal tesklivě na venkov,

mi stačilo, aby mi bělostnost rukávnicku paní Swannové a kaliny (které neměly možná v myšlenkách hostitelčiných jiného úkolu, než aby, podle Bergottovy rady, tvořily „bílou symfonii“ s jejím nábytkem a s její toaletou) připomněly, že velkopáteční zázrak je zázrak zcela přirozený, který bychom mohli každoročně pozorovat, kdybychom byli rozumnější, a aby za pomoci pronikavé a opojné vůně jiných druhů květů, jejichž jména jsem neznal a které mne tolikrát přinutily, abych se zastavil při svých combrayských procházkách, dodaly salonu paní Swannové téže panenskosti, téže čisté, bezlisté rozkvetlosti, téže omamnosti přirozených vůní, jaká bývala na tansonvilleském návršíčku.

Ale i tato připomínka byla nevhodná. Vzpomínka na tansonvilleské návršíčko hrozila uchováním toho mála, které z mé lásky k Gilbertě ještě zbývalo. Proto také, třebaže jsem při těchto svých návštěvách u paní Swannové již netrpěl, oddaloval jsem je jednu od druhé ještě více a snažil jsem se chodit do Swannova domu co nejméně. Jediné, co jsem si, protože jsem zůstával v Paříži, dovoloval, byly některé procházky s paní Swannovou. Konečně se vrátily zase krásné dny a s nimi tepla. Protože jsem věděl, že paní Swannová chodívá před obědem na hodinu ven, projít se třídou u Lesíka nedaleko náměstí Hvězdy a místa, kterému tehdy podle lidí, chodících tam dívati se na boháče, jež znali jen podle jména, říkali „Klub chudásů“ – vymohl jsem si od rodičů dovolení, že v neděli – neboť ve všední dny jsem v tu dobu nemíval volno – smím obědvati teprve po nich, ve čtvrt na dvě, a že smím jít předtím trochu na procházku. A to jsem v květnu, protože Gilberta odjela na venkov k přítelkyním, nikdy neopomněl. K poledni jsem přicházel k Vítěznému oblouku. Stával jsem na stráži na začátku třídy k Lesíku, nespouštěje z očí roh uličky, kterou paní Swannová, jejíž dům stál jen o několik metrů dále, přicházela. Byla to doba, kdy mnoho lidí se z procházky vracelo již domů k obědu, takže těch, kteří ještě zbývali, bylo jen málo a byli to většinou lidé elegantní. Najednou se na písku chodníku, opožděná a zářící jako nejkrásnější květ, otvírající se jenom v poledne, objevila paní Swannová, obklopená jako květními plát-

ky toaletou, která bývala pokaždé jiná, kterou však já si pamatuji zvláště v barvě slézové; potom v okamžiku svého nejúplnějšiho, nejosnovnějšího rozkvětu vztyčovala a rozvírala na dlouhém řapíku hedvábnou vlajku širokého slunečníku, zbarveného odstínem téže barvy jako sprška plátek jejích šatů. Bývala obklopena celým průvodem, chodíval s ní Swann a čtyři nebo pět mužů z jeho klubu, kteří je dopoledne navštívili nebo s nimiž se cestou potkali: a v jejich černé nebo šedivé poslušné skupince, vykonávající téměř mechanické pohyby jakéhosi bezduchého rámce kolem Odetty, tato žena, která jediná z nich měla pohled důrazný, vypadala, jako by se mezi všemi těmi muži dívala jen před sebe jako z nějakého okna, k němuž by přistoupila, a vynikala z jejich středu útlá, nebojácná, v nahotě svých něžných barev jako zjevení bytosti nějaké neznámé rasy a jakési síly téměř bojovné, která působila, že ona samotná vyvažovala celý ten svůj několikačlenný doprovod. Usměvavá, rozradostněná krásným počasím a sluncem, které ještě neobtěžovalo svým žářem, majíc ve tváři jistotu a klid tvůrce, který dokonal své dílo a o nic jiného se nestará, jsouc jista, že její toaleta – přes to že prostí chodci ji patrně neocení – je ze všech nejelegantnější, nesla ji na sobě pro sebe samu a pro své přátele, zcela přirozeně, bez přepjaté pozornosti, ale také ne naprosto nevšímavě; nebráníc drobným stužkám svého živůtku a své sukně, aby před ní lehce poletovaly jako nějaká stvoření, o jejichž přítomnosti ani neví a jimž shovívavě dovolovala, aby se oddávala svým hrám, podle vlastní chuti a vlastního rytmu, jen když sledují její chůzi, pohlížela chvílemi jako na kytici parmských fialek také na svůj slézový slunečník, který, když přišla, nesla často ještě zavřený, svým šťastným a tak laskavým pohledem, že i teď ještě, když nepatřil již na přátele, ale na věc mrtvou, vypadal, jako by se usmíval. Tak rezervovala, uchraňovala pro svou toaletu ony chvilky elegance, jejichž délku a nezbytnost respektovali, ne bez jisté uctivosti nezasvěcenců a bez uznávání své nevědomosti, i muži, s nimiž paní Swannová byla nejvíce spřátelena, protože v této věci přiznávali své přítelkyni stejnou pravomoc a kompetenci, jakou má nemocný v otázce zvláštních způsobů svého léčení nebo matka

v otázce výchovy svých dětí. Ne méně než těmi dvořany, kteří ji obklopovali a ani neviděli, jak se zdálo, lidi chodících kolem nich, paní Swannová připomínala vlivem té pozdní hodiny svého příchodu onen příbytek, v němž strávila tak dlouhé dopoledne a do něhož se bude museti zanedlouho vrátiti k obědu; zdálo se, že naznačuje jeho blízkost klidnou toulavostí své procházky, podobné loudavé procházce doma v zahradce; vypadalo to, jako by stále ještě byla obklopena vnitřním a osvěžujícím stínem svého bytu. Ale právě tím vším ve mně pohled na ni ještě silněji budil dojem čerstvého vzduchu a tepla pod širým nebem. Tím spíše, že jsem byl přesvědčen, že její toaleta je vlivem obřadnosti, kterou paní Swannová bedlivě zachovávala, úzce spjata jakýmsi nezbytným a jedinečným poutem s ročním obdobím a s denní hodinou, květiny na jejím tuhém slaměném klobouku a úzké stužky jejích šatů se mi zdály vyrůstati z toho májového měsíce ještě přirozeněji než květiny zahradní a polní; a chtěl-li jsem poznati opojení jara, nezdvihal jsem oči výše než k jejímu slunečníku, otevřenému a rozklenutému jako nějaké druhé nebe, bližší, kulaté, pohodu věštící, pohyblivé a namodralé. Neboť tyto obřadnosti viděly svou slávu právě v tom, že byly tak neústupně panovačné, a paní Swannová v důsledku toho si také zakládala na tom, že je shovívavě poslušná rána, jara a slunce, která však, jak se mi zdálo, nebyla dostatečně polichocena tím, že žena tak elegantní svolila laskavě přihlížeti k nim a vybrala si pro ně šaty z nějaké lehčí a světlejší látky, připomínající rozšířením límce a rukávů zapocení krku a zápěstí, zkrátka učinila pro ně totéž, co veliká dáma, která svolivši ochotně k výletu do přírody k prostým venkovanům, přes to že je každému i prostým lidem známa, přece výhradně pro tento den oblékla toaletu vesnickou. Pozdravil jsem paní Swannovou, jakmile se přiblížila; zastavila mne a s úsměvem řekla: „Good morning.“ Šli jsme několik kroků. A tu jsem si uvědomoval, že byla poslušná toho zákoníku, podle něhož se oblékala, jenom pro sebe samu, tak jako kdyby byla poslušná nějaké svrchované moudrosti, jejíž velekněžkou by byla; neboť stalo-li se, když jí bylo příliš horko, že rozhrnula nebo dokonce vysvlékla a dala mi nésti svou kazajku, o níž si při

odchodu z domu myslela, že si ji nechá oblečenu a zapjatu, objevoval jsem na její náprsence tisíce krejčovských drobností, které měly velikou naději, že je nikdo nezpozoruje, tak jako ty části orchestru, jimž skladatel věnoval všechnu svou péči, přes to že posluchači je nikdy nepostřehnou; anebo jsem v rukávech kazajky, složené pod mou paží, viděl a z radosti nebo ze zdvořilosti dlouho pozoroval nějaký krásný detail, nějakou stužku rozkošné barvy anebo nějakou jemně fialovou, polohedvábnou podšívku, skrytou obyčejně všem očím, ale zpracovanou stejně pečlivě jako líc kazajky tak jako ty gotické skulptury, skryté v nějaké katedrále ve výši osmdesáti stop za nějakým zábradlím a při tom stejně dokonalé jako reliéfy nad hlavním vchodem, přes to že je nikdo nikdy nespátřil, dokud si nějaký umělec, meškající tam náhodou na své cestě, nevymohl svolení k výstupu na střechnu, aby měl mezi dvěma věžemi rozhled po celém městě.

Dojem, že paní Swannová se prochází ve třídě u Lesíka jako v aleji své domácí zahrady, zvyšovalo také to, že přišla pěšky, nejsouc následována svým kočárem, ona, paní Swannová, kterou bývalo počínajíc květnem vídávat, jak jede, sedíc měkce a důstojně jako nějaká bohyně ve vlahém jarním ovzduší, v širokém, osmipérovém kočáře, taženém dokonale pěstěnými koni a řízeném nejšviháčtějším pařížským kočím. Šla-li pěšky, paní Swannová, zvláště s tou svou chůzí, zpomalovanou vedrem, vypadala, jako by povolila nějaké své zvědavosti, jako by se dopouštěla nějakého elegantního porušení pravidel tak jako vladaři, kteří, aniž se o tom s někým poradili, doprovázeni jsouce poněkud pohoršeným obdivem dvořanstva, které se neodvažuje vysloviti nějakou kritiku jejich počínání, vyjdou při slavnostním představení ze své lóže a navštíví divadelní foyer, vmísivše se na chvíli mezi ostatní diváky. Tak také prostí chodci cítili mezi sebou a paní Swannovou přehradu jistého druhu bohatství, které se jim zdají ze všech přehrad nejnepřekročitelnější. Saintgermainská čtvrt má také své přehradu, ale ty nejsou tak nápadné a nepovídají toho tolik očím a obraznosti „chudáků“, kteří před nějakou velikou dámou, prostší, snadněji zaměnitelnou s nějakou obyčejnou měšťkou

a méně vzdálenou od prostého lidu, nikdy nebudou míti toho pocitu své nerovnosti, ba téměř své nehodnosti, který v nich vzbudí paní Swannová. Ženy tohoto druhu oslnivost, již jsou obklopeny, nezaráží ovšem tak jako lidi prosté, nevšímají si jí vůbec, ale to je jenom tím, že jí již přivykly, to znamená, že dospěly až k tomu, aby ji pokládaly za zcela přirozenou a nezbytnou, a k tomu, aby posuzovaly ostatní lidi podle toho, jak velice jsou zasvěceni do takových přepychových zvyklostí; a tak (protože velikost, kterou samy září nebo kterou naopak objevují u druhých, je zcela hmotná, snadno ji lze zjistiti, nesnadno je ji zaměnit něčím jiným a dlouho trvá, než jí člověk dosáhne) postaví-li tyto ženy nějakého chodce na nejnižší stupeň společenského žebříku, stane se to tímž způsobem, jakým se ony samy jemu zjevily na stupni nejvyšším, to znamená bezprostředně, na první pohled a neodvolatelně. Možná, že ta zvláštní společenská třída, do níž byly tehdy počítány ženy jako lady Israelsová, stýkající se důvěrně se ženami šlechtickými, a paní Swannová, která je také bude jednoho dne navštěvovati, možná, že tato střední třída, která byla nižší než Saintgermainská čtvrt, protože se ucházela o její přízeň, ale vyšší než vše ostatní, co k Saintgermainské čtvrti nepatřilo, a která měla ten zvláštní znak, že odpoutavši se již od světa boháčů přece ještě představovala bohatství, ale bohatství, stavší se poddajným, poslušným nějakého určení nebo nějaké myšlenky umělecké, zkrátka peníze kujné, básnicky zdobné a usměvavé, možná, že tato třída, aspoň s tímž půvabem a v téže podobě, již ani neexistuje. Ostatně ženy, které k ní patřily, by dnes již neměly to, co bývalo první podmínkou jejich vlády, protože věkem ztratily téměř všechny svou krásu. Neboť stejně jako z vrcholu svého vznešeného bohatství paní Swannová, majestátní, usměvavá a dobrá, krácejíc ulicí u Lesíka zírала také ze slavnostního dovršení svého zralého, ale ještě tak svěžího léta s filozofickým klidem Hypatie na kolotání světů pod svýma, loudavě krácejícíma nohama. Mladí muži, jdoucí kolem ní, vzhlíželi k ní úzkostlivě, nejsouce si jisti, zdali jejich dočasné styky s ní je opravňují k tomu, aby ji pozdravili (a to tím spíše, že se obávali, že Swann, jemuž byli sotva jednou představeni, je nepozná). A rozho-

dovali se k tomu, chvějíce se před důsledky svého skutku, rozvažujícíce, zdali jejich odvážně vyzývavé a svatokrádežné gesto, osmělující se k útoku na neporušitelnou povýšenost kasty, nerozpoutá nějaké katastrofální bouře nebo nesešle na ně nějaký boží trest. Ale jejich pozdrav neměl jiný následek, než že rozkýval v Odettině okolí jako pero v hodinovém stroji pohyby zdravících postaviček, počínajíc Swannem, který svůj cylindr, uvnitř se zeleným, koženým páskem, nazdvihl s usměvavou laskavostí, jíž se naučil v Saintgermainské čtvrti, která však teď již nebývala spojena s onou lhostejností, kterou projevoval dříve. Ta teď byla nahrazena (jako kdyby byl v jisté míře proniknut Odettinými předsudky) rozmrzelostí, že je nucen odpovídati na pozdrav člověku dosti nedbale oblečenému, a zároveň uspokojením, že jeho žena zná tolik lidí, tedy pocitem smíšeným, který vyjadřoval tím, že elegantním přátelům, doprovázejícím ji, říkal: „Ještě jeden! Na mou věru, marně přemýšlím, kde Odetta všechny ty lidi bere!“ Paní Swannová zatím, odpověděvši kývnutím hlavy nějakému polekanému chodci, již vzdálenému, ale se srdcem ještě rozbušeným, obrátila se ke mně a řekla:

„Tak tedy konec? Vy již nikdy nepřijdete navštívit Gilbertu? Jsem ráda, že já jsem z toho vyňata a že jste „nezavrhl“ také mne. Ráda vás vidím, ale měla jsem ráda také váš vliv na mou dceru. Myslím, že ona toho také velmi lituje. Ale nechci vás tyranizovat, protože byste pak možná přestal navštěvovati také mne.“

„Odetto, Sagan vás pozdravuje,“ upozornil Swann svou ženu. A vskutku, kníže přinutiv jako při nějaké apoteóze v divadle, v cirku nebo na nějakém starém obraze svého koně k obratu čelem k nám, zdravil Odettu širokým, teatrálním a jakoby alegorickým pozdravem, v němž byla až příliš důrazně vyjádřena rytířská zdvořilost šlechty, sklánějícího se uctivě před Ženou, byť byla vtělena jen v ženu, s níž by se jeho matka nebo jeho sestra stýkat nemohly. Ostatně paní Swannová, jsouc jimi poznávána v průzračné a světlé barvitosti stínu, kterou na ni rozléval její slunečník, byla každé chvíle pozdravována opozdivšími se posledními jezdci, jakoby kinematograficky vrhanými v klusu na bílou stěnu slunečního světla,

nebo muži z klubu, jejichž jména, slavná v širší veřejnosti – Antoine de Castellane, Adalbert de Montmorency a tolik jiných – byla paní Swannové jmény důvěrných přátel. A ježto průměrný věk – poměrná dlouhověkost – vzpomínek na dojmy poetické bývá mnohem delší než věk vzpomínek na utrpení srdce, bolesti, jejichž příčinou bývala tehdy Gilberta, vyprchaly již dávno, ale dodnes ve mně žije radost, kterou pociťuji – pokaždé, když chci jakoby na slunečních hodinách přečísti v měsíci květnu minuty mezi čtvrt na jednu a jednou hodinou – vidím-li se v duchu, jak rozmlouvám s paní Swannovou pod jejím slunečníkem jako pod nějakým loubím, porostlým glycíními.

* * *

Dospěl jsem k téměř úplné lhostejnosti k Gilbertě, když jsem o dvě léta později odjel s babičkou do Balbecu. Kdykoli jsem podlehl půvabu nějaké nové tváře, kdykoli se zjevila naděje, že budu moci poznati gotické katedrály, paláce a italské zahrady pomocí nějaké jiné dívky, pokaždé jsem si smutně říkával, že naše láska, pokud je láskou k nějaké bytosti, není možná ničím skutečným, neboť mohou-li ji asociace příjemných nebo bolestných snění poutati po nějakou dobu k nějaké ženě tak, že si nakonec dovedeme dokonce mysleti, že je nám jakýmsi neodvratným způsobem vnukána jí, naproti tomu, vybavíme-li se dobrovolně nebo i bezděčně z takových asociací, tato láska, jako kdyby byla naopak čímśi spontánním a prýštila jen z nás samých, se rodí znovu a upoutává se k nějaké ženě jiné. Ale ve chvíli tohoto odjezdu do Balbecu a v první době mého pobytu v tomto městě má lhostejnost byla přece ještě jenom dočasná. Protože náš život je tak málo chronologický a vsunuje tu a tam tolik anachronizmů do sledu dnů, často jsem žil zase v těch dnech, starších než včerejších nebo předvčerejších, to jest ve dnech, v nichž jsem miloval Gilbertu. A tehdy neviděti ji mi najednou bývalo stejně bolestné, jako kdyby se ony dny vrátily. To já, které ji tehdy milovalo a které teď bylo již téměř úplně vystřídáno já jiným, vstávalo z mrtvých a ožývalo se ve mně na popud nějaké nepatrnosti častěji než na popud nějaké věci důležité. Tak jsem na příklad zaslechl v Balbecu nějakého neznámého člověka, který přešel kolem mne na pobřežní hrázi, jak říká: „Rodina toho ředitele z ministerstva pošt.“ Ježto jsem tehdy ještě netušil, jaký vliv má míti tato rodina na můj pozdější život, neměl jsem si těch slov ani všimnout, a přece mi způsobila prudkou bolest, kterou pocítilo mé já, z větší části již dávno zaniknuvší, nad tím, že je odloučeno od Gilberty. Bylo to tím, že ještě nikdy předtím jsem si nevzpomněl na rozhovor, který měla Gilberta v mé přítomnosti se svým otcem a který se týkal rodiny

toho „ředitele z ministerstva pošt“. Milostné vzpomínky podléhají totiž stejně jako všechny ostatní vzpomínky všeobecným zákonům paměti, které samy jsou ovládány ještě všeplatnějšími zákony zvyku. Protože zvyk všechno zeslabuje, tím, co nám nějakou bytost připomíná nejlépe, je právě to, nač jsme zapomněli (protože to bylo bezvýznamné a protože jsme tomu právě tím ponechali všechnu jeho sílu.) To je příčinou, proč nejlepší část naší paměti je jaksi mimo nás, v nějakém deštivém větříku, v nějaké přituchlé vůni pokoje nebo v nějaké vůni prvního zablýsknutí, všude tam, kde se ze sebe samých shledáváme s tím, čím naše nitro, nemohouc toho nijak upotřebiti, pohrdlo, to jest s poslední, s nejlepší upomínkou na minulost, s tou, která nás dovede rozplakati ještě tehdy, když se zdá, že všechny naše slzy již zaschly. Mimo nás? Lépe je říci v nás, ale tak, že je to neviditelné našim pohledům, že je to ztajeno ve více či méně hlubokém zapomnění. Jenom díky tomuto zapomnění můžeme zahlédnouti občas bytost, jíž jsme bývali, můžeme se postavit věcem tváří v tvář stejně, jako se před ně stavěla ona naše minulé bytost, a můžeme znovu trpěti, protože pak nejsme již my, ale ona, a protože ona milovala to, co nám je teď lhostejné. Ve světle obvyklé paměti všechny obrazy minulosti pozvolna vybledají, ztrácejí se, nic z nich již nezbývá, nevidíme jich již. Anebo lépe, neuviděli bychom jich již, kdyby několik slov (jako ten „ředitel z ministerstva pošt“) nebylo pečlivě uschováno v zapomnění, stejně jako bývá do Národní knihovny ukládán vzácný exemplář knihy, které by jinak hrozilo nebezpečí, že se úplně ztratí.

Ale takové utrpení a takové obrození mé lásky k Gilbertě nemíválo delšího trvání než utrpení ve snu, a tentokrát tím méně, protože v Balbecu nebylo již toho dřívějšího Zvyku, který je prodlužoval. A zdávají-li se tyto účinky Zvyku zcela protichůdnými, je to jen tím, že Zvyk je poslušen mnohých různých zákonů. V Paříži jsem se díky Zvyku stal Gilbertě čím dále tím lhostejnějším. Změna zvyku, to znamená dočasné přerušení Zvyku dokonalo dílo Zvyku, když jsem odjel do Balbecu. Zeslabuje, ale ustaluje, způsobuje rozklad, práchnivění, ale protahuje je do nekonečna. Po několik let jsem den-

ně více méně přesně utvářel svůj duševní stav podle vzoru svého duševního stavu ze včerejška. V Balbecu mi to nové lože, k němuž mi ráno nosívali snídani, odlišnou od mé snídane pařížské, nevnu-kalo již myšlenek, jimiž bývala posilována má láska k Gilbertě: jsou případy (ovšem dosti řídké), kdy nejlepším prostředkem k získání času je změna místa, protože ustálený, k jednomu místu upoutaný život znehybňuje sled dnů. Má cesta do Balbecu byla jakoby první procházkou rekonvalescenta, který, aby si uvědomil své uzdravení, čekal již jenom na ni.

Tato cesta by dnes byla vykonána patrně v automobilu, v domně-ní, že bude příjemnější. A vykonána jsouc tímto způsobem, byla by vskutku v jistém smyslu také pravdivější, protože by při ní bylo mož-no z větší blízkosti, v jakési větší intimnosti sledovati různé, postup-né změny zemského povrchu. Ale specifickou rozkoší cestování není konec konců možnost vystoupiti cestou z dopravního prostředku anebo zastaviti se, je-li člověk unaven, naopak, je jí to, že rozdíl mezi odjezdem a příjezdem pocítíme, ne co možná nejnepatrněji, nýbrž co nejsilněji, to, že jej vycítíme v jeho úplnosti, stejně veliký, jak se jevíval našim myšlenkám, když nás naše obrazotvornost z místa, na němž jsme žili, až do středu místa, po němž jsme touži-li, přenesla jediným skokem, který se nám nezdál tak zázračným proto, že přelétl jistou vzdálenost, jako spíše proto, že spojoval dvě povahově naprosto odlišná místa země, že nás přiváděl od jednoho jména k nějakému jménu jinému; a také proto, že (lépe než pou-há procházka, při níž nebývá téměř vůbec žádného příchodu k cíli, protože člověk se při ní zastavuje, kde se mu to zlíbí) schematizuje ten tajuplný děj, uskutečňující se na oněch zvláštních místech, na nádražích, která nejsou takřka částí města, která však obsahují již cosi z jeho individuálnosti stejně jako oznamují na svých nápisech jeho jméno.

Ale naše doba má v každém oboru chorobně přepjatou vůli uka-zovati věci vždy jen v prostředí, které je obklopuje ve skutečnosti, a potlačovati tím to podstatné, ten duševní akt, který je od skuteč-nosti izoloval. Obraz bývá ukazován uprostřed nábytku, bibelotů

a čalounů z téže doby, v nudném prostředí, které v dnešních bohatých domech dovede znamenitě upravit každá, včera ještě o něm ani potuchy nemající paní domu, trávící teď své dny v archivech a v bibliotékách, a v němž umělecké dílo, obdivované při večeři, neprobouzí v nás téže opojné radosti, již je možno vyžadovati od něho jenom v nějakém muzejním sále, který svou nahotou a svými holými, žádnými drobnostmi netříštěnými stěnami mnohem lépe symbolizuje ony niterné prostory, do nichž se umělec ke své tvorbě uchýlil.

Bohužel, ta kouzelná místa, jimiž jsou nádraží, z nichž odjíždíme k nějakému vzdálenému cíli, bývají také místy tragickými, neboť uskutečňuje-li se na nich onen zázrak, jehož působením se kraje, existující dosud jen v naší myšlence, promění v kraje, v nichž budeme žít, týž důvod nám brání, abychom vyšli z čekárny a vrátili se do svého přívětivého pokoje, v němž jsme ještě před chvílí byli. Je nutno vzdáti se vší naděje na návrat domů a na spánek ve své ložnici, jakmile jsme se jednou rozhodli vkročiti do té páchnoucí díry, která je chodbou k tajemství, do některé z těch velikých zasklených dvoran, jako je na příklad dvorana na Svatolazarském nádraží, v níž jsem čekal na balbecký vlak a která klenula nad hemžícím se davem jedno z těch nesmírných, syrových a nakupenými hrozbami jakýchsi dramát obtěžkaných nebes, podobných některým, téměř pařížsky moderním nebesům Mantegnovým nebo Veronesovým; mohlo se pod nimi státi jen něco opravdu tak strašného a slavnostního jako odjezd vlakem nebo vztyčení Kříže.

Dokud jsem patřil na perský balbecký kostel, tyčící se uprostřed bouřlivých mraků, jenom se svého pařížského lože, mé tělo nečinilo proti této cestě žádných námitek. Námitky začaly teprve tehdy, když si uvědomilo, že ono také bude při tom a že večer po příjezdu k cíli budu zaveden do „svého“ pokoje, který mu bude úplně neznámý. Jeho odpor byl tím prudší, že teprve večer před odjezdem jsem se dověděl, že matka s námi nepojede, protože otcí, zaměstnanému v ministerstvu až do té doby, kdy měl odjet s panem de Norpois do Španělska, se zdálo vhodnějším najmouti nějaký dům v blízkosti

Paříže. Ostatně pobyt v Balbecu se mi nezdál nikterak méně hodným touhy proto, že bylo nutno vykoupiti jej utrpením, které, jak se mi zdálo, naopak zaručovalo skutečnost dojmů, jež tam zažiji, dojmů, jež by nemohlo nahraditi žádné divadlo, pokládané za rovnocenné s Balbecem, žádné „panorama“, jež bych mohl někde uvidět, aniž by mi při tom bylo znemožněno vrátit se na noc do své ložnice. Nebylo to poprvé, co jsem cítil, že lidé milující a lidé pociťující radost nejsou titíž. Myslel jsem, že toužím po Balbecu právě tak horoucně jako doktor, který mne léčil a který mi ráno v den mého odjezdu, divě se mému nešťastnému vzhledu, řekl:

„Věřte mi, že bych se k výletu na čerstvý vzduch na mořském břehu nedal prosit, jen kdybych mohl najíti nějakým způsobem týden prázdná. Budete tam chodit na výlety, jezdit na lodičkách, bude to skvělé.“

Ale já jsem dokonce dávno před tím, než jsem poprvé šel do divadla na Bermu, věděl, že bez ohledu na to, jaká ta věc, kterou miluji, je, vždy bude dosažena teprve po bolestném pronásledování, během něhož budu tomuto svrchovanému blahu napřed nucen svou radost, místo abych ji v něm hledal, obětovat.

Babička se na náš odjezd dívala ovšem způsobem poněkud jiným a toužíc stejně jako vždy dáti všemu, co mi rodiče dávali nebo dopřávali, nějaký znak umělecký, chtěla, míníc mi tím poskytnouti aspoň o části cesty „obraz“ starý, abychom z polovice po železnici, z polovice ve voze vykonali znovu cestu, po níž se ubírala paní de Sévigné, když jela z Paříže do Bretaně směrem na Chaulnes a „Pont-Audemer“. Ale babička byla nucena zřici se tohoto záměru pro odpor mého otce, který věděl, kolik zmeškaných vlaků, ztracených zavazadel, zachlazení a všelijakých nehod lze s určitostí předvídati pokaždé, když babička organizovala nějakou cestu, chtějíc z ní vytěžiti co nejvíce pro ducha. Utěšovala se aspoň tím, že nikdy nám v okamžiku, kdy budeme vypraveni na vycházku k moři, nebude v ní zabráněno příchodem toho, čemu milá paní Sévigné říká „zatracené návštěvy“, protože nebudeme v Balbecu nikoho znát, neboť pan Legrandin nám pro svou sestru doporučující list nedal.

(Tento jeho skutek nebyl ovšem stejně oceňován mými tetami Celinou a Viktorií, které znávaly onu dívku, jíž dodnes, chtějíce tím naznačiti svou někdejší důvěrnou známost s ní, neříkaly jinak než „Renée de Cambremer“, a majíce od ní ještě mnohé z těch dárků, jimiž bývají vyzdobovány pokoje i rozhovory, jimž však současná skutečnost již neodpovídá, myslely, že se za naši potupu pomstí tím, že u staré paní Legrandinové již nikdy nevysloví jméno její dcery a omezí se jenom na to, aby si, jakmile od ní odejdou, navzájem blahopřály větičkami jako na příklad: „Ani slovem jsem nezavadila, však ty víš, o koho, myslím, že se dovtípili.“)

Měli jsme tedy odjeti z Paříže zcela prostě tím vlakem v jednu dvaadvacet, který jsem v jízdním řádě, pociťuje při tom pokaždé vzrušení, ba téměř blaženou iluzi odjezdu, vyhledával tak často, že jsem si zřejmě představoval, že jej znám. Protože v naší obraznosti přesné určení znaků nějakého štěstí spočívá v totožnosti tužeb, jež nám vnuká, spíše než v přesnosti našich informací o něm, myslel jsem, že znám toto své štěstí do všech podrobností a nepochyboval jsem, že okusím ve vagoně zvláštní rozkoše, až den začne chladnout, a že zpozoruji to či ono, jakmile se přiblíží ta která stanice, takže tento vlak, probouzeje ve mně stále obrazy týchž měst, které jsem obklopoval světlem těch odpoledních hodin, v nichž jimi projíždí, zdál se mi odlišným od všech ostatních vlaků; a nakonec, tak jak to děláváme často s bytostí, jíž jsme nikdy ani nespatriili, ale o jejímž přátelství k sobě se zálibou sníme, přisoudil jsem osobitou a neměnitelnou fyziognomii tomu umělecky cítícímu, světlovlasému cestujícímu, který mne jednou vezme na svou cestu a s nímž se před katedrálou v Saint-Lô před jeho odchodem k západu rozloučím.

Babička, nemohouc se rozhodnouti, aby „tak hloupě“ jela rovnou do Balbecu, chtěla se na čtyřiaadvacet hodin zastavit u jedné své přítelkyně, od níž jsem já měl téhož dne odpoledne jeti zase dále, abych tam „nezavazel“, a také proto, abych si příštího dne mohl prohlédnouti balbecký kostel, o němž jsme se dověděli, že je dosti vzdálen od lázeňské čtvrti a do něhož bych se potom, po započetí svého léčení mořskými koupelemi, již ani nedostal. A možná, že

mi bylo méně trapné, věděl-li jsem, že spatřím obdivuhodný předmět své vytoužené cesty ještě před tou krutou nocí, v níž jsem měl vstoupiti do nového příbytku a svoliti k delšímu pobytu v něm. Ale napřed bylo nutno opustiti příbytek starý; matka se rozhodla, že se téhož dne přestěhuje do Saint-Cloud a uspořádala nebo se aspoň tvářila, jako by uspořádala vše tak, aby tam, až nás vyprovodí na nádraží, mohla hned odjet, aniž byla nucena vrátiti se ještě jednou do našeho pařížského bytu, protože se bála, že bych se místo odjezdu do Balbecu chtěl vrátiti s ní domů. A pod záminkou, že má mnoho práce v najatém saint-cloudském domě a že nemá času nazbyt, ve skutečnosti však proto, aby mne uchránila od dlouhého loučení, rozhodla se dokonce, že s námi nezůstane až do toho odjezdu vlaku, kdy rozchod, zastřený až do té chvíle neustálým sháněním a přípravami, které nic definitivního ještě neznamenaají, zjeví se najednou a nesnesitelně bolestně, protože je již neodvolatelný, soustředěný v jediný, úžasný okamžik bezmocné a svrchované zřejmosti.

Tehdy jsem poprvé pocítil, že je možno, aby má matka žila beze mne, jinak než jenom pro mne, životem jiným. Bude žít sama s mým otcem, jemuž, jak se jí možná zdálo, má churavost a má nervóznost ztěžovaly a rozesmutňovaly život. Toto rozloučení mi tím více ztrpčovala myšlenka, že patrně výsledkem postupných zklamání, která jsem jí způsobil, která mi matka zamlčela a po nichž si řekla, že je nesnadné, abychom strávili prázdniny pohromadě; a možná také, že toto rozloučení bylo jakýmsi prvním pokusem o život, k němuž se začínala odhodlávati pro budoucnost, kdy ona i otec budou stárnouti, o život, v němž ji budu méně často vídati a v němž mi, což se mi ani v mých strašidelných snech nikdy nezjevilo, bude poněkud cizí, dámou, která samotna bude vcházeti do domu, v němž já nebudu, a zastaví se u domovníka zeptati se, není-li u něho nějaký dopis ode mne.

Nedovedl jsem téměř ani odpovědět zřízenci, který mi chtěl vzít zavazadlo. Matka, chtějíc mne utěšiti, zkoušela prostředky, které se jí zdály nejúčinnější. Uznala, že nemá smysl tvářiti se, jako by neviděla můj zármutek, a proto se mi s veselou žertovností posmívala:

„Tak, co to je? Co by tomu řekl balbecký kostel, kdyby věděl, že se k jeho návštěvě připravuješ s tak mrzutou tváří? To má být ten nadšený cestující, o němž mluví Ruskin? Ostatně, dovím se, zdali jsi dobře obstál, budu na tu dálku stále se svým klučinou. Zítra dostaneš od své matinky dopis.“

„Vidím tě, dcero,“ řekla babička, „jako paní de Sévigné: s mapou před očima a ani na okamžik nás neopouštějící.“

Potom se matinka snažila rozptýlit mne, ptala se mne, co si poručím k večeři, obdivovala se Františce, chválila jí její klobouk a plášť, jež ani nepoznávala, třebaže před lety obě tyto věci, klobouk s nesmírným ptákem a plášť, ozdobený hnusnými kresbami a černými trásněmi, v ní budívaly hrůzu, když je viděla, tehdy ještě nové, na mé tetě. Ale plášť se stal nepotřebným, a Františka jej obrátila, takže teď nosila na líci rub, jednotně, pěkně zbarvený. A pták, ten se již dávno polámal a byl odhozen do starého haraburdí. A stejně jako bývá někdy dojemné setkání se s uměleckou jemností a vytríbeností, o něž svědomití umělci horlivě usilují, v nějaké lidové písni nebo na průčelí domku nějakého vesničana, který si namaluje nade dveře bílou nebo bleděžlutou růži přesně na místo, na němž působí nejlepším dojmem – stejně Františka s neomylným a naivním vkusem si na klobouk, který se tím půvabně změnil, přišila sametovou růžici nebo ozdůbku ze stužky, které by byly úchvatné na nějakém Chardinově nebo Whistlerově portrétě.

Vrátím-li se k přirovnání s dobou ještě starší, protože skromnost a počestnost, které dodávaly často vznešenosti tváři naší staré služky, byly zřejmé také v šatech, jež si jakožto opatrná, ale ne nevkusná žena, pamětlivá své důstojnosti a svých práv, oblékla na tuto cestu, aby nám „nedělala ostudu“, aby však při tom také nevypadala, jako by se „chtěla ukázat“ – Františka připomínala třeshňově rudou, ale vybledlou látkou svého pláště a měkkou srstí svého kožíšinového límce některý z těch obrázků Anny Bretonské, které namaloval do modlících knížek nějaký starý mistr a na nichž je vše tak dobře na svém místě, správné cítění celku tak stejnoměrně rozděleno do

všech částí, že bohatá a nezvyklá zvláštnost odění vyjadřuje tutéz zbožnou vážnost jako oči, rty a ruce.

Nebylo by možno mluvit o nějaké myšlence u Františky. Nevěděla nic, v tom celkovém smyslu, v němž nevědět nic znamená totéz co nerozumět ničemu, vyjma těch několika vzácných pravd, jež může srdce postihnouti přímo. Nesmírný svět myšlenek pro ni neexistoval. Ale jasností jejího pohledu, jemnými rysy toho nosu a těch rtů, všemi těmi znaky, jež nenalézáme u tolika lidí kultivovaných, u nichž by znamenaly svrchovanou jemnost, vznešenou odpoutanost vzácného ducha, člověk byl zmaten podobně jako rozumným, vnímavým pohledem psa, o němž přes to víme, že jsou mu cizí všechny lidské pojmy, a bylo by opravdu možno rozvažovati, nejsou-li mezi těmito pokornými bratry, mezi takovými prostými venkovany bytosti, které jsou jakousi duševní elitou ve světě prostáčků anebo spíše které, odsouzeny jsouce nespravedlivým osudem k životu mezi duševními prostáčky, jsou oloupeny o světlo, které však přes to, jsouce s povahami nejvybranějšími spřízněny mnohem přirozeněji, mnohem podstatněji než většina lidí vzdělaných, jsou jakoby rozptýlenými, zbloudivšími, rozumu zbavenými údy té svaté rodiny, jakýmisi, v dětském věku zůstavšími příbuznými nejvyšších duchů, jimž – jak je to zřejmo v tom tak jasně, nepopíratelně výmluvném lesku jejich očí, který v nich přes to žádnému rozumnému činu neodpovídá – chybělo k tomu, aby měly talent, jenom vědění.

Matka vidouc, že stěží zadržuji slzy, řekla:

„Regulus míval při významných událostech zvyk... A pak, není to pěkné vůči matince. Mohu ti citovat jako tvá babička paní de Sévigné: ‚Budu nucena všechno to odhodlání, jehož ty nemáš, projevití já sama.‘“

A vzpomenuvši si, že láska k druhým odvrací pozornost od bolestí sobeckých, snažila se potěšiti mne vyprávěním, že myslí, že její stěhování do Saint-Cloud dobře dopadne, že je spokojena s kočárem, který najala, že kočí je zdvořilý a povoz pohodlný. Snažil jsem se usmívati se na všechny ty podrobnosti a pokyvoval jsem přisvědčivě a spokojeně hlavou. Ale ve skutečnosti mi tyto podrobnosti pomá-

haly jen k tomu, abych si s tím větší pravdivostí představil matčin odjezd, a proto jsem se na ni díval se srdcem stísněným, jako by již byla daleko ode mne, pozoruje ji pod tím kulatým slaměným kloboukem, který si koupila pro pobyt na venkově, a v těch lehkých šatech, které si oblékla pro tu dlouhou cestu v plném letním žáru a které ji proměňovaly v ženu zcela jinou, patřící již do vily „U nejlepší vyhlídky“, v níž já ji nebudu vídávat.

K zabránění záchvatů dušnosti při této cestě mi lékař poradil, abych těsně před odjezdem vypil trochu více piva nebo koňaku, abych byl ve vlaku ve stavu, jemuž říkal „euforie“ a v němž je nervová soustava dočasně méně citlivá. Nebyl jsem ještě rozhodnut, udělám-li to, ale chtěl jsem aspoň, aby má babička uznala, že se to, odhodlám-li se k tomu, stane plným právem. Promluvil jsem o tom tedy tak, jako by se mé váhání týkalo jenom místa, na němž ten alkohol vypiji, jako bych byl na rozpacích mezi nádražním bufetem nebo jídelním vozem. Ale vida, že babička zbledla a že nemíní takový můj nápad dokonce ani připustit, rozhoduje se náhle k tomu činu pití, jehož provedení se stávalo nezbytným k důkazu mé svobody, když přece ani má slovní zmínka o něm neprošla bez jejího protestu, ihned jsem zvolal:

„Jakže, víš přece, jak jsem nemocen, víš, co mi řekl lékař, a tak mi teď radíš?“

Když jsem tuto svou nespokojenost babičce vysvětlil, odpověděla mi:

„Ale pak rychle běž a napij se piva nebo nějakého likéru, udělá-li ti to dobře,“ a tvářila se při tom tak zdrceně, tak laskavě, že jsem ji objal a zlíbal. A pil-li jsem přes to v jídelním voze poněkud příliš mnoho, bylo to tím, že jsem cítil, že jinak bych měl příliš prudký záchvat a to že by ji bolelo ještě víc. Když jsem se na první zastávce vrátil do našeho vagonu, řekl jsem babičce, jak jsem šťasten, že jedu do Balbecu, jak cítím, že to vše dobře dopadne, že si jistě brzy zvyknu na to odloučení od matinky, že vlak je velmi příjemný a sklepník v jídelním voze a všichni zřízenci tak úslužní a milí, že bych chtěl takto často jezdit, abych se s nimi mohl vídávat. Ale bylo zřejmo,

že babička neměla ze všech těch dobrých zpráv takovou radost jako já. Vystříhající se pohledu na mne odpověděla:

„Měl bys to možná zkusit usnouti na chvíli,“ a obrátila oči k oknu, v němž jsme stáhli záclonu, nezakrývající celé okenní plochy, takže slunce (jako nějakou reklamu, mnohem více lákající k životu v přírodě než reklamy rozvěšené péčí železnice příliš vysoko po stěnách vagonu a představující krajiny, jejichž jména jsem nemohl přechíst) mohlo po leštění dubovém rámu a po povlaku lavice rozestíratí tíž vlahý a ospalý jas, který odpočíval venku na mýtinách.

Ale zatím co má babička myslela, že mám zavřené oči, pozoroval jsem ji, jak pod svým závojem s velikými černými tečkami vrhá na mne chvílemi pohled, jak jej odvrací a zase znovu začíná, jako někdo, kdo se snaží přivyknouti něčemu, co je mu trapné.

Promluvil jsem k ní, ale to se jí nezdálo příjemné. A mně přece můj vlastní hlas působil radost a stejně nejnepatrnější, nejvnitřnější pohyby mého těla. Usiloval jsem proto také o to, abych je prodloužil, protahoval jsem modulaci jednotlivých slov, cítil jsem, jak si každý můj pohled libuje na místě, na němž spočinul, a jak na něm setrvává déle, než bylo třeba.

„Jen si pěkně odpočiň,“ řekla mi babička; „nemůžeš-li spát, čti si něco.“

A podala mi nějaký svazek od paní de Sévigné, který jsem otevřel, zatím co ona sama se zabrala do *Pamětí paní de Beausergent*. Nikdy necestovala bez nějaké knihy od této či od oné ženy. Byly to její oblíbené autorky. Nemaje v té chvíli chuti do nejmenšího pohybu a pociťuje velikou rozkoš ze zachovávání pozice, kterou jsem zaujal, držel jsem zavřenou knihu paní de Sévigné v ruce a vůbec jsem k ní nesklonil svůj pohled, který měl před sebou jen modrou záclonu okna. Ale pozorování té záclony se mně zdálo podivuhodným a neuznal bych patrně za hodna odpovědi nikoho, kdo by mne chtěl od mého pozorného rozjímání odvrátit. Zdálo se mi, že modrá barva té záclonky, ne snad svou krásou, ale svou pronikavou živoucností zastiňovala všechny barvy, které se zjevily mým očím ode dne mého narození až do okamžiku, kdy jsem dopil svůj nápoj a kdy

obsažený v něm alkohol začal projevovati svůj účinek, tak velice, že vedle této modři se mi jevily tak matné, tak nijaké, jako se může temnota, v níž od narození žili, jeviti ve vzpomínce slepcům, kteří byli později operováni a vidí konečně barvy. Starý průvodčí nám přišel proštípnout lístky. Stříbřité bleskotání kovových knoflíků jeho služebního kabátu mne ovšem okouzlovalo. Chtěl jsem ho požádat, aby se posadil vedle nás, on však šel dále do jiného vozu, a já jsem s tesklivou zadumaností myslel na život železničních zřízenců, kteří stráví celý svůj život na železnici a jistě vídávají tohoto starého průvodčího téměř denně. Ale radost, kterou jsem měl z pohlížení na modrou záclonku a z pocitu, že mám pootevřená ústa, se konečně začala zmenšovat. Stal jsem se pohyblivějším, poposedl jsem trochu, otevřel jsem knihu, kterou mi babička dala, a mohl jsem upoutati svou pozornost ke stránkám, které jsem tu a tam otevřel. A zatím co jsem četl, cítil jsem, jak vzrůstá můj obdiv k paní de Sévigné.

Čtenář se nesmí dáti ošáliti zvláštnostmi čistě formálními, které vyplývají z tehdejší doby, z tehdejšího společenského života a které jsou příčinou, že někteří lidé se domnívají, že řekli něco à la Sévigné, když řekli: „Obešlete mi sem mou služku“ anebo „ten hrabě byl zřejmě velmi duchaplný“, anebo snad také „vadnutí je nejkrásnější věc na tomto světě“. Již paní de Simiane se mylně domnívá, že se podobá své babě, když napíše: „Panu de la Boulie se daří znamenitě, pane, a je úplně s to, aby vyslechl zprávy o jeho smrti“ anebo: „Ach, můj milý markýzi, jak se mi váš dopis líbí! A to mi umožňuje neodpovídati na něj“, anebo jindy: „Zdá se mi, pane, že jste mi dlužen odpověď“ a já vám bergamotové tabatěrky. Vyrovnávám svůj dluh tím, že jich posílám osm, další až později... nikdy jich tolik na světě nebylo. Je to zřejmě jen proto, abyste měl radost.“ Ať je to o pouštění žilou nebo o citronech, píše stále stejným způsobem všechny své dopisy, o nichž si myslí, že jsou to dopisy paní de Sévigné. Ale má babička, která k paní de Sévigné dospěla z nitra, z lásky k rodině a k přírodě, naučila mne milovati v jejích listech ty pravé krásy, které jsou ovšem zcela jiného druhu. Měly mne brzy překvapiti tím spíše, že paní de Sévigné je veliká umělkyně z téhož rodu jako malíř, s nímž jsem se

později setkal v Balbecu a který měl tak veliký vliv na mé pohlížení na svět: Elstir. V Balbecu jsem si uvědomil, že paní de Sévigné nám předvádí věci týmž způsobem jako on, to jest v pořadí našich vjemů, místo aby je nejdříve vysvětlila jejich příčinami. Ale již toho odpoledne ve vagoně, když jsem četl dopis, v němž je popisován měsíční jas: „Nemohla jsem odolati tomu pokušení, nasazuji si všechny ty své zbytečné čepce a jdu do aleje, v níž vzduch voní stejně jako v mém pokoji; nalézám tam tisíce pohádkových zjevů, *bílé a černé mnichy, několik šedivých a bílých řeholnic, sem tam rozházené kusy prádla, lidi, pohřbené stoje u stromů* atd.“ byl jsem nadšen tím, co bych později byl nazval stránkou Dostojevského v *Listech paní de Sévigné*, neboť zdá se mi, že líčí krajiny stejně jako on povahy.

Když jsem odpoledne doprovodil babičku k její přítelkyni, a potom, stráviv u ní několik hodin, vsedl zase sám do vlaku, neměl jsem aspoň trapnou noc, neboť nebyl jsem nucen strávit ji ve vězení pokoje, jehož ospalá ticho by mi nedalo usnouti; byl jsem obklopen uklidňující pravidelností všech těch pohybů vlaku, které mi „dělaly společnost“, nabízely se mi k rozhovoru, nemohl-li jsem spát, a kolébaly mne svými zvuky, které jsem podobně jako před lety vyzvánění combrayských zvonů sdružoval v ten nebo onen rytmus (slyše v nich podle své libosti napřed čtyři stejnoměrné šestnáctiny, potom jedinou šestnáctinovou notu zuřivě vrženou naproti notě čtvrtové); neutralizovaly centrifugální sílu mé nespavosti, působíce na ni několika protichůdnými tlaky, které mne udržovaly v rovnováze a na nichž, jak jsem cítil, spočívala má nehybnost a za chvíli potom také můj spánek s týmž osvěžujícím dojmem, který by ve mně vzbuzoval patrně odpočinek, střezný bdělostí mocných sil v lůně přírody a života, kdybych se mohl na chvíli proměnit v rybu, spící v moři a unášenou při tom vodními proudy a vlnami, anebo v nějakého orla, vznášejícího se jen na větrech bouře.

Východy slunce jsou při dlouhých cestách vlakem stejným doprovodným příslušenstvím jako vajíčka na tvrdo, obrázkové noviny, hra v karty a řeky, na nichž se loďky horlivě namáhají, nemohouce přes všechno své úsilí vpřed. V jedné chvíli, když jsem rozebíral

myšlenky, které plnily mou mysl v minutách předcházejících, protože jsem si chtěl uvědomiti, spal-li jsem v té právě uplynulé chvíli či nikoli (a když sama ta nejistota, která mne přiměla, abych o této otázce uvažoval, se chystala nabídnouti mi odpověď kladnou), spatřil jsem v obdélníku okna nad černým lesíčkem pěkně do kulata vykrojené mraky, jejichž měkký povrch byl zbarven utkvělou, mrtvou růžovou barvou, která se již nezmění, stejně jako barva na ptačím křídle, které ji již úplně asimilovalo, nebo na pastelovém obrázku, na nějž ji uložila fantazie malířova. Ale já jsem naopak cítil, že ta barva neznamená ani bezduchou hmotnost ani čísi svévolnost, ale nezbytnost a životnost. Zanedlouho se za ní nakupily zásoby světla. Oživila, nebe se zbarvilo rudou červení, kterou jsem se snažil, tiskna tvář ke sklu, lépe viděti, protože jsem cítil, že souvisí jaksi s nejvnitřnějším životem přírody, ale trať změnila najednou směr, vlak se stočil, ten ranní obrázek byl v rámci okna vystřídán noční vesnicí se střechami, zalitými modravým měsíčním světlem, a s rybníkem, přetřeným opálovitou perletí noci pod nebem, posetým ještě všemi svými hvězdami, a již jsem zoufal, že jsem ztratil svůj pás růžového nebe, když jsem jej najednou uzřel znovu, ale tentokrát červený, v protějším okně, z něhož však také zmizel při nové zatáčce trati; a tak jsem pobíhal od okna k oknu, abych sblížil, do jediného rámce shrnul ty střídavé a na protilehlých stranách se zjevující fragmenty svého krásného, nachového a stále mi unikajícího rána, a abych docílil celkového pohledu na souvislý obraz.

Kraj byl teď hornatý, trať se prudce svažovala a vlak se zastavil v malé stanici mezi dvěma horami. V pozadí průrvy, na břehu bystřiny, bylo vidět jen strážní budku, zapadající do vody, která proudila ve výši jejích oken. Může-li býti nějaká bytost výplodem půdy, jejíž zvláštní, osobitý půvab v ní vychutnáváme, ještě více než ona venkovanka, po níž jsem tak toužil při svých samotářských potulkách směrem k Méséglise v roussainvilleských lesích, byla jí ta statná dívka, kterou jsem viděl vycházeti z toho domku a blížit se se džbánem mléka po stezce, ozařované šikmými paprsky vycházejícího slunce, k nádraží. V tom údolí, jemuž okolní vrchy zakrývaly celý

ostatní svět, neviděla jistě nikdy nikoho leč lidi v těch vlacích, které se tam vždy jen na okamžik zastavovaly. Šla podél vlaku, nabízejíc těm z cestujících, kteří se již probudili, bílou kávu. Její tvář, zarudlá ranními reflexy, byla růžovější než nebesa. Pocítil jsem při pohledu na ni onu touhu po životě, která se v nás obrozuje pokaždé, když si nově uvědomíme krásu a štěstí. Zapomínáme při tom vždy, že krása a štěstí jsou pojmy individuální, a nahrazující je ve svém duchu konvenčním typem, který si utváříme tím, že si zjistíme jakýsi průměr z různých tváří, které se nám kdy líbily, a z radostí, které jsme prožili, máme pak obrazy jen abstraktní, které jsou nudné a mdlé, protože jim chybí právě ten rys novosti, odlišné od všeho, co již známe, právě ten znak, který je nejvlastnějším znakem krásy a štěstí. A pak ovšem je náš názor na svět (podle naší domněnky spravedlivý) pesimistický, neboť zatím co jsme byli přesvědčeni, že přemýšlíme o kráse a o štěstí, nemysleli jsme na ně vůbec, protože jsme je vystřídali umělými výplody své paměti a fantazie, v nichž z nich není ani jediný atom. Tak se stává, že člověk sčertlý, jemuž někdo vypravuje o nějaké nové „krásné knize“, zívá již předem nudou, protože si představuje jakýsi souhrn všech krásných knih, které již četl, zatím co krásná kniha je vždy něco zvláštního, nepředvídatelného, a není složena z úhrnu všech umělecky hodnotných knih předcházejících, ale z čehosi, čeho nikterak nelze nalézt v zažití toho úhrnu, protože je to mimo něj. Jakmile se s takovým novým dílem seznámil, čtenář, až do té chvíle blazeovaný, pocítí zájem o skutečnosti, které kniha líčí. Tak také ta krásná dívka, v ničem podobná těm vzorům krásy, které mi myšlenka načrtávala, když jsem byl sám, probudila ve mně ihned chuť jistého štěstí (onu jedinou, vždy zvláštní podobu, v níž bychom mohli chuť štěstí pocítiti), štěstí, jehož by bylo možno dosáhnouti životem po jejím boku. Ale také zde zasáhlo z veliké části dočasné přerušení Návyku. Ta prodavačka mléka těžila z toho, že mé já před ní stálo celé a schopné okoušeti prudkých radostí. Žijeme totiž většinou jen svým já, zredukovaným na minimum, většina našich schopností zůstává spát, protože se spoléhá na zvyk, který ví, co je třeba dělat, a nepotřebuje jich k tomu. Ale toho rána mé cesty pře-

rušení obvyklého běhu mého života a změna místa i času způsobily, že jejich přítomnost byla nezbytná. Můj zvyk, který byl připoután k jednomu místu a nebyl tak ranní, vypověděl službu a ihned přispěchaly všechny mé schopnosti, aby jej nahradily, závodíce navzájem v horlivosti – vzdouvajíce se jako vlny k téže, neobvyklé výši – a to od schopnosti a vlastnosti nejnižší až k vlastnosti nejvznešenější, od dýchání, chuti k jídlu a oběhu krevního až k citovosti a obrazovtornosti. Nevím, zdali romantický půvab těch míst, vnucuje mi myšlenku, že tato dívka není stejná jako jiné ženy, přidával něco k půvabu jejímu, ale ona jejich půvab doplňovala. Život by se mi zdál rozkošným, kdybych jej mohl hodinu za hodinou trávit s ní, kdybych ji mohl doprovázeti k bystřině, k její kravce, k vlaku, kdybych mohl býti stále po jejím boku, cítiti, že mne zná, zaujímáti nějaké místo v jejích myšlenkách! Zaslíbila by mne do půvabů vesnického života a prvních denních hodin. Pokynul jsem jí, aby mi dala bílou kávu. Potřeboval jsem, aby mne zpozorovala. Neviděla mne; zavolal jsem na ni. Nad jejím, příliš statným tělem byla plet' její tváře tak nazlátlá a tak růžová, že vypadala, jako by byla viděna za ozářeným chrámovým oknem. Vracela se; nemohl jsem odtrhnouti svých očí od její tváře, stále širší a širší, podobné slunci, na něž by bylo možno upřeně patřiti a které by se přibližovalo, až by přišlo zcela blízko k vám, nechávajíc se prohlédnouti zblízka a oslňujíc vás svým zlatem a svou červení. Upřela na mne svůj pronikavý pohled, ale zřízenci přirazili dveře a vlak se rozjel; viděl jsem ji, jak odchází z nádraží a vrací se stezkou; začínal bílý den: vzdaloval jsem se od jitřního svítání. Ať byla příčinou mého nadšení tato dívka nebo ať naopak mé nadšení bylo hlavní příčinou radosti, kterou jsem cítil v její blízkosti, tolik je jisto, že ona v něm byla jaksi účastna, že mou touhou spatřiti ji zase byla především touha nedopustiti, aby ten stav radostného vzrušení nadobro zanikl, nebýti navždy odloučen od bytosti, která na něm, byť nevědomky, měla účast. A to nejenom proto, že ten stav byl příjemný, ale hlavně proto, že stejně jako větší napětí struny nebo rychlejší vibrace zrakového nervu vytvoří jiný tón nebo jinou barvu, tento stav podkládal jinou základní barvou

to, co jsem viděl, a uváděl mne jako herce do jakéhosi neznámého a nekonečně zajímavějšího vesmíru; ta krásná dívka, kterou jsem, zatím co vlak zrychloval svou jízdu, stále ještě viděl, byla jakoby částí jakéhosi života jiného než ten, který jsem znal, odděleného od něho jakýmsi lemem a nebudícího svými předměty týchž dojmů a pocitů jako ten svět známý; a vyjítí z něho bylo by teď jakoby zemřítí sobě samému. K blahému dojmu, že se k tomuto životu cítím aspoň připoután, by stačilo, abych bydlel dosti blízko onoho nádražíčka, tak abych mohl každého rána přicházet na bílou kávu k té venkovance. Ale žel! Měla býti navždy a stále vzdálena od toho druhého života, k němuž jsem stále rychleji a rychleji ujížděl a k němuž jsem se odhodlával jen proto, že jsem spřádal plány, které by mi jednoho dne umožnily vsednouti zase do tohoto vlaku a zastaviti se na témž nádraží, záměr to, který měl také tu výhodu, že poskytoval potravu té účastné, aktivní, praktické, strojové, lenivé a soustředivé náchylnosti našeho ducha, který se rád vyhýbá úsilí, potřebnému k všeobecnému nezištnému prohloubení (v sobě samém) nějakého příjemného dojmu, který jsme zakusili. A protože na druhé straně chceme na něj stále myslet, raději nám jej ukazuje v budoucnosti, připravuje obratně okolnosti, které jej budou moci znovu způsobiti, což nás ovšem nikterak nepoučuje o jeho podstatě, ale chrání nás to před únavou spojenou s jeho vzkříšením v nás a umožňuje nám to naději, že jej v nás znovu vzbudí nějaký podnět zvenčí.

Některá jména měst, jako Vezelay nebo Chartres, Bourges nebo Beauvais, sloužívají ke zkrácenému označení jejich hlavního kostela. Toto neúplné, částečné, ale přece nejčastější používání jejich jmen ztvární nakonec – jde zde ovšem o místa, jichž ještě neznáme – celé jméno, které od té chvíle, kdykoli do něho budeme chtít vložiti představu města – města, jež jsme nikdy nespatri – předá mu jako nějaká sochařská forma, tytéž ozdoby a tentýž styl, zkrátka přemění je v jakousi obrovskou katedrálu. Ale přes to jsem na nádraží nad bufetem četl, bílými písmeny na modré desce téměř v perském slohu napsané jméno: Balbec. Prošel jsem rychle nádražím, přešel jsem ulici před ním a ptal jsem se, kde je mořský břeh,

chtěje spatřiti jenom kostel a moře; vypadali, jako by nerozuměli, co chci. Starý Balbec, Balbec pozemní, jímž jsem tak chodil, nebyl ani přístavem, ani písčitým břehem. Ovšem, opravdu v moři našli rybáři podle staré legendy toho zázračného Krista, o jehož objevu vyprávělo malované okno kostela, stojícího několik metrů přede mnou; a kámen na loď a na věže kostela byl opravdu nalámán v útesech, bičovaných mořským příbojem. Ale toto moře, o němž jsem si představoval, že poslední své vlnky vysílá až k úpatí portálu, bylo vzdáleno více než pět mil od nádraží, v Balbecu-lázních, a vedle kostelní báně ta zvonice, kterou jsem si – protože jsem četl, že i ona je takovým normanským útesem, zarůstajícím travinami a obletovaným ptáky – vždy představoval tak, že u její paty se zachycují poslední pěny vzbouřených vln, stála na náměstí, na němž se sbíhaly dvě tramvajové trati, naproti jakési kavárně, na níž bylo zlatými písmeny napsáno slovo: „Kulečník“; pozadí jí tvořily domy, mezi jejichž střechami netrčel žádný stožár. A kostel – vstupuje do okruhu mé pozornosti zároveň s kavárnou, s člověkem, jehož jsem byl nucen zeptati se na cestu, a s nádražím, k němuž se zase vrátím – byl jen částí celku, zdál se jen nahodilým úkazem, výplodem toho končícího se odpoledne, v němž půvabná kupole, vydutá proti nebi, byla jakoby nějaký plod, jehož růžovou, zlatou a kyprou kůží dozrávalo totéž světlo, které zalévalo komíny na střechách domů. Ale já jsem nechtěl myslet již na nic než na věčný význam jeho soch, když jsem na něm poznal Apoštoly, jejichž odlitky jsem viděl v Paříži v muzeu a kteří, stojíce po obou stranách Panny Marie, čekali na mne před hlubokou síní v průčelí, jako by mne chtěli nějak slavnostně uvítat. Se svými laskavými, tuponosými a milými tvářemi vypadali, jako by se blížili s vlídností hostitelů, zpívající při tom *Alleluja* krásnému dni. Ale člověk si všiml, že výraz jejich tváří je nehybný jako výraz mrtvého a mění se jen tehdy, obešel-li je člověk. Řekl jsem si: Zde je to. To je balbecký kostel. Toto náměstí, které vypadá, jako by si bylo vědomo své slávy, je jediné místo na celém světě, které má balbecký kostel. To, co jsem viděl až dosud, to byly fotografie tohoto kostela, a těchto tak slavných Apoštolů a této Panny Marie znám

jenom odlitky. Ted' je to ten kostel sám, ta socha sama: jsou to ony; ony, jedinečné, tedy mnohem více.

Bylo to možná také mnohem méně. Tak jako mladý muž pokládá v den zkoušky nebo souboje danou mu otázku nebo vystřelenou kulku za nepatrnost, pomyslí-li na ty spousty vědomostí nebo odvahy, jež v sobě má a o nichž by chtěl podati nějaký důkaz, stejně můj duch, který postavil tu Pannu z průčelí stranou všech těch reprodukcí, které jsem kdy viděl, nedostupnou všem těm nehodám, které je mohly ohrozit, neporušenou, i kdyby všechny ty její reprodukce byly zničeny, ideální, mající hodnotu nesmírnou, divil se ted', že vidí sochu, kterou si tisíckrát plasticky představil, zredukovanu na svou vlastní, kamennou podobu, zaujímající v obvodu mé paže místo, na němž měla za soupeře jakýsi volební plakát a hrot mé hole, připoutanou k náměstí, neoddělitelnou od hlavní třídy města, nemohoucí uniknouti pohledům z kavárny a z omnibusové kanceláře, zachycující na své tváři polovici paprsku zapadajícího slunce – a zanedlouho, za několik hodin, polovici světla pouliční svítilny – jehož druhá polovice ozařovala kancelář Eskomptní banky, trpící stejně a v téže chvíli jako tato filiálka úvěrního ústavu výpary z cukrářovy kuchyně, podrobenou tyranii Odlišnosti, takže kdybych chtěl napsati své jméno na ten kámen, byla by to ona, ta slavná Panna, kterou jsem až do té doby obdaroval ve svých představách jakousi všeobecnou jsoucností a nedotknutelnou krásou, byla by to tato jedinečná (což mi, žel, znamenalo jediná) balbecká Panna, která by na svém těle, pokrytém vrstvou téže sněživé špíny jako sousední domy, ukazovala všem obdivovatelům, kteří by tam přišli prohlédnouti si ji, stopy mého kousku křídý a písmena mého jména, zkrátka nalézal jsem ji ted', to nesmrtelné a tak dlouho mou touhu živící umělecké dílo, proměněnu stejně jako celý kostel v kamennou stařenku, jejíž výšku jsem mohl změřit a na níž jsem mohl spočítat všechny vrásky. Čas prchal, bylo nutno vrátit se na nádraží, kde jsem měl čekat na babičku a na Františku, a odjet s nimi potom do Balbecu u moře. Vzpomněl jsem si na to, co jsem o Balbecu četl, a na Swannova slova: „Je to rozkošné, je to stejně krásné jako Siena.“ A obviňuje ze svého

zklamání jen vnější okolnosti, svou špatnou náladu, svou únavu a svou neschopnost vnímavého pohledu, pokoušel jsem se utěšiti se myšlenkou, že mi zbývají ještě jiná, ničím nedotknutá města, že budu možná již brzy moci vniknouti jakoby perlovým deštěm do svěžího zurčení quimperléských potůčků nebo procházeti zelenavým a růžovým světlem, zalévajícím Pont-Aven; ale v Balbecu, jakmile jsem do něho vkročil, to bylo, jako bych pootevřel nějaké jméno, které by bývalo třeba ponechati neprodyšně uzavřené a do něhož, využívajíce průchodu, který jsem jim neprozíravě otevřel, vyháněje jím všechny ty obrazy, které v něm dosud žily, tramvaj, kavárna, lidé, chodící po náměstí, filiálka Eskomptní banky, neodolatelně jsouce puzeny jakýmsi vnějším tlakem a jakousi samočinnou silou nahrnuly se do těch slabik, které uzavřevše se za nimi přinutily je, aby utvořily rámec portálu toho perského kostela, a podrží je v sobě od té doby stále.

V malém, lokálním vláčku, který nás měl zavézt k balbeckým lázním, jsem se sešel s babičkou, ale byla tam sama – neboť domnívala se, že bude dobře, pošle-li, aby vše bylo předem připraveno, Františku napřed (ale poučivši ji mylně, dosáhla jen toho, že ji poslala špatným směrem); a Františka teď, aniž to tušila, uháněla plnou parou směrem k Nantes a probudí se možná v Bordeaux. – Sotvaže jsem se posadil do vagonu, naplněného prchavým světlem západu a vytrvalým odpoledním žářem (při čemž mi světlo, žel, umožňovalo, abych na babiččině tváři jasně viděl, jak ji žár znavil), zeptala se mne:

„Nu tak, co Balbec?“ s úsměvem tak vroucně ozářeným nadějí ve velikou radost, kterou jsem podle jejího přesvědčení z Balbecu měl, že jsem se neodvážil přiznati se jí ke svému zklamání najednou. Ostatně dojmy, za nimiž tam přišel můj duch, mne zaměstnávaly stále méně tou měrou, jak se přibližovalo místo, jemuž mělo přivyknouti mé tělo. Na konci této cesty, vzdáleném ještě více než hodinu jízdy, jsem se snažil představit si ředitele balbeckého hotelu, pro něhož jsem v té chvíli ještě ani neexistoval, a byl bych chtěl předstoupiti před něho ve společnosti oslnivější, než byla má babička,

která s ním jistě bude vyjednávat o slevu. Zjevoval se mi prosáklý jakousi domýšlivou pýchou, ale tělesně v podobě velmi nejasné.

Každou chvíli se náš vláček zastavoval na některé ze stanic, které předcházejí lázně Balbec a jejichž jména (Incarville, Marcouville, Denville, Pont-à-Coulevre, Arambouville, Saint-Mars-Vieux, Hermonville, Maineville) se mi zdála zvláštní a podivná, ačkoli, kdybych je četl v nějaké knize, měla by jistě leccos obdobného se jmény některých obcí, sousedících s Combray. Ale dva náměty, zkomponované mnohými úplně stejnými notami neukazují mnohdy hudebníkovu sluchu žádnou podobnost, liší-li se barvou harmonie a orchestrace. Stejně tato pouhá smutná jména, složená z písku, z prostoru příliš vzdušného a prázdného a ze soli, jména, zakončená téměř všechna stejně slůvkem „ville“, nepřipomněla mi tehdy ta jiná jména: Roussainville nebo Martainville, která tím, že jsem je tak často slyšel z úst tetiných v jídelně u stolu, nabyla jakéhosi zádušného půvabu, v němž byly jednotlivými složkami možná také chuť zavařenin, vůně dříví, hořícího v kamnech, vůně papíru některé Bergottovy knihy a barva zdí protějšního domu, a která ještě dnes, kdykoli se vynoří jako bubliny ze dna mé paměti, uchovávají si svou specifickou osobitost, přes to že proběhla, než dosáhla hladiny, několika vrstvami rozdílných prostředí.

Byla to, zirájíce z návrší svých písečných náspů na vzdálené moře nebo chystajíce se již k nočnímu odpočinku na úpatí pahorků, sytě zelených a podoby stejně nevlídné jako pohovka v pokoji nějakého hotelu, do něhož jsme právě přijeli, složena jsouce z několika vilek, u nichž se táhla tenisová hřiště a mezi nimiž stála tu a tam hospůdka, jejíž vlajka pleskala úzkostlivě v osvěžujícím větru, drobná lázeňská místa, která mi poprvé ukazovala své obvyklé hosty, ale ukazovala mi je jenom podle jejich zevnějšků – tenisové hráče v bílých čapkách, přednostu stanice, žijícího tam uprostřed svých tamaryšků a růží, nějakou dámu v slaměném kloboučku s úzkým, tuhým okrajem, která dokončující každodenní půdorys života, jehož nikdy nepoznám, volala na svého opozdivšího se chrta a vracela se do své světničky, v níž lampa byla již rozsvícena – a která těmito obrazy, podivně

obvyklými a nevšimavě domácími, krutě urážela mé neznámé pohledy a mé srdce, cítící se jako ve vyhnanství. Ale oč se mé utrpení ještě zhoršilo, když jsme přišli do dvorany balbeckého Grand-Hôtelu, z níž vycházelo monumentální schodiště, napodobující mramor, a když tam babička, nedbajíc toho, že zvýší nepřátelství a opovržení cizinců, v jejichž středu tam budeme žít, vyjednávala „podmínky“ s ředitelem, břichatým mužíčkem s tváří i hlasem plnými jizev (které na tváři zanechaly neštovice a na hlase různé přízvuky, jejichž příčinou byl patrně jeho cizí původ a nějaké kosmopolitické mládí), ve společenském smokingu a s pohledem psychologa, pokládajícího při příjezdu vláčku velmože obyčejně za nějaké podvodníky a „hotelové krysy“ naopak za velmože. Zapomínaje patrně, že on sám nedostává pět set franků měsíčního platu, hluboce pohrdal lidmi, jimž se pět set franků zdálo „nějakými penězi“ a pohlížel na ně jako na parie, pro něž „jeho“ Grand-Hôtel není určen. Je pravda, že v témž hotelu byli lidé, kteří neplatili mnoho a přece požívali jeho úcty, ale tu bylo nutno, aby ředitel byl přesvědčen, že šetří ne z chudoby, nýbrž z lakoty. Neboť lakotnost nemůže snížit úctu a vážnost, protože je to jen jakási špatná vlastnost, která se tedy může vyskytnouti v jakékoli společenské vrstvě. Společenské postavení bylo tím jediným, nač ředitel dbal, společenské postavení anebo lépe známky, které mu zřejmě naznačovaly, že hostovo postavení je vznešené, na příklad když nový příchozí nesmekl při vstupu do dvorany, nosil „knickerbockers“ a upjatý svrchník a vytahoval doutník se zlatou a červenou páskou z pomačkaného, marokinového pouzdra (žel, vesměs přednosti, jichž já jsem neměl). Vyzdobil své obchodní věty vybranými, ale nesmyslnými výrazy.

Zatím co jsem čekal na babičku, nikterak se neurážeje tím, že s kloboukem na hlavě a pohvizduje si při tom jí naslouchal, jak se ho s předstíranou důrazností ptá: „A jaké jsou... vaše ceny? ... Oh, příliš vysoké pro můj skrovný rozpočet,“ seděl jsem na lavičce, uchyloval jsem se do nejhlubšího svého nitra a snažil jsem se uprchnouti někam do věčných myšlenek, nenechat nic ze sebe, nic živoucího na povrchu svého těla – pozbyvšího citlivosti jako těla některých

zvírat, která se tváří jako mrtvá, když je raníme – abych netrpěl příliš na tom místě, na němž jsem si svou neznalost místních zvyklostí uvědomoval ještě jasněji při pohledu na elegantní dámu, která se v nich podle mého soudu jistě vyznala a již ředitel projevoval svoji úctu tím, že si pohrál s psíkem, který za ní běžel, nebo na mladého, vyfintěného hejska s pérkem za kloboukem, který přišel odněkud zvenčí a ptal se „má-li nějakou poštu“, zkrátka na všechny ty lidi, jimž cesta po schodech z nepravého mramoru znamenala cestu do jejich, důvěrně jim známého příbytku. A při tom na mne dopadaly pohledy podsvětních soudců Minoa, Aiaka a Rhadamantha (pohledy, do nichž jsem hroužil svou obnaženou duši jako do jakéhosi neznáma, v němž ji již nic nechránilo), vysílané ke mně přísně pány, kteří nemajíce patrně valných znalostí v umění „přijímati hosty“ měli přes to titul „šéfů obřadného uvítání“; opodál, za zavřenou zasklenou stěnou seděli lidé v čítárně, k jejímuž popisu bych si musel vypůjčiti z Danta střídavě barvy, jimiž líčí Ráj i Peklo, podle toho, myslel-li jsem na štěstí vyvolenců, kteří měli právo čísti v ní tak klidně, anebo na zděšení, které by ve mně probudila babička, kdyby mi, nedbajíc nepříjemnosti takových dojmů, nařídila, abych do ní vešel.

Můj dojem samoty za chvíli ještě zesílil. Když jsem babičce řekl, že mi není docela dobře a že budeme možná nuceni vrátit se do Paříže, nic proti tomu nenamítajíc řekla, že půjde obstarat nějaké nákupy, potřebné nám, jestliže odjedeme, ale stejně, zůstaneme-li (a o nichž jsem později zvěděl, že byly všechny určeny pro mne, protože Františka měla s sebou různé předměty, které by mi chyběly); já jsem se zatím šel procházet do ulic, které byly přecpány zástupy lidí, udržujících v nich žár jako v zavřeném bytě, a v nichž byl ještě otevřen holičův krám a „salon“ jednoho cukráře, u něhož obvyklí návštěvníci pojídali před sochou Duguaye-Trouina zmrzlinu. Tato socha mi způsobila asi stejnou radost, jakou může její obrázek v ilustrovaném časopise způsobiti chorému, který v něm listuje v čekárně nějakého chirurga. Divil jsem se, že je tolik lidí, lišících se ode mne tak velice, že ředitel mi mohl tuto procházku městem poraditi jako něco zábavného a že takové místo mučivých útrap,

jímž je každé nové bydliště, se mohlo někomu zdáti „rozkošným pobytem“, jak to hlásal prospekt hotelu, který sice možná přepínal, přece však byl určen pro nespočetné návštěvníky, jejichž zálibám a vkusu lichotil. Je pravda, že se dovolával, chtěje je přilákat do balbeckého Grand-Hôtelu, nejenom „znamenité stravy“ a „kouzelného pohledu na zahrady Casina“, ale také „příkazů Jeho Veličenstva Módy, jež nelze beztrestně porušiti, nechceme-li býti pokládáni za lidi neznající vkusu, kteréžto eventualitě se každý slušně vychovaný člověk jistě rád vyhne“. Má touha po babičce byla zvyšována ještě obavou, že jsem ji možná zklamal. Pozbývala snad již naděje, cítila možná, že žádná cesta mi již, neprospěje, pakliže nesnesu ani tuto únavu. Rozhodl jsem se, že se vrátím a že na ni budu čekat v hotelu; ředitel sám stiskl jakýsi knoflík a nějaký tvor, mně ještě úplně neznámý, jemuž říkali „liftboy“ (a který na nejvyšším místě hotelu, tam, kde by na normanském kostele byla nejvyšší věžička, seděl jako fotograf za svou zasklenou stěnou nebo jako nějaký varhaník ve své komůrce), začal ke mně sestupovat s čilostí ochočené, pilné veverky. Potom, šplhaje znovu podél jakéhosi pilíře, táhl mne s sebou ke kupoli té obchodní lodi. V každém patře se po obou stranách spojovacích, menších schodišť vějířovitě rozbíhaly tmavé chodby, v nichž chodila obyčejně s poduškou v ruce pokojská. Přikládal jsem na její tvář, jejíž rysy byly ve večerním šeru nepřesné, masku svých nejvášnivějších snů, ale v jejím pohledu, obráceném ke mně, jsem četl hrůzu nad mou nicotou. A tu, abych rozptýlil během toho nekonečného vystupování smrtelnou úzkost, kterou jsem pociťoval při mlčelivé cestě tajemstvím toho pološera, v němž však nebylo žádné poezie a které bylo ozařováno jen jednou kolmou řadou okének, vytvářenou jediným záchodkem v každém poschodí, oslovil jsem toho mladého varhaníka, strůjce mé cesty a společníka mého zajetí, který si stále hleděl jen svého přístroje. Omlouval jsem se mu, že zaujímám tolik místa, že mu působím tolik starostí, a ptal jsem se ho, nepřekážím-li mu ve vykonávání jeho umění, o němž, chtěje mu polichotit, jsem mu řekl, že je nejen velmi zajímavé, ale dokonce, že se mi velmi líbí. Ale „liftboy“ mi vůbec neodpověděl, a příčinou toho

bylo snad překvapení nad mými slovy, pozornost k práci, starost o slušné chování, nedoslýchavost, vážnost místa, strach z nebezpečí, myšlenková lenost nebo ředitelův příkaz.

Nic možná nebudí dojmu o skutečnosti toho, co je mimo nás, tak jako změna stanoviska, které k nám zaujímá nějaká, byť bezvýznamná bytost před tím, než jsme ji poznali, a potom. Byl jsem též člověk, který jel na sklonku odpoledne balbeckou lokálkou, a měl jsem v sobě touž duši. Ale v této duši, na místě, kde v šest hodin bylo zároveň s nemožností představit si ředitele, hotel a jeho personál neurčité a bázlivé očekávání okamžiku, kdy přijedu na místo, byly teď dolíčky po neštovicích na tváři kosmopolitního ředitele (ve skutečnosti naturalizovaného Monačana, třebaže byl – jak říkal, protože stále používal výrazů, jež pokládal za vznešené, nemaje ovšem tušení, že jsou chybné – „původnosti rumunské“) jeho pohyb, když zvonil na „liftboye“, liftboy sám, celá řada loutek, vyrojivších se z té Pandořiny skříňky, jíž mi byl Grand-Hôtel, nepopíratelných, neodstranitelných a jako vše, co je již uskutečněno, neplodných. Ale tato změna, k níž jsem já sám ničím nepřispěl, mi aspoň dokazovala, že se událo něco mimo mne – byť toto něco bylo samo o sobě naprosto nezajímavé – a byl jsem jako pocestný, který, protože měl na začátku své cesty slunce před sebou, zjišťuje, že jde již několik hodin, když je uvidí za sebou. Byl jsem silně unaven a měl jsem horečku; byl bych si lehl, ale neměl jsem nic z toho, čeho by k tomu bylo třeba. Byl bych se chtěl aspoň natáhnouti na chvíli na postel, ale nač, když bych na ní jistě neuklidnil ten souhrn pocitů, které tvoří u každého člověka, ne-li hmotné, tedy aspoň jeho vědomé tělo, a když přece neznámé předměty, které je obklopovaly, nutíce je, aby udržovalo všechny své dojmy v postoji bdělé defenzivy, by mým pohledům, mému sluchu, všem mým smyslům vnutily podobně nevolnou a nepohodlnou pozici (třebaže bych měl natažené nohy), jako byla pozice kardinála La Batue, uvězněného v kleci, v níž nemohl ani stát ani sedět. Neboť právě jenom naše pozornost staví do pokoje předměty a jenom náš zvyk je z něho vzdaluje a dělá v něm místo nám. Místa pro mne v mém balbeckém pokoji (mém ovšem jen podle jména)

nebylo; byl pln věcí, které mne neznaly, působily, že můj pohled na ně byl nedůvěřivý a nedbající vůbec mé přítomnosti dávaly najevo, že porušuji obvyklý běh jejich života. Hodiny na stěně – zatím co doma, v Paříži, jsem je slyšival jen několik vteřin týdně, jen ve chvílích, v nichž jsem se probral z nějakého hlubokého zadumání – neustále, ani na okamžik se nepřerušující, hovořily jakousi neznámou mi řečí cosi, co jistě bylo pro mne málo pochvalné, neboť dlouhé fialové záclony jim mlčky naslouchaly, ale vypadaly při tom jako lidé, naznačující pokrčením ramen, že pohled na někoho třetího je dráždí. Dodávaly tomu velmi vysokému pokoji jakéhosi historického rázu, který by jej mohl učiniti vhodným k zavraždění vévody de Guise a potom k návštěvě turistů, vedených nějakým průvodcem z Cookovy cestovní kanceláře, ale nikterak vhodným pro můj spánek. Soužily mne zasklené knihovničky, rozestavené podél zdí, ale zvláště veliké, na zemi stojící zrcadlo, které zaujímal napříč jeden roh světnice a vnukalo mi pocit, že nebudu mít klidu, dokud nezmizí. Každé chvíle jsem pozdvíhoval pohledy, jimž předměty v mém pařížském pokoji nepřekážely stejně jako mé vlastní zřítelnice, protože byly již jenom jakýmisi součástmi mých orgánů, rozšířením mého já – k nadmíru vysokému stropu pokoje, který byl jako nějaká rozhledna umístěn na vršku hotelu a který babička pro mne vybrala; a až do té oblasti, vnitřnější než oblast, v níž vidíme a v níž slyšíme, až do té oblasti, v níž pociťujeme kvalitu vůní, téměř přímo v nitru mého já až do nejzazších mých zákopů posunula vůně vetyveru svou ofenzivu, proti níž jsem se značnou únavou stavěl bezúčelnou, ale vytrvalou odpověď svého zalarmovaného větření. Nemaje již jiného světa, pokoje a těla než tělo ohrožované obklopujícími mne nepřáteli a zachvácené až do kostí horečkou, byl jsem docela osamocen a měl jsem chuť umřít. Vtom vešla babička; a výlevům mého ztrápeného srdce se ihned otevřely nekonečné prostory.

Měla na sobě domácí perkálové šaty, které si doma oblékávala pokaždé, když někdo z nás byl nemocen (protože se v nich cítila volněji, jak říkávala, přisuzujíc vždy všemu, co dělala, nějaké podněty sobecké), a které jí byly při ošetřování chorých v její rodině šatem

ošetřovatelky, rouchem milosrdné sestry. Ale zatím co péče place-
ných ošetřovatelek, jejich dobrotivost, záslužná práce, za kterou
je chválíme, a vděčnost, kterou jsme jim povinováni, ještě zvyšuje
náš dojem, že jsme jim cizí, a náš pocit, že jsme sami s celou tíží
svých myšlenek a se svou touhou po životě, věděl jsem, když jsem
byl s babičkou, že můj žal, byť byl jakkoli veliký, bude vyslechnut
s lítostí ještě větší, že vše, co je mé, mé starosti i má vůle budou v ba-
bičce podepřeny touhou po prodloužení a obohacení mého života
daleko pevněji než ve mně samém; a mé myšlenky se rozrůstaly do
ní bez jediné úchytky, protože přecházely přímo z mého ducha do
jejího, aniž při tom měnily prostředí a člověka. A jako někdo, kdo
si chce uvázat před zrcadlem vázanku, neuvědomuje si, že konec,
který vidí, není vzhledem k němu na té straně, k níž vztahuje ruku,
anebo jako pes pronásledující na zemi tančící stín nějakého letícího
hmyzu – oklamán jsa vnější podobou těla, jak býváme oklamáni
vždy na tomto světě, na němž nevnímáme přímo duše, vrhl jsem
se do babiččina náručí a přísál jsem své rty k její tváři, jako bych
tím dosahoval toho nesmírného srdce, které mi otvírala. Když jsem
tak tiskl svá ústa k jejím tvářím a k jejímu čelu, čerpal jsem z nich
cosi tak blahodárného, tak sytícího, že jsem setrval v nehybnosti,
vážnosti a klidné nenasytlosti kojence.

Potom jsem neúnavně pozoroval její širokou tvář, vypadající jako
krásný, vroucí a klidný oblak, za nímž bylo cítit záření něhy. A vše
to, co na ní, byť sebeslaběji, bylo přístupno vjemům, vše to, co jí tak
mohlo býti ještě řečeno, bylo tím tak zduchovněno, tak posvěceno,
že jsem svými dlaněmi hladil její krásné, teprve nepatrně prošedivě-
lé vlasy se stejnou úctou, opatrností a něžností, jako kdybych v nich
hladil její dobrotivost. Měla takové potěšení z každé trampoty, která
ušetřila nějaké trampoty mne, a v okamžiku nehybnosti a klidu pro
mé znavené údy nalézala cosi tak rozkošného, že ve chvíli, kdy jsem
(spatřiv ji, že mi chce pomoci při zouvání bot a uléhání do postele)
učinil jakýsi pohyb, abych jí v tom zabránil a začal se svlékati sám,
zastavila prosebným pohledem mé ruce, které se již dotýkaly prv-
ních knoflíků kabátu a střevíců.

„Oh, prosím tě o to,“ řekla. „To je taková radost pro tvou babičku. A hlavně nezapomeň zaklepat na zeď, budeš-li v noci něco potřebovat; má postel stojí za stěnou hned vedle tvé, a přepážka je velmi tenká. Za chvíli potom, až ulehneš, zaťukej, abychom viděli, budeme-li si rozumět.“

A vskutku jsem toho večera odtůkal tři údery – které jsem týden poté, když jsem byl churav, opakoval po několik dní každého rána, protože babička chtěla, abych pil hodně časně mléko. Tehdy, když se mi zdálo, že slyším, že je vzhůru – aby zbytečně nečekala a aby mohla hned potom zase usnouti – odvážil jsem se tří drobných úderů, nesmělých, slabých, ale přesto jasných, neboť bál-li jsem se vyrušiti ji ze spánku, pakliže jsem se mýlil a ona ještě spala, nebyl bych naopak také chtěl, aby snad čekala na mé zavolání, jež by poprvé přeslechla a jehož bych se neodvažoval opakovat. A sotvaže jsem své tři údery odtůkal, slyšel jsem tři jiné, znějící docela jinak než ty mé, plné jakési klidné autoritativnosti, opakované pro větší jistotu dvakrát a říkající mi: „Neznepokojuj se, slyšela jsem, za chvilíčku přijdu“; a za chvíli babička přišla. Řekl jsem jí, že jsem se bál, že by mne mohla neslyšet: nebo domnívat se, že to tůkal některý soused; smála se tomu:

„Zaměnit s nějakým jiným klepáním mého ubohého bobka! Vždyť tvá babička by je poznala mezi tisíci! Či myslíš si snad, že je na světě ještě jedno tůkání, které by bylo tak hloupoucké, tak horečné, tak naplněné obavou, abys mne nevzbudil, a zároveň strachem, že bych mohla neslyšet? Člověk by přece poznal svou myšičku, i kdyby jen zaškrabala, zvláště když je tak jedinečná a tak politování hodná jako tato moje. Slyšela jsem již chvíli, jak váhá, jak se převrací na posteli a dělá všechno možné.“

Rozhrnovala záclony; na vyčnívajících přístavcích hotelu slunce již sedělo na střeších jako nějaký raný pokrývač, který začíná svou práci časně za svítání a dokončuje ji v tichosti, aby neprobudil města, které ještě spí a jehož nehybnost působí, že on vypadá ještě čilejší, než ve skutečnosti je. Řekla mi, kolik je hodin, jaké bude počasí, že to nestojí za to, abych šel až k oknu, že na moři je mlha,

má-li pekařka již otevřeno, jaký vůz je to venku slyšet: to bývalo to bezvýznamné vytažení opony, ten povšimnutí nezasluhující *introitus* dne, který nemívá žádných diváků, kousek života, který patřil jenom nám dvěma a na který jsem rád ve dne vzpomínal před Františkou nebo před cizinci, vypravuje jim o mlze tak husté, že ji bylo možno krájet, se sebevědomím, ne vlastního poznání, ale projevu lásky, kterého se dostalo jenom mně samotnému; bývala to sladká ranní chvíle, která začínávala jako nějaká symfonie rytmičtým dialogem mých tří úderů, jemuž tenká stěna, proniknutá něhou a radostí, stavši se harmonickou, nehmotnou a zpívající jako anděl, odpovídala třemi jinými údery, horoucně očekávanými, dvakrát opakovanými, jimiž dovedla přenést ke mně celou duši mé babičky a příslib jejího příchodu s radostností zvěstování a s hudební věrností. Ale té první noci po našem příjezdu jsem začal, když mne babička opustila, trpět stejně jako jsem trpěl již v Paříži ve chvíli, když jsem odcházel z domu. Možná, že ten můj strach – který zná také tolik jiných lidí – ze spánku v neznámé světnici je jenom nejpokornější, temnou, organickou, téměř podvědomou formou toho zoufalého odporu, který stavějí věci, znamenající nejlepší část našeho přítomného života, proti tomu, abychom myšlenkově svolili k nějaké budoucnosti, v níž pro ně nebude místa; odporu, jenž býval v základě té hrůzy, kterou ve mně tak často probouzela myšlenka, že by mi někdy mohli zemřít rodiče, že by mne životní nezbytnosti mohly přinutit, abych žil daleko od Gilberty anebo prostě abych se definitivně usadil v nějakém kraji, v němž bych se již nikdy neshledal se svými přáteli; a týž odpor byl také v základě toho, s jakou těžkostí jsem myslíval na svou vlastní smrt nebo na posmrtný život, jak jej ve svých knihách sliboval lidem Bergotte, život, do něhož bych si nemohl odnésti s sebou své vzpomínky, své nedostatky a svou povahu, která se nesmiřovala s představou nebytí a nechtěla pro mne ani úplný zánik, ani věčnost, v níž by nebyla se mnou.

Když mi Swann jednoho dne, když jsem byl obzvláště nemocen, řekl:

„Měl byste odjet na ty rozkošné ostrovy v Oceánii; uvidíte, že se z nich již nevrátíte,“ byl bych mu rád odpověděl:

„Ale pak nebudu vídávat vaši dceru a budu žítí uprostřed věcí a lidí, jichž ona nikdy ani neviděla.“ Ale můj rozum mi přesto říkal: „Co na tom záleží, nebude-li tě to již rmoutit? Říká-li ti pan Swann, že se již nevrátíš, míní tím, že se nebudeš chtít vrátiti, a nebudeš-li to chtít, znamená to, že tam budeš šťasten.“ Neboť můj rozum věděl, že zvyk – zvyk, který se teď chystal k dílu, aby mne naučil milovati ten neznámý příbytek, aby změnil postavení zrcadla a barvu záclon a aby zastavil hodiny – způsobuje také to, že nám činí drahými druhé, kteří se nám předtím nelíbili, změni i podobu tváří, učiní nám sympatickým zvuk nějakého hlasu, obměni i náklonnosti srdce. Základem, osnovou těchto nových přátelství k místům a k lidem je ovšem zapomnění na přátelství stará; ale právě proto můj rozum soudil, že mohu bez jakékoli hrůzy pomýšleti na život, v němž bych byl navždy odloučen od bytostí, na které by mi vzpomínka úplně vyprchala, a jako by pro útěchu nabízel mému srdci příslib zapomnění, který ovšem neměl jiného účinku, než že naopak až k šílenství stupňoval jeho zoufalství. To ovšem neznamená, že také naše srdce, až se rozloučení uskuteční, nepocítí ty účinky zvyku, jejichž výsledkem bude necitelnost k bolesti; ale až do té doby bude stále trpět. A strach z budoucnosti, v níž budeme oloupeni o styk a zábavu s těmi, jež milujeme a kteří jsou dnes naší největší životní radostí, tento strach nejenže nepomíjí, ale ještě se zesiluje, pomyslíme-li, že k bolesti tohoto oloupení přistoupí ještě to, co se nám dnes zdá ještě krutějším; to, že ji nebudeme cítiti jako bolest, že k ní zůstaneme lhostejni; neboť potom bude změněno celé naše já; to pak již nezmizí jenom půvab rodiny, naší milenky a našich přátel kolem nás, ale také naše láska k nim; bude tak dokonale vyrvána z našeho srdce, jehož je dnes velmi důležitou částí, že si budeme moci i libovati v tom životě, odloučeném od nich, který nás dnes již při pouhé představě jeho možnosti děsí; bude to tedy opravdová smrt nás samých, smrt, po níž sice ihned následuje vzkříšení, ale vzkříšení v podobě jiného já, v němž nebude již žádná z těch částí

našeho já starého, které byly odsouzeny k zániku. A právě tyto části – i ty nejslabší, jako na příklad neujasněná zalíbení v rozměrech, v ovzduší nějakého pokoje – se plaší a odporují vzpourami, v nichž je nutno viděti jakýsi tajný, částečný, pozorovatelný a opravdový způsob vzpírání se smrti, dlouhého, zoufalého a každodenního vzpírání se dílčímu a pozvolně postupujícímu umírání, které vyplňuje celé období našeho života, urvávajíc z nás každým okamžikem kusy nás samých, na jejichž zániku závisí množení buněk nových. A u člověka povahy tak nervózní, jako byla povaha má, to jest u člověka, u něhož orgány, zprostředkující styk s vnějším světem, totiž nervy, plní své úkoly nedostatečně – nezadržují na jeho cestě k vědomí, ale naopak pouštějí do něho jasné, vysilující, vytrvalý a bolestný nářek těch nejpokornějších prvků lidského já, které mají zaniknouti – ten úzkostlivý poplach, který rozrušil mé nitro pod tím neznámým a příliš vysokým stropem, byl jen protestem přátelství, které ve mně dosud žilo, přátelství k jinému stropu, důvěrně mi známému a nízkému. Toto mé přátelství ovšem zanikne, jakmile jeho místo zaujme nějaké přátelství jiné (to pak smrt a potom nový život dovrší již, jménem Zvyku, své dvojí dílo); ale až do svého zániku bude každého večera trpět, a zvláště toho prvního večera, postaveno jsouc tváří v tvář budoucnosti již uskutečněné, v níž pro ně nebylo místa, bouřilo se, mučilo mne křikem svých nářků pokaždé, když mé pohledy, nemožouce se odvrátiti od toho, co je bolelo, pokoušely se spočinouti na nedostupném stropě.

Ale druhého dne ráno! – když mne sluha přišel vzbudit a přinesl mi teplou vodu a zatím co jsem se oblékal a marně se snažil naléztí potřebné věci ve svém zavazadle, z něhož jsem bez ladu a skladu vytahoval jenom věci, které mi nijak nemohly posloužiti, jakou jsem měl radost, mysle již na rozkoš snídaně a procházky, vida v okně a ve všech sklech knihovniček podobně jako v kulatých okénkách lodní kabiny holé moře, bez jediné poskvrny a přece ve stínu polovicí své plochy, ohraničené uzoučkou a pohyblivou čarou, a sleduje zrakem vlny, spěchající jedna za druhou jako plavci, seskakující rychle za sebou z pružného můstku do vody. Stále znovu a znovu,

drže v ruce tuhý, škrobený ručník, na němž bylo napsáno jméno hotelu a s nímž jsem se bezvýsledně snažil utřítí se, vracel jsem se k oknu, abych ještě jednou pohlédl na tu oslnivou a pahorkovitou kruhovou plochu a na sněžné vrcholky jejích vln, které byly jako by ze smaragdových, tu a tam uhlazených a průsvitných kamenů, a které s jakousi klidnou prudkostí a lví zamračeností nebránily hrou cení svých svahů, z nichž slunce vykřesávalo úsměvy, nemající tváří. K tomuto oknu jsem potom každého rána přistupoval dívaje se jako cestující okénkem poštovního vozu, v němž zaspal, zdali se během noci přiblížilo nebo naopak vzdálilo ono vytoužené pásmo – ty mořské pahorky, které, dříve než se k vám tanečním krokem vrátí, mohou couvnouti tak daleko, že často teprve za dlouhou písčitou plání jsem ve veliké vzdálenosti zahlédl jejich první vlnění, v dálce průsvitné, vzdušné a modravé jako ty ledovce, které bývají namalovány v pozadí obrazů toskánských primitivů. Jindy naopak se zcela blízko mne slunce smálo na ty vlny, zbarvené tak něžnou zelení, jako je zeleň, kterou alpským loukám (na horách, na nichž slunce spočine tu a tam jako nějaký obr, který by vesele, nestejnými skoky sestupoval po jejich svazích) dodává ne tak vlhkost půdy jako spíše chvějivá lehkost světla. Ostatně v té průrvě, kterou vlny a mořský břeh prorážejí středem ostatního světa, plníce ji světlem, právě toto světlo, podle směru, jímž přichází a jež sleduje naše oko, přemísťuje a určuje pahorkovitost moře. Různost osvětlení obměňuje orientaci místa, staví před nás nové cíle, po jejichž dosažení v nás budí touhu podobně jako dlouhá a skutečně projatá trať při nějaké cestě. Když slunce vycházelo ráno za hotelem, odhalujíc přede mnou osvětlené břehy až k prvním výběžkům moře, zdálo se, že mi z nich ukazuje jiný svah a že mne vybízí, abych se po klikaté cestě jeho paprsků vydal na nehybnou a přece tak pestrou cestu nejkrásnějšími polohami romantické krajiny hodin. A hned od toho prvního rána mi slunce usměvavým prstem ukazovalo v dálce modré vrcholky moře, nemající jména na žádné zeměpisné mapě, tak dlouho, až, omámeno jsouc svou nádhernou procházkou po zvukném a chaotickém povrchu jejich hřebenů a roklí, uchýlilo se do

zátiší mého pokoje, rozkládajíc se pohodlně na mé rozestlané lože a roztrušujíc své zlaté bohatství po vlhkém umyvadle a otevřeném cestovním koši, v němž svou nádherou a nemístným přepychem dojem nepořádku ještě zesilovalo. Žel, za hodinu potom v rozlehlé jídelně – zatím co jsme snídali a co jsme z citronu vymačkávali několik zlatých kapek na dvě kambaly, které zanedlouho nechaly na našich talířcích hřebínky svých ploutví, vroubkovatých jako péra a zvučících jako kytara – babičku nekonečně mrzelo, že necítí posilující vanutí mořského větru, protože průhledná, ale uzavřená okna nás oddělovala od pláže, dovolující nám při tom viděti ji celou a vypouštějící do jídelny nebe tak jasně, že jeho blankyt vypadal, jako by byl barvou oken, a jeho bílá oblaka se zdála jen skvrnami ve skle. Namlouvaje si, že sedím někde „na přístavní hrázi“ nebo v nějakém „budoáru“, o nichž mluví Baudelaire, přemýšlel jsem, zdali tím jeho „sluncem, zářícím na moři“ není slunce – velmi odlišné od paprsků večerních, prostých a povrchových jako nějaká zlatá, chvějivá čára – které v té chvíli rozpalovalo moře jako topas, nutilo je, aby celé kvasilo a aby se stalo světlým a mléčným jako pěnivé pivo nebo jako mléko, zatím co tu a tam po něm přeletovaly veliké modré stíny, které vypadaly, jako by je tam pouštěl pro svou zábavu nějaký Bůh, pohybující na nebi jakýmsi zrcadlem. Ale tato holá, zeleným sluncem jako voda nějaké vodní nádrže naplněná balbecká jídelna, před níž, ve vzdálenosti jenom několika metrů, příliv a denní jas vztyčovaly jako před nebeským městem nezničitelný a pohyblivý smaragdový a zlatý násep, se na neštěstí nelišila jenom svým vzhledem od „jídelny“ combrayské, která měla výhled na protější domy. V Combray jsem se nestaral o nikoho, protože nás kdekdo znal. V mořských lázních známe jenom své sousedy. Nebyl jsem ještě tak dospělý věkem a byl jsem ještě tak pln citů, že jsem se nemohl zřící touhy, abych se lidem líbil a získal jejich náklonnost k sobě. Neznal jsem té vznešenější lhostejnosti, kterou by pociťoval člověk znalý světa, k lidem snídajícím zároveň s námi v jídelně nebo k těm mladíkům a dívkám, procházejícím se po pobřežní hrázi; trpěl jsem tím, že s nimi nebudu moci chodívat na výlety, leč ovšem

že by babička, nedbající společenských ohledů a pečující jen o mé zdraví, je požádala, pokořujíc mne tím, aby mne laskavě přibrali za svého druhu. Přesto však, vraceli-li se do nějaké neznámé vilky nebo vyšli-li z ní s raketami v rukou směrem k tenisovému hřišti anebo vsedali-li na koně, jejichž kopyta mi bušila v srdci, pozoroval jsem je všechny s vášnivou zvědavostí v tom oslňujícím záření pláže, na níž jsou všechny sociální poměry změněny, a sledoval jsem každé jejich hnutí průsvitností té veliké zasklené stěny, která propouštěla tolik světla. Ale zachycovala vítr a to bylo její vadou, jak usoudila babička, která nemohouc snést představu, že bych tím přišel o hodinu blahodárnosti zdravého vzduchu, otevřela potají jednu okenici a způsobila tím, že v téže chvíli se zároveň s jídelními lístky rozlétly po dvoraně také noviny, závoje a čepice všech lidí, kteří tam právě snídali; ona sama, podporována jsouc při tom nebeským vánkem, zůstala klidná a usměvavá jako svatá Blandina v té bouři nadávek, které zesilující ještě můj dojem osamocení a smutku spojily proti nám všechny ty pohrdavé, pocuchané a vzteklé turisty.

Z části – a to dodávalo v Balbecu obyčejně banálně bohatým a kosmopolitním obyvatelům takovýchto přepychových hotelů jakéhosi dosti výrazného vzhledu krajinského – skládali se z vynikajících osobností hlavních okresů této části Francie, z prvního předsedy caenského soudu, z cherbourgského prezidenta advokátní komory a z manského notáře, kteří se v období prázdnin soustřeďovali do tohoto hotelu, sjíždějící se z různých míst, na nichž byli po celý rok rozestaveni jako střelci nebo jen pěšácci na šachovnici. Zamlouvali si tam vždy tytéž pokoje a tvořili i se svými ženami, které měly aristokratické choutky a ctižádosti, kroužek, k němuž se připojil jeden známý pařížský advokát a slavný lékař, kteří jim v den odjezdu říkali:

„Ach, ovšem, vy nejedete týmhž vlakem jako my, to máte výhodu: k snídani jste již pěkně doma.“

„Jakápak výhoda? Jak tak můžete mluvit vy, kteří bydlíte v hlavním městě, v Paříži, ve velkoměstě, zatím co já bydlím v ubohém hnězdě se stotisícem, ne, podle posledního sčítání se sto a dvěma

tisíci obyvatel? A co to je vedle vás, kteří jich máte dva miliony pět-krát sto tisíc a kteří najdete doma asfaltované ulice a všechnu tu oslnivost pařížského světa?“

Říkali to bez jakékoli trpkosti, protože byli ve svých krajích předními hodnostáři, kteří by mohli stejně jako ti druzí přijít do Paříže – caenskému předsedovi soudu bylo několikrát nabídnuto místo u kasačního dvora – kterým však bylo milejší zůstatí na svých místech, a to z lásky ke svému městu nebo k tichému, skrytému životu nebo ke slávě, anebo proto, že byli reakcionáři a měli příjemné známosti se sousedními šlechtickými zámky. Ostatně mnozí z nich se nevraceli přímo domů.

Protože balbecká zátočina byla maličkým „světem pro sebe“ uprostřed světa velikého, jakýmsi košíkem s ročními obdobími, v němž byly v kruhu shromážděny různé dny a postupné měsíce nejenom tak, že v ty dny, kdy bylo vidět Rivebelle, což bylo znamením blízké bouře, bylo možno pozorovati na střeších rivebelleských domů slunce, zatím co v Balbecu bylo černě zamračeno, ale také tak, že člověk, když Balbec dostihla již chladna, byl jist, že na protějším břehu najde ještě dva nebo tři dodatečné měsíce tepla, ti z těchto obvyklých návštěvníků Grand-Hôtelu, jejichž dovolené začínaly pozdě nebo trvaly dlouho, dávali, když počátkem podzimu nastaly deště a mlhy, nakládati svá zavazadla do člunu a plavili se na druhou stranu zátočiny, aby tam dostihli v Rivebellu nebo v Costedoru ještě léto. Členové tohoto kroužku balbeckého hotelu si nedůvěřivě prohlíželi každého nového příchozího a tváříce se, jako by se o něj vůbec nezajímali, všichni se na něho vyptávali svého přítele, správce hotelu. Neboť on sám – Aimé – se každoročně v sezóně vracel do Balbecu a rezervoval jim jejich stoly; a milostivé paní, jejich manželky, věduce, že jeho žena očekává dítě, pracovaly vždy po jídle každá na nějakém kousku dětské výbavičky, horlivě si nás, mou babičku a mne, při tom přeměřující svými lorňony, protože jsme jedli salát s vejíčky natvrdo, což bylo pokládáno za „sprosté“ jídlo, takže lepší alençonská společnost to nejedla. Předstíraly pohrdavou ironií vůči jednomu Francouzi, který byl nazýván Veličenstvem a který se

vskutku sám prohlásil králem kteréhosi ostrůvku v Oceánii, obydleného několika divochy. Bydlel v hotelu se svou pěknou milenkou, za níž kluci, když se šla koupat, pokřikovali: „Ať žije královna!“, protože jim za to rozhazovala hrsti drobných mincí. Předseda soudu a prezident advokátní komory se chtěli vůbec tvářit, jako by ji ani neviděli, a ohlédl-li se za ní některý jejich přítel, pokládali za svou povinnost upozornit ho, že je to jen jakási dělnice.

„Ale vždyť mi bylo tvrzeno, že v Ostende používají královské kabiny.“

„Ale ovšem! Pronajímá se po dvaceti francích. Můžete ji míti také, chcete-li. Já vím zcela určitě, že on žádal o audienci u krále, který mu vzkázal, že takového loutkového vladaře nepotřebuje znát.“

„Ach, opravdu? To je interesantní! Jsou přece jen ještě báječní lidé na světě!...“

A to vše bylo patrně pravda, ale také z rozmrzelosti nad tím, že pro většinu lázeňských hostů jsou jenom neškodnými, hodnými měšťáky, neznajícími tohoto krále a tuto královnu, tak plýtvající penězi, notář, předseda a prezident bývali, kdykoli šlo kolem nich to, čemu říkali karneval, v tak špatné náladě a zcela hlasitě projevovali své rozhořčení, o němž uvědomili ovšem také svého přítele, ředitele hotelu, který jsa nucen tvářiti se vlídně k této vladařské dvojici, spíše štědré než autentické, přece významně mrkával z dálky na své staré klienty, kdykoli přijímal nějaké rozkazy Veličenstev. Možná, že trochu této rozmrzelosti, že jsou totiž omylem pokládáni za méně „chic“ a že nemají možnosti ukázat jasně, že jsou naopak více „chic“, bylo také v tom „Pěkný panáček!“, jímž obdařili jednoho mladého šviháka, souchotinářského a zhýřilého syna jakéhosi velkého průmyslníka, který denně obědval při šampaňském v novém kabátě a s orchideí v knoflíkové dírce a potom odcházel, bledý a nevšímavý, s úsměvem plným lhostejnosti na rtech, házeti v Kasině na baccaratový stůl úžasné částky, „jež nemůže a nemůže utratit“, jak říkával, tváře se velmi informovaně, notář předsedovi, jehož žena zase věděla z dobrého pramene, že ten „romantický“ mladík usouží své rodiče žalem.

Prezident a jeho přátelé měli také nevyčerpatelné zásoby sarkasmu pro jednu starou, bohatou šlechtičnu proto, že ji při každém jejím kroku doprovázivalo všechno její služebnictvo. Pokaždé, když ji notářova a předsedova žena uviděly v jídelně při jídle, prohlížely si ji drze svými lorňony s takovou pozorností a nedůvěřivostí, jako kdyby to bylo nějaké jídlo honosného jména, ale podezřelého vzhledu, které po nepříznivém výsledku metodické prohlídky dáváme s pohrdavým gestem a s odmítavou grimasou odnésti.

Chtěly tím patrně jenom ukázat, že je-li něco, co jim chybí – v tomto případě šlechtictví té staré paní a jejich styk s ní – není to tím, že to není v jejich moci, ale tím, že to mítí nechtějí. A nakonec v to samy uvěřily; ale toto potlačení vši touhy, zvědavosti po neznámých způsobech života a naděje v zalíbení se novým lidem, nahrazené u těchto žen předstíraným pohrdáním a strojenou veselostí, měly tu nevýhodu, že je nutily, aby nelibost označovaly nálepkou spokojenosti a aby ustavičně lhaly samy sobě; a to byly dvě příčiny, pro něž byly nešťastné. Ale v hotelu jednal patrně každý tak jako ony, třebaže v jiných podobách, a obětoval, ne-li sebelásce, tedy aspoň jistým zásadám vychovatelským a návykům duševním ten rozkošný vnitřní nepokoj, který v nás probouzí vměšování se do neznámých životů. Ten mikrokosmos, v němž se osamocovala ona stará paní, nebyl patrně otráven tak prudkými závistivými kyselostmi jako kroužek, v němž se vztekla ušklíbala notářova a soudcova žena. Byl naopak prosycen jemnou stařeckou vůní, která však byla stejně strojená. Neboť tato stará dáma by ve svádění a získání tajemné sympatie nových lidí jistě našla půvab, jehož není v potěšení, které máme, nestýkáme-li se leč s lidmi svého okruhu a říkáme-li si, že tento náš kruh je nejlepší ze všech, takže není třeba dbáti pohrdání jiných, pohrdání, vyplývajícího jen z nedostatečné informovanosti. Cítila patrně, že, kdyby byla přišla do balbeckého Grand-Hôtelu neznáma, byla by svými černými vlněnými šaty a svým staromódním čepcem přiměla k úsměvu leckterého hýřila, který by ze svého houpacího křesla zabručel „nějaká stará drčta!“, anebo zvláště některého významného muže, který by ještě měl, tak jako onen před-

seda soudu, nad prošedivělým knírem svěží tvář a duchaplné oči, jak je měla ráda, a který by zvětšovací čočku manželského lorňonu ihned upozornil na příchod toho neobvyklého zjevu; a snad právě z podvědomé obavy před touto první chvílí, o níž se ví, že je krátká, která však přesto – tak jako první skok hlavou dolů do vody – bývá příčinou strachu, poslala předem sluhu, aby informoval celý hotel o její osobě a o jejích zvycích, a nedbajíc ředitelova vítání s rychlostí, v níž bylo více bázně než pýchy, odešla do svého pokoje, v němž její vlastní záclony, vystřídávající záclony, které visely na oknech, různé zástěny a fotografie postavily mezi ni a vnější svět, jemuž by bylo nutno přizpůsobiti se, tak pevnou stěnu jejích návyků, že to vypadalo, jako by na cestách spíše než její osoba bylo její domácí ovzduší, v němž prostě zůstala...

Od té chvíle, postavivši mezi sebe a hotelový personál a dodavatele své služebnictvo, které se místo ní stýkalo s těmito novými lidmi a udržovalo kolem své velitelky její obvyklé ovzduší, nakupivši mezi sebe a lázeňské hosty své předsudky a nedbajíc, líbí-li se nebo nelíbí-li se lidem, jejichž návštěvy by její přítelkyně nepřijímaly, žila bez přerušení ve svém světě pomocí korespondence se svými přítelkyněmi, pomocí vzpomínek a vnitřního vědomí o své situaci, o hodnotě svých způsobů a o oprávněnosti své upjaté zdvořilosti. A každého dne, když odcházela ke svému kočárku, který s ní jezdíval na procházku, její komorná, nesoucí za ní její věcičky, a její lokaj, jdoucí kus před ní, vypadali jako ti strážci, kteří u vrat nějakého vyslanectví, ozdobeného národními barvami své země, zaručují mu na cizí půdě výsadu nedotknutelnosti. V den našeho příjezdu vyšla ze svého pokoje teprve v polovici odpoledne, takže jsme ji nespatriili v jídelně, do níž nás ředitel jakožto nové hosty uvedl k obědu sám jako nějaký poddůstojník, přivádějící nováčky k vojenskému krejčímu, aby je oblékl; ale zato jsme tam za chvíli uviděli jednoho zemánka s dcerou z neznámé, ale velmi staré bretaňské rodiny, pana a slečnu de Stermaria, k jejichž stolku nás posadili, protože mysleli, že se vrátí teprve večer. Přišli do Balbecu jenom navštívit nějaké zámecké pány ze svého sousedství, takže byli stále někde

na návštěvách a u známých, trávíce v hotelu jen nejnnutnější čas. Jejich pýcha a domýšlivost jim bránila, aby projevili nějakou lidskou sympatii nebo zájem o ty cizince, kteří seděli kolem nich a v jejichž středu slečna de Stermaria ani na okamžik neodkládala tu ledovou, stísněnou, nevšímavou, odmítavou, nedůtklivou a zlovolnou masku, kterou si nasazujeme v nádražním bufetu mezi cestujícími, jež jsme nikdy předtím neviděli, jež již nikdy potom neuvidíme a s nimiž nemáme jiné styky než boj o studené kuře a o pohodlný koutek ve vagoně. Sotvaže jsme začali obědovat, přišli nás přesadit na rozkaz pana de Stermaria, který právě přišel a bez nejmenší omluvy vůči nám hlasitě žádal správce hotelu, aby bděl nad tím, aby se podobný omyl neopakoval, neboť je prý mu nepříjemné, aby „lidé, jež nezná,“ sedali u jeho stolu.

A v onom pocitu, který jistou herečku (známou ostatně více pro svou eleganci, duchaplnost a krásné sbírky německého porculánu než pro několik rolí, hraných v Odeonu), jejího milence, mladého, velmi bohatého muže, jemuž k vůli se zabývala uměním, a dva velmi významné muže z aristokratických kruhů přiměl, aby utvořili v životě hlouček pro sebe, aby cestovali vždy jen společně, aby v Balbecu obědvali hodně pozdě, kdy všichni ostatní byli již po jídle, a aby celý den hráli ve svém saloně karty, nebylo jistě žádné zlomyslnosti k lidem, ale žádala si to prostě jejich záliba v jistých duchaplných formách zábavy a v jistých rafinovanostech dobrého bydla, záliba, která působila, že se jim zamlouval jen život a stravování v jejich úzkém kroužku, a byla by jim učinila nesnesitelným život ve společnosti lidí, kteří do něho nebyli zasvěceni. Jak u jídelního stolu, tak u stolku hráčského každý z nich potřeboval vědět, že v člověku, který jí nebo hraje naproti němu, je pohotová a nevyužitá zásoba jistého vědění, které umožňuje poznati jako bezcennou nějakou věc, s níž se nejeden pařížský příbytek chlubí jako se zaručeně pravým „středověkým“ nebo „renesančním skvostem“, a vůbec, ve všech věcech souhrn společných kritérií k rozeznávání dobrého a zlého. V takových chvílích se onen zvláštní život, jímž tito přátelé chtěli všude zůstatí obklopeni, projevoval jen nějakým vzácným a veselým

citoslovcem, které se najednou ozvalo v tichu oběda nebo hry, anebo půvabnými novými šaty, které si mladá herečka oblékla k večeři nebo k partii pokeru. Ale obklopuje je tak zvyklostmi, které dokonale znali, tento jejich život je dostatečně chránil před záhadou života okolního. Moře před nimi během dlouhých odpolední zářivalo jako obraz příjemných barev, visící v salonku bohatého starého mládence, a jenom tu a tam mezi hrou některý z hráčů z dlouhé chvíle pozdvihl k němu oči, aby na něm poznal, jaké bude počasí nebo kolik je asi hodin, a připomněl ostatním, že na ně čeká svačina. A večer nejídávali v hotelu, v němž rozlehlá jídelna, zalévaná z elektrických zřidel proudy světla, se proměňovala jakoby v ohromné a zázračné akvárium, před jehož skleněnou stěnou se tísnili balbečtí dělníci, rybáři, ba i rodiny maloměšťanů, aby viděli přepychový, ve zlatých vírech světla se pomalu koupající život těch lidí, zdající se chudším stejně prapodivným jako život zvláštních ryb a měkkýšů (důležitou sociální otázkou je, bude-li ta skleněná stěna stále chrániti hody těch báječných zvířat a nepřijdou-li si ti neznámí lidé, dívající se na ně z temna noci, do jejich akvária pro ně a nesní-li je). Zatím byl možná v tom davu, stojícím a ztrácejícím se ve stínech noci, nějaký spisovatel, nějaký amatér lidského přírodopisu, který, pozoruje, jak se kusadla starých, samičích oblud zavírají za kusy pohlčené potravy, s potěšením je třídí podle rasy, podle vrozených povah a také podle těch povah získaných, které působí, že stará Srbka, která má pysky jako nějaká veliká mořská ryba, prostě proto, že žila od mládí ve sladkých vodách saintgermainského předměstí, pojídá salát jako nějaká drobná bělička.

V této době bývalo vidět ony tři muže ve smokingu, čekající na opozdivší se ženu, která zanedlouho, oděna jsou šaty, téměř pořádé novými, a stuhami, vybíranými podle vkusu jejího milence, když byla ze svého patra zazvonila na „liftboye“, vycházela z vytahovadla jako z nějaké skřínky na skvosty. A celá ta čtveřice, které se zdálo, že neobvyklá mezinárodnost Grand-Hôtelu, postavena jsou do Balbeu, přispěla v něm spíše k rozkvětu přepychu než k rozkvětu dobré kuchyně, vsedla do kočáru a odjížděla k večeři do proslulé, půl míle

od hotelu vzdálené malé restaurace, v níž mívala s kuchařkou nekonečné porady o složení jídelního lístku a o úpravě jednotlivých pokrmů. Silnice, vybíhající z Balbecu a vroubená jabloněmi, jim při této jízdě byla jen vzdáleností, kterou bylo nutno ujet (a která se v černé noci málo lišila od vzdálenosti, oddělující jejich pařížské příbytky od Anglické kavárny nebo od Stříbrné Věže), dříve než přijeli k oné malé elegantní restauraci, v níž, zatím co přátelé mladého muže mu záviděli milenku tak vkusně oblečenou, její stuhy rozvěšovaly kolem té malé společnosti jakoby závoj, vonný a hebký, ale oddělující ji od ostatního světa.

Na neštěstí pro můj klid já sám jsem byl dalek toho, abych se podobal všem těmto lidem. Mnohých z nich jsem si dobře všímal; nebyl bych chtěl zůstat nepovšimnut jedním mužem se sraženým čelem a s pohledem proklouzávajícím mezi náočníky jeho předsudků a jeho výchovy, velmožem z tohoto kraje, jímž nebyl nikdo jiný než Legrandinův švagr, přijíždějící někdy do Balbecu na návštěvu a vylidňující v neděli zahradní slavnosti, kterou pořádával každého týdne, náš hotel od části jeho obyvatel, protože jeden nebo dva z nich bývali k němu pozváni a ti ostatní, aby to nevypadalo, jako by pozváni nebyli, volívali ten den k nějakému dalekému výletu. Prvního dne byl ostatně velmi špatně uvítán v hotelu, jehož služebnictvo, přivezené přímo z francouzské Riviéry, ho ještě neznalo. Nejenže nebyl oblečen v bílé flanelové šaty, ale podle starého francouzského obyčeje a z neznalosti hotelového života smekl klobouk vstoupiv do hotelové síně, v níž byly právě nějaké ženy, hned u dveří, a to způsobilo, že ředitel se svého ani nedotkl, soudě, že je to jistě někdo z velmi nízkého rodu, nějaký člověk, jímž říkával „docela obyčejný“. Jenom notářova žena se cítila vábena k tomu novému příchozímu, na němž byla zřejmá krocená hrubost lidí „jak se sluší a patří“, a s autoritativností, netrpící odporu, a s neomylnou přesvědčivostí člověka, znajícího všechny tajnosti nejlepší manské společnosti, prohlásila, že je to jistě muž neobyčejně vznešený a dokonale vychovaný, který převyšuje vše, co je možno v Balbecu potkat, a jehož pokládala za nedostupného, dokud se s ním neseznámila. Příčinou tohoto jejího

příznivého soudu o Legrandinově švagrovi bylo možná bezvýrazné vzezření člověka, na němž nebylo nic, co by znesmělovalo, anebo snad to, že v tomto šlechtickém statkáři, který se choval jako kostelník, poznala zednářské známky svého vlastního klerikalismu.

Nic neznamenal, zvěděl-li jsem, že ti mladí muži, kteří denně vsedali před hotelem na koně, jsou synové jakéhosi podezřelého, zadluženého velkoobchodníka, kterého by můj otec jistě nikdy nevpustil do svého domu, ten „život v mořských lázních“ je v mých očích povyšoval na jízdní sochy polobohů a neměl jsem věru naděje, že by někdy pohlédli na mne, ubohého chlapce, který vycházel z jídelny vždy jen k mořskému břehu posadit se na písek. Byl bych chtěl vnuknouti sympatie i tomu dobrodruhovi, který byl králem kteréhosi pustého ostrova v Oceánii, tomu mladému souchotináři, o němž jsem si rád představoval, že pod svým drzým zevnějškem skrývá bázlivou a něžnou duši, která by mohla snad také mne obdařiti celými poklady přátelské lásky. Ostatně (v pravém opaku k tomu, co se obyčejně říkává o známostech z cest), ježto býti viděn ve společnosti jistých lidí může na pláži, na kterou se po několik prázdnin vracíte, nekonečně zvýšit vaši vážnost v očích nejlepší společnosti, není v pařížském životě nic, co by bylo, ne tak podceňováno, ale naopak tak horlivě pěstováno jako známosti z mořských lázní. Záleželo mi na mínění všech těch dočasných nebo místních veličin, jež můj zvyk stavěti se na místo cizích lidí a vžívati se do jejich myšlenek umísťoval ne do jejich skutečného pořadí, do pořadí, které by zaujímali na příklad v Paříži a které by bylo velmi podružné, nýbrž do pořadí, které si oni sami prisuzovali a které jim v Balbecu, kde jim nepřítomnost jakéhokoli obecného měřítko dodávala jakési relativní povýšenosti a zvláštního významu, skutečně patřilo. Bohužel, pohrdání žádného z těch lidí mi nebylo tak trapné jako pohrdání pana de Stermaria.

Neboť hned při jejím vstupu jsem si všiml jeho dcery, její pěkné, bledé a téměř namodralé tváře, toho, co bylo zvláštního v postoji a v chůzi její vysoké postavy a co ve mně právem budilo představy o jejím rodě a o jejím aristokratickém vychování, a to tím jasněji,

že jsem znal její jméno – tak jako ty výrazné náměty, vynalezené geniálními skladateli a posluchačům, kteří čtouce před koncertem libreto vedli svou obrazotvornost správnou cestou, tak skvěle vyjadřující jiskření plamenů, hukot řeky nebo klid venkova. „Rasa“, spojujíc s půvaby slečny de Stermaria představu o jejich původě, činila je srozumitelnějšími, dokonalejšími a také touhy hodnějšími, hlásajíc každému, že jsou nedostupné, podobně jako vysoká cena zvyšuje hodnotu předmětu, který se nám zalíbil. A rodový kmen dodával té pleti, živené vybranými, jemnými mízami, chuti nějakého exotického nebo proslaveně chutného plodu.

A tu nám, mně a babičce, náhoda najednou umožnila, dobýti v očích všech obyvatelů okamžité úcty. Hned prvního dne ve chvíli, kdy ona stará šlechtična vyšla ze svého pokoje, vzrušujíc svým lokajem, který krácel před ní, a svou komornou, která běžela za ní se zapomenutou knihou a s pokrývkou, duše všech hotelových strážníků a probouzejíc v nich zvědavost a úctu, jimž, jak bylo zřejmo, méně než kdokoli jiný se vyhnul pan de Stermaria, ředitel se naklonil k mé babičce a z laskavosti (tak jak bývá ukazován perský šach nebo královna Ranavalo nějakému bezvýznamnému divákovi, který zřejmě nemůže býti nikterak znám s tak mocným vladařem, ale může míti radost, že ho spatřil tak zblízka) pošeptal jí: „Markýza de Villeparisis“, zatím co v témž okamžiku tato dáma, zahlédnuvši mou babičku, nemohla ovládnouti svůj radostně překvapený pohled.

Je možno představit si, že ani náhlé zjevení nejmocnější víly v podobě drobné stařenky by mi nebylo způsobilo větší radost v té chvíli, kdy jsem neměl nejmenší cesty, nejmenšího prostředku k přiblížení se ke slečně de Stermaria v tom kraji, v němž jsem nikoho neznal. Míním tím nikoho z hlediska praktického. Neboť esteticky je počet lidských typů příliš omezen, abychom se často, na kterémkoli místě s radostí neshledali s lidmi známými, třebaže je, jak to dělával Swann, nevyhledáváme na obrazech starých mistrů. Tak jsem hned v první dny našeho pobytu v Balbecu potkal Legrandina, Swannova domovníka, ba i paní Swannovou v podobě číšníka v jedné kavárně, jakéhosi cizince, jehož jsem pak již nikdy nespatriil, a jednoho mistra

plavčíka. A jakási magnetická síla sbližuje a tak nerozlučně k sobě poutá jisté fyziognomické a povahové typy, že příroda, zplodí-li typ takové povahy v nějakém novém těle, nikdy jej příliš neobmění. Legrandin, proměněný v číšníka, si bez poruchy uchoval svou postavu, profil svého nosu a část brady; paní Swannová v mužském pohlaví a v postavení plavčího mistra podržela nejen svůj obvyklý výraz tváře, ale dokonce jistý způsob mluvy. Jenže, opásána jsouc červeným opaskem a vztyčujíc při sebemenším vlnění praporek, zakazující koupání, protože plavčí mistři, umějící jen zřídka plavat, jsou velmi opatrní, nebyla mi o nic více prospěšná než na té fresce *Mojžíšův život*, na níž ji Swann již před lety poznával v rysech Jetrovvy dcery. Ale tato paní de Villeparisis byla opravdová, nebyla obětí žádného kouzla, které by ji oloupilo o její moc, nýbrž byla naopak schopna zmnohonásobiti mou moc svým vlastním kouzlem, jehož působením, jako kdybych byl nesen křídly nějakého pohádkového ptáka, přelétnu v několika vteřinách ty, aspoň v Balbecu nekonečné sociální vzdálenosti, dělící mne od slečny de Stermaria.

Na neštěstí, byl-li kdy někdo, kdo žil více než kdokoli jiný uzavřen ve svém zvláštním vesmíru, byla to má babička. Nechápala by mne, ba ani by mnou nepohrdala, kdyby věděla, že přisuzuji takový význam veřejnému mínění a že se zajímám o lidi, jejichž jsoucnosti si ona ani nevšimla a jejichž jména si, opouštějíc Balbec, jistě ani pamatovat nebude; neodvažoval jsem se říci jí, že bych měl velikou radost, kdyby ji tito lidé viděli mluvit s paní de Villeparisis, protože jsem cítil, že markýza je v hotelu vážena a že její přátelství s námi by nás v očích pana de Stermaria povýšilo. Ostatně nebylo to tím, že bych v přítelkyni své babičky viděl nějakého představitele aristokracie: byl jsem příliš zvyklý jejímu jménu, které bylo důvěrně známé mému sluchu, protože jsem je slýchal vyslovovati doma hned od dětství, ještě než je vnímal můj duch; a její titul připojoval k němu jen jakousi bizarní zvláštnost, jako nějaké neobvyklé křestní jméno nebo jako se to stává ve jménech ulic, kde v ulici lorda Byrona nebo v ulici vévody Grammonta není o nic více vznešenosti než v ulici Leontia Reynauda nebo v ulici Hippolyta Lebase. Paní de

Villeparisis mi nepřipomínala bytost zvláštního světa o nic více než její bratranec Mac-Mahon, jehož jsem nerozlišoval od pana Carnota, prezidenta republiky, stejně jako on, a od Raspaille, jehož fotografii si Františka koupila zároveň s fotografií Pia IX. Babiččinou zásadou bylo, že člověk na cestách nemá mítí známosti, že k moři se nejezdí na návštěvy, protože na to je dosti času v Paříži a protože návštěvy by vás všemi těmi zdvořilostmi a banálnostmi, jichž vyžadují, oloupily o drahocenný čas, který je všechen nutno strávit na zdravém vzduchu u vody; a pokládajíc za pohodlnější předpoklad, že takové zásady jsou sdíleny také jinými hosty a že opravňují staré přátele, kteří se náhodou sejdou v témž hotelu, k předstírání vzájemného inkognita, když jí ředitel řekl to jméno, odvrátila jenom oči a tvářila se, jako by paní de Villeparisis ani neviděla; a markýza, pochopivši, že má babička netouží po obnovení styků, také se zahleděla do prázdna. Odešla, a já jsem zůstal zase osamocen tak jako trosečník, k němuž se zdánlivě blížila nějaká loď, která však potom, aniž ho zpozorovala, zmizela.

Jídávala také v jídelně, ale na druhém konci. Neznala z lidí, kteří v hotelu bydleli nebo chodívali tam na návštěvy, nikoho, ani pana de Cambremer; viděl jsem, že ji nezdravil jednoho dne, kdy přijal i se svou ženou pozvání prezidenta advokátní komory, který opojen jsa tou poctou, že má u svého stolu šlechtice, vyhýbal se svým každodenním přátelům a jenom z dálky na ně pomrkával, upozorňuje tím na tuto historickou událost, ale tak opatrně, aby jeho pomrkávání nemohlo býti vykládáno jako výzva k přiblížení se.

„Vidím, že máte dobrý vkus, jste velmi chic,“ řekla mu večer žena caenského soudce.

„Chic? Proč to?“ zeptal se prezident advokátní komory, zastíraje svou radost strojeným překvapením. „To kvůli těm hostům?“ řekl cítě, že to již nevydrží přetvařovati se dále. „Ale co je v tom chic, má-li člověk přátele k obědu? Někde přece obědovat musí.“

„I ne, je to chic! Byli to přece manželé de Cambremer, pravda? Poznala jsem je dobře. Je to markýza. A pravá, zaručená. Ne jenom povýšenec.“

„Ach, je to velmi prostá žena; je velmi příjemná, nikterak upjatá. Myslel jsem, že přijdete, dával jsem vám znamení... byl bych vás představil!“ řekl opravuje mírnou ironií úžasnost tohoto návrhu tak jako Assuerus, když říká Ester:

„Je nutno dáti vám polovic mých statků!“

„Ne, ne, ne, my zůstáváme rádi ve skrytu jako skromné fialky.“

„Ale to nebylo správné, znovu vám to říkám,“ odpověděl prezident, který byl teď, když nebezpečí bylo již dávno pryč, velmi smělý. „Nebyli by vás snědli. Zahrajeme si mariášek?“

„S radostí; my jsme se, teď, když se stýkáte s markýzami, neodvažovali navrhnouti vám to.“

„Ale jděte, není na nich nic zvláštního. Hled'te, zítra u nich večeřím; chcete tam jít místo mne? Nabízím vám to od srdce, zcela upřímně; je mi stejně milé zůstat zde.“

„Ne, ne!... byl bych propuštěn jakožto reakcionář,“ zvolal soudce, směje se svému vtipu až k slzám. „Ale vždyť vy také chodíváte na návštěvy do Féterne,“ dodal obrátiv se k notáři.

„Ach, já tam chodívám jen v neděli, a to vždy jen na krátko: jedněmi dveřmi se vejde, druhými se vyjde. Ale neobědvávají u mne tak jako u prezidenta.“

Pan de Stermaria nebyl toho dne k veliké lítosti prezidentově v Balbecu. Ale prezident s úskočnou lstivostí řekl správci hotelu:

„Aimé, můžete říci panu de Stermaria, že není jediným šlechticem v této jídelně. Jistě jste viděl toho pána, jenž zde dnes se mnou obědval? Malý knírek, vojenský vzhled? Nuže, to je markýz de Cambremer.“

„Ach, opravdu? To se nedivím!“

„To ho upozorní, že nemá titul jenom on. A ono to nikdy neškodí zarazit těm pánům „šlachticům“ jejich domýšlivost. To víte, Aimé, nechcete-li, neříkejte mu nic; mluvím-li o tom, nejde přece o mne. On ho ostatně dobře zná.“

A druhého dne pan de Stermaria, který věděl, že předseda advokátní komory byl právním poradcem jednoho jeho přítele, se mu sám přišel představit.

„Naši společní přátelé, Cambremerovi, nás chtěli již dávno seznámit, ale buď já nebo oni neměli ve smluvený den volno, zkrátka nevím již, jak z toho sešlo,“ řekl mu advokát, který si podobně jako mnozí lháři představoval, že obelhaný se nebude snažit objasnit si nějakou bezvýznamost, která však stačí (je-li skutečnost náhodou poznaná v rozporu s ní) upozornit na špatnost povahy a vnuknouti navždy nedůvěru.

Tak jako vždy, ale tentokrát, když se její otec vzdálil k advokátovu stolu, snadněji, pozoroval jsem slečnu de Stermaria. Stejně jako smělá a vždy krásná zvláštnost jejích pohybů, jako když opírajíc oba lokty o stůl zdvihala sklenici nad obě svá předloktí, vyschlost pohledu, rychle vyčerpávaného, základní, rodinná tvrdost jejího hlasu, kterou bylo cítit pod její osobní přízvучností, nedostatečně ji zakrývající, a která se nepříjemně dotýkala mé babičky, jakási atavická výmluvná pomlčka, kterou dělávala pokaždé, když nějakým pohledem nebo nějakým důrazným slovem vyřkla svou myšlenku, to vše přivádělo myšlenky pozorovatele nazpět k té řadě předků, která jí odkázala tuto nedostatečnost lidské sympatie a mezery v citech. Ale z jistých pohledů, které na okamžik zasvitly na dně jejích zřítelnic, tak rychle vysychajících, a v nichž bylo cítit onu téměř pokornou něhu, probouzenou převládající zálibou v požitcích smyslových i v nejhrdější ženě, která zakrátko uznává jenom jedinou hodnotu, hodnotu, kterou pro ni má každý muž, který jí k nim může dopomoci, byť to byl jen nějaký potulný komediant nebo kejklíř, pro něhož jednoho dne opustí možná i svého manžela – z jistého smyslně růžového, živého odstínu, který zbarvoval její bledá líce podobně jako rudá barva střed bílých leknínů na Vivonně, jsem vytušil, že by mi snadno dovolila, abych na ní ochutnal lahodnosti toho tak poetického života, který vedla v Bretaňsku, života, jehož si buď proto, že mu byla příliš zvyklá, že měla jakousi vrozenou vznešenost, že nenáviděla chudobu nebo že její rodiče byli příliš lakotní, patrně mnoho nevážíla, který však přes to měla ve svém těle. V té nepatrné zásobě vůle, kterou zdédila a která jí dodávala výrazu jakési zbabělosti, by nebyla patrně našla síly k odporu. A še-

divý, poněkud staromódním a domýšlivým perem ozdobený plstěný klobouk, který stále nosila, mi ji ještě zpříjemňoval, ne proto, že jeho barva byla v milém souladu s její stříbřitou nebo růžovou pletí, ale proto, že ji přibližoval ke mně, vzbuzuje ve mně přesvědčení, že je chudobná. Jsouc přítomností svého otce nucena k upjatosti, ale řídíc se již při pozorování a třídění lidí, kteří byli v jejím okolí, jinými zásadami než on, neviděla ve mně patrně mé bezvýznamné společenské postavení, ale pohlaví a věk. Kdyby pan de Stermaria odešel někdy z hotelu bez ní, a zvláště kdyby paní de Villeparisis tím, že by si přišla sednouti k našemu stolu, vzbudila o nás ve slečně de Stermaria mínění, které by mne osmělilo k přiblížení se k ní, možná že bychom si řekli několik slov, umluvili si schůzku a seznámili se lépe. A některého měsíce, v němž by zůstala sama, bez rodičů, ve svém romantickém zámečku, mohli bychom se možná pod duby, omývanými šploucháním vln, procházeti sami dva v podvečerním šeru, v němž by nad ztemnělou vodou tím líbezněji svítily růžové květy vřesů. Společně bychom se probíhali po tom ostrůvku, pro mne tak plném půvabů, protože spočíval v paměti jejích očí a uzavíral v sobě celý její obvyklý život. Neboť zdálo se mi, že by nebyla opravdu mou než tam, až bych prošel těmi místy, která ji obklopovala tolika vzpomínkami – závojem, který má touha chtěla strhnouti a který příroda rozprostírá mezi ženu a muže (s tímž úmyslem, který ji ponouká, aby mezi ně a rozplozovací akt postavila nejprudší rozkoš a aby pro hmyz umístila před nektar pyl, který má odnésti), aby oklamání jsouce iluzí, že se jí tak zmocní úplněji, byli nuceni seznámiti se napřed s okolím, v němž žije a které, jsouc jejich obraznosti prospěšnější než rozkoš smyslová, by přes to, kdyby jí tam nebylo, nestačilo k jejich přivábení.

Ale byl jsem nucen odvrátiti své zraky od slečny de Stermaria, neboť její otec, soudě patrně, že seznámení s nějakým významným člověkem je zajímavý, ale krátký akt, který sám sobě dostačuje a který k rozšíření významu, obsaženého v něm, vyžaduje jenom stisk ruky a pronikavý pohled, nikoli však bezprostřední delší rozhovor nebo pozdější styky, rozloučil se s advokátem a vrátil se ke stolu

naproti ní, mna si spokojeně ruce jako člověk, který právě udělal dobrý kup. Pokud se advokáta týče, když první vzrušení z tohoto setkání vyprchalo, bývalo ho slyšet, jak tu a tam říká správci hotelu:

„Ale vždyť já nejsem žádný král, Aimé; běžte přece ke králi; co tomu říkáte, předsedo, ti pstruzi tam vypadají lákavě; objednáme si je. Aimé, mně se zdá, že ta rybička, co tam máte, je hodna ochutnání: přineste nám to sem, Aimé, a ať je toho hodně.“

Opakoval to jméno Aimé neustále, takže, pozval-li někoho k večeři, jeho host mu říkával: „Vidím, že jste tu jako doma,“ a pokládal za svou povinnost říkati stále „Aimé“, puzen jsa k tomu představou, v níž je zároveň jakási nesmělost, hrubost a hloupost, a která ponouká mnohé lidi k tomu, aby se domnívali, že je duchaplné a elegantní napodobovat do puntíku lidi, v jejichž společnosti právě jsou. Opakoval to bez ustání, ale s úsměvem, neboť chtěl upozorniti na své důvěrné styky se správcem hotelu, zároveň však chtěl ukázati svou povýšenost nad ním. A správce, pokaždé když se ozvalo jeho jméno, se také usmíval s rozněžnělou a hrdou tváří, ukazuje tím, že cítí onu poctu a chápe ten žert.

Pobyt v té rozlehlé, obyčejně do posledního místa obsazené hotelové jídelně mne děsival vždy, ale ještě více tehdy, když přijel na několik dní majitel (anebo snad generální ředitel, zvolený společností komanditářů) nejenom toho hotelu, ale ještě sedmi nebo osmi jiných, rozestrkaných po celé Francii, do nichž, udržuje mezi nimi neustálé spojení, střídavě občas na několik dní přijíždíval. V ty dny se téměř na začátku večeře objevoval každého večera u vchodu do jídelny ten malý, bělovlasý mužíček s červeným nosem, neobyčejně klidný a přesný a zřejmě, jak v Londýně, tak v Monte-Carlu, známý jakožto jeden z největších evropských hoteliérů. Jednou, když jsem chvíli před večeří vyšel z jídelny a když jsem při návratu přešel kolem něho, pozdravil mne, ale s jakousi chladností, o níž jsem nevěděl, bylo-li její příčinou sebevědomí člověka, který nezapomíná, čím je, anebo pohrdání tak bezvýznamným zákazníkem, jako jsem byl já. Před těmi, kteří naopak byli velmi významní, se generální ředitel ukláněl se stejnou chladností, ale hlouběji, přivíraje při tom v jakési

stydlivé uctivosti víčka, jako kdyby kolem něho šel při pohřbu otec zemřelého nebo Svátost oltářní. Mimo tyto řídké, chladně odměřené pozdravy nečinil jediného pohybu, jako by chtěl ukázati, že jeho blýskavé oči, které vypadaly jako by se mu tlačily z hlavy, vše vidí, vše řídí, a zajišťují při té „Večeři v Grand-Hôtelu“ jak dokonalost detailů, tak harmonii celku. Cítil se zřejmě něčím více než režisérem nebo šéfem orchestru; pokládal se za opravdového generalissima. Soudě, že mu pozornost, napjatá k maximu intenzity, stačí k tomu, aby se přesvědčil, že vše je připraveno a že žádné nedopatření nemůže způsobiti jeho porážku, nejenže se zdržoval jakéhokoli gesta, ale nepohnul ani očima, strnuvšíma pozorností a objímajícíma a řídícíma jen souhrn všech operací. Cítil jsem, že ani pohyby mé lžice mu neunikaly, a i tehdy, zmizel-li hned po polévce, jeho přehlídka mi odňala chuť na celou večeři. Jeho chuť bývala znamenitá, jak bylo možno přesvědčit se o tom při obědě, který jídal jako prostý smrtelník u stejného stolu jako všichni obyvatelé jeho hotelu. Jeho stůl měl jenom tu zvláštnost, že ředitel, ten druhý, každodenní, stál po celou tu dobu, co on jedl, vedle něho a bavil ho. Neboť jsa podřízen generálnímu řediteli, snažil se zalíbiti se mu a velice se ho bál. Ale má chuť bývala při těchto obědech menší, neboť on, jsa ztracen v množství ostatních obyvatel hotelu, tvářil se jako nějaký generál, sedící v restauraci, v níž jsou také vojáci, a počínající si tak, aby to nevypadalo, že se o ně zajímá. A když mi domovník, obklopený svými poslíčky a posluhy, oznámil: „Zítra odjíždí do Dinardu; odtamtud pojedí do Biarritz a potom do Cannes,“ oddechl jsem si volněji.

Můj život v hotelu byl nejen smutný, protože jsem v něm neměl známosti, ale také nepohodlný, protože Františka si jich naopak nadělala příliš mnoho. Mohlo by se zdát, že nám to jistě mnoho věcí usnadnilo. Právě naopak. Bylo-li různým lidem z nižších vrstev mnohdy dosti obtížno dosáhnouti toho, aby s nimi Františka jednala jako se svými známými, což bylo podmíněno velikou zdvořilostí k ní, naproti tomu, jakmile toho dosáhli, stávali se jedinými lidmi, kteří u ní něco znamenali. Její starý zákoník ji poučoval, že není přátelům svých pánů povinována ničím, že může na příklad,

měla-li naspěch, poslat prostě domů nějakou dámu, která přišla k babičce na návštěvu. Ale k jejím vlastním známostem, to znamená k těm několika málo prostým lidem, které obšťastnila svým těžce dosažitelným přátelstvím, řídil všechny její skutky nejdokonalejší a nejjemnější souhrn předpisů. Tak, seznámivši se s kavárníkem a s jakousi pokojskou, která šla šaty nějaké Belgičance, Františka již nechodívala poklidit k babičce hned po snídani, ale teprve asi za hodinu, protože kavárník jí nabídl káféčko nebo čajíček ve své kavárničce, protože pokojská ji požádala, aby se přišla podívat, jak a co šije, a protože odmítnouti tato pozvání bylo nemožno, neboť „takové věci se nedělají“. Ostatně pokojská zasluhovala zvláštních ohledů, protože byla sirotek a byla vychována u cizích lidí, k nimž občas na několik dní jezdívala. To ovšem probouzelo Františčin soucit a také její blahovolné pohrdání. Ona, která měla řádnou rodinu, domek, který zdělila po rodičích a v němž její bratr pěstoval několik krav, ona přece nemohla pokládat za sobě rovnou takovou opuštěnou „ženskou“. A když ta žena vyslovila naději, že bude moci 15. srpna jet na návštěvu ke svým dobrodincům, Františka se nemohla ubránit, aby několikrát neopakovala:

„Musím se tomu smát. Říká: doufám, že 15. srpna pojedu domů. Domů, říká! Ale vždyť to nejsou její rodiče, to jsou tam jenom lidé, kteří se jí ujali, a ona si řekne: domů, jako by tam měla opravdu nějaký domov. Chudinka! Jak ji to asi bolí, že neví, co to je, má-li člověk svůj domov.“

Ale kdyby se Františka byla spřátelila jenom se služebnictvem cizích hostí, které s ní večeřívalo a které ji pro její krásný krajkový čepec a pro její jemný profil pokládalo za nějakou, možná vznešenou dámu, zchudlou nějakým neštěstím anebo sloužící z lásky jakožto společnice mé babicky, slovem, kdyby Františka znala jen lidi, nenáležící k hotelovému personálu, zlo by nebylo tak veliké, protože by jim aspoň nemohla zabránit, aby nám nebyli nějak prospěšní, neboť ani tehdy, kdyby ji neznali, by nám nijak posloužit nemohli. Ale ona se spřátelila také s klíčníkem, s kuchařem a s jednou vrchní pokojskou. A z toho pro náš každodenní život vyplývalo, že Františ-

ka, která v den svého příjezdu, kdy ještě nikoho neznala, zvonila bez rozvahy pro každou hloupost i v dobu, kdy bychom se toho já a babička nebyli odvážili, a která, když jsme ji na to opatrně upozornili, odpovídala, jako by to platila ona sama: „I vždyť je to dosti draze zapláceno,“ teď, od té doby, kdy se spřátelila s jedním členem kuchyně, což se nám zdálo dobrým znamením pro naše pohodlí, tatáž Františka, bylo-li mně nebo babičce zima na nohy, se neodvažovala zazvonit, ani když to bylo v čas docela normální; ujišťovala nás, že by to nebudilo dobrý dojem, protože by bylo třeba znovu zatápet, anebo že by to rušilo večeri služebnictva, které by bylo nespokojeno. A zakončovala svou řeč úslovím: „To je prostě fakt...“, které přes ten nejistý způsob, jímž ho užívala, bylo zcela jasné a zřejmě naznačovalo, že jsme v nepravu. Nenaléhali jsme z obavy, abychom neslyšeli její úsloví jiné, ještě vážnější: „A to něco znamená!...“, takže jsme nedostali teplou vodu jenom proto, že Františka se spřátelila s člověkem, který ji ohříval.

Nakonec jsme přece také my měli jednu známost, proti vůli, ale zásluhou mé babičky, neboť ona a paní de Villeparisis se jednoho rána srazily ve dveřích a byly nuceny promluvit spolu, když byly napřed náležitě vyjádřily své překvapení, svou nejistotu, pochybnost a konečně různé projevy zdvořilosti a radosti jako v nějaké Molièrově hře, kde dva herci, vykládající již chvíli každý sám sobě, stojíce při tom na několik kroků od sebe a tváříce se, jako by se ještě neviděli, najednou se zpozorují, nemohou uvěřit svým očím, přerušují svou samomluvu, dají se nakonec do řeči a padnou si do náruče. Paní de Villeparisis chtěla po chvíli babičku diskrétně opustit, ale babičce se naopak zdálo vhodnějším pozdržeti ji až do oběda, protože se od ní chtěla dovědět, jak to dělá, že dostává poštu dříve než my, a jak to, že mívá tak dobré roštěné (neboť paní de Villeparisis, která si velmi líbovala v jemné stravě, se kuchyně v hotelu valně nezamlouvala, protože tam vařili jídla, o nichž má babička, citující při každé příležitosti paní de Sévigné, říkávala, že jsou „tak velkolepá, že by člověk umřel hladem“). Pak si markýza zvykla chodívat denně, než jí přinesli oběd, posadit se na chvíli k nám, nikdy při tom

nedovolujíc, abychom vstali a vůbec se nějak vyrušovali. Nanejvýš, že jsme se často po svém obědě pozdrželi, rozmlouvající s ní v tu nikterak čistou chvíli, kdy umazané nože leží tu a tam po stole vedle pomačkaných ubrousků. Já sám, chtěje si, abych mohl milovat Balbec, uchovat svou představu, že jsem na nejzazším výběžku země, jsem se při tom snažíval dívat se hodně daleko, neviděti nic než moře, hledati na něm úkazy, popsané Baudelairem, a neskláněti své pohledy k našemu stolu leč v ty dny, kdy byla podávána nějaká veliká ryba, nějaká mořská obluda, která – v pravém opaku k nožům a k vidličkám – byla současnici primitivních období, kdy se život, v dobách Kimeriů začínal v Oceáně teprve rozvíjet, a jejíž tělo s nespočty obratli a s modrými a růžovými nervy bylo zbudováno přírodou, ale podle jakéhosi architektonického plánu jako nějaká pestrobarevná mořská katedrála.

Tak jako holič, spatřiv, že důstojník, jež s obzvláštní péčí obsluhuje, poznává zákazníka, který právě vešel, a dává se s ním do krátkého povídání, má radost, že se znají a nemůže se cestou pro holicí misku ubránit úsměvu, neboť ví, že v jeho závodě se vulgární práce prostého holičského salonu pojí s radostmi sociálními, ba možno říci i aristokratickými, tak také Aimé, vida, že paní de Villeparisis v nás našla staré známé, odcházel pro naše šálky na vypláchnutí úst s týmž hrdě skromným a dovedně diskrétním úsměvem jako hostitelka, která ví, kdy je vhodné vzdáliti se. Vypadal také jako šťastný, dojatý otec, který bdí, chráně se rušiti je, nad štěstím zasnub, které u jeho stolu začaly. Ostatně stačilo vyslovit jméno nějaké šlechtické osoby, a Aimé byl zřejmě šťasten, v pravém opaku k Františce, před níž nebylo možno říci „hrabě ten a ten“, aby se její tvář nezamračila a její hlas nezaschl a nezúsečněl, což znamenalo, že šlechta je jí milá, ne méně než Aiméovi, nýbrž naopak více. A pak, Františka měla jednu vlastnost, kterou u druhých pokládala za nejhorší vadu: byla pyšná. Nebyla z toho příjemného a dobrotivého rodu, jehož členem byl Aimé. Takoví lidé pocítují a také najevo dávají velikou radost, vypravuje-li jim někdo něco více méně zajímavého, ale nového, něco, co není v novinách. Františka nikdy nechtěla vypadat překvapeně.

Kdyby někdo před ní řekl, že arcivévoda Rudolf, o jehož jsoucnosti dosud ani nevěděla, není, jak se to všeobecně pokládá za jisto, mrtev, ale žije, jistě by odpověděla: „Ovšem, ovšem,“ jako kdyby to věděla již odedávna. Ostatně, uváží-li se, že ani z úst nikoho z nás, jež nazývala tak pokorně svými pány a kteří jsme ji téměř úplně ovládli, nemohla slyšeti jméno nějakého šlechtice, aniž by při tom byla nucena ovládati svůj hněv, je nutno domnívati se, že rodina, z níž vyšla, jistě zaujímala v její rodné vsi nezávislé, blahobytné postavení, jehož vážnost, již se všeobecně těšila, nebývala patrně zastiňována leč právě těmi šlechtici, u nichž naopak takový Aimé hned od svého dětství sloužil jako sluha, nebyl-li jimi vůbec vychován jen z milosrdné lásky k bližnímu. Františka by se tedy paní de Villeparisis měla ještě omlouvat za to, že je šlechtična. Ale, aspoň ve Francii, šlechtici i šlechtičny mají právé v této věci, jakožto v jediném svém zaměstnání, nadání. Františka, řídíc se tím vlastností všech sluhů, kteří stále sbírají o stycích svých pánů s jinými lidmi fragmentární pozorování, z nichž vyvozují mnohdy, podobně jako lidé o životě zvířat, klamné závěry – každé chvíle shledávala, že jsme byli někým „přehlédnuti“, ke kterémužto závěru ji ostatně snadno přiváděla její obvyklá radost z toho, mohla-li nám říci něco nepříjemného, stejně jako její přílišná láska k nám. Ale zjistivši neomylně ty nesčetné úsluhy a přívětivosti, jimiž nás, ba také ji samu, zahrnovala paní de Villeparisis, Františka jí prominula to, že je markýza, a protože si jí nikdy nepřestala právé proto, že jí byla, vážít, měla ji teď raději než všechny ostatní naše známosti. Bylo to také tím, že žádná z nich se nesnažila býti tak vytrvale příjemnou. Pokaždé, když si babička povšimla nějaké knihy, kterou paní de Villeparisis četla, nebo když pochválila úhlednost ovoce, které markýza dostala od některé své přítelkyně, za hodinu potom přicházel do našich pokojů komorník a přinášel onu knihu nebo ovoce. A když jsme se s ní potom sešli, odpovídala na naše poděkování, tváříc se při tom jako by hledala na omluvu svého daru nějakou jeho zvláštní prospěšnost, zcela prostě: „Není to žádné umělecké dílo, ale noviny sem chodí tak pozdě, že je dobře míti něco na čtení.“ Anebo jindy: „Je

vždycky prozíravější míti u moře ovoce, jímž je si člověk jist.“ „Ale mně se zdá, že vy nikdy nejíte ústřice,“ řekla nám paní de Villeparisis (zesilujíc tím můj dojem hnusu, který jsem k nim tehdy měl, neboť živé maso ústřic mi bylo ještě odpornější než slizkost medúz, které v mých očích odnímalý tolik lesku balbecké pláži); jsou na tomto pobřeží výborné! Ach, řeknu své komorné, aby mi přinesla dopisy zároveň s vašimi. Jakže, vaše dcera vám psává *denně*? Ale co si to stále píšete?“ Babička mlčela, a právem je možno domnívati se, že pohrdavě, neboť ona to přece byla, která matince opakovala slova paní de Sévigné: „Jakmile dostanu dopis, hned bych chtěla další a nemám stání, dokud jej nedostanu. Málo lidí je hodno chápati, co cítím.“ A já jsem měl strach, aby nepoužila pro paní de Villeparisis závěrečné věty: „Vyhledávám ty, kteří jsou z tohoto malého počtu, a ostatním se vyhýbám.“ Přeskočila náhle k chvále ovoce, jež nám paní de Villeparisis minulého dne poslala. Bylo vskutku tak krásné, že ředitel, přes to že na ně žárlil pro své zavařeniny, jimiž jsme pohrdli, mi řekl:

„Jsem jako vy, zmlsnu si na čerstvém ovoci lépe než na kterémkoli jiném zákusku.“ Babička řekla své přítelkyni, že z nich měla radost tím větší, že ovoce, podávané v hotelu, bývá obyčejně hnusné.

„Nemohu,“ dodala, „říci tak jako paní de Sévigné, že bychom, kdyby se nám náhodou zachtělo špatného ovoce, byli nuceni dát si je poslat z Paříže.“

„Ach, ovšem, vy čtete paní de Sévigné. Hned od prvního dne vás vídávám s jejími Listy; (zapomněla, že mou babičku, dokud ji nepotkala v těch dveřích, nikdy v hotelu neviděla). Nezdá se vám, že ta ustavičná péče a starost o svou dceru je poněkud přepjata; mluví o ní příliš mnoho, aby to bylo zcela upřímné. Chybí jí přirozenost.“

Babičce se zdálo, že je lépe o tom nemluvit, a aby se vyhnula řeči o věcech, které milovala, s člověkem, který je nemohl pochopit, schovala memoáry paní de Beausergent, položivši na ně svou kabelku.

Potkala-li Františku ve chvíli (nazývané jí „polednem“), kdy šla v krásném čepečku a obklopena jsouc všeobecnou vážností k jídlu,

paní de Villeparisis ji zastavovala a ptávala se jí, co děláme. A Františka, vyřizujíc nám markýzin vzkaz: „Řekla mně: Dejte jim za mne dobrý den,“ napodobovala hlas paní de Villeparisis, jsouc při tom přesvědčena, že cituje přesně její slova, zatím co je ve skutečnosti nekomolila o nic méně než Platón slova Sokratova nebo svatý Jan Ježíšova. Františka bývala ovšem těmito pozornostmi velmi dojata. Jen to je možné, že nevěřila mé babičce a myslela si snad, že lže v jakémsi třídním zájmu, protože všichni bohatí lidé „pracují stále ruku v ruce“, když tvrdila, že paní de Villeparisis bývala úchvatně krásná. Je pravda, že z toho zbývaly jen velmi nepatrné stopy, z nichž by nebylo možno sestaviti obraz zničené krásy, leč že by člověk byl větším umělcem než Františka. Neboť k pochopení, jak krásná bývala dříve nějaká stařena, nestačí jen dívat se: je k tomu třeba vysvětliti si každý rys.

„Nesmím zapomenout zeptat se jí někdy, mýlím-li se a není-li nějak spřízněna s Guermany?“ řekla mi jednou babička, vzbudivši tím ve mně rozhořčení. Jak bych mohl uvěřiti ve společný původ dvou jmen, z nichž jedno do mne vniklo potupnou a mrzkou branou zkušenosti a druhé zlatou branou obraznosti?

Již po několik dní bývalo často vídávat v nádherném kočáře statnou, rusovlasou, krásnou kněžnu Lucemburskou, která byla v tom kraji na několik týdnů na letním bytě. Jednou se její vůz zastavil před hotelem, její lokaj přišel a mluvil něco s ředitelem, vrátil se ke kočáru a přinesl nádherné ovoce (shrnující do jediného koše, tak jako balbecká zátočina, různá roční období) s vizitkou: „Princesse de Luxembourg“, na níž bylo tužkou napsáno několik slov. Kterému knížecímu hostu, bydlícímu v našem hotelu na zapřenou, byly asi určeny ty skvostné slívy, nasivělé a kulovité jako moře, vzedmuté právě v té chvíli, ty průsvitné hrozny, visící na vyschlých stopkách jako jasný podzimní den, a ty hrušky, zbarvené jakýmsi nebeským blankytem? Neboť kněžna jistě nechtěla navštívit přítelkyni mé babičky. A přece nám paní de Villeparisis příštího dne večer poslala čerstvý, zlatý hrozen a slívy a hrušky, jež jsme ihned poznali, třebaže slívy podobně jako moře v čas naší večeře zesivěly a v blankytu

hrušek se vznášelo několik růžových obláčků. Po několika dnech jsme potkali paní de Villeparisis při odchodu z koncertu, který býval dopoledne na pláži. Jsa přesvědčen, že díla, která jsem tam slyšel (předehru z *Lohengrina*, ouverturu k *Tannhäuserovi* atd.), jsou výrazem nejvznešenějších pravd, snažil jsem se povznést se co nejvýše, abych dospěl až k nim, těžil jsem ze sebe, abych je pochopil, přidával jsem jim vše, co ve mně bylo nejlepšího, nejhlubšího.

Když jsme se tedy, odcházejíce z koncertu směrem k hotelu, zastavili na okamžik na přístavní hrázi a hovořili chvíli s paní de Villeparisis, která nám oznamovala, že pro nás v hotelu objednala suchary a vajíčka na smetaně, spatřil jsem, jak se k nám z dálky blíží kněžna Lucemburská, opírajíc se zlehka o slunečník, takže její statné, nádherné tělo bylo mírně prohnuto a tvořilo onu půvabnou arabesku, tak drahou ženám, které bývaly v mládí krásné a dovedly, ramena majíce skleslá, záda prohnutá, boky vpadlé a nohy pevně napjaté, pohybovati svým tělem tak měkce, že se vznášelo jako hedvábí kolem podpěry jakési neviditelné, neohebné lodyhy. Každého rána chodívala na pláž na procházku téměř již v době, kdy se každý vracel po koupeli k obědu, a ježto ona sama obědvala teprve o půl druhé, vracívala se do své vily teprve dlouho potom, když ostatní hosté pustou a sluncem rozpálenou pobřežní hráz již opustili. Paní de Villeparisis představila mou babičku a chtěla představit také mne, ale byla nucena zeptat se mne, jak se jmenuji, protože to zapomněla. Možná také, že to nikdy nevěděla anebo již dávno zapomněla, za koho má babička provdala svou dceru. Bylo zřejmo, že mé jméno vzbudilo v paní de Villeparisis jakýsi živý zájem. Ale kněžna nám již podala ruku a chvílemi, zatím co hovořila s markýzou, odvracela od ní své zraky a pohlížela vlídně na mou babičku a na mne, nastiňujíc svým úsměvem polibek, jako by se dívala na nějaké děťátko s chůvou. Přes to že nechtěla dáti nějak najevo svou povýšenost nad námi, vypočítala patrně vzdálenost, která nás společensky oddělovala, poněkud nesprávně, neboť její pohledy se vlivem chybného výpočtu naplnily takovou dobrotivostí, že jsem již viděl, jak se blíží okamžik, kdy nás pohladí jako nějaká milá zvířata,

kteřá by k ní vystrčila z klece v zoologické zahradě hlavu. Ostatně tato představa zvířat a Boulogneského lesíka se ve mně ihned ještě zesílila. Byla to právě chvíle, kdy po hrázi chodí různí pokřikující prodavači, nabízející ke koupi cukroví, bonbony a housky. Nevědouce, jak by nám projevila svou blahovůli, kněžna zastavila hned prvního z nich, který šel kolem nás; měl již jen jediný bílý chlebiček, jak je děti drobívají na rybníčku kachnám. Kněžna jej koupila a řekla mi: „To je pro vaši babičku.“ Přece však jej podala mně a při tom s jemným úsměvem řekla: „Dáte jí jej vy sám,“ jako by byla přesvědčena, že má radost bude větší, nasytím-li zvířata já sám. Zatím přišli jiní prodavači a kněžna naplnila mé kapsy vším, co měli: důkladně zavázanými balíčky, oplátkovými trubičkami, bábovkami, páleným cukrem s mandlemi. Při tom mi říkala: „To sníte a dáte z toho také babičce,“ a nařídila malému černochovi v červených atlasových šatech, který ji všude doprovázel a budil obdiv celých lázní, aby prodavačům zaplatil. Potom se rozloučila s paní de Villeparisis a nám podala ruku se zřejmým úmyslem jednati s námi stejně jako se svou přítelkyní a přiblížiti se k nám jako ke svým důvěrným známým. Ale tentokrát nás jistě postavila na stupnici živých tvorů poněkud méně nízko, neboť její rovnost s námi byla teď kněžnou naznačena mé babičce tím něžným a mateřským úsměvem, jímž bývá při loučení chlapec obdařován stejně jako dospělý člověk. Jakýmsi zázračným vývojem se stalo, že má babička nebyla již kachnou nebo antilopou, ale tím, co by paní Swannová byla nazvala „baby“, mazlíčkem. Rozloučivši se s námi, kněžna pokračovala ve své procházce po slunné hrázi, prohýbajíc své velkolepé tělo, přivíjející se jako had kolem hůlčičky k bílému, modře prosvítajícímu slunečníku, který paní de Luxembourg držela zavřený v ruce. To byla má první Výsost, první proto, že kněžna Mathilda nebyla svými způsoby nikterak Výsostí. Druhá, jak se později ukáže, mne svou laskavostí nepřekvapila o nic méně. Jakýsi druh laskavosti velmožů, ochotných prostředníků mezi vladaři a prostými občany, jsem poznal příštího dne, když nám paní de Villeparisis řekla:

„Velice jste se jí líbili. Je to žena velmi bystrého úsudku a velmi dobrého srdce. Není jako tolik jiných vladařů a výsostí. Je to opravdu vzácná bytost.“ A s naprostou přesvědčivostí a s nadšením, že nám to může říci, dodala: „Myslím, že by měla velikou radost, kdyby se s vámi zase setkala.“

Ale téhož dne ráno po rozchodu s kněžnou mi paní de Villeparisis řekla něco, co mne zarazilo mnohem více a co se netýkalo její laskavosti.

„Vy jste syn toho ředitele v ministerstvu?“ zeptala se mne. „Ach! váš otec je jistě velmi milý člověk. Je teď na velmi krásné cestě.“

Právě před několika dny jsme se z matčin dopisu dověděli, že můj otec a jeho společník, pan de Norpois, ztratili svá zavazadla.

„Jsou již zase nalezena, anebo lépe řečeno nikdy nebyla ztracena, tak to bylo,“ řekla nám paní de Villeparisis, která, aniž jsme věděli jakým způsobem, vypadala, jako by věděla o různých podrobnostech cesty více než my. „Myslím, že váš otec se vrátí již příštího týdne, protože se patrně zřekne návštěvy v Algésiras. Ale zdržel by se rád aspoň o jeden den v Toledu, protože se obdivuje jednomu Tizianovu žáku, na jehož jméno si nevzpomínám a jehož díla možno vidět jenom tam.“

A já jsem při tom přemýšlel, jak je to možno, že v těch nevšimavých brýlích, jimiž paní de Villeparisis pozorovala z dálky nezajímavé, zdrobnělé a nejasné hemžení té spousty lidí, jež znala, byl na tom místě, jímž se dívala na mého otce, vsunut kousek skla, podivuhodně zvětšujícího, které jí tak výrazně a do nejmenších podrobností ukazovalo vše, co příjemného prožíval můj otec, okolnosti, nutící ho k návratu, jeho trampoty s celními úřady, jeho zálibu v Grecovi, a vůbec, změňuje jí měřítko jejího pohledu, ukazoval jí tohoto jediného člověka mezi těmi ostatními malými tak velikého jako toho Jupitera, jehož Gustav Moreau, když ho vymaloval po boku jakési slabé smrtelnice, obdařil tělem nadlidským.

Babička se rozloučila s paní de Villeparisis, abychom mohli zůstat ještě chvíli před hotelem na čerstvém vzduchu, než nám dají oknem

znamení, že náš oběd je na stole. Ozval se nějaký ruch. Byla to ta milenka ostrovního krále, vracející se z lázně k obědu.

„To je opravdu mor, ta ženská, to aby člověk ujel z Francie!“ zvolal vztekle advokát, který šel právě kolem.

Ale notářova žena upírala k té nepravé královně široce otevřené oči.

„Ani vám nemohu říci, jak mne paní Blandaisová zlobí, když na ty lidi tak hledí,“ řekl advokát soudci. „Hned bych jí dal poliček. Takovým způsobem právě je zvyšován význam té chátry, která přirozeně nežádá nic, než aby se jimi lidé zabývali. Řekněte jejímu muži, aby ji upozornil, že je to směšné; já již s nimi ani krok nepůjdu, budou-li se chovat, jako by je takové maškary zajímaly.“

Ani příjezd kněžny Lucemburské, jejíž kočár se toho dne, kdy přivezla ovoce, zastavil před hotelem, neušel pozornosti toho kroužku notářovy, advokátovy a soudcovy ženy; již dlouho je vzrušovala otázka, je-li skutečnou markýzou nebo jen nějakou dobrodružnou ženskou ta paní de Villeparisis, k níž se v hotelu chovali s tolika ohledy, o nichž by se všechny tyto dámy rády dověděly, že jich není hodna. Kdykoli šla paní de Villeparisis dvoranou, soudcova žena, která všude čichala hanebnosti a podvod, zdvihala nos od své ruční práce a dívala se za ní s takovým výrazem, že její přítelkyně div nepraskly smíchem.

„Oh, já,“ říkala pyšně, „víte, já začínám vždy tím, že si myslím něco zlého. Neuznám, že nějaká žena je opravdu vdána, dokud neuvidím ověřené opisy křestního a snubního listu. Ostatně, nebojte se, já to vyšetřím.“

A dámy se každého dne scházely, říkajíce s veselým smíchem:

„Tak co je nového?“

Ale večer po návštěvě kněžny de Luxembourg si soudcova žena položila prst na ústa.

„Důležitá novina!“

„Ach, ta paní Poncinová je báječná! Jakživa jsem neviděla... nu ale řekněte tedy, co je?“

„To je, že nějaká žlutovlasá, našminkovaná žena v kočáře, který zaváněl na míli cesty lehkomyšlností a vůbec vypadal, jako všechny kočáry takových lehkých žen, přijela dnes na návštěvu k té domnělé markýze.“

„Och, och, och, tu to máme! Vidíte to! Ale to bude jistě ta dáma, kterou jsme viděli, vzpomínáte si, advokáte? Hned se nám zdálo, že vypadá nějak podezřele, ale to jsme nevěděli, že přijela k markýze. Měla s sebou černocho, pravda?“

„Ano, ano, ta je to.“

„Ach, to jsou novinky! Nevíte, jak se jmenuje?“

„Vím. Tvářila jsem se, jako bych se zmýlila a vzala jsem její vizitku: říká si kněžna de Luxembourg! Právem jsem tomu nedůvěřovala! To je příjemné stýkat se tu s takovými rychlopečeními „šlachtskými“.

A advokát citoval soudci Mathurina Régniera a jeho Macettu.

Nebylo by ostatně správné domnívat se, že toto nedorozumění bylo jen chvilkové, tak jako bývají různá nedorozumění v druhém jednání veseloher, která se v posledním jednání vyjasní; paní de Luxembourg, neteř krále anglického a císaře rakouského, a paní de Villeparisis, pokaždé když jely spolu na procházku, byly pokládány za dvě lehkomyšlnice z druhu těch, jimž je v mořských lázních nesnadno vyhnouti se. Tři čtvrtiny obyvatel Saintgermainské čtvrti jsou většinou měšťáků pokládány za mizerné, zchudlé zhýralce (jimiž ostatně někteří jednotlivci skutečně jsou), jichž v důsledku toho nikdo ve svém domě nepřijímá. Buržoazie je v této věci příliš počestná, neboť jejich nedostatky a chyby by jim nikterak nebránily, aby nebyli přijímáni i tam, kde měšťák nikdy přijat nebude. A představují si, že buržoazie to ví, tak určitě, že v tom, co jich se týká, předstírají jakousi prostoduchost a své přátele, zvláště „zkrachované“, očerňují, což nedorozumění ještě rozšiřuje. Dostane-li se náhodou někdo ze vznešené společnosti do styků s drobnou buržoazií prostě proto, že pro své bohatství stojí v čele nejvýznamnějších finančních společností, buržoazie, vidouc konečně jednoho šlechtice, který je hoden stát se významným měšťanem, by o něm na svou hlavu přísahala, že se jistě nestýká s ruinovaným a hráčskou

vášní posedlým markýzem, o němž soudí, že má tím méně vlivných styků, čím je laskavější. A nemůže se vzpamatovat ze svého úžasu, když vévoda, předseda správní rady nějakého ohromného kapitálového podniku, ožení svého syna s dcerou markýze, zruinovaného vášnivého hráče, jehož jméno však je z nejstarších francouzských šlechtických jmen, podobně jako nějaký vladař ožení svého syna s dcerou nějakého sesazeného krále raději než s dcerou nějakého úřadujícího prezidenta republiky. To znamená, že tyto dva světy mají o sobě podobně fantastický názor jako mají obyvatelé některé pláže, ležící na jednom konci balbecké zátoky, o pláži na jejím druhém konci: z Rivebellu je trochu vidět Marcouville l'Orgueilleuse; ale i to klame, neboť člověk si myslí, že je ho vidět z Marcouville, odkud naopak Rivebelle je z větší části neviditelný.

* * *

Když balbecký lékař, jež ke mně jednou zavolali pro záchvat horečky, usoudil, že bych neměl zůstat celý den ve velikých slunečních vedrech na mořském břehu, a předepsal mi několik receptů na léky, babička vzala recepty s tak zřejmou uctivostí, že jsem v ní hned poznal pevné rozhodnutí nepoužít ani jeden z nich, ale uznala za správnou jeho radu, týkající se mé životosprávy, a přijala nabídku paní de Villeparisis k několika vyjíždkám v jejím kočáře. Až do oběda jsem chodil ze svého pokoje do pokoje babiččina. Babiččin pokoj nebyl obrácen tak jako můj přímo k moři, nýbrž měl vyhlídku na tři různé strany: na cíp přístavní hráze, na jakýsi dvůr a do polí, a byl opatřen jiným nábytkem, lenoškami, zdobenými drobnými, z kovových nitek utkanými ornamenty a růžovými květy, z nichž jako by se šířila ta příjemná a svěží vůně, kterou bylo při vstupu do tohoto pokoje cítit. A v té chvíli, kdy paprsky, přilétající, zároveň s odleskem pláže, z různých stran a jakoby z různých hodin, kreslily na skříň obrazec, pestrobarevný jako květy podél luční stezky, zavěšovaly na zeď rozpjatá křídla, chvějící se a vlahá jaseň, který byl připraven zase k odletu, rozechřívaly jako lázeň obdélník prostého koberečku před oknem do dvorka, jež slunce zalévalo svým světlem jako vinici, zesilovaly půvab a mnohotvárnost nábytkové výzdoby, budíce dojem, jako by třepily květované hedvábní lenošky a oddělovaly od nich jejich ozdobné stužky, ten pokoj, jímž jsem prošel chvíli před tím, než jsem se oblékl k vyjíždce, vypadal jako hranol, rozkládající barvy venkovního světla, jako úl, v němž byly rozloženy, rozptýleny všechny opojné a jakoby viditelné šťávy dne, k jehož ochutnání jsem se chystal, jako zahrada naděje, která se rozplývala v chvění stříbrných paprsků a růžových plátků. Ale především jsem rozhrnoval své záclony, chtěje se s nedočkavostí přesvědčiti, jaké je Moře, které si toho rána hrálo u břehu jako Nereidka. Neboť žádné z těch Moří nemívalo nikdy delšího trvání než jediný den. Příštího dne to

bývalo již moře jiné, které se mu někdy značně podobalo, ale nikdy jsem nespatriil totéž moře dvakrát.

Bývala tam moře krásy tak vzácné, že má radost z pohledu na ně bývala ještě zesilována překvapením. Proč, v důsledku jaké výsady pootevřené okno dnes, a ne teprve zítra, ukázalo mým žasnoucím očím nymfu Glaukonomeny, jejíž lenivá a měkce oddychující krása měla průzračnost mlhavého smaragdu, jímž jsem pozoroval, jak se vlní ty hmotné prvky, které jej zbarvovaly? Moře rozehrávalo slunce s úsměvem, zmalátnělým neviditelnou mlžinou, jíž byl jen prázdný prostor nad jeho průsvitným povrchem, který tímto způsobem nabýval jakési zhuštěnosti a úchvatnosti, tak jako ty bohyně, jež sochař vytesá na stěně balvanu, nechává je jeho ostatním stranám hrubou a drsnou podobu kamene. V takové podobě nás ve své jedinečné barvě zvalo k procházce po prostých, pozemních cestách, s nichž jsme, sedíce v kočáře paní de Villeparisis, po celý den zahlédali svěžest jeho měkkého kolébání, k níž jsme nikdy nedospěli.

Paní de Villeparisis dávala zapřahati hodně časně, abychom mohli jet až do Saint-Marsu nebo až ke quetteholmeským skalám anebo k některému jinému výletnímu místu, které bylo pro povoz, pohybující se dosti pomalu, velmi vzdáleno a vyžadovalo celého dne. Z radosti nad dlouhou vyjížd'kou, která nás čekala, jsem si pobrukoval nějaký nedávno zaslechnutý nápěv a chodil jsem sem tam čekaje, až bude paní de Villeparisis přichystána. Bylo-li to v neděli, nestával před hotelem jenom její kočár; několik nájemních fiakrů čekalo nejen na lidi, pozvané k paní de Cambremer do féterneského zámku, ale také na ty, kteří, nechtějíce zůstat doma jako potrestané děti, prohlašovali, že neděle je v Balbecu „hrozně otravná“, a odjížděli hned po obědě ukrýt se na některou sousední pláž anebo navštívit nějaké výletní místo, ba paní Blandaisová, zeptal-li se jí někdo, byla-li u Cambremerů, dokonce často tónem, nedovolujícím odporu, odpovídala: „Ne, byli jsme u becských vodopádů,“ jako by toto bylo jedinou příčinou, proč nestrávila odpoledne ve Féterne. A advokát milosrdně říkal:

„Závidím vám; rád bych s vámi byl měnil; to je mnohem zajímavější.“

Vedle vozů před vraty, u nichž jsem čekal, stál bez hnutí jako nějaký vzácný stromek mladý hotelový poslíček, který nepřekvapoval jenom zvláštní barevnou harmonií svých vlasů, ale také pletí, podobnou povrchu bylin. Uvnitř, v ústřední hotelové síni, která odpovídala podsínce nebo kostelíku katechumenů v románských chrámech a do níž měli přístup také lidé, kteří v hotelu nebydleli, druhové tohoto grooma „vnějšího“ nepracovali sice mnohem více než on, ale přece se aspoň trochu pohybovali. Ráno pomáhali patrně při úklidu. Ale odpoledne tam zůstávali jenom jako chóristi, kteří, i když nic nedělají, zůstanou na scéně jako dekorativní výplň. Generální ředitel, ten, jehož jsem se tak bával, chtěl příštím rokem jejich počet značně rozmnožit, neboť měl zvyk dívat se na vše „ve velickém“. A jeho rozhodnutí velmi zarmucovalo ředitele hotelu, jemuž se zdálo, že všichni ti chlapi jsou jen „na překážku“, čímž mínil, že se pletou zbytečně do cesty a nejsou k ničemu. Aspoň mezi obědem a večerí, mezi odjezdy a návraty hostů vyplňovali prázdno děje tak jako ti žáci paní de Maintenon, kteří v kostýmech židovských dětí vyplňují jeviště pokaždé, když Ester nebo Joad odejdou. Ale venku stojící, vzácně barvitý, štíhlý a útlý sluha, v jehož blízkosti jsem čekal, až markýza přijde, setrval v nehybnosti, k níž se družila také melancholie, neboť jeho starší bratři odešli z hotelu za poslánými skvělejšími, a cítil se opuštěn na té cizí půdě. Konečně paní de Villeparisis přišla. Zavolat její kočár a otevřít jí jeho dvířka, to bylo patrně částí poslíčkových úkolů. Věděl však, že host, který přijede se svým služebnictvem, si dává sloužit jím a že dává obyčejně málo spropitného v hotelu, a věděl, že šlechta z bývalého saintgermainského předměstí jedná stejně. Paní de Villeparisis náležela k oběma těmto kategoriím. Posluha, stojící tam jako stromek, usoudil, že nemůže od markýzy nic očekávat, a přenechává její usazení a naložení jejích věcí správci hotelu a její komorné, snil smutně o závidění hodném údělu svých druhů a setrval ve své rostlinné nehybnosti.

Vyjeli jsme; za chvíli po tom, když jsme objeli nádraží, vjeli jsme na polní cestu, s níž jsem se zanedlouho seznámil stejně důvěrně jako s cestami combrayskými, a to od zatáčky, jíž vbíhala mezi rozkošné zahrádky, až k záhybu, v němž jsme ji opouštěli a jenž měl po obou stranách obděláná pole. Na polích bývalo tu a tam vidět jabloň, oloupenou sice o své květy a mající již jen kytičky pestíků, ale stačící k tomu, aby mne okouzila, protože jsem na ní poznával ty nenapodobitelné listy, jejichž široká plocha, tak jako koberec při nějaké, teď již skončené svatební slavnosti, byla před nedávnem poválena bílou atlasovou vlečkou růžovějících květů.

Kolikrát jsem si příštího roku v květnu koupil v Paříži u květináře jabloňovou větévku a strávil potom noc před jejími květy, na nichž lpěl týž smetanový pel, který svou pěnou poprašoval také listové lupení, a mezi jejichž bílé korunky jako by sám květinář, z laskavosti ke mně a také z jakési vynalézavé záliby a v důmyslném kontrastu, přidal na každou stranu po jednom hezkém růžovém pupenci! Díval jsem se na ně, kladl jsem je pod lampu – tak dlouho, že jsem na ně hledíval často ještě tehdy, když je jitřenka zbarvila toutéž růžovostí, kterou je v téže chvíli zalévala jistě také v Balbecu – a snažil jsem se přenést je ve své obraznosti k té cestě, rozmnožiti je, rozestaviti je do toho připraveného rámce, na ten přichystaný obraz zahrádek, jejichž polohu a podobu jsem znal nazpaměť a jež bych tak rád byl zase uviděl – a měl jednoho dne zase uvidět – ve chvíli, kdy jaro s úchvatnou vzletností génia pokrývá jejich síť svými barvami.

Ještě než jsem vstoupil do vozu, jsem si v duchu složil obraz moře, k němuž jsem se chystal jeti, jež jsem doufal spatřiti s „paprskovitě třpytným sluncem“ a jež jsem v Balbecu vidíval vždy příliš roztrřštěné mezi tolika sprostými a do mého snu se nehodícími skupinkami lázeňských hostů, kabin a výletních parníčků. Ale jakmile vůz paní de Villeparisis vyjel na nějaké návrší, a já jsem spatřil mezi korunami stromů moře, tehdy mizely patrně z takové dálky tyto každodenně všední podrobnosti, které je stavěly jakoby mimo přírodu a mimo historii, a pohlížeje na vlny nemohl jsem se přinutiti, abych si řekl, že jsou to tytéž vlny, jež nám Leconte de Lisle popisuje v *Oresteii*, když

„tak jako let dravých ptáků za svítání“ zarostlí válečníci hrdinské Hellady „stotísíci vesly tepali zvučnou hladinu“. Ale nebyl jsem zato již dosti blízko moře, které se mi teď nezdálo živé, ale strnulé, necítil jsem již moc a sílu pod těmi barvami, rozloženými bez hnutí jako barvy na obraze mezi listovým stromů, za nimiž se mi jevily stejně nestálé, ale poněkud temnější než nebe.

Paní de Villeparisis, vidouc, že miluji kostely, mi slíbila, že si zajedeme prohlédnouti jednou ten, jindy onen, a zvláště kostel carquevilleský, „celý schovaný pod starým břechtanem“, dodala, načrtnuvši při tom rukou pohyb, který jako by zahaloval s jemným vkusem vzdálené průčelí kostela neviditelným a rozkošným listovým. Paní de Villeparisis dovedla často, zároveň s tím popisným pohybem ruky, říci správný výraz, vystihující půvab a zvláštnost popisované památné stavby, vyhýbajíc se vždy výrazům odborným, nemohouc však přes to utajiti, že věci o nichž mluví, dokonale zná. Vypadala, jako by se chtěla omlouvati a jako by říkala, že by to byla hanba, kdyby, vychována byvši v jednom ze zámků svého otce, který stál v krajině, v níž byly kostelíky stejného stylu jako v okolí balbec-kém, nenacházela záliby v architektonickém umění, zvláště když onen zámek je nejkrásnějším výtvorem renesanční architektury. Ježto však byl také pravým muzeem a ježto na druhé straně v něm Chopin a Liszt hrávali, Lamartine recitoval verše a všichni známí umělci celého jednoho století v něm psávali své myšlenky a melodie nebo zanechali kresby v rodinném albu, paní de Villeparisis z jakési vrozené ostýchavosti, vlivem dobrého vychování, ze skutečné skromnosti nebo z nedostatku filozofického ducha přičítala svou znalost všech umění jenom tomuto čistě hmotnému vlivu a nakonec se tvářila, jako by malířství, hudbu, literaturu a filozofii pokládala za úděl každé dívky, vychované nejaristokratičtější způsobem ve slavném, vzácném zámku. Vypadalo to mnohdy, jako by si nevážila jiných obrazů než těch, které byly zděděny. Byla spokojena, že se mé babičce líbí náhrdelník, který nosila a který jí visel až na šaty. Byl namalován na portrétě kterési její prabáby, Tizianem malovaném a nikdy neopustivším rodinný dům. Tak byl člověk aspoň jist, že je

to pravé. Nechtěla ani slyšet o obrazech, kupovaných kdovíjak různými zbohatlíky; bývala již předem přesvědčena, že jsou nepravé, a nikterak netoužila spatřiti je; věděli jsme, že ona sama maluje akvarelové obrázky květin, a babička, která je slyšela chválit, se jí o tom zmínila. Paní de Villeparisis ze skromnosti, ale neprojevujíc o nic více překvapení ani radosti než dostatečně známá herečka, pro niž gratulace neznamená již nic nového, začala hned mluvit o čemsi jiném. Řekla jen, že je to příjemné ukrácení dlouhé chvíle, protože, nebyly-li květiny, jež malovala, nijak znamenité, malovati je nás aspoň nutí k životu ve společnosti s květinami přírodními, jejichž krásy se člověk, zvláště je-li, chtěje je napodobiti, nucen pozorovati je podrobně, nikdy nenasytí. Ale v Balbecu si paní de Villeparisis „udělala prázdniny“, aby dopřála svým očím trochu odpočinku.

Byli jsme, babička i já, překvapeni, oč je paní de Villeparisis „liberálnější“ než většina buržoazie. Nechápala, proč se lidé pohoršují vyhnáním jezuitů, říkajíc, že to se dělávalo vždy i za monarchie, i ve Španělsku. Obhajovala republiku, jíž její antiklerikalismus vyčítala jen v této míře: „Zdálo by se mi stejně špatným, kdyby mi někdo bránil jíti na mši, když tam jíti chci, jako kdybych byla nucena jíti tam, když to nechci,“ uplatňujíc při tom dokonce věty jako: „Oh, ta dnešní šlechta, co to je!“ nebo „Člověk, který nepracuje, pro mne neznamená nic“, a to možná jenom proto, že cítila, jak „pikantně“, šťavnatě, významně taková slova v jejích ústech znějí.

Slyšíce často, jak jsou zcela otevřeně hlášána pokroková hesla – ne ovšem až socialistická, která byla paní de Villeparisis do duše protivná – právě jednou z těch bytostí, jejichž konzervativní názory se z úcty k jejich duchu naše svědomitá a bázlivá nestrannost zdráhá odsuzovati, nebyli jsme, babička a já, daleci toho, abychom uvěřili, že v naší přívětivé společnosti je přiměřenost a vzor pravdy ve všem. Věřili jsme jí do slova vše, co soudila o svých Tizianech, o kolonádě ve svém zámku, o konverzační duchaplnosti Ludvíka Filipa. Ale – tak jako ti učenci, kteří nás oslňují, požádáme-li je o jejich úsudek o egyptském malířství a o etruských nápisech, a kteří mluví o uměleckých dílech moderních tak banálně, že se bezděky ptáme, nepře-

cenili-li jsme význam věd, v nichž jsou zběhlí, jen proto, že se v nich hned na první pohled nejeví táž prostřednost, kterou v nich přece jistě projevíli stejně jako ve svých hloupých studiích o Baudelairovi – paní de Villeparisis, když jsem se jí zeptal na Chateaubrianda, na Balzaca, na Victora Huga, vesměs navštěvující v minulých dobách její rodiče a jí samou tehdy spatřené, smála se mému obdivu, vyprávěla o nich různé zajímavé historky, podobně jako krátce předtím o některých šlechticích a známých politicích, a posuzovala přísně tyto spisovatele právě proto, že neznali tu skromnost, to sebezapírání, to střízlivé umění, které se spokojuje s jediným výstižným slovem a nezdůrazňuje zbytečně vše, co říká, a které se jako moru vyhýbá směšné mnohomluvnosti, neznali vhodnost toho či onoho slova a neměli ony vlastnosti úsudkové střízlivosti a prostoty, jichž dosahuje, jak ji učívali, člověk opravdu hodnotný: bylo zřejmo, že neváhá dáti před nimi přednost lidem, kteří možná opravdu měli vlivem oněch vlastností oproti takovému Balzacovi, Hugovi nebo Vignymu jakousi výhodu v nějakém saloně, v nějaké akademii nebo v ministerské radě, a mezi něž počítala Moléa, Fontanesa, Vitrolesa, Bersota, Pasquiera, Lebruna, Salvandyho nebo Daryho.

„To je jako se Stendhalovými romány, jimž, jak se zdá, se obdivujete. Velmi byste ho překvapil, kdybyste s ním mluvil tímto tónem. Otec, který ho vídával u pana Mériméa – to aspoň byl talentovaný člověk! – mi často říkával, že Beyle (tak se jmenoval) býval na návštěvě při večeři úžasně sprostý, ale duchaplný a nikterak domýšlivý pro své dílo. Mohl jste ostatně vy sám vidět, jakým pokrčením rameny odpověděl na přemrštěné chvály pana de Balzac. Aspoň v této věci to byl člověk příjemný?“

Měla od všech těchto mužů autografy a zdálo se, že honosíc se zvláštními styky své rodiny s nimi je přesvědčena, že její soud o nich je mnohem správnější než úsudek mladých lidí, kteří tak jako já neměli příležitosti znáti se s nimi osobně.

„Myslím, že mám právo mluvit o nich, neboť navštěvovali mého otce; a, jak to říkával pan Sainte-Beuve, který byl velmi duchaplný,

je nutno, pokud se jich týče, věriti těm, kteří je znali zblízka a mohli přesněji posouditi jejich hodnotu.“

Někdy, když kočár stoupal do svahu po cestě mezi poli, pokukovalo za námi několik nesmělých chrp, podobných chrpám combrayským, a zdůrazňujících skutečnost polí, dávajících jim jakousi známku hodnověrnosti jako ty vzácné značky, jimiž někteří staří mistři označovali své obrazy. Naši koně je zakrátko nechali za námi, ale po několika krocích jsme zahlédli nový jejich květ, který očekáváje nás vystrčil z klasů svou modrou hvězdu; několik se jich odvážilo usednouti až u kraje cesty a z těchto ochočených květů a z mých dalekých vzpomínek se pak utvářela celá mlhovina.

Vraceli jsme se po svahu zase dolů; a tu jsme potkávali, jak vystupuje vzhůru pěšky, na kole, ve dvoukolce nebo v kočáře, některou z těch bytostí – z těch květů krásného dne, ale ne takových jako jsou květiny luční, neboť každá z nich v sobě tají něco, co v žádné jiné není a co nám znemožňuje ukojení tužeb, jež v nás probudila ona, s jejími družkami – nějakou selskou dívku, pohánějící svou kravku nebo pololežící ve vozíku, nějakou kupeckou dcerku na procházce nebo elegantní slečnu, sedící na sklapovacím sedátku kočáru naproti svým rodičům. Bloch ovšem mi objevil nový svět a změnil mi hodnotu života toho dne, kdy mne poučil, že ony sny, s nimiž jsem samotářsky bloudil po „méségliseské straně“, když jsem toužil, aby vyšla z lesa nějaká venkovanka, kterou bych sevřel v náručí, nebyly žádnými chimérami, jimž by neodpovídalo nic ve světě, který mne obklopoval, ale že všechny dívky, s nimiž se setkáváme, venkovské i městské, byly zcela ochotny vyslyšeti takové touhy. A přes to že jsem teď, když jsem byl churav a nechodil sám ven, nikdy nemohl zapřísti s nimi lásku, byl jsem přece jen šťasten jako dítě, narozené ve vězení nebo v nějaké nemocnici a teď najednou, když se předtím dlouho bylo domnívalo, že lidský organismus dovede strávit jen suchý chléb a léky, poznávající, že broskve, meruňky a hrozny nejsou jen ozdobou sadů, ale také příjemnou a stravitelnou potravou. A i když mu žalárník nebo opatrovník v nemocnici nedovoluje trhati tyto krásné plody, svět se mu přes to zdá lepším

a život snesitelnějším. Neboť touha se nám zdá krásnější, opíráme se o ni s větší důvěrou, víme-li, že skutečnost mimo nás jí vyhovuje, třebaže pro nás samy uskutečnitelná není. A s větší radostí myslíme na život, v němž, vypudíme-li na okamžik ze své myšlenky onu náhodnou a zvláštní drobnou překážku, která nám brání, abychom to zažili osobně, můžeme si představit ukojení. Od tohoto dne, kdy jsem se dověděl, že je možno zlíbat líce těch krásných dívek, jež jsem potkával, byl jsem zvědav na jejich duši. A vesmír se mi hned zdál zajímavější.

Kočár paní de Villeparisis jel rychle. Neměl jsem téměř ani kdy, abych zahlédl dívku, která přicházela směrem k nám; a přece – ježto krása lidských tvorů není jako krása věcí a ježto cítíme, že je krásou jediného tvora, majícího své vlastní vědomí a svou vlastní vůli – jakmile se její osobitost, její neurčitá duše a její neznámá mi vůle zjevila v malém, podivuhodně zmenšeném, ale úplném obrázku na dně jejího netečného pohledu – ihned, jako tajemnou odezvu pylu, úplně přichystaného pro pestíky, jsem ucítil, jak ve mně vzniká také nejasný a také nepatrný zárodek touhy nenechat tu dívku projít kolem, aniž by si mne její myšlenka uvědomila, aniž bych jejím touhám zabránil upínati se k někomu jinému, aniž by se mi podařilo vstítipiti se do její paměti a ovládnouti její srdce. Ale náš vůz se vzdaloval, krásná dívka byla již za námi, a ježto neměla o mně žádnou z představ, zaznamenávajících v lidské mysli obraz určité osobitosti, její oči, které mne sotva zahlédly, na mne již zase zapomněly. Zdála se mi tak krásnou jen proto, že jsem ji jen tak letmo zahlédl? Možná. Neboť nemožnost zastaviti se u nějaké ženy a nebezpečí, že se s ní jindy již nesetkáme, jí najednou dodávají téhož půvabu jako choroba nebo chudoba zemi, kterou nám brání navštívit, nebo souboj, v němž patrně padneme, těm tak kalným dnům, které nám k životu ještě zbývaly, takže, kdyby nebylo zvyku, život by se musel zdáti rozkošným právě těm, kteří by byli stále ohrožováni smrtí – to jest všem lidem. A pak, je-li obraznost unášena touhou po tom, co mít nemůžeme, její rozlet není omezován skutečností, úplně vnímanou při těch setkáních, při nichž půvaby kolemjdoucí ženy bývají

obyčejně v přímém poměru k rychlosti chůze. Stačí, aby byl večer a povoz jel v polích nebo ve městě poněkud rychleji, a není jediného ženského torza, okleštěného jako nějaký antický mramor unášející nás rychlostí a halícím je večerním soumrakem, které by v každém záhybu cesty a z každého krámků nestřílelo do našeho srdce šípy Krásky, Krásky, o níž by člověk byl mnohdy v pokušení ptáti se, je-li na tomto světě něčím jiným než pouhým jakýmsi doplňkem, který takové neúplně a jen letmo zahlédnuté kolemjdoucí ženě propůjčuje naše obraznost, vydrážděná lítostivou vzpomínkou.

Kdybych mohl slézt z vozu a promluvit s tou dívkou, s níž jsme se potkali, možná, že bych byl zklamán nějakou vadou její pleti, již jsem z vozu nemohl zpozorovat. (A jak by se mi každé úsilí o vniknutí do jejího života zazdalo najednou nemožným, neboť krása je řadou dohadů, kterou utíná ošklivost, zatarasujíc nám cestu, kterou jsme již viděli otvírati se k neznámu.) Možná, že jediné její slovo, jediný úsměv by mi prozradil neočekávaný klíč nebo značku, jejíž pomocí bych mohl čísti výraz její tváře a jejího jednání, které by pak ihned zevšedněly. To je možné, neboť nikdy jsem se v životě nesetkal s dívkami tak touhy hodnými, jako v ty dny, kdy jsem byl ve společnosti nějaké vážné osoby, již jsem přes všechny záminky, které jsem si za tím účelem vymýšlel, nemohl opustit: několik let po oněch prázdninách, jež jsem poprvé strávil v Balbecu, jeda v Paříži kamsi ve voze s přítelem mého otce a zahlédnuv jakousi ženu, která kráčela rychle noční tmou, řekl jsem si, že je nerozumné olupovati se pro nějaké společenské ohledy o svůj díl štěstí v tom jediném životě, který patrně je, a vyskočiv bez omluvy z vozu, začal jsem sledovat onu neznámou, ztratil jsem ji na křižovatce dvou ulic, znovu jsem ji zahlédl v kterémsi třetí ulici a konečně, všecek udýchán, jsem se octl tvář v tvář staré paní Verdurinové, již jsem se všude vyhýbal a jež radostně a překvapeně zvolala:

„Ach, to je od vás milé, že jste tak pospíchal pozdravit mne.“

Onoho roku v Balbecu jsem při takových setkáních s dívkami tvrdíval babičce a paní de Villeparisis, že mne bolí velice hlava a že bude proto lépe, vrátím-li se do hotelu sám a pěšky. Nechtěly mi

dovolit, abych slezl z vozu. A já jsem připojoval tyto krásné dívky (mnohem nesnadněji nalezitelné než nějaká umělecká budova, protože byly bezejmenné a pohyblivé) ke sbírce všech těch krásných věcí, o nichž jsem si umiňoval, že si je později prohlédnu zblízka. Jedna z nich však přece se mi ještě jednou namanula do cesty, a to za takových okolností, že jsem se domníval, že ji budu moci poznati, jak mi bude libo. Byla to mlékařka, která přinesla do hotelu zbytek objednané smetany z kteréhosi dvorce. Myslel jsem si, že mne také poznala, a ona se na mne dívala vskutku s pozorností, jejíž příčinou však bylo možná jenom překvapení, které v ní vzbudila pozornost má. Nuže, příštího dne, kdy jsem celé dopoledne odpočíval, Františka, když přišla vytáhnouti před polednem záclony, mi přinesla dopis, který pro mne kdosi nechal v hotelu. Neznal jsem v Balbecu nikoho. Nepochyboval jsem, že je to dopis od oné mlékařky. Žel, byl jenom od Bergotta, který se při jakési své cestě zastavil v Balbecu a pokusil se o návštěvu u mne, ale zvěděv, že spím, nechal mi v hotelu velmi laskavé psaníčko; liftman na ně udělal obálku, o níž jsem se domníval, že ji psala mlékařka. Byl jsem hrozně zklamán a ani myšlenka, že je mnohem nesnadnější a mnohem lichotivější dostati dopis od Bergotta, mne nijak neutěšovala v mém zklamání, že to nebyl dopis od té mlékařky. Ani s touto dívkou jsem se již nikdy nesetkal, stejně jako s žádnou z těch, jež jsem zahlédl jenom z kočáru paní de Villeparisis. Spatření a ztráta jich všech zhoršovaly ještě onen stav vzrušení, v němž jsem žil, takže jsem přiznal trochu moudrosti filozofům, kteří nám doporučují, abychom své touhy potlačovali (mluví-li ovšem o touze po lidských tvorech, neboť ta jediná může zanechat v člověku úzkost, protože se upíná k neznámu uvědomělému. Předpoklad, že filozofie mluví o touze po bohatství, by byl nesmyslný). Přes to však jsem nebyl dalek toho, pokládati tuto moudrost za neúplnou, neboť mínil jsem, že taková setkání mi ukazovala ještě krásnějším svět, který takovým způsobem rozkvétá na všech polních cestách květy zvláštní a zároveň všední, prchavé poklady jediného dne, neočekávané, šťastné objevy procházek, kte-

ré dávají novou příchut' životu a jejichž využití mi znemožnily jen náhodné okolnosti, které se nebudou možná stále opakovat.

Ale doufaje, že jednoho dne, až budu volnější, budu moci nalézt na jiných cestách podobné dívky, možná, že jsem již začínal falšovat to, co je tak výlučně individuálního v touze žít v blízkosti ženy, která se nám zalíbila, a již tím, že jsem připouštěl možnost vzbuditi v sobě tuto touhu uměle, jsem uznával její iluzornost.

Toho dne, kdy nás paní de Villeparisis zavezla do Carquevillu, v němž byl onen kostel, porostlý břechtanem, vystavěný na pahorku a čnící nad městečko a nad řeku, která jím protéká a která si ještě uchovala svůj středověký most, babička, usoudivši, že budu rád, budu-li si moci prohlédnouti tuto stavitelskou památku sám, navrhla své přítelkyni svačinu u cukráře na náměstí, které bylo z vršku jasně vidět a které pod svou nazlátlou patinou vypadalo jenom jako část nějaké starobylé, historicky vzácné památky. Bylo smluveno, že tam za nimi přijdu. K rozeznání kostela v té krychli zeleně, před níž mne nechaly, bylo nutno vynaložiti úsilí, které mne přimělo k jasnějšímu uvědomění si představy kostela; tak jako se stává žákům, kteří smysl nějaké věty pochopí lépe, jsou-li přinuceni zbaviti ji výkladem nebo rozborem oněch forem, na něž jsou zvyklí, k této představě kostela, již mi obyčejně nebývalo třeba před zvonicemi, které na sebe upozorňovaly samy, jsem byl nucen stále znovu se vraceti, abych nezapomněl, že obloukovité vyklenutí tohoto břechtanového trsu zakrývá oblouk lomeného okna nebo že jinde je příčinou vydutí listové stěny reliéf nějaké sloupové hlavice. Ale vtom zavanul mírný větřík a rozechvěl listnatou bránu, již prolétaly víry, stále více a více se rozšiřující a chvějivé jako světelný jas; listy narážely jedny na druhé; a celé to rozechvěné, rostlé průčelí strhovalo s sebou zvlhčené, lichotivě hlazené a štíhlé sloupy.

Cestou od kostela jsem před starým mostem uviděl místní děvčata, která tam vyšňořená, patrně proto, že byla neděle, stála a pokřikovala na kolemjdoucí mladíky. Byla tam mezi nimi jedna veliká, ne tak bohatě vystrojená jako ty ostatní, ale ovládající je patrně jakousi převahou – neboť stěží odpovídala na to, co jí říkaly; sedě-

la na roubení mostu tak, že nohy jí visely volně dolů, a měla před sebou hrnek, plný ryb, jež patrně právě nalovila. Měla osmahlou tvář, přívětivé oči, ale pohrdavý pohled pro své okolí, a malý nosík jemného a půvabného tvaru. Můj pohled spočinul na její pleti a mé rty mohly opravdu mítí dojem, že můj pohled následují. Nechtěl bych však dosáhnouti jenom jejího těla, ale také té bytosti, která žila v něm a s níž je možný jediný způsob styku, to jest přivábení její pozornosti, a jediný způsob proniknutí, to jest probuzení myšlenky v ní.

A tato vnitřní bytost krásné rybářky mi byla, jak se zdálo, ještě uzavřena, pochyboval jsem o tom, vnikl-li jsem do ní, i tehdy ještě, když jsem zahlédl, jak se můj vlastní obraz letmo odrazil v zrcadle jejího pohledu, řídě se jakýmsi zákonem lomu a odrazu, který mi byl stejně neznámý, jako kdybych se byl postavil do zorného pole nějaké laně. Ale stejně jako by mi nestačilo, kdyby mé rty pocítily rozkoš na rtech jejích, protože jsem chtěl, aby také v ní tatáž rozkoš vznikla, stejně bych byl chtěl, aby myšlenka o mně, která by do té její vnitřní bytosti vnikla a zachytila se v ní, nevzbudila v ní jenom pozornost ke mně, ale také její obdiv a touhu, a aby ji přinutila uchováti si vzpomínku na mne až do toho dne, kdy bych se s ní mohl zase setkat. Zatím však jsem kousek dále viděl již náměstí, na němž měl na mne čekat kočár paní de Villeparisis. Zbýval mi jen okamžik; a již jsem cítil, že děvčata se začínají smát, vidouce mne, jak zaraženě jsem se před nimi zastavil. Měl jsem v kapse pěti frank. Vytáhl jsem jej, a ještě než jsem té krásné dívce vysvětlil, co od ní chci, podržel jsem jí peníz chvíli před očima, abych měl větší čáku, že mi vyhoví.

„Vy jste patrně zdejší,“ řekl jsem rybářce, „nezaskočila byste mi laskavě někam? Bylo by třeba zajít k cukrářství, které je patrně někde na náměstí a u něhož na mne čeká vůz; nevím však, kde to je. Počkejte!... abyste to nespletla, zeptáte se, je-li to povoz markýzy de Villeparisis. Poznáte jej ostatně snadno, má dva koně.“

Toto právě jsem jí chtěl říci, aby si o mně utvořila uctivou představu. Ale jakmile jsem vyřkl ta slova „markýza“ a „dva koně“, pocítil jsem najednou veliké uklidnění. Tušil jsem, že rybářka na mne již

nezapomene, a cítil jsem, jak se zároveň s mým strachem, že ji nebudu moci po druhé nalézt, rozptyluje také část mé touhy nalézt ji zase. Měl jsem dojem, jako bych se právě dotkl neviditelnými rty její bytosti a že jsem se jí zalíbil. A toto znásilnění jejího ducha, toto nehmotné ovládnutí její bytosti jí ubralo z její tajemnosti stejně, jako se to stává při ovládnutí tělesném.

Sjeli jsme dolů k Hudimesnilu; najednou jsem byl naplněn tím pronikavým štěstím, které jsem od combrayských časů zřídka pocítil, štěstím, podobným onomu, které ve mně mezi jiným probudily také martinilleské zvonice. Ale tentokrát zůstalo štěstí neúplným. Stranou od cesty, svažující se po hřebenu, z něhož jsme sjížděli, jsem právě zahlédl tři stromy, které tvořily patrně vjezd do nějaké kryté aleje a jejichž obraz jsem neviděl poprvé; nepodařilo se mi poznati ono místo, z něhož byly jakoby vyříznuty, ale cítil jsem, že mi bývalo velmi dobře známé, takže, zatím co můj duch se potácel mezi kterýmsi dávným rokem a přítomnou chvílí, balbecké okolí se zakolísalo a já jsem se ptal sám sebe, není-li celá ta vyjížďka jen fikcí, Balbec místem, na něž jsem nikdy nepřišel jinak než v obraznosti, paní de Villeparisis románovou postavou a ty tři staré stromy skutečností, s níž se shledáváme, zdvihneme-li oči od knihy, kterou jsme právě četli a která nám popisovala prostředí, o němž jsme se nakonec domnívali, že jsme do něho byli skutečně přeneseni.

Díval jsem se na ty tři stromy, viděl jsem je dobře, ale můj duch cítil, že zakrývají cosi jemu nedostupného tak jako ty věci stojící příliš daleko od nás, takže naše prsty, blížící se k nim na konci natažené ruky, dotýkají se na okamžik jenom jejich povrchu, aniž se jim kdy podařilo uchopiti je. Člověk pak chvíli odpočívá a vztáhne po nich ruku s novým, mocnějším napětím, snaže se dosáhnouti dále. Ale k tomu, aby se můj duch mohl takto soustředit a rozběhnout, bych potřeboval býti sám. Jak rád bych se byl uchýlil někam do ústraní, tak jako jsem to dělal směrem ke Guermantes, když jsem odbíhal od svých rodičů. Zdálo se mi dokonce, že bych to měl udělat. Poznával jsem ten druh radosti, který vyžaduje sice jistého myšlenkového napětí, vedle něhož však příjemnosti lenivého pohodlí, které vás

svádí, abyste se ho raději zřekli, bývají velmi nepatrné. Tuto radost, jejíž předmět jsem jenom tušil a měl sám vytvořit, jsem pociťoval jen velmi zřídka, ale při každé z nich se mi zdávalo, že vše, co se událo v období, během něhož radost trvala, bylo téměř bezvýznamné a že, přimknu-li se jenom k její skutečnosti, budu moci začít konečně pravý život. Položil jsem si na okamžik ruku před oči, abych je mohl zavřít, aniž by to paní de Villeparisis zpozorovala. Nemyslel jsem chvíli na nic a potom jsem svou soustředěnou, silněji uchopenou myšlenku vrhl směrem k těm stromům nebo lépe tím směrem svého nitra, na jehož konci jsem je sám v sobě viděl. Znovu jsem za nimi tušil též známý, ale nejasný předmět, jež jsem si nedovedl uvědomit. Zatím jsem je všechny tři viděl blížiti se k nám tou rychlostí, již ujížděl vůz. Kde jsem je již jednou viděl? V combrayském okolí nebylo jediné aleje, do níž by byl takový vjezd. Pro obrázek, který mi připomínaly, nebylo místa ani v oné německé krajině, do níž jsem jednoho roku jel s babičkou do lázní. Měl jsem se snad domnívati, že jsem je spatřil v letech již tak, vzdálených, že krajina, která je obklopovala, byla již úplně ztracena pro mou paměť a že tak jako ty stránky, s nimiž se najednou radostně shledáváme v knize, o níž jsme byli přesvědčeni, že jsme ji ještě nikdy nečetli, zbývají ze zapomenuté knihy mé mladosti již jenom ony? Nebyly naopak částí jenom těch krajinek našich snů, stále stejných, aspoň pro mne, u něhož jejich zvláštní vzhled býval ve snu jen objektivací úsilí, které jsem minulého dne vynaložil buď k postihnutí tajemství nějakého místa, za jehož vnějším vzhledem jsem je tušil, jak se mi nejednou stalo při procházkách směrem ke Guermantes, nebo k pokusu o jeho vštípení nějakému místu, které jsem toužil poznati a které, tak jako Balbec, se mi od okamžiku, v němž jsem je konečně poznal, zdálo zcela bezvýznamné? Nebyly jenom zcela novým obrazem, vyňatým z nějakého snu předcházející noci, ale již tak nejasným, že jsem měl dojem, jako by pocházel z dob mnohem starších? Anebo jsem je vůbec nikdy nespapřil? Snad skrývaly za sebou tak jako ony různé stromy nebo trsy rostlin, které jsem vidíval na cestách směrem ke Guermantes, jakýsi smysl stejně temný, stejně nesnadno

pochopitelný jako nějaká dávná minulost, takže jsa jimi vyzýván jen k prohloubení jakési myšlenky myslel jsem, že mám najít nějakou vzpomínku. Anebo v sobě netajily vůbec žádné myšlenky a jenom unavenost mého pohledu mi je ukazovala dvojmo v čase, tak jako vidíváme někdy dvojmo v prostoru? Nevěděl jsem. Stromy se zatím blížily; možná, že to bylo jakési mytické zjevení, skupina čarodějnic nebo sudiček, nabízejících mi své věštby. Soudil jsem spíše, že jsou to jakési přízraky minulosti, milí druhové mého dětství, zmizelí přátelé, přivolávající naše společné vzpomínky. Vypadaly jako stíny, žádající mne, abych je vzal s sebou a vrátil jim život. V jejich naivních a vášnivých pohybech jsem poznával bezmocnou lítost milovaného tvora, který ztratil schopnost řeči a cítí, že nám nebude moci říci, co chce a čeho my sami nedovedeme uhádnouti. Za chvíli je na křižovatce cest náš povoz opustil. Unášel mne daleko od toho, co jsem pokládal za jediné pravdivé, od toho, co by mne opravdu učinilo šťastným: podobal se mému životu.

Viděl jsem, jak se stromy vzdalují zmítající svými zoufalými větvemi, jako by mi říkaly: to, co se od nás nedovíš dnes, nezvíš již nikdy. Necháš-li nás zapadnouti na této cestě, s níž jsme se snažily rozběhnouti se až k tobě, celá část tebe samého, kterou jsme ti přinášely, zapadne navždy do nicoty. A vskutku, pakliže jsem se později setkal s tím druhem radosti a nepokoje, který jsem právě pocítil, ještě jednou a pakliže jsem jednoho večera – příliš pozdě, ale provždy – k němu přilnul, o těch stromech samých jsem se zato nikdy nedověděl, co mi chtěly říci, ani kde jsem je již jednou spatřil. A když vůz zabočil na jinou cestu a otočil mne k nim zády, takže jsem je přestal vidět, zatím co paní de Villeparisis se mne ptala, proč jsem se tak zadumal, byl jsem smuten, jako bych právě ztratil přítele, jako bych právě sám byl umřel nebo zapřel nějakého mrtvého nebo Boha.

Bylo nutno pomýšlet i na návrat. Paní de Villeparisis, která měla jistý smysl pro přírodu, zdrženlivější než má babička, ale dovedoucí i mimo okruh muzeí a aristokratických příbytků rozeznati prostou a velebnou krásu starých věcí, řekla kočímu, aby jel starou balbec-

kou cestou, málo používanou, ale osázenou starými jilmy, které se nám zdály nádherné.

A když jsme tuto starou cestu poznali, vraceli jsme se pro změnu, pakliže jsme jí ovšem nejeli již cestou tam, jinou, probíhající chante-reineskými a canteloupskými lesy. Neviditelnost nesčetných ptáků, kteří si v nich těsně vedle nás pohvizdovali, budila týž dojem odpočinku, který máme, zavřeme-li oči. Jsa připoután k sedátku v kočáře jako Prometheus ke skále, naslouchal jsem svým Okeanovnám. A zahlédl-li jsem náhodou některého z těch ptáků při jeho přeletu od jednoho listu pod druhý, bylo mezi ním a těmi zpěvy tak málo zjevného pouta, že jsem neměl dojem, jako bych viděl jejich příčinu v tom drobném poskakujícím, překvapeném a nevidoucím tělíčku.

Tato cesta, stoupající dosti prudce a svažující se pak velmi povlnně, se podobala mnohým jiným cestám tohoto druhu, s nimiž je možno ve Francii se setkat. Když jsme jí jeli, neviděl jsem v ní mnoho půvabu a byl jsem spokojen, že se vrátíme domů. Ale potom mi byla příčinou mnohých radostí, zůstávajíc v mé paměti jako jakási vábnička, k níž se všechny podobné cesty, po kterých později při procházkách nebo při svých cestách půjdu, sběhnou, nikterak nepřerušující svůj směr a vnikajíce jejím působením přímo do mého srdce. Neboť jakmile by vůz nebo automobil vjel na některou z těch cest, které by vypadaly jako pokračování cesty, po níž jsem jezdíval s paní de Villeparisis, mé současné vědomí by se jako o nějaký můj zcela nedávný zážitek ihned opřelo (zapomínajíc na všechna ta léta, která mezitím uplynula) o dojmy, jež jsem mívával na sklonku oněch odpolední při vyjížděcích do balbeckého okolí, když listí tak příjemně vonělo, když stoupaly páry a když za nedalekou vsí bylo mezi stromy vidět západ slunce, jako by bylo nějakou další osadou, skrytou v lesích a tak vzdálenou, že jí nebude možno dosáhnouti téhož večera. Sloučivše se s těmi, jež jsem zakoušel teď na podobné cestě v jiné krajině a obklopivše se všemi pocity dodatečnými a společnými jim oběma, pocitem příjemného dýchání, zvědavosti, lenivosti, znamenité chuti na jídlo a veselosti, tyto dojmy by zesílily a nabyly pevnosti a jakéhosi zvláštního typu radosti a téměř jakéhosi rámce

života, s nímž jsem se sice zřídka setkával, do něhož však probuzení vzpomínek vkládalo uprostřed skutečnosti bezprostředně vnímané dosti značnou část skutečnosti obrazné, vysněné a nehmatatelné, vzbuzující ve mně uprostřed těch krajů, jimiž jsem projížděl, spíše než dojem estetický prchavou, ale vzrušenou touhu, abych tam mohl žít navždy. Kolikrát se mi již při pouhém ucítění listové vůně zjevilo sedění na sklapovacím sedátku naproti paní de Villeparisis, setkání s kněžnou Lucemburskou, která ji zdravila ze svého vozu, a návrat k večeři do Grand-Hôtelu, jako jedno z těch nevýslovných štěstí, jichž nám nedovede vrátiti ani přítomnost ani budoucnost a jichž neokoušíme leč jednou v životě!

Často zapadlo slunce dříve, než jsme dojeli domů. Ukazuje na měsíc na nebi, citoval jsem nesměle paní de Villeparisis nějaký krásný verš Chateaubriandův, Vignyův nebo Hugův: „Luna rozlévala to staré tajemství melancholie“ nebo „plačíc jako Diana na roubení svých studnic“ anebo „Stín byl svatební, slavnostní a velebný“.

„A vám se to zdá krásné?“ ptávala se mne. „Geniální, jak říkáte? Víte, já vždycky žasnu, vidím-li, že teď jsou zcela vážně pojímány věci, o nichž přátelé těch pánů, uznávající při tom plně jejich dobré vlastnosti, nejvíce žertovali. Tenkrát se tak neplýtvalo jménem génius jako dnes, kdy spisovatel pokládá za urážku, řeknete-li mu, že má jenom nadání. Citujete mi známou frázi pana de Chateaubriand o měsíčním svitu. Uvidíte, že mám důvod k tomu, abych odporovala vašemu soudu o ní. Pan de Chateaubriand chodíval často k mému otci. Býval ostatně příjemný, když jsme byli sami, protože v takových případech býval prostý a zábavný, ale jakmile při tom byla společnost, začínal mluvit příliš strojeně a býval směšný; mému otci vyprávěl, že hodil svou demisi králi do tváře a že řídil konklávu, zapomínaje, že pověřil mého otce, aby uprosil krále, aby ho vzal zase do svých služeb, a že ho můj otec slyšel, jak zcela nesmyslně předpovídá o papežské volbě. O té pověstné konklávě bylo třeba slyšet pana de Blancas; to byl jiný člověk než pan de Chateaubriand. A pokud se týče těch jeho frází o měsíčku, ty byly prostě předmětem domácího vtípkování. Pokaždé, když svítil měsíc a byl u nás nějaký

nový host, poradili mu, aby vzal po večeři pana de Chateaubriand na krátkou procházku zahradou. A když se vrátili, otec nikdy neopomněl odvésti hosta stranou a zeptati se ho:

„Mluvil pan de Chateaubriand krásně?“

„Ach, ano.“

„Vyprávěl vám o měsíčku.“

„Ano; jak to víte?“

„Počkejte, neřekl vám také,“ a citoval mu onu větičku.

„Ano, ale jak to, že to víte?“

„A vyprávěl vám také o slunečním svitu na římské rovině.“

„Ale vy jste kouzelný hadač.“

Otec nebyl kouzelník, ale pan de Chateaubriand používal prostě vždy týchž, předem připravených slov.“

Při jméně Vignyho se rozesmála.

„To je ten, který říkával: ‚Já jsem hrabě Alfred de Vigny.‘ Hrabě nehrabě, na tom přece nikterak nezáleží.“

Ale možná, že se jí zdálo, že na tom přece trochu záleží, neboť dodala:

„Především nejsem vůbec jista, byl-li jím, a pak, jistě byl z velmi nepatrného rodu ten pán, který ve svých verších mluvil o ‚své šlechtické přílbici‘. Jak je to vkusné a jak je to zajímavé pro čtenáře! To je jako když Musset, prostý pařížský občan, nadšeně napsal: ‚Zlatý krahujec, jímž je zdobena má přílba.‘ Pravý velmož nikdy neřekne nic takového. Musset byl nadaný básník. Ale vyjma *Cinq-Mars* jsem od pana de Vigny nikdy nemohla nic číst; kniha mi nudou padala z ruky. Pan Molé, který měl duchaplnosti a jemnosti právě tak mnoho, jako jich měl pan de Vigny málo, ho krásně zřídil, když ho přijímal do Akademie. Jakže, vy neznáte jeho proslov? To je pravé umělecké dílo škodolibosti a drzosti.“

Balzacovi, u něhož se divila, že se mu jeho potomci obdivují, vyčetala, že chtěl popisovati společnost, „v níž nebyl přijímán“ a o níž vyprávěl spousty nepravděpodobností. O Viktoru Hugovi nám řekla, že její otec, pan de Bouillon, který měl několik kamarádů v romantické mládeži, se jejich pomocí dostal na premiéru *Hernaniho*, ale

nemohl tam vydržet až do konce, protože tak směšné se mu zdály verše tohoto spisovatele, nadaného, ale přepjatého, jemuž se dostalo titulu velikého básníka jenom za jistou protihodnotu a jako odměny za vypočítavou shovívavost, s níž se stavěl k nebezpečným socialistickým výstřelkům.

To jsme již viděli hotel a jeho světla, tak nepřátelská prvního dne po příjezdu, ale teď přívětivá a ochranná, ohlašující blízkost domova. A když vůz přijel k vratům, domovník, groomové, liftboy, všichni horliví, naivně překvapení, jaksi znepokojení naším zpožděním a očekávající nás v hloučku na schodech, byli, stavše se nám důvěrně známými, z těch bytostí, které se během našeho života měnívaly tolikrát, kolikrát my sami, v nichž však, v okamžiku, kdy se na chvíli stanou zrcadlem našich zvyků, s jakousi vnitřní spokojeností nalézáme svůj věrně a přátelsky zrcadlený obraz. Jsou nám milejší než přátelé, kterých jsme již dlouho neviděli, neboť mají v sobě více toho, z čeho je složeno naše dnešní já. Jenom poslíček, stojící ve dne na slunci, zašel do domu, aby netrpěl večerním chladem, a byl oblečen do vlněných šatů, které ve spojení s oranžovou plynulostí jeho vlasů a se zajímavě růžovým květem jeho tváří připomínaly nějakou skleníkovou rostlinu, chráněnou před chladem. Slezli jsme z vozu za pomoci mnohem více sluhů, než bylo třeba, ale oni všichni si uvědomovali význam okamžiku a pokládali za svou povinnost hráti v něm také nějakou úlohu. Býval jsem vyhládlý. Proto jsem také, nechtěje oddalovat večeři, nevystupoval do svého pokoje, který se nakonec stal tak skutečně mým, že spatřiti jeho dlouhé, fialové záclony a nízké knihovničky mi znamenalo octnouti se o samotě s tím svým vlastním já, jehož obraz mi stejně jako lidé ukazovaly také věci, a čekali jsme všichni společně ve dvoraně, až nám správce hotelu přijde oznámit, že večeře je pro nás na stole. To nám zase bývalo příležitostí k naslouchání paní de Villeparisis.

„Obtěžujeme vás,“ říkala jí babička.

„Ale jak to, jsem nadšena, okouzluje mne to,“ odpovídala její přítelkyně s lichotivým úsměvem a skládajíc slabiky v melodický celek, který byl příliš v rozporu s její obvyklou prostotou.

Bylo to tím, že v takových chvílích opravdu nebývala přirozená, vzpomínala si na své vychování a na aristokratické způsoby, jimiž má urozená dáma ukazovat prostým občanům, že je v jejich společnosti ráda, že není domýšlivě pyšná. A jediným prohrěškem proti pravé zdvořilosti u ní byla právě přemíra jejích zdvořilostí; byla v tom totiž patrna zběhlost urozené dámy ze šlechtických kruhů, která vidouc vždy v prostých občanech nespokojence, jež z nich v některé dny nezbytně udělá, využívá horlivě všech příležitostí, které jí umožňují, aby v účetní knize svých laskavostí k nim získala nějaký předskok na straně věřitelské, takže příště bude možno napsati na stranu dlužnickou večeři nebo zábavu, k nimž je nepozve. Proto tedy duch její kasty, který ji jednou provždy ovládl a nevěděl, že okolnosti i osoby se teď změnily a že v Paříži by si nás přála vídati u sebe častěji, ponoukal paní de Villeparisis s horečným žářem a jako by čas, který jí byl dopřán k projevení její laskavosti k nám, byl krátký, k tomu, aby nás, dokud jsme ještě v Balbecu, obdařovala co nejčastěji růžemi a melouny, půjčkami knih, vyjíždkami v kočáře a lichotivými slovy. A tím se stalo, že – stejně jako oslňující záření písčitého pobřeží, pestrobarevné jiskření a podokeánské osvětlení pokojů, ba dokonce stejně jako hodiny jízdy na koni, jimiž byli synové obchodníků zbožštěni jako Alexandr Makedonský – každodenní laskavosti paní de Villeparisis a také ta dočasná, letní snadnost, s níž je má babička přijímala, zůstaly v mé mysli jako charakteristické známky života v mořských lázních.

„Dejte své pláště, aby je mohli zanést nahoru.“

Babička je podala řediteli, a já jsem byl zarmoucen tímto jeho nedostatkem ohledů, vzpomněv si na jeho laskavost ke mně.

„Myslím, že ten pán je nějak uražen,“ řekla markýza. „Pokládá se patrně za příliš velikého pána, aby odnesl vaše šály. Vzpomínám si při tom na vévodu Nemourského, jak jednou, když jsem byla ještě zcela malá, přišel k mému otci, který bydlel v posledním patře bouillonského paláce, s velikým balíkem dopisů a novin pod paží. Ještě teď vidím knížete v jeho modrých šatech na prahu našich dveří, které bývaly krásně vykládány dřevem; myslím, že to dělal

Bagard, víte, ty jemné dřevěné proužky, tak tenoučké, že umělec z nich mnohdy skládal drobné ozdůbky a květy jako ze stužek, jimiž jsou vázány kytice.

„Hled'te, Cyre,“ řekl mému otci, „to mi dal pro vás váš domovník. Řekl mi: Když tam k panu hraběti jdete, bylo by škoda, abych se škral do tolika poschodí, ale dejte pozor, ať nepřetrhnete provázek.“ Ted', když jste odložili, si sedněte, hled'te, tam se posad'te,“ řekla mé babičce, berouc ji za ruku.

„Oh, je-li vám to jedno, tedy ne do této lenošky! Pro dva je příliš malá, ale pro mne samu příliš veliká, nesedělo by se mi tam dobře.“

„Připomínáte mi, neboť je to naprosto stejné, jednu lenošku, kterou jsem dlouho měla doma, ale kterou jsem si nakonec nemohla nechat, protože byla mé matce darována nešťastnou vévodkyní de Praslin. Moje matka, která byla přece nejprostší ženou na světě, ale měla ještě staromódní myšlenky, jichž jsem já již dobře nechápala, nechtěla se napřed dáti představit paní de Praslin, která bývala jen slečnou Sebastianiovou, zatím co tato, protože byla vévodkyní, soudila, že se nesluší, aby se dala představit ona. Tento její nárok,“ dodala paní de Villeparisis, zapomínajíc, že babička nechápe takové odstíny, „by byl snad udržitelný, kdyby byla aspoň paní de Choiseul. Choiseulové jsou velmi urození, pocházejí z jedné sestry krále Ludvíka Tlustého a bývali pravými suverény v Basigny. Připouštím, že stojíme nad nimi svým příbuzenstvem a svou proslaveností, ale stáří našich rodů je téměř stejné. Z této otázky, která z nich má míti přednost, vyplynuly různé komické příhody jako ten oběd, který začal teprve se zpožděním o celou dlouhou hodinu, jíž bylo třeba k přemluvení jedné z těch dam, aby svolila a dala se představit. Přes to se velmi spřátelily a matka od ní dostala lenošku právě takovou jako je tato, do níž, stejně jako jste teď udělala vy, se nikdo nechtěl posadit. Jednoho dne slyší matka na dvoře svého paláce čísi vůz. Ptá se kteréhosi mladého sluhy, kdo to přijel.

„Paní vévodkyně de La Rochefoucauld, paní hraběnko.“

„Ach, dobře, přijmu ji.“ Čeká čtvrt hodiny a nic.

„Nu tak, kde je paní vévodkyně de La Rochefoucauld?“

„Je na schodech, odpočívá, paní hraběnko,“ odpovídá jí onen sluha, který přišel teprve nedávno odkudsi z venkova, odkud si je matka podle svého dobrého zvyku brávala. Vychovala si je často sama. Jen tak má člověk v domě hodné lidi. A to je první ze všech přepychů. Vévodkyně de La Rochefoucauld opravdu těžce stoupala do schodů, protože byla velmi tlustá, tak tlustá, že matka se po jejím příchodu na okamžik znepokojila myšlenkou, kam by ji mohla posadit. Vtom jí padla do oka lenoška, darovaná paní de Praslin:

„Posad'te se laskavě,“ řekla matka, přistrkujíc ji k ní. A vévodkyně ji zaplnila až po kraje. Přes tuto svou tělnatost bývala dosti příjemná.

„Budí ještě jistý dojem, když vejde do pokoje,“ řekl o ní kterýsi její přítel.

„A zvláště, když odchází,“ odpověděla má matka, která mívala různější jazyk, než by se dnes bylo slušno. Ani u paní de La Rochefoucauld se neostýchali žertovat před ní o jejích širokých rozměrech, a ona se tomu smávala první.

„Ale což jste sám doma,“ ptala se jednou pana de La Rochefoucauld má matka, navštívivší právě vévodkyni a přivítaná ve dveřích vévodou, takže neviděla jeho ženu, sedící v jednom okenním výklenku v pozadí pokoje.

„Jak jste lichotivá,“ odpověděl jí vévoda, který míval nejfalešnější usuzovací schopnosti, jež jsem kdy poznala, ale byl při tom dosti duchaplný.“

Po večeri, když jsem se vrátil s babičkou do svého pokoje, jsem jí řekl, že ty příjemné vlastnosti paní de Villeparisis, takt, jemnost, diskrétnost a sebezapření nejsou možná tak vzácné, když přece těmi, kdož je mívali v nejdokonalejší míře, byli jen takoví Moléové a Loméniové a že, je-li snad jejich nedostatek příčinou nepříjemnosti každodenních styků, přece nezabránil ctižádostivcům, kteří neměli dosti usuzovacích schopností, státi se Chateaubriandem, Vignym, Hugem nebo Balzacem, a že je snadné vysmívat se tak jako Bloch... Ale při tom jméně Bloch mne babička zakřikla. A začala mi paní de Villeparisis vychvalovat. Stejně jako se říkává, že zájem o uchování rodu řídí v lásce záliby každého člověka a ponouká, chtěje

vytvořiti dítě co nejnormálnější, muže tlusté k tomu, aby si vyvolili ženy hubené, a naopak, stejně to vše, čeho bylo třeba k uskutečnění mého štěstí, ohrožovaného nervózou a mým chorobným sklonem k zármutku a k samotě, ji ponoukalo, aby stavěla na první místo rozváznost a usuzovací schopnosti, příznačné nejen pro paní de Villeparisis, ale také pro celou společnost, v níž bych mohl naléztí rozptýlení a uklidnění, společnost, podobnou té, v níž se rozvíjela duchaplnost takového Doudana nebo pana de Remusat, neřku-li takové Beausergentové, takového Jouberta nebo takové Sévigné, duchaplnost, která vnáší do života více štěstí a více důstojnosti než ony protichůdné rafinovanosti, které přivedly takového Baudelaira, Poea, Verlaina nebo Rimbauda k utrpením a k neváznosti, jichž má babička pro svého vnuka nechtěla. Přerušil jsem ji tím, že jsem ji objal, a zeptal jsem se jí, všimla-li si té či oné věty paní de Villeparisis, v níž se projevila žena, zakládající si na svém rodu více, než přiznává. Takovým způsobem jsem předkládal babičce k posouzení své dojmy, protože jsem nikdy nevěděl, jak si mám koho vážit, dokud mi to ona nenaznačila. Každého večera jsem jí tak přinášel náčrtky, v nichž jsem zachytil všechny ty neexistující bytosti, které nebyly jí. Jednou jsem jí řekl:

„Bez tebe nebudu moci žít.“

„Ale tak nesmíš mluvit,“ odpověděla mi dojatě.

„Člověk musí mít otužilejší srdce. Co by se s tebou jinak stalo, kdybych odjela na cesty. Doufám naopak, že bys byl velmi rozumný a velmi šťastný.“

„Dovedl bych být rozumný, kdybys na několik dní odjela, ale počítal bych hodiny.“

„Ale což kdybych odjela na několik měsíců... (již při pouhé myšlence na to se mi svíralo srdce) ... na několik let... nebo...“

Zmlkli jsme oba. Neodvažovali jsme se podívat se na sebe. Ale já jsem trpěl více její úzkostí než svou. Přistoupil jsem proto k oknu a odvraceje oči jasně jsem jí řekl:

„Ty víš, jak zvykový jsem člověk. V první dny po odloučení od lidí, jež nejvíce miluji, jsem nešťasten. Ale miluje je stále stejně zvykám

si, můj život se uklidní a utiší; dovedl bych žít v odloučenosti od nich několik měsíců, několik let...”

Byl jsem nucen zmlknout a dívat se oknem. Babička vyšla na okamžik z pokoje. Ale příštího dne jsem začal mluvit o filozofii, zcela lhostejným tónem, ale přece tak, aby má babička dávala na má slova pozor, a řekl jsem, jak je to zvláštní, že podle posledních vědeckých objevů se materialismus zdá rozpadávat a že nejpravděpodobnějším ze všeho je zase věčný život duší a jejich posmrtná shledání.

Paní de Villeparisis nás upozornila, že zanedlouho nás nebude moci vídávati tak často. Jeden její mladý synovec, připravující se do saumurské vojenské školy a sloužící teď v sousední, doncièreské posádce, měl k ní přijet strávit několikatýdenní dovolenou a ona prý mu chce věnovat hodně svého času. Při našich vyjíždkách nám vychvalovala jeho velikou inteligenci a zvláště jeho dobré srdce; já jsem si již představoval, že si mne oblíbí, že budu jeho nejlepším přítelem, a když jeho teta krátce před jeho příchodem babičce napověděla, že upadl nešťastně do spárů jakési špatné ženy, do níž byl šíleně zamilován a která se ho drží zuby nehty, ježto jsem byl přesvědčen, že láska takového druhu se skončí osudně šílenstvím, vraždou nebo sebevraždou, při myšlence na to, jak krátká doba je vyměřena naší lásce, která byla, přes to že jsem ho ještě ani neznal, v mém srdci již tak veliká, plakal jsem nad ní i nad neštěstími, která ho očekávala, jako nad drahou bytostí, o níž jsme se právě dověděli, že těžce ochuravěla a že dny jejího života jsou sečteny.

Jednoho palčivého horkého odpoledne jsem byl v hotelové jídelně, již nechali na ochranu před sluncem v šeru, zatáhnuvše záclony, které jím byly zbarvovány žlutě a ukazovaly ve svých otvorech bleskotání mořské modři, když jsem najednou v hlavní ulici, spojující pláž se silnicí, spatřil vysokého, štíhlého mladého muže s odhaleným hrdlem, s hrdě zdviženou hlavou, s pronikavýma očima a s pletí tak zahnědlou a s vlasy tak zlatými, jako by pohltily všechny sluneční paprsky. Kráčel rychle, oděn jsa hebkou, bělavou látkou, o níž bych nikdy nebyl věřil, že nějaký muž by se odvážil choditi v ní, a jejíž lehkost připomínala žár a krásné počasí venku stejně jako

chládek jídelny. Jeho oči, z jednoho z nichž stále vypadal monokl, měly barvu moře. Kdekdo se za ním zvědavě ohlížel, protože se vědělo, že mladý markýz de Saint-Loupen-Bray je proslaven svou elegancí. Všechny noviny popisovaly oblek, v němž byl při souboji za svědka mladému vévodovi d'Uzès. Zdálo se, že tak zvláštní podoba jeho vlasů, jeho očí, jeho pleti a jeho způsobů, které by ho odlišily od davu lidí stejně jako vyniká drahocenná žíla blankytného a svítivého opálu, obklopená nějakým hrubým nerostem, jistě odpovídá životu zcela odlišnému od života ostatních lidí. A v důsledku toho, když o něho ještě před oním milostným poměrem, na který si paní de Villeparisis stěžovala, závodily nejkrásnější ženy vznešené společnosti, jeho přítomnost, na příklad v některých mořských lázních, po boku proslulé krasavice, jíž se dvořil, nejenom ji povyšovala na první místo mezi krásnými ženami, ale obracela k ní všechny pohledy stejně jako k němu. Pro jeho „chic“, pro jeho neskromnost mladého „lva“ a zvláště pro jeho nevšední krásu na něm někteří lidé viděli dokonce mnoho zženštilého, neodvažující se ovšem vyčítati mu to, neboť bylo známo, jak je mužný a jak vášnivě miluje ženy. To byl ten synovec paní de Villeparisis, o němž nám vyprávěla. Byl jsem nadšen myšlenkou, že se s ním několik týdnů budu stýkat, a jist, že si mne bezvýhradně oblíbí. Prošel rychle hotelem v celé jeho šíři, vypadaje při tom, jako by pronásledoval svůj monokl, který před ním poletoval jako motýl. Přicházel z pláže, a moře, které vyplňovalo polovici zasklené stěny ve dvoraně, mu tvořilo pozadí, na němž se odrážel jako na některém z těch portrétů, na nichž malíři chtějí, aniž by se v nejmenším prohřešili proti nejpřesnějšímu pozorování současného života, ale vybírajíce si pro svůj model vhodný rámec, pólové nebo golfové hřiště, závodíště nebo palubu jachty, podati jakýsi moderní ekvivalent oněch pláten, na nichž primitivové stavěli lidskou postavu do popředí nějaké krajiny. Povož s dvojicí koní na něho čekal před vraty; a zatím co jeho monokl pokračoval ve svém dovádění po cestě, zalité slunečním světlem, s elegancí a s jistotou, jež slavný pianista dovede projevit i v nejprostší hře, v níž by se zdálo, že nemůže ukázat svou převahu nad hudebníkem méně zdat-

ným, synovec paní de Villeparisis, uchopiv uzdy, jež mu kočí podal, usedl vedle něho a švihl koně otvíraje při tom zároveň dopis, který mu odevzdal ředitel hotelu.

Jaké zklamání jsem cítil následujících dnů – pokaždé, když jsem ho někde venku nebo v hotelu potkal v tvrdém límci a udržujícího stále pohyby svých údů v rovnováze kolem svého čilého a tančícího monoklu, který vypadal jako jejich těžiště – když jsem si mohl uvědomit, že se nesnaží sblížit se s námi, a když jsem viděl, že nás nezdraví, třebaže jistě mu nebylo neznámo, že jsme přátelé jeho tety. A vzpomínaje si na laskavost, s níž se mnou jednala paní de Villeparisis a před ní pan de Norpois, řekl jsem si, že to byli možná jen šlechtici, směšní svým chováním, nebo že nějaký tajný článek zákonů, vládnoucích aristokracii, dovoluje možná ženám a některým diplomatům, aby se ve svých stycích s prostými občany z důvodů, jež jsem neznal, prohřešili proti hrdosti, kterou byl naopak nucen úzkostlivě zachovávat mladý markýz. Můj vlastní rozum by mne mohl přesvědčovat i o opaku. Ale charakteristickým znakem onoho směšného věku, v němž jsem tehdy právě byl – věku nikterak nevďěčného a velmi plodného – je, že člověk v něm neuvažuje rozumově a že i nejnepatrnější znaky lidí tvoří podle jeho úsudku nerozlučnou součást jejich osobnosti. Jsa na všech stranách obklopen nestvůrami a bohy, člověk v něm téměř vůbec neznal klidu. Nebyl téměř jediného pohybu, který člověk v onom věku udělal a který by později nechtěl odčinit. A zatím, čeho by měl naopak litovat, je to, že nemá již oné spontánnosti, která mu tehdy umožňovala dělati je. Později vidí věci způsobem praktičtějším, úplně shodně s ostatní společností, ale mládí je jedinou dobou, v níž se něčemu naučil.

Ta hrdá domýšlivost, kterou jsem u pana de Saint-Loup tušil, a všechna ta přirozená tvrdost, která s ní souvisela, bývala potvrzována jeho chováním pokaždé, když šel kolem nás s tělem stále stejně strnule vypjatým, s hlavou stále stejně vztyčenou, s pohledem necitelným (nestačilo by říci stále stejně nelítostným), nevyjadřujícím nic z té povšechné úcty, kterou míváme k právům jiných tvorů, i když neznají naši tetu, a která působila, že jsem se před nějakou

starou dámou nechovával stejně jako před umyvadlem. Tyto odmítavě studené způsoby byly od oněch rozkošných dopisů, o nichž jsem ještě před několika málo dny snil, že mi je bude psávat, aby mi vyjádřil svou sympatii, stejně daleko, jako je od nadšení sněmovny a lidu, které mínil roznítiti nějakou plamennou řečí, bezvýznamná, ztracená situace snílka, který, když byl takto v samotě, sám pro sebe nahlas blouznil, shledá, jakmile smyšlený potlesk ztichne, že je stejně neznámým chudákem jako předtím. Když nám paní de Villeparisis, chtějíc patrně zahladiti špatný dojem, který v nás vzbudily tyto zevní známky, prozrazující povahu pyšnou a zlou, znovu vyprávěla o nekonečné dobrotivosti svého synovce (byl synem jedné její neteře a o něco starší než já), podívoval jsem se, jak se v lepší společnosti bez ohledu na pravdu propůjčují dobré vlastnosti srdce těm, kteří je mají tak vyschlé, třebaže jsou při tom zcela příjemní a laskaví k vznešeným lidem, kteří jsou členy jejich prostředí. Paní de Villeparisis sama, třebaže nepřímou, potvrdila základní, pro mne již jisté povahové rysy svého synovce jednoho dne, když jsem se s nimi oběma potkal na cestě tak úzké, že byla nucena představit mi. Vypadal při tom, jako by ani neslyšel, že je mu někdo představován; ani jediný sval jeho tváře se nepohnul; jenom jeho oči, v nichž se nezablýskl ani nejslabší paprsek lidské sympatie, vyjadřovaly v necitelnosti, v netečnosti pohledu jakousi přepjatost, bez níž by je nic nebylo odlišovalo od neživých zrcadel. Potom, upřev na mne ty tvrdé oči, jako by si mne chtěl, dříve než odpoví na můj pozdrav, prohlédnouti, náhlým pohybem, který vyplynul, jak se zdálo, spíše z jakéhosi svalového reflexu než z vůle, vztáhl strnule paži a podal mi zdaleka ruku. Myslel jsem, že jde nejméně o nějaký souboj, když mi příštího dne poslal vizitku se žádostí, abych přijal jeho návštěvu. Ale mluvil se mnou jenom o literatuře a po delším rozhovoru prohlásil, že velice touží strávit se mnou denně několik hodin. Nepodal během této návštěvy jenom důkaz o svém velmi nadšeném zájmu o duchovní věci, ale projevil ke mně sympatie, které se velmi málo srovnávaly s jeho včerejším pozdravem. Když jsem později viděl, jak jej opakuje, pokaždé když mu byl někdo představován,

pochopil jsem, že je to prostě společenský zvyk jedné části jeho rodiny, jemuž ho naučila jeho matka, která velmi dbala o to, aby byl dokonale vychován; dělával ty pozdravy, aniž na ně myslel více než na své krásné šaty nebo na své krásné vlasy; neměly v sobě onoho morálního významu, který jsem jim zprvu přisuzoval, bylo to prostě naučené stejně jako ten jeho druhý zvyk, dáti se totiž ihned představit i také rodičům člověka, s nímž se seznámil, zvyk, který se v něm tak pudově zakořenil, že spatřiv mne druhého dne po našem setkání rozběhl se za mnou a ani mne nepozdraviv žádal, abych ho představil babičce, která byla se mnou, s takovou horečnou ukvapeností, jako by příčinou jeho žádosti byl jakýsi obranný pud jako čistě reflexivní pohyb k odražení rány nebo k zavření očí před proudem vřelé vody, a jako by prodlení jediné vteřiny hrozilo nějakým nebezpečím.

Jakmile byly odbaveny první zaklínací obřady, viděl jsem, jak se ten pyšný tvor, tak jako nevlídná víla odkládá svůj první vzhled a zdobí se kouzelnými půvaby, mění v nejhlavnějšího, v nejochotnějšího mladíka, s jakým jsem se kdy setkal. „Dobře,“ řekl jsem si, „zmýlil jsem se v něm již, byl jsem obětí zrakového klamu, ale překonal jsem jeden, jen abych upadl do druhého, protože je to vznešený šlechtic, prosáklý urozeností a snažící se zatajit to.“ A vskutku, celé to skvělé vychování, všechna Saint-Loupova laskavost mi zanedlouho měla ukázati jiného člověka, ale velmi odlišného od toho, jehož jsem v něm tušil.

Tento mladík, vypadající jako aristokrat a pohrdavý sportovec, neměl úctu a zájem leč o věci ducha, zvláště o ty moderní výplody literatury a umění, které se zdály tak směšné jeho tetě; byl nasáklý také tím, co ona nazývala socialistickými deklamacemi, byl pln hlubokého pohrdání ke své kastě a celé hodiny studoval Nietzscheho a Proudhona. Byl z těch, snad nadšených „intelektuálů“, kteří se zahloubávají do knihy, nedbajíce o nic než o vznešené myšlenky. I u Saint-Loupa mne tento sklon k abstraktnosti, který ho tak velice vzdaloval od mých obvyklých zájmů, poněkud nudil, přes to že se mi líbil. Mohu říci, že, když jsem se dověděl, kdo byl jeho otec, v ty dny,

kdy jsem právě četl různé paměti, plné anekdot o tom pověstném hraběti de Marsantes, v němž je shrnuta celá, tak svérázná elegance dávné doby, máje mysl naplněnu sny a toužou zvědět různé podrobnosti o životě pana de Marsantes, zuřil jsem vztekem, že Robert de Saint-Loup, místo aby zůstal prostě synem svého otce, místo aby byl schopen uvést mne do toho staromódního románu, jímž býval život pana de Marsantes, dospěl až k lásce k Nietzschemu a k Proudhonovi. Jeho otec by mé lítosti nebyl schválil. Býval sám člověkem inteligentním, vybočujícím z mezí svého společenského života. Neměl téměř ani čas poznati svého syna, ale přával si, aby byl lepší než on. A myslím, že v pravém opaku k ostatní rodině by se mu byl obdivoval, radoval se z toho, že zaměnil vše to, co bývalo jeho malichernou zálibou, vážnými meditacemi, a četl potají oblíbené autory svého syna, aby mohl oceniti, oč je Robert vyšší než on.

Dosti smutné bylo ostatně to, že, pakliže by pan de Marsantes, duch velmi otevřený, jistě ocenil syna, tak odlišného od něho, Robert de Saint-Loup, protože byl z lidí, domnívajících se, že hodnota člověka úzce souvisí s jistými formami umění a života, vzpomínal sice s láskou, ale přece jen poněkud pohrdavě na otce, který se po celý svůj život oddával jen lovům a koňským dostihům, zíval při Wagnerovi a býval nadšen Offenbachem. Saint-Loup nebyl dost inteligentní, aby pochopil, že intelektuální hodnota nemá nic společného s přilnutím k té či k oné estetické formulce, a pohrdal duševními schopnostmi pana de Marsantes asi stejně, jako by Boieldieuem nebo Labichem pohrdal patrně Boieldieuův nebo Labichův syn, který by byl obdivovatelem nejsymboličtější literatury, nebo nejkomplikovanější hudby.

„Znal jsem svého otce velmi málo,“ říkal Robert. „Byl to patrně ušlechtilý člověk. Jeho neštěstím byla ta žalostná doba, v níž žil. Narodil se v saint-germainském předměstí a žít v době Krásné Heleny, to znamená hroznou pohromu pro lidský život. Možná že, kdyby se byl narodil jako prostý občan, fanaticky milující závodní dráhu, byl by vykonal mnohem více. Miloval prý dokonce literaturu. Ale to je

těžko zhodnotit, protože to, co on pokládal za literaturu, se skládá z knih, dnes již dávno zapomenutých.“

A pokud mne se týče, zdál-li se mi Saint-Loup poněkud vážný, on zase nechápal, jak to, že nejsem vážnější. Posuzuje každou věc jen podle množství inteligence v ní obsažené, nechápaje, jak některé věci, které on pokládal za hloupé, mohou okouzlovat mou obraznost, žasl, že já – já, o němž se domníval, že stojím tak nad ním – se o ně dovedu zajímat.

Hned v první dny si Saint-Loup dobyl mou babičku nejenom vytrvalou dobrotivostí, kterou se snažil nám oběma projevovat, ale také tou přirozeností, s níž to stejně jako vše ostatní dělal. A právě přirozenost – patrně proto, že ukazuje pod vším tím, co je v člověku umělého, přírodu – byla vlastností, jíž babička dávala přednost před všemi ostatními, a to jak v zahradách, v nichž, tak jako v naší combrayské zahradě, nemilovala záhonů příliš pravidelných, tak v kuchyni, kde nenáviděla těch „ozdobných“ jídel, v nichž lze stěží rozeznat potraviny, ze kterých byla připravena, anebo ve hře na piano, kterou nechtěla příliš úzkostlivou, příliš „ulízanou“, libujíc si dokonce v chybných, falešných notách Rubinsteinových. Tuto přirozenost si pochvalovala i v Saint-Loupových šatech, ladně elegantních a nemajících nic „gumového“, nic „prkenného“, přepjatě vyžehleného a škrobeného. Ještě více chválila tohoto bohatého mladíka pro onen nedbalý a zcela volný způsob, jímž žil v přepychu, aniž „zaváněl penězi“ a aniž se podle toho tvářil; týž půvab této přirozenosti viděla v neschopnosti, kterou si Saint-Loup uchoval a která obyčejně s dětstvím zaniká zároveň s jistými fyziologickými zvláštnostmi tohoto věku – neschopnost zabránit své tváři, aby neprozradila vzrušení. Něco, po čem na příklad toužil a s čím nepočítal, byť to byla jen nějaká prostá poklona, v něm rozpoutalo radost tak prudkou, tak palčivou, tak rozpínavou a tak výbušnou, že ji nemohl ovládnouti a utajiti; radostný úsměv se neodolatelně zmocňoval jeho tváře; příliš jemná plet' jeho tváře prosvítala prudkou červení a v jeho očích se zrcadlil zmatek a radost; a babička bývala nekonečně citlivá k takovým půvabným projevům upřímn-

nosti a nevinnosti, které ostatně u Saint-Loupa, aspoň v té době, kdy jsem se s ním seznámil, nebyly klamné. Ale poznal jsem jiného člověka, a takových je mnoho, u něhož fyziologická upřímnost takového chvilkového začervenání nikterak nevyklučovala obojetnost morální; často je jenom důkazem prudkosti, s níž povahy, schopné nejhanebnějších darebáctví, pociťují radost tak, že jsou jí odzbrojeni a přinuceny vyznati se z ní svému okolí. Ale nejvíce zbožňovala má babička Saint-Loupovu přirozenost v jeho způsobu, jímž se bez jakýchkoli oklik přiznával k sympatiím, jež jsem v něm vzbudil a k jejichž vyjádření užil takových slov, že ani ona sama by nenašla, jak říkala, slov přiléhavějších a opravdu přátelštějších a že i „Sévigné a Beausergentová by je jistě podepsaly“; neváhal žertovati o mých nedostatcích – jež objevil s jemností, která ji bavila – ale se stejnou něhou, jako by to dělala ona sama, vychvaluje naproti tomu mé dobré vlastnosti s žárem a s nenuceností, neznající výhrady a zdrženlivost, jejichž pomocí si mladíci jeho věku obyčejně, jak soudí, dodávají důležitosti. A v předvídání mého nejmenšího nepohodlí, v prostírání příkrývky na mé nohy, zchladilo-li se, aniž jsem si toho všiml, v tom, jak se mlčky rozhodoval zůstatí se mnou dlouho do noci, cítil-li, že jsem smuten nebo že nějak trpím, projevoval bdělou pozornost, kterou z hlediska mého zdraví, jemuž by trochu více otužilosti prospělo možná více, babička pokládala téměř za přílišnou, která však jakožto důkaz jeho lásky ke mně ji velice dojímalá.

Velmi brzy jsme se dohodli, že si budeme do smrti velikými přáteli, a on říkával „naše přátelství“ tak, jako by mluvil o něčem důležitém a rozkošném, co bylo nějak mimo nás a co zanedlouho – lásku ke své milence nechávaje stranou – nazýval nejkrásnější radostí svého života. Taková slova mne jaksi zarmucovala a býval jsem na rozpácích, jak na ně odpovědět, protože já sám jsem v jeho společnosti, v rozhovoru s ním – a stejně by tomu bylo patrně s každým jiným – nenalézal nic z té radosti, kterou jsem naopak dovedl pociťovat, kdykoli jsem byl sám, bez přítele. Byl-li jsem sám, cítilval jsem mnohdy, jak se z mého nitra vynořuje některý z oněch dojmů, které ve mně probouzely rozkošné blaho. Ale jakmile jsem byl v něčí společnosti,

jakmile jsem hovořil s některým přítelem, můj duch vykonal půlob-
rat a zamířil své myšlenky ne již ke mně, ale k mému společníkovi,
a myšlenky, sledující tento opačný směr, mi již nepůsobily žádné
radosti. Jednou jsem po rozchodu se Saint-Loupem uspořádal jaksi
pomocí slov ty rozházené minuty, jež jsem s ním strávil; řekl jsem
si, že mám dobrého přítele, že dobrý přítel je vzácná věc, a okou-
šel jsem, cítě se obklopen dobry nesnadno dosažitelnými, toho, co
bylo v pravém opaku k radosti, která mi byla přirozená, v opaku
k radosti, že jsem ze sebe samého vytáhl a vynesl na světlo něco, co
ve mně bylo v přítmí schováno. Strávil-li jsem dvě nebo tři hodiny
rozhovorem s Robertem de Saint-Loup a obdivoval-li se tomu, co
jsem mu řekl, cítil jsem jakési výčitky, jakousi lítost a rozmrzelost,
že jsem nezůstal sám a konečně naladěm k práci. Ale říkal jsem si, že
člověk není inteligentní jenom sám pro sebe, že i nejslavnější umělci
toužili po tom, aby je někdo ocenil, že nesmím pokládati za ztracené
hodiny, v nichž jsem vybudoval v duchu svého přítele jakousi vyšší
představu o sobě, snadno jsem se přesvědčil, že se z toho musím
radovat, a tím živěji jsem si přál, abych o takové štěstí nebyl nikdy
oloupen, dokud je plně neprocítím. Člověk se více než o zmizení
všech ostatních bojí o zmizení toho dobra, které zůstalo mimo nás,
protože naše srdce se ho nezmocnilo. Cítil jsem schopnost k prová-
dění přátelských ctností lépe než mnozí jiní (protože bych vždy dbal
dobra svých přátel před těmi zájmy osobními, na nichž ulpívají druzí
a jež u mne nic neplatily), ale ne k poznání radosti z pocitu, který,
místo aby rozdíl mezi duší mou a dušemi ostatních – rozdíl, které
existují mezi dušemi nás všech – rozšiřoval, by je rušil. Zato však má
myšlenka rozpoznávala v Saint-Loupovi bytost všeobecnější, než
byl jen on sám, „šlechtice“, který jako nějaký vnitřní duch pohyboval
jeho údy a řídil jeho pohyby a skutky; v takových chvílích, přes to že
jsem byl s ním, býval jsem sám, tak jako bych byl sám před nějakou
krajinou, jejíž soulad bych pochopil. Tehdy býval již jen předmětem
pozorování, který se mé snění snažilo prohloubit. Pociťoval jsem
prudkou, ale rozumovou, ne přátelskou radost z toho, že jsem v něm
nalézal stále tuto vnitřní, dávnověkou bytost, toho aristokrata, jímž

Robert právě nechtěl být. V té duševní i tělesné čilosti, která tak způsobňovala jeho laskavost, v lehkosti, s níž nabízel mé babičce svůj povoz a pomáhal jí vystoupiti do něho, v obratnosti, s níž seskakoval se sedadla a přehazoval mi přes ramena svůj plášť, bál-li se, že je mi chladno, jsem necítil jenom dědičnou pružnost slavných lovců, jimiž po několik pokolení bývali předkové tohoto mladíka, který toužil jenom po rozumové zdatnosti, a jejich pohrdání penězi, které uchovavši se v něm zároveň se zálibou, kterou měl k bohatství jen proto, aby mohl lépe častovati své přátele, ho ponoukalo, aby jim tak bezstarostně kladl svůj přepych k nohám; cítil jsem v tom všem zvláště onu jistotu nebo iluzi, s níž bývali ti velmoži přesvědčeni, že jsou „něco více než druzí“, takže nemohli Saint-Loupovi odkázati touhu, aby ukazoval, že znamená „právě tolik co druzí“, a ten strach zdáti se příliš úslužným, který mu byl vskutku opravdu neznám a který takovou ošklivostí a nemotorností zohavuje i nejupřímnější plebejskou laskavost a přátelskost. Někdy jsem si vyčítával, že mám, jako bych si prohlížel nějaké umělecké dílo, radost z takového pozorování svého přítele, to jest z pohledu na souhrn všech částí jeho bytosti, jakoby harmonicky řízenou jakousi ústřední myšlenkou, na níž závisely, již však on neznal a jež v důsledku toho nepřidávala nic k jeho vlastnostem, k té jeho osobní hodnotě rozumové a mravní, již si tak vážil.

A přes to byla tato myšlenka v jisté míře jejich podmínkou. Právě proto, že byl šlechtic, tato myšlenková činnost, tyto socialistické aspirace, které ho ponoukaly k vyhledávání společnosti mladých, ctižádostivých a chudě oděných studentů, měly u něho jakýsi opravdu čistý a nezištný ráz, jež u nich neměly. Pokládaje se za dědice nevzdělané a sobecké kasty usiloval upřímně o to, aby mu odpustili jeho aristokratický původ, který naopak působil na ně svůdně a pro který právě ho vyhledávali, předstírajíce při tom ovšem chladnost a dokonce drzost ve styku s ním. Byl tím přiveden k tomu, že se ucházel o přízeň lidí, od nichž by se podle názoru mých rodičů, věrných sociologii combrayské, měl s odporem odvracet. Jednoho dne, když jsme, Saint-Loup a já, seděli na písku, zaslechli jsme z plá-

těného stanu, stojícího za námi, nadávky na záplavu Židů, která se v Balbecu rozšířila jako nákaza.

„Člověk je potkává za každým rohem,“ říkal hlas. „Nejsem v zásadě nezvratným nepřitelem židovské národnosti, ale co je moc, to je moc. Člověk neslyší než stále: Apracháme, kham šel Jákhob? Je to jako někde v Abukiru.“

Člověk, hromující takto proti Židům, vyšel konečně ze stanu; zdvihli jsme oči k tomu antisemitovi. Byl to můj přítel Bloch. Saint-Loup mne ihned požádal, abych mu připomněl, že se setkali při gymnaziálních závodních zkouškách, při nichž Bloch dostal čestnou cenu, a potom v jakýchsi lidových univerzitních kurzech.

Jen tu a tam jsem se usmál nalézaje u Roberta stopy jezuitských nauk ve stísněnosti, kterou v něm probouzel strach z nepříjemného dojmu pokaždé, když se některý z jeho rozumových přátel dopustil nějakého společenského prohřešku nebo provedl něco směšného, čeho on, Saint-Loup, nikterak nedbal, ale o čem tušil, že onen jeho druh, kdyby to bylo upozorováno, by se za to styděl. A tak se na příklad zase jen Robert začervenal, jako by on sám se něčím provinil, tehdy, když Bloch, slíbiv mu, že ho navštíví v hotelu, dodal:

„Ježto je mi nesnesitelné čekat v tom falešně elegantním prostředí takových velikých karavanserailů a cigánská hudba by mne rozčilovala, řekněte „laiftboyovi“, aby je, až přijdu, přerušil a ihned mne u vás ohlásil.“

Mně osobně na tom mnoho nezáleželo, aby Bloch přišel do hotelu. Nebyl v Balbecu, bohužel, sám, nýbrž se svými sestrami, které zase tam měly mnohé příbuzné a přátele. A tato židovská kolonie byla spíše pitoreskní než příjemná. S Balbecem to bylo podobně jako s některými zeměmi, s Ruskem nebo s Rumunskem, o nichž nás zeměpisné příručky poučují, že židovské obyvatelstvo se v nich netěší téže přízni a nedovedlo se tam asimilovati tak jako na příklad v Paříži. Chodíce stále pospolu, nemísíce se s žádným jiným prvkem, Blochovy sestřenice a strýci nebo jejich mužští a ženští souvěrci, kdykoli šli do Casina, jedni na „ples“, jiní odbočující k herně, tvořili jednolitý průvod, úplně odlišný od lidí, kteří se za nimi ohlíželi

a každoročně je tam vidívali, aniž se s nimi někdy pozdravili, a to bez ohledu na to, byla-li to společnost Cambremerových, kroužek vrchního soudce anebo velicí i malí měšťané, nebo dokonce prostí pařížští kramáři, jejichž dcery, krásné, hrdé, posměvavé a francouzské jako remešské sochy by se nerady smísily s tou „bandou“ nevychovaných Židovek, dospívajících ve snaze o zachování zvyků „mořských lázní“ až k tomu, že stále vypadaly, jako by se vracely z lovu mořských ráčků nebo jako by tančily tango. Pokud se týče mužů, výraznost jejich typů připomínala přes oslnivost jejich smokingů a lakových střevíců ony, tak zvané „inteligentní“ hlavy malířů, kteří, když mají ilustrovat Evangelia nebo Tisíc a jednu noc, myslí na země, v nichž se popisované příběhy udály, a namalují sv. Petrovi nebo Ali-Babovi právě takovou tvář, jakou měl největší balbecký „nosáč“. Bloch mi představil své sestry, jimž zavíral ústa s krajní úsečností a jež se hlasitě smály nejnepatrnějším frázím svého bratra, který byl jejich bůžkem a předmětem jejich obdivu. Je tedy pravděpodobno, že v tom jejich prostředí bylo jistě jako v každém jiném, možná i více než v každém jiném, mnoho zábavy, dobrých vlastností a ctností. Ale k jejich poznání by bylo třeba vniknouti do něho. Toto prostředí se tedy nelíbilo, cítilo to, vidělo v tom projev antisemitismu, proti němuž se stavělo do jednotné a uzavřené fronty, jíž si ostatně nikdo nezamýšlel prorazit cestu.

A pokud se týče toho „laifboye“, to mne překvapilo tím méně, že Bloch několik dní předtím, když se mne zeptal, proč jsem přijel do Balbecu (zcela přirozeným se mu naopak zdálo, že on sám tam byl) a bylo-li to „v naději, že si tam udělám nějakou pěknou známost“, a když jsem mu odpověděl, že tato cesta je výsledkem jedné z mých tužeb, nejdávnějších, ale přece ne tak silných jako touha po cestě do Benátek, odpověděl mi:

„Ovšem, ovšem, abys tam mohl pít limonády s krásnými ženami, tváře se při tom, jako bys četl *Stones of Venaice* Lorda Johna Ruskina, nesrozumitelného mluvky a jednoho z největších pozemských žvanilů“. Bloch byl tedy zřejmě přesvědčen nejen o tom, že v Anglii jsou všichni mužští tvorové lordy, ale také o tom, že písmena **i** je tam

vždy vyslovována **ai**. Saint-Loup pokládal tuto chybu ve výslovnosti za tím bezvýznamnější, že v ní viděl zvláště prohrešek proti oněm, téměř společenským zásadám, jimiž můj nový přítel pohrdal, třebaže jich byl pln. Ale strach, že Bloch, až se jednou doví, že se říká Venice a že Ruskin nebyl lordem, si dodatečně řekne, že se zdál Robertovi směšný, způsobily, že Robert cítil jakousi vinu, jako by se byl dopustil nějakého hříchu proti shovívavosti, jíž překypoval, a jako by to začervenání, které jednou při seznání tohoto omylu zbarví patrně Blochovu tvář, cítil teď již předem na své vlastní tváři. Byl totiž pevně přesvědčen, že Bloch přisuzuje té chybě větší význam než on. To Bloch skutečně zanedlouho potom dokázal, přerušiv mne jednoho dne, když mne zaslechl vyslovovat „lift“, slovy:

„Ach! Říká se lift!“ A suše a pohrdavě dodal: „To nemá ostatně naprosto žádného významu.“

To je věta obdobná nějakému reflexu, stejná u všech lidí, trpících sebeláskou, v nejvážnějších životních okolnostech stejně jako v okolnostech nejbezvýznamnějších, prozrazující tudíž v obou těchto případech, jak důležitou se zdá věc, o níž se mluví, tomu, kdo ji prohlašuje za bezvýznamnou; věta mnohdy tragická, která ze všech první, a pak tak bolestně, uklouzne ze rtů každého hrdějšího člověka, jemuž byla právě odňata poslední naděje, k níž se upínal, tím, že mu byla odmítnuta nějaká služba: „Ach, dobře tedy, to nemá naprosto žádného významu, pomohu si jinak,“ při čemž touto jinou pomocí, k níž býti odkázán „nemá naprosto žádného významu“, bývá mnohdy sebevražda.

Pak mi Bloch řekl velmi milé věci. Chtěl ke mně býti jistě velmi milý. Přes to však se mne zeptal:

„Je to z touhy po povznesení se ke šlechtě – ostatně ke šlechtě velmi podřadné, ale tys zůstal stejně naivní – že se stýkáš se Saint-Loupem? Prožíváš patrně krásnou krizi snobismu. Řekni: jsi snob? Ano, pravda?“

Ne že by jeho touha po laskavosti ke mně se byla najednou změnila. Ale to, čemu se dosti nesprávně říkává „špatné vychování“, bylo jeho vadou, tudíž vadou, jíž nepozoroval, a tím spíše vadou, jíž po-

dle jeho úsudku nemohl býti nikdo urážen. Hojnost ctností, společných všem, není v lidstvu o nic podivuhodnější než mnohost mravních nedostatků, vlastních každému jednotlivci. „Nejrozšířenější věcí na světě“ není patrně „zdravý rozum“, ale dobrotivost. Člověk žasne, vida ji rozkvétati o samotě v nejvzdálenějších, nejztracenějších koutech tak jako v nějakém úvalu vlčí mák, podobný všem ostatním mákům na celém světě, třebaže jich nikdy nespátril a nezná nic než větřík, který někdy rozechvěje jeho samotářskou, červenou čepičku. I když tato dobrotivost, ochromena jsouc osobními zájmy, není uplatňována, přece existuje a pokaždé, když tomu žádná sobecká pohnutka nebrání, na příklad při četbě nějakého románu nebo novin, rozkvétá a obrací se i v srdci toho, kdo, jsa v životě vrahem, zůstává jakožto milovník fejetonových románů citlivý, k slabosti, k spravedlnosti a ke všemu, co je pronásledováno. Ale různotvárnost nedostatků není méně obdivuhodná než podobnost ctností. Každý má své chybičky v takové hojnosti, že jsme nuceni, chceme-li ho stále milovati, nepřihlížeti k nim a nedbati jich z ohledu na ostatní jeho ctnosti. I nejdokonalejší člověk má nějakou chybu, která nepřijemně zaráží nebo rozčiluje. Někdo je velmi inteligentní, dívá se na vše z povýšeného hlediska, nikdy o nikom neřekne zlého slova, ale zapomíná v kapse velmi důležité dopisy, přes to že on sám vás požádal, abyste mu je svěřili, a potom zmeškáte jeho vinou velmi významnou schůzku, aniž se vám omluvil, ba ještě se při tom usmívá, protože je hrd na to, že nikdy neví, kolik je hodin. Jiný je tak jemný, tak opatrný, tak ohleduplný, že vám nikdy neřekne o vás než to, co vás může těšit, ale cítíte při tom, že zamlčuje, že pochovává ve svém srdci, v němž hořknou, věci zcela jiné, a jeho radost z vaší společnosti je mu tak drahá, že by vás spíše k smrti unudil, než aby vás opustil. Třetí je upřímnější, ale přehání svou upřímnost tak, že mu záleží i na tom, abyste, když jste se mu omluvili, že jste ho nemohli navštívit, protože jste nějak churavěli, zděděli, že jste byli viděni, jak jdete do divadla a že jste vypadali docela dobře, anebo že nemohl využití plně nějaké přímluvy, kterou jste za něho někde učinili, kterou mu ostatně nabídli již jiní tři jeho

známí a za kterou je vám tedy jen nepatrně zavázán. V těchto dvou případech by se předcházející přítel tvářil, jako by nevěděl, že jste byli v divadle a že jiní lidé mu mohli prokázatí tutéž službu. Pokud se toho posledního přítele týče, ten potřebuje opakovati nebo prozraditi někomu to, co vám může býti nanejvýš nepříjemné, je nadšen svou upřímností a několikrát vám řekne: „Já jsem již takový“. Jiní vás dráždí svou přílišnou zvědavostí nebo svou nezvědavostí tak naprostou, že jim můžete vyprávět o nejnapínavějších událostech, aniž by věděli, oč vlastně jde, zatím co jiní zase váhají s odpovědí celé měsíce, týká-li se váš list vás, a ne jich, anebo, když vám předem oznámili, že vás přijdou o něco požádat a když vy se neodvažujete odejít z domu, obávající se, že byste se s nimi mohli minouti, nepřijdou a nechají vás čekat několik týdnů, protože nedostávše od vás odpovědi, již jejich list nijak nevyžadoval, mysleli, že se zlobíte. Někteří, řídíce se vždy touhou svou, a ne vaší, jsou-li veselí a touží-li po vaší společnosti, byť jste měli jakkoli neodkladnou práci, vám vypravují, nepouštějíce vás vůbec ke slovu, ale naopak, jsou-li unaveni dlouhou chvílí nebo nějakou špatnou náladou, nepromluví přes všechno vaše úsilí přiměti je k řeči ani slova, stavějíce proti vašemu snažení unylou tupost a nedají si ani tolik práce, aby aspoň jednolabičně odpovídali na vaše otázky, tváříce se, jako by vás neslyšeli. Každý náš přítel má své chyby v takové míře, že, chceme-li ho stále milovati, jsme nuceni snažiti se, abychom se nad nimi utěšili – tím, že myslíme na jeho nadání, na jeho dobrotivost, na jeho laskavost – anebo spíše nepřihlížeti k nim a zamhouřiti nad nimi obě oči. Naše shovívavá umíněnost neviděti chyby svého přítele je bohužel překonávána umíněností, s níž on ji vlivem zaslepenosti své nebo těch, jimž ji přisuzuje, stále a stále ukazuje. Neboť on sám ji nevidí anebo je přesvědčen, že ji není vidět. Ježto nebezpečí znelíbení se plyne zvláště z nesnadného uhádnutí toho, co se děje nebo neděje nepozorováno, člověk by z opatrnosti neměl aspoň mluvívat o sobě, protože to je námět, při němž je jisto, že náhled jiných se nikdy neshoduje s náhledem naším. Zažije-li člověk při objevení pravého života druhých, vesmíru skutečného pod vesmírem zdánlivým, stej-

né překvapení, jako když vejde do domu, napohled nijak nezajímavého, ale uvnitř plného pokladů, zlodějského náčiní a mrtvol, neméně bývá překvapen, když místo obrazu, který si o sobě vytvořil podle toho, co mu o něm říkali druzí, se z řečí, které o něm mluví v jeho nepřítomnosti, doví, jaký naprosto odlišný obraz o něm a o jeho životě nosili v sobě. A tak pokaždé když jsme mluvili o sobě, můžeme býti jisti, že naše nevinná a rozumná slova, jimž všichni naslouchali se zdánlivou zdvořilostí a s pokryteckým souhlasem, byla podnětem k nejrozhročenějšímu nebo k nejedovatější posměšným, jistě však nejnepříznivějším dodatečným komentářům. Nejmenším nebezpečím, jehož se tím odvažujeme, je, že podráždíme rozporem mezi naší představou o nás samých a našimi slovy, rozporem, který zesměšňuje obyčejně řeči lidí o sobě samých stejně jako ta popěvování falešných milovníků hudby, kteří cítí jakousi potřebu zatrylkovati nápěv, který se jim líbí, nahrazující nedostatečnost svého neartikulovaného pobrukování důraznou mimikou a výrazem obdivu, jehož to, co nám předzpěvují, nijak neopravňuje. A k tomuto zlovyku mluvit o sobě a o svých chybách je nutno připojiti jakožto jeho neodlučnou část zlovyk druhý: vytýkati totiž druhým právě podobné chyby, jako máme sami. A právě o takových chybách se stále mluvívá, jako by to byl jakýsi způsob nepřímé, zastřené řeči o sobě samém, spojující s radostí rozhřešení radost vyznání. Zdá se ostatně, že naše pozornost, upoutávaná stále tím, co nás charakterizuje, to snadněji než cokoli jiného pozoruje také u jiných. Krátkozraký říká o druhém: „Ale vždyť ten nemůže ani oči otevřít“; souchotinář pochybuje o zdraví i nejpevnějších plic; špinavec mluví jen o lázních, jež druzí zanedbávají; člověk nepříjemně páchnoucí míní o druhých, že smrdí; oklamáný manžel vidí všude oklamávané manžely; lehká žena lehké ženy; snob snoby. A pak, každá vada vyžaduje a rozvíjí stejně jako každé zaměstnání zvláštní znalosti svého oboru, jež projevovat není nepříjemné. Přestrojený detektiv snadno vypátrá přestrojené lupiče, krejčí, pozvaný do společnosti, s vámi ještě ani nepromluvil a již ocenil látku vašeho obleku a jeho prsty ho svědčí touhou ohmatati její kvalitu, a požá-

dáte-li po chvíli rozhovoru nějakého zubního lékaře, jaký úsudek si o vás opravdu utvořil, řekne vám, kolik máte špatných zubů. Nic se mu nezdá důležitějším a vám zase, kteří jste si všimli jeho zubů, nic se nezdá směšnějším. A když tak mluvíme o sobě, nemyslíme si jenom, že druzí jsou slepí, ale jednáme tak, jako by opravdu slepí byli. Každý z nás má svého zvláštního Boha, který mu zakrývá nebo mu slibuje nepostřehnutelnost jeho vady, stejně jako zavírá oči a zacpává nos lidem, kteří si neumývají proužek mastné špíny za ušima a potní zápach v podpaždí, a přesvědčuje je, že mohou s tím i s oním jít beztréstně do společnosti, která si ničeho nevšimne. A ti, kteří nosí nebo darují nepravé perly, si představují, že je každý bude pokládati za pravé. Bloch byl špatně vychován, byl neuropat, snob, a jakožto člen málo vážené rodiny těžce jako na dně mořském na sobě nesl tlak nesčetných vrstev, jimiž ho tížili nejen křesťané na povrchu, ale také několik židovských kast, vyšších než kasta jeho a zahrnujících pohrdáním vždy i kastu, stojící bezprostředně pod nimi. Bloch by potřeboval několik tisíc let, kdyby chtěl proniknouti až na čerstvý vzduch tím, že by od jedné židovské rodiny ke druhé stoupal k hladině. Lépe bylo snažit se o průlom východu některou jinou stranou.

Když se mnou Bloch mluvil o té krizi snobismu, kterou jsem podle jeho mínění prožíval, a žádal mne, abych se mu přiznal, že jsem snob, mohl jsem mu odpovědět: „Kdybych byl snob, nestýkal bych se s tebou.“ Řekl jsem mu jen, že je málo přívětivý. A tu se chtěl omlouvat, ale způsobem, jehož užívají právě lidé špatně vychovaní, kteří jsou velmi rádi, že mají příležitost vrátiti se ke svým slovům a ještě je zhoršiti.

„Odpusť,“ říkával mi teď, pokaždé když mne potkal, „pozlobil jsem tě, zarmoutil jsem tě, byl jsem škodolibý. A přece – člověk vůbec a přítel zvláště je zvíře tak podivné – nedovedeš si představit, jak něžně tě mám rád, já, který tě tak krutě škádlím. Má něžnost, když na tebe myslím, mne často až rozpláče.“ A při tom zavzlykl.

Více než jeho neslušné způsoby mne u Blocha překvapovalo to, jak nestejněměrná je hodnota jeho řečí. Tento, tak přísně posuzující

mladík, který o spisovatelích, nejvíce oblíbených, říkal: „To je žvanivý idiot, to je naprostý blbec,“ vyprávěl někdy s velikou veselostí anekdoty, v nichž nic veselého nebylo, a mluvil jako o „někom opravdu zajímavém“ o člověku docela všedním. Toto dvojí měřítko při posuzování duchaplnosti, hodnoty a významu lidských tvorů mne překvapovalo až do toho dne, kdy jsem poznal starého pana Blocha.

Nemyslel jsem, že nám bude někdy dopřáno poznati ho, neboť mladý Bloch pomlouval mne Saint-Loupovi a Saint-Loupa mně. Robertovi řekl zvláště to, že jsem (stále) hrozný snob.

„Ano, ano, je nadšen tím, že zná pana LLLLegrandina,“ řekl. Tento způsob zvýrazňování jednotlivých slov byl u Blocha projevem ironie a zároveň literární duchaplnosti.

Saint-Loup, který to jméno Legrandin nikdy neslyšel, se divil:

„Ale kdo je to?“

„Ach, to je někdo *velmi, velmi slušný*,“ odpověděl Bloch, směje se a tiskna zimomřivě ruce do kapes svého kabátu, protože byl přesvědčen, že v té chvíli má jasnou představu o pitoreskním vzhledu neobyčejného venkovského šlechtice, vedle něhož takoví šlechtici Barbeye d'Aurevillyho neznamenaají nic. Nad tím, že nedovede pana Legrandina popsat, se utěšoval tím, že ho obdařil několika L a pochutnával si na jeho jméně jako na nakyslém víně. Ale tato jeho subjektivní potěšení zůstávala druhým neznáma. Mluvil-li o mně špatně se Saint-Loupem, nemluvil na druhé straně méně špatně se mnou o Saint-Loupovi. A o všech jeho pomluvách jsme se dověděli podrobně hned příštího dne, ne že bychom si je byli řekli, což by se nám zdálo velmi neomluvitelné, co však Blochovi se zřejmě zdálo tak přirozené a téměř tak nevyhnutelné, že ve svém nepokoji a jsa přesvědčen, že tomu či onomu z nás řekne jen to, co se stejně doví, raději tomu předcházet a vzav Saint-Loupa stranou, přiznal se mu, že o něm mluvil špatně úmyslně, aby mu to bylo doneseno, přisahal mu při „Diovi, synu Kronovu a strážci nad přísahami“, že ho má rád, že by za něho i život obětoval, a při tom osušil slzu. Téhož dne se vynasnažil mluvit se mnou mezi čtyřma očima, vyzpovídal se mi, prohlásil, že jednal v mém zájmu, protože je přesvědčen, že

jistý druh společenských styků je pro mne neblahý a „nehodí se pro mne“. Potom, chytiv mne za ruku s rozcitlivělostí opilce, třebaže jeho opojení bylo čistě nervové, řekl:

„Věř mi, a ať mne černá Ker ihned schvátí a pošle za brány podsvětí, v němž kraluje Hádes, nenávidící lidi, jestliže jsem včera při vzpomínkách na tebe, na Combray, na mé nekonečné přátelství k tobě, na některá odpoledne ve škole, na něž ty se již ani nepamatuješ, neproplakal celou noc. Ano, celou noc, přísahám ti to, a žel, vím to, protože znám lidské duše, ty mi to neuvěříš.“

Nevěřil jsem opravdu a těm slovům, při nichž jsem cítil, jak jsou právě vymyšlena během řeči, ani ta přísaha „při černé Keře“ nedodávala závažnosti, protože helénský kult byl u Blocha čistě literární. Ostatně pokaždé, když se začínal rozněžňovat a chtěl, aby se někdo rozněžnil nad něčím nepravdivým, říkával: „Přísahám ti to,“ a to ještě spíše z jakési hysterické rozkoše ze lži než ze snahy, aby vzbudil dojem, že mluví pravdu. Nevěřil jsem tomu, co mi říkal, ale nezazlíval jsem mu to, protože jsem od matky a od babičky zdědil neschopnost záští i k lidem, provinivším se mnohem hůře, a zvyk nikoho nikdy neodsuzovat.

Bloch nebyl ostatně hoch naprosto zlý; dovedl býti velmi přívětivý. A od té doby, kdy combrayská rasa, rasa, z níž se rodili tvorové tak dokonalí jako má babička a matka, téměř, jak se zdá, vyhynula, ježto nemohu již volit než mezi poctivci hrubými, bezcitnými a upřímnými, u nichž již prostý zvuk jejich hlasu ihned ukazuje, že se o váš život vůbec nestarají, a jiným druhem lidí, kteří, dokud jsou s vámi, vás chápou, lichotí vám a rozněžňují se až k slzám, vynahradí si to po několika hodinách tím, že se vám krutě vysmějí, ale zase se k vám vrátí, stále stejně vnímaví, stejně přívětiví a stejně vlídní, myslím, že je mi milejší, ne-li mravní hodnota, tedy aspoň společnost tohoto druhého typu lidí.

„Nedovedeš si představit, jak trpím, když na tebe myslím,“ pokračoval Bloch. „Je to vlastně dosti židovský rys u mne,“ dodal ironicky a zužuje zřítelnici, jako by měl odměřiti pro drobnohled nekonečně malou částici „židovské krve“ a jak by to mohl říci, ale jak by to

neřekl, nějaký francouzský velmož, který by mezi svými vesměs křesťanskými předky přece měl Samuela Bernarda nebo dokonce ještě dále nazpět Pannu Marii, za jejíž potomky se prý pokládají Lévyové:

„Dosti rád,“ dodal, „vyhledávám takto ve svých citech podíl, ostatně velmi nepatrný, který možná plyne z mého židovského původu.“

Tuto větu řekl proto, že se mu zdálo duchaplné a zároveň statečné říci o své rase pravdu, pravdu, kterou při téže příležitosti se vždy vynasnažil co nejvíce zúžit tak jako lakomci, kteří se rozhodnou, že svůj dluh zapraví, ale mají odvahu jen k vyplacení polovice dlužné částky. Tento druh podvodných lstí, spočívající v odvaze říci pravdu, ale s přimíšením značného dílu lží, které ji zfalšují, je rozšířenější, než se zdá, a také lidem, kteří se k němu obvykle neuchylují, dávají různé životní krize, zvláště takové, při nichž jde o nějaký milostný poměr, příležitost k jeho uplatnění.

Všechny tyto důvěrné Blochovy výpady, s nimiž se proti mně svěřoval Saint-Loupovi a naopak, byly zakončeny pozváním k večeři. Nevím zcela jistě, nepokusil-li se napřed míti Saint-Loupa samotného. Pravděpodobný takový pokus je, ale nebyl patrně korunován úspěchem, neboť jednoho dne řekl Bloch mně i Saint-Loupovi:

„Drahý mistře a vy, rytíři, milovaný Areem, pane de Saint-Loup-en-Bray, krotiteli koní, ježto jsem se s vámi setkal na pobřeží Amfiritině, zvučícím šumnými proudy, u stanů reků, jezdcích na hbitých lodích, přijdete laskavě povečeřet některého dne v týdnu k mému slavnému otci se srdcem bezúhonným?“

Zval nás proto, že se chtěl lépe seznámit se Saint-Loupem, který mu, jak doufal, mohl pomoci k vniknutí do aristokratických kruhů. Kdybych takové přání vyslovil já, zdálo by se Blochovi projevem nejošklivějšího snobismu, úplně se shodujícím s jeho míněním o celé jedné stránce mé povahy, kterou nepokládal, aspoň až dosud, za hlavní; ale totéž přání, vyslovené jím, se mu zdálo projevem krásné zvědavosti jeho rozumu, toužícího po jistých sociálních obměnách prostředí, v nichž mohl najíti možná leccos literárně užitečného. Starý pan Bloch, když mu jeho syn řekl, že si přivede k večeři jed-

noho svého přítele, jehož titul a jméno odslabikoval tónem sarkastického uspokojení: „Markýz de Saint-Loup-en-Bray,“ byl velmi vzrušen. „Markýz de Saint-Loup-en-Bray! Ach, k ďasu!“ zvolal, uživ tohoto zaklení, které u něho bylo nejsilnějším projevem společenské uctivosti. A vrhl na svého syna, schopného opatřit si takové známosti, obdivu plný pohled, který znamenal: „Je opravdu úžasný. Je toto zázračné dítě můj syn?“ a který způsobil mému druhu stejnou radost, jako kdyby jeho měsíční příjem byl zvýšen o padesát franků. Neboť Bloch se doma necítil volně a věděl, že jeho otec ho pokládá za zbloudilce, protože se obdivoval Lecontovi de Lisle, Herediovovi a jiným takovým „bohémům“. Ale známost se Saint-Loupem, jehož otec býval předsedou Suezského průplavu! (ach, k ďasu!) to byl „nesporný“ úspěch. A hned tím více všichni litovali, že nechali v Paříži ze strachu, aby jej nepoškodili, stereoskop. Jenom starý pan Bloch ho dovedl používat nebo snad lépe měl právo k tomu. Užíval ho ostatně jen zřídka, úmyslně, v ty dny, kdy dával slavnostní večere a měl rozmnožený počet mužského služebnictva, takže účastníci těchto stereoskopických večírků mívali dojem, že se jim dostává zvláštní, privilegované pocty, a hostitel, který je pořádá, se těšil účtě podobné účtě, kterou vzbuzuje nadání a která by nemohla býti větší, kdyby byl obrázky zhotovil sám pan Bloch a kdyby přístroj byl jeho vynález.

„Vy jste včera nebyl pozván k Salomonovi?“ říkalo se v rodině.

„Ne, nebyl jsem z vyvolených. Co tam bylo?“

„Veliká atrakce, stereoskop, všechno možné.“

„Ach, byl-li tam stereoskop, lituji, neboť Salomon je prý úžasný, když jej ukazuje.“

„Co chceš,“ řekl pan Bloch synovi, „člověk mu nesmí ukázat všechno najednou, tak mu aspoň ještě něco zůstane, nač se může těšit.“ Ve své otcovské lásce, a aby dojal svého syna, myslel sice na to, aby si dal stereoskop poslat; ale nedostávalo se „hmotného času“ nebo lépe myslelo se, že by se ho nedostávalo; museli jsme totiž večeri odřící, protože Saint-Loup byl nucen sedávat doma a čekat na strýce, který měl na osmačtyřicet hodin přijet k paní de Villeparisis. Tento

strýc, velmi horlivě pěstující tělesné cviky, zvláště dlouhé pochody, měl cestu ze zámku, v němž trávil léto, uraziti většinou pěšky, takže doba jeho příchodu do Balbecu byla dosti nejistá. A Saint-Loup, neodvažuje se vzdalovat se příliš, mne dokonce pověřil, abych mu zanesl do Incauillu, kde byl telegrafní úřad, depeši, kterou denně posílával své milence. Očekávaný strýc se jmenoval Palamède, kteréžto jméno zdědil po svých předcích, sicilských knížatech. A když jsem se později v různých historických dílech dočetl, že ten či onen italský velmož nebo to či ono církevní kníže měli stejné jméno, krásný renesanční pamětní peníz – jiní říkali pravé dědictví antických dob – uchovávaný v rodě a přecházející z potomka na potomka od vatikánského kabinetu až ke strýci mého přítele, pocítoval jsem radost vyhrazenou lidem, kteří nemohouce si pro nedostatek peněz zřídit sbírku pamětních mincí nebo obrazárnu sbírají stará jména (jména místní, dokumentární a pitoreskní jako staré pohlednice, rytířská hledí, vývěsní štíty nebo popisy dávných obyčejů, jména křestní, v nichž dodnes zní a je v krásných koncovkách slyšitelná zkaženost mluvy, lidová, drsná přízvucnost a chybná výslovnost, které způsobily trvalá zkomolení přejatých slov, stavší se později neporušitelnými mluvnickými zákony) a pomocí těchto sbírek starých příjemně znějících slov pořádají sami sobě koncerty tak jako lidé, kteří si opatřují staré violy a kytary a hrají na tyto staromódní nástroje zapomenuté nápěvy. Saint-Loup mi řekl, že i v nejuzavřenější aristokratické společnosti vynikal jeho strýc Palamède svou zvláštní nedostupností, pohrdavostí a upjatostí svého šlechtictví, tvoře se ženou svého bratra a s několika jinými vybranými osobami to, čemu se říkalo kroužek Ohniváků. A i tam se všichni báli jeho přepjaté hrdosti tak, že se dříve několikrát stalo, že i lidé z nejlepší společnosti, kteří se s ním chtěli seznámiti a požádali jeho vlastního bratra, aby je představil, byli odmítnuti.

„Ne, nežádejte ode mne, abych vás představil svému bratru Palamèdovi. Ani kdyby o to usilovala má žena s námi všemi dohromady, nic bychom nepořídili. Anebo ovšem byste byl v nebezpečí, že k vám nebude dosti přívětivý, a to bych nechtěl.“

V Jockey-Clubu označil s několika přáteli dvě stě členů, které si nikdy nedá představit. A u hraběte Pařížského byl pro svou eleganci a hrdost znám přezdívkou „Princ“.

Saint-Loup mi vyprávěl o dávno uplynulé mladosti svého strýce. Denně si vodíval ženy do mládeneckého bytu, který měl společně se dvěma svými přáteli, stejně krásnými jako on sám, takže jim říkávali „tři Grácie“.

„Jednoho dne jeden z mužů, dnes z nejznámějších v saintgermainské čtvrti, jak by řekl Balzac, ale projevující v prvních, dosti nepříjemných dobách prapodivné záliby, požádal mého strýce o dovolení, aby směl přijít do toho jejich mládeneckého bytu. Ale sotvaže tam přišel, nezačal vyznávati lásku ženám, nýbrž mému strýci Palamědovi. Strýc se tvářil, jako by mu nerozuměl, odvedl pod jakousi záminkou své dva přátele, kteří se pak vrátili, viníka chytili, vysvlékli, zbili až do krve, a kopanci ho vyhodili ven do desetistupňového mrazu, v němž byl pak nalezen polomrtev, takže policie nařídila vyšetřování, od něhož ji ten nešťastník jen s největší námahou odvrátil. Dnes by se strýc nedal již strhnouti k trestu tak krutému a nedovedeš si ani představit, kolik mužů z lidových vrstev si oblíbil – on, tak upjatý k lidem z nejlepší společnosti – a všemožně jim pomáhá, nedbaje toho, že v odplatu za to se mu dostane mnohdy jen nevděku. Dnes je to sluha, který ho obsluhoval někde v hotelu a kterého umístí v Paříži, jindy nějaký venkovan, jehož dá vyučit řemeslu. Je to dokonce naproti jeho stránce společenské dosti pěkný rys jeho povahy.“

Saint-Loup byl vskutku z toho druhu mladíků z lepší společnosti, stojících na výšinách, na nichž bylo možno vytvořiti takové výrazy: „Dosti pěkné, dosti pěknou jeho stránkou dokonce je,“ konverzační perličky dosti vzácné, utvářející v duchu velmi rychle zvláštní způsob pojmání světa, způsob, při němž sebe člověk nepokládá za nic a naopak „lid“ za vše, zkrátka pravý opak pýchy plebejské. Bylo zřejmo, že není možno představit si, jak ve svém mládí „udával tón“ a dával zákony celé společnosti. Sám dělával vždy jen to, co se mu zdálo nejpríjemnější a nejpohodlnější, co však ihned bývalo

napodobováno všemi snoby. Měl-li v divadle žízeň a dal-li si do své lóže přinést nějaký nápoj, salonky, které bývají za každou lóží, byly příštího týdne zásobeny různými občerstveními. Jednoho deštivého léta, když trpěl trochu revmatismem, si dal ušít svrchník z měkké, teplé vlněné látky, jíž se užívá jen k výrobě cestovních příkrývek a na níž nechal i její modré a oranžové pruhování. Veliké krejčovské závody byly ihned zahrnuty objednávkami svrchníků z huňaté modré látky. Zachtělo-li se mu z nějakého důvodu setřítí slavnostní ráz večere v některém zámku, v němž se na den zastavil, a nepřivezl-li s sebou, chtěje to dáti nějak najevo, společenského úboru a přišel-li ke stolu jen v odpoledním šatě, stalo se módou večereti na venkově v odpoledním šatě. Použil-li při požívání nějakého zákusku místo své lžičky vidličku nebo nějaký příbor, který si sám vymyslel a objednal u některého zlatníka, anebo použil-li dokonce jen prsty, nebylo již dovoleno jísti takový zákusek jinak. Zatoužil uslyšeti zase některá Beethovenova kvarteta (neboť při všech těch svých pošetilých myšlenkách byl dalek toho, aby byl hloupý; je naopak velmi nadaný muž) a pozval si umělce, aby mu a několika jeho přátelům každého týdne jednou hráli. Tak se toho roku staly velikou elegancí domácí hudební večírky s nepatrným počtem posluchačů.

„Myslím ostatně, že se v životě nenudí. Při své kráse měl jistě tolik žen! Nemohl bych vám ostatně říci které, protože je velmi diskrétní. Ale vím, že velmi oklamával mou ubohou tetu. Ale to nevadilo, aby k ní nebyl milý, aby ho nezbožňovala a aby ji několik let nebyl oplakával. Ještě teď, kdykoli je v Paříži, chodívá téměř denně na hřbitov.“

Druhého dne potom, kdy mi Robert, očekávaje, ostatně nadarmo, svého strýce, takto o něm vyprávěl, když jsem se samotén vracel kolem Casina k hotelu, měl jsem dojem, že se na mne kdosi znedaleka dívá. Otočil jsem hlavu a spatřil jsem asi čtyřicetiletého, velmi vysokého a dosti zavalitého muže s černým knírem, který poklepával při tom nervózně kalhoty svou hůlčičkou, upíral na mne oči, rozšířené pozorností. Chvillemi se v nich všemi směry míhaly pohledy neobyčejně vzrušené, jak je na člověka, jehož neznají, vrhávají lidé, jimž z nějakého důvodu vnuká myšlenky, které by u jiných lidí

nevznikly – na příklad blázni nebo vyzvědači. Vrhł na mne nejpro-
nikavější pohled, zároveň smělý, opatrný, rychlý a hluboký, tak jako
poslední ránu, vystřelenou těsně před okamžikem ústupu, a když se
rozhlédl kolem sebe, zatvářiv se najednou zcela nevšímavě a hrdě
prudkým otočením celého těla se obrátil k divadelnímu plakátu,
do jehož četby se zahloubal pobručuje si jakýsi nářev a upravuje si
načechranou růži, zastrčenou v kabátě. Vytáhl z kapsy zápisník, do
něhož jako by si poznamenával název ohlašovaného představení,
vytáhl dvakrát nebo třikrát hodinky, stáhl si na oči černý, slaměný
klobouček s plochou střechou, jehož okraj prodloužil dlaní, zastí-
ňuje si oči, jako by se díval, nepřichází-li někdo, učinil nespokojený
pohyb, jímž člověk obyčejně naznačuje, že má toho čekání již dost,
jehož však nikdy nedělá, čeká-li někoho opravdu, potom posunuv
si klobouk dozadu a odkryv tím krátce přistřižené vlasy, ponechá-
vající přes to po obou stranách dosti dlouhé nakadešené chomá-
čky, oddychl si zhluboka jako člověk, jemuž není sice příliš horko,
který však chce naznačiti, že je mu příliš horko. Napadlo mne, že je
to možná nějaký hotelový zloděj, který všimnuv si mne a babičky
již některého minulého dne a připravuje něco neřvaného právě
zpozoroval, že jsem ho přistihl, jak si mne bedlivě prohlíží; možná
že, chtěje mne zmásti, se jenom snažil vyjádřiti svým změněným
chováním nevšímavost a roztržitost, ale dělal to tak nápadně, že
jeho cílem se zdálo jak rozptýlení mých podezření tak pomsta té
pokořující myšlenky, již jsem ho nevědomky urazil, jako by mi chtěl
ukázat ne tak, že mne neviděl, jako spíše to, že jsem bytost příliš
bezvýznamná, abych jeho pozornost upoutal. Vypjal vzdorně prsa,
seřel rty, pozdvihl si knír a do svého pohledu vložil cosi nevšímavé-
ho, tvrdého, téměř urážlivého, takže zvláštnost jeho výrazu ve mně
budila představu hned zloděje, hned zase blázna. A přece byl oble-
čen mnohem pečlivěji, vážněji a při tom prostěji než všichni ostatní
balbeční hosté a jeho oblek byl útěchou mému krátkému, tmavému
kabátci, tak často pokořovanému oslnivou a banální bělostí jejich
lázeňských šatů. Ale zatím mi babička přišla naproti, prošli jsme
se spolu a asi za hodinu potom jsem na ni čekal před hotelem, do

něhož na okamžik vešla, když jsem vtom spatřil paní de Villeparisis s Robertem de Saint-Loup a s oním neznámým, který si mne tak upřeně prohlížel před Casinem. Rychlostí blesku mnou jeho pohled pronikl stejně jako ve chvíli, kdy jsem ho poprvé spatřil, a zase se vrátil, jako by mne ani nebyl viděl, a zastavil se poněkud níže, před jeho očima, otupený jako bezvýrazný pohled tvářící se, jako by nic vnějšího neviděl a nebyl schopen říci něco nitru, pohled, který vyjadřuje jenom uspokojení, že cítí kolem sebe brvy, jež rozevívá nad svou blaženě bezmyšlenkovitou zaobleností, pohled oddaně pokorný, jímž se dívávají mnozí pokrytci, pohled přiblblý, jak bývá u některých hlupáků. Viděl jsem, že se převlékl do jiných šatů, ještě prostších; pravá elegance je totiž patrně méně vzdálena od prostoty než elegance nepravá; ale bylo při tom ještě něco: člověk z poněkud větší blízkosti cítil, že nebylo-li na těch šatech téměř vůbec barev, nebylo to tím, že člověk, který jimi pohrdl, byl k barvě nevšímavý, ale spíše tím, že si ji z nějakého důvodu zapověděl. A střízlivost, která byla v jeho obleku zřejmá, se zdála střízlivostí vyplývající spíše z poslušnosti k jistému pravidlu než z nedostatku zálib. Tmavozeleňá nit v kalhotové látce se souladně družila k pruhození ponožek s vybraností, která prozrazovala jemnost vkusu, všude jinde velmi vypěstěného, jemuž byl učiněn shovívavě tento jediný ústupek, zatím co rudá skvrna na kravatě byla sotva postřehnutelná tak jako nějaká myšlenka, jíž se neodvažujeme vysloviti.

„Jak se vám daří? Představuji vám svého synovce, barona de Guermantes,“ řekla mi paní de Villeparisis, zatím co neznámý, ani na mne nepohlédnuv, zabručev nesrozumitelné „Těší mne“, po němž vysypal několik: „Hm, hm, hm!“, jimiž chtěl své laskavosti dodati jakési nucenosti, a zavřev malíček, ukazováček a palec podal mi ve švédské rukavici prostřední prst a prstenník, nemající žádných prstenů; stiskl jsem mu je, zatím co on, vůbec se na mne nepodívav, se obrátil k paní de Villeparisis.

„Bože můj, já jsem bezhlavá,“ řekla markýza, „nazývám tě baronem de Guermantes. Představuji vám barona de Charlus. Ostatně není to tak veliký omyl,“ dodala, „jsi přece také Guermantes.“

Zatím přišla babička a šli jsme pak všichni společně. Saint-Loupův strýc mne nepoctil nejen ani jediným slovem, ale ani pohledem. Prohlížel-li si neznámé lidi (a během té naší krátké procházky vrhl dvakrát nebo třikrát svůj pohled, strašný a hluboký jako sonda, na bezvýznamné a zcela prosté muže) nikdy, soudil-li jsem podle sebe, se zato nepodíval na osoby, jež znal – tak jako policista, pověřený nějakým tajným úkolem, ale ponechávající své přátele mimo okruh svých povinných pozorování. Nechav je, babičku, paní de Villeparisis a jeho, hovořit spolu, zdržel jsem Saint-Loupa poněkud vzadu:

„Slyšte, nemýlím-li se, paní de Villeparisis řekla o vašem strýci, že je z rodu Guermantes.“

„Zajisté, je to Palamède de Guermantes.“

„Z rodu týchž Guermantů, kteří mají zámek nedaleko Combray a kteří odvozují svůj původ od Jenoféfy z Brabantu?“

„Ovšem! Můj strýc, který je tak heraldický, že více není možno, by vám odpověděl, že naším válečným heslem, jímž se později stalo *Vpřed*, bývalo napřed *Combrayští*,“ řekl směje se při tom, aby se nezdálo, že se chlubí touto výsadou válečného hesla, která bývala právem jenom rodů téměř suverenních, slavných vůdců vojsk. „Dnešním majitelem zámku je jeho bratr.“

Tak se stala příbuznou, a to dosti blízkou, rodu Guermantes tato paní de Villeparisis, zůstávající pro mne dlouho dámou, která mi darovala, když jsem byl malý, krabici čokolády v zobáku kachny, vzdálená tehdy od guermanteské „strany“ tak, jako by stála na „straně“ méségliseské, méně skvělá a stavěná mnou níže než combrayský hodinář a podlehnuvší najednou jednomu z těch fantastických vzestupů, obdobných neméně neočekávaným znehodnocením, jímž mnohdy podlehnou jiné naše věci a které – jak ony vzestupy hodnoty, tak tyto poklesy – uvádějí do našeho jinošství a do těch částí našeho života, v nichž něco z našeho jinošství ještě setrvává, proměny stejně četné jako Ovidiovy Metamorfózy.

„Nejsou v tom zámku busty všech bývalých pánů de Guermantes?“

„Ano, a je to krásný pohled,“ řekl ironicky Saint-Loup. „Mezi námi řečeno, mně se to vše zdá poněkud směšné. Ale je tam, v Guer-

mantes, něco, co je trochu zajímavější. Úchvatný portrét mé tety od Carrièra! Je to krásné jako od Whistlera nebo od Velasqueza," dodal Saint-Loup, který ve své mladické horlivosti nedbával vždy dosti přesně stupnice velikostí. „Jsou tam také dojemné obrazy Gustava Moreaua. Teta je neteř vaší přítelkyně, paní de Villeparisis; byla jí vychována a vdala se za svého bratrance, dnešního vévodu de Guermantes, který byl také synovcem mé tety Villeparisis.“

„A co je tedy váš strýc?“

„Má titul barona de Charlus. Když můj prastrýc zemřel, měl strýc Palamède převzít titul knížete des Laumes, který byl titulem jeho bratra před tím, než se stal vévodou de Guermantes, neboť v té rodině mění jména jako košili. Strýc má o tom všem své zvláštní představy. A ježto soudí, že takových různých italských vévodů, španělských výsostí atd. je poněkud příliš mnoho, a třebaže by si mohl vybrat ze čtyř nebo z pěti knížecích titulů, ponechal si titul barona de Charlus na důkaz protestu a s jakousi zřejmou prostomyslností, v níž je mnoho hrdosti. Dnes, řekl, je knížetem kdekdo, a je přece nutno mít něco, co vás odlišuje; knížecí titul si vezmu, až budu chtít cestovati inkognito. Podle jeho názoru není staršího titulu nad titul barona de Charlus; aby vám dokázal, že je to titul starší než titul Montmorancyů, kteří se neprávem nazývali prvními francouzskými barony, protože ve skutečnosti byli jen barony Ile-de-France, kde měli léno, strýc vám to bude vysvětlovat celé hodiny a s radostí, protože to, přes to že je velmi duchaplný a jemný člověk, pokládá za dokonale zajímavý námět," řekl Saint-Loup s úsměvem. „Ježto však já nejsem jako on, nemůžete ode mne žádat, abych vám vyprávěl o rodokmenech; neznám nic tak nudného, tak zastaralého, a život je příliš krátký.“

Ted' jsem v tom tvrdém pohledu, který mne před chvílí u Casina přiměl k otočení hlavy, poznal pohled, který byl na mne v Tansonvillu upřen ve chvíli, kdy paní Swannová volala na Gilbertu.

„Nebyla mezi těmi četnými milenkami, které, jak jste mi řekl, míval váš strýc, pan de Charlus, také paní Swannová?“

„Ach, to jistě ne! Totiž, strýc je veliký přítel Swannův a vždy ho velmi podporoval. Ale nikdy jsem neslyšel, že by byl milencem jeho ženy. Vzbudil byste veliké překvapení ve společnosti, kdybyste se tvářil, jako byste tomu věřil.“

Neodvážil jsem se odpovědět mu, že ještě více by se podivili v Combray, kdybych se tvářil, že tomu nevěřím.

Babička byla panem de Charlus okouzlena. Přisuzoval sice převeliký význam všem otázkám, týkajícím se rodu a společenského postavení, a má babička si toho všimla, ale neposuzovala to s onou přísností, v níž bývá obyčejně hojně utajované závisti a podráždění, že někdo jiný má něco, co bychom také my rádi měli a čeho dosáhnouti nemůžeme. Ježto naopak babička, spokojená se svým osudem a nikterak nelitující, že nežije ve společnosti vznešenější, užívala k posuzování různých slabůstek pana de Charlus jenom svého rozumu, mluvila o Saint-Loupově strýci s onou přející, usměvavou, téměř sympatickou blahovůlí, jíž odměňujeme předmět svého nezištného pozorování za radost, kterou v nás probouzí, a to tím více, že tentokrát byl tímto předmětem člověk, jehož ctižádostivé nároky, ne-li oprávněné tedy aspoň pitoreskní, jej, jak se jí zdálo, velmi nápadně odlišovaly od lidí, s nimiž se obyčejně stýkala. Ale ty jeho aristokratické předsudky mu babička odpouštěla tak lehce hlavně pro rozumovou a citovou bystrost, kterou u pana de Charlus v opaku k tolika lidem z nejlepší společnosti, jimž se Saint-Loup vysmíval, bylo cítit. A přece nebyl tento aristokratický předsudek obětován strýcem, tak jako jeho synovcem, vlastnostem vyšším. Pan de Charlus jej s nimi spíše smířil. Maje jakožto potomek vévodů Nemourských a knížat Lamballeských archivy, nábytek, koberce a portréty, malované pro jeho předky Raffaelem, Velasquezem a Boucherem, moha právem říci, že navštěvuje muzeum a vzácnou bibliotéku, kdykoli si prostě prohlíží své rodinné památky, stavěl na stupeň, z něhož je jeho synovec naopak strhoval, celé dědictví aristokracie. Možná také, jsa méně ideologem než Saint-Loup, nespokojuje se pouhými slovy a pozoruje lidi mnohem věcněji, nechtěl zanedbati v jejich očích důležitý prvek úcty a vážnosti, který popřával jeho

obraznosti zcela nezištná potěšení a při tom mohl často býti jeho jednáním prospěchovým velmi účinným pomocníkem. Stálý rozpor zůstává mezi lidmi tohoto druhu a mezi těmi, kteří jsou poslušní onoho ideálu vnitřního, ponoukajícího je, aby odvrhli takové výhody a usilovali jen o uskutečnění své představy ideální, jsouce v tom podobni malířům a spisovatelům, kteří se zříkají své virtuozity, národům uměleckým, které se modernizují, národům válečným, které dávají podnět k všeobecnému odzbrojení, nebo absolutistickým vládám, které se změní v demokratické a zruší kruté zákony, třebaže skutečnost jejich ušlechtilé snahy často ani neodmění; neboť jedni tím ztrácejí své nadání, druzí svou staletou nadvládu; pacifismus války a lidumilnost zločinnost často ještě rozmnožuje. Bylo-li nutno uznati, že Saint-Loupova úsilí o upřímnost a emancipaci jsou jistě velmi ušlechtilá, soudě podle jejich výsledku vnějšího bylo dovoleno radovati se z toho, že jich neznal pan de Charlus, který dal z guer-manteského paláce dopravit většinu nádherného vyřezávaného nábytku do svého bytu, místo aby jej tak jako jeho synovec vyměnil za moderní nábytek různých Lebourgů a Guillauminů. Neméně bylo pravda, že ideál pana de Charlus byl velmi strojený, ale je-li takový přívlastek slučitelný se slovem ideál, stejně společenský jako umělecký. V některých ženách, velmi krásných a nevšedně vzdělaných, jejichž prabáby bývaly před dvěma stoletími účastny vši slávy a elegance tehdejších dob, viděl vznešenost, která působila, že jenom jejich společnost mu byla milá, a tento jeho obdiv byl jistě upřímný, ale značný podíl v něm zaujímaly četné reminiscence historické a umělecké, jež připomínala jejich jména, tak jako vzpomínky na antické doby jsou jednou z příčin potěšení, které vzdělaný čtenář pociťuje při čtení nějaké Horácovy ódy, méně cenné možná než některá báseň moderní, která by téhož čtenáře nikterak nezaujala. Každá z těchto žen mu ve srovnání s hezkou městkou byla tím, čím jsou ve srovnání s nějakým moderním obrazem, představujícím nějakou silnici nebo svatbu, ty staré obrazy, jejichž historie je známa počínajíc papežem nebo králem, který je objednal, a pokračujíc různými osobnostmi, při nichž nám jejich, získání darem, koupí,

uloupením nebo dědictvím připomíná nějakou událost nebo aspoň nějaký historicky významný příbuzenský svazek, tedy různé vědomosti, které jsme časem získali; to jim dodává nového významu a zesiluje to pocit bohatosti naší paměti nebo naší učenosti. Pan de Charlus byl rád, že předsudek, podobný předsudku jeho, bráně těm několika ženám, aby se stýkaly s ženami z rodů méně čistokrevných, je uchoval jeho úctě neposkvrněné, v nezkažené vznešenosti tak jako nějakou fasádu z XVIII. století, podpíranou plochými sloupy z růžového mramoru a v ničem nezměněnou moderními časy.

Pan de Charlus velebil pravou *noblesu* ducha a srdce těchto žen, pohrávaje si tak dvojsmyslností tohoto slova, která oklamávala i jeho samého a v níž tkvěla lež toho zvráceného pojetí, té dvojsmyslnosti aristokracie, šlechtivosti a umění, ale také její svůdnost, nebezpečná lidem jako má babička, jíž by se i hrubší, ale nevinnější předsudek nějakého šlechtice, který si všude všímá jen starobylosti šlechtických titulů a o ostatní nedbá, zdál příliš směšný, která však byla bezbranná, jakmile se jí něco ukázalo v podobě nějaké duchovní povýšenosti, takže knížata se jí zdávala nejvíce závistihodnými lidmi již proto, že mohla mít domácími učiteli takové Labruyèry a Fénelony.

Všichni tři Guermanti se s námi před Grand-Hôtelem rozloučili; šli obědvat ke kněžně Lucemburské. Ve chvíli, kdy se babička loučila s paní de Villeparisis a Saint-Loup zdravil babičku, pan de Charlus, který mi až do té doby neřekl ani slova, popošel kousek nazpět, a když došel ke mně, řekl:

„Po večeři budu pít čaj v bytě své tety Villeparisis. Doufám, že mi uděláte radost a přijdete i se svou paní babičkou.“ A vrátil se k markýze.

Třebaže byla neděle, před hotelem nebylo více drožek než na začátku sezóny. Zvláště notářově ženě se zdálo, že najímání kočárů, nejede-li se ke Cambremerům, stojí spoustu peněz, a zůstávala prostě ve svém pokoji.

„Je snad paní Blandaisová churava,“ ptávali se notáře. „Nebylo ji dnes vidět.“

„Bolí ji trochu hlava. To z toho horka a z té bouře. Stačí jí pouhé nic; ale myslím, že večer ji uvidíte. Radil jsem jí, aby přišla dolů. To jí může jenom prospět.“

Řekl jsem si, že pan de Charlus, pozvav nás ke své tetě, jíž, jak jsem nepochyboval, o tom jistě řekl, chtěl patrně napravit nezdvořilost, které se ke mně dopustil při ranní procházce. Ale když jsem po příchodu do salonu paní de Villeparisis chtěl pozdravit jejího synovce, marně jsem kolem něho obcházel; vyprávěl pronikavým hlasem jakousi historku, dosti nepříznivě se týkající jednoho jeho příbuzného, a já jsem nemohl zachytit jeho pohled; chtěje ho upozornit na svou přítomnost, rozhodl jsem se, že ho pozdravím, a to hodně hlasitě, ale pochopil jsem, že mne již zpozoroval, neboť ještě než z mých rtů vyšlo jediné slovo, ve chvíli, kdy jsem se ukláněl, jsem spatřil, jak mi podává k stisknutí dva prsty, neobraceje se při tom ke mně a nepřerušuje se vůbec v řeči. Bylo zřejmo, že mne viděl, třebaže to nedal nijak najevo, a tu jsem si všiml, že jeho oči, které nebyly nikdy upřeny na člověka, s nímž právě mluvil, bloudily ustavičně všemi směry tak jako oči některých poplašených zvířat nebo jako pohledy těch kramářů, kteří, zatím co odříkávají své dryáčnické řeči a ukazují své nedovolené zboží, pozorují bedlivě, třebaže při tom vůbec neotáčejí hlavu, různé strany obzoru, na nichž by se mohla objevit policie. Ale byl jsem poněkud překvapen vida, že paní de Villeparisis, šťastna, že nás vidí přicházet, vypadala, jako by nás nebyla čekala, a ještě více mne překvapilo, když jsem slyšel, jak pan de Charlus praví mé babičce:

„Ach, to jste měli dobrý nápad, že jste přišli. To je roztomilé, pravda, teto?“ Všiml si patrně překvapení paní de Villeparisis při našem příchodu a jakožto člověk zvyklý „udávati tón“ si myslel, že ke změně tohoto překvapení v radost stačí naznačiti, že on sám ji má a že to je tedy pocit, který má náš příchod vzbudit. A v tom se nemýlil, neboť paní de Villeparisis, která si svého synovce velmi vážila a věděla, jak nesnadno je zalíbiti se mu, se najednou tvářila, jako by na mé babičce nalézala nějaké nové příjemné vlastnosti, a nepřestávala jí lichotit. Já však jsem nemohl pochopit, jak je to možné, že pan de

Charlus zapomněl v několika málo hodinách na své, tak stručné, ale na pohled tak promyšlené, úmyslné pozvání, jež mi téhož dne ráno řekl, a že nazývá „dobrým nápadem“ mé babičky nápad, který vznikl v jeho vlastní hlavě. Se svědomitostí, kterou jsem zachovával až do věku, kdy jsem pochopil, že pravdu o úmyslu nějakého člověka se nedovíme, zeptáme-li se ho na ni přímo, a že nebezpečí nepřijemného nedorozumění, které patrně zanikne nepovšimnuto, je menší než nebezpečí naivního vyptávání, řekl jsem mu:

„Ale, pane, vzpomínáte si snad, že vy sám jste mne požádal, abychom dnes večer přišli?“

Žádný zvuk a žádný pohyb neprozradil, že pan de Charlus mou otázku slyšel. A já, vida to, jsem ji opakoval tak jako diplomati nebo ti rozhňevaní milenci, kteří se s neúnavnou a bezvýslednou dobrou vůlí snaží vymoci si vysvětlení, jichž odpůrce nemíní dáti. Pan de Charlus neodpověděl ani teď. Zdálo se mi, že vidím na jeho rtech lehký úsměv lidí, posuzujících velmi z vysoka povahy a chování ostatních tvorů.

Ježto odmítal jakékoli vysvětlení, pokusil jsem se dáti je já sám, ale dospěl jsem jenom k nerozhodnosti mezi několika možnými vysvětleními, z nichž žádné nemohlo býti dobré. Možná, že si nevzpomněl, anebo jsem možná já sám špatně rozuměl tomu, co mi ráno řekl... Pravděpodobnější bylo, že z pýchy nechtěl, aby se zdálo, že se snažil získati návštěvu lidí, jimiž pohrdal, a že uznal proto za vhodnější svaliti na ně samy podnět k jejich příchodu. Ale pak, pohrdal-li námi, proč chtěl, abychom přišli, nebo lépe, aby přišla má babička, neboť z nás dvou jenom s ní mluvil během toho večera a ani jednou se mnou. Rozmlouvaje velmi živě s ní a s paní de Villeparisis, jsa jaksi skryt za nimi, jako by seděl v zadní části lóže, spokojoval se s tím, že jenom chvílemi, odvraceje pátravý pohled svých pronikavých očí, upíral jej na mou tvář s toutéž vážností a pozorností, jako by to byl nějaký nesnadno rozluštitelný rukopis.

Tvář pana de Charlus, kdyby neměl těch očí, by se patrně podobala tváři mnohých jiných krásných mužů. A když mi Saint-Loup, vyprávěje mi o jiných Guermantech, později řekl:

„Ale toho rasového výrazu, velmožského až po konečky nehtů, jak jej má strýc Palamède, nemají,“ potvrzuje tím, že rasový výraz a aristokratická vznešenost nejsou nic tajemného a nového, ale že spočívají v prvcích, které jsem snadno a bez jakéhokoli zvláštního vzrušení poznal, jistě jsem cítil, jak se rozprchává zase jedna má iluze. Ale pan de Charlus marně zastíral tak opatrně výraz té tváře, jíž lehká vrstvička pudru dodávala poněkud vzhledu tváře herecké: oči byly jako štěrbina, jako střílna, jíž jedině nemohl zastřít a z níž byl člověk, podle toho, jak k němu byl postaven, najednou zasahován reflexem jakéhosi vnitřního aparátu, který nevypadal nijak uspokojivě ani pro toho, kdo by ho, neovládaje ho zcela bezpečně, nosil v sobě v jakési nejisté rovnováze, hrozící stále výbuchem; a opatrný a stále neklidný výraz těch očí se vší tou únavou, která se z nich kolem dokola až k obloučkům hluboce pokleslým šířila po jeho, tak správně a souladně rozvrstvené tváři, budil dojem jakéhosi inkognita, jakéhosi přestrojení člověka, mocného v nebezpečí, nebo prostě člověka nebezpečného, ale tragického. Byl bych chtěl uhodnouti, jaké bylo to tajemství, jehož jiní lidé v sobě neměli a které mi zjevil tak záhadně již pohled pana de Charlus, když jsem ho ráno spatřil u Casina. Ale při tom, co jsem teď věděl o jeho přibuzenstvu, jsem si již nemohl říci ani, že je to tajemství zloděje, ani, podle toho, co jsem slyšel z jeho řeči, že je to tajemství blázna. To, že ke mně se choval tak chladně, zatím co k babičce byl tak vlídný, nevyplývalo možná z nijaké antipatie osobní, neboť povšechně řečeno právě tak jako byl laskav k ženám, o jejichž chybách mluvíval obyčejně bez výjimky velmi shovívavě, právě tak k mužům, a zvláště k mladíkům, míval tak prudký odpor, že to připomínalo odpor některých misogynů k ženám. O dvou nebo třech mladících, kteří byli z rodiny nebo z důvěrných přátel Saint-Loupových a jejichž jméno Robert náhodou vyslovil, pan de Charlus řekl s výrazem téměř rozčileným a nápadně se odlišujícím od jeho obvyklého klidu: „To jsou spratkové.“ Pochopil jsem, že dnešním mladíkům vyčítá zvláště jejich zženštilost. „Jsou to opravdové ženy,“ říkal pohrdavě. A který život by se nezdál zženštilým ve srovnání s životem, kterým měl podle

jeho představ muž žítí a který se mu nikdy nezdál dosti energický a mužný? (On sám se při svých pěších výletech po několikahodinné chůzi vrhal rozpálen do ledové řeky.) Nepřipouštěl ani, aby muž nosil byt' jen jediný prsten. Ale tento mužný názor mu nebránil, aby nebyl schopen nejjemnějších citů. Paní de Villeparisis, která ho prosila, aby mé babičce popsal kterýsi zámek, v němž bydlívala paní de Sévigné, dodávajíc, že vidí trochu literární afektovanosti v jejím zoufalství nad rozloučením od té nudné paní de Grignan, odpověděl:

„Naopak, nic se mi nezdá pravdivější. Byla to ostatně doba, kdy takové city bývaly chápány. Lafontainův obyvatel Monomotapy, spěchající ke svému příteli, který se mu zjevil ve snu nějak smutný, nebo holub, soudící, že největším zlem na světě je nepřítomnost jiného holuba, se vám, teto, zdají možná stejně přepjatí jako paní de Sévigné, nemohoucí se dočkati okamžiku, kdy bude sama se svou dcerou. Je tak krásné to, co praví, když ji opouští: Toto rozloučení mi působí v duši bolest, kterou cítím jako bolest tělesnou. V nepřítomnosti člověk plýtvá hodinami. Vniká rychle vpřed do doby, po níž touží.“

Babička byla nadšena, slyšíc mluvit o těch Listech právě tak, jak by mluvila ona sama. Divila se, že je možno, aby je nějaký muž tak dobře pochopil. Zdálo se jí, že pan de Charlus má ženskou jemnost a citlivost. Později, když jsme byli sami a mluvili jsme o něm, jsme si řekli, že jistě podlehl silně vlivu nějaké ženy, své matky nebo později své dcery, měl-li děti. Já jsem si při tom myslel: „Milenky,“ vzpomínaje si na vliv, který, jak se mi zdálo, měla na Saint-Loupa jeho milenka a který mi umožňoval představu, jak velice zjemňují ženy muže, kteří s nimi žijí.

„Jakmile se se svou dcerou sešla, neměla jí patrně co říci,“ odpověděla paní de Villeparisis.

„To jistě měla, byt' to bylo jen o tom, čemu říkávala „věci tak lehké, že jenom vy a já je pozorujeme“. Ať tomu bylo jakkoli, byla prostě u ní. A Labruyère nám praví, že to je vše:

„Býti v blízkosti milovaných lidí a mluvit nebo nemluvit s nimi, to je všechno jedno.“

„Má pravdu; to je to jediné štěstí,“ dodal pan de Charlus melancholickým hlasem; a život je, bohužel, tak špatně zařízen, že tohoto štěstí možno okoušeti jen velmi zřídka; paní de Sévigné byla konec konců méně politování hodna než mnozí jiní. Větší část svého života strávila v blízkosti té, kterou milovala.“

„Zapomínáš, že to nebyla láska; byla to přece její dcera.“

„Ale vždyť v životě nezáleží na tom, co milujeme,“ odpověděl znaleckým, důrazným a téměř odporu netrpícím hlasem, „hlavní je, že milujeme. To, co cítila paní de Sévigné ke své dceři, může býti s vášní, vylíčenou Racinem v *Andromache* nebo ve *Faidře*, srovnáváno větším právem než ty hloupé milostné poměry mladého Sévignéa s různými milenkami. A stejně láska toho či onoho mystika k jeho Bohu. Příliš úzké hranice, jimiž vymezujeme lásku, vyplývají jen z naší veliké neznalosti života.“

„Tobě se Andromacha a Faidra velmi líbí?“ zeptal se mírně po-hrdavým tónem Saint-Loup svého strýce.

„V jediné tragédii Racinově je více pravdy než ve všech dramatech pana Viktora Huga,“ odpověděl pan de Charlus.

„Urozená společnost je opravdu strašná,“ řekl mi šeptem Saint-Loup. „Dávati Racinovi přednost před Viktorem, to je přece jen úžasné!“

Byl slovy svého strýce upřímně zarmoucen, a jenom radost, že mohl říci „přece jen“ a zvláště to „úžasné“, ho trochu utěšila.

Při těchto úvahách o smutku, který člověk cítí, je-li nucen žítí daleko od toho, co miluje (úvahách, které patrně přiměly babičku, aby mi řekla, že synovec paní de Villeparisis chápe některá literární díla mnohem lépe než jeho teta a zvláště, že je v něm cosi, co ho staví vysoko nad většinu mužů z vyšších kruhů), pan de Charlus neprojevil jenom jemnost citu, kterou muži opravdu zřídka mívají; i jeho hlas, podobný jistým kontraaltovým hlasům, v nichž prostřední hlas nebyl dosti vycvičen a jejichž zpěv se podobá střídavému duetu mladého muže a ženy, stoupal ve chvílích, v nichž vyjadřoval ty tak jemné myšlenky, k vysoké tónině, zněl jaksi neočekávaně něžně a jako by se v něm ozývaly sbory snoubenek nebo sester, zpívajících

o své lásce. Ale ta ukrytá skupinka dívek, která by pana de Charlus při jeho odporu ke všemu zženštilému jistě velmi zarmoutila, kdyby tušil, že vypadá, jako by ji takto skrýval ve svém hlase, se v něm neomezovala jenom na výklad a modulaci jeho citových vět. Často, zatím co pan de Charlus mluvil, bylo slyšet, jak jejich pronikavý a svěží školácký nebo koketní smích útočí na své okolí se škodolibostí ostrých jazýčků a chytrých hlaviček.

Vyprávěl, že jeden dům, který býval dříve majetkem jeho rodiny, dům, v němž spávala Marie Antoinetta a jehož park zřídil Lenôtre, je teď majetkem bohatých finančníků jménem Israel, kteří jej koupili.

„Israel, tak se ti lidé jmenují; mně se to jméno zdá spíše jménem rodovým nebo národním než jménem vlastním. Člověk neví, možná, že takoví lidé vůbec nemají jména a jsou označováni jenom národním celkem, jehož jsou členy. To je jedno! Bývalý příbytek Guermantů majetkem Israelů!!!“ zvolal.

„To připomíná onen pokoj bloiského zámku, v němž mi průvodce řekl: ‚Zde se Marie Stuartovna modlívala; já sem teď ukládám košťata.‘ Nechci přirozeně již ani slyšet o tom domě, který se tak zneuctil, stejně jako o své sestřenici Kláře de Chimay, která opustila svého chotě. Ale mám schovánu fotografii toho domu ještě z dob, kdy býval neposkvrněn, stejně jako fotografii princezny z dob, kdy její oči neměly ještě jiných pohledů než pro mého bratrance. Fotografie nabývá trochu té důstojnosti, která jí jinak chybí, jakmile přestane býti obrazem skutečnosti a ukazuje nám věci, jichž již není. Budu vám moci dáti jednu, zajímá-li vás tento druh architektury,“ řekl mé babičce. V tom okamžiku, všimnuv si, že krajkový kapesníček v náprsní kapse mu povylezl tak, že ukázal barevnou obrubu, rychle jej zastrčil s polekaným výrazem stydlivé, ale nikterak nevinné ženy, zakrývajíc vnady, které z jakési přemíry úzkostlivosti pokládá za neslušné. „Představte si,“ pokračoval, „že ti lidé začali hned ničit Lenôtrův park, což je stejně trestné jako roztrhání nějakého Poussinova obrazu. Za to by ti Israelové měli být zavřeni. Je ovšem pravda,“ dodal s úsměvem po krátké pomlčce, „že by si to zasloužili

patrně také pro mnohé jiné věci! Jistě však si dovedete představit, jak před takovou stavbou vypadá anglický park.“

„Ale ten dům je přece stavěn v témž slohu jako Malý Trianon,“ řekla paní de Villeparisis; „a Marie Antoinetta tam dala zřídit anglický park...“

„Který hyzdí Gabrielovu fasádu,“ odpověděl pan de Charlus. „Bylo by ted' ovšem barbarstvím rušiti ten zámček. Ale ať je smýšlení dnešní doby jakékoli, přece pochybuji, že by v této věci fantastické nápady paní Israelové požívaly stejné úcty jako památka na slavnou královnu.“

Babička mi zatím pokynula, abych odešel již spát, přes naléhání Saint-Loupa, který se k mé veliké hanbě zmínil před panem de Charlus o smutku, jímž jsem večer před usnutím často trpíval a v němž jeho strýc jistě viděl něco velmi málo mužného. Chvilí jsem ještě otálel, potom však jsem odešel a byl jsem nemálo překvapen, když zanedlouho potom zaslechnuv zatūkání na dveře svého pokoje a zeptav se, kdo to je, uslyšel jsem hlas pana de Charlus, který úsečně odpověděl:

„Charlus. Smím vstoupit, pane? Pane,“ pokračoval týmž tónem, když za sebou zavřel dveře, „synovec mi právě vyprávěl, že se před spaním nudíváte a že prý se obdivujete Bergottovým knihám. Ježto mám v kufříku jednu jeho knihu, již patrně neznáte, nesu vám ji, aby vám pomohla strávití příjemněji ty chvíle, v nichž se necítíte šťasten.“

Poděkoval jsem vzrušeně panu de Charlus a řekl jsem mu, že jsem se naopak obával, že to, co mu Saint-Loup řekl o mé stísněnosti před spaním, mne jeho očím ukáže ještě hloupějším, než jsem.

„Ach ne,“ odpověděl vlídnějším hlasem. „Nemáte možná žádných osobních předností; tak málo lidí je má! Ale aspoň na nějakou dobu máte mládí, a to je vždy svůdné. Ostatně největší hloupostí, pane, je pokládati za směšné nebo pokárání a výtek hodné city, jichž sami neznáme. Miluji noc a vy mi říkáte, že se jí bojíte; miluji vůni růží a mám přítele, který z ní dostává horečky. Myslíte, že ho proto pokládám za nějak méněcenného než sebe? Snažím se vše pochopit

a vystříhám se odsuzování něčeho. Ostatně, nenaříkejte příliš; neřeknu sice, že ten váš smutek není trapný, neboť vím, jak je možno trpět pro věci, jichž by druzí nepochopili. Ale vy máte aspoň svou lásku k babičce. Jste stále s ní. A pak, je to cit dovolený, chci říci cit, za který je vám spláceno stejným způsobem. Je tolik jiných citů, o nichž toto nelze říci!“

Chodil sem tam po pokoji, tu si prohlížeje jednu věc, tam zase nadzdvihuje druhou. Vypadal, jako by mi měl něco oznámit a nevěděl, jak mi to říci.

„Mám zde ještě jednu Bergottovu knihu, půjčím vám ji také,“ dodal a zazvonil. Za chvíli přišel hotelový sluha.

„Přiveďte mi správce hotelu. On jediný zde dovede vyřídit rozumně rozkaz,“ řekl mu sebevědomě pan de Charlus.

„Pana Aimé, pane?“ zeptal se sluha.

„Nevím, jak se jmenuje, ale ano, slyšel jsem ho tak nazývat. Běžte rychle, spěchám.“

„Hned zde bude, pane, právě jsem ho dole viděl,“ odpověděl sluha, chtěje tím naznačiti, že je dobře informován. Za chvíli se vrátil: „Pane, pan Aimé šel již spát. Ale mohu váš rozkaz vyřídit.“

„Ne, vy ho jen probudíte.“

„To, pane, nemohu. Pan Aimé zde nebydlí.“

„Pak nás tedy nechte.“

„Ale, pane,“ řekl jsem, když sluha odešel, „jste příliš laskav; ten jeden Bergottův svazek mi postačí.“

„Také si to právě myslím.“ Pan de Charlus chodil dále. Uplynulo tak několik minut; potom, po chvíli váhání a několikerém zastavení se najednou otočil, řekl mi hlasem, zase již úsečným: „Dobrou noc, pane“ a odešel. Po všech těch vznešených citech, o nichž jsem ho toho večera slyšel mluvit, příštího dne, který byl dnem jeho odjezdu, ráno na pláži, ve chvíli, když jsem se chystal vykoupati se a když pan de Charlus ke mně přistoupil a upozornil mne, že babička na mne čeká hned, jakmile vylezu z vody, byl jsem velmi překvapen, slyše ho, jak mi říká, štípaje mne při tom s hrubou důvěrností a smíchem:

„Ale copak člověk dbá o svou starou babičku, pravda, ty malý darebo?“

„Jak to, pane, já ji zbožňuji!“

„Pane,“ řekl mi ustupuje ode mne a tváře se velmi ledově, „jste ještě mlád; měl byste toho využít a naučit se dvěma věcem: zdržovati se ve vyjadřování citů příliš přirozených, aby o nich bylo třeba mluvit, a nepospíchat s bojovnou odpovědí na to, co nám někdo řekne, dokud nepochopíte jasně smysl jeho slov. Kdybyste byl právě před chvílí dbal této opatrnosti, byl byste se uvaroval vzhledu člověka, který mluví jako hluchý páté přes deváté, a nebyl byste přidal ještě jednu směšnost k té, že máte na svém koupacím obleku vyšity kotvy. Půjčil jsem vám jednu Bergottovu knihu a potřebuji ji. Dejte mi ji během hodiny zanešti tím správcem hotelu, který má takové směšné a nevhodné jméno a o němž soudím, že v tuto dobu nespí. Upozorňujete mne, že jsem vám včera večer příliš ukvapeně vyprávěl o svůdnostech mládí; byl bych vám lépe posloužil, kdybych vás byl varoval před jeho nerozvážností, nedůsledností a nechápavostí. Doufám, pane, že tato malá sprcha vám bude stejně prospěšná jako vaše koupel. Ale nestůjte tak nehnutě, mohl byste se zachladit. Sbohem, pane.“

Patrně svých slov litoval, neboť zanedlouho jsem dostal – v marokýnové vazbě, do jejíž desky byla vtlačena kožená destička s reliéfově vyřezanou pomněnkovou větévkou – knihu, kterou mi půjčil a kterou jsem mu poslal, ne po Aiméovi, jenž byl právě „někde venku“, ale po liftboyovi.

Jakmile pan de Charlus odjel, mohli jsme konečně, já a Robert, jít na večeri k Blochovi. A při této malé domácí slavnosti jsem pochopil, že historky, příliš ukvapeně pokládané naším druhem za veselé, byly historky starého pana Blocha a že tím „neobyčejně zajímavým“ člověkem býval vždy některý jeho přítel, jehož takovým způsobem posuzoval. V mládí míváme vždy několik lidí, jimž se obdivujeme, otce, duchaplnějšího než ostatní rodina, profesora, jehož v našich očích povznáší metafyzika, do níž nás zasvěcuje, spolužáka, pokročilejšího než jsme my sami (tím býval Bloch mně), pohrdajícího

Mussetovou Nadějí v Boha již tehdy, kdy my ho ještě milujeme,
a vzrušujícího se tehdy, kdy my dospějeme k otci Lecontovi nebo
ke Claudelovi, již jen verši:

Padova je velmi krásné město,
v němž učení páni doktoři...
... Mně je však milejší polenta.
...Vlez do mého černého domina,
maškaro!

a pamatujícího si ze všech „Nocí“ jen toto:

V Havru, před oceánem Atlantickým,
v Benátkách na hnusném Lidu,
kde v travinách starého rovu
zmírá bledá vlna adriatická.

To však je v lidské povaze, že sbíráme a s obdivem citujeme mnohem bezcennější věci člověka, jemuž se důvěřivě obdivujeme, než jsou věci, které bychom přísně odsoudili, kdybychom je byli vymysleli sami, stejně jako mnohý spisovatel používá v románě pod záminkou, že jsou výrazně pravdiva, různá „úsloví“ nebo postavy, které v živoucím celku znamenají naopak část zcela prostřední, zbytečnou přítěž. Saint-Simonovy podobizny, jež napsal, aniž se patrně při tom sám sobě obdivoval, jsou krásné, ale charakteristické výroky duchaplných lidí, jež osobně znal, výroky, které cituje jakožto rozkošné, jsou dnes bezvýrazné nebo nesrozumitelné. Sám by nikdy nebyl vymyslel to, o čem píše, že to slyšel od paní Cornuelové nebo od Ludvíka XIV., a co zaznamenává na důkaz jejich duchaplnosti; je to ostatně skutečnost, vyskytující se u mnohých jiných spisovatelů a připouštějící několik výkladů, z nichž zatím stačí zapamatovati si tento: v duševním stavu, v němž „pozorujeme“, stojíme hluboko pod úrovní, na níž jsme, když tvoříme.

V mém příteli Blochovi byl tedy uzavřen starý Bloch, jeho otec, který žil o čtyřicet let pozadu, vyprávěl hloupé historky a smál se jim v nitru mého přítele více, než se smál otec Bloch vnější a skutečný, protože k smíchu, kterým se rozezvučel starý Bloch, nezapomínal je při tom dvakrát nebo třikrát opakovat poslední slovo, aby jeho posluchači mohli plně vychutnati vtipnost jeho historky, se připojoval hlučný smích, jímž syn nikdy neopomíjel vítati u stolu historky svého otce. Tak se tedy stávalo, že mladý Bloch, když nám pověděl mnohé velmi rozumné, vyprávěl již po třicáté, prozrazuje tím, že je to rodinný přínos, různé vtipy, které starý Bloch vytahoval (stejně jako svůj sváteční kabát) jenom při slavnostních příležitostech, když mladý Bloch přivedl někoho, kdo byl hoden, aby byl oslněn: některého svého profesora, některého spolužáka, který studoval stále s vyznamenáním, nebo teď Saint-Loupa a mne. Na příklad: „Jak jeden velmi vzdělaný vojenský kritik pomocí příkladů učeně vyvodil, z jakých neklamných příčin budou v rusko-japonské válce Japonci poraženi a Rusové vítězi“, anebo: „Je to znamenitý člověk, který je pokládán za velkého finančníka v kruzích politických a za velkého politika v kruzích finančních“. A tyto historky bývaly zaměnitelné s žertem o baronu Rothschildovi a s jiným o siru Rufovi Israelovi, o lidech, přiváděných na scénu dvojsmyslným způsobem, který snadno budil zdání, že pan Bloch je znal osobně.

Já sám jsem tomu sedl na lep a podle toho, jak starý pan Bloch mluvil o Bergottovi, jsem soudil, že Bergotte je z jeho starých přátel. Ale pan Bloch neznal tyto slavné lidi leč „neznaje je osobně“, znal je jen z dálky, z divadla nebo z ulice. Představoval si ostatně, že jeho vlastní tvář, jeho jméno a osoba jim nejsou neznámy a že spatřivše ho jistě bývali často nuceni potlačiti chvilkovou touhu, která je ponoukala, aby ho pozdravili. To, že lidé z vyšších kruhů znají různé nadané a originální muže a že je mívají jako hosty na svých večeřích, neznamena ještě, že by je lépe chápali. Ale žil-li člověk trochu ve světě, hloupost jeho obyvatel ve vás budí příliš silnou touhu po životě a ponouká vás, abyste předpokládali příliš mnoho inteligence v prostředích, jež neznáte leč „neznajíce je“ osobně. To jsem si

uvědomil při řeči o Bergottovi. Pan Bloch nebyl jediný, který by měl u něho úspěch. Můj druh ho měl ještě více u svých sester, k nimž nepřestával nadurděně mluvit; skláněje hlavu do talíře, rozesmával je až k slzám. Osvojily si ostatně způsob řeči svého bratra, jíž mluvily zcela plynň, jako by byla závaznou a jedinou řečí inteligentních lidí. Když jsme přišli, nejstarší z nich řekla kteréśi mladší:

„Běž to říci našemu rozumnému bratrovi a naší ctihodné matce.“ „Psice,“ řekl jim Bloch, „představuji vám rytíře Saint-Loupa, muže hbitých oštěpů, který přišel na několik dnů z Doncières do příbytků z kamene uhlazeného a plodného na koně.“ A ježto byl stejně hrubý jako šetlý, jeho proslovy bývaly obyčejně zakončeny nějakým vtipem méně homérským: „No tak, stáhněte si trochu své řasnaté řízy s krásnými sponami! Proč se tak chichtáte? To přece není můj otec!“

A slečny Blochovy se svíjely v bouři smíchu. Řekl jsem jejich bratrovi, kolik radostí mi způsobil tím, že mi doporučil četbu Bergotta, jehož knihy zbožňuji.

Starý pan Bloch, který neznal Bergotta leč z dálky a Bergottův život leč z toho, co se kde povídá, se stejně nepřímým způsobem seznamoval s jeho dílem pomocí úsudků napohled literárních. Žil ve světě samých téměř a přibližně, ve světě, v němž se zdraví do prázdna, v němž je posuzováno jen z dohadů. Nepřesnost, neoprávněnost v něm nijak nezmenšují jistotu, spíše naopak. Je krásným zázrakem sebelásky, že – ježto jen málo lidí může mít vzácné známosti a významné styky – ti lidé, kteří je nemají, pokládají svůj osud za nejšťastnější, protože perspektiva společenských stupňů působí, že každé pořadí se zdá nejlepším tomu, kdo je zaujímá a pokládá za méně šťastné, osudem macešsky obdařené a politování hodné i největší lidi, o nichž mluví a jež pomlouvá neznaje je, a jež odsuzuje a jimiž pohrdá nechápaje je, a v těch případech, kdy by znásobení nepatrných osobních výhod sebeláskou nestačilo k zajištění nezbytné dávky štěstí, větší než dávka dopřávaná osudem jiným lidem, vyplní rozdíl závist. Je pravda, že, vyjadřuje-li se závist pohrdavými větami, je nutno překládati větu: „Nechci se s ním seznámit“ větou „nemohu se s ním seznámit“. To je její smysl logický.

Ale smysl vášnivý je ovšem: nechci se s ním seznámit. Člověk ví, že to není pravda, ale neříká to přes to z pouhé obmyslnosti; říká to proto, že to tak cítí, a to stačí k potlačení vzdálenosti mezi nimi, to znamená ke štěstí.

Pan Bloch si dopřával přepychu nelítostného egocentrismu (který tímto způsobem umožňuje každému lidskému tvoru, aby viděl celý vesmír pod sebou jako jeho král), když popíjeje ráno čokoládu a vida Bergottův podpis pod některým článkem v novinách, jež sotva pootevřel, povolil mu kratičkou audienci, vyslovil svůj rozsudek a popřál si příjemné potěšení z toho, že za každým usrknutím horké snídaně opakoval: „Ten Bergotte je teď nečitelný. Bože, ten dovede otravovat. To aby člověk přestal odebírat noviny. Jak je to zamotané, jak je to dlouhé a nudné!“ A zase si ukousl kus chleba s máslem.

Ostatně tato iluzorní významnost starého pana Blocha byla poněkud rozšířena i za okruh jeho vlastního vnímání. Tak především jeho děti ho pokládaly za bytost vyššího druhu. Děti mají vždy sklon buď ke zlehčování nebo k přeceňování svých rodičů a dobrému synovi je jeho otec vždy nejlepší ze všech otců, a to i tehdy, není-li vůbec žádných objektivních důvodů k obdivování se mu. A panu Blochovi, který byl vzdělaný, jemný a svou rodinu něžně milující otec, takové důvody nechyběly. V nejužším rodinném kruhu ho měli rádi tím více, že, zatím co ve „společnosti“ jsou lidé posuzováni a hodnoceni podle jisté, ostatně nesmyslné stupnice a podle pravidel klamných, ale přesně vymezených a ustálených, v životě měšťanském naopak se rodinné obědy a večírky točívají kolem osob, které jsou pokládány za příjemné a zábavné a které by v lepší společnosti nedovedly poutati pozornost ani po dva večery. Zkrátka, v prostředí, v němž není oněch umělých aristokratických veličin, bývají nahrazovány veličinami ještě bláznivějšími. Tak byl pan Bloch ve své rodině a dokonce příbuznými velmi vzdálenými nazýván pro svou domnělou podobu horní části nosu a kníru „falešným vévodou d'Aumale“. (Není svým kamarádům ve společnosti klubovních poslíčků čímisi vyšším ten z nich, který nosí čapku na ucho a kabátec utažený tak, že vypadá, jak si myslí, jako nějaký cizí důstojník?)

Podobnost byla velmi pochybná, ale bylo to jakoby titul. Říkalo se: „Bloch? Který? Vévoda d'Aumale?“ tak jako se říká: „Kněžna Muratová? Která? Královna (neapolská)?“ Ještě několik jiných bezvýznamných rysů jeho povahy způsobilo, že pan Bloch nabyt v očích příbuzenstva jakési domnělé významnosti. Neměl sice vlastní povoz, ale v jisté dny najímal otevřený kočár a projížděl Boulogneským leśíkem, pohodlně jsa rozložen na sedadle, dva prsty opíraje o spánek a dva maje pod bradou; a pokládali-li ho proto lidé, kteří ho neznali, za „domýšlivce“, v jeho rodině byli naopak přesvědčeni, že pokud se elegance týče strýc Salomon by snadno předstihl i Gramonta Cadearousse. Byl z lidí, kteří jsou po smrti díky své hospodské známosti s hlavním redaktorem toho listu označeni jakožto významná osobnost, Pařížanům dobře známá ze Společenské rubriky *Radikála*. Pan Bloch nám, Saint-Loupovi a mně, řekl, že Bergotte ví tak dobře, proč ho on, pan Bloch, nezdraví, že se v divadle nebo v klubu, jakmile ho uvidí, vyhýbá jeho pohledu. Saint-Loup se začervenal, protože ho napadlo, že pan Bloch jistě nemluví o Jockey-Clubu, v němž jeho otec býval předsedou. Ale přes to to byl patrně klub poměrně uzavřený, neboť pan Bloch řekl, že Bergotte by do něho dnes již nebyl připuštěn. A proto se ho Saint-Loup jen s obavou, aby svého „protivníka nepodceňoval“, zeptal, mluví-li o klubu v Královské ulici, který byl rodinou Saint-Loupovou pokládán za ponižující a o němž věděl, že přijímá za členy také některé Židy.

„Ne,“ odpověděl pan Bloch, tváře se při tom nedbale, hrdě a zároveň stydlivě, „je to malý kroužek, ale velmi příjemný, kroužek hlupáků. Je tam přísně posuzována celá galerie.“

„Není tam předsedou sir Rufus Israel?“ zeptal se mladý Bloch svého otce, chteje mu poskytnouti příležitost k počestné lži a nemaje tušení, že tento finančník se v Saint-Loupových očích netěší téže vážnosti jako v jeho. Ve skutečnosti nebyl v Klubu Hlupáků sir Rufus Israel, ale kterýsi jeho úředník. Ten však, ježto byl se svým zaměstnavatelem velmi zadobře, měl k dispozici vizitky tohoto známého finančníka a dal z nich jednu panu Blochovi, který jel kdysi trátí, jejímž ředitelem byl sir Rufus; starý Bloch tehdy řekl:

„Zajdu do klubu požádat sira Rufa o doporučení.“ A ta vizitka mu umožňovala oslňovat vlakvedoucí. Slečny Blochovy se o Bergotta zajímaly více a nejmladší z nich, místo aby pokračovala v řeči o „Hlupácích“, se zeptala svého bratra (a to se vši vážností, neboť byla přesvědčena, že k označení nadaných lidí není jiných výrazů než ty, jichž používal on):

„Je ten Bergotte opravdu tak úžasný chlapík? Je z rodu těch slavných lidiček, těch chlapíků jako Villiers nebo Catulle?“

„Setkal jsem se s ním při několika generálních zkouškách,“ řekl pan Nissim Bernard. „Je velmi neobratný, jakéhosi druhu Schlemihl.“

V této narážce na Chamissovu novelu nebylo nic zlého, ale to epiteton Schlemihl bylo částí onoho poloněmeckého, položidovského žargonu, jehož užívání pana Blocha velmi těšilo v intimním rozhovoru, jež však pokládal za sprostý a nemístný před cizími hosty. Proto také vrhl na svého strýce přísný pohled.

„Má nadání,“ řekl Bloch.

„Ach!“ vydechla vážně jeho sestra, jako by tím chtěla říci, že v tom případě jsem omluvitelný.

„Všichni spisovatelé mají nadání,“ řekl pohrdavě starý pan Bloch.

„Je dokonce pravděpodobno,“ řekl jeho syn, nadzdvihuje vidličku a přimhuje s ďábelskou ironií oči, „že požádá o přijetí do Akademie.“ „Ach, k tomu nemá dostatečných nároků,“ odpověděl starý pan Bloch, který zřejmě nepohrdal Akademií tak jako jeho syn a dcery. „Nemá potřebného kalibru.“

„Ostatně Akademie je salon a Bergotte se netěší příliš dobré pověsti,“ prohlásil strýc paní Blochové, neškodný a tichý člověk, jehož jméno Bernard by možná bylo probudilo diagnostické vlohy mého dědečka, ale nezdálo by se dosti v souladu s jeho tváří, která vypadala, jako by byla přinesena z Dariova paláce a obnovena paní Dieulafoyovou, kdyby, vybráno jsouc některým sběratelem starožitností, který by zatoužil ozdobiti tuto suskou tvář nějakou orientální korunou, to křestní jméno Nissim nerozpínalo nad ní křídla jakéhosi khorsabadského býka s lidskou hlavou. Ale pan Bloch nepřestával na svého strýce útočit, buď že byl podrážděn bezbrannou dobromy-

slností své oběti, nebo proto, že vilu zaplatil pan Nissim a pan Bloch chtěl ukázat, že zůstává stále stejně nezávislým na svém dobrodinci a zvláště že se nesnaží zajistiti si lichotkami budoucí dědictví bohatého strýce. Strýc byl nepříjemně dotčen zvláště tím, že je s ním tak hrubě jednáno před správcem hotelu. Zabručel jakousi nesrozumitelnou větou, z níž bylo rozumět jenom: „Když ti mešores jsou při tom.“ Mešores znamená v Bibli sluhu božího. Blochova rodina užívala doma toho slova k označování služebnictva a vždycky se tomu smávala, protože jistota, že jim nerozumí ani křesťané ani služebnictvo, zesilovala u pana Nissima Bernarda i u pana Blocha jejich dvojí zvláštní postavení „pánů“ a „Židů“. Ale tato poslední příčina spokojenosti se měnila v příčinu nespokojenosti, kdykoli byli přítomni hosté. Tehdy pan Bloch slyše, že jeho strýc praví „mešores“, soudil, že příliš prozrazuje svůj orientální původ, stejně jako kokota, která pozve své přítelkyně do slušné společnosti, se rozčiluje, dělají-li narážky na své nepočetné zaměstnání nebo používají-li neslušných slov. Proto také prosba jeho strýce, místo aby měla nějaký vliv na pana Blocha, rozčilila ho tak, že se již neovládal a využíval každé příležitosti k prudkému výpadu na nešťastného pana Nissima.

„Ovšem, kdykoli je možno říci nějakou šosáckou hloupost, člověk si může být jist, že ji řeknete. Vy první byste mu oblizoval paty, kdyby zde byl,“ rozhorloval se pan Bloch, zatím co pan Nissim Bernard smutně věsil k talíři svou prstencovitou bradu krále Sargona. Můj kamarád se od té doby, kdy nosil bradku, také kadeřavou a až namodrale černou, velmi podobal svému prastrýci.

„Jakže, vy jste syn markýze de Marsantes? Vždyť toho jsem já velmi dobře znal,“ řekl Saint-Loupovi pan Nissim Bernard. Myslel jsem, že chtěl říci toto „znal“ ve smyslu, v němž Blochův otec říkal, že znal Bergotta, to znamená jenom zpovzdálí. Ale pan Nissim dodal: „Váš otec býval mým dobrým přítelem.“

Bloch zatím silně zrudl, jeho otec se tvářil velmi stísněně a slečny Blochovy se dusily smíchem, neboť u pana Nissima Bernarda ona záliba ve vychloubání, kterou starý pan Bloch a jeho děti v sobě

krotili, zplodila vytrvalý návyk lži. Tak na příklad na cestách v hotelu si pan Nissim Bernard, stejně jak by to dovedl udělati také starý pan Bloch, dal svým komorníkem přinést do jídelny všechny své noviny právě při obědě, když všichni seděli u stolů, aby ukázal, že cestuje s vlastním komorníkem. Ale mimo to říkával lidem, s nimiž se v hotelu seznámil, že je senátorem, a to by jeho synovec nikdy neudělal. Věděl dobře, že neoprávněnost tohoto titulu bude jednou prozrazena, ale v tom okamžiku nemohl odolati neodbytné touze po jeho přisvojení. Pan Bloch velmi trpěl lživostí svého strýce a všemi těmi nepříjemnostmi, které z ní vyplývaly.

„Nevšímejte si ho, je to hrozný žvanil,“ řekl polohlasně Saint-Loupovi, kterého to tím více bavilo, protože se velmi zajímal o psychologii lhářů. „Je prolhanější než Itáčan Odysseus, přes to že Athéna ho nazvala nejlživějším člověkem,“ doplnil náš druh Bloch.

„Ach, to je dobré!“ zvolal pan Nissim Bernard. „Toho jsem se nikdy nenadál, že budu večereť se synem svého přítele! Doma v Paříži mám fotografii vašeho otce a spoustu dopisů od něho. Nazýval mne vždy svým strýcem, a nikdy jsem se nedověděl proč. Byl to milý, duchaplný člověk. Vzpomínám si, jak u mne jednou v Nizze večereľ; byli při tom Sardou, Labiche, Augier...,“

„...Molière, Racine, Corneille...,“ pokračoval posměšně starý pan Bloch, jehož syn dokončil tento výpočet jmény:

„...Plautus, Menandr, Kalidasa“.

Uražený pan Nissim Bernard přestal najednou mluvit a zříkaje se asketicky svého velikého potěšení mlčel pak až do konce večere.

„Saint-Loupe ve spěšové přílbici,“ řekl Bloch, „vezměte si ještě kousek té kačeny s kýtami, obtíženými tukem, na něž slavný obětník drůbeže vylil hojně úlitby rudého vína.“

Pan Bloch, když se byl pro nějakého významného kamaráda vytasil s historkami o siru Rufovi Israelovi a jiných známých lidech, cíťe, že svého syna dojal již až k rozcitlivělosti, se obyčejně odmlčel, aby „neztratil vážnost“ v očích „školáků“. Ale při velevýznamných příležitostech, jako když na příklad jeho syn udělal státnice, pan Bloch přidával k obvyklé řádce svých anekdot ještě tuto ironickou úvahu,

kteřou mívál v zásobě spíše pro své osobní přátele a kteřou mladý Bloch s velikou pýchou slyšívál, když viděl, že otec jí častuje přátele jeho: „Vláda se dopustila neodpuřtitelného skutku. Neporadila se s panem Coquelinem. Pan Coquelin naznačil, že je nespokojen.“ (Pan Bloch se honosil tím, že je reakcionář a že pohrdá herci.)

Ale slečny Blochovy i jejich bratr se začervenali až po uši, jak byli dojati, když starý Bloch, chtěje projevit svou královskou náklonnost k oběma spolužákům svého syna až do konce, nařídil, aby bylo přineseno šampaňské a jakoby mimochodem oznámil, že k naší „pocť“ dal koupiti tři křesla na představení, které téhož dne pořádali v Casině členové Komické Opery. Litoval, že nedostal již lóže. Byly všechny vyprodány. Vyzkoušel je ostatně často; v přízemku je lépe. Jenže, byla-li chybou jeho syna, to jest tím, o čem jeho syn soudil, že to druzí nevidí, hrubost, chybou otcovou byla lakota. A tak dal přinést, nazýváje to šampaňským, v láhvi na vodu laciné šumivé víno a koupil o polovici levnější sedadla v přízemku, jimž říkal křesla, jsa při tom podivuhodně přesvědčen, že jakýmsi božským zákrokem si ani u stolu ani v divadle (kde byly všechny lóže prázdné) nikdo toho rozdílů nevšimne. Když nám pan Bloch dal smočiti rty do plytkých pohárků, jež jeho syn obdařil jménem „měsidel s boky hluboce vydutými“, nabídl našemu obdivu obraz, který miloval tak, že si jej přivezl s sebou i do Balbecu. Řekl nám, že je to Rubens. Saint-Loup se ho hloupě zeptal, je-li podepsán. Pan Bloch se začervenal a odpovéděl, že dal podpis odříznouti, aby dostal obraz do rámu, což prý je ostatně bezvýznamné, protože jej nemíní prodat. Pak se s námi rychle rozloučil, aby se mohl zahhloubati do *Úředního listu*, jehož čísla se povalovala po celém domě a k jehož četbě ho nutilo, jak řekl, „jeho parlamentní postavení“, o němž nic přesnějšího nepovéděl.

„Vezmu si šátek na krk,“ řekl nám Bloch, „neboť Zephyros a Boreas se o závod štvou nad rybnatým mořem, a zdržíme-li se někde po divadle, vrátíme se teprve s prvními záblesky růžoprsté Eos. Abych na to nezapomněl,“ řekl Saint-Loupovi, když jsme vyšli z domu, a já jsem se zachvěl, protože jsem ihned pochopil, že Bloch mluví tím ironickým tónem o panu de Charlus:

„Kdo to byl, ten výborný paňáca v tmavých šatech, snímž jsem vás včera ráno viděl na pláži?“

„To je můj strýc,“ odpověděl podrážděně Saint-Loup. Ale Blochovi se bohužel nikterak nezdálo nutným vyhýbat se neprozíravým slovům. Svíjel se smíchem:

„To vám tedy srdečně gratuluji! To jsem si mohl myslet! Je báječně ‚chic‘ a má úžasně výraznou kotrbičku připitomělého urozece?“

„To se dokonale mýlíte, je velmi inteligentní,“ odsekl mu vztekle Saint-Loup.

„Lituji tedy, neboť pak je méně úplný. Rád bych ho ostatně dobře znal, neboť jsem si jist, že o takových chlapících bych dovedl napsat něco hodnotného. Vidět ho jít, to je k popukání. Ale vypustil bych stránku karikurní, konec konců dosti nedůstojnou umělce, záníceného pro plastickou krásu vět, pro směšnost tváře, nad níž jsem se, promiňte mi to, dlouho prohýbal smíchy, a vyjádřil bych hodně výrazně aristokratickou stránku vašeho strýce, který působí konec konců dojmem naprostého poctivce a po prvním záchvatu smíchu zaráží velikostí stylu. Ale,“ řekl, obraceje se tentokrát ke mně, „tebe se chci zeptat na něco docela jiného a pokaždé, když jsme spolu, mne nějaký bůh, blažený obyvatel Olympu, přinutí, abych nadobro zapomněl zeptati se tě na tuto věc, která mi již mohla býti a jistě ještě bude velmi užitečná. Kdo je ta krásná žena, s níž jsem tě potkal v Zoologické zahradě a která byla doprovázena pánem, o němž se domnívám, že jsem ho již někde viděl, a dívkou s dlouhými vlasy?“

Viděl jsem tehdy, že paní Swannová si nepamatovala Blochovo jméno, protože mi ho jmenovala jinak a řekla o něm, že je zaměstnán v kterémsi ministerstvu (nikdy mne od té doby nenapadlo informovati se, vstoupil-li do služeb některého ministerstva). Ale jak to, že Bloch, který se jí dal, jak mi tehdy řekla, představit, neznal jejího jména? Byl jsem tím tak překvapen, že jsem mu chvíli nemohl ani odpovědět.

„Ať je to tak nebo tak, gratuluji ti,“ řekl, „jistě ses s ní neotravoval. Setkal jsem se s ní několik dní předtím v předměstském vlaku. Byla tak laskava, že otevřela tvému oddanému příteli svůj milostný pás;

nikdy jsem neprožil tak příjemné chvíle a právě jsme si umlouvali příští schůzky, když na předposlední stanici vstoupil do vozu jakýsi její známý.“ Bylo zřejmo, že mé mlčení se Blochovi nelíbilo. „Doufal jsem,“ řekl, „že tvou pomocí se dovím její adresu a budu moci navštívit ji a ochutnat několikrát týdně rozkoší Erota, milého bohům nesmrtelným, ale nenaléhám, protože vidím, že dbáš přepjaté mlčelivosti pro lehkou zínku, která se mi v nedlouhé době třikrát po sobě, a to nejrafinovanějším způsobem oddala. Jistě se s ní dnes nebo zítra zase setkám.“

Po této večeři jsem Blocha jednou navštívil, on mi návštěvu oplatil, ale já jsem nebyl právě doma a Bloch, když se na mne ptal, byl spatřen Františkou, která ho náhodou ještě nikdy neviděla, přes to že ke mně chodíval již v Combray. Věděla tedy jen tolik, že jeden z mých známých „pánů“, oblečený zcela obyčejně, mne přišel navštívit, nevěděla „za jakým účelem“, a dojem, který v ní vzbudil, nebyl valný. A tu, přes to že jsem věděl, že mi navždy zůstanou neproniknutelnými jisté Františtiny sociální představy, záležející možná z části v záměně slov a jmen, která si jednou a tím provždy popletla, nemohl jsem se ubránit, abych se – já, který jsem se již dávno zřekl otázek tohoto druhu – marně ovšem, nepokusil zjistit, co úžasného znamená pro Františku to jméno Bloch. Neboť sotvaže jsem jí řekl, že ten mladý pán, jehož viděla, byl Bloch, její úžas a zklamání byly takové, že ucouvla o několik kroků:

„Jakže, toto je pan Bloch!“ zvolala užasle, jako by bytost tak významná měla mít nějakou podobu, která by člověku ihned „řekla“, že stojí před velikým pozemšťanem, a s výrazem člověka, který míní, že nějaká historická osoba nestojí na výši své slavné pověsti, opakovala překvapeným tónem, v němž bylo cítit pro budoucnost zárodky všeobecného skepticismu:

„To je tedy ten pan Bloch! Ach! Opravdu, člověk by to neřekl, vida ho.“ Tvářila se, jako by mi to zazlívala, jako bych jí byl Blocha někdy „přechválil“. A přece laskavě dodala: „Nu ať, přes to že je to pan Bloch, pán může říci, že je stejně dobrý jako on.“

Zanedlouho se u Saint-Loupa, jehož zbožňovala, dožila zklamání jiného druhu a méně krutého: dověděla se, že je republikán. A Františka, přes to že mluvíc na příklad o královně portugalské říkávala s onou neuctivostí, která je u prostých lidí výrazem největší úcty: „Amalie, Filipova sestra,“ byla royalistka. A zvláště markýz, markýz, který ji oslňoval a byl teď pro republiku, se jí nezdál již pravdivý. Mrzelo ji to tak, jako kdybych jí byl dal krabičku, kterou by pokládala za zlatou, za kterou by mi nadšeně poděkovala a o které by jí zlatník potom řekl, že je jen z pozlaceného stříbra. Ihned zanechala své úcty k němu, ale zanedlouho se k ní zase vrátila, usoudivši, že jakožto markýz de Saint-Loup nemohl býti republikánem a že se tak jenom tváří z osobních zájmů, protože při tehdejší vládě z toho mohl mít veliký prospěch. Od toho dne ustala její nevšímavost k němu a její nevole ke mně. A kdykoli mluvila o Saint-Loupovi, říkávala: „To je pokrytec,“ usmívajíc se při tom širokým a dobráckým úsměvem, který jasně naznačoval, že si ho zase váží stejně jako prvního dne a že mu odpustila.

Ve skutečnosti byly Saint-Loupova upřímnost a nezištnost naopak naprosté a právě tato veliká čistota mravní, nemohouc se plně ukojiti sobeckým citem, jako je láska, a nenacházejíc v něm na druhé straně nemožnost, která byla na příklad ve mně, nemožnost naléztí svou duchovní stravu jinde než v sobě samém, činila ho opravdu schopným – stejně jako mne neschopným – přátelství.

Františka se v Saint-Loupovi mýlila stejně, když o něm říkávala, že sice vypadá, jako by nepohrdal prostým lidem, ale to že není pravda a že stačí podívat se na něho, když se zlobí na svého kočího. Stalo se skutečně několikrát, že Robert ho vypeskoval s jistou hrubostí, která však byla důkazem jeho citu, ne rozdílnosti, ale spíše rovnosti společenských tříd.

„Ale proč bych se přetvařoval a mluvil s ním zdvořile?“ odpověděl mi, když jsem mu vyčítal, že se svým kočím mluvil poněkud tvrdě. „Není mi roven? Není mi stejně blízký jako moji strýci nebo bratrančí? Tváříte se, jako byste si myslel, že jsem s ním měl jednat opatrně jako s podřízeným! Mluvíte jako aristokrat,“ dodal pohrdavě.

A vskutku, byl-li stranicky zaujat proti některé třídě, byla to aristokracie, a to tak, že uvěřil v povýšenost nějakého muže z nejvyšších vrstev stejně nesnadně, jak snadno věřil v povýšenost nějakého člověka prostého. Když jsem se mu zmínil o kněžně Lucemburské, kterou jsem potkal s jeho babičkou, řekl mi:

„Husa, stejně jako všechny jí podobné. Je to ostatně jakási má vzdálená příbuzná.“

Maje jakýsi předsudek proti lidem, kteří se s ním nejčastěji stýkali, chodíval zřídka do aristokratické společnosti, a pohrdavý nebo nepřátelský postoj, který v ní zaujímal, ještě zesiloval rozmrzelost všech jeho blízkých příbuzných pro jeho poměr k ženě „od divadla“, poměr, který obviňovali, že je mu osudný a zvláště že v něm vypěstil toho ducha opovrhování, toho jeho zlého ducha, že ho „svedl“ a že ho jistě nadobro strhne do nižších vrstev. Proto bývali také šviháci saintgermainské čtvrti nelítostní, kdykoli mluvili o Robertově milence. „Nevěstky, ty konají prostě své zaměstnání,“ říkali; „jsou to ženy stejně jako druhé; ale tato ne! Této neodpustíme nikdy! Způsobila příliš mnoho zla někomu, koho milujeme.“ Robert nebyl ovšem první, který se „přilepil“. Ale jiní se bavili jako lidé z nejlepší společnosti a nepřestávali o politice a o všem ostatním smýšleti stejně jako předtím. On však: jeho rodina soudila, že se „zhoršil“. Neuvědomovala si, že pro mnohé urozené mladíky, kteří by jinak zůstali duchovně zanedbaní, hrubí ve svých přátelstvích, drsní a nevkusní – je velmi často právě jejich milenka jediným učitelem a takové milostné poměry jedinou školou mravnosti, v níž jsou zasvěcováni do vyšší vzdělanosti a v níž se učí hodnotě známostí nezištných. I v nejlidovějších vrstvách (které se svou hrubostí tak často podobají vrstvám nejlepší společnosti) žena, jsouc citlivější, jemnější a méně zaneprázdněna, zajímá se více o různé vybroušení ducha, mívá v úctě mnohé krásy citu a umění, které, byť jich snad ani nechápala, přece staví nad to, co se muži zdá nejvíce touhy hodným, to jest nad peníze nebo nad společenské postavení. A tu, ať je to milenka nějakého mladého šlechtice, jako byl Saint-Loup, nebo nějakého mladého dělníka (na příklad elektrotechnici jsou

dnes počítání do řad opravdového rytířstva lásky), její milenec k ní cítí příliš mnoho obdivu a úcty, aby je nerozšířil také na to, čemu se obdivuje a co ctí ona; a tím jeho stupnice hodnot padá. Již vlivem svého pohlaví je milenka slabá, mívá nervové, nevysvětlitelné poruchy, které by u muže nebo i u jiné ženy, u ženy, jejímž je synovcem nebo bratrancem, vzbudily jenom úsměv každého zdravého, statného mladíka. Ale utrpení té, kterou miluje, nemůže snášeti. Mladý šlechtic, který tak jako Saint-Loup má stálou milenkou, jistě si zvykne, jde-li s ní večeret někam do restaurace, mívá v kapse nějaký prostředek proti mdlobě, jehož jí snad bude třeba, vybízeti číšníka, důrazně a nijak posměšně, aby zavíral pozorně a tiše dveře a nedával na stůl šlehanou smetanu, působící jeho milence ony nevolnosti, které on sám nikdy nepocítil a které mu objevují jakýsi tajemný svět, v jehož skutečnost ho ona naučila věřit, nevolnosti, jichž teď lituje, třebaže je sám z vlastní zkušenosti nezná, a jichž bude litovati i tehdy, když je pocítí jiné ženy než ona. Saint-Loupova milenka – tak jako první středověcí mniši – ho naučila soucitu se zvířaty, neboť sama je vášnivě milovala, vozíc s sebou stále svého psa, své kanáry a papoušky; Saint-Loup se o ně staral s mateřskou péčí a pokládal za surovce lidi, kteří nejsou dobří ke zvířatům. Na druhé straně herečka nebo žena, říkající to o sobě tak jako ta, která žila s ním – ať byla inteligentní nebo ne; neznal jsem ji – chránila ho před snobismem a vyléčila ho z malichernosti, naučivši ho pokládati za nudnou společnost „dokonale vychovaných“ žen a za trapnou robotu povinnost choditi večer do vznešené společnosti. Pakliže jejím vlivem společenské styky zaujímaly v životě jejího mladého milence méně místa, naopak, zatím co by ho – kdyby byl prostým „salonním člověkem“ – při výběru přátel vedla chlubná domýšlivost nebo osobní zájem, stejně jako by hlavním jejich znakem byla drsná příkrst, jeho milenka ho naučila vkládati do přátelství vznešenost a zjemnělost. Svým ženským pudem a vážíc si u mužů spíše jistých vlastností citových, jimiž by její milenec bez ní možná pohrdal a vysmíval se jim, poznala vždy velmi rychle mezi Saint-Loupovými přáteli toho, který ho měl opravdu rád, a hned si

ho oblíbila. Dovedla Saint-Loupa přinutit, aby byl takovému příteli vděčný, aby mu to dal najevo a aby se naučil rozeznávat, co ho těší a co je mu nepříjemné. A Saint-Loup sám, nepotřebuje k tomu již jejího upozornění, se brzy začal o to všechno starat a v Balbecu, kde jí nebylo, pro mne, jehož nikdy neviděla a o němž se jí možná ještě nikdy ve svých listech nezmínil, sám zavíral okno v kočáře, v němž jsem seděl, odnášel květiny, jejichž vůně mne dusila, a když se měl loučit zároveň s několika lidmi, vždy to před rozchodem udělal tak, že se s nimi rozloučil o chvíli dříve, aby mohl zůstat nakonec sám se mnou a aby tím naznačil, že mezi nimi a mnou je rozdíl a že se mnou jedná jinak než s ostatními. Jeho milenka otevřela jeho mysl vnímání neviditelná, vnesla vážnost do jeho života, jemnost do jeho srdce, ale to vše unikalo běžující rodině, která stále jen opakovala: „Ta bídnic ho zabije a zatím ho zneuctívá.“ Vytěžil z ní nakonec opravdu vše dobré, co mu mohla dát; ale teď byla již příčinou jenom jeho stálého utrpení, protože si ho zhnusila a trápila ho. Jednoho krásného dne se jí začal zdát hloupý a směšný, protože přátelé, které měla mezi literáty a herci, ji ujišťovali, že takový je, a ona opakovala to, co řekli oni, s onou houževnatostí a bezvýhradností, které projevujeme vždy, kdykoli přijmeme zvenčí a za své nějaké názory nebo zvyky, jichž jsme dříve vůbec neznali. Ráda prohlašovala, stejně jako ti herci, že propast mezi ní a Saint-Loupem je nepřekročitelná, protože oni jsou lidé jiné rasy, protože ona je tvor inteligentní, zatím co on, byť předstíral cokoli jiného, je již svým rodem nepřítel inteligence. Toto hledisko se jí zdálo velmi promyšlené a jeho potvrzení hledala v nejbezvýznamnějších slovech a v nejnepatrnějších skutcích svého milence. Ale když ji titíž přátelé dále přesvědčili, že v jeho společnosti, tak málo vhodné pro ni, ničí veliké naděje, k nimž, jak jí říkali, opravňovala, že její milenec na ni působí zhoubným vlivem a že tím společným životem s ním si kazí svou uměleckou budoucnost, připojila ke svému pohrdání Saint-Loupem stejnou nenávist, jako kdyby se snažil naočkovat jí nějakou smrtelnou nemoc. Setkávala se s ním co nejřidčeji, oddalujíc stále úplnou roztržku, která se mně zdála velmi málo pravděpodobná. Saint-Loup se pro ni obětoval

tak, že (nebyla-li úchvatná, ale Saint-Loup mi nikdy nechtěl ukázat její fotografii, říká: „Víte, ona není krasavice, a pak, na fotografii nevypadá dobře; jsou to jen momentky, které jsem dělal já sám svým kodakem, a vzbudily by ve vás špatnou představu o ní“) stěží by našla jiného muže, který by byl ochoten ke stejné obětavosti. Tehdy mne ani nenapadlo, že nějaká vrtošivá touha proslaviti se, i když člověk nemá nadání, že pochvala, nic než soukromá pochvala lidí, na jejichž úsudku nám záleží, by mohla býti (což ovšem nebyl možná případ milenky Saint-Loupovy) i pro takovou kokotu důvodem přesvědčivějším než radost z vydělaných peněz. Saint-Loup, který, nechápaje při tom jasně, co se děje v mozku jeho milenky, ji nepokládal za zcela upřímnou ani v jejích nespravedlivých výčitkách ani v jejích slibech věčné lásky, přece míval v některých chvílích pocit, že by s ním, kdyby mohla, přerušila styky, a z toho důvodu, jsa k tomu ponoukán patrně pudem uchování své lásky, prozíravějším možná než Saint-Loup sám, a uplatňuje při tom ostatně praktičnost, která se v něm zcela smířlivě snášela s největšími a nejzaslepenějšími vzrušeními citovými, odmítl dáti jí najednou větší jmění, vypůjčil si mnoho peněz, aby měla všeho dostatek, ale dával jí je jenom podle potřeby. A pomýšlela-li opravdu na rozchod s ním, jistě trpělivě čekala, až si „hodně našetří“, což by při tom, co jí Saint-Loup dával, nevyžadovalo doby příliš dlouhé, ale ona přes to rozchod stále oddalovala, prodlužujíc tak štěstí – nebo neštěstí – mého nového přítele.

Toto dramatické období jejich lásky – dospěvší teď ke svému nejkrutějšímu bodu, neboť milenka zakázala Saint-Loupovi pobyt v Paříži, kde ji jeho přítomnost rozčilovala, a přinutila ho, aby strávil svou dovolenou v Ralbecu nedaleko své posádky – začalo jednou večer u jedné Saint-Loupovy tety, od níž si Robert vymohl dovolení k tomu, aby jeho milenka přednesla četným hostům úryvky jakési symbolistické hry, kterou hrála jednou na kteréśi průkopnické scéně a které se jejím vlivem obdivoval teď stejně jako ona.

Ale když se objevila s velikou lilií v ruce a v kostýmu, který byl kopií „Děvečky Páně“ a o němž Roberta přesvědčila, že je pravým uměleckým dílem, její příchod byl v tom shromáždění šlechticů

a vévodkyň přivítán úsměvy, které jednotvárnost přednesu, bizarnost některých slov a jejich časté opakování změnily v bujný smích, zprvu potlačovaný, potom však tak neodolatelný, že ubohá recitátorka nemohla ani pokračovat. Saint-Loupova teta byla příštího dne svorně pokárána za to, že u sebe ukázala herečku tak groteskní. Jeden velmi známý vévoda jí přímo řekl, že těmito výčitkami je vinna ona sama.

„K čertu, takového něco nám přece nesmí být předkládáno! Kdyby ta ženská měla aspoň nadání, ale ona je nemá a nikdy je mít nebude! Ono se nezdá, ale Paříž není tak hloupá, jak se říkává. Společnost není složena ze samých blbců. Ta slečinka si patrně myslela, že Paříž ohromí. Ale ohromit Paříž, to není jen tak, a jsou věci, které jsou na nás přece jen trochu silné.“

Herečka odcházejíc řekla Saint-Loupovi:

„K jakým husám, k jakým nevychovaným děvkám a špinavcům jsi mne to zavlekl? Raději ti to řeknu: nebyl tam přítomen ani jediný muž, který by se mnou nekoketoval a nedvořil se mi, a jenom proto, že jsem odmítala jejich nabídky, se snažili pomstít se mi.“

To byla slova, která Robertovu nechuť k lidem společenským změnila v hluboký a bolestný odpor, který mu vnukali zvláště osoby, nejméně ho zasluhující, oddaní příbuzní, kteří byli vysláni rodinou a snažili se přiměti Saint-Loupovu milenku k tomu, aby s ním přerušila styky; ona ho ovšem přesvědčila, že příčinou tohoto zákroku je jejich láska k ní. Robert, přes to že hned se s nimi přestal stýkat, si ve chvílích, kdy byl tak jako teď daleko od své milenky, říkal, že oni nebo druzí toho využívají k novým nabídkám a že dosáhli možná její přízně. A kdykoli mluvil o světácích, kteří oklamávají své přátele, snaží se zkazit ženy a zavlékají je do vykřičených domů, na jeho tváři bylo zřejmo utrpení a nenávisť.

„Zabil bych je s menšími výčitkami než psa, který je aspoň hodné, věrné, upřímné zvíře. To jsou lidé, kteří zasluhují guillotinu spíše než ti chudáci, svedení ke zločinu svou bídou a krutostí boháčů.“

Většinu svého času trávil posíláním dopisů a telegramů své milence. Pokaždé, když našla, bránil mu zároveň přijet do Paříže, ně-

jakou záminku k hádce s ním, poznal jsem to z jeho strhané tváře. Ježto mu jeho milenka nikdy neřekla přímo, co mu vyčítá, dohaduje se, že mu to neříká možná proto, že nic neví, a že ho má prostě dost, přece by rád slyšel nějaké vysvětlení a psával jí: „Řekni mi, co zlého jsem ti udělal. Rád uznám svou vinu,“ neboť zármutek, který cítil, ho nakonec přesvědčoval, že se opravdu dopustil něčeho špatného.

Ale ona ho nechávala nekonečně dlouho čekat na své odpovědi, ostatně úplně hloupé. A tak jsem téměř vždy vidíval Saint-Loupa vraceti se s čelem ustaraným a s rukama často prázdnýma z pošty, kam jenom on a Františka, jediní z celého hotelu, sami nosívali nebo chodívali pro své dopisy, on z netrpělivosti zamilovaného muže a ona ze služebnické nedůvěřivosti. (Telegramy ho nutívaly k cestě mnohem delší.)

Když mi několik dní po večeri u Blochů babička radostně řekla, že Saint-Loup se jí právě zeptal, nechtěla-li by, aby ji před svým odjezdem z Balbecu vyfotografoval, a když jsem viděl, že se k tomu oblékla do svých nejkrásnějších šatů a že je na rozpacích, jaký klobouk si má vybrat, byl jsem poněkud podrážděn tímto dětinstvím, které mne u ní tak překvapilo. Přemýšlel jsem dokonce o tom, nemýlil-li jsem se ve své babičce, nestavěl-li jsem ji příliš vysoko, byla-li skutečně tak lhostejná, jak jsem si to vždy myslíval, ke všemu, co se týkalo její vlastní osoby, a nebyla-li trochu koketní, což jsem až dosud pokládával za naprosto neslučitelné s její povahou.

Na neštěstí jsem tuto nespokojenost, kterou ve mně vzbudilo chystané fotografování a zvláště zřejmá babiččina radost z něho, dával tak příliš najevo, že Františka si jí všimla a bezděčně si pospíšila, aby ji ještě zesílila sentimentálním a rozněžnělým proslovem, s nímž jsem nechtěl, jak se zdálo, souhlasit.

„Ach, pane, ta ubohá paní bude tak šťastná, že ji budou fotografovat a že si k tomu vezme dokonce klobouk, který jí její stará Františka upravila! Dopřejte jí tu radost, pane.“

Posmíval jsem se Františčině rozcitlivělosti a omlouval jsem sám sebe, že nejsem krutý, připomněv si, že má matka a babička, mé vzory ve všem, to často dělávají také. Ale babička, všimnuvši si mé

rozmrzelosti, řekla, že se nedá vyfotografovati, je-li mi to nějak nepříjemné. Nechtěl jsem to dovolit, ujistil jsem ji, že nemám námitek proti tomu a nechal jsem ji vyšňořit se, ale domníval jsem se, že bude jistě důkazem pronikavosti a síly, řeknu-li jí několik ironických a urážlivých slov, jejichž úkolem bylo neutralizovati radost, kterou z fotografování zřejmě měla, takže, byl-li jsem nucen dívat se na velkolepý klobouk mé babičky, dosáhl jsem aspoň toho, že z její tváře zmizel ten radostný výraz, který mne měl těšit a který, jak se nám to velmi často stává, dokud jsou ještě naživu bytosti, jež nejvíce milujeme, se nám zdá spíše bolestným projevem jakési hloupé choutky než vzácnou podobou štěstí, které bychom jim tak rádi opatřili. Má rozmrzelost vyplývala hlavně z toho, že babička jako by se mi toho týdne vyhýbala a že jsem s ní ani ve dne ani večer nemohl býti ani na okamžik sám. Vrátil-li jsem se odpoledne domů, abych s ní mohl strávit chvíli o samotě, řekli mi, že někam odešla; anebo se zavírala s Františkou k dlouhým poradám, jež jsem nesměl rušit. A když jsem při návratu z večírku, stráveného někde venku se Saint-Loupem, myslel na chvíli, kdy budu moci babičku obejmouti, marně jsem čekával, kdy se ozve opatrné zaťukání na stěnu, vyzývající mne, abych jí přišel říci dobrou noc: neslyšel jsem nic; nakonec jsem ulehl, zazlívaje jí trochu, že mne s tak nezvyklou lhostejností olupuje o radost, na kterou jsem se tak velice těšil, chvíli jsem ještě naslouchal se srdcem rozechvěným jako v dětství u zdi, která zůstávala němá, a pak jsem usínal v slzách.

* * *

Toho dne stejně jako již několik dnů předcházejících Saint-Loup byl nucen odjet do Doncières, kde ho teď, než se tam vrátí nadobro, bývalo vždy třeba až do večera. Litoval jsem, že není v Balbecu. Viděl jsem slézati z kočárů a vcházeti buď do taneční síně v Casině nebo k některému cukráři mladé ženy, které se mi z dálky zdály úchvatně krásné. Byl jsem v jednom z těch období mladého věku, nemajících žádné zvláštní lásky a ničím nezaměstnaných, kdy člověk všude – tak jako zamilovaný milovanou ženu – touží, hledá a vidí Krásu. Umožní-li nám aspoň jeden skutečný rys – to málo, co rozeznáme na ženě z dálky nebo odzadu – promítnouti si před sebe Krásu, hned si představujeme, že jsme ji poznali, srdce nám buší, zrychlujeme krok a navždy zůstaneme napolo přesvědčení, že to byla ona, pakliže žena námi sledovaná zmizela; svůj omyl si uvědomíme jen tehdy, podaří-li se nám ji dosáhnouti.

Byl jsem ostatně stále více a více churav, takže jsem měl sklon k přeceňování i nejprostších radostí právě pro překážky, které mi bránily dosáhnouti jich. Zdávalo se mi, že všude vidím elegantní ženy, protože k tomu, abych se k nim přiblížil, jsem býval příliš unaven, bylo-li to na pláži, nebo příliš nesmělý, bylo-li to v Casině nebo v některé cukrárně. A přes to že jsem měl možná brzy zemřít, bych rád věděl, jak vypadají zblízka, ve skutečnosti, nejhezčí dívky, jež život mohl poskytnouti, třebaže tohoto daru měl využití někdo jiný než já nebo dokonce nikdo (já sám jsem si opravdu neuvědomoval, že příčinou mé zvědavosti je touha po jejich ovládnutí). Byl bych se odvážil vejít do taneční síně, kdyby byl Saint-Loup se mnou. Byl jsem však sám a tak jsem zůstal prostě před Grand-Hôtelem a čekal jsem na chvíli, kdy se vrátím k babičce, když jsem najednou téměř na konci pobřežní hráze, na níž vypadaly jako zvláštní pohyblivá skvrna, spatřil pět nebo šest děvčat, odlišných svým vzhledem a svými způsoby od všech lidí, jimž byl člověk v Balbecu zvyklý, tak nápadně,

jak by se od nich lišilo, vynořivši se neznámo odkud, hejno racků, jdoucích čilým krokem – zatím co opozdilci je dohánějí pomáhající si křídly – na procházku, jejíž účel by se zdál lázeňským hostům, kterých oni jako by neviděli, stejně záhadným, jak jasně určitým se jeví jejich ptačímu duchu.

Jedna z těch neznámých tlačila před sebou velociped; dvě jiné nesly golfové pálky; a také jejich obleky se velmi nápadně odlišovaly od šatů jiných balbeckých dívek, z nichž některé se sice také zabývaly sportem, ale neopatřily si k tomu zvláštních sportovních úborů.

Byla právě doba, kdy dámy i páni chodívali denně na hráz na procházku středem nelítostného ohně dámského binoklu, který na ně, jako by měli na sobě něco závadného, co by si chtěla důkladně, až do nejmenších podrobností prohlédnouti, upírala soudcova žena, sedící pyšně před hudebním pavilonem ve středu té hrozné řady židlí, na něž se za chvíli oni sami, stavše se z herců kritiky, přijdou posadit a budou pak zase oni kritizovati ty, kteří budou kolem nich chodit. Všichni ti lidé, kteří chodili po hrázi kolébající se se strany na stranu, jako by chodili po palubě (neboť nedovedli zdvihnouti nohu, aby nepohnuli zároveň rukou, nestočili oči, nepohodili rázně rameny, nezrudli ve tváři a nevyrovnali houpavým pohybem opačného boku pohyb, který právě udělali bokem druhým) a kteří, tváříce se, jako by neviděli, aby se zdálo, že se o lidi, kteří šli po jejich boku nebo přicházeli opačným směrem, nestarají, ale opatrně se po nich dívajíce, aby do nich nevrátili, právě naopak: vráželi do nich a byli jimi strkáni, protože byli vzájemně z jejich strany předmětem téže tajné pozornosti, zakrývané tímž zdánlivým pohrdáním, neboť touha – a v důsledku toho také strach – zalíbiti se davu je z nej-mocnějších pohnutek všech lidí, buď že se snaží vzbuzovati jejich obdiv nebo ukázati jim, že jimi pohrdají. První příčinou samotářovy odloučenosti od světa, i když je naprostá a trvá až do konce jeho života, bývá často nezřízená touha po lásce nejširších vrstev, která potlačuje všechny ostatní city tak, že nemoha, když vychází z domu, dosáhnouti obdivu domovnice, chodců nebo kočího stojícího s vo-

zem u chodníku, rozhodne se raději nikdy se jim neukazovati a zřící se proto každé činnosti, která by ho nutila vycházeti z domu.

Středem všech těchto lidí, z nichž někteří jednotlivci sledovali nějakou myšlenku, ale pak prozrazovali její hybnost řadou vzrušených pohybů a roztěkaností pohledů stejně málo ladnou jako opatrné houpání jejich sousedů, dívky, jež jsem spatřil, přicházely s jistotou pohybů, která vzniká z dokonalého ovládnutí svého těla a z upřímného pohrdání ostatními lidmi, přímo k nim, lehce a klidně, dělajíce přesně jen ty pohyby, které chtěly, v úplné nezávislosti každého svého údu na údech ostatních, při čemž větší část jejich těla zachovávala onu nehybnost, tak nápadnou u dobrých tanečnic. Nebyly již daleko ode mne. Přes to že každá z nich měla typ naprosto odlišný od typů svých družek, všechny byly krásné; ale viděl jsem je teprve tak krátce a neodvažoval jsem se pohlédnouti na ně upřeně, takže jsem ještě žádnou z nich neindividualizoval. Vyjma jednu, která vynikala mezi ostatními svým přímým nosem a osmahlou kůží jako na nějakém renesančním obraze arabský typ jednoho ze Tří králů, byly mi známy jedna jen dvojicí tvrdých, pronikavých a posměvavých očí, jiná jen svými lícemi, jejichž zahrnuté odstíněná červeň připomínala barvu muškátů, a ani tyto rysy jsem ještě nerozlučně nespojil s žádnou z těch dívek; a když jsem (podle pořadí, jímž se rozvíjel tento celek, který byl úchvatně krásný, protože v něm sousedily obrazy nejružnější a protože všechny barevné stupnice v něm byly shrnuty, který však byl zmateně spletitý jako nějaká hudba, z níž bych nedovedl ve chvíli jejich znění oddělit a poznati jednotlivé věty, vnímané, ale ihned zase zapomínané) viděl, jak se vynořuje bílý ovál tváře, černé oči, zelené oči, nevěděl jsem, jsou-li to tytéž, které mne okouzly již před chvílí, a nemohl jsem je přisouditi té či oné určité dívce, kterou bych oddělil od ostatních a poznal. A to, že v mém pohledu nebylo ještě rozlišovacích znaků, které mezi nimi zakrátko zjistím, vnášelo do jejich skupiny ladné vlnění, ustavičné vibrování jakési plynulé, souborné a těkavé krásy.

Možná, že to nebyla jenom životní náhoda, která shromažďující tyto přítelkyně, je všechny vybrala tak krásné; možná že ty dívky

(jejichž chování stačilo k prozrazení povahy smělé, rozpustilé a nelí-
tostné), neobyčejně citlivé ke každé směšnosti a ke každé ošklivosti,
neschopné podlehnouti nějakému dojmu řádu myšlenkového nebo
mravního, si mezi ostatními svými družkami zcela přirozeně uvědo-
mily, že cítí jakýsi odpor ke všem těm, u nichž se myšlenkové nebo
citové sklony prozrazovaly nesmělostí, ostýchavostí, nemotorností,
tím, čemu tyto „mé“ dívky říkaly patrně „nesympatický typ“, a pro-
to se jim vyhýbaly, zatím co se naopak spřátelily s jinými, k nimž
je lákala jakási směs půvabu, pružnosti a elegance fyzické, jediná
to podoba, v níž si dovedly představit upřímnost svůdné povahy
a příslib dobrých chvil společně strávených. Možná také, že spo-
lečenská třída, do níž náležely a již bych nedovedl přesněji určit,
byla v tom bodě svého vývoje, kdy buď vlivem zbohatnutí a zahálky
nebo vlivem nových sportovních návyků, rozšířených i v některých
vrstvách lidových, a fyzické kultury, k níž se ještě nepřipojila také
kultura rozumu, to či ono společenské prostředí, podobno jsouc
v tom harmonickým a plodným sochařským školám, které neusilují
ještě o výraz zmučený vnitřními rozpory – vytváří zcela přirozeně
a v hojnosti krásná těla s krásnými údy, s krásnými boky, s tvářemi
zdravými a klidnými a s výrazem mrštnosti a lstivosti. A nebyly to,
co jsem tam, před mořem, viděl jakoby sochy stojící v slunci někde
na řeckém pobřeží, vznešené a klidné vzory lidské krásy?

Jdouce tak, jako by celá jejich skupina, blížící se po hrázi jako
zářivá kometa, pokládala okolní dav za bytosti jiné rasy, k níž by
v nich pocitu solidarity nemohlo probudit ani její utrpení, vypa-
daly, jako by nikoho neviděly, nutily stojící lidi, aby jim ustoupili
z cesty, tak jako při jízdě nějakého stroje, od něhož nelze očekávat,
že se chodcům vyhne, a jenom tehdy, když nějaký starý pán, jehož
existenci neuznávaly a jehož dotyku se štítily, před nimi bázlivě
a hněvivě, ale rychle a směšně uhýbal, se na sebe se smíchem po-
dívaly. Nepředstíraly žádné pohrdání k tomu, co netvořilo součást
jejich kroužku: jejich upřímné pohrdání stačilo. Ale nemohly uvidět
překážku a nepřeskočit ji pro zábavu s rozběhem nebo rovnýma
nohama, protože všechny byly plny, překypovaly tou mladistvos-

tí, která se dožaduje tak důrazně vybití, že i tehdy, když je člověk smuten nebo churav, jsa poslušen více příkazů věku než špatné nálady dne, nikdy nezanedbá příležitosti ke skoku nebo ke sklouznutí a svědomitě jí pokaždé využije přerušuje, prosévaje svou pomalou chůzi – tak jako Chopin nejmelancholičtější melodii – půvabnými odbočkami, v nichž se rozmarnost mísí s virtuozitou. Žena jednoho starého bankéře, když se byla dlouho rozpakovala, jak by svého muže nejlépe usadila, posadila ho na skládací židli, tváří k hrázi, za hudební pavilon, kde byl chráněn před větrem i před sluncem. Vidouc ho tak pěkně usazeného, odskočila koupit mu noviny, které mu pro rozptýlení bude předčítat; to bývaly jediné chvíle, v nichž ho nechávala samotného a jež nikdy netrvaly déle než pět minut, což se mu zdávalo velmi dlouho, ale ona je obnovovala hodně často, aby její starý manžel, jemuž věnovala a zároveň zastírala všechnu svou péči, měl dojem, že je ještě schopen žít jako každý druhý člověk a že nepotřebuje žádné zvláštní ochrany. Tribuna hudebníků tvořila nad ním přirozený a svůdný můstek ke skoku; nejstarší z toho houfce se po něm rozběhla a přeskočila vyděšeného starce, jehož námořnické čapky se letmo dotkly její hbité nohy k veliké radosti ostatních dívek a zvláště dvou zelených očí v loutkové tváříčce, které vyjadřovaly k tomuto činu obdiv a zároveň radost, v níž jsem rozeznával, jak se mi zdálo, také trochu bázlivosti, zahanbené a neupřímně ctnostné bázlivosti, již u ostatních nebylo. „Ubohý dědouš! Je mi ho líto! Je z toho polomrtev,“ řekla jedna z těch dívek chraptivým hlasem a poloironickým tónem. Ušly ještě několik kroků a potom se zastavily na chvíli uprostřed cesty, nedbajíce, že překážejí procházejícím se, a shlukly se k jakési poradě v jednolitou, nezvyklou a pípající skupinu nepravidelného tvaru tak jako ptáci před odletem; pak zase pokračovaly pomalu ve své procházce po hrázi nad mořem.

Ted' nebyly již jejich půvabné rysy nezřetelné a pomíšené. Rozdělil jsem je a nakupil jsem je (neznaje jejich jmen) kolem té veliké, která přeskočila starého bankéře, kolem té malé, jejíž buclaté, růžové tváře a zelené oči se odrážely od obzoru moře, kolem té osmahlé s rovným nosem, která byla mezi všemi ostatními tak ná-

padná, kolem jiné s tváří bílou jako vejce, v němž malý nosík tvořil kruhovitý oblouček jako zobáček kuřete, s tváří, jakou mívají někteří zcela mladí hoši, kolem jiné, veliké, zahalené do volného pláště (který jí dodával vzhledu tak chudobného a tak velice byl v rozporu s jejími elegantními pohyby, že člověk si při pohledu na tuto dívku hned řekl, že je to jistě dcera rodičů dostatečně bohatých a pokládajících se za povýšené nad ostatní balbecké lázeňské hosty a nad eleganci v šatech svých dětí, takže nechávali svou dceru zcela klidně chodit po promenádě v šatech, které by i prostí lidé považovali za příliš skromné), a ještě kolem jiné dívky se zářícíma, usměvavýma očima, s kyprými, matnými lícemi, s černou lehkou čepičkou na hlavě, tlačící před sebou kolo s tak ledabylou houpavostí boků, s výrazem tak uličnickým a používající, když jsem šel kolem ní, slov z lidové mluvy tak křiklavě (zachytil jsem z nich to odporné rčení „žít svůj život“), že jsem zanechal hypotézy, kterou mi vnukl plášť její družky, a řekl jsem si, že všechny ty dívky jsou spíše z lidových vrstev, navštěvujících hojně cyklistická závodiště, a že jsou to jistě mladičké milenky nějakých cyklistů. Jistě však v žádném mém dohadu nebylo myšlenky, že by to mohly být dívky ctnostné. Hned na první pohled – podle způsobu, jímž se na sebe dívaly, smějíce se při tom, nebo podle vyzývavého pohledu té s matnými lícemi – jsem poznal, že ctnostné nejsou. Ostatně babička nade mnou vždy bděla s opatrností příliš úzkostlivou, abych si hned neřekl, že souhrn věcí, jež dělat není dovoleno, je nerozlučný, nedělitelný, a že tedy dívky, nemající úctu ke stáří, jistě nebudou najednou zadrženy výčitkami svědomí, až se octnou v pokušeních mnohem lákavějších, než byl ten skok přes osmdesátiletého starce.

Ted' byly sice individualizovány, ale slova, jimiž si odpovídaly, jejich pohledy, zářící bujností a duchem kamarádství a rozjiskřované chvílemi buď sobectvím nebo drzou netečností podle toho, šlo-li o některou přítelkyni nebo naopak o procházející se lázeňské hosty, a také to vědomí, že se navzájem znají tak důkladně, že mohou stále a všude chodit spolu, tvoříce „houfec pro sebe“, to vše poutalo, zatím co se pomalu blížily, jejich samostatná a přesně oddělená

těla jakýmsi poutem neviditelným, ale harmonickým stejně jako týž teplý stín, totéž ovzduší, utvářející z nich celek tak stejnorodý ve svých částech, jak byl odlišný od ostatních lidí, jejichž středem se jejich průvod pomalu pohyboval.

Když jsem šel kolem té osmahlé s kyprými lícemi, která tlačila kolo, střetl jsem se na okamžik s jejími kosými a usměvavými pohledy, vystřelovanými z toho nelidského světa, který v sobě uzavíral život té malé tlupy, nedostupné neznámo, do něhož jistě nemohla vniknouti a v němž jistě nemohla najít místočko myšlenka o mé jsoucnosti. Dávajíc pozor na to, co říkají její družky, uviděla mne ta dívka v čepičce, stažené hluboko nad oči, v té chvíli, kdy se černý paprsek z jejích očí setkal se mnou? A viděla-li mne, jakou představu jsem v ní asi vzbudil? Z jakého vesmíru na mne patřila? Říci to bylo by mi stejně nesnadné, jako je z toho, že se nám na některé blízké hvězdě zjevily v dalekohledu nějaké zvláštní známky, nesnadno vyvoditi, že na ní bydlí lidé, že nás vidí a jaké představy v nich tento pohled na nás budí.

Kdybychom si mysleli, že oči takové dívky jsou jen zářící kolečka slídy, netoužili bychom po jejím poznání a po spojení jejího života se svým. Ale my cítíme, že příčinou toho, co svítí v těch zrcadlících kruhovitých ploškách, není jen jejich hmotné složení; cítíme, že to v nich září nám neznámé, černé stíny myšlenek, které ta bytost má o lidech a o místech, jež zná – o trávnicích závoď, o písčité cestě, na něž by mne, uhánějíc na kole středem polí a lesů, zavlékla ta malá víla, svůdnější pro mne než víly perského ráje – a také stíny domu, do něhož se vrací, plánů, jež kuje a jež jiní kuli pro ni; a zvláště cítíme, že to v nich září ona, se všemi svými tužbami, zálibami, nenávistmi a se svou potají a vytrvale činnou vůlí. Věděl jsem, že se té mladé cyklistky nikdy nezmocním, nezmocním-li se také jejích očí. A v důsledku toho ve mně celý její život budil touhu; touhu bolestnou, protože jsem ji cítil neuskutečnitelnou, ale opojnou, protože to, co bylo až dosud mým životem, přestalo najednou být mým životem úplným, stalo se již jen malou částí prostoru, který ležel přede mnou, který jsem horoucně toužil obsáhnouti a který byl složen

ze života těch dívek, a to mi poskytovalo možnost onoho rozšíření, onoho znásobení sebe samého, které znamená štěstí. A jistě to, že jsme neměli žádné zvyky, stejně jako žádné myšlenky, společné, mi znesnadňovalo seznámení se s nimi a zalíbení se jim. Ale možná také, že díky těmto rozdílům, díky vědomí, že ve složení povah a skutků těch dívek není ani jediný prvek, který bych já sám znal nebo měl, bylo ve mně nasycení vystřídáno žízní – podobnou žízni, která pálí vyprahlou zemi – žízní po životě, který by má duše, protože z něho neokusila ještě ani jediné kapky, vypila tím nedočkavěji, dlouhými doušky, prosakujíc se jím do nejmenších svých záhybů.

Pozoroval jsem tu cyklistku s jiskřivýma očima tak, že si toho všimla a řekla největší dívce něco, co jsem neslyšel, co ji však rozesmálo. Po pravdě řečeno se mi tato osmahlá nelíbila nejvíce, právě proto, že byla tak opálená a že (od té chvíle, kdy jsem v tansonvilleském úvoze spatřil poprvé Gilbertu) mým nedostižným ideálem zůstávala rusovlasá dívka s nazlátlou pletí. Ale nemiloval jsem také Gilbertu hlavně proto, že jsem kolem ní viděl svatozář jejího přátelství s Bergottem a jejích výletů s ním do různých katedrál? A stejně jsem se snad mohl radovati z toho, že jsem zachytil pohled této osmahlé dívky (který ve mně zprvu vzbudil naději, že mi usnadní seznámení s nimi), protože by mne mohla představit těm ostatním, té nelítostné, která přeskočila starce, té kruté, která řekla: „Je mi ho líto, toho ubohého děda,“ a tak dále všem, jejichž – a v tom právě byl její půvab – nerozlučnou družkou byla. A přece předpoklad, že bych mohl někdy býti přítelem některé z těch dívek, že ty oči, jejichž neznámé pohledy na mně chvílemi spočinuly sklouzající po mně, aniž si to uvědomovaly, jako sluneční paprsky po zdi, mohly by někdy jakousi zázračnou alchymií vpustiti do svých nepopsatelných částic představu o mé jsoucnosti, nějaké přátelství k mé osobě, nebo že já sám bych jednoho dne mohl býti mezi nimi, v té řadě, kterou rozvíjely podél moře – takový předpoklad v sobě obsahoval, jak se mi zdálo, nemožnost stejně nepřekonatelnou, jako kdybych, dívaje se na nějaký antický vlys nebo na nějakou fresku zobrazující

průvod božsky krásných dívek, byl přesvědčen, že je možno, abych byl přijat do jejich středu nebo abych jimi byl milován.

Štěstí, jež by mi způsobilo seznámení s těmi dívkami, bylo tedy neuskutečnitelné. Nebylo by to ovšem první štěstí tohoto druhu, jehož bych se zřekl. Stačilo, abych si vzpomněl na tolik jiných neznámých dívek, od nichž mne, i v Balbecu, tryskem ujíždějící kočár navždy vzdálil. A také ta radost, kterou jsem měl z tohoto houfce dívek, vznešeného, jako by byl složen ze starořeckých panen, vyplývala z toho, že v něm bylo cosi z prchavosti oněch dívek zahlédnutých z kočáru. Tato prchavost bytostí, jichž neznáme a jež nás nutí, abychom zapomněli na ten obvyklý život, v němž nám ženy, s nimiž se stýkáme, nakonec vždy odhalí všechny své nedostatky, nás ponouká k onomu stavu pronásledování, v němž obraznost již nic nebrzdí. A vypuditi ze svých radostí obraznost, to je totéž jako omeziti je na ně samy, to jest zredukovati je na pouhé nic. Kdyby mi byly nabídnuty kuplířkami, jimiž jsem ostatně, jak jsem již ukázal, nepohrdal, kdyby byly vyvedeny z toho prvku, který jim dodával tolik neurčitosti a tolik odstínů, ty dívky by mne jistě nebyly tak okouzlovaly. Je nutno, aby obraznost, probuzená nejistotou, budeme-li moci svého předmětu dosáhnouti, vytvářivši nějaký cíl, který nám zakryje cíl první, a nahradivši smyslovou rozkoš myšlenkou, že vnikneme do nového cizího života, zabránila nám poznati tuto rozkoš, okusiti její opravdové chuti a omeziti ji na její vlastní oblast.

Je nutno představit si mezi sebou a rybou – která, vidíme-li ji poprvé upravenou na míse, by se nám nezdála hodna těch nesčetných úskoků a lstí, nezbytných k jejímu ulovení – jak se odpoledne při lovu čeří hladina, jíž se v plynulosti průsvitného a vlnivého blankytu dotklo, aniž jsme v té chvíli přesně věděli, co s ním uděláme, hladké rybí tělo neurčitého tvaru.

K půvabu těch dívek přispívala také ta změna společenského rozvrstvení, charakteristického pro život v mořských lázních. Všechny přednosti, které nás v našem obvyklém prostředí povznášejí, jsou tam potlačeny, zmizí; a naopak lidé, u nichž tam takové přednosti neprávem předpokládáme, jsou obklopeni vznešeností jen umělou.

A to právě bylo příčinou, že jsem neznámým ženám a toho dne oněm dívkám tak snadno přisuzoval neobyčejný význam pro můj život, a že naopak ony nemohly poznati, jaký význam mám možná já pro ně.

Předností té dívčí družinky bylo sice, že byla také takovým prchavým zjevem jako ta nesčetná řada potkávaných dívek, která mne vždy tak vzrušovala, ale tato prchavost zde byla proměněna v pohyb tak pomalý, že se blížil téměř nehybnosti. A právě to, že i při pozorování tak málo letmém se mi tváře, ne již unášené v nejasném víru, ale klidné a zřetelné, zdály ještě tak krásné, to právě mi bránilo, abych si, jak jsem to často dělával v kočáře paní de Villeparisis, myslel, že by z blízkosti, kdybych se na chvíli zastavil, nějaká podrobnost, nečistá pleť, nějaká vada v kresbě chřípí, přihlouplý pohled, šklebivý úsměv nebo chybný růst vystřídal na tváři a na těle pozorované ženy podrobnosti, které jsem si patrně jen přibážil; neboť stačilo, abych zahlédl hezkou linii těla nebo svěží pleť, a hned jsem k tomu s velikou přesvědčeností připojil nějaké úchvatné ramínko nebo nějaký rozkošný pohled, na něž jsem v sobě stále nosíval vzpomínku nebo ideální představu, protože takové rychlé myšlenkové nákreby osob, jen letmo zahlédnutých, nám hrozí stejnými omyly jako příliš rychlá četba, při níž po přečtení první slabiky, přeskočivše v rychlosti slabiky ostatní, dosadíme často na místo slova napsaného slovo jiné, jež nám dodá naše paměť. Ted' to nebylo možné. Prohlédl jsem si jejich tváře dobře; každou z nich jsem viděl, ne sice ve všech profilech a jenom zřídka zpředu, ale přes to ze dvou nebo se tří stran tak rozdílných, že jsem mohl opravit nebo ověřit různé dohady linií a barev, jež člověk dělává při prvním pohledu, a že jsem mohl zjistit, jak ve všech těch různých výrazech zůstává něco neměnitelně hmotného. Tak jsem si s jistotou mohl říci, že ani v Paříži, ani v Balbecu, ani kdyby mé dohady o kráse zahlédnutých dívek byly nejprůzračnější a ani kdybych s nimi byl mohl porozprávět, nebylo mezi nimi jediné, jejíž zjevení a potom zmizení bez možnosti seznámení by ve mně zanechaly tolik lítostivých vzpomínek jako tyto dívky, které mi vnukly představu, že jejich přátelství by mohlo

býti tak opojné. Ani mezi herečkami, ani mezi venkovankami nebo mezi dívkami z klášterních penzionátů jsem nespatrił nic tak krásného, tak proniknutého neznámem, tak neocenitelně vzácného, tak pravděpodobně nedostupného. Byly tak rozkošným a tak zachovalým exemplářem neznámého mi, ale možného životního štěstí, že téměř z důvodů rozumových jsem hrozně trpěl strachem, že nebudu moci za těchto jedinečných, každý omyl vylučujících okolností okusiti to, co nejtajemnějšího nám poskytuje krása, po níž toužíme a nad jejíž nedosažitelností se utěšujeme tím, že se uchylujeme – jak to Swann před Odettou vždy odmítal – pro rozkoš k ženám, po nichž jsme netoužili, takže umřeme, aniž kdy zvíme, jaká ta druhá rozkoš je. Bylo ovšem možné, že to ve skutečnosti nebyla rozkoš neznámá, že její tajemství se při bližším poznání rozprchlo, že to byl jen přelud, projekce touhy. Ale, bylo-li tomu tak, byl bych nucen přičítati to nezbytnosti jakéhosi zákona přírodního – který, platil-li pro tyto dívky, platil by také pro všechny ostatní – a ne vadnosti předmětu své touhy. Neboť tento předmět byl tím, který bych si vybral ze všech nejraději, uvědomuje si s uspokojením botanika, že není možno naléztí někde jinde pohromadě vzácnější odrůdy než ty mladé květy, které v té chvíli přerušovaly přede mnou linii vody svým lehkým živým plůtkem, podobným keři pensylvanských růží v zahradě na mořském břehu, mezi nimiž je vidět celou dráhu parníku, sklouzajícího po vodorovné a modré linii moře, běžící od jedné stopky ke druhé, tak pomalu, že si lenivý motýl, opozdivší se v korunce, kterou lodní trup již dávno přejel, může býti jist, že parník předstihne i tehdy, když počká s odletem, až nic než úzký blankytný proužek bude děliti lodní příď od prvního plátku květu, k němuž se plaví.

Vrátil jsem se domů, protože jsem měl jít s Robertem večeřeti do Rivebellu a protože babička žádala, abych si v takových případech před odchodem na hodinu lehl; balbecký lékař mi takový večerní odpočinek nařídil potom každodenně.

Ostatně k návratu domů nebylo ani třeba odcházet z hráze a vejít do hotelu ústřední dvoranou, to jest zadem. Vlivem časového násko-

ku, podobného v mnohém té sobotní combrayské hodině, v kterou se u nás dříve snídávalo, dny se teď v plném létě prodloužily tak, že slunce stávalo ještě vysoko nad obzorem, když se v balbeckém Grand-Hôtelu prostíralo k večeri. Veliká vytahovací okna hned vedle hráze bývala proto ještě otevřena. Stačilo překročit úzký dřevěný rám a byl jsem v jídelně, z níž jsem ihned odešel k vytahovadlu.

Cestou kolem kanceláře jsem poslal úsměv řediteli a bez nejmenší nechuti jsem přijal nazpět úsměv jeho tváře, kterou již od začátku mého pobytu v Balbecu má vnímavá pozornost poznenáhlu pronikala a přeměňovala jako nějaký přírodopisný preparát. Její rysy mi teď byly dokonale známy, byly naplněny bezvýznamným, ale jako čtené písmo srozumitelným smyslem a v ničem se již nepodobaly těm podivným, nesnesitelným rysům, které jsem na jeho tváři spatřil prvního dne, kdy jsem před sebou viděl bytost, dnes již zapomenutou anebo, podařilo-li se mi představit si ji, nepoznatelnou, nesnadno srovnatelnou s jeho dnešní bezvýznamnou a zdvořilou podobou, jejíž byla ona podoba první jen hnusnou, stručnou karikaturou. Bez bázlivosti a smutku onoho prvního večera po svém příchodu jsem zazvonil na liftboye, který nebyl již tak mlčelivý, zatím co jsem s ním jel ve vytahovadle jako v nějakém pohyblivém hrudním koši, pohybujícím se podél dlouhé páteře; stále mi opakoval:

„Už tu není tolik lidí jako před měsícem. Začne se odjíždět, dny se krátí.“

To neříkal proto, že to bylo pravda, ale proto, že měl již v kapse smlouvu pro teplejší část pobřeží a byl by rád, kdybychom všichni co nejdříve odjeli, aby byl hotel zavřen a aby on sám tím získal, než „se vrátí“ na své nové místo, několik volných dnů. „Vrátit se“ a „nové“ nebyly ostatně výrazy, které by si odporovaly, protože jemu „vrátit se“ znamenalo v tomto případě prostě „nastoupit“. Ale překvapilo mne, že se ponížil ke slovu „místo“, protože byl již z toho moderního proletariátu, který chce v mluvě zahladit stopy služebního poměru. Ostatně za chvíli mi řekl, že v tom „zaměstnání“, do něhož se „vrátí“, dostane hezčí „kabátec“ a lepší „příjem“; slova „livrej“ a „mzda“ se mu zdála již zastaralá a nevhodná. A ježto jakýmsi absurdním kon-

trastem se stalo, že slovník přes to vše přežil u „chlebodárců“ pojem nerovnosti, vždy jsem špatně rozuměl, co mi sluha ve vytahovadle říká. Tak na příklad nejvíce mne zajímalo, je-li babička v hotelu. Liftboy, předstihnuv mé otázky, mi řekl: „Ta dáma právě vyšla z vašeho pokoje.“ Nerozuměl jsem, byl jsem přesvědčen, že to byla babička. „Ne, ta dáma, která je u vás, jak myslím, zaměstnána.“ Ježto ve staré měšťanské řeči, která by měla býti zrušena, se kuchařce nikdy neříkává zaměstnanec, myslel jsem si chvíli: „Ale to se patrně mýlí; my přece nemáme žádné zaměstnance.“ Ale najednou jsem si vzpomněl, že to slovo zaměstnanec je podobně jako u číšníků nakroucený knír jakýmsi ukájením sebelásky u služebnictva a že tou „dámou“, která od nás právě vyšla, byla Františka (odcházející patrně na návštěvu do kavárny nebo k té komorné, šijící pro belgickou dámu); ale ani toto ukojení služebnické sebelásky liftboyi ještě nestačilo, neboť rád říkával s lítostí o své třídě „u dělníka a u drobného člověka“, užívaje téhož jednotného čísla jako Racine, když praví „chudás...“ Ale já jsem obvykle s liftboyem již nemluvíval, protože má horlivost a zároveň nesmělost prvního dne již dávno zanikly. Teď zase on marně čekával na odpovědi při té krátké cestě hotelem, který byl dutý jako nějaká hračka a rozvětvoval kolem nás v každém poschodí chodby, v jejichž pozadí se sametově chvěla a slábla světla, zužující spojovací dveře nebo schody schodiště, které proměňovala v tu zlatou, jako soumrak mihotavou a tajuplnou ambru, do níž Rembrand vkresluje tu okenní opěradlo, tu zase studniční hřídel. A v každém poschodí zlatý odraz paprsků upozorňoval na západ slunce a na okénko záchodů.

Přemýšlel jsem, jsou-li ty dívky, s nimiž jsem se právě setkal, z Balbecu a co asi jsou. Upře-li se takto touha k nějaké lidské skupince se zvláštní zálibou, vše, co se k ní nějak vztahuje, se stává podnětem k vzrušení a potom ke snění. Zasluchl jsem na hrázi jednu dámu, jak řekla: „To je přítelkyně malé Simonetové,“ tváříc se při tom tak významně, jako kdyby vysvětlovala: „To je nerozlučný kamarád malého La Rochefoucaulda.“ A na tváři osoby, která se to dověděla, bylo hned vidět zvědavou touhu prohlédnouti si lépe tu

šťastnou bytost, která byla „přítelkyní malé Simonetové“. Byla to zřejmě výsada, kterou neměl kdekdo. Aristokracie je totiž pojem zcela relativní. A jsou hnízda, v nichž je syn nějakého obchodníka s nábytkem vzorem elegance, máje své dvořany stejně jako nějaký mladý kníže Waleský. Často jsem se od té doby snažil připomenouti si, jak mi tehdy na pláži znělo to jméno Simonetová, ještě neurčité ve své podobě, kterou jsem špatně zaslechl, a také ve svém významu a v označení té či některé jiné osoby, zkrátka nesoucí ještě pečeť té nepřesnosti a novosti, tak dojemné později, když se to jméno, jehož písmena se do nás vlivem neustávající pozornosti stále hlouběji vrývají, stane (což se mi se jménem malé Simonetové přihodilo teprve po několika letech) prvním slovem, které nás napadne při probuzení nebo po mdlobě ještě před uvědoměním si času nebo místa, na němž jsme, a téměř ještě před slůvkem „já“, jako by bytost, kterou označuje, byla ještě více námi než my sami a jako by po několika minutách bezvědomí myšlenkovým klidem, který se skončí nejdříve, byl klid, během něhož jsme nemysleli právě na toto slovo. Nevím, proč jsem si hned prvního dne řekl, že to jméno Simonetová je jménem jedné z těch dívek; nepřestal jsem již uvažovat, jak bych se s rodinou Simonetovou mohl seznámit, a to prostřednictvím lidí, jež by ona pokládala za urozenější, než byla sama, což nebylo patrně tak nesnadné, byly-li to jen nějaké prosté husičky; šlo mi o to, aby si o mně neutvořila pohrdavou představu, neboť není možno poznati dokonale, není možno proniknouti úplně tím, kdo námi pohrdá, dokud takové pohrdání není překonáno. A pokaždé, když do nás vnikne obraz nějaké nápadné ženy, nezahladí-li ho v nás zapomnění nebo jiné, naléhavější obrazy, nemáme klidu, dokud takovou cizinku neproměníme v něco podobného sobě samým, neboť naše duše je v této věci obdařena stejnou reakční schopností jako naše tělo, které nesnese vniknutí nějakého cizího tělesa do svých útrob a ihned se snaží takového vetřelce strávit anebo asimilovat; malá Simonetová, to byla jistě ta nejhezčí ze všech – ta, která, jak se mi zdálo, by se mohla státí mou milenkou, neboť ona jediná, stočivši dvakrát nebo třikrát hlavu, zřejmě zachytila můj upřený pohled. Zeptal jsem se

liftboye, nezná-li v Balbecu nějaké Simonetovy. Nechtěje se nikdy přiznati, že něco neví, odpověděl, že se mu zdá, že o tom jméně něco slyšel. Když jsme přijeli do posledního poschodí, poprosil jsem ho, aby mi poslal poslední seznamy lázeňských hostů.

Vylezl jsem z výtahovadla, ale místo do svého pokoje jsem šel dále chodbou, neboť komorník toho poschodí, třebaže se bál průvanu, otevřel na konci chodby okno, které ukazovalo místo moře návrší a údolí, jež však nikdy nebývalo vidět, protože okno bylo z neprůhledného skla a bývalo stále zavřeno. Zastavil jsem se před ním na chvíli a těšil jsem se z „vyhlídky“, kterou mi tentokrát ukazovalo směrem k návrší, na jehož úpatí stál hotel a na němž byl jediný dům, stojící nedaleko, ale pokrytý vlivem večerní perspektivy a světla drahocenným cizelováním, sametovou schránou jako nějaká z těch miniaturních stavbiček, chrámeček nebo kaplička ze zlata a z drahých kamenů, v nichž bývají ostatky svatých a jež bývají při slavnostních příležitostech vystavovány a uctívány věřícími zástupy. Ale ta má chvíle uctívání trvala již příliš dlouho, neboť sluha, držící v jedné ruce svazek klíčů a druhou mne zdravící tím, že se dotkl své kostelnické čepičky, ale nesmekl ji z obavy před čistým a svěžím večerním vzduchem, zavřel obě křídla okna jako dvířka tabernákulu a zabránil mi tak, abych ještě déle uctíval tu zdrobnělou stavbu a zlatou relikvii. Vešel jsem do svého pokoje. Obraz, který jsem tam nalézal v okně, se měnil s postupem ročního období. Z počátku býval jasný a zachmuřený jen, bylo-li špatné počasí: v kalném skle, vydouvaném oblými vlnami, moře, vsazené do železných rámců mého okna jako do olověných pásek okna chrámového, třepilo po celé délce zátočiny do skalnatého břehu trojúhelníky, opeřené nehybnou pěnou, jejíž obrysy byly tak jemné jako obrysy pera kresleného Pisanellem a potažené tenkou vrstvou toho bílého, smetanově hebkého a trvanlivého smaltu, jímž Gallé na svých rytinách do skla znázorňoval sněhový poprašek.

Zanedlouho se dny začaly krátit a fialové nebe při mém vstupu do pokoje vypadalo jakoby krvavě poznamenáno ztuhlou, geometricky přesnou, pomíjející a blýskavou tvář slunce (podobnou nějakému

zázračnému znamení nebo nějakému mystickému zjevení) a sklánelo se k moři ze stěny obzoru jako nábožný obraz nad hlavním oltářem, zatím co různé části západu, které se zrcadlily ve sklech nízkých mahagonových knihoven, táhnoucích se podél zdí, a které jsem v myšlenkách přenášel nazpět k tomu celkovému nádhernému obrazu, z něhož byly vyňaty, vypadaly jako ty různé výjevy, namalované v dávných dobách nějakým mistrem na skříně některého cechu a vystavované teď někde v muzeu v řádku vedle sebe po částech, které jenom návštěvníkova obraznost může vsaditi nazpět na jejich místo na stěnách skříní. Po několika nedělích, když jsem se vrátil domů, bývalo slunce již pod obzorem. Podoben jsa tomu, který jsem vidíval v Combray nad Kalvárií, když jsem se vracíval z procházek a chystal se sestoupiti ještě před večeří do kuchyně, pruh rudého nebe nad mořem hustým a ztuhlým jako rosol, a za krátko potom nad mořem již vychladlým a modravým jako mořská parma nebe, stejně růžové jako maso těch lososů, jež si možná zanedlouho v Rivebellu objednáme, oživovaly ve mně radost, že se budu oblékat k večeři. Zcela blízko u břehu se na moři pokoušely vzlétnouti jedny nad druhé, ve vrstvách stále širších a širších páry, černé jako saze, ale také hladké a husté jako achát a viditelně těžké, takže nejvyšší z nich, skloněné nad beztvarym podstavcem a vychýlené již z těžiště těch, které je dosud podpíraly, vypadaly, jako by celou tu stavbu vytáhly již do polovice nebes a chystaly se shodit ji do moře. Pohled na parníček, vzdalující se jako nějaký noční poutník, ve mně budil týž dojem, jako jsem měl ve vagoně: že není odsouzen k spánku a k uzavření v pokoji. Necítil jsem se ostatně uvězněn v tom pokoji, v němž jsem byl, protože za hodinu z něho odejdu a odjedu v kočáře. Lehl jsem si na postel; a jako bych ležel na lehátku některé z těch lodí, které jsem viděl tak blízko sebe a které by člověk s překvapením v noci viděl vzdalovati se pomalu do temnot jako zasmušilá a zamlklá, ale ne spící labuť, byl jsem se všech stran obklopen obrazy moře.

Ale velmi často to opravdu bývaly jen obrazy; zapomínal jsem, že pod jejich barvou zeje smutné prázdno pláže, po níž se probíhá

nepokojný večerní vítr, který jsem tak úzkostlivě cítil při svém příchodu do Balbecu; ostatně ani ve svém pokoji, jsa zcela zaměstnán myšlenkami na dívky, s nimiž jsem se setkal, jsem již neměl ani dosti klidu ani dosti bezstarostných myšlenek, které by ve mně mohly vzbuditi opravdu hluboké dojmy krásy. Očekávání rivebelleské večere mne plnívalo náladou ještě lehkovážnější a má myšlenka, zdržující se v takových chvílích na povrchu mého těla, které jsem se chystal obléci tak, aby se co nejvíce líbilo ženským pohledům, upřeným na mne v jasně osvětleném hostinci, nedovedla vkládati hloubku za barvu věcí. A kdyby mi pod oknem netryskal neúnavný a tichý let rorejsů a vlaštovek jako vodotrysk, jako ohňostroj života, vyplňující mezery mezi těmito vysokými vřeteny nehybnými, bílými přízemi dlouhých, vodorovných vodních brázd, bez půvabného kouzla tohoto přírodního, místního zjevu, upozorňujícího na skutečnost krajiny, kterou jsem měl před očima, bych snadno mohl uvěřiti, že je to jenom výbor, denně obnovovaný výběr obrazů, vystavovaných náhodou na místě, na němž jsem právě byl, a nespojených s ním žádnou nezbytností. Jednou to byla výstava japonských rytin: vedle malého kroužku slunce, rudého a kulatého jako měsíc, žlutý mráček vypadal jako jezírko, od něhož se odrážely černé oštěpy jako stromy na jeho břehu, a úzký proužek tak něžné růžovosti, jaké jsem od své první skřínky s barvičkami nikdy nespatriil, plynul vypoukle jako řeka, na jejíchž březích jako by čluny, vytažené na souš, čekaly, až budou zavlečeny na vodu. A dívaje se na to pohrdavým, znuděným, netečným pohledem sběratele, říkal jsem si: „Ten západ slunce je zajímavý; je to originální, ale přes to jsem již viděl stejně jemné, stejně úchvatné lepty jako tento.“ Více radosti jsem míval v ty večery, kdy nějaká loď, pohlcovaná a zprůsvitňovaná obzorem tak stejnobarevným jako ona, že vypadala jako by byla z téže látky, jako by její příď a lanoví, v něž se zúžila a zdrobnila, byly prostě vystřiženy z mlhavé modři nebes, budila dojem impresionistického plátna. Někdy vyplňoval oceán téměř celé okno, prodloužené pásem oblohy, který měl jenom nahoře proužek, zbarvený stejně modře jako moře, který však jsem právě proto celý pokládal ještě

za moře, vysvětluje si rozdílnost barvy jenom jako světelný úkaz. Jiného dne bylo moře zbarveno jen v dolní části okna, jehož ostatní plocha byla vyplněna tolika mračny, ženoucími se proti sobě ve vodorovných řadách, takže jednotlivé okenní tabulky vypadaly, jako by nějaký umělec ze zvláštní záliby na ně namaloval „studie mraků“, zatím co různé vitríny knihovny, ukazující mraky podobné, ale z jiné části oblohy a jinak osvětlené a zbarvené, byly jakoby opakováním, v němž si tak libují někteří současní umělci, jediného námětu, malovaného v různé hodiny, které však teď, zachycené a znehybněné uměním, bylo možno viděti všechny zároveň na jediném místě v podobě pastelových obrázků, zakrytých skly. A někdy bývala jednotvárná šedivost nebe a moře doplněná se vzácnou jemností trochou růžovosti, zatím co nějaký motýlek, usnuvší dole v rohu okna, vypadal, jako by svými křídly vpisoval pod tuto „šedou a růžovou harmonii“ ve vkusu „harmonii“ Whistlerových oblíbenou značku chelseaského mistra. Ale i tato růžovost zmizela, a nebylo již nic, nač bych se díval. Vstal jsem na chvíli a, dříve než jsem si zase lehl, jsem zatáhl záclony. Viděl jsem nad nimi se svého lože jasné proužek, který tam ještě zůstával, stále více a více se zatemňuje a zúžuje, ale já jsem beze smutku a bez lítosti nechával zmírati takto nad záclonami hodinu, kdy jsem obyčejně sedával u večeře, neboť věděl jsem, že tento den je jiného druhu než dny jiné, že je delší než polární dny, přerušované nocí jenom na několik minut; věděl jsem, že ze zakuklení toho soumraku se jakousi zářivou proměnou zrodí oslnivé světlo rivebelleského restaurantu. Řekl jsem si: „Je čas,“ protáhl jsem se, vstal jsem, oblékal jsem se a viděl jsem mnoho půvabu v těch prázdných, žádnou hmotností nezatížených chvílích, kdy jsem, zatím co jiní dole večeřeli, používal sil, nahromaděných za nečinnosti toho pozdního odpoledne, jenom k osušení svého těla, k oblečení smokingu, k uvázání vázanky, k vykonání všech těch pohybů, které mi nařizovala již ona očekávaná radost, že zase uvidím tu či onu ženu, kterou jsem posledně v Rivebellu zahlédl, která si mne zřejmě všimla a která odešla na chvíli od stolu možná jen proto, že doufala, že půjdu za ní; a tak jsem se všemi těmi pří-

krasami zdobí s radostí, chystaje se oddati se cele a bezvýhradně, svobodně a bezstarostně tomu novému životu, v němž opřu svou nerozhodnost o Saint-Loupův klid a v němž si z různých a ze všech světa dílů pocházejících plodin zemských vyberu ty, které, upraveny jsouce v neobvyklá, mým přítelem ihned objednaná jídla, zlákají mé labužnictví a mou obraznost.

A ke konci mého balbeckého pobytu bývaly dny, kdy jsem se z hráze nemohl již vrátiti domů jídelnou, protože její okna nebývala již otevřena, neboť venku byla již tma a roj chudáků a zvědavců, přivábených jassem, jehož nemohli dostihnouti, visíval v černých, studeným větrem prokřehlých hroznech na osvětlených a klouza-vých stěnách skleněného úlu.

Někdo zatukal na dveře; byl to Aimé, který mi úslužně sám přinášel poslední seznamy cizinců.

Dříve než odešel, Aimé si neodpustil, aby mi neřekl, že Dreyfus je jistojistě vinen.

„Všecko se to prozradí,“ řekl, „ne letos, ale za rok: řekl mi to jeden pán, který je velmi dobře znám u generálního štábu. Ptal jsem se ho, nerozhodne-li se vláda oznámiti to veřejnosti hned, ještě před koncem roku. Odložil cigaretu,“ pokračoval Aimé, napodobuje celý ten výjev a kývaje hlavou a ukazovákem, jak to dělal jeho zpravodaj, chtěje tím říci: netřeba býti tak nedočkavým. „Letos ne, Aimé, řekl mi, dotknuv se mého ramene; to není možné. Ale k Velikonocům ano.“ A Aimé mi klepl na rameno a dodal: „Ukazuji vám to, jak vidíte, přesně, jak to udělal,“ buď proto, že mu lichotilo tak důvěrné přátelství významné osoby, nebo snad proto, abych mohl, znaje podrobně všechny okolnosti, oceniti lépe hodnotu toho argumentu a naše důvody k naději.

Zabušilo mi trochu srdce, když jsem na první stránce seznamu lázeňských hostů spatřil slova: „Simonet s rodinou“. Měl jsem v sobě ještě z dob svého dětství sklon ke snění, do nichž všechnu něžnost, která v mém srdci byla, jejíž cizí původ jsem si však neuvědomoval, vnášela nějaká bytost ode mne nadobro odlišná. A tuto bytost jsem si také tentokrát stvořil pomocí toho jména Simonet a pomocí vzpo-

mínky na soulad těch mladých dívčích těl, jejichž sportovní řadu, hodnou antiky a Giotta, jsem spatřil na pláži. Nevěděl jsem, která z těch dívek byla slečna Simonetová a jmenovala-li se tak některá z nich, ale věděl jsem, že jsem slečnou Simonetovou milován a že se pomocí Saint-Loupovou pokusím seznámit se s ní. Saint-Loup byl bohužel nucen, dosáhnout jen s touto podmínkou prodloužení své dovolené, jezdit denně do Doncières: já však jsem doufal, že k zanedbání povinností vojenských ho ještě spíše než jeho přátelství ke mně přiměje táž zvědavost lidského přírodopytce, která mne – i když jsem ženu, o níž se mluvilo, ještě vůbec neznal, a prostě jen proto, že jsem slyšel na příklad, že u některého obchodníka s ovocem je hezká pokladní – ponoukala, abych se seznámil s nějakou novou odrůdou ženské krásy. Ale zmýlil jsem se, domníváje se, že tu zvědavost vzbudím v Saint-Loupovi vyprávěním o svých dívkách. Byla v něm totiž již dlouho ochromena jeho láskou k té herečce, jejímž byl milencem. A i kdyby byl trochu takové zvědavosti pocítil, byl by ji jistě potlačil z jakési pověřivosti, že věrnost jeho milenky závisí na věrnosti jeho. Tak jsme odjeli k večeri do Rivebellu, aniž mi Saint-Loup slíbil, že mi k seznámení s těmi dívkami nějak pomůže.

Když jsme tam dříve přijížděli, slunce právě zapadalo, ale bývalo ještě jasno; v restaurační zahradě, jejíž světla nebývala ještě rozžata, žár dne klesal, ukládal se jako na dno nějaké vázy, podél jejíchž stěn průsvitná a potemnělá huspenina vzduchu vypadala tak hustě, že veliký růžový keř, přitisknutý k zčernalé zdi, kterou růžově pruhoval, byl podoben rozvětveným kresbám v onyxovém kameni. Ale zanedlouho jsme vylézali z kočáru již v noci, ba někdy jsme již v noci vyjížděli také z Balbecu, bylo-li nějaké špatné počasí a odsunuli-li jsme zapřahání v naději, že bouře aspoň na chvíli přestane. Ale v takové dny jsem slýchal skučení větrů beze smutku; věděl jsem, že neznamenají zanechání mých plánů a pobyt v uzavřené místnosti, věděl jsem, že ve veliké jídelně rivebelleské restaurace, do níž vejdemo za zvuků cikánské hudby, nesčetné lampy snadno zvítězí nad temnotou i chladem, vpálivše jim svá široká zlatá zna-

mení, a vstupoval jsem se Saint-Loupem zcela vesele do krytého vozu, který na nás v lijáku čekal. V poslední době ona Bergottova slova, jimiž mi vyjádřil své přesvědčení, že přes to, co si myslím a míním já, jsem zrozen k vychutnávání radostí myšlenkových, vnukala mi stran toho, co bych mohl později dělat, naději, zklamávanou denně mou nechutí a nudou, kterou jsem býval naplněn, jakmile jsem sedl ke stolu a začal nějakou kritickou studii nebo nějaký román. „Ostatně,“ říkal jsem si, „možná, že radost, s níž bylo psáno, není konec konců neklamným měřítkem hodnoty krásné stránky; možná, že je to jenom podružný stav, který psaní často doprovází, jehož nepřítomnost však nemůže nijak škodit. Možná že některá opravdu vzácná díla byla napsána autorem zívajícím nudou.“ Babička uklidňovala mé pochybnosti říkajíc mi, že bych jistě pracoval dobře a s radostí, jen kdybych byl zdrav. A ježto také náš lékař uznal za vhodnější upozornit mne na vážná nebezpečí, jimiž mne mohl ohrozit můj zdravotní stav, a naznačil mi všechna hygienická opatření, jichž mám dbáti, chci-li zabránit nepříjemnostem – podporoval jsem všechny radosti cíli, který jsem pokládal za nekonečně důležitější, než je, to jest zesílení tak, abych mohl uskutečnit dílo, které jsem v sobě možná nosil; od té doby, co jsem byl v Balbecu, jsem tedy dával na sebe bedlivý a stálý pozor. Nebylo by možno přiměti mne, abych se dotkl koflíku s kávou, která by mne oloupila o noční spánek, nezbytný mi, nechtěl-li jsem býti druhého dne unaven. Ale jakmile jsme přijeli do Rivebellu, vlivem vzrušenosti nové radosti a octnuv se v tom rozdílném prostředí, do něhož nás uvádí výjimečnost, přetrhnuvši napřed nitku, trpělivě tkanou tolik dní a vedoucí nás k životu rozumnému – jako by již nikdy nemělo být zítřka ani vzrušených cílů, jež třeba uskutečnit, ihned mizel ten vzácný mechanismus opatrné životosprávy, který usiloval o jejich záchranu. Když mne sluha žádal o svrchník, Saint-Loup se mne ptal: „Není vám chladno? Snad by bylo lépe, kdybyste si jej nechal; není nijak teplo.“

Odpověděl jsem mu: „Ne, ne“ a možná také, že jsem chlad opravdu necítil, jistě však jsem již neznal strach z onemocnění, nezbytnost

nezemřítí a důležitost své práce. Dal jsem svrchník sluhovi; vešli jsme do sálu za zvuků nějakého válečného pochodu, hraného cikány, kráčeli jsme mezi řadami stolů jako po jakési snadné cestě slávy a cítíce, jak rytmus orchestru, poctívajícího nás vojenskou poctou a tím nezaslouženým triumfem, vlévá do našeho těla radostný žár, zatajovali jsme jej pod vážnou, chladnou maskou tváří a loudavou chůzí, abychom nevypadali jako ty rozmařilé dívky v barech, které, když mají bojovně zazpívat nějaký bujný kuplet, vcházejí rázně na scénu s válečnickou domýšlivostí vítězného generála.

Od toho okamžiku jsem byl novým člověkem, který nebyl již vnukem své babičky a nevzpomene si na ni leč při odchodu, ale byl chvilkovým bratrem číšníků, kteří nás budou obsluhovat.

Dávku piva, a tím spíše šampaňského, kterou bych v Balbecu nechtěl požit ani za týden, třebaže mému klidnému a jasnému vědomí lahodná chuť těchto nápojů znamenala požitek, zřejmě hodnotný, ale snadno obětovaný, jsem vypil během hodiny, doplniv ji několika kapkami portského, které jsem pro přílišnou rozptýlenost nemohl ani vychutnat, a dal jsem houslistovi, když dohrál, dva dukáty, na něž jsem celý měsíc střídal k jakémusi nákupu, na který jsem již zapomněl. Někteří z číšníků, prohánějících se mezi stoly, utíkali, jak nejrychleji mohli, nesouce na natažených dlaních mísy, takže se zdálo, že cílem těchto závodů v běhu je nic nerozbít. A skutečně, čokoládové nákypy dospívaly k místu svého určení, aniž byly převráceny, a stejně brambůrky přes ten spěch, který je jistě roztrásl, dostihovaly cíle jsouce kolem jehněčího seskupeny stejně ladně jako při odchodu z kuchyně. Všiml jsem si zvláště jednoho z těch číšníků, vysokého chlapíka se skvostnými černými vlasy a s napudrovanou tváří, který připomínal spíše některé druhy vzácných ptáků než lidský rod a který pobíhaje bez ustání a, jak to napohled vypadalo, bez cíle z jednoho konce jídelny na druhý, připomínal nějakého z těch papoušků, naplňujících veliké klece zoologických zahrad svými nápadnými barvami a svou nepochopitelnou vzrušeností. Obraz se zakrátko, aspoň v mých očích, seskupil způsobem vznešenějším a klidnějším. Celý ten závratný chvat ustrnul v klidné harmonii.

Pohlížel jsem na kulaté stoly, jejichž nesčetné shromáždění plnilo restauraci jako planety, tak jak bývají znázorňovány na starých alegorických obrazech. Ostatně mezi těmito různými hvězdami působila jakási neodolatelná přitažlivá síla a hosté, sedící u každého stolu, obraceli oči jen ke stolům ostatním, u nichž nebyli, vyjma snad nějakého bohatého hostitele, který, protože se mu podařilo přivést ke svému stolu některého slavného spisovatele, se horlivě snažil vymámiti z něho co nejvíce bezvýznamných slov, nad nimiž ovšem přítomné dámy žasly. Harmonie těch astrálních stolů nebránila ustavičnému koloběhu nesčetných sluhů, kteří tím, že neseděli tak jako hosté, ale stáli, pohybovali se v pásmu vyšším. Roznášeli ovšem zákusky, vyměňovali víno, doplňovali sklenice. Ale přes tyto zvláštní důvody jejich ustavičný chvat mezi kulatými stolky vytvořil nakonec také zákon jeho závratného a jakýmsi pravidlem řízeného oběhu. Sedíce za hromadou květů, dvě strašné „slečny pokladní“, zaměstnané nekonečnými výpočty, vypadaly jako dvě kouzelnice, zabývající se pomocí astrologických výpočtů předvídáním převratů, k nimž by mohlo tu a tam dojít na té nebeské klenbě, sestavené v duchu středověké vědy.

Litoval jsem trochu všech těch hostů, protože jsem cítil, že pro ně ty kulaté stolky nejsou planetami a že nejsou schopni onoho pohledu do nitra věcí, který nás zbavuje jejich obvyklého vnějšího vzhledu a umožňuje nám, abychom uviděli jejich podobnosti s věcmi jinými. Mysleli, že večeřejí s tím či oním člověkem, že jídlo bude stát asi tolik a tolik a že zítra se to bude opakovat. A byli zřejmě naprosto neteční k protáhlému průvodu pikolíků, kteří, nemajíce patrně v té chvíli jiné naléhavější práce, roznášeli vážně housky v košících. Někteří z nich, příliš mladí, otupení pohlavky, které jim cestou rozdělávali hoteloví správcové, upírali zádumčivé oči k jakémusi dalekému snu a utěšili se jen tehdy, poznal-li je některý z návštěvníků balbeckého hotelu, v němž byli někdy dříve zaměstnáni, a požádal-li výslovně je, aby odnesli špatné šampaňské; to je plnilo hrdostí.

Slyšel jsem tlumený hukot svých nervů, pociťujících blaho, nezávislé na vnějších předmětech, které je dovedou probouzet, a okou-

šené mnou již při nejmenších pohybech, které jsem učinil se svým tělem nebo se svou pozorností podobně, jako v nás mírné přitlačení na zavřené oko probouzí dojem barvy. Vypil jsem již mnoho portského, a chtěl-li jsem ho pít ještě více, nebylo to tak proto, že by mi další sklenice přinesly nějaký požitek, ale spíše vlivem požitku, který jsem měl při pití sklenic předcházejících. Nechával jsem hudbu, aby sama vedla mou radost ke každému tónu, z něhož se pak skromně těšila. Pakliže, podobaje se v tom onomu chemickému průmyslu, který umožňuje ve velikých množstvích výrobu látek, vyskytujících se v přírodě jen náhodně a velmi zřídka, tento rivebelský restaurant shromažďoval v sobě v téže chvíli více žen, v jejichž nitru mne lákaly perspektivy štěstí, než by mi jich náhoda procházek přivedla do cesty za celý rok, na druhé straně ta hudba, kterou jsme slyšeli – valčíkové kousky, německé operety, kabaretní písně, vesměs nové pro mne – byla sama jakoby jakýmsi vzdušným místem radosti, vznášejícím se nad restaurační místností a opojnějším než ono. Neboť každý hudební námět, zvláštní tak jako nějaká žena, nerezervoval, tak jak by to udělala ona, tajemství rozkoše, které v sobě tajil, pro někoho privilegovaného: nabízel mi je, koketoval se mnou, blížil se ke mně, tváře se šibalsky nebo darebácky, přistupoval ke mně, laškoval se mnou, jako bych se najednou stal svůdnějším, mocnějším nebo bohatším; viděl jsem ve všech těch nápěvech cosi krutého; jakýkoli nezištný, čistý cit krásy, jakýkoli záblesk myšlenky jim byl totiž neznám; pro ně není nic než radost tělesná. A jsou nejnelítostnějším peklem, nemajícím žádného východiště pro žárlivého nešťastníka, jemuž ukazují tu radost, tu rozkoš, jíž milovaná žena okouší s někým druhým, jako jedinou věc na světě, existující pro tu, která jej celého vyplňuje. Ale zatím co jsem si polohlasně opakoval tóny té hudby a vracel jí její polibek, ta rozkoš, jen jí vlastní, kterou ve mně probouzela, mne okouzila tak, že bych opustil i rodiče a šel za tím hudebním námětem do onoho zvláštního světa, který budoval v neviditelné liniemi střídavě plnými malátnosti a živosti. Třebaže taková radost není z druhu těch radostí, které zvyšují nějak vnitřní hodnotu bytosti, která je

prožívá, protože je vnímána jenom jí, a třebaže pokaždé, když jsme se během svého života znelíbili nějaké ženě, která nás zpozorovala, tato žena nevěděla, pocítili-li jsme nebo nepocítili-li jsme to vnitřní, subjektivní blaho, které by v důsledku toho v ničem nezměnilo její úsudek o nás, cítil jsem se mocnější, ba téměř neodolatelný. Zdálo se mi, že má láska není již čímśi nehezkým, čímśi, nad čím je možno usmívati se, ale že je v ní právě dojemná krása, svůdnost té hudby, která zase sama se podobala nějakému sympatickému prostředí, v němž se já a ta, kterou jsem miloval, sejdem, stavše se najednou důvěrnými známými.

Restaurace nebyla navštěvována jenom dámičkami z polosvěta, ale také lidmi z nejelegantnějších vrstev, kteří tam chodívali k páté hodině svačit anebo tam pořádali slavnostní večeře. Svačiny bývaly v dlouhé, jako chodba úzké galerii s velikými okny, která spojovala vestibul s jídelnou ležíc při jedné straně zahrady, od níž vyjma několik kamenných sloupů nebyla oddělena leč vysokými okny, která bývala tu a tam otvírána. V důsledku toho tam bývaly mimo četné průvany náhlé, střídavé pásy slunce, oslnivé světelné pruhy, bránící téměř poznati přítomné svačící ženy, takže, když tam tak byly shromážděny u stolů, rozestavených vždy dva a dva po celé délce té úzké chodby, ježto měnily barvu při každém svém pohybu, když pily čaj nebo pozdravovaly někoho, vypadalo to jako nějaká nádrž nebo bedna, do níž rybář naházel chycené ryby, které vyčnívajíce z polovice nad vodu a zalévány jsouce paprsky mihotaly se před očima ve své měnivé oslnivosti.

O několik hodin později, při večeři, která byla ovšem podávána v jídelně, byla rozžata světla, přes to že venku bylo ještě jasno, takže před sebou, v zahradě, vedle besídek ozářených soumrakem a podobajících se bledým přízrakům večera, bylo vidět habří plůtky, jejichž nasivělou zelení pronikaly poslední paprsky a jež z jídelny, ozářené lampami, vypadaly za okny – ne již tak, jak by se to řeklo o dámách, svačících na sklonku odpoledne po celé délce modravé a zlaté chodby v bleskotavé a zvlhlé síti – ale jako rostliny nějakého bledého a zeleného, obrovského akvária, ozářeného jakýmsi nadpřirozeným

světlem. Vstávalo se od stolu; a pakliže hosté, trávíce při jídle čas tím, že se rozhlíželi, že se poznávali a že si dávali jmenovati hosty u sousedních stolů, byli během večeře udržováni v nerozlučném seskupení kolem svých stolů, přitažlivá síla, která je poutala k jejich jednovečernímu hostiteli, pozbývala síly v okamžiku, kdy odcházeli pít kávu do téže chodby, v níž se svačovalo; často se stávalo, že při tomto přecházení ta či ona společnost ztrácela cestou z jídelny do galerie jednoho nebo více ze svých členů, kteří podlehnuvše příliš silné přitažlivosti společnosti sousední se na chvíli odštěpili od společnosti své, v níž byli vystřídáni pány nebo dámami, kteří přišli pozdraviti tam své přátele a před odchodem říkali: „Musím se vrátit zase k p. X..., jehož jsem dnes hostem.“ Vypadalo to chvíli jako dvě oddělené kytice, vyměňující si několik svých květů. Potom se prázdnila i chodba. Protože i po večeři bývalo ještě trochu denního světla, nebývala často tato dlouhá chodba osvětlována, a tehdy, vroubena jsouc stromy, které se venku za okny skláněly, vypadala jako hustá, temná zahradní alej. Někdy se ve stínu zdržovala některá návštěvnice poněkud déle. Jednou večer, když jsem při odchodu procházel tou chodbou, poznal jsem tam ve společnosti neznámých mi lidí krásnou kněžnu Lucemburskou. Smekl jsem klobouk, ale nezastavil jsem se. Poznala mne a s úsměvem sklonila hlavu; vysoko nad tímto pozdravem, vyplývající přímo z toho pohybu, ozvalo se melodicky několik slov, která se týkala mne a jistě byla poněkud dlouhým přáním dobrého večera, ne ovšem proto, abych se zastavil, nýbrž jen proto, aby jimi byl doplněn pozdrav, aby z něho byl učiněn pozdrav hlasitý. Ale slova byla tak nejasná a jejich zvuk, který jediný jsem zaslechl, se protáhl tak lahodně a zdál se mi tak hudební, že to bylo, jako by se v ztemnělém větroví stromů rozezpíval slavík. Stalo-li se někdy, že Saint-Loup, chtěje ukončiti večer s tlupou svých přátel, s nimiž jsme se setkali, rozhodl, že zajedem ještě do Casina na některé sousední pláži, a posadil-li mne, odjev s nimi, samotného do vozu, žádal jsem kočího, aby jel tryskem, chtěje tak zkrátiti chvíle, jež strávím o samotě, nemaje nikoho, kdo by mi pomohl, abych nebyl nucen já sám – návratem k sobě a uniknutím z té pasivity, v níž jsem

byl chycen jako v složité soustavě strojů – poskytovatí své citovosti ony modifikace, které jsem od svého příchodu do Rivebellu přijímal od druhých. Možnost srážky s nějakým povozem, příjíždějícím opačným směrem po těch úzkých cestách, na nichž bylo místo jen pro jediný vůz a na nichž bývala černá tma, nebezpečnost půdy, často na srázu rozryté, blízkost strmého svahu k moři, nic z toho ve mně neprobouzelo onoho mírného napětí, které by bylo nutno, kdyby představa nebezpečí a strach z něho měl vniknouti až k mému rozumu. Neboť stejně jako nám vykonání nějakého díla neumožňuje touha po slávě, ale zvyk pracovitosti, předvídati opatrně budoucnost nám nepomáhá veselost přítomné chvíle, nýbrž moudré úvahy o minulosti. Nuže, pakliže jsem již při mém příjezdu do Rivebellu odhodil daleko od sebe ty berly rozumování a kontrolování sebe samého, které naší ochablosti pomáhají ve sledování přímé cesty, a byl jsem obětí jakéhosi mravního bezvědomí, alkohol, rozrušuje výjimečně mé nervy, naplnil současně minuty jakousi vlastností, jakýmsi půvabem, jejichž výsledkem ovšem nebylo, že bych byl schopnější nebo rozhodnější k jejich obraně; neboť mé vzrušení, ukazující mi tyto minuty tisíckrát vzácnější než ostatní můj život, izolovalo je v něm; byl jsem uzavřen v přítomnosti jako hrdinové, jako opilci; má minulost, na tu chvíli zatemněná, nevrhala již přede mne ten svůj stín, jemuž říkáváme budoucnost; vida cíl svého života, ne již v uskutečnění snů této minulosti, nýbrž ve štěstí přítomné chvíle, neviděl jsem již nic více než tuto chvíli. A tak v jakémsi rozporu, který byl jen zdánlivý, právě ve chvíli, kdy jsem okoušel výjimečné radosti, kdy jsem cítil, že můj život může býti šťasten, kdy právem by mohl mít v mých očích větší hodnotu, právě v té chvíli, zbaven jsa starostí, jež mi až do toho okamžiku vnukal, jsem jej bez váhání vydával v nebezpečí nějaké nehody. Ostatně nebylo to vlastně nic jiného, než že jsem do jediného večera soustřeďoval bezstarostnost, která je pro jiné lidi rozmělněna v celém jejich životě, v němž se zcela nepotřebně vydávají v nebezpečí nějaké cesty po moři, výletů v aeroplánu nebo v automobile, zatím co doma je očekává bytost, kterou by jejich smrt krutě postihla, nebo zatím co kniha, jejíž brz-

ké uveřejnění je jediným smyslem jejich života, je ještě vázána na křehkost jejich mozku. Stejně v té rivebelleské restauraci, kdyby v ty večery, když jsme tam zůstali, někdo přišel s úmyslem zabít mne, ježto jsem již jenom v neskutečné dálce viděl svou babičku, svůj příští život, knihy, jež jsem chtěl napsat, ježto jsem celou svou bytostí tíhl jen k vůni ženy, sedící u vedlejšího stolu, ke zdvořilosti hotelových správců, k obrysu valčíku, který hráli, ježto jsem tkvěl tak hluboce v přítomném dojmu, nemaje o nic více rozpětí než on, ani jiného cíle než nebyti z něho vytržen, zemřel bych zároveň s ním, nechal bych se zavraždit bez obrany, bez jediného hnutí, tak jako včela omámená tabákovým kouřem a nedbající již o to, aby uchránila výtěžek svých nahromaděných úsilí a naději svého úlu.

Je ostatně nutno, abych řekl, že tato bezvýznamnost, do níž zapadaly i věci nejvážnější, kontrastujíc v tom s prudkostí mého vzrušení, zasáhla nakonec i slečnu Simonetovou a její přítelkyně. Seznámení s nimi se mi teď zdálo snadné, ale lhostejné, neboť teď měl pro mne význam jenom můj současný dojem, a to vlivem své neobyčejné síly, radosti, kterou ve mně probouzely jeho sebemenší obměny, ba i jeho prosté trvání; nic z toho ostatního, rodiče, práce, radost, balbecké dívky, nevážilo více než chomáček pěny v prudkém vichru, který mu brání zachytiti se někde, a neexistovalo již leč v poměru k té vnitřní síle: opojení uskutečňuje na několik hodin subjektivní idealismus, čisté, ničím nerušené vnímání jevů; všechny věci jsou již jenom zdánlivými jevy a existují již jen ve funkci našeho vznešeného já. Ostatně to neznamená, že opravdová láska, máme-li nějakou, by nemohla v podobném stavu vytrvati. Ale jako v nějakém novém prostředí cítíme tak jasně, že jakýsi neznámý nám tlak změnil rozměry tohoto citu, že mu nemůžeme věnovat stejnou pozornost. Cítíme sice tutéž lásku, ale cítíme, že je přemístěna, že nás již netíží, že je ukojena dojmem, jímž nás obdařuje přítomnost a jenž nám stačí, protože o to, co není současné, se nestaráme. Na neštěstí ten koeficient, který mění takto hodnoty, mění je jenom v té chvíli opojení. Lidé, kteří pro nás neměli již význam a jež jsme odfukovali jako mydlinové bubliny, nabudou zítra zase své hutnosti;

a znovu bude nutno vrátiti se k pracím, které neznamenalý již nic. Ba něco ještě vážnějšího: ta zítřejší matematika, táž, která byla včera a s jejímiž problémy se chtě nechtě zase budeme mořit, je matematika, která nás ovládá i v těchto chvílích, jenže my ji nevidíme. Octne-li se vedle nás nějaká ctnostná nebo nám nepřátelská žena, tato věc, včera tak nesnadná – totiž to, že se nám podařilo zalíbiti se jí – se nám teď zdá miliónkrát snadnější, třebaže se ani v nejmenším snadnější nestala, protože jsme se změnili jenom ve svých vlastních očích, v očích svého vlastního nitra. A ona žena je proto, že jsme si k ní dovolili nějakou důvěrnost, v téže chvíli stejně nespokojena, jako budeme zítra nespokojeni my proto, že jsme dali spropitného sto franků, a z téhož důvodu, který pro nás vznikne o něco později: z nedostatku opojení.

Neznal jsem žádnou z žen, které bývaly v Rivebellu a které tím, že tvořily součást mého opojení, stejně jako zrcadlení tvoří součást zrcadla, se mi zdály tisíckrát touhy hodnější než slečna Simonetova, která pro mne existovala stále méně a méně. Jakási mladá blondýna se smutnou tváří, sedící o samotě pod slaměným kloboukem posetým lučními květy, se na mne chvíli zasněně dívala a zdála se mi příjemná. Pak to byla zase jiná a za chvíli některá třetí; konečně jakási bruneta s nádhernou pletí. Téměř všechny, neznal-li jsem je já, byly známy Saint-Loupovi.

Předtím, než se seznámil se svou nynější milenkou, žil tak často v tom veselém, uzavřeném světě nočních kumpánů, že mezi všemi těmi ženami, které tehdy večerily v Rivebellu a z nichž mnohé se tam octly náhodou, přijevše k moři, jedny za svými milenci, jiné, aby se pokusily nalézt si nějaké, nebyla patrně ani jedna, již by neznal a s níž by – on sám nebo některý jeho přítel – nestrávil aspoň jednu noc. Nepozdravoval je, byly-li ve společnosti nějakého muže, a ony samy, prohlížeje si ho ovšem více než jiné muže, protože jeho známá lhostejnost ke všem ženám vyjma k jeho herečce mu v jejich očích dodávala jakéhosi lesku, tvářily se, jako by ho neznaly. Některá z nich šeptala: „To je mladý Saint-Loup. Je vidět, že má ještě stále rád tu svou husu. To je ohromná láska. On je hezký kluk!

Mně se zdá báječný. A jak je chic! Některé ženy mají sakramenské štěstí. A charakter ve všem! Zнала jsem ho dobře, když jsem žila s Orleánským. Bývali to nerozluční přátelé. Ten tenkrát dováděl! Ale dnes už to není to; nechodí jí za jinými. Ach, ta si může opravdu říkat, že má štěstí. Ale řekněte mi, co jenom na ní má. Musí být přece jen úžasný tulipán. Ta ženská má nohy jako loďky, pod nosem americký knír a špinavé prádlo! Myslím, že žádná dělnice by nechtěla její spodky. Jenom se podívejte, jaké má oči, člověk by skočil pro takového kluka do ohně. Hled', mlč, poznal mne, usmívá se, ach! Poznává mne dobře. Stačí zmínit se mu o mně." Zachytil jsem často mezi ním a jimi pohled, který svědčil, že se znají. Byl bych rád, kdyby mne těm ženám představil, kdybych je mohl požádat o schůzku a kdyby mi ji povolily, i kdybych ji nemohl přijmout. Neboť jinak by jejich tvář zůstala v mé paměti navždy zbavena té své osobitosti – jakoby skryté pod závojem – která je u každé ženy jiná, kterou si nemůžeme představit, nespátřili-li jsme ji na ní, a která se zjevuje jenom v pohledu, upřeném na nás, přísvedčujícím naší touze a slibujícím nám, že bude ukojena. A přece i s tímto omezením mi jejich tvář byla čímś více než tváře žen, o nichž bych věděl, že jsou ctnostné, a nezdála se mi tak jako tváře jejich hloupě bezvýrazná, složená z jediného kusu, bez kostry a bez plastičnosti. Nebyla mi ovšem jistě tím, čím byla Saint-Loupovi, který pod lhostejností, jemu průhlednou, nehybných rysů, jimiž se snažily dáti najevo, že ho neznají, nebo pod banálností pozdravu, který by se stejně mohl týkat kohokoli jiného, si jistě vzpomínal, viděl mezi rozpuštěnými vlasy ústa, pootevřená rozkoší, a přivřené oči, celý ten mlčelivý obraz, podobný těm, jež malíři schovávají pro většinu svých návštěvníků, zakrývajíce je plátny slušnějšími. Mně ovšem, který jsem naopak cítil, že nic z mé bytosti neproniklo do žádné z těch žen a nepůjde s ní po neznámých cestách jejího života, zůstávaly ty tváře uzavřeny. Ale již vědomí, že se pro mne otvírají, stačilo, abych v nich viděl hodnotu, již bych jim nebyl přisoudil, kdyby byly jen krásnými plaketami, a ne šperky, v nichž jsou ztajeny milostné vzpomínky. Pokud se týče Roberta, který, když seděl, stěžl se udržoval v klidu a tajil pod

úsměvem dvořana činorodou lačnost válečníka, pohlížeje na něho ostře, uvědomoval jsem si, jak jeho trojhranná tvář má jistě stejně energickou stavbu jako tváře jeho předků, tvář, vhodnou spíše pro nějakého vášnivého lučišníka než pro jemného, literárně vzdělaného muže. Pod útlou kůží byla patrna smělá konstrukce, feudální architektura. Jeho hlava připomínala ty věže starodávných hradů, jejichž bezúčelná cimbuří jsou ještě stále viditelná, v jejichž nitru však byly zřízeny knihovny.

Při zpáteční cestě do Balbecu jsem si o těch neznámých ženách, jimž mne představil, neustále, ale ani si to téměř neuvědomuje, opakoval: „Jaká půvabná žena!“, tak jako bych zpíval nějaký refrén. Ovšem, tato slova mi byla vnukána spíše nervovým vzrušením než nějakým úsudkem, majícím trvalou platnost. Ale přes to není nic méně pravda, že bych té neznámé koupil nějaký prsten, kdybych měl při sobě tisíc franků a kdyby v tu dobu klenotníci měli ještě otevřeno. Plynou-li hodiny našeho života takovým způsobem – jakoby v polohách příliš rozdílných – člověk snadno dává ze sebe příliš mnoho různým lidem, kteří se mu zítra budou zdát zcela nezajímaví. Ale cítí, že je odpovědný z toho, co jim řekl včera, a chce tomu dostáti.

Ježto jsem se v takové dny vracíval domů později, s radostí jsem se ve svém pokoji, který již nevypadal nepřátelsky, shledával s ložem, o němž jsem v den svého příjezdu do Balbecu soudil, že nikdy si na něm nebudu moci odpočinouti, a na němž teď mé znavené údy hledávaly oporu, a to tak, že postupně má stehna, boky a ramena se snažily přilnouti dokonale k plachtám, zakrývajícím žíněnku, jako kdyby má únava chtěla jako sochař udělat odlitek celého lidského těla. Ale usnouti jsem nemohl; cítil jsem, že se blíží ráno; klidu, dobrého zdraví ve mně již nebylo. Zdálo se mi v té mé stísněnosti, že jich již nikdy nedosáhnu. K tomu, abych je dostihl, by bylo třeba, abych dlouho spal. Ale i kdybych si zdříml, jistě budu za dvě hodiny probuzen symfonickým koncertem. Najednou jsem usnul; upadl jsem do toho těžkého spánku, v němž se nám odhaluje návrat k mládí, minulé léta, ztracené city, odtělesnění, stěhování duší, zjevování se

mrtvých, preludy šílenství, návrat k nejelementárnějším oblastem přírody (neboť říkává se, že ve snu vidíme často zvířata, ale téměř vždy se zapomíná, že my sami jsme ve snu živočichem, oloupeným o ten rozum, který vrhá na věci jas jistoty; naopak, náš pohled na život je ve snu pochybný a v každé chvíli postihovaný zapomněním, protože každá skutečnost předcházející se rozplývá před skutečností, která po ní následuje, tak jako obrázek laterny magiky mizí, vyměnili-li jsme sklíčko, před obrázkem následujícím), všechna ta tajemství, o nichž si myslíme, že je neznáme, a do nichž jsme ve skutečnosti zasvěcováni téměř každé noci stejně jako do toho velikého mystéria smrti a vzkříšení. Stavši se vlivem obtížného stravování rivebelleské večeře tuláctějším, postupné a nestálé ozáření ztemnělých pásem mé minulosti ze mne dělalo bytost, jejímž největším štěstím by bylo setkání s Legrandinem, s nímž jsem právě předtím ve snu rozmlouval.

A pak, i můj vlastní život mi byl úplně zakryt novými kulisami, tak jako bývají docela vpředu na jevišti stavěny kulisy, před nimiž herci hrají něco pro zábavu, zatím co za nimi připravují další jednání. Jevišťe, na němž jsem tehdy hrál svou úlohu já, bylo ve vkusu orientálních pohádek, nevěděl jsem v něm nic o své minulosti ani o sobě právě působením toho velikého přiblížení kulis prozatímních; byl jsem jen postavou, která dostávala baštonádu a byla různě trestána za provinění, jež jsem neznal, jímž však jistě bylo, že jsem vypil příliš mnoho portského. Najednou jsem se probudil a poznal jsem, že díky dlouhému spánku jsem neslyšel symfonický koncert. Bylo již odpoledne; ujistil jsem se o tom, pohlédnuv na hodinky, když jsem předtím učinil několik pokusů o vzpřímení se, pokusů zprvu bezvýsledných a přerušovaných pády do peřin, těmi klidnými pády, následujícími po spánku stejně jako po každém jiném opojení, ať je jejich příčinou víno nebo nějaká rekonvalescence; ostatně již předtím, než jsem se podíval na hodinky, jsem si byl jist, že poledne již uplynulo. Včera večer jsem byl již jen tvor prázdný, bez váhy (a ježto je nutno, aby člověk ležel, má-li býti schopen posazení, a aby spal, má-li býti schopen mlčení), nemohl jsem ustati v pohybování se

a v mluvení, neměl jsem již stálosti a těžiště, cosi mne štválo, zdálo se mi, že bych mohl pokračovat ve svém zasmušilém úprku až na měsíc. Ale neviděly-li mé spící oči hodiny, mé tělo je dovedlo vypočítat, měřilo čas, ne na ciferníku povrchně naznačeném, ale podle postupného přibývání všech mých zotavených sil, jež jako nějaký veliký orloj spouštělo zářez za zářezem z mého mozku do ostatního mého těla, v němž teď nashromáždily až nad má kolena neporušenou hojnost svých zásob. Je-li pravda, že moře bývalo kdysi dříve naším životním prostředím, do něhož je nutno pohroužiti zase naši krev, chceme-li obnoviti své síly, stejně je tomu se zapomněním, se zánikem myšlenkovým; zdá se, že člověk je při tom několik hodin nepřítomen v čase; ale síly, které se v té době, nejsouce k ničemu použity, nakupily, jej svým množstvím měří právě tak přesně jako závaží hodin nebo bortící se kopečky v hodinách pískových. Ostatně z takového spánku se neprobíráme lehčeji než z dlouhého bdění, neboť všechny věci usilují o trvání, a je-li pravda, že některé léky podporují spánek, dlouhý spánek je ještě účinnějším uspávacím lékem, po němž se člověk těžko probouzí. Podobaje se námořníkovi, který, zatím co jeho člun je ještě zmítán vlnami, vidí již přístavní hráz, k níž s ním přistane, myslel jsem již na to, že se podívám na hodinky a že vstanu, ale mé tělo bylo ještě stále a stále znovu strháváno nazpět do spánku; přistání bylo nesnadné, a dříve než jsem se vzpřímil, vzal hodinky a srovnal je s hodinou, kterou ukazovalo bohatství sil, jež měly k volnému použití mé schvácené údy, klesl jsem ještě dvakrát nebo třikrát nazpět do peřin.

Konečně jsem viděl jasně: „dvě hodiny odpoledne“! Zazvonil jsem, ale ihned jsem upadl zase do spánku, který tentokrát trval jistě nekonečně déle, soudě podle odpočinku a podle představy dlouhé noci, s nimiž jsem se setkal při svém probuzení. A přece jsem byl probuzen Františkou, která svůj příchod zdůvodnila mým zazvoněním. Tento nový spánek, o němž jsem se domníval, že jistě trval déle než ten první, a jenž mi způsobil tolik dobra a zapomnění, netrval déle než půl minuty.

Babička otevřela dveře mého pokoje; dal jsem jí několik otázek o Legrandinově rodině.

Nestačí říci, že jsem zase dostihl klidu a zdraví, neboť nešlo jenom o doběhnutí té prosté vzdálenosti, která je včera ode mne oddělovala; celou noc jsem byl nucen zápoliti s opačným proudem, a pak, nebyl jsem teď zase vedle nich, nýbrž měl jsem je zase v sobě. Na ta přesná a ještě poněkud bolestivá místa mé prázdné hlavy, která bude jednou, vypouštějíc při tom navždy mé myšlenky, roztríštěna, se tentokrát mé myšlenky zase vrátily a našly tam znovu ten svůj život, z něhož bohužel nedovedly dosud těžit.

Zase jednou jsem tedy unikl nemožnosti spánku, potopě, ztroskotání nervového záchvatu. Nebál jsem se již ničeho z toho, co mne včera večer, když jsem byl tak unaven, ohrožovalo. Otvíral se přede mnou nový život; vůbec se nehýbaje, neboť byl jsem, přes to že odpočat, přece ještě jakoby rozlámán, vychutnával jsem vesele svou únavu; roztrhala a zlámala kosti mých nohou a rukou, jež jsem cítil na hromadě před sebou, připravené k seskupení se, a jež zanedlouho zase zdvihnu prostě tím, že zazpívám jako onen stavitel z pohádky.

Najednou jsem si vzpomněl na smutnou tvář té mladé blondýnky, kterou jsem spatřil v Rivebellu a která se na mne chvíli dívala. Během celého toho večera se mi také mnohé jiné ženy líbily, ale teď vystoupila z hlubin mých vzpomínek jenom ona. Zdálo se mi, že si mne všimla se zalíbením, a čekal jsem, že nějaký rivebelleský poslíček mi od ní přinese nějaký vzkaz. Saint-Loup ji neznal a myslel, že je to jistě nějaká pořádná dívka. Bylo by patrně nesnadno setkat se s ní, stýkati se s ní stále. Ale já jsem byl ochoten k jakékoli oběti, abych toho dosáhl; nemyslel jsem již na nic než na ni. Filozofie mluvívá často o skutcích svobodných a o skutcích nezbytných. Možná, že není žádného skutku, jehož vykonání by nám bylo nezbytnější než skutek, který působením jakési vzestupné síly, při jednání stlačené, jakmile si naše myšlenka odpočinula, vyhání vzhůru některou vzpomínku, ležící až do té chvíle vlivem utiskující ji síly rozptýlenosti ve stejné rovině jako vzpomínky ostatní, a přivádí nám ji do vědomí,

protože, aniž jsme to tušili, obsahovala onoho půvabu, který upozorujeme teprve o čtyřicet hodin později, více než vzpomínky ostatní. A možná také, že není skutku svobodnějšího, protože v něm není onoho zvyku, oné jakési myšlenkové mánie, která podporuje v lásce výlučné zjevování se obrazu jediné bytosti.

Bylo to právě den poté, co jsem u moře viděl krásný průvod dívek. Vypytl jsem se na ně několika hotelových hostů, kteří do Balbecu jezdili téměř každoročně. Nemohli mi o nich říci nic. Později mi jedna fotografie vysvětlila proč. Kdo by v nich, sotva, ale přece již vyrostlých z věku, v němž se lidé tak úplně mění, mohl teď poznat ta beztvářá, ale rozkošná, ještě zcela dětská těla děvčátek, jež před několika málo lety bývalo vidět, jak sedí na písku v kruhu kolem stanu jako jakési bílé, neurčité souhvězdí, v němž by nikdo nerozpoznal dvojice očí, zářivějších než oči ostatní, šibalskou tvář nebo světlé vlasy, leč aby je ihned zase ztratil a marně hledal v té nejasné a mléčné mlhovině?

V těch, ještě tak nedávných letech, jistě nebýval, tak jako včera při jejich prvním zjevení se mně, nejasným jen pohled na jejich skupinku, nýbrž skupinka sama bývala jistě nepřesná. Tehdy byla ta děvčátka ještě na onom elementárním stupni vývoje, kdy osobitost nevtrkla ještě svou pečeť na každou tvář. Tak jako ty primitivní organismy, v nichž jedinec téměř ani neexistuje sám sebou a je charakterizován spíše celou rodinou polypů než každým z těch polypů, kteří jsou jejími členy, zůstávaly shluknuty v jediný celek. Někdy se stalo, že některá z nich shodila svou sousedku, a tehdy bláznivý smích, který se zdál jediným projevem jejich osobního života, je všechny zároveň roztrásl, rozmazáváje, shrnuje ty neurčité, smějící se tváře v huspeninu jediného, bleskotavého a chvějícího se hroznu. Na staré fotografii, kterou mi později daly a kterou jsem si schoval, je již v jejich dětském houfci právě tolik členů jako později v jejich skupině dospělých dívek; z fotografie je zřejmo, že již tehdy tvořily jistě na pláži zvláštní skvrnu, která každého nutila, aby se na ně podíval; ale není možno poznati je na ní každou zvlášť leč pomocí rozumové úvahy, tím, že ponecháme volné pole všem

možným proměnám během dětství až k té hranici, kdy ty znovu sestrojené tvary přecházejí v jinou individuální podobu, kterou je také nutno ztotožnit a jejíž krásná tvář má vlivem shodnosti, stejnosti vysoké postavy a kudrnatých vlasů nejvíce naděje, že bývala kdysi tím mrňavým, šklebícím se klubíčkem, jak je ukazuje fotografie; ježto vzdálenost, kterou v krátké době proběhly fyzické znaky každé z těch dívek, dělá z těchto znaků měřítko velmi nepřesné, a ježto na druhé straně to, co měly společného a jaksi kolektivního, je teď příliš výrazné, i nejlepším jejich přítelkyním se stávalo, že je na té fotografii omylem zaměňovaly, takže pochybnost bývala nakonec vyřešena jen nějakou ozdobou toalety, o které byly jisty, že ji nosila jenom jedna z nich. Od těch dnů, tak rozdílných ode dne, kdy jsem je poprvé uviděl na přístavní hrázi, od těch dnů, tak rozdílných a přece tak nedávných, se stále ještě oddávaly tak lehkomyšlně smíchu, jak jsem to právě včera poznal, ale smíchu, který nebyl již tím náhle vybuchujícím a téměř bezděčným smíchem jejich dětství, tím křečovitým uvolněním, které dříve působovalo, že jejich hlavy se stále a stále znovu ponořovaly do vody a tak jako hejna bělic ve Vivonně se rozptylovaly, mizely a za chvíli zase objevovaly a shlukovaly; jejich tváře se teď ovládaly, jejich oči byly upřeny k cíli, který sledovaly; a jenom nerozhodnost a rozechvěnost mého prvního pohledu včera způsobila, že jsem smísil v jediný nezřetelný tvar – tak jak to dříve udělala veselost anebo ta stará fotografie – ty sporady bledé madrepory, sporady, dnes již individualizované a rozštěpené.

Sliboval jsem si ovšem nejednou, zahlédnuv hezké dívky, že se s nimi zase uvidím. Obyčejně se nám již neobjeví; ostatně paměť, zapomínající rychle na jejich jsoucnost, stěží by poznala jejich rysy; naše oči by je možná již nepoznaly a zatím jsme viděli již zase nové dívky, jež také již nikdy neuvidíme. Jindy však – a to se stalo také s tím nezbedným houfem – je před nás náhoda přivádí s jakousi naléhavostí. V takových případech se nám náhoda zdává krásnou, protože v ní vidíme jakýsi počátek organizace, úsilí o organizaci našeho života; a její pomocí se nám zdá snadnou, nevyhnutelnou a někdy – po přerušeních, která mohla vzbuzovati naději, že na nás

bylo zapomenuto – krutou věrnost obrazů, o nichž se později domníváme, že nám byly předurčeny, a na něž bychom bez té náhody zcela na počátku tak snadno mohli zapomenouti jako na tolik jiných.

Saint-Loupův pobyt v Balbecu se rychle chýlil ke konci. Ty dívky jsem na pláži již nespatriil. Robert zůstával v Balbecu příliš málo odpolední, takže se o ně nemohl zajímat a nemohl se pokusit o seznámení se s nimi pro mne. Večer býval volnější a často mne vozíval do Rivebellu. V takových restauracích bývají stejně jako ve veřejných sadech a ve vlcích lidé docela všedního vzezření, ale jejich jméno nás naplní úžasem, jestliže, zeptavše se na ně náhodou, zvíme, že to není nějaký lhostejný, bezvýznamný člověk, jak jsme se až do té chvíle domnívali, ale že je to nic méně než ten či onen ministr nebo kníže, o němž jsme tak často slyšovali. Již dvakrát nebo třikrát jsme, Saint-Loup a já, viděli v rivebelleské restauraci, jak si ke stolu, když již všichni začínali odcházet, přichází sednouti jakýsi vysoký, svalnatý muž s pravidelnou tváří a s prošedivělým vousem, jehož zasněný pohled však zůstával horlivě upřen do prázdna. Jednou večer, když jsme se zeptali majitele restaurace, kdo je ten záhadný, samotářský a vždy tak pozdě přicházející návštěvník, řekl nám: „Jakže, vy neznáte slavného malíře Elstira?“ Swann přede mnou toto jméno jednou, zapomněl jsem však úplně při jaké příležitosti, vyslovil; ale opominutí nějaké vzpomínky, stejně jako při četbě vynechání nějakého slova ve větě, podporuje mnohdy ne nejistotu, ale propuknutí jakési předčasné jistoty.

„Je to Swannův přítel a velmi známý, velmi dobrý malíř,“ řekl jsem Saint-Loupovi. Ihned mnou i jím tak jako husí kůže proletěla myšlenka, že Elstir je veliký umělec a slavný muž, a potom představila, že směšuje nás s ostatními návštěvníky restaurace nemá tušení o vzrušeném nadšení, do něhož nás vrhla myšlenka na jeho umělecké nadání. To, že neznal našeho obdivu a naší známosti se Swannem, by nás patrně nebylo mrzelo, kdybychom nebyli v mořských lázních. Ale opozdivše se ve věku, kdy nadšení nedovede mlčet a žijíce v prostředí, v němž inkognito se zdá dusivým, napsali jsme, podepsavše jej svými jmény, dopis, v němž jsme Elstirovi v těch dvou restau-

račních návštěvnících, sedávajících několik kroků od něho, odhalili vášnivě obdivovatele jeho umění a přátele jeho velikého přítele Swanna a v němž jsme ho žádali, aby nám dovolil pokloniti se mu. Pověřili jsme jednoho číšníka, aby náš list slavnému muži zanesl.

Slavným Elstir v té době nebyl možná ještě zcela tak, jak soudil majitel rivebelleské restaurace a jak se jím ostatně za několik málo let potom opravdu stal. Ale bydlel jeden z prvních v té restauraci již tehdy, kdy to bývala ještě jakási hospoda, a přivedl do ní celou kolonii umělců (kteří ostatně všichni odtáhli jinam, jakmile se hospoda, v níž se jídávalo venku na čerstvém vzduchu pod prostou plachtovou stříškou, změnila v elegantní středisko; Elstir sám se v té době vrátil do Rivebellu jenom proto, že jeho žena, s níž bydlel nedaleko odtud, někam odjela). Ale veliký umělec, i když není ještě proslulý, nezbytně probouzí různé projevy obdivu, jež majitel hostince mohl cítiti v otázkách nejedné Angličanky, zastavivší se v Rivebellu a horlivě se vyptávající na různé podrobnosti z Elstirova života, anebo vytušiti v tom množství dopisů, jež Elstir dostával z ciziny. Hostinský také zpozoroval, že Elstir není rád, je-li vyrušován při práci, a že v noci vstával a odváděl s sebou, svítil-li měsíc, nějaký mladý model, který pak maloval nahý na mořském břehu; a když na jednom Elstirově obraze poznal dřevěný kříž, stojící u vjezdu do Rivebellu, řekl si, že tolik námah není nikterak ztraceno a že obdiv turistů není neoprávněn.

„Je to opravdu ten kříž,“ opakoval s úžasem. „Všecky čtyři kusy jsou na něm! Ach, však on si s tím dá také práci!“

A nevěděl, zdali ten malý „východ slunce nad mořem“, který mu Elstir daroval, nemá hodnotu celého jmění.

Viděli jsme ho, jak čte náš list, jak jej strká do kapsy, večerí dále, žádá o účet, vstává a chystá se k odchodu, a byli jsme si tak jisti, že jsme ho svou žádostí urazili, že bychom si teď (stejně silně, jako jsme se toho dříve obávali) raději přáli, abychom mohli odejíti nejspouze jím vůbec zpozorováni. Ani na okamžik jsme nepomysleli na to, co by se nám přece mělo zdát nejdůležitější, že totiž naše nadšení pro Elstira, o jehož upřímnosti bychom nikomu nedovolili pochy-

bovat a o němž by vskutku mohlo dáti svědectví naše zrychlené od-
dychování, vzrušované očekáváním, a naše touha vykonati pro toho
slavného muže cokoli nesnadného nebo hrdinského, nebylo, jak
jsme se klamně domnívali, obdivem, protože jsme od Elstira nikdy
nic neviděli; předmětem našeho citu mohla býti prázdná představa
o „velikém umělci“, ne však dílo, které nám bylo neznámé. Byl to
nanejvýš obdiv „naprázdno“, nervový rámec, citová kostra obdivu
bezobsažného, tedy cosi stejně nerozlučně spjatého s mladostí jako
některá tělesná ústrojí, jichž člověk dospělý již nemá: byli jsme ještě
děti. Elstir zatím přicházel ke dveřím, ale najednou odbočil a přišel
k nám. Byl jsem vzrušen rozkošným úlekem, jehož bych o několik
let později nedovedl již pocítit, protože zároveň s tím, jak věkem
ubývá schopnosti k tomu, přivýklost společenskému životu odnímá
možnost takových zvláštních příležitostí a tím také možnost pocítiti
někdy tento druh vzrušení.

V těch několika slovech, jež nám Elstir řekl, usednuv u našeho
stolu, mi nikdy neodpověděl, když jsem se mu zmínil o Swanno-
vi. Začal jsem věřit, že ho vůbec nezná. Přes to však mne požádal,
abych ho navštívil v jeho balbeckém ateliéru; bylo to pozvání, jímž
Saint-Loupa neobdařil a za něž jsem já děkoval (čehož by nedosáhlo
možná ani Swannovo doporučení, i kdyby se s ním Elstir znal, neboť
množství nezištných citů je v životě lidí větší, než se myslívá) něko-
lika svým slovům, která v něm vzbudila představu, že miluji umění.
Choval se ke mně s laskavostí, která byla ve srovnání s laskavostí
Saint-Loupovou stejně větší jako tato ve srovnání s vlídností nějaké-
ho prostého občana. Laskavost šlechtice, byť byla jakkoli příjemná,
vypadá při srovnání s laskavostí velikého umělce jako divadelní hra,
jako jakási přetvářka. Saint-Loup se chtěl zalíbit, Elstir rád dával,
rád dával sebe. Vše, co měl, myšlenky, díla a vše ostatní, co hodno-
til mnohem méně, by s radostí dal člověku, který by ho pochopil.
Nemaje však snesitelné společnosti, žil v odloučenosti, s plachostí,
kterou lidé společenští nazývali „pózou“ a špatným vychováním,
úřady zlým, špatným smýšlením, sousedé bláznovstvím a jeho ro-
dina sobectvím a pýchou.

A v prvních dobách si v té své osamocenosti jistě s radostí říkával, že svými díly mluví na dálku a že jimi v těch, kteří jím pohrdají nebo ho urážejí, budí o sobě představy uctivější. Možná, že žil tehdy sám, ne z lhostejnosti, ale z lásky k druhým, a podobně jako jsem se já odřekl Gilberty, abych se jí jednoho dne mohl zjevit ve světle příjemnějším, určoval své dílo jistým lidem jako jakýsi návrat k nim, při němž, aniž ho samého uviděli, ho budou milovat, budou se mu obdivovat a budou o něm mluvívat; odříkání nebývá vždy úplně hned od počátku, když se k němu odhodláváme se svou starou duší a ještě než na nás jakousi reakcí nazpět zapůsobilo, a to stejně, jde-li o odříkání chorého, mnicha, umělce nebo reka. Ale chtěl-li tvořit pro několik lidí, žil při této tvorbě sám pro sebe, daleko od společnosti, jíž zlhostejněl, a ustavičný pobyt v samotě v něm vzbudil lásku k ní, tak jako se to stává s každou velikou věcí, jíž se zprvu bojíme, protože víme, že je neslučitelná s těmi věcmi menšími, na nichž jsme dosud lpěli a o něž nás ona věc veliká spíše olupuje, než aby nás od nich odpoutávala. Dříve než se s ní seznámíme, upínáme všechen svůj zájem k myšlence, v jaké míře ji budeme moci smířiti s jistými svými radostmi, které radostmi přestávají býti, jakmile jsme poznali ji.

Elstir s námi dlouho nerozprávěl. Sliboval jsem si, že půjdu do jeho ateliéru již pozítří nebo popozítří, ale příštího dne po tomto večeru, když jsem šel s babičkou až na konec přístavní hráze ke canapvilleským srázům, na zpáteční cestě, na nároží jedné z uliček, ústících kolmo do pláže, jsme se střetli s jakousi dívkou, která, hlavu majíc skloněnu jako dobytče zaháněné do stáje a nesouc golfové hole, kráčela před jakousi přísnou ženou, patrně svou vychovatelkou anebo některou svou přítelkyní podobnou Hogartovým starým pannám, s pletí rudou, jako by jejím oblíbeným nápojem byl spíše grog než čaj, a s šedivým, ale bujným knírkem, prodlouženým na koncích černými kručánky. Dívenka, jdoucí před ní, se podobala té dívce z houfce, která měla pod černou hráčskou čepičkou usměvavé oči v nehybné, buclaté tváři. Tato, vracející se právě domů, měla také černou hráčskou čepičku, ale zdála se mi ještě pěknější

než ta druhá, linie jejího nosu byla rovnější a jeho chřípí byla širší a masitější. A pak, ta první se mi zjevila jako dívka bledá a hrdá, tato však jako zkrocené dítě s růžovou pletí. Přes to však, ježto tlačila podobné kolo a měla stejné sobí rukavice, usoudil jsem, že ty rozdíly vyplývají patrně z toho, že jinak stojím, a z rozdílných okolností, v nichž ji vidím, neboť bylo málo pravděpodobné, že by v Balbecu byly dvě dívky s tvářemi přes to vše tak podobnými a s obleky tak stejnými v různých podrobnostech. Vrhla směrem ke mně letmý pohled; v příští dny, když jsem tu dívčí skupinku na pláži zase uviděl, a také později, když jsem se seznámil se všemi těmi dívkami, z nichž byla složena, nikdy jsem nenabyl nezvratné jistoty, byla-li některá z nich – i ta, která se jí ze všech podobala nejvíce, ta s kolem – opravdu tou, kterou jsem tehdy k večeru potkal na konci pláže, na nároží ulice, tou dívkou, která se téměř nelišila, přece však byla poněkud jiná než dívka, jíž jsem si všiml v houfci.

Počínajíc tímto odpolednem mne, který jsem až dosud myslel na tu velkou, začala zajímati ta s golfovými holemi, o níž jsem soudil, že je to slečna Simonetová. Zastavovala se často uprostřed ostatních, nutíc své přítelkyně, které ji, jak se zdálo, měly ve veliké úctě, aby také přerušily svou chůzi. A právě tak, stojící s očima zářícíma pod černou čepičkou, ji vidím ještě dnes, odrážející se jako silueta na plátně, které za ní napínalo moře, a oddělenou ode mne průzračným, blankytným prostorem, časem, uplynuvším od těch dob, jako první obraz, zcela nepatrný v mé vzpomínce, obrázek, po němž jsem toužil, který jsem pronásledoval, pak zapomněl a potom zase našel, obrázek tváře, kterou jsem si od té doby často představoval nazpět v minulosti, abych si o nějaké dívce, která byla právě v mém pokoji, mohl říci: „To je ona!“

Ale přes to jsem možná nejvíce toužil po seznámení s tou, která měla muškátovou plet' a zelené oči. Ostatně ať jsem v ten či onen den toužil spatřiti nejraději kteroukoli z nich, ostatní, bez ní, stačily k mému vzrušení, neboť má touha, přes to že jednou se upínala spíše k té a jindy zase k jiné, stále ještě – stejně jako můj nepřesný pohled prvního dne – je sdružovala v jedno, dělala z nich drobný

svět jaksi „pro sebe“, oživovaný jakýmsi společným životem, který ostatně jistě mínily uskutečnit; kdybych se stal přítelem některé z nich, jistě bych – jako nějaký zjemnělý pohan nebo svědomitý křesťan mezi barbary – vnikl do omlazující společnosti, v níž vládlo zdraví, podvědomí, rozkoš, krutost, nerozumovost a radost.

Babička, již jsem vyprávěl o svém setkání s Elstirem, měla radost, že budu moci z jeho přátelství těžiti pro rozvoj své inteligence, a pokládala za nesmyslné a nepěkné to, že jsem ho ještě nenavštívil. Ale já jsem myslel jenom na tu dívčí tlupu a nejsa si jist, kdy se na přístavní hrázi objeví, neodvažoval jsem se vzdáliti se z ní. Babička se divila také mé eleganci, neboť najednou jsem si vzpomněl na různé šaty, které jsem až dosud nechával na dně svého cestovního koše. Každý den jsem oblékal jiné šaty, ba – psal jsem dokonce do Paříže, aby mi poslali nové klobouky a nové vázanky.

K životu v takovém lázeňském městě, jako byl Balbec, přibude nový půvab, jestliže tvář nějaké hezké dívky, prodavačky škeblí, cukroví nebo květin, zbarvená v našich myšlenkách živými barvami, je pro nás denně již od rána cílem každého z těch lenivých, slunečných dní, trávených na mořském břehu. Tehdy, a právě vlivem toho, jsou, přes to že nejsou vyplněny žádnou prací, rušné jako dny práce, pošinované, přitahované, lehce nadzdvihované k příštímu okamžiku, k tomu, kdy, kupující při tom koláčky, růže nebo nějaké korály s rozkoší pozorujeme dívčí tvář a barvy, rozvrstvené na ní stejně čistě jako na nějakém květu. Ale s těmito prodavačkami je aspoň možno napřed mluvit, a to nás zbavuje nutnosti sestrojiti si pomocí obraznosti vše to, čeho nám neukazuje prosté vnímání zrakové, zbudovati si nově a samostatně jejich život a představovati si jako před podobiznou jejich půvab větším, než ve skutečnosti možná je; a zvláště, právě tím, že s nimi mluvíme, můžeme se dovědět, kdy je možno setkat se s nimi zase. Ale tak tomu nebylo s těmi dívkami z houfce. Neznal jsem jejich zvyky; neuviděl-li jsem je v některý den, neznaje příčiny jejich nepřítomnosti, hledal jsem, je-li jí něco stálého, pravidelně se opakujícího, není-li je vidět leč každého druhého dne nebo jen za určitého počasí, anebo jsou-li některé dny, kdy je

nebývá vidět nikdy. Představoval jsem si, že jsem jejich přítel a že jim říkám:

„Ale toho a toho dne jste tam nebyly!“

„Ach, ovšem, to proto, že to byla sobota, v sobotu nikdy nechodíváme, protože...“ A kdyby to aspoň bylo tak prosté, že by stačilo vědět, že v tu smutnou sobotu je zbytečno štvát se, že je možno běhat po pláži křížem krážem, sedat před cukrářovým krámem, tvářit se, jako bych jedl koláček, vejít ke kupci s upomínkovými drobnostmi, čekat, až přijde chvíle lázně, koncertu, přílivu, západu a konečně noc a přece neuvidět ten dívčí houfec, po němž jsem tak toužil! Ale ten osudný den se nevracel možná jenom jednou týdně. Možná, že jím není právě sobota. Možná, že naň mají vliv nějaké změny počasí, a možná naopak, že jsou při tom zcela bezvýznamné. Kolik trpělivých, ale nikterak jasných pozorování je nutno nasbírat o různých, zdánlivě nepravidelných hnutích těch neznámých světů, dříve než si můžeme býti jisti, že jsme se nedali ošáliti různými shodami okolností a že naše předpoklady nebudou zklamány, dříve než zjistíme nezvratné, za cenu krutých zkušeností získané zákony té vášnivé astronomie. Vzpomněl-li jsem si některého dne, že jsem je téhož dne v minulých týdnech neviděl, říkal jsem si, že neprijdou, že je zbytečné zůstat na pláži. A právě toho dne jsem je uviděl. Naproti tomu v den, který měl býti podle toho, že jsem mohl předpokládat, že jakési zákony řídí návrat tohoto souhvězdí, dnem příznivým pro mé očekávání, nepřišly. Ale k této první nejistotě, uvidím-li nebo neuvidím-li je toho dne, přistupovala vždy ještě nejistota jiná, vážnější, uvidím-li je totiž ještě vůbec někdy, neboť nevěděl jsem přece, neodjely-li zatím do Ameriky nebo nevrátily-li se do Paříže. To stačilo k tomu, aby ve mně začala klíčit láska k nim. Je možno nalézati zalíbení v někom. Ale k tomu, aby vznikl ten smutek, ten pocit nenapravitelnosti, ty úzkosti, které připravují lásku, k tomu je třeba rizika nemožnosti – a možná, že právě toto riziko, spíše než osoba, je právě tím, po čem vášeň tak úzkostlivě touží. Tak účinkovaly již ty vlivy, které se opakují v různých postupných láskách – možná i v hojnějším počtu, ale to pak spíše ve velkoměst-

ském životě s různými dělnicemi, při nichž člověk neví, v které dny mají volno, a bojí se, že je neviděl, když odcházely z dílny – anebo aspoň u mne se opakovaly při všech mých různých láskách. Možná, že jsou od lásky neodlučné; možná, že vše to, co bylo zvláštností první lásky, se připojuje vzpomínkou, sugescí nebo zvykem také ke všem láskám následujícím a dodává jejich různým podobám v postupných obdobích našeho života všeobecný ráz.

Chytil jsem se každé příležitosti k tomu, abych se dostal na pláž v ty hodiny, kdy jsem doufal, že bych se s nimi mohl setkat. Zhlédnuv je jednou, právě když jsme obědvali, přišel jsem tam již pozdě, čekaje dlouho na hrázi, až po ní půjdou; pozoroval jsem bedlivě, pokud jsem seděl v jídelně, blankyt oken, vstával jsem ještě před zákusky, abych je nepromeškal, kdyby šly na procházku v některou jinou hodinu než obvykle a rozčiloval jsem se na babičku, nevědomky zlou, když mne nutila, abych s ní zůstal i v době, která se zdála příznivou mé touze. Snažíval jsem se rozšířiti obzor tím, že jsem stavěl svou židli bokem; uviděl-li jsem náhodou kteroukoli z těch dívek, ježto všechny měly společnou tutěž zvláštní podstatu, bývalo to, jako bych spatřil před sebou v jakési mihotavé a dábelské halucinaci kus nepřátelského a přece vášnivě vytouženého snu, který ještě před chvílí neexistoval leč v mém mozku, v němž ovšem tkvěl trvale.

Nemiloval jsem z nich žádnou, miluje je všechny, a přece možnost setkání s nimi byla jediným rozkošným prvkem mých dnů, ona jediná ve mně probouzela ty naděje, s nimiž by člověk dovedl rozmetat všechny překážky, naděje, po nichž, nesetkal-li jsem se s těmi dívkami, následoval často vztek. V té době vytlačovala ta dívčí skupinka z mých myšlenek i mou babičku; nějaká cesta by se mi ihned zdála usměvavou, kdyby jejím cílem bylo místo, na němž budou ty „mé“ dívky. Kdykoli jsem se domníval, že myslím na něco jiného nebo na nic, má myšlenka byla příjemně upjata k nim. Ale kdykoli jsem na ně, ani o tom nevěda, myslel, zjevovaly se mi ještě podvědoměji jako pahorkovitá, modrá vlnění moře, jako pohled do nějaké soutěsky před mořem. A doufal jsem, že najdu zase moře,

půjdu-li do některých měst, v nichž budou také ony. I nejvýlučnější láska k nějaké bytosti je vždy láskou k něčemu jinému.

Babička mi proto, že jsem se teď vášnivě zajímal o golf a o tenis a zanedbával příležitost k tomu, abych viděl pracovat a slyšel mluvit umělce, o němž věděla, že je jeden z největších, dávala najevo jakousi pohrdavost, o níž jsem soudil, že vyplývá z její úzkoprsosti. V Elysejských polích jsem před lety vytušil a od té doby jsem si ještě lépe ujasnil, že, jsme-li zamilováni do nějaké ženy, zrcadlíme v ní prostě stav své vlastní duše, že tedy důležitou při tom není hodnota té ženy, nýbrž hloubka toho stavu, a že dojmy, jež v nás probouzí nějaká zcela všední dívka, mohou způsobiti, aby do našeho vědomí vstoupily intimnější, osobnější, vzdálenější a podstatnější prvky nás samých, než by se to podařilo radosti, kterou v nás probouzí rozhovor s nadaným člověkem nebo i obdivuplný pohled na jeho díla.

Nakonec jsem byl nucen uposlechnouti babičku s rozmrzelostí tím větší, že Elstir bydlel dosti daleko od přístavní hráze v jedné z nejnovějších balbeckých tříd. Vedro mne přimělo, abych vsedl do tramvaje, jedoucí ulicí Na pláži; abych měl dojem, že jsem v pradávném království kimerském, možná ve vlasti krále Marka nebo na bývalém místě broceliandského pralesa,¹ snažil jsem se nedívat se na laciný přepych budov, které se táhly přede mnou a mezi nimiž vila Elstirova byla možná nejvelkolepěji ohyzdná, ale přes to jím najata, protože ze všech balbeckých vil ona jediná mu poskytovala rozlehlý ateliér.

Stejně s odvrácenýma očima jsem prošel zahradou, v níž byl trávníček – menší než u kteréhokoli prostého majitele domku někde v pařížském okolí – malá soška galantního zahradníka, skleněné koule, v nichž se člověk viděl, podél cesty pruhy begónií a malá besídka, v níž stály u železného stolu houpací židle. Ale po všech těchto prvních dojmech, poznamenaných pečeti městské ošklivosti, jsem si již ani nevšiml čokoládově hnědých říms na zdi, když jsem

---

1 *Kimeriové*, pradávný národ u břehů Černého moře; *broceliandský prales* v Bretani, podle báje sídlo kouzelníka Merlina. *Pozn. překl.*

vešel do ateliéru; měl jsem pocit dokonalého štěstí; cítil jsem totiž ve všech těch studiích, které tam byly kolem mne, možnost povznést se k poetickému, radostmi bohatému poznání mnohých tvarů, které jsem až dosud neizoloval z celkového obrazu skutečnosti, a Elstirův ateliér se mi zjevil jako laboratoř jakéhosi nového stvoření světa, kde z chaosu, který tvoří všechny věci, jež vidíme, vybral, namalovav je na různě veliké obdélníky plátna, rozestavené tam na všech stranách, zde mořskou vlnu, drtící hněvivě na písku svou fialovou pěnu, tam zase jakéhosi mladého muže v bílých plátěných šatech, opřeného na palubě lodi. Kabát mladého muže a rozstříklá vlna nabyly jakési nové důstojnosti tím, že stále ještě byly, přes to že neměly již toho, co jejich jsoucnost potvrzovalo: vlna nemohla již nikoho postříkat a kabát nemohl již nikoho odívat.

Ve chvíli, kdy jsem vstoupil, tvůrce právě dokončoval štětcem, který držel v ruce, obrys zapadajícího slunce.

Záclony byly téměř na všech stranách zataženy, ateliér byl dosti stinný a vyjma jediného místa, na němž jasné denní světlo vrhalo na stěnu svou zářivou a chvilkovou ozdobu, temný; otevřeno bylo jenom malé obdélníkové okno, obrostlé zimolezem a ukazující za zahradním záhonem ulici; vzduch ve větší části ateliéru byl tedy tmavý, průzračný a hutný ve svém celku, ale vlhký a zářivý v trhlínách, v nichž jím procházelo světlo tak jako balvanem křišťálu, jehož jedna strana, již otesaná a vyhlazená, svítí tu a tam jako zrcadlo a vyzařuje paprsky. Zatím co Elstir na mou prosbu pokračoval v malování, chodil jsem tím šerem zastavuje se tu před tím, tu před oním obrazem.

Většina z těch, které mne tam obklopovaly, nebyla taková, jakou bych od něho nejraději viděl, protože všechny byly malovány jeho prvním a druhým způsobem, jak to vysvětlovala jedna anglická umělecká revue, ležící na stole v saloně Grand-Hôtelu, způsobem mytologickým a způsobem, v němž podlehl vlivům japonským; a oba tyto způsoby byly prý obdivuhodně zastoupeny ve sbírce paní de Guermites. V jeho ateliéru byly téměř samé obrázky moře, malované zde, v Balbecu. Ale mohl jsem na nich rozeznat, že půvab

každého toho obrázku záležel v jakési metamorfóze zobrazených věcí podobné té, jíž se v básnictví říká metafora, a že, pakliže Bůh Otec stvořil všechny věci tím, že je pojmenoval, Elstir naopak je obrozoval tím, že jim jejich jména odnímal anebo že jim dával jména jiná. Jména, označující věci, odpovídají vždy nějakému rozumovému pojmu, který bývá úplně cizí našim skutečným dojmům a nutívá nás, abychom z nich vylučovali vše, co se k tomuto pojmu nijak nevztahuje.

Mnohdy se mi u mého okna v balbeckém hotelu, ráno, když Františka rozhrnula závěsy zakrývající světlo, nebo večer, když jsem čekal na chvíli odjezdu se Saint-Loupem, vlivem nějakého slunečního odrazu stávalo, že jsem pokládal některou tmavější část moře za kus vzdáleného břehu anebo že jsem s radostí pohlížel na nějaké modravé a jasné pásma, nevěda při tom, je-li to ještě moře nebo již nebe. Můj rozum velmi brzy obnovil mezi živly hranici, které můj dojem nepostřehl. Tak se mi stávalo v Paříži, že jsem ze svého pokoje slyšel nějakou hádku, ba téměř vzbouření tak dlouho, dokud jsem nezjistil příčinu (na příklad rachot přijíždějícího vozu) toho hluku, z něhož jsem pak vylučoval pronikavá a křiklavá klení, jež mé ucho před tím skutečně slyšelo, o nichž však můj rozum věděl, že kola nemohou býti jejich příčinou. Ale dílo Elstirovo bylo složeno právě z těch vzácných okamžiků, kdy je přírodu vidět takovou, jaká skutečně je, kdy je ji vidět poeticky. Jednou z jeho nejčastějších metafor na obrázcích moře, jež v té době ve svém ateliéru měl, byla právě metafora, která připodobňujíc zemi k moři rozmazávala, rušila mezi nimi jakoukoli hranici. A právě toto přirovnání, mlčky a neúnavně opakované na témž plátně, vnášelo do něho tu mnohotvárnou a mohutnou jednotnost, příčinu – mnohdy jimi jasné nepostřehnutou – onoho nadšeného obdivu, který v některých milovnících malířství budilo Elstirovo umění.

Tak na příklad k jedné takové metafoře – na obraze, na němž teprve před několika dny dokončil carquethuitský přístav a jež jsem si dlouho prohlížel – Elstir připravil divákova ducha tím, že městečko zobrazil jen prvky mořskými a moře jen prvky městskými. Bud'

tím, že domy zakrývaly část přístavu, loděnici nebo snad i moře, vnikající za úzkým, daleko do moře vysunutým poloostrovem, na němž bylo vystavěno město, hlubokým zálivem do pevniny, jak je to v balbeckém kraji tak časté, nad střechy (jako komíny nebo jako zvonice) vyčnívaly stožáry, vypadající, jako by z korábů, na nichž stály, dělaly cosi městského, na pevné zemi zbudovaného; byl to dojem, který ještě zesilovaly jiné koráby, zakotvené v přístavišti, ale v řadách tak hustých, že lidé na nich rozmlouvali z korábu na koráb, aniž bylo možno rozeznati jejich vzdálenost a vodní mezeru mezi nimi, takže celé to rybářské loďstvo vypadalo, jako by náleželo k moři méně než na příklad criquebecké kostely, které v dálce, obklopeny jsou se všech stran vodou a proto, že je bylo v poprašku slunce a vln vidět bez města, vypadaly, jako by vyčnívaly z vody, nadýchnuty jsou z alabastru a z pěny, a jako by, uzavřeny jsou pásem pestrobarevné duhy, vytvářely jakýsi neskutečný a mystický obraz. V popředí pláže dovedl malíř přivyknouti oči tomu, aby nerozeznaly přesné hranice, absolutní demarkační čáry mezi zemí a oceánem. Lidé, tlačící loď na moře, pobíhali ve vlnách stejně jako po písku, který, celý zvlhlý, zrcadlil lodní trup, jako by byl již na vodě. Ani samo moře se nevzdouvalo pravidelně, nýbrž sledovalo nepravidelnost břehu, který perspektiva ještě více rozerval, takže loď plující po širém moři a zakrytá z polovice budovami arsenálu, posunutými příliš vpřed, vypadala, jako by se vznášela uprostřed města; ženy sbírající ráčky ve skaliskách, proto, že byly obklopeny vodou, a působením svahu, který za kruhovitou ohradou skal skláněl pláž (z obou stran, nejbližších k zemi) na úroveň moře, vypadaly, jako by byly v jakési mořské jeskyni, nad níž visely čluny a vlny a jež byla zázračně vyhloubena a chráněna uprostřed rozestoupivších se vod. Pakliže celý ten obraz působil dojmem přístavů, v nichž moře vniká do pevniny, v nichž země je již jaksi mořská a obyvatelé obojživelní, síla živlu mořského na něm zřejmě všude převládala; a v blízkosti skal, u vjezdu do přístaviště, kde moře bylo vzbouřené – podle úsilí námořníků a podle šikmé polohy člunů, nakloněných v ostrém úhlu před klidnou kolmostí přístavního skladiště, kostela a městských

domů, do nichž se jedni vraceli a z nichž druhí vycházeli na lov, bylo zřejmo, že se po vodě pohybují těžkopádně jako po nějakém bujném a rychlém zvířeti, jehož prudké poskoky by je jistě svrhly na zem, kdyby nebyli tak obratní. Houfec výletníků vyjížděl vesele v člunu, poskakujícím jako dvoukolka; bujarý, ale při tom pozorný lodník ji také řídil jakoby uzdami, ovládaje prchlivou plachtu; každý seděl pevně na svém místě, aby nezatížili příliš jednu stranu a nezvrhli se, a tak letěli pláněmi, ozářenými sluncem, k místům stinným, sjíždějící prudce ze svahů. Bylo krásné dopoledne, přes to že před tím byla bouře. A bylo dokonce ještě cítit prudkost vln, s nimiž bylo zápasiti krásné rovnováze nehybných lodí, radujících se ze slunce a ze svěžího vzduchu, v těch částech, na nichž moře bylo tak klidné, že odrazy ve vodě byly téměř hutnější a skutečnější než lodní trupy, které slunce jako by měnilo v páru a které vlivem perspektivy zasahovaly jedny do druhých. Anebo snad by člověk raději neřekl: v jiných částech moře. Neboť mezi těmi částmi byl stejný rozdíl jako mezi jednou z nich a kostelem, trčícím z vod, a mezi korábý za městem. Rozum utvářel potom jediný prvek, jediný živel z toho, co bylo zde černé vlivem bouře, o kus dále stejně zbarvené a stejně lakově lesklé jako nebe, a jinde zase tak zbělené sluncem, mlhou a pěnou, tak hutné, tak pozemské, tak obklopené domy, že to budilo dojem nějaké kamenné hráze nebo nějakého sněhového pole, na němž člověk s úžasem a zděšením viděl loď, tyčící se v prudkém sklonu a na souši jako nějaký povoz, vynořující se z brodu, o němž však po chvíli, spatřiv tam na vysoké a nerovné ploše pevné roviny kolébající se lodi, si uvědomí, že je to ještě moře, stále totéž ve všech svých různých vzhledech.

Přes to že se právem říkává, že v umění není pokroku a objevů, které jsou jenom ve vědě, a že každý umělec začíná sám pro sebe od začátku, takže individuálnímu úsilí v umění nemohou pomáhati ani překážeti úsilí druhých, přece je nutno uznati, že tou měrou, jak umění objasňuje jisté zákony, jakmile je nějaký průmysl rozšířil, zvulgarizoval, všechno dřívější umění ztrácí při zpětném pohledu trochu ze své originalnosti. Již od Elstirových začátků jsme znali to,

čemu se říkává „obdivuhodné fotografie“ krajin a měst. Pokusíme-li se zjistiti přesně, co milovníci obrazů označují v tomto případě tímto epitetem, uvidíme, že se ho užívá obyčejně o nějakém zvláštním obraze nějaké věci známé, o obraze odlišném od těch, na něž jsme zvyklí, o obraze zvláštním a přece pravdivém, který nás právě tím dvojnásob uchvacuje, protože nás překvapuje, vytrhuje nás z našich zvyků a zároveň nás ponouká k návratu do sebe tím, že nám připomíná nějaký dojem. Tak na příklad jedna z těchto „velkolepých fotografií“ osvětlí nějaký perspektivní zákon, ukáže nám některou katedrálu, kterou jsme zvyklí vídávat uprostřed města, zachycenu naopak z některého nezvyklého místa, z něhož bude vypadat třicetkrát vyšší než domy a jako by stála na břehu řeky, od níž je ve skutečnosti značně vzdálena. Nuže, Elstirovo úsilí, aby nemaloval věci tak, jaké byly podle jeho rozumu, ale podle těch zrakových přeludů, z nichž je složen náš první pohled na ně, přivedlo ho právě k tomu, aby ozřejmil některé z těch perspektivních zákonů, překvapujících proto, že umění je objevilo první. Řeka, působením okliky svého řečiště, nebo mořská zátočina, působením zdánlivého přiblížení útesů, vypadaly, jako by uprostřed pláně nebo hor vyhlubovaly jezero, nadobro uzavřené se všech stran. Na jednom obraze Balbecu, malovaném kteréhosi palčivého letního dne, vypadala jedna zátoka, jako by byla uzavřena mezi stěnami z růžového granitu, jako by ani nebyla mořem, které začínalo o kus dále. Příslušnost k oceánu byla naznačena jenom racky, kteří, kroužíce nad tím, co se divákům zdálo kamením, vdechovali naopak vlhkost vln. A ještě jiné zákony vyplývaly z téhož plátna; tak u úpatí nesmírných útesů liliputánský půvab bílých plachet na modrém zrcadle, na němž vypadaly jako usnuvší motýli, nebo některé kontrasty mezi hlubokostí stínů a bledostí světla. Tyto hry stínů, jež fotografie zbanalizovala také, zajímaly Elstira tak, že dříve se zálibou maloval opravdové vzdušné přeludy, v nichž se nějaký zámek, nad nímž čněla věž, jevil jako úplně kruhovitá stavba prodloužená věží na svém vrcholu a jinou, převrácenou věží dole, buď že neobyčejná čistota krásného počasí obdařila stín, zrcadlící se ve vodě, tvrdostí a zářivostí kamene, anebo

naopak že ranní mlhy proměnily kamennou stavbu v přelud stejně vzdušný a lehký jako její stín. A podobně za mořem, za pruhem lesů začínalo jiné moře, zrůžovělé západem slunce: nebe. Světlo, vynalézajíc, vytvářejíc jakoby nová pevná tělesa, působilo, že z odrazu lodního trupu, na který svítilo, vyrůstal trup nový, a vrstvilo jako stupně jakéhosi křišťálového schodiště hladinu ve skutečnosti plochou, ale zpřelámanou ranním osvětlením moře. Řeka, plynoucí pod městskými mosty, byla zachycena z takového pohledu, že vypadala úplně nepravidelně a roztrhaně: tu byla rozlita v jezero, tam zúžena v proužek vody, jinde zase přerušena vsunutím nějakého návrší s korunkou stromů, do nichž se měšťák jde večer nadýchat lesní svěžesti; a také rytmus toho rozvráceného města byl zabezpečen jenom nezdolnou kolmicí zvoníc, které nestoupaly k nebi, nýbrž spíše jako olovnice, ukazující spád jako v nějakém triumfálním pochodu, vypadaly, jako by držely pod sebou ve vzduchu celou tu změtenější masu domů, nakupených v přímořské mlze podél roztráštěné, roztrhané řeky. A ježto první Elstirova díla pocházela z dob, kdy krajinky bývaly zpestřovány nějakou lidskou postavičkou, na útesech nebo v horách – byla cesta, tato pololidská část přírody, podrobená stejně jako řeka nebo oceán rozrušujícímu vlivu perspektivy. A buď tím, že nějaký horský hřbet nebo mlha nad nějakým vodopádem anebo moře bránily pohledu, aby sledoval cestu po celé její délce, viditelné člověku, který po ní šel, ale neviditelné nám, drobná lidská postavička v starodávných šatech, ztracená v těch samotách, vypadala často, jako by stála nad propastí, protože cesta, po níž kráčela, se tam najednou končila, zatím co o tři sta metrů výše, v tom jedlovém lese, jsme s rozněžnělým okem a s uklidněným srdcem viděli, jak se znovu objevuje uzounká bělost jejího písku, který vítá přátelsky kroky pocestného, ale jehož chybějící zatačky nám zakryl svah hory, obíhající kolem vodopádu nebo kolem zálivu.

Úsilí, s nímž se Elstir snažil zapomenouti, kdykoli stál před skutečností, na všechny své rozumové pojmy, bylo tím obdivuhodnější, že tento člověk, který ze sebe, dříve než začal malovat, udělal nevědomce a zapomínal na vše z jakési poctivosti, neboť to, co známe

a víme, není naše vlastní, měl právě rozum neobyčejně vypěstěný. Když jsem se mu svěřil se svým zklamáním, jež jsem pocítil při pohledu na balbecký kostel, řekl mi:

„Jakže, vy jste byl zklamán tím portálem? Vždyť to je nejkrásnější biblické vyprávění, jaké kdy lidé mohli číst. Ta Panna Maria a všechny ty reliéfy, vyprávějící její život, to je nejnežnější, nejvznešenější výraz té dlouhé básně, kterou středověk rozvíjí k chvále a k slávě zbožňované Madony. Kdybyste věděl, nehledě k nejpřesnějšímu výkladu svatých textů, jak úchvatné objevy učinil, jak hluboké myšlenky měl a jak rozkošnou poezií byl naplněn ten starý sochař!

Myšlenka té široké plachty, v níž Andělé nesou tělo Panny Marie, příliš svaté, aby se odvážili dotknouti se ho přímo! (Řekl jsem mu, že stejný námět je v Saint-Andrédes-Champs; viděl fotografie průčelí tohoto kostela, ale upozornil mne na to, že chvat těch venkovanů, kteří tam všichni pobíhají kolem světice, je něco zcela jiného než důstojná vážnost dvou velikých, téměř italských andělů, tak vznešených a tak ušlechtilě krásných.) Anděl, odnášející duši Panny Marie, aby ji pak spojil s jejím tělem; v setkání Marie s Alžbětou pohyb, jímž se Alžběta dotýká Mariina klína a žasne, cítíc, že je těhotný; a odmítavě vztažená ruka porodní báby, která nechtěla, dokud se o tom nepřesvědčí dotykem, uvěřit v neposkvrněné početí; a opasek, který Marie hází svatému Tomáši na důkaz vzkříšení; a také ten šátek, který si strhuje z prsou, zakrývající jím nahotu svého syna na té straně, na níž Církev zachycuje krev, šťávu Eucharistie, zatím co na straně druhé stojí Synagoga, jejíž vláda je skončena, s očima zavázanýma, držíc v ruce nalomené žezlo a pouštějíc zároveň s korunou, která jí padá z hlavy, desky starého zákona na zem; a ten manžel, který pomáhaje v den Posledního soudu své mladé choť při výstupu z hrobu tiskne jí dlaň ke svému srdci, aby ji ujistil a přesvědčil, že opravdu tluče, není to také roztomilá, výborná myšlenka? A ten anděl, odnášející slunce a měsíc, teď již zbytečné, protože je psáno, že Světlo Kříže bude sedmkrát oslnivější než světla těles nebeských; a ten, který se vynořuje z mraků a staví korunu na Mariinu hlavu, a všichni ti ostatní, kteří se mezi sloupky zábradlí nebeského Je-

ruzaléma naklání k zemi a při pohledu na muka zavržených a na štěstí vyvolených zdvihají ruce hrůzou nebo radostí! Neboť jsou tam v tom všechny nebeské kruhy, celá obrovská teologická a symbolická báseň. Je to šílené, je to božské, je to tisíckrát krásnější než vše, co uvidíte v Itálii, kde ostatně tento portál byl úplně napodoben sochaři mnohem méně nadanými. Nikdy nebylo období, v němž by kdekdo měl umělecké nadání, to jsou jen takové povídačky, to by přece bylo větší než zlatý věk. Člověk, který vytesal to průčelí, o tom můžete být přesvědčen, byl stejně veliký, měl myšlenky stejně vznešené jako ti dnešní lidé, jimž se nejvíce obdivujete. Ukázal bych vám to, kdybychom tam byli spolu. Některá slova z obřadů v den Nanebevzetí tam byla vyjádřena s jemností, jíž nedosáhl ani takový Redon.“

A přece jsem, když se mé oči, plné touhy, otevřely před tím průčelím, neviděl toho širého nebeského obrazu, o němž mi vyprávěl, té obrovské teologické básně, která tam, jak jsem chápal, byla napsána. Zmínil jsem se mu o těch velikých sochách světců, které tam stojí na vysokých podstavcích a tvoří jakousi cestu.

„Ta cesta vychází z lůna věků a jde k Ježíši Kristu,“ řekl mi. „Na jedné straně jsou tam jeho předkové duchovní a na druhé judští králové, jeho předkové tělesní. Všechna století jsou tam. A kdybyste se byl lépe podíval na to, co se vám zdálo prostými podstavci, byl byste mohl pojmenovati sochy, které na nich stojí. Pod nohama Mojžíšovýmá byste poznal zlaté tele, pod Abrahamovýmá berana, pod Josefovýmá démona, radícího Putifarově ženě.“

Řekl jsem mu také, že jsem čekal, že najdu stavbu téměř perskou, a že to bylo patrně jednou z příčin mého zklamání. „Ale ne,“ odpověděl mi, „v tom je mnoho pravdy; některé partie jsou tam úplně orientální; jedna hlavice tam má tak přesně perský námět, že k jeho vysvětlení nestačí houževnatost orientální tradice. Sochař jistě pracoval podle nějaké truhlice, přivezené plavci z dalekých zemí.“ A později mi vskutku ukázal fotografii jedné hlavice, na níž jsem viděl požírající se, takřka čínské draky, ale v Balbecu ušel ten kousek

sochařské práce mé pozornosti v celkové stavbě, která se nikterak nepodobala tomu, co mi ukazovala slova: „kostel téměř perský“.

Radosti myšlenkové, jež jsem zakoušel v tom ateliéru, mi nikterak nebránily, abych necítil, přes to že nás obklopovaly jakoby bez naší vůle, vlhlost vzduchu, zářivé šero pokoje a za okénkem, obrostlým zimolezem, v ulici, zcela vesnické, odolnou vyschlou zemi, vypálenou sluncem, zastřeným jenom průzračností dálky a stíny stromů. Možná, že podvědomé blaho, které ve mně probouzel tento letní den, rozmnožovalo jako nějaký přítok radost, kterou mi působil pohled na „Carquethuitský přístav“.

Pokládal jsem Elstira za skromného, ale pochopil jsem; že jsem se mýlil, spatřiv, jak se jeho tvář odstínila smutkem, když jsem v kterési děkovné větě vyslovil slovo sláva. Lidé, kteří pokládají svá díla za trvalá – a to byl Elstirův případ – si zvykají umísťovati je do doby, kdy oni sami budou již dávno mrtvi. A tak je myšlenka na slávu, nutíc je, aby přemítali o zániku všeho, rozesmutňuje, protože je neodlučitelná od myšlenky na smrt. Změnil jsem rozhovor, abych rozptýlil ten mrak hrdé zádumčivosti, jímž jsem nechtě zastřel Elstirovo čelo. „Radili mi,“ řekl jsem mu mysle při tom na naši rozmluvu s Legrandinem v Combray, o níž bych rád slyšel jeho úsudek, „abych nejezdil do Bretaně, protože prý je to nezdravé pro ducha, stejně již nakloněného k snivosti.“

„Ách ne,“ odpověděl mi, „je-li nějaký duch nakloněn k snění, není dobře vzdalovati jej od něho, odměřovati mu je nějak. Dokud budete ducha od svých snů odvracet, dotud je nepozná; budete hříčkou tisícerých zdání, protože nepochopíte jejich podstaty. Je-li trochu snění nebezpečno, lékem proti tomu není méně snění, nýbrž více snů, celý sen. Je nutno znáti své sny úplně, nechceme-li jimi již trpět; je jisté rozlišení snu a života, jež je tak často prospěšno dělat, že mnohdy si říkám, nemělo-li by pro jistotu býti lidem vštěpováno již předem, tak jako někteří lékaři míní, že k zabránění možnosti příštího zánětu slepého střeva by bylo dobře odnítí je již předem všem dětem.“

Elstir šel se mnou až dozadu do ateliéru k oknu, z něhož byl výhled za zahradu na úzkou příčnou ulici, téměř polní cestu. Přistoupili jsme k němu nadýchat se předvečerního osvěženého vzduchu. Domníval jsem se, že jsem tam daleko od dívek toho houfce a právě jen proto, že jsem pro ten den obětoval naději na setkání s nimi, uposlechl jsem nakonec žádosti své babičky a šel jsem navštívit Elstira. Neboť člověk nikdy neví, kde je to, co hledá, a často se dlouho vyhýbá místu, na něž ho každý – z důvodů zcela jiných – pobízí a zve. Ale při tom netuší, že právě tam uvidí možná bytost, na kterou stále myslí. Pohlédl jsem nevšímavě na polní cestu; byla zcela blízko ateliéru, ale přece již za Elstirovou zahradou. Najednou se na ní objevila, kráčejíc rychlým krokem, ta mladá cyklistka s černými vlasy, s čepičkou staženou k buclatým lícím a s veselýma, trochu vyzývavýma očima; a tu jsem ji na té šťastné cestičce, zázračně se naplnivší sladkými přísliby, uviděl pod stromy, jak posílá Elstirovi usměvavý přátelský pozdrav: bylo to jako duha, spojivší pro mne naši zeměkouli s oblastmi, které jsem až dosud pokládal za nedostupné. Přikročila dokonce k oknu a podala malířovi, ani se při tom nezastavivši, ruku; všiml jsem si, že má na bradě malé mateřské znaménko. „Vy tu dívku znáte, pane?“ zeptal jsem se Elstira, chápaje, že by mne jí mohl představit a že by ji k sobě mohl pozvat. A celý ten klidný ateliér se svým vesnickým obzorem se naplnil ještě větším půvabem, tak jako se to stává s domem, který se dítěti stejně již líbil a o němž se dovídá, že je mu v něm laskavostí, s níž krásné věci a šlechetní lidé stále a stále množí své dary, připravována velkolepá svačina. Elstir mi řekl, že se jmenuje Albertina Simonetová, a řekl mi jména také jejích přítelkyní, jež jsem mu popsal dostatečně přesně, aby poznal, o kom mluvím. Dopustil jsem se omylu, pokud se týkalo jejich postavení společenského, ale nebyl to omyl téhož druhu, jaký se mi stával obyčejně v Balbecu. Tam jsem snadno pokládal za knížata syny různých kramářů, jezdící na koních. Tentokrát jsem zařadil do společenské třídy pochybné pověsti dcerky velmi bohatých měšťáků z průmyslových a obchodních vrstev. Byly to vrstvy, které mne zajímaly nejméně, protože pro mne neměly tajuplnos-

ti ani tříd lidových, ani společností aristokratických, jako byla na příklad společnost Guermantů. A kdyby je neobyčejná prázdnota života na pláži nebyla v mých oslněných očích obdařila již předem jakýmsi leskem, který nemohly již ztratit, nebylo by se mi patrně podařilo překonat v sobě vítězně myšlenku, že jsou to dcery bohatých obchodníků. Byl jsem prostě nucen obdivovati se tomu, jakou nádhernou dílnou nejvznešenějších a nejrozmanitějších skulptur je francouzská buržoazie. Kolik neočekávaných typů, jaká vynalézavost ve výrazech tváří, jaká rozhodnost, jaká svěžest, jaká naivnost v rysech! Staří, lakomí měšťáci, zplodivší tyto Diany a nymfy, se mi zdáli největšími sochaři na světě. Tyto objevy nějakého omylu, tyto obměny představ o nějaké bytosti se dějí s takovou rychlostí chemických reakcí, že ještě dříve, než jsem měl kdy postřehnouti jejich společenskou metamorfózu, vsunula se za onu tak uličnickou tvář těch dívek, které jsem až dosud pokládal za milenky cyklistů nebo boxerů, myšlenka, že by zcela dobře mohly býti známy s rodinou našeho známého notáře. Nevěděl jsem téměř vůbec, kdo je to Albertina Simonetová. A ona jistě netušila, čím mi jednou bude. Dokonce i to jméno Simonetová, zaslechnuté na pláži, kdyby mne někdo žádal, abych je napsal správně pravopisně, bych jistě napsal se dvěma n, nemaje tušení, jak si tato rodina zakládala právě na tom, že má n jenom jedno. Čím hlouběji sestupujeme po společenském žebříku, tím více se snobismus upíná k malichernostem, které nejsou možná nijak nicotnější než aristokratické rozdíly stavovské, ale jsouce nejasnější a pro každou rodinu zvláštější více překvapují. Možná, že byli nějakí Simonetovi, kteří se zabývali nečestnými obchody nebo ještě něčím horším. Tolik je jisto, že Simonetovi bývali vždy rozhořčeni jako nějakou nespravedlivou pomluvou, zdvojlili někdo jejich n. Tvářili se, jako by na to, že mají místo dvou jenom jediné n, byli stejně hrdí, jako Montmorencyové na to, že jsou první francouzští baroni. Zeptal jsem se Elstira, bydlí-li ty dívky v Balbecu; o některých mi odpověděl, že bydlí. Vila jedné z nich stála právě na samém konci pláže, tam, kde začínají canapvilleské útesy. Ježto tato dívka byla velikou přítelkyní Albertiny Simonetové, měl jsem

o důvod více k přesvědčení, že jsem tehdy, když jsem šel s babičkou, potkal opravdu Albertinu. Těch uliček, ležících kolmo k pláži, s níž uzavíraly pravý úhel, bylo ovšem tolik, že bych nedovedl přesně říci, která z nich to byla. Chtěl bych mítí přesnou vzpomínku na ni, ale v téže chvíli byla zakalena i má představa o ní. Prakticky však přece bylo jisto, že Albertina a ta dívka jdoucí ke své přítelkyni byly jedna a tatáž osoba. Přes to však, zatím co nesčetné obrazy, v nichž se mi postupně zjevila černovlasá hráčka golfu, byť byly jakkoli rozdílné jedny od druhých, svými obrysy splývají v jedno (protože vím, že všechny náležejí jí a že mohu, vrátím-li se podle nitky svých vzpomínek do minulosti, pod krytem této totožnosti a jakoby po jakési vniterné spojovací cestě projít všemi těmi obrazy a přes to zůstat v téže bytosti), naopak, chci-li dospěti nazpět až k té dívce, s níž jsem se střetl při své procházce s babičkou, musím vyjít zase na čerstvý vzduch. Jsem přesvědčen, že se shledávám zase s Albertinou, s toutéž dívkou, která se často zastavovala uprostřed svých družek při té procházce nad obzorem moře; ale všechny tyto obrazy zůstávají odděleny od té druhé dívky, protože jí nemohu dodatečně přisouditi totožnost, jíž pro mne neměla v té chvíli, kdy ji mé oči s překvapením uzřely; a byť mne počet pravděpodobnosti ujišťoval o čemkoli, nikdy již – v přesném smyslu toho slova shledání – jsem se neshledal s tou dívkou s oblými tvářemi, která na mne tak směle pohlédla na nároží ulice a pláže a jíž bych, jak myslím, mohl býti milován.

Moje váhavá nejistota mezi těmi různými dívkami, které všechny měly trochu toho kolektivního, zprvu mne matoucího půvabu, byla také jednou z příčin, které mi později, i v dobách mé největší – mé druhé – lásky k Albertině, dopřávaly jakousi střídavou a zcela krátkou volnost nemilovati ji. Tím, že zprvu, než se definitivně zastavila u ní, má láska bloudila mezi všemi jejími přítelkyněmi, uchovala si mezi ní a Albertiným obrazem jakousi volnost, která jí tak jako nevhodně umístěné osvětlení umožňovala spočinouti, dříve než se vrátí k ní, na druhých ženách; vztah mezi bolestí, kterou jsem cítil v srdci, a vzpomínkou na Albertinu se mi nezdál nezbytný; dovedl

bych jej možná sdružit i s obrazem některé jiné bytosti, a to mi, v záblesku jediného okamžiku, umožňovalo rozptýlit skutečnost, nejenom skutečnost vnější tak jako v mé lásce k Gilbertě (o níž jsem si uvědomil, že je stav vnitřní, v němž jsem sám ze sebe čerpal zvláštní hodnotu, speciální charakter milované dívky, vše to, co ji proměňovalo v bytost, nezbytnou mému štěstí), ale také skutečnost vnitřní a čistě subjektivní.

„Není jediného dne, aby ta nebo ona z nich nešla kolem ateliéru a nevešla ke mně na chvíli na návštěvu,“ řekl mi Elstir, rozesmutňuje mne také myšlenkou, že, kdybych ho byl šel navštívit hned tehdy, když mne o to babička poprvé žádala, byl bych se s Albertinou seznámil patrně již dávno.

Vzdálila se; z ateliéru ji nebylo již vidět. Řekl jsem si, že jde na hráz za svými přítelkyněmi. Kdybych se tam nějak dostal s Elstirem, mohl bych se s nimi seznámit. Vymýšlel jsem si nesčetné záminky, abych ho přiměl k procházce kolem pláže. Nebyl jsem již tak kliden jako před zjevením se té dívky v rámci okénka, až do té doby tak působného pod svým zimolezem, a teď tak prázdného. Elstir mi způsobil radost, promíšenou mukami, když mi řekl, že by se mnou na chvíli šel ven, ale že je napřed nucen dokončit kousek, který právě maloval. Byly to květiny, ale ne ty, jejichž podobiznu bych si u něho objednal raději než portrét nějaké ženy, abych se pomocí objevitelského daru jeho génia dověděl konečně to, co jsem tak často při pohledu na ně marně hledával, totiž hlohy, plané růže, chrpy a květy jabloní. Elstir při malování mi vyprávěl o botanice, ale já jsem ho téměř neposlouchal; nestačil mi již sám o sobě, byl mi již jen nezbytným prostředníkem mezi těmi dívkami a mnou; lesk, jímž ho ještě před chvílí v mých očích obklopovalo jeho umělecké nadání, neměl již hodnoty leč potud, pokud se odrážel trochu také na mne v očích té dívčí společnosti, již mne možná představí.

Chodil jsem z místa na místo, čekaje netrpělivě, až skončí svou práci; bral jsem do rukou a prohlížel jsem si studie, jichž bylo mnoho obráceno ke zdi a naskládáno na sobě. Tak jsem objevil akvarel, který byl jistě z mnohem staršího období Elstirova života a vzbudil

ve mně ono zvláštní okouzlení, jímž obšťastňují díla nejenom nádherně provedená, ale mající také námět tak zvláštní a tak svůdný, že část jejich půvabnosti přisuzujeme jemu, jako kdyby ten půvab, hmotně již v přírodě uskutečněný, malíř prostě objevil, pozoroval a zachytil na plátno. To, že takové předměty, krásné i mimo malířovo zobrazení, mohou existovat, uspokojuje v nás jistý vrozený materialismus, potíraný rozumem, a stojí to jako protiváha naproti estetickým abstrakcím. Byl to – ten akvarel – portrét mladé ženy, ne příliš hezké, ale zajímavého typu, na hlavě s šátkem, uvázaným tak, že se podobal tvrdému mužskému klobouku s rudou hedvábnou stužkou; jedna její ruka v poloviční pletené rukavičce držela zapálenou cigaretu, zatím co druhá zdvihala do výše kolena jakýsi široký zahradní klobouk, prosté slaměné stínidlo před sluncem. Vedle ní na stole váza plná růží. Často, a tak tomu bylo také zde, zvláštnost takových obrazů záleží zvláště v tom, že byly malovány za zvláštních okolností, jichž si zprvu jasně neuvědomujeme, jako na příklad to, je-li zvláštní oblek ženského modelu nějaký maškarní kostým anebo naopak, je-li rudý plášť nějakého starce, který vypadá, jako by si jej oblékl jen proto, aby vyhověl malířově tvůrčí fantazii, jeho plášť profesorský nebo soudcovský anebo snad i kardinálský. Pochybný charakter bytosti, jejíž podobiznu jsem měl před očima, vyplýval patrně, aniž jsem si to uvědomil, z toho, že to byla nějaká mladá herečka z dřívějších dob v polovičním přestrojení. Ale její šátek, uvázaný jako mužský klobouk, pod nímž její vlasy byly načechrané, ale krátké, její sametový kabátek bez přeloženého límce a pod ním bílá náprsenka ve mně budily nejistotu o době té módy a o pohlaví modelu, takže jsem nevěděl přesně, nač se to vlastně dívám; tušil jsem jenom, že je to nejčistší malířské dílo. A radost, kterou jsem z něho měl, byla kalena jenom strachem, že Elstir, bude-li ještě dlouho pracovat, zavíní, že promeškám ty dívky, neboť slunce se sneslo již zcela nízko do jeho okénka. Nic na tom akvarelu nebylo prostě konstatováno a malováno pro svou užitečnost na obrázku: šaty proto, že bylo nutno, aby žena byla oblečena, nebo váza proto, že v ní byly květiny. Sklo vázy, milované pro sebe samou, vypadalo,

jako by bylo naplněno vodou, v níž byly stopky karafiátů ponořeny do čehosi stejně průzračného, téměř stejně tekutého jako ona; šaty obklopovaly ženu způsobem, který sám v sobě měl jakýsi půvab nezávislý, bratrský, a kdyby bylo možno srovnávati díla lidského ducha s půvabem krás přírodních, stejně jemný, stejně lahodný pro dotyk pohledem a stejně svěže zbarvený jako kožich kočky, plátky karafiátů nebo peří holubice. Bělost náprsenky, která byla jemně zrnitá jako krupice a jejíž ledabylé záhyby byly zprohýbány jako zvonečky konvalinek, byla jakoby hvězdami poseta jasnými reflexy místnosti, také ostrými a jemně odstíněnými jako kytice květů, vetkaných do plátna. A svítivý a perletově mihotavý samet kabátce byl tu a tam jaksi zčechrán a chlupatě naježen, připomínaje tím rozčuchanost hvozdíků ve váze. Ale zvláště bylo cítit, že Elstir, nedbaje o to, kolik nemravnosti je snad v tomto přestrojení mladé herečky, která hodnotila nadání, s nímž zahraje svou úlohu, patrně méně než dráždivou svůdnost, kterou ukáže znechuceným nebo zvráceným smyslům některých diváků, se zájmem utkvěl na těch dvojsmyslných rysech jako na estetickém prvku, který zasluhoval, aby byl výrazně zobrazen, a který zdůraznil, jak nejvíce mohl. Podél linií tváře pohlaví vypadalo, jako by jižjiž prozrazovalo, že je pohlavím poněkud klukovské dívky, rozplývalo se, o kousek dále se zase objevovalo, vnukajíc spíše představu nějakého snivého, zženštilého, zkaženého mladíka, pak znovu zmizelo a zůstávalo nepostižitelné. Smutně zasněný výraz pohledu, právě tím kontrastem s divadelním a veselým šatem, také přispíval k té neurčitosti. Ostatně diváka jistě napadlo, že je strojený a že té mladé bytosti, která jako by se v tom vyzývavém obleku nabízela k lichotkám, se zdálo patrně dráždivým ozdobiti si tvář romantickým výrazem nějakého utajovaného citu, nějakého nepřiznáváného žalu. Pod portrétem bylo napsáno: *Miss Sacripant*, říjen 1872. Nemohl jsem svého obdivu ovládnouti.

„Ach, to nic není! To je jen mladická skica: kostým pro jakousi varietní revue. To vše je již velmi staré.“

„A co se stalo s tím modelem?“

Překvapení, vzbuzené mými slovy, předcházelo na Elstirově tváři lhostejný a nevšímavý výraz, který po ní za chvíli rozestřel.

„Hled'te, dejte sem rychle to plátno,“ řekl mi. „Slyším, že sem jde má žena, a přes to že, ujišťuji vás o tom, ta bytost na obrázku nehrála žádnou roli v mém životě, není třeba, aby má žena ten akvarel viděla. Schoval jsem si to jenom jako zajímavý dokument o divadle těch dob.“ A dříve než schoval obrázek za svými zády, Elstir, který ho možná již hodně dlouho neviděl, upřel naň pozorný pohled. „Bude třeba nechat si jenom hlavu,“ zabručel, „tělo je opravdu mizerně namalováno; ruce jsou docela školácké.“

Byl jsem značně rozmrzen příchodem paní Elstirové, která nás zdrží ještě více. Okraj okna byl již růžový. Naše procházka bude úplně zbytečná. Nebylo již naděje, že ty dívky uvidíme, a proto také bylo již naprosto bezvýznamné, opustí-li nás paní Elstirová dříve nebo později. Nezůstala tam ostatně dlouho. Zdála se mi velmi nudná; byla by možná krásná, kdyby jí bylo dvacet let a vedla někde na římské rovině býka; ale její černé vlasy šedivěly, a byla hrubá, nejsouc při tom prostá, protože byla přesvědčena, že důstojnost způsobů a velebnost postoje jsou vyžadovány její sochařskou krásou, kterou ostatně stárí oloupilo o všechnu svůdnost. Byla oblečena co nejprostěji. A člověk byl dojat, ale překvapen, slyšel-li Elstira, jak při každé příležitosti a s něhou téměř uctívou, jako by již pouhé vyslovení těch slov v něm budilo rozcitlivění a úctu, říká: „Má krásná Gabrielo!“ Později, když jsem poznal mytologické obrazy Elstirovy, uviděl jsem krásu také na paní Elstirové. Pochopil jsem, že jistému ideálnímu typu, shrnutému do několika linií a arabesek, opakujících se všude v jeho díle, jistému kánonu přisuzoval vskutku téměř božský význam, protože všechn svůj čas, všechno myšlenkové úsilí, jehož byl schopen, slovem celý svůj život zasvětil snaze o lepší vystižení těch linií, o jejich věrnější zobrazení. Tento ideál vnukal Elstirovi opravdu kult tak vážný, tak náročný, že mu nikdy nedovoloval, aby byl spokojen; byla to nejvnitřnější část jeho bytosti, a proto také se naň nedovedl dívat klidně a jako na zřídlo dojmů až do toho dne, kdy se setkal s jeho skutečným venku, v těle ženy, v těle té, která

se potom stala paní Elstirovou a na níž mohl – ježto toto je nám možno jenom s tím, co stojí mimo nás – shledávati ten svůj ideál záslužným, dojemným, božským. Ostatně, jaké uklidňující blaho je to, může-li člověk přitisknouti rty k tomu Krásnu, které bylo až do té doby nutno vydobývati s takovou námahou ze svého vlastního nitra a které teď, tajuplně vtělené, se mu nabízí k řadě hmatatelných objetí. Elstir nebyl v té době již v rozkvětu mládí, kdy člověk uskutečnění svého ideálu očekává jen od síly myšlenky. Blížil se k věku, kdy člověk k rozdmýchání sil duchovních potřebuje ukojení tělesného, kdy únava ducha, budíc v nás sklon k materialismu, a snížení činnosti, uschopňující nás k pasivnímu přijímání vlivů, začínají nás ponoukati k tomu, abychom připustili, že jsou možná některá těla, některá zaměstnání nebo některé výsadní rytmy, uskutečňující náš ideál tak přirozeně, že již prostým obkreslením nějakého ramene nebo napjatého hrdla bychom vytvořili umělecké dílo; je to věk, v němž s oblibou laskáme pohledem krásu mimo sebe, nedaleko nás, na nějakém koberci, v nějaké krásné Tizianově skice, nalezené u vetešníka, nebo v některé milence, stejně krásné jako ta Tizianova skica. Když jsem si to uvědomil, nemohl jsem se již na paní Elstirovou dívat jinak než s radostí, a její tělo ztratilo svou těžkopádnost, protože jsem je naplnil myšlenkou, myšlenkou, že je to bytost nehmotná, Elstirův portrét. Byla portrétem pro mne a pro něho patrně také. To, co život dává, není umělci ničím leč příležitostí k projevení génia. Člověk, vidí-li jeden vedle druhého deset portrétů různých osob, malovaných Elstirem, dobře cítí, že jsou to především Elstiři. Jenže po tomto přílivu geniality, silnější než život, rovnováha, když se mozek unaví, je pozvolna porušována, a tak jako řeka, proudící po opadnutí silného přílivu zase svým korytem, nabývá vrchu zase život. A tak umělec během toho prvního období vybavil pozvolna zákon, formuli svého podvědomého nadání. Ví, které životní situace, je-li romanopisec, nebo které krajiny, je-li malíř, mu poskytují látku, samu o sobě bezvýznamnou, ale pro jeho snažení stejně nezbytnou jako pracovna nebo ateliér. Ví, že nejlepší svá díla vytvořil s efekty tlumeného světla, s výčtkami, měnícími myšlenku o nějakém pro-

vinění, s ženami ležícími pod stromy nebo ponořenými do polovice těla do vody jako sochy. Přejde den, kdy vlivem opotřebování svého mozku nebude již mít před těmi látkami, jež jeho duch dosud zpracovával, dosti sil, aby vyvinul ono rozumové úsilí, které jediné je s to, aby vytvořilo jeho dílo, a přes to bude ještě stále tyto látky vyhledávat, jsa šťasten, že je v jejich blízkosti, vlivem té duchovní radosti, toho pracovního vzrušení, které v něm probouzejí; ale obklopuje je jakousi pověřivostí, jako by byly jaksi povýšeny nad vše ostatní, jako by v nich již tkvěla dobrá část uměleckého díla, které jako by v sobě nosily již téměř hotové, nedostane se dále než k vyhledávání a k zbožňování svých vzorů a modelů. Bude dlouze rozprávěti s kajícími zločinci, jejichž výčitky a přerod k lepšímu životu bývaly dříve námětem jeho románů; koupí si vilku v nějakém kraji, v němž mlhy tlumí světlo; bude trávit dlouhé hodiny pohlížením na koupající se ženy; bude sbírat krásné látky. Tak krása života, slovo jaksi nemající význam, stanoviště, položené za hranicí umění, u něhož jsem viděl zastavit se Swanna, bylo stanoviště, k němuž se měl jednoho dne poznenáhlu vraceti také takový Elstir proto, že tvůrčí duch bude váznout, proto, že bude stejně uctívati formy, které jeho tvoření dříve podporovaly, a proto, že bude toužit po nejmenším myšlenkovém úsilí.

Konečně přiložil ke svým květům štětec naposledy; chvíli jsem promarnil tím, že jsem se na ně díval; nebyla to ode mne nijaká oběť, protože jsem věděl, že dívky na pláži již nebudou; ale i kdybych byl přesvědčen, že tam ještě jsou a že tyto ztracené minuty mne oloupí o setkání s nimi, přece bych se na obraz díval, protože bych si řekl, že Elstira jistě zajímají jeho květiny více než mé setkání s těmi dívkami. Povaha mé babičky, stojící v pravém protikladu naproti mému celkovému sobectví, se přes to zrcadlila v povaze mé. V nějaké situaci, v níž by někomu, mně zcela lhostejnému, nějakému člověku, k němuž bych náklonnost nebo úctu vždy jen předstíral, hrozila jenom nějaká nepříjemnost, zatím co já bych při ní byl opravdu v nebezpečí, nemohl bych jednati jinak než litovati jeho mrzutosti jako něčeho velmi velikého a o svém nebezpečí mluvit jako o věci

bezvýznamné, protože by se mi zdálo, že jemu se to vše jistě jeví v takovém poměru. Mám-li to říci tak, jak to opravdu je, je to dokonce ještě poněkud více než toto: byl jsem nucen nejenom nelitovat neštěstí, které mi hrozilo, ale vycházeti mu také vstříc, a pokud se týkalo druhých lidí, usilovati naopak, i kdybych tím zvyšoval nebezpečí své vlastní, o odvrácení nebezpečí jejich. To má několik příčin, na něž nemohu býti nikterak hrd. Jednou z nich je, že, pakliže jsem dotud, dokud jsem jenom rozumoval, byl přesvědčen zvláště o svém lpění na životě, pokaždé když jsem za svého života byl soužen nějakými starostmi mravními nebo aspoň nepokoji nervovými, mnohdy tak dětinskými, že bych se neodvážil ani o nich mluvit, přihodilo-li se pak něco neočekávaného, co mi hrozilo nebezpečím smrti, tato nová starost bývala ve srovnání s těmi druhými tak lehká, že jsem ji přijímal s jakýmsi pocitem úlevy, který se stupňoval až k radosti. Tak teď vidím, že jsem poznal, přes to že jsem byl člověk naprosto neudatný, to, co se mi zdávalo, kdykoli jsem o tom uvažoval, tak nepochopitelné, tak cizí mé povaze, totiž opojnost nebezpečí. Ale i kdybych prožíval, když se nějaké, a to smrtelné nebezpečí vyskytne, období úplně klidné a šťastné, nedovedl bych, kdybych byl s nějakým člověkem, nepostaviti ho do bezpečí a sám pro sebe vybrati místo nebezpečné. Když mne četné zkušenosti poučily, že vždy a s radostí jsem tak jednal, uvědomil jsem si, a to k veliké hanbě, že příčinou toho je v pravém opaku k tomu, co jsem si vždy myslíval a tvrdíval, to, že mi velmi záleží na úsudku jiných. Ale tento druh nepřiznané sebelásky nemá přes to nic společného s marnivostí nebo s pýchou. Neboť to, co může ukojiti tyto dvě vlastnosti, by nikterak nepotěšilo mne, a já jsem se jich také vždy střežil. Ale přes to jsem si nikdy nedovedl odepřít potěšení z toho, abych i lidem, před nimiž se mi podařilo zatajiti co nejúplněji ty své drobné přednosti, které by v nich mohly vzbuditi nějakou méně odmítavou představu o mně, neukázal, že dbám více o to, abych odvrátil smrt od jejich cesty, než o to, abych se před ní chránil já sám. Ježto tedy podnětem k takovému počínání je sebeláska, a ne ctnost, zdá se mi zcela přirozené, že jiní lidé jednají při každé příležitosti jinak. Jsem

dalek toho, abych je za to káral, jak bych to možná dělal, kdybych já sám byl k tomu ponoukán myšlenkou jakési povinnosti, která by se mi v tomto případě zdála závaznou pro ně stejně jako pro mne. Naopak, pokládám je za velmi rozumné, že chrání svůj život, nemohouce mi při tom zabránit, abych svůj nestavěl teprve na druhé místo, což je obzvláště nesmyslné a trestné od té doby, kdy jsem, jak myslím, poznal, že život mnohých lidí, před něž se stavím, když vybuchuje nějaká bomba, je bezcennější. Ostatně v den té mé návštěvy u Elstira byly ještě daleko časy, kdy jsem si uvědomil tento rozdíl hodnot, a nešlo o žádné nebezpečí, ale prostě (předběžné znamení o zhoubné sebelásce) o to, aby se nezdálo, že přisuzuji radosti, po níž jsem tak nedočkavě toužil, více důležitosti než té malířské práci, kterou dodělával. Konečně s ní byl hotov. Když jsme vyšli z domu, zpozoroval jsem – tak dlouhé bývaly dny v tom létě – že není ještě tak pozdě, jak jsem myslel; šli jsme na hráz. Kolika různých lstí jsem použil, abych přiměl Elstira k tomu, aby zůstal na místě, o němž jsem soudil, že jím ty dívky možná ještě jednou projdou. Ukazuje mu útesy, vypínající se vedle nás, neustával jsem ho pobízet, aby mi o nich vyprávěl, chtěje ho tím přinutit, aby zapomněl na ubíhající čas a zůstal tam se mnou. Zdálo se mi, že větší čáku na setkání s tou dívčí družinkou budeme mít, půjdeme-li až na konec pláže.

„Rád bych se podíval poněkud z větší blízkosti na ty útesy s vámi,“ řekl jsem Elstirovi, protože jsem již dříve zpozoroval, že jedna z těch dívek chodívala často tím směrem. „A zatím mi vyprávějte o Carquethuitu. Ach, jak rád bych se tam podíval!“ dodal jsem, zapomínaje, že onen tak nový vzhled, který byl tak důrazně vyjádřen na Elstirově „Carquethuitském přístavě“, byl spíše výtvořem malířovy vize než zvláštní krásou té pláže. „Od té chvíle, kdy jsem spatřil ten obraz, je to možná to, co bych nejraději uviděl zároveň s Pointedu-Raz; ostatně to by bylo nutno vypravit se odtud jako na dalekou cestu.“

„A pak, i kdyby to nebylo blíže, přece bych vám radil možná spíše Carquethuit,“ odpověděl mi Elstir. „Pointe-du-Raz je nádherné místo, ale je to konec konců stále jen to skalnaté normanské nebo bretonské pobřeží, jež znáte. Něco zcela jiného je Carquethuit s těmi

skalisky, na plochem, nízkém břehu. Neznám ve Francii nic podobného; připomíná mi to spíše některé krajinky na Floridě. Je to velmi zajímavé, a ostatně také neobyčejně divoké. Je to mezi Clitourps a Nehomme, a víte, jak tam ty kraje jsou pusté; linie pláží je úchvatná. Zde je pobřežní pás bezvýrazný; ale tam, ani vám nedovedu říci, jak je to půvabné, jak lahodné.“

Stmívalo se; bylo nutno vrátit se domů; doprovázel jsem Elstira k jeho vile, když vtom najednou, tak jako Mefistofeles před Faustem, zjevilo se na konci ulice – jako jakási prostá, neskutečná a ďábelská objektivace temperamentu, který byl pravým opakem temperamentu mého, a takřka barbarské a kruté životnosti, jíž bylo tak nepatrně málo v mé slabosti, v mé přemíře bolestné citovosti a duchovosti – několik skvrn, jejichž podstatu nebylo možno másti si s něčím jiným, několik sporad té zoofytické tlupy dívek, které se tvářily, jako by mne neviděly, ale při tom jistě vyslovovaly o mně nějaký ironický úsudek. Cítě, že setkání s nimi je již neodvratné a že Elstir mne za chvíli zavolá, obrátil jsem se k nim zády jako v lázni k proudu vody; zastavil jsem se, a nechávaje svého slavného průvodce jíti dále, zůstal jsem pozadu nakláněje se, jako bych v ní najednou uviděl něco zajímavého, k výkladní skříni jednoho obchodu se starožitnostmi, kolem něhož jsme právě šli; byl jsem vlastně rád, že vypadám, jako bych mohl myslet také na jiné věci než na ty dívky, a jaksi neurčitě jsem již věděl, že se ohlédnu, až mne Elstir, chtěje mne představit, zavolá, s pohledem tázavým, který bude vyjadřovat ne překvapení, ale touhou po tom, aby jako překvapený vypadal – tak velice je každý špatným hercem anebo naopak bližní dobrým znalcem tváří – ba že dokonce na sebe ukáží prstem a zeptám se: „Voláte to opravdu mne?“ a potom rychle přiběhnu s hlavou poslušně a pokorně skloněnou a s tváří chladně zatajující rozmrzelost nad tím, že jsem byl vyrušen z pozorování starých majolikových nádob jen proto, abych byl představen lidem, jež jsem si nepřál znáti. Zatím jsem si prohlížel výkladní skříň čekaje na okamžik, kdy mé jméno, zavalané Elstirem, mne udeří jako očekávaný a bezbolestný míč. Výsledkem té jistoty, že budu dívkám představen, bylo nejen to, že

jsem předstíral, ale také, že jsem skutečně cítil lhostejnost k nim. Radost, že se s nimi seznámím, tím, že byla již neodvratná, byla teď stlačena, zredukována a zdála se mi menší než radost z rozhovoru se Saint-Loupem, z večere s babičkou nebo z výletů do okolí, jež budu patrně s lítostí nucen zanedbávat jen proto, že se seznámím s lidmi, kteří se o historické památky jistě málo zajímají. Ostatně radost, která mne čekala, byla zmenšována nejenom bezprostřední blízkostí, ale také nezvyklostí jejího uskutečnění. Zákony stejně přesné, jako jsou zákony hydrostatické, udržují sled obrazů, jež si vytváříme, v jakémsi přesně stanoveném pořádku, který události skutečné rozmetávají. Elstir mne zavolá. Ale já jsem si na pláži nebo ve svém pokoji nikdy nepředstavoval, že takovým způsobem se seznámím s těmi dívkami. To, co se chystalo, bylo něco zcela jiného než to, nač jsem byl připraven. Nepoznával jsem ani svou touhu, ani její předmět; téměř jsem litoval, že jsem s Elstirem šel na procházku. Ale příčinou zmenšení té radosti, o níž jsem dříve soudil, že ji pocítím, byla zvláště jistota, že nic mne o ni nemůže, již oloupit. A proto také, jakoby vlivem jakési pružnosti, tato očekávaná radost nabyla zase svých původních rozměrů, když přestala být sevřena touto jistotou ve chvíli, kdy jsem, rozhodnuv se k ohlédnutí, spatřil Elstira, stojícího několik kroků dále s dívkami, jak se s nimi loučí. Tvář té, která stála nejbližší k němu, kulatá a ozářená jejími pohledy, vypadala jako koláč, v němž by bylo ponecháno kousek místa pro drobný úsek nebe. Její oči, i když byly na něco upřeny, budily dojem veliké hybnosti, jako se to stává ve dnech prudkého větru, kdy vzduch, třebaže neviditelný, přece dává tušiti rychlost, s níž letí před blankytným pozadím. Její pohledy se na okamžik střetly s mými tak jako v bouřlivé dny ta putující oblaka mlh, blížící se k mračnu méně rychlému, dostihující je, dotýkající se ho a předletující je. Ale při tom se vůbec neznají a plynou daleko od sebe. Tak se také naše pohledy octly na chvíli tváří v tvář, netušíce, kolik slibů nebo hrozeb pro budoucnost je obsaženo v tom nebeském obzoru, který se před nimi prostíral. Jen v tom okamžiku, když přecházel stále stejnou rychlostí právě před mým, se její pohled mírně zastřel. Tak v jasné

noci měsíc, unášený větrem, vplývá pod mrak, zastírá na chvíli svou zářivou tvář a potom se zase rychle vynoří. Ale Elstir již od dříve odešel, aniž mne zavolal. Dívky zabočily do jedné postranní ulice a Elstir přišel ke mně. Vše bylo ztraceno.

Řekl jsem, že Albertina se mi toho dne nezjevila v téže podobě jako v předcházející dny a že se mi pokaždé, když jsem ji uviděl, zdávala jiná. Ale v té chvíli jsem ucítil, že jisté změny vzhledu, důležitosti nebo velikosti nějaké bytosti mohou vyplývat také z proměnlivosti jistých stavů, vsunutých mezi tuto bytost a nás. Jedním z těch, které mívají v této věci největší význam, bývá naše přesvědčení (tohoto večera přesvědčení a potom rozprchnutí se toho přesvědčení, že se s Albertinou seznámím, ji v rozpětí několika vteřin ukázalo mým očím jako bytost téměř bezvýznamnou, potom však neocenitelně vzácnou; po několika letech zase přesvědčení a potom zánik toho přesvědčení, že Albertina je mi věrná, byly příčinou změn podobných).

Ovšem, již v Combray jsem vidával, jak se podle hodin, podle toho, byl-li jsem v tom či v onom stavu, v něž se štěpívala má citovost, zmenšujíc nebo zvětšujíc můj zármutek z matčiny nepřítomnosti, stejně nepozorovatelný během celého odpoledne jako měsíční světlo, dokud září slunce, ale, jakmile přišla noc, ovládající celou mou úzkostlivou duši, z níž vypudil všechny vybledlé i čerstvé vzpomínky. Ale toho dne, když jsem uviděl, že Elstir se rozloučil s dívkami vůbec mne nezavolav, uvědomil jsem si, že obměny významu, který pro nás má nějaká radost nebo nějaký žal, mohou nezáviseti jenom na tomto střídání dvou stavů, ale také na přesunutí neviditelných přesvědčení, která nám na příklad ukazují jako něco lhostejného smrti, protože ji zalévají jakýmsi světlem neskutečnosti, a umožňují nám tak, abychom pokládali za významnou návštěvu nějakého hudebního večírku, jehož půvab by se ihned rozprchl, kdyby se při zprávě, že budeme popraveni, rozvrátilo najednou přesvědčení, které nám ten večírek ukazovalo v tak příznivém světle; cosi ve mně sice znalo toto působení takových přesvědčení; znala je má vůle, ale vůle si to marně uvědomuje, pakliže rozum a cit setrvávají v ne-

znalosti toho; neboť rozum a cit věří zcela upřímně, že toužíme po rozchodu s, milenkou, o níž jenom naše vůle ví, že na ní lpíme. Jsou totiž zatemněny přesvědčením, že zanedlouho se s ní zase setkáme. Ale jakmile se toto přesvědčení rozprchne, jakmile rozum a cit na jednu pochopí, že ta milenka odešla navždy, ztrativše tuto oporu, jsou jako šílené: nepatrný požitek ze styku s milenkou vzroste do nekonečných rozměrů.

Změna přesvědčení je také zánikem lásky, která, existujíc již předem a jsouc pohyblivá, zastavuje se u nějaké ženy prostě proto, že dosažení této ženy bude téměř nemožné. Od té chvíle člověk na ženu, kterou si nesnadno představuje, myslí méně než na to, jak by ji poznal. Celý řetěz úzkostí se rozvíjí a stačí k tomu, aby se naše láska upjala k té, která je jejím předmětem, námi téměř neznámým. Láska vzrůstá do nekonečna; nemyslíme vůbec na to, jak málo místa v ní zaujímá žena skutečná. A pakliže najednou, tak jako v té chvíli, když jsem uviděl, že Elstir se s těmi dívkami zastavil, přestane náš nepokoj a naše úzkosti, náhle se zdá – ježto celou naši láskou jsou právě tyto úzkosti – že láska se rozprchla v tom okamžiku, kdy držíme konečně tu kořist, o jejíž hodnotě jsme dosti nepřemýšleli. Co jsem věděl o Albertině? Znal jsem jeden nebo dva její profily před mořem, jistě méně krásné než profily Veronesových žen, které by se mi, kdybych se řídil důvody čistě estetickými, líbily jistě více než profil její. A proto teď, když má úzkost přestala, neviděl jsem zase nic než ty němé profily, protože jsem nic jiného neměl. Od té doby, kdy jsem Albertinu uviděl, jsem o ní denně spřádal tisíce úvah, rozmlouval jsem v duchu dlouze s tím, co jsem nazýval jí, nutil jsem ji, aby se ptala, odpovídala, myslela, jednala, a v té nekonečné řadě Albertin smyšlených, které se ve mně každou hodinou nově rodily, Albertina skutečná, zahlédnutá na pláži, stála jenom v čele, tak jako hlavní herečka, divadelní hvězda, vystupuje v dlouhé řadě představení jenom v představeních nejprvnějších. A tato první Albertina, to byla téměř jen silueta, vše, co následovalo za ní, byly jen mé smyšlenky, neboť tak velice v lásce toho, co do ní vnášíme my sami, bývá – i když to posuzujeme jen z hlediska mnohosti –

daleko více než toho, co dostáváme od milované bytosti. A to je pravda i o láskách nejskutečnějších. Jsou lásky, které mohou nejen vzniknouti, ale také vytrvati kolem něčeho velmi nepatrného – a to i lásky, které dosáhly ukojení tělesného. Bývalý profesor kreslení mé babičky měl dcerušku s jednou svou milenkou. Matka zemřela krátce po narození dítěte a profesora to rmoutilo tak, že ji dlouho nepřežil. V posledních měsících jeho života chtěla má babička s několika combrayskými dámami, které se nikdy nechtěly před profesorem ani zmínit o té ženě, s níž nežil ostatně veřejně a s níž se stýkal jenom velmi zřídka, zajistiti osud toho děvčátka a složití se mu na doživotní rentu. Návrh k tomu dala má babička, ale některé její přítelkyně byly nedůvěřivé: je to děvčátko opravdu tak zajímavé, je vůbec dcerou toho, jenž se pokládal za jeho otce? S takovými ženami jako jeho matka člověk nikdy neví! Konečně se rozhodly. Děvčátko jim přišlo poděkovat. Bylo nehezké a podobalo se starému učiteli kreslení tak, že všechny pochybnosti byly rozptýleny; a ježto její vlasy jediné na ní byly pěkné, jedna z těch dam řekla otci, který děvče doprovázel: „Ta má krásné vlasy!“ a má babička, soudíc, že teď, když ta hříšná žena je mrtva a profesor nad hrobem, nárazka na tu minulost, jejíž neznalost až dosud stále předstíraly, nebude míti žádných špatných důsledků, dodala:

„To je patrně rodem. Měla její matka také tak krásné vlasy?“

„Nevím,“ odpověděl prostomyslně otec. „Viděl jsem ji vždy jen v klobouku.“

Bylo nutno vrátit se k Elstirovi. Zahlédl jsem se v zrcadle. K té pohromě, že jsem nebyl představen, přibýlo, jak jsem v něm zpozoroval, ještě to, že jsem měl vázanku pošinutu docela na bok a pod kloboukem mi vylézaly dlouhé vlasy, což mi nikterak nesvědčilo; ale přes to jsem měl štěstí, že mne, třebaže jsem tak nevzhledně vypadal, potkaly s Elstirem a nebudou na mne již moci zapomenouti; a štěstí bylo také to, že jsem si toho dne na radu babiččinu oblékl svou hezkou vestu, k jejímuž zaměnění mou vestou ošklivou by bylo stačilo tak málo, a že jsem si vzal svou nejkrásnější hůl; neboť událost, po níž toužíme, se nikdy neuskuteční tak, jak jsme

si ji představovali; ježto však na místo „štěstí“, o nichž jsme soudili, že je jistě budeme mít, nastoupí jiná, v něž jsme nedoufali, vše se to vyrovná; a báli jsme se při tom nejhorší možnosti tak, že jsme nakonec naladění k tomu, abychom usoudili, že osud nám, vezme-li se to vše dohromady, byl vlastně přízniv.

„Tak rád bych se s nimi byl seznámil,“ řekl jsem Elstirovi, když jsem k němu přišel.

„Proč tedy zůstáváte na míle pozadu?“ odpověděl mi, ne ovšem proto, že tato slova vyjadřovala jeho myšlenku, neboť bývalo by mu tak snadno zavolati mne, kdyby chtěl mou touhu vyplniti, ale možná proto, že slýchal věty tohoto druhu, běžného prostým lidem, jimž je něco vytýkáno, a proto, že v některých věcech jsou i velicí lidé podobni lidem prostým, vybírajíce si své každodenní omluvy z téhož slovníku jako oni, stejně jako kupují svůj vezdejší chléb u téhož pekaře; anebo snad taková slova, jež je jaksi nutno čísti naruby, protože jejich písmena znamenají vlastně opak pravdy, jsou nezbytným důsledkem, záporným grafickým vyjádřením nějakého reflexu. „Pospíchaly.“ Řekl jsem si, že zvláště ony samy mu zabránily zavolati člověka, který jim byl málo sympatický; neboť jinak by to po všech těch mých otázkách, které jsem mu o nich dal, a po tom zájmu, který jsem, jak dobře viděl, o ně jevil, jistě udělal.

„Vyprávěl jsem vám o Carquethuitu,“ řekl mi před rozchodem u jeho dveří. „Udělal jsem takovou malou skicu, na níž je mnohem lépe vidět kruh pláže. Ten obraz také není tak špatný, ale je to něco jiného. Dovolíte-li, dám vám na památku našeho přátelství tu skicu,“ dodal, neboť lidé, kteří vám odmítají věci, po nichž toužíte, vám dávají místo nich jiné.

„Velmi rád bych měl, máte-li nějakou, fotografii toho malého portrétu Miss Sacripant! Ale co vlastně znamená to jméno?“

„To je jméno jedné postavy, kterou můj model hrál v jakési hloupé operetě.“

„Ale vždyť vy víte, že tu ženu vůbec neznám, pane, a tváříte se, jako byste byl přesvědčen o opaku.“ Elstir zmlkl.

„Snad to není paní Swannová před svým sňatkem?“ řekl jsem v jednom z těch náhlých a náhodných vnuknutí pravdy, která bývají sice velmi vzácná, ale přece stačívají k tomu, aby dala jakýsi věrohodnější podklad teorii o předtuchách, zapomene-li se při tom opatrně na všechny omyly, které by ji mohly vyvrátiti. Elstir mi neodpověděl. Byl to opravdu portrét Odetty de Crécy. Nechtěla si jej ponechat z mnohých důvodů, z nichž některé jsou zcela zřejmé. Ale byly také jiné. Portrét byl starší než ona chvíle, kdy Odetta, ukáznivší své rysy, vytvořila ze své tváře a ze svého těla tu postavu, jejíž hlavní linie během let její holiči, její krejčí, ba i ona sama – ve svém způsobu postoje, mluvy, úsměvu, myšlení, pohledů a kladení rukou – uctivě zachovávali. Bylo třeba zvrácenosti přesyceného milence k tomu, aby Swann před četnými fotografiemi té Odetty *nevarietur*, již byla jeho úchvatná žena, dával přednost té malé fotografii, kterou měl ve svém pokoji a na níž bylo pod slaměným kloboukem, ozdobeným maceškami, vidět hubenou, dosti nehezkou mladou ženu s načechranými vlasy a s protaženými rysy.

Ale ostatně, i kdyby ten portrét nebyl, tak jako ta oblíbená Swannova fotografie, starší než uspořádání Odettiných rysů v typ nový, velebný a půvabný, ale naopak kdyby byl mladší, Elstirův pohled by stačil k rozmetání tohoto typu. Duch umělce jedná tak jako ty velmi vysoké teploty, které mají moc rozloučiti kombinace atomů a seskupiti je v pořadí naprosto opačném, odpovídajícím nějakému typu jinému. Celý ten umělý soulad, který žena násilím vložila do svých rysů a nad jehož trvalostí bdí každého dne, dříve než vyjde z domu, měníc naklonění klobouku, uhlazení vlasů nebo veselost pohledu, pohled velikého malíře ruší tento soulad v jediné vteřině a na jeho místo seskupuje zase jiné ženské rysy, tak aby ukojil jistý malířský ideál, který v sobě nosí. Stejně se často stává, že počínajíc jistým věkem oko nějakého velikého badatele nalézá všude prvky, nezbytné k sestavení toho, co jediné ho, ještě zajímá. Tak jako ti dělníci a ti hráči, kteří se nikdy mnoho neohlížejí a spokojují se vším, co jim padne do rukou, mohli by o čemkoli říci: to se mi hodí. Tak sestřenice kněžny Lucemburské, neobyčejná krasavice, zamilovavši

se kdysi do umění, které bylo v té době nové, požádala nejslavnějšího naturalistického malíře, aby namaloval její portrét. Umělcovo oko ihned našlo to, co všude hledalo. A na plátně se místo vznešené dámy objevil mladíček a za ním rozlehlá nakloněná a fialová dekorace, připomínající pařížské bulváry. Ale i tehdy, když umělec nezajde až tak daleko, ženský portrét, malovaný velikým umělcem, nejen se nebude nikterak snažit, aby vyhověl některým přáním malované ženy – jako jsou na příklad ta, která ji, když začíná stárnout, ponoukají, aby se dala fotografovat v šatech skoro dívčích, v nichž vynikne její ještě mladé tělo a jež ji ukazují jako sestru nebo dokonce jako dceru její dcery – kterou si po případě za tím účelem vhodně „nahastrošenou“ posadí vedle sebe – a naopak zdůrazní různé, její kráse nepříznivé vady, které se ona snaží zatajit a které tak jako nečistá nebo až špinavá plet' jej dráždí tím více, protože je v nich „charakter“; ale stačí k tomu, aby úplně zklamaly prostého diváka a aby mu roztržily ideál, jehož kostru ta žena tak hrdě nesla a jenž ji stavěl do její jedinečné podoby, nezměnitelné, vypínající se tak mimo, tak nad všemi ostatními lidmi. Zhrouтивši se teď, postavena jsouc mimo svůj vlastní typ, v němž tak nezranitelně trůnila, je již jenom jakoukoli všední ženou, v jejíž nevšednost jsme úplně přestali věřit. Ten typ nám znamenal nejenom krásu takové Odetty, ale také její osobitost, její totožnost tak velice, že před podobiznou, která ji o to oloupila, jsme v pokušení zvolati nejenom: „Oč je to nehezčí než skutečnost!“, ale také: „Jak málo je to podobné!“ Nemůžeme ani uvěřiti, že je to ona, nepoznáváme ji. A přece cítíme, že je to bytost, kterou jsme již někdy viděli. Ale ta bytost, to není Odetta; tvář té bytosti, její tělo, její vzhled jsou nám dobře známy. Připomínají nám ne tu ženu, která nikdy nebyla v takovém postoji a jejíž obvyklé vzezření nikdy nekreslí takovou zvláštní a vyzývavou křivku, ale jiné ženy, všechny ty, jež Elstir maloval a jež, byť byly jakkoli rozdílné, vždy s oblibou stavěl tak s tváří obrácenou dopředu, s prohnutou, ze sukně vystrčenou nohou, s širokým, kulatým kloboukem v ruce, odpovídajícím symetricky ve výši kolena, jež přihrává, tomu druhému kotouči, viděnému zpredu, to jest tváři. A konečně, geniální

podobizna nejenom rozptyluje typ ženy, tak jak jej vytvořila její koketnost a její sobecké pojetí krásy, ale, je-li stará, nespokojuje se jenom tím, že zestará svou předlohu, stejně jako fotografie tím, že ji ukáže ve staromódních šatech. Na portrétě neukazuje stáří jenom způsob, jímž se žena v té době oblékala, ale také způsob, jímž malíř tehdy maloval. Tento způsob, první způsob Elstirovy malby, byl pro Odettu nejnepříjemnějším křestním listem, protože z ní nejen dělal tak jako její fotografie z té doby nejstarší z tehdejších známých kokot, ale také proto, že z jejího portrétu dělal současníka těch četných portrétů, které Manet nebo Whistler malovali podle tolika zmizelých modelů, náležejících již zapomnění nebo historii.

Do takových myšlenek, mlčky rozbíraných po Elstirově boku, zatím co jsem jej doprovázel k němu, mne zavlkl objev, který jsem právě učinil o totožnosti jeho modelu, když najednou tento první objev mne přivedl k objevu druhému, který mne vzrušil ještě více a týkal se totožnosti umělce. Namaloval portrét Odetty de Crécy. Bylo by možno, že tento geniální muž, tento mudrc, tento samotář a filozof, který dovedl tak skvěle mluvit a čněl tak vysoko nad svým okolím, býval tím směšným, perverzním malířem, jehož v dřívějších letech tak uctívali Verdurinovi? Zeptal jsem se ho, neznal-li je a neříkávali-li mu tehdy pan Biche. Odpověděl mi, že ano, zcela klidně, jako by šlo o kus jeho života již příliš dávného, a jako by netušil to neobyčejné zklamání, které mi způsobil, které však, když zdvihl oči, jistě na mé tváři četl. Na tváři jeho byl výraz nespokojenosti, a ježto jsme již přišli téměř k jeho bytu, člověk méně znamenitý inteligencí a srdcem by se se mnou možná zcela prostě a suše rozloučil a pak se vyhýbal setkání se mnou. Ale Elstir tak se mnou nejednal; jako pravý mistr – a to bylo možná z hlediska čisté tvorby jeho jedinou vadou, že byl mistrem v tom pravém smyslu tohoto slova, neboť umělec, má-li býti dokonale v pravdě života duchovního, musí býti sám a nesmí rozdávati ze svého já ani svým žákům – jako pravý mistr, z každé situace, ať se týkala jeho nebo jiných, snažil se pro nejlepší poučení mladých lidí vytěžiti tu část pravdy, která v ní byla.

Uznal tedy za vhodné říci mi, místo slov, která by mohla pomstít jeho sebelásku, slova, která mne mohla poučit.

„Není na světě člověka tak rozumného,“ řekl mi, „který by někdy ve svém mládí neřekl slova, nebo dokonce nežil životem, na který by mu vzpomínka nebyla nepříjemná a který by si nepřál úplně zahladiti. Ale nemá toho litovati tak naprosto, protože si nemůže býti jist, nestal-li se, pokud je to možné, člověkem moudrým jen proto, že prošel všemi těmi směšnými nebo odpornými vtěleními, která jsou nezbytně nutná před jeho vtělením posledním. Víím, že jsou mladí lidé, synové a vnukové vážených mužů, jimž jejich učitelé vštěpovali duchovní vznešenost a mravní eleganci již od školních let. Ti nemají možná nic, co by chtěli vymýtiti ze svého života, mohli by uveřejniti a podepsati vše, co kdy řekli, ale to jsou chudí duchem, vysilení potomci doktrinářů, jejichž moudrost je záporná a neplodná. Moudrosti se neučíme, každý si ji musí objeviti sám po cestě, kterou nikdo nemůže vykonati za nás, již nás nikdo nemůže ušetřiti, protože moudrost je vlastně náhled na věci. Životy, jimž se podivujete, činy, jež pokládáte za vznešené, nebyly řízeny otcem rodiny nebo učitelem, nepředcházely je začátky příliš rozdílné, protože na ně mívalo vliv vše to zlé nebo hloupé, co bylo kolem nich. Znamenají zápas a vítězství. Chápu, že obraz toho, čím jsme bývali v prvním období svého života, se nám možná již nepodobá a jistě je nám nepříjemný. Ale přes to jej nesmíme zapírat, neboť je svědectvím, že jsme opravdu žili a že jsme skutečně podle zákonů života a ducha vydobili ze společných prvků života, a jde-li o malíře, ze života ateliérů a uměleckých skupin něco, co je převyšuje.“

Přišli jsme k jeho dveřím. Mrzelo mne, že jsem se neseznámil s těmi dívkami. Ale konec konců teď byla již jakási možnost setkat se s nimi v životě; přestaly již zjevovati se mi jenom na obzoru, o němž jsem se mohl domnívati, že je tam již nikdy neuvidím. Nebyly již obklopeny těmi jakýmsi víry, které nás oddělovaly a které bývaly jen výrazem té ustavičně činné, pohyblivé, neodbytné touhy, živěné nepokojem, který ve mně probouzela jejich nedostupnost a jejich ustavičné prchání možná i provždy. Mohl jsem teď své touze popřáti

odpočinku, odložití ji do zálohy mezi tolik jiných, jejichž uskutečnění, jakmile jsem věděl, že je možné, jsem stále odkládal. Rozešel jsem se s Elstirem a byl jsem zase sám. A tu jsem najednou, přes své zklamání, uviděl v duchu všechny ty náhody, o jejichž možné jsoucnosti jsem neměl dříve tušení, že totiž Elstir se znal právě s těmi mladými dívkami, že ty dívky, které ještě ráno byly mi postavami na obraze s pozadím moře, mne viděly ve společnosti slavného malíře, který teď znal mou touhu po seznámení s nimi a bude ji patrně podporovat. To vše mi způsobilo radost, ale tato radost mi zůstala utajena; byla to radost návštěvníků, kteří s tím, aby nám řekli, že jsou tam, čekají, až všichni ostatní odejdou a až budeme sami; teprve pak je upozorujeme a můžeme se jim cele věnovat a vyslechnouti je. Někdy uplyne mezi chvílí, kdy takové radosti do nás vnikly, a chvílí, kdy se tam můžeme vrátit také my, tolik hodin a viděli jsme mezi tím tolik lidí, že se obáváme, že na nás tak dlouho nepočkají. Ale ony jsou trpělivé, neunavují se čekáním, a jakmile všichni odešli, setkáváme se s nimi tvář v tvář. Někdy naopak jsme my sami unaveni tak, že se nám zdá, že nebudeme ve své ochabující myšlence mít již dosti sil k udržení těch vzpomínek a těch dojmů, pro něž je naše křehké já jediným obyvatelným místem, jediným způsobem uskutečnění. A litovali bychom toho, neboť život není téměř vůbec zajímavý, leč v ty dny, kdy prach skutečností je promíšen kouzelným pískem, kdy se nějaký všední příběh stane romanticky vzrušující vzpruhou. V takové dny se z nezvyklého světla snu vynořuje celé předhoří nedostupného světa a vniká do našeho života, do života, v němž tak jako probuzený spáček vidíme bytosti, o nichž jsme snili tak krásně, že jsme byli přesvědčeni, že je nikde jinde než ve snu nikdy nespatříme.

Uklidnění, které mi přinesla pravděpodobnost, že se teď s těmi dívkami budu moci seznámiti, kdykoli se mi zachce, mi bylo tím vzácnější, že bych v následující dny, které byly vyplněny přípravami Saint-Loupova odjezdu, nemohl na ně čekávat. Babička si přála projeviti nějak mému příteli svou vděčnost za tolik jeho laskavosti k ní a ke mně. Řekl jsem jí, že je velikým obdivovatelem Proudhonovým

a vnukl jsem jí myšlenku, aby si dala poslati četné autografické listy tohoto filozofa, jež koupila; Saint-Loup se na ně přišel podívat do hotelu téhož dne, když přišly; příštího dne měl odjet. Četl je vášnivě, prohlížeje si uctivě každý list a snaže se zapamatovati si celé věty, a potom vstal, omlouvaje se mé babičce, že se tak dlouho zdržel, ale babička mu odpověděla:

„Ale ne, odnese si je, jsou vaše, dala jsem si je sem poslat pro vás.“

Byl zachvácen radostí, již neovládal stejně jako neovládáme některý tělesný stav, který vznikne bez zásahu naší vůle, zrudl jako dítě, když je potrestáno, a babička byla, vidouc všechna ta úsilí, s nimiž se bezvýsledně snažil ovládnouti radost, která ho rozechvívala, dojata mnohem více než všemi díky, jež by mohl říci. Ale Saint-Loup, obávaje se, že vyjádřil svou vděčnost špatně, prosil mne, abych ho omluvil, ještě příštího dne, nakláněje se z okna vlaku, jímž se vracel ke své posádce. Byla sice jenom nepatrně vzdálena a Saint-Loup tam chtěl jeti vozem, jak to dělával často, když se měl večer vrátit a neodjížděl z Balbecu nadobro. Ale tentokrát by bylo nutno poslati jeho četná zavazadla vlakem, takže se mu zdálo prostší, aby do něho sedl také on sám, řídě se v tom také radou ředitele našeho hotelu, který mu, když se ho na to ptal, odpověděl, že vozem nebo vlakem „by to bylo téměř lhostejné“. Chtěl tím říci, že by to bylo jedno (tedy asi totéž, co by Františka vyjádřila slovy „to je pěšky jako za vozem“).

„Budiž,“ rozhodl se Saint-Loup, „pojedu tedy ,lokálkou“.

Kdybych nebyl unaven, byl bych do ní vsedl také a doprovodil bych svého přítele až do Doncières; sliboval jsem mu aspoň po celou tu dobu, co jsme byli na balbeckém nádraží, to znamená tak dlouho, dokud strojvůdce čekal na opozdivší se přátele, bez nichž nechtěl vyjet, a také dokud se sám neposilnil v nádražní restauraci, že ho několikrát týdně navštívím. Ježto Bloch přišel k veliké Saint-Loupově mrzutosti také na nádraží, Saint-Loup, vida, že náš druh ho slyší, jak mne prosí, abych přijel do Doncières obědvat, večeret, ba i bydlet, řekl mu nakonec naprosto chladným tónem, jehož úkolem bylo uvést na správnou míru nucenou laskavost pozvání a zabrániti Blochovi, aby je pojímal vážně:

„Budete-li někdy odpoledne, když mám volno, v Doncières, můžete se na mne v kasárnách zeptat, ale nemívám volno téměř nikdy.“

Robert se možná také obával, že já sám bych nepřišel a mysle si, že jsem s Blochem spřátelen více, než říkám, nabízel mi tím společníka na cestu a zároveň svůdce.

Bál jsem se, aby tento tón, tento způsob pozvání někoho tak, že mu zároveň radíme, aby nepřišel, neurazil Blocha, a myslel jsem si, že Saint-Loup by byl udělal lépe, kdyby raději neřekl nic. Ale mýlil jsem se, neboť po odjezdu vlaku, dokud jsme šli společnou cestou až ke křižovatce dvou ulic, kde bylo nutno rozejít se, protože jedna vedla k Blochově vile a druhá k hotelu, Bloch se mne nepřestával vyptávat, kterého dne pojedeme do Doncières, neboť po „všech těch laskavostech“, jež mu Saint-Loup projevil, by prý bylo „od něho velmi sprosté“, kdyby jeho pozvání nevyhověl. Byl jsem spokojen, že si nevšiml anebo že byl tak málo nespokojen, že netoužil předstírat, že si nevšiml, jak málo naléhavým, téměř ani ne slušným tónem bylo pozvání řečeno. Přes to však bych rád zabránil tomu, aby se Bloch nezesměšnil okamžitou návštěvou v Doncières. Ale neodvažoval jsem se dáti mu radu, která by se mu byla jistě nelíbila, protože by ho upozornila na to, že Saint-Loup naléhal s pozváním méně, než on teď pospíchá s jeho splněním. Projevoval v té věci opravdu přílišnou horlivost, a přes to že všechny takové vady byly u něho vyvažovány pozoruhodnými vlastnostmi, jichž by druzí, zdrželivější lidé neměli, stupňoval svou vtíravost tak, že to až zlobilo. Podle jeho slov bylo nutno, abychom do týdne jeli do Doncières (říkal „abychom“, neboť počítal, myslím, tak trochu s mou přítomností, která měla omluvit přítomnost jeho). Celou cestu, před tělocvičnou, ukrytou pod stromy, před tenisovým hřištěm, před domem, před prodávacem škleblí, stále mne zastavoval, prose mne, abych stanovil určitý den, a když jsem to neudělal, odešel ode mne a rozzlobeně řekl:

„Jak chceš, pane! Já jsem buď jak buď nucen jeti tam, protože mne pozval.“

Saint-Loup se bál, že nepoděkoval mé babičce dostatečně, tak velice, že mne žádal, abych jí vyslovil jeho díky, ještě pozítří v dopise,

který jsem od něho dostal z města, v němž byl posádkou a jež na obálce, na níž pošta vytiskla jeho jméno, jako by rychle spěchalo říci mi, že tam v jeho zdech v jezdeckých kasárnách Ludvíka XVI. na mne myslí. Papír byl ozdoben znakem rodu Marsantes, na němž jsem rozeznal lva stojícího nad kloboukem francouzského paira. Psal mi:

„Po cestě, která mi příjemně uběhla při četbě knihy, koupené na nádraží a napsané Arvedem Barinem (myslím, že je to Rus; zdá se mi, že na cizince je to pozoruhodně napsáno, ale napište mi, co o tom soudíte, neboť Vy, studnice učeností, která všechno četla, to jistě znáte), jsem se zase vrátil do toho drsného života, v němž se bohužel cítím jako ve vyhnanství, nemaje zde to, co jsem nechal v Balbecu; do toho života, v němž nenalézám žádné laskavé vzpomínky, žádného půvabu ducha; života, jehož prázdnotí byste patrně pohrdal, který však přes to není bez půvabu. Vše se mi zdá změněno od té doby, kdy jsem odtud odjel, neboť v té době začalo jedno z nejvýznamnějších období mého života, totiž to, v němž vzniklo naše přátelství. Doufám, že se neskončí nikdy. Nemluvil jsem o něm, ani o Vás s nikým než s jedním člověkem, se svou přítelkyní, která mne příjemně překvapila tím, že ke mně přijela na krátkou návštěvu. Velmi ráda by se s Vámi seznámila, a myslím, že byste se dobře snášeli, neboť je také neobyčejně literárně vzdělaná. Náhradou za to, abych mohl vzpomínat na naše rozhovory, abych mohl znovu prožít ty hodiny, na něž nikdy nezapomenu, odloučil jsem se úplně od svých druhů, výborných hochů, ale jistě neschopných chápati takové věci. Bylo by mi bývalo téměř milejší oživit si prvního dne vzpomínku na ty okamžiky, strávené s Vámi, jenom pro sebe a nepsati Vám. Ale bál jsem se, abyste Vy, duch jemný a srdce přecitlivělé, netrpěl muka nedostav od mne dopis, jestliže ovšem skláníte laskavě svou myšlenku až k tomu drsnému vojákovi, který vám dá ještě hodně práce, budete-li ho chtít poněkud zjemnit a učiniti hodnějším Vás.“

Svou něžností se tento list podobal vlastně hodně listům, které jsem si, představuje si, že mi je Saint-Loup píše, již tehdy, když jsem ho osobně ještě neznal, vymýšlel v těch chvílích snění, z nichž mne

vytrhla chladnost jeho prvního přivítání, postavivši mne před ledově mrazivou skutečností, která se ovšem později změnila. Jakmile jsem jej jednou dostal, pokaždé, když při snídani nosívali poštu, ihned jsem poznal, když přišel nějaký dopis od něho, protože vždy měl tu druhou tvář, kterou ukazuje vzdálený člověk a v jejíchž rysech (v tazích písma) můžeme právem tušiti individuální duši stejně jako v linii nosu nebo v odstínění hlasu.

Zůstával jsem teď rád u stolu i po jídle, a nebyla-li to právě chvíle, kdy dívky té družinky mohly jíti kolem, nedíval jsem se již jen k moři. Od té doby, kdy jsem je spatřil na Elstirových akvarelech, snažil jsem se naléztí také ve skutečnosti a miloval jsem jako něco poetického přerušný pohyb nožů, ležících ještě šikmo, jak je jedlík odložil, načechranou oblost upotřebeného ubrousku, do něhož slunce vetkává kousek žlutého sametu, poloprázdnou sklenici, která tak ukazuje lépe vypouklost svých tvarů a uvnitř svého průzračného skleněného obalu, podobného jakési zhuštěnosti dne, zbytek tmavého, ale světlý jiskřivého vína, přemístění objemů a proměny tekutin vlivem osvětlení, změny švestek, přecházejících na míse, do polovice vyprázdněné, od zelena do modra a od modra do zlatova, procházku stařecky nahnutých židlí, které dvakrát denně přicházejí posadit se kolem ubrusu, prostřeného na stole jako na oltáři, na němž jsou oslavovány labužnické svátky a na němž na dně ústřic zůstává několik kapek očištné vody jako v nějakých zdrobnělých kamenných kropenkách; pokoušel jsem se naléztí krásu tam, kde jsem si její přítomnost nikdy dříve nepředstavoval, ve věcech nejvšednějších, v hlubokém životě „zátiší“.

Když se mi několik dní po Saint-Loupově odjezdu podařilo přimětí Elstira k tomu, aby uspořádal malou svačinu, při níž bych se setkal s Albertinou, litoval jsem, že si nemohu uchovati (zároveň s Elstirovou pomocí) pro výboj některé ženy zajímavější ten chvilkový půvab a tu eleganci, které na mně byly zřejmy, když jsem vycházel z hotelu, a které byly výsledkem dlouhého odpočinku a nezvykle pečlivého oblékání; litoval jsem, že to vše dělám jen pro tu prostou radost, abych se seznámil s Albertinou. Od té chvíle, kdy mi tato

radost byla zajištěna, ji můj rozum pokládal za velmi málo cennou. Ale má vůle ve mně na okamžik nepodlehla tomuto klamu, vůle, která je vytrvalým a stálým služebníkem našich postupných osobitostí, skrývající se ve stínu, opovrhovaná, neúnavně věrná, ustavičně a nedbajíc různých proměn našeho já usilující o to, aby nám nikdy nechybělo nic nezbytného. Zatím co v okamžiku, kdy se již uskutečňuje vytoužená cesta, rozum a cit začínají uvažovat, stojí-li to opravdu za to vydati se na ni, vůle, která ví, že tyto duchovní prvky by onu cestu začaly pokládat za báječnou ihned, jakmile by přestala býti možnou, nechává je hádati se o to a množiti váhání; ale při tom se sama stará o nákup jízdenek a o to, aby nás včas posadila do vagonu. Je právě tak neměnitelná, jako jsou rozum a cit proměnlivé, ale je tak mlčelivá, uvažuje tak tiše, že se téměř zdá, že jí není; jejím pevným rozhodnutím se řídí ostatní části našeho já, ale ani to nepozorujete, zatím co své vlastní nejistoty vidí velmi dobře. Můj cit a můj rozum se tedy přely o hodnotě radosti, kterou mi způsobí seznámení s Albertinou, zatím co jsem v zrcadle pozoroval svou bezúčelnou a chvilkovou vyšňořenost, kterou by chtěly uchovati raději pro některou jinou příležitost. Ale má vůle nepromeškala hodinu odjezdu a dala kočímu adresu Elstirovu. Můj rozum a cit, když to již bylo rozhodnuto, mohly říci, že je to škoda. Ale kdyby má vůle byla dala kočímu nějakou jinou adresu, tvářily by se jistě docela jinak.

Když jsem zanedlouho přijel k Elstirovi, myslel jsem zprvu, že slečna Simonetová v ateliéru není. Seděla tam sice jakási dívka, ale neznal jsem ani její nádherné vlasy, ani nos, ani tu pleť a nenalézal jsem na ní ten obraz, který jsem si utvořil o mladé cyklistce, procházející se v přiléhavé hráčské čepičce podél moře. A přece to byla Albertina. Ale ani tehdy, když jsem se to dověděl, jsem se jí nezabýval. Člověk, dokud je mlád, kdykoli vkročí do nějaké společnosti, odumírá sám sobě, mění se v jiného člověka, protože každý salon je novým světem, v němž člověk, podléhaje vlivu zákona jiné mravní perspektivy, pobodává svou pozornost – jako by jejich význam byl doživotní – k lidem, k tancům, k partiím karet, na něž zítra již zase zapomene. Jsa nucen, dříve než se dostanu k rozmluvě

s Albertinou, sledovat cestu, která nikterak nebyla určována mou vůlí a která se zastavovala napřed před Elstirem a vedla potom jinými skupinami hostů, jimž jsem byl představován, kolem bufetu, u něhož mi byly nabídnuty a u něhož jsem také, naslouchaje při tom nehnuté hudbě, která začínala hrát, jedl jahodové dorty, viděl jsem, že přisuzuji těmto různým epizodám stejný význam jako svému představení slečně Simonetové, představení, které bylo již jen jednou z nich a o němž jsem již úplně zapomněl, že ještě před několika minutami bylo jediným účelem mého příchodu. Ostatně, není tomu stejně také v každodenním životě s našimi opravdovými štěstími a s našimi velikými neštěstími? Příznivou nebo smrtelně bolestnou odpověď, na kterou jsme čekali celý rok, dostáváme od milované ženy ve společnosti jiných lidí. Ale jsme nuceni pokračovat v zábavě a myšlenky se kupí jedny za druhými, vytvářejíce hladinu, k níž se jenom chvílemi vynoří hluboká, ale velmi ztlumená vzpomínka, že na nás dolehlo neštěstí. A je-li to, ne neštěstí, ale štěstí, může se státi, že teprve po několika letech si připomeneme, že nejdůležitější událost našeho citového života se přihodila, aniž jsme měli kdy věnovati jí delší pozornost, ba téměř uvědomiti si ji, na příklad v nějakém společenském kroužku, přes to že jsme tam šli jen v očekávání této události.

Ve chvíli, kdy mne Elstir požádal, abych s ním šel, že mne představí Albertině, sedící o kousek dále, dojedl jsem napřed kávový koláček a se zájmem jsem požádal starého pána, s nímž jsem se právě seznámil a jemuž jsem nabídl růži, které se obdivoval v mé knoflíkové dírci, aby mi řekl nějaké podrobnosti o jistých normanských lidových slavnostech. To ovšem neznamená, že představení, které potom následovalo, mi nezpůsobilo žádnou radost a nebylo pro mne čímsi vážným. Pokud se té radosti týče, poznal jsem ji ovšem teprve později, když jsem se, vrátiv se do hotelu a octnuv se zase o samotě, stal opět sám sebou. S radostmi je to stejné jako s fotografiemi. To, co člověk v sobě zachytí v přítomnosti milované bytosti, je snímek jenom negativní, který vyvíjíme teprve později, po návratu domů,

když jsme se zase octli v té černé komoře svého nitra, do níž je vstup „zakázán“, dokud přijímáme návštěvy.

Pakliže poznání této radosti bylo mi odsunuto o několik hodin, vážnost tohoto představení jsem naopak pocítil ihned. V okamžiku představení nám nic nepomáhá pocít, že jsme obdařeni jakýmsi úvěrním listem, platným pro příští radosti, za nímž jsme se celé týdny štváli, protože jasně cítíme, že jeho dosažení znamená pro nás konec nejenom trapných hledání – to by nás mohlo plnit jenom radostí – ale také jsoucnosti jisté bytosti, bytosti, kterou naše obraznost nepřírozeně zkreslila a kterou naše úzkostlivá bázeň, že jí nikdy nebudeme moci býti známi, zveličila. V tom okamžiku, kdy naše jméno zazní v ústech člověka, který nás představuje, zvláště, obklopí-li je, tak jak to udělal Elstir, pochvalnými komentáři – ten rozhodný okamžik, podobný okamžiku, kdy v nějaké kouzelné hře Duch nařizuje některé postavě, aby se náhle změnila v nějakou bytost jinou, v bytost, po jejímž poznání jsme toužili, se rozplývá; ovšem, jak by mohla zůstatí podobnou sobě samé, když přece – vlivem pozornosti, kterou je ta neznámá bytost povinna věnovati našemu jménu a naší osobě – v očích včera upřených k nekonečnu (o nichž jsme se domnívali, že našim bloudivým, zoufalým, nesprávně upíraným očím se nikdy nepodaří setkatí se s nimi) je vědomý pohled, nepostižitelná myšlenka, kterou jsme hledali, zázračně a zcela prostě vystřídána naším vlastním obrazem, namalovaným jakoby na podkladě usmívajícího se zrcadla. Je-li vtělení nás samých v to, co se nám zdávalo naprosto odlišné od našeho já, tím, co nejvíce mění bytost, jíž jsme byli právě představeni, podoba této bytosti zůstává přes to ještě stále velmi neurčitá, a právem se můžeme ptáti, bude-li to bůh, stůl nebo umyvadlo. Ale těch několik slov, jež nám neznámá žena řekne a jež jsou stejně hbitá jako ti pouliční umělci, kteří nám udělají z vosku za pět minut celé naše poprsí, zpřesňuje tuto podobu a dodává jí jakéhosi definitivního vzhledu, který vyloučí všechny ty dohady, jimiž se ještě včera obírala naše touha a naše obraznost. Ovšem, již před svým příchodem k této svačině, Albertina mi nebyla tím jediným příznakem, který plnívá

svým pronásledováním náš život a jímž vždy bývá náhodou potkaná cizí žena, o níž nevíme nic, protože jsme ji sotva zahlédli. Její příbuzenství s paní Bontempsovou omezilo již tyto obdivuhodné dohady tím, že uzavřelo jednu z cest, jimiž do mne mohly vnikat; tou měrou, jak jsem se k této dívce přibližoval a jak jsem ji lépe poznával, toto poznávání se dalo jakýmsi odmocňováním, protože každá část obraznosti a touhy byla vystřídána nějakým pojmem, který platil nekonečně méně, pojmem, k němuž se ovšem přidružila (v oblasti života) jakási vyrovnávací částka, něco podobného tomu, co akciové společnosti vydávají po zrušení starých akcií a co nazývají akciemi přednostními. První hranicí, která byla dána mým dohadům, bylo její jméno a její příbuzenstvo. Dalším mezníkem byla její laskavost, když jsem, přistoupiv k ní, uviděl zase její drobné mateřské znaménko na líci pod okem; konečně jsem byl překvapen slyše ji, že používá příslovce dokonale místo docela, takže mluvíc o dvou osobách, řekla o jedné z nich „ta je dokonale ztřeštěná, ale přes to velmi hodná“, a o druhé „to je člověk dokonale všední a dokonale nudný“. Přes to že toto používání slůvka dokonale není nikterak chvályhodné, přece svědčí o jistém stupni civilizace a kultury, o němž bych si nikdy nebyl myslel, že ho ta bakchantka s kolem, ta orgijská Múza sportu dosáhla. To ostatně nebylo překážkou, aby se mi Albertina po této své první metamorfóze neproměnila ještě několikrát. Přednosti a nedostatky, jež nějaká bytost ukazuje seskupené v popředí své tváře, zřadí se v útvar docela jiný, přistoupíme-li k ní z některé strany jiné – tak jako ve městě budovy, rozptýlené nepravidelně v jediné linii, z jiného hlediska se stupňovitě rozestaví do hloubky a vymění si své velikosti. Začal jsem tím, že Albertinin výraz se mi místo nelítostného zdál dosti nesmělým. Zdálo se mi, že je spíše slušná než špatně vychovaná, soudíc podle epitet: „ta má špatnou povahu, ta má podivnou povahu“, jimiž obdařovala všechny dívky, o nichž jsem se jí zmínil; a konečně nejnápadnější na její tváři byly rozpálené a pro pohled nehezké spánky, a ne již ten zvláštní pohled, na který jsem až do té doby vždycky myslíval. Ale toto byl jenom druhý její pohled, a bylo jich patrně ještě hodně jiných, jimiž jsem

měl postupně projít. Teprve potom, když člověk, ne bez četných tápání, pozná omyly svého prvního pohledu, bylo by snad možno dospět k přesnému poznání nějaké bytosti, kdyby takové poznání bylo vůbec možné. Ale to možné není, neboť zatím co se opravuje náš minulý zrakový obraz o té či oné bytosti, tato bytost sama není předmětem mrtvě nezměnitelným a proměňuje se; myslíme, že jsme ji zachytili, ale ona nám unikla a tehdy, když si konečně myslíme, že ji vidíme jasněji, jsou to zase jenom staré obrázky, jež se nám podařilo zjasnit, které však nezobrazují již ji.

A přece, byť byla ta nevyhnutelná zklamání, jež nám přináší, jakkoli velká, tento pochod k tomu, co jsme dosud jenom zahlédli, k tomu, co jsme si mohli dosud zcela libovolně představit, tento postup je jediný, který je zdravý pro naše smysly a dráždí jejich touhy. Jakou chmurnou nudou je poznamenán život lidí, kteří z lenosti nebo z nesmělosti jedou přímo ke svým novým přátelům, aniž o nich napřed snili, aniž se odvážili zastavit se cestou u toho, po čem touží.

Vracel jsem se domů s myšlenkami na tuto svačinu, vida zase v duchu ten kávový koláček, který jsem dojedl dříve, než jsem se dal Elstirem zavést k Albertině, tu růži, kterou jsem dal tomu starému pánovi, všechny ty podrobnosti, které okolnosti bez našeho vědomí vybírají a které nám ve zvláštním a zcela náhodném uspořádání skládají obraz prvního setkání. Ale já sám jsem měl dojem, že vidím tento obraz z jakéhosi jiného hlediska, z nějakého místa velmi vzdáleného ode mne, uvědomuje si, že neexistoval jenom pro mne, když jsem po několika měsících mluvil s Albertinou o tom prvním dni našeho seznámení a když mi k mému velikému překvapení připomněla ten koláček, ten darovaný květ, vše to, o čem jsem myslel, že to bylo, nemohu říci významné jenom pro mne, ale upozorováno jenom mnou, a co jsem teď nalézal v myšlence Albertinině přepsáno v opise, o jehož jsoucnosti jsem neměl tušení. Hned toho prvního dne, když jsem po návratu domů mohl klidně popatřit na vzpomínku, kterou jsem si přinášel, uvědomil jsem si, jaký kejklářský kousek byl u Elstira dokonale proveden a jak jsem chvíli mluvil s bytostí,

nemající v sobě nic z dívky, kterou jsem tak dlouho sledoval na mořském břehu, a postavené obratností kejklářovou na její místo. Mohl jsem to ostatně uhodnouti již předem, protože ta dívka z pláže byla výtvozem mé vlastní obraznosti. Přes to však, ježto jsem ji ve svých rozhovorech s Elstirem ztotožnil s Albertinou, cítil jsem, že jsem jí mravně zavázán plněním slibů lásky, které jsem učinil té Albertině smyšlené. Člověk se zasnubuje prostřednictvím plnomocníka a myslí potom, že je nucen oženiti se s nastrčenou ženou jinou. Ostatně zmizela-li aspoň dočasně z mého života jakási úzkost, k jejímuž uklidnění by stačila vzpomínka na Albertininy slušné způsoby, na ten její výraz „dokonale“ a na její rozpálené spánky, tato vzpomínka ve mně probouzela jakýsi jiný druh touhy, která přes to, že byla příjemná a nikterak bolestná, podobajíc se nějakému bratrskému citu, mohla se časem státi také nebezpečnou, ponoukajíc mne stále k tomu, abych objal tu novou bytost, jejíž slušné chování, nesmělost a neočekávaná přívětivost zastavovaly sice zbytečný rozlet mé obraznosti, ale probouzely ve mně také rozněžnělou vděčnost, a pak, ježto paměť začíná ihned zachycovati snímky nezávislé jedny na druhých a ježto ruší jakékoli pouto a jakoukoli souvislost mezi ději, které jsou na nich zobrazeny, poslední snímek v tom souboru, který nám ukazuje, neznamená ještě popření snímků předcházejících. Tváří v tvář té všední a dojemné Albertiny, s níž jsem u Elstira mluvil, jsem viděl onu tajemnou Albertinu od moře. Byly to teď vzpomínky, to znamená obrazy, z nichž jeden se mi nezdál pravdivější než druhý. A abych skončil s tímto prvním večerem svého seznámení s Albertinou, snaže se uviděti v duchu zase to drobné mateřské znaménko na líci pod okem, vzpomněl jsem si, že tehdy z Elstirova okna, když Albertina šla kolem, jsem toto znaménko viděl na její bradě. Zkrátka, když jsem ji uviděl, všiml jsem si sice, že má mateřské znaménko, ale má bludná paměť je potom přenášela na její tváři z místa na místo, umísťujíc je hned tu, hned tam.

Nic nevadilo, že jsem byl dosti zklamán poznáním, že slečna Simonetová je dívka velmi málo odlišná od všeho toho, co jsem dosud znal: stejně jako mé zklamání před balbeckým kostelem mi neza-

bránilo, abych netoužil po návštěvě Quimperlé, Pontavenu a Benátek, řekl jsem si, že, není-li Albertina taková, jak jsem doufal, budu se její pomocí aspoň moci seznámit s jejími přítelkyněmi z toho uličnického houfu.

Zprvu jsem myslel, že se mi to nepodaří. Ježto jsme měli, já i ona, zůstat v Balbecu ještě velmi dlouho, řekl jsem si, že je lépe nesnažit se příliš o setkání s ní a čekat, až mne s ní svede nějaká náhoda. To však se stávalo denně, takže byla opravdu obava, aby se nespokojila s tím, že odpoví jenom z dálky na můj pozdrav, který by mne v tomto případě, kdyby byl takovým způsobem opakován až do našeho odjezdu, nikdy nepřivedl k touženému cíli.

Nedlouho potom, jednoho dopoledne, když přšlo a bylo téměř chladno, byl jsem na přístavní hrázi zastaven dívkou v čepci a s rukávníkem, tak odlišnou od dívky, kterou jsem viděl při svačině u Elstira, že poznati v ní tutéž bytost se zdálo nemožným myšlenkovým výkonem; mé myšlenky se to přes to podařilo, ale teprve po chvíli překvapení, které, myslím, neušlo ani Albertině. A naopak, ježto jsem si právě v té chvíli vzpomněl na „slušné způsoby“, které mne tehdy u Elstira tak překvapily, vzbudila ve mně překvapení opačné svou strohostí a svými způsoby uličnickými. Ostatně spánky přestaly býti optickým středem tváře, buď že jsem stál na jiné straně, nebo že je zakrýval čepce, nebo snad proto, že jejich rozpálení nebylo stálé.

„To je čas,“ řekla mi, „to nekonečné balbecké léto je vlastně důkladný tlach. Vy tu neděláte nic? Nikdy vás nebývá vidět na golfu ani v Casině; ani na koni nejezdíte. Vy se tu asi otravujete! Nezdá se vám, že člověk tak trochu zhloupne, válí-li se stále po pláži. Ach, vy se rád opalujete? Ostatně, vy na to máte čas. Vidím, že nejste tak jako já; já zbožňuji všechny sporty! Vy jste nebyl na sogneských závodech? My jsme tam jeli tramkou a dokonale chápů, že vás to nebaví, jezdit v takové rozvrzané káře! Trvalo nám to dvě hodiny! Byla bych na svém kolečku třikrát tam a zpátky.“

Já, který jsem se obdivoval Saint-Loupovi, když nazval balbecskou místní dráhu zcela prostě a lidově lokálkou, byl jsem poněkud

ulekán snadností, s níž Albertina řekla ta slova „tramka“ a „kára“. Cítil jsem její jistotu v používání jistých výrazů a bál jsem se, aby nepoznala a nepohrdala mou nezkušeností v takových věcech. A to jsem ještě neznal bohatství synonym, jež ta dívčí tlupa měla k pojmenování této dráhy. Albertina držela při řeči hlavu bez hnutí a chřípí sevřena, pohybujíc jenom koncem rtů. Výsledkem toho byl protáhlý a nosový zvuk, k jehož utváření přispívaly možná zděděné nářečí, mladická touha po napodobení britské flegmatickosti, hodiny nějaké cizí učitelky a překrvení nosní sliznice. Tato výslovnost, která ostatně, jakmile se Albertina s lidmi lépe seznámila, velmi brzy přestávala, měnic se zase ve výslovnost přirozeně dětskou, by se mohla zdát nepříjemnou. Ale byla svérázná a mne okouzlovala. Pokaždé, když jsem ji několik dní neviděl, jsem se radostně vzrušoval tím, že jsem si stále opakoval: „Nikdy vás nebývá vidět na golfu,“ tímž nosovým tónem, jímž to řekla ona, stojíc strnule bez jediného hnutí hlavy. A v takových chvílích jsem si říkával, že není na světě bytosti touhy hodnější. Tvořili jsme toho rána jednu z těch dvojic, které poznamenávají tu a tam hráz svým splynutím a svými zastávkami, netrvajícimi déle, než je třeba k výměně několika slov před rozchodem a pokračováním v cestě opačnými směry. Využil jsem této zastávky k tomu, abych se podíval na mateřské znaménko a abych konečně zjistil, na kterém místě její tváře je. Nuže, stejně jako jedna Vinteuilova hudební věta, která mne okouzila v Sonátě a kterou má paměť umísťovala na různých místech skladby od Andante až po Finale až do toho dne, kdy jsem si ji maje v ruce partituru mohl vyhledat a vřadit ve své vzpomínce definitivně na její místo do Scherza, stejně to mateřské znaménko, jež jsem si dosud představoval tu na líci, tu zase na bradě, se teď navždy usadilo na horním rtu pod nosem. Podobně se s překvapením setkáváme s verši, jež známe nazpaměť, v nějakém díle, o němž jsme netušili, že v něm jsou.

V tom okamžiku, jako by před mořem měl býti ve vsí svobodě a pestrosti svých tvarů opakován celý ten bohatý dekorativní obraz, jímž byl pro mne onen krásný průvod panen, zlatých a zároveň

růžových, opálených sluncem a ošlehaných větrem, Albertininy přítelkyně s krásnýma nohama a s pružnými těly, přes to však zcela odlišné jedny od druhých, objevily se v houfu, který se roztáhl, blíže se směrem k nám, v linii souběžné s hrází, ale táhnoucí se blíže u moře. Požádal jsem Albertinu, aby mi dovolila doprovázeti ji chvíli. Ale ona jim bohužel pokynula na pozdrav jenom rukou.

„Vaše přítelkyně se budou zlobit, nepůjdete-li k nim,“ řekl jsem jí doufaje, že se budeme procházet společně s nimi. Jakýsi mladý muž s pravidelnou tváří a s raketami v ruce se k nám přiblížil. Byl to ten baccaratový hráč, jehož ztřeštěnosti tak velice rozhořčovaly soudcovu ženu. Pozdravil Albertinu s chladnou, necitelnou tváří, o níž byl jistě přesvědčen, že je výrazem svrchované jemnosti.

„Vy jdete z golfu, Oktáve?“ zeptala se ho. „Šlo vám to? Byl jste ve formě?“

„Ach! je to otrava, mám smůlu,“ odpověděl.

„Ondřejka tam byla?“

„Ano, udělala šestasedmdesát.“

„Ach, vždyť to je rekord.“

„Já jsem včera udělal dvaasmdesát.“

Byl to syn velmi bohatého průmyslníka, který hrál dosti důležitou roli při pořádání příští Všeobecné výstavy. Byl jsem překvapen, jak velice u tohoto mladého muže a také u ostatních, velmi řídkých mužských přátel těch dívek, znalost všeho toho, co se týkalo šatů, jejich nošení, doutníků, anglických nápojů a koní, znalost, kterou ovládal až do nejmenších podrobností s pyšnou neomylností, dostihující až mlčelivé skromnosti učence – se vyvinula samostatně, nejsou doprovázena ani nejmenším vzděláním duchovním. Neměl nejmenších pochybností o vhodnosti smokingu nebo pyžama, ale neměl tušení, v kterém případě je možno nebo nemožno toho či onoho slova použít a neznal ani nejprostší jazyková pravidla. Stejný rozpor mezi oběma těmito kulturami byl patrně u jeho otce, předsedy Syndikátu balbeckých statkářů, neboť v jednom volebním plakátě, který dal právě vylepit po všech nárožích, pravil:

„Chtěl jsem mluvit se starostou, abych mu to řekl, ale bezvýsledně; rozhodně mne odmítl, aniž by mých spravedlivých stížností vyslechl?“ Oktáv dobýval v Casině veliké ceny ve všech závodech v bostonu, v tangu atd., takže by se, kdyby byl chtěl, mohl velice pěkně oženit v tom „prostředí mořských lázní“, kde si dívky svého tanečníka „neodvádějí“ jenom v obrazném, ale ve skutečném smyslu toho slova. Zapálil si doutník a řekl při tom Albertině:

„Dovolíte,“ tak jako žádáváme o svolení, abychom směli, hovoříce při tom, dokončiti nějakou neodkladnou práci. Neboť nikdy nedovedl „nedělat nic“, přes to že nikdy nic nedělal. A ježto naprostá nečinnost mívá nakonec stejné následky jako nemírná pracovitost, a to v oblasti duševní stejně jako v životě těla a svalů, trvalá myšlenková zahálka, která sídlila pod snivým čelem Oktávovým, probudila v něm, přes jeho klidný vzhled, neplodná myšlenková svědění, která mu v noci bránívala ve spánku stejně, jako by se to mohlo státi nějakému přepracovanému filozofovi.

Řekl jsem si, že bych, kdybych znal jejich přátele, mívál patrně více příležitosti ke styku s těmi dívkami a chystal jsem se proto, že požádám, abych mu byl představen. Řekl jsem to Albertině, jakmile odešel, opakuje po něm:

„Mám smůlu.“ Myslel jsem, že jí tak vštípím myšlenku, aby to udělala příště.

„Ale jděte,“ zvolala, „nemohu vás přece představit takovému hejskovi! Zde se to hemží samými takovými šviháky. Ale ti by se s vámi nedovedli bavit. Tento hraje velice dobře golf, ale to je vše, co umí. Já se v tom vyznám, ten by se k vám jistě nehodil.“

„Vaše přítelkyně se budou zlobit, nepůjdete-li k nim,“ řekl jsem jí doufaje, že mne vyzve, abych šel za nimi s ní.

„Ale ne, nijak mne nepotřebují.“

Potkali jsme se s Blochem, který se na mne mírně a lichotivě usmál a jsa na rozpacích, pokud se týkalo Albertiny, již neznal, nebo aspoň znal „neznaje ji“, sklonil hlavu k límci pohybem strnulým a odmítavým.

„Jak se jmenuje ten sprosták?“ zeptala se mne Albertina. „Nevím, proč mne zdraví, když mne nezná. Proto jsem mu ani neodpověděla.“ Neměl jsem kdy odpovědět Albertině, protože Bloch, přistoupiv rovnou k nám řekl:

„Promiň, že tě vyrušuji, ale chtěl jsem tě jen upozornit, že jedu zítra do Doncières. Nemohu již déle čekat, nechci-li býti nezdvořilý, a trnu, co si Saint-Loup-en-Bray o mně asi myslí. Odjíždím vlakem ve dvě hodiny. Ty udělej, jak je ti libo.“ Ale já jsem nemyslel již na nic než na to, jak bych se zase sešel s Albertinou a jak bych se mohl seznámit s jejími přítelkyněmi, a Doncières, ježto ony tam nebyly a já bych se vrátil teprve po době, v kterou chodívaly na pláž, se mi zdálo na konci světa. Řekl jsem Blochovi, že nemohu jet.

„Hm, pojedu tedy sám! Podle těch dvou směšných alexandrinů mistra Aroueta řeknu Saint-Loupovi, abych potěšil jeho klerikalismus:

Věž, že má povinnost nezávisí na něm, neplní-li ji on, musím já plnit svou.“

„Uznávám, že je to hezký hoch,“ řekla mi Albertina, „ale jak je mi odporný.“ Nikdy mne nenapadlo, že Bloch by mohl býti hezký hoch; a vskutku byl. S tou svou poněkud nápadně nastrčenou hlavou, s ostře zahnutým nosem a s výrazem svrchované bystrosti a vědomým si své bystrosti, vypadal dosti příjemně. Ale Albertině se líbit nemohl. Ovšem, příčinou toho byly patrně špatné stránky povahy její, její tvrdost, bezcitnost, uličnictví a hrubost ke všemu, co se netýkalo přímo jí. Ostatně Albertinin odpor k Blochovi se nezmenšil ani později, když jsem je seznámil. Bloch žil v prostředí, v němž z ironické uštěpačnosti, projevované ve společnosti, a zároveň z dostatečné úcty k slušnému chování, jež musí mít každý člověk, který má „čisté ruce“, byl uhněten jakýsi zvláštní kompromis, který se liší od způsobů společenských a přes to je jakýmsi obzvláště odporným druhem společenskosti. Když byl někomu představován, ukláněl se se skeptickým úsměvem a zároveň s přemrštěnou uctivostí, a byl-li to muž, říkal: „Těší mne, pane,“ hlasem, který se vysmíval řečeným slovům, ale prozrazoval zároveň vědomí, že je hlasem člověka, který není

moula. V té první chvíli, věnované společenskému zvyku, jímž se řídil, jemuž však se zároveň posmíval (prvního ledna říkával: „Dobrý a šťastný vám jej přeji“), míval zchytralý a lstivý výraz a „pronášel věci duchaplné“, které bývaly často plny pravdy, ale Albertině „šly na nervy“. Když jsem jí toho prvního dne řekl, že se jmenuje Bloch, zvolala:

„To bych se byla vsadila, že je to židák. Ti to mají už v krvi, takovou vtíravost.“

Ostatně Bloch popuzoval později Albertinu ještě jiným způsobem. Stejně jako mnoho jiných inteligentů nedovedl říkati věci prosté prostě. Pro každou takovou věc vynalézal nějaké nevšední označení a pak zevšeobecňoval. To Albertinu „otravovalo“; nebývala ráda, zabýval-li se někdo tím, co dělala, nebo řekl-li Bloch, když si potloukla nohu a tvářila se, jako by o tom nevěděla:

„Měla by sedět pěkně v klidu, ale její neposednost jí nedá, aby přestala chodit na všelijaké ty golfy a tenisy.“

To pro ni byly samé „literární třesky plesky“, které však tím, že jí mohly, jak cítila, způsobit různé nepříjemnosti s lidmi, jejichž pozvání odmítla pod záminkou, že nemůže chodit, stačily k tomu, aby si znechutila tvář, ba i hlas člověka, který je říkal. Rozešel jsem se s Albertinou, když jsme si slíbili, že půjdeme někdy spolu někam ven. Mluvil jsem s ní, nevěda již ani, kam má slova padají a co se s nimi děje, jako bych házel oblázky do nějaké bezedné propasti. Že bývají obvykle člověkem, jemuž je říkáme, vyplňována smyslem, který si do nich vkládá on sám a který se velmi liší od smyslu, který jsme do nich vložili my, to je každodenní zkušenost. Ale mluvíme-li k tomu ještě s člověkem, jehož vzdělání (tak jako v tomto případě Albertinino vzdělání mně) je nám nepochopitelné a jehož sklonů, zásad a čtenářských zálib neznáme, nevíme, probouzejí-li v něm naše slova nějaké představy, podobající se jejich obsahu více než představy nějakého zvířete, jemuž bychom měli něco vysvětlovat. A tak úsilí o důvěrné seznámení s Albertinou se mi jevilo jako úsilí o styk s neznámem, ne-li přímo s čímsi nemožným, jako dílo

stejně obtížné jako výcvik koně, stejně nudné a zároveň klidné jako včelařství nebo pěstování růží.

Ještě před několika hodinami jsem si říkal, že Albertina odpoví na můj pozdrav jenom z dálky; a teď právě jsme se rozešli smluvivše se, že podnikneme společně nějaký výlet. Umínil jsem si, že příště, až se s Albertinou potkám, budu smělejší, a již předem jsem si načrtl plán všeho toho, co jí řeknu, ba (teď, když jsem měl nezvratný dojem, že je „lehká“) také všech těch rozkoší, o něž ji požádám. Ale duch podléhá vlivům stejně jako rostlina, jako buňka nebo jako chemické prvky, a prostředím, které ho, je-li do něho ponořen, obměňuje, jsou různé okolnosti, nový rámec skutečnosti. Změniv se prostě již tím, že jsem byl v její společnosti, řekl jsem jí něco zcela jiného, než co jsem měl připraveno. A pak, vzpomněv si na její rozpálené spánky, zamyslel jsem se nad tím, není-li Albertině mnohem milejší zdvořilost, o níž by věděla, že je nezištná. A konečně mne uváděly v rozpaky některé její pohledy a úsměvy. Znamenaly možná lehké mravy, ale znamenaly možná také poněkud hloupou veselost dívky, rozpustilé, ale docela počestné. Týž výraz, tváře i mluvy, připouštěl několikery výklad, a já jsem před ním býval na rozpacích jako školák před nesnadnými místy nějakého řeckého překladu.

Tentokrát jsme téměř ihned potkali tu velikou, Ondřejku, tu, která přeskočila toho neduživého starce, a Albertina byla nucena představit mne. Její přítelkyně měla oči neobyčejně jasné tak jako v tmavém bytě dveře, otevřené do pokoje, do něhož svítí slunce a zelenavý reflex ozářeného moře.

Pět pánů, jež jsem od svého příchodu do Balbecu již velmi často viděl, prošlo kolem nás. Často jsem se ptával, kdo to asi je.

„To nejsou lidé příliš chic,“ řekla mi Albertina, pohrdavě se ušklíbnuvši. „Ten malý stařec s červenou tváří a žlutými rukavicemi – to je figurka, co? A jak se nese! – to je balbecký zubní lékař, hodný člověk; ten tlustý, to je starosta, ne ten přitloustlý, toho jste jistě již viděl, to je taneční mistr; ten je také pořádně pokroucený; nemůže nás ani cítit, protože v Casině dělááme veliký rámus, lámeme židle a chceme tančit bez koberců; proto nám také nikdy nedal cenu, přes to že

jsme tam jediné, které dovedou tančit. Zubař je hodný člověk, byla bych ho pozdravila, aby se taneční mistr vztekal, ale nemohla jsem, protože je s nimi pan de Sainte-Croix, vrchní rada, člověk z velmi dobré rodiny, který se pro peníze přidal k republikánům; žádný pořádný člověk ho již nezdraví. Zná se s mým strýcem z úřadu, ale jinak mu celá naše rodina ukázala záda. Ten hubený v gumáku, to je dirigent. Jakže, vy ho neznáte! Hraje božsky. Vy jste nebyl na *Cavalerii Rusticaně*? Ach, mně se to zdá ideální! Dnes večer diriguje koncert, ale nemůžeme tam jít, protože to bude v sále na radnici. V Casině to nevadí, ale v sále na radnici, z něhož vyhodili kříž, by Ondřejčinu matku ranila mrtvice, kdybychom tam šly. Řeknete mi, že muž mé tety je státní úředník, ale co chcete? Má teta je má teta. Pro to ji přece nemiluji! Měla vždycky jedinou touhu: zbavit se mne. Bytostí, která mi opravdu byla matkou a jejíž zásluhy jsou dvojnásobné, protože není vůbec mou příbuznou, je jedna přítelkyně, kterou ostatně miluji jako svou matku. Ukáži vám její foto.“

Na chvíli k nám přistoupil golfový šampión a náruživý hráč Oktáv. Myslel jsem, že jsem objevil jedno pouto mezi námi, protože při řeči jsem se dověděl, že je vzdáleným, a to velmi milovaným příbuzným Verdurinových. Ale Oktáv mluvil o jejich pověstných středách pohrdavě a dodal, že pan Verdurin neví, kdy je třeba oblékati smoking, takže je dosti nepříjemné setkat se s ním v jistých zábavních místnostech, v nichž by člověk jistě byl rád, kdyby neslyšel takového pána ve vycházkovém kabátě a s černou vázankou jako nějaký vesnický notář, jak volá: „Nazdárek, ty uličníku.“

Potom od nás Oktáv odešel, a zanedlouho se s námi rozloučila také Ondřejka, když jsme přišli před její dům, do něhož vešla, nepromluvivši ke mně za celou procházku ani jediného slova. Litoval jsem jejího odchodu tím více, že, zatím co jsem Albertinu upozorňoval na to, jak chladně se ke mně chovala její přítelkyně, a zatím co jsem v duchu srovnával ty nesnáze, s nimiž se Albertina, jak se zdálo, setkávala při svém sblížování mne s jejími přítelkyněmi, s nepřátelstvím, na něž, chtěje splnit mé přání, zřejmě hned prvního

dne narazil Elstir, prošly kolem nás dívky, jež jsem pozdravil, slečny d'Ambresacovy, jimž také Albertina řekla dobrý den.

Myslel jsem, že mé postavení k Albertině tím bude zlepšeno. Byly to dcery jedné příbuzné paní de Villeparisis, která znala také paní de Luxembourg. Pan a paní d'Ambresac, lidé neobyčejně bohatí, měli v Balbecu vilku a žili velmi prostě; pan d'Ambresac chodíval stále v témž kabátě a jeho žena stále v týchž tmavých šatech. Oba zdravívali mou babičku s nezvyklou zdvořilostí, ale jinak nedošlo k žádnému bližšímu seznámení. Dcery, velmi hezké dívky, se oblékaly s větší elegancí, ale s elegancí městskou, a ne lázeňskou. Vypadaly ve svých dlouhých sukních a pod svými širokými klobouky, jako by byly z jakéhosi jiného světa než Albertina, která je znala velmi dobře.

„Ach, vy znáte mladé d'Ambresacovy? To tedy znáte lidi velmi chic. Jsou ostatně velmi prosté,“ dodala, jako by si to odporovalo. „Jsou velmi milé, ale tak příliš dobře vychovány, že je nepouštějí do Casina, a to hlavně kvůli nám, protože máme příliš špatné manýry. Líbí se vám? Inu, jak se to vezme. Jsou to docela bílé husičky. Možná, že i v tom je cosi půvabného. Máte-li rád bílé husičky, nenajdete nic lepšího. Zdá se, že se mohou líbit, protože jedna z nich je již zasnoubena s markýzem de Saint-Loup. A to velice trápí nejstarší z nich, která do něho byla zamilována. Mne rozčiluje již to jejich mluvení koncem rtů. A pak: Oblékají se tak směšně. Chodívají hrát golf v hedvábných šatech! Jsou ve svém věku oblečeny neskromněji než ženy dospělé, které se oblékat dovedou. Hled'te, paní Elstirová, to je elegantní žena.“

Odpověděl jsem, že se mi zdála oblečena velmi prostě. Albertina se rozesmála.

„Je opravdu oblečena velmi prostě, ale šatí se báječně, a to, co vám se zdá tak prosté, ji stojí hrozné peníze. Šaty paní Elstirové neznamenají nic jenom člověku, který nemá jemného a jistého vkusu ve věcech, týkajících se toalety.“

Já jsem ho neměl, Elstir naopak svrchovaně vypěstěný, podle toho, co mi řekla Albertina. To jsem netušil, stejně jako jsem ne-

věděl, že různé ty elegantní, ale prosté věci, jimiž byl naplněn jeho ateliér, jsou skvosty, po nichž dlouho toužil, jejichž různé majitele sledoval od prodeje k prodeji, znaje celou jejich historii, až do toho dne, kdy měl tolik peněz, že si je mohl koupit. Ale o tom mi Albertina, nevědouc o tom stejně jako já nic, nemohla nic říci, zatím co, pokud se týkalo toalet, jsou na to upozorňována jakýmsi pudem nebo snad jakousi lítostí koketní chudé dívky, která oceňuje u boháčů s větší nezištností a jemností to, čím se nebude moci ozdobiti sama, dovedla velmi dobře mluvit o rafinovaných zálibách malíře Elstira, který byl tak vybíravý, že se mu nelíbíval oblek žádné ženy a že, zamilovav se šíleně do nějaké představy, do nějakého odstínu látky, dával své ženě dělat za drahé peníze slunečníky, klobouky nebo pláště, na jejichž krásy Albertinu upozorňoval, na nichž by však žádný člověk, nemající tolik vkusu, nenašel nic více pozoruhodného než já. Vůbec, Albertina, která také trochu malovala, přes to že, jak se sama přiznávala, neměla „žádné vlohy“ k tomu, velice se Elstirovi obdivovala a rozuměla díky tomu, co jí Elstir řekl a ukázal, malířskému umění způsobem, který byl ve velikém rozporu s jejím nadšením pro *Cavallerii Rusticanu*. Bylo to tím, že byla vskutku, přes to že to ještě nebylo téměř vůbec zřejmé, velmi inteligentní, a hloupost v tom všem, co říkala, nebyla hloupost její, ale hloupost jejího prostředí a jejího věku. Elstir na ni měl vliv šťastný, ale jednostranný. Všechny druhy inteligence se u Albertiny nevyvinuly stejně. Její vkus v malířství doháněl téměř její vkus v toaletách a ve všech formách elegance, ale nebyl doprovázen vkusem hudebním, který zůstával velmi pozadu.

To, že Albertina znala d'Ambresacovy, mi nic nepomohlo; neviděl jsem na ní, že by po mém pozdravení těch dívek jevila více ochoty k tomu, aby mne seznámila se svými přítelkyněmi.

„Nemá to smysl tak o to usilovat. Nevšímejte si jich, nestojí to za to. Jaký význam mohou mít takové holčičky pro muže vaší hodnoty? Ondřejka je aspoň pozoruhodně inteligentní. Je to hodné děvčátko, přes to že je dokonale podivínská a svéhlavá, ale ty ostatní jsou opravdu příliš hloupé.“

Po rozchodu s Albertinou mne najednou velmi zamrzelo, že Saint-Loup mi zatajil své zasnoubení a že udělal něco tak špatného, totiž to, že se zasnoubil a přes to nepřerušil poměr se svou milenkou. Několik dní potom jsem byl představen Ondřejce, a ježto se se mnou dosti dlouho bavila, využil jsem té příležitosti k tomu, abych jí řekl, že bych s ní zítra zase rád mluvil, ale ona mi odpověděla, že to není možné, protože se jí zdá, že její matka nějak churaví, a nechtěla by ji nechat doma samotnu. A když jsem za dva dny potom navštívil Elstira, řekl mi, že se Ondřejce neobyčejně líbím; a když jsem mu odpověděl:

„Ale vždyť právě ona mně se velice líbila hned při prvním setkání; žádal jsem ji o schůzku příštího dne, ona však nemohla přijít,“ řekl mi Elstir:

„Ano, vím o tom, vyprávěla mi to a hodně toho litovala, ale přijala již pozvání na piknik v místě, vzdáleném deset mil odtud; měla tam jet ve společném kočáře a nemohla to již odřeknout.“

Přes to že tato lež byla velmi nepatrná, protože jsem byl s Ondřejkou teprve tak málo znám, neměl bych se již stýkat s člověkem, který jí byl schopen. Neboť to, co lidé jednou udělali, opakují stále znovu do nekonečna. A jezdíme-li každoročně na návštěvu k příteli, který poprvé nemohl ke schůzce přijít anebo se zachladil, jistě ho zastihneme v nové rýmě anebo promešká zase schůzku z téhož, stále stejného důvodu, který zaměňuje ovšem různými důvody jinými, vybíranými z okolností chvíle.

Jednoho z dopolední, následujících po tom, kdy mi Ondřejka řekla, že musí zůstat doma se svou matkou, procházel jsem se chvíli s Albertinou, kterou jsem zastihl, jak vymršťuje na provázku podivnou věc, která ji připodobňovala Giottovu „Modloslužebnictví“; říká se jí „diabolo“ a je to hračka upadnuvší dnes v zapomenutí, takže před podobiznou dívky, hrající si s ní, budou se příští komentátoři stejně jako před některou postavou v Aréně moci hádat, co to drží v ruce. Po chvíli přišla její přítelkyně, vypadající tak chudě a tvrdě, ta, která se onoho prvního dne, mluvíc o starci, jehož se letmo do-

tkly čilé Ondřejčiny nohy, tak zlomyslně ušklíbla: „Je mi ho líto, toho ubohého dědka,“ a řekla Albertině:

„Dobrý den, nevyrušuji vás?“ Sundala si z hlavy klobouk, který ji tísnil, a její vlasy tak jako nějaké úchvatné, neznámé řasy ležely na jejím čele v pečlivé a jemné seřaděnosti svých vláken; Albertina, podrážděná snad tím, že ji vidí s holou hlavou, neodpověděla a chladně mlčela; ale přiběhnuvší dívka přes to zůstala s námi, jsouc udržována stále opodál ode mne Albertinou, která si počínala tak, aby zůstávala chvíli sama s ní a chvíli zase aby šla se mnou, ji nechávajíc pozadu. Byl jsem nucen, chtěl-li jsem, aby mne představila, požádati ji o to přímo před tou dívkou. A tu ve chvíli, kdy Albertina vyslovila mé jméno, uviděl jsem, jak na tváři a v modrých očích té dívky, jejíž výraz se mi zdál tak krutý, když řekla: „Ten ubohý dědek, je mi ho líto,“ zazářil srdečný, laskavý úsměv; podala mi ruku. Její vlasy byly zlaté a nebyly takové samy, neboť byly-li její tváře růžové a její oči modré, bylo to jako nebe, zružovělé ještě ránem, ale jiskřící se již všude zlatem.

Ihned jsem vzplanul a řekl jsem si, že v lásce je to jistě nesmělé děvčátko, že jistě jenom pro mne, z lásky ke mně zůstala s námi přes to hrubé, odmítavé Albertinino přivítání a že byla jistě šťastna, že mi mohla tím usměvavým a dobrým pohledem vyznati, že bude ke mně laskavá stejně jako bude strašná k druhým. Jistě si mne všimla na pláži již tehdy, když já jsem ji ještě neznal, a od té doby na mne myslela; možná, že se vysmívala tomu starci jen proto, aby mne na sebe upozornila, a možná, že se v příštích dny tvářila tak zamračeně jenom proto, že se jí nepodařilo seznámiti se se mnou. Zhlédl jsem ji často večer z hotelu, jak se prochází po pláži. To patrně doufala, že se tam se mnou setká. A teď, tísněna jsouc Albertininou přítomností, stejně jako byla tísněna v přítomnosti celého tohoto dívčího houfu, chodila přes stále více a více odmítavé chování své přítelkyně v našich stopách zřejmě jenom proto, že doufala, že se dočká chvíle, kdy si se mnou bude moci smluviti kratičkou schůzku, k níž se jí podaří přiběhnouti tak, aby o tom nevěděla ani její rodina, ani její přítelkyně, a při níž mi určí schůzku na nějakém bezpečném

místě před mší nebo po golfu. Stýkati se s ní bylo tím nesnadnější, že Ondřejka se na ni zlobila a nenáviděla ji.

„Snášela jsem dlouho její hroznou falešnost,“ řekla mi, „její hanebnosti, ty nesčetné špatnosti, jichž se ke mně dopouštěla. Snášela jsem to kvůli ostatním. Ale poslední její kousek to dovršil.“

A vyprávěla mi o jednom klepu té dívky, který Ondřejce opravdu mohl škodit.

Ale slova, slibovaná mi Giseliným pohledem pro chvíli, v níž nás Albertina nechá spolu o samotě, mi nemohla býti řečena, protože Albertina, pohybující se vytrvale mezi námi, odpovídala stále stručněji a přestala potom vůbec odpovídat na otázky své přítelkyně, takže ta nakonec opustila bojiště. Vyčítal jsem Albertině, že k ní byla tak nevlídná.

„To ji naučí diskrétnosti. Není to špatné děvče, ale je to velická brebta. Nepotřebuje strkat do všeho nos. Proč se na nás lepí, když ji o to nikdo neprosí. Nescházelo mnoho a byla bych jí řekla, ať se sebere a jde. Nelíbí se mi ostatně, že běhá s rozstřápenou hlavou; vypadá to velice neslušně.“

Pozoroval jsem Albertinina líce, zatím co mluvila, a myslel jsem na to, jak asi voní a jakou mají chuť: toho dne nebyla svěží, ale hladká, jednotně, nafialověle, smetanově růžová jako některé růže, mající voskový povlak. Toužil jsem po nich stejně vášnivě, jako toužíváme mnohdy po nějaké květině.

„Nevšiml jsem si toho,“ odpověděl jsem jí.

„Ale přes to jste se na ni hodně díval; vypadalo to, jako byste chtěl malovat její podobiznu,“ řekla, nikterak nejsouc usmířena tím, že v té chvíli jsem se tak pozorně díval na ni. „Ale nemyslím, že by se vám líbila. Není naprosto nijak koketní a vy máte jistě rád koketní děvčata. Ale ať tak nebo tak, nebude již míti příležitost k dotěrnosti, protože se zanedlouho vrátí do Paříže.“

„Ostatní vaše přítelkyně odjíždějí také?“

„Ne, jenom ona, ona a její miss, protože má opakovací zkoušky; ta bude zuřit, chudinka. Věřte, s tím nejsou žádné žerty. Může se stát, že člověk padne na nějakou dobrou otázku. Náhoda je tak velická.

Tak jedna naše přítelkyně dostala: „Vypravujte nějaký příběh, při němž jste byla.“ Tomu se říká štěstí. Ale znám jednu dívku, která měla odpovědět (a to ještě písemně) na otázku: „Koho byste chtěla raději za přítele, Alcesta nebo Filinta?“² S tím bych se nadřela! Vždyť, nehledě ke všemu ostatnímu, to není otázka pro děvčata! Děvčata se znají zase jen s děvčaty a nemohou mít za přátele pány. (Tato věta, upozorňujíc mne, že mám málo naděje dostat se do té dívčí společnosti, mne zamrazila.) Ale i tak, i kdyby taková otázka byla dána hochům, co chcete o tom povídat? Mnohé rodiny psaly do novin a stěžovaly si na nesnadnost takových otázek. A nejlepší při tom je, že v jedné sbírce nejlepších úloh vyznamenaných žáků je tento námět vypracován dvakrát, způsobem pokaždé docela opačným. Všecko to závisí na zkoušejícím. Jeden chtěl, aby se řeklo, že Filint je úlisný a taškářský šibal, jiný zase, že nelze upříti obdiv Alcestovi, ale že je příliš svárlivý a že jakožto příteli je nutno dáti přednost Filintovi. Jak chcete, aby si s tím dovedly poradit ubohé žáčky, když ani profesori v tom nejsou zajedno. A to všecko není ještě nic; každým rokem je to horší. Gisela se z toho dostane, jen když pořádně přitlačí.“

Vrátil jsem se do hotelu; babička tam nebyla; dlouho jsem na ni čekal; konečně, když se vrátila, uprosil jsem ji, aby mne pustila za neočekávaně příznivých podmínek na výlet, který potrvá možná osmačtyřicet hodin, poobědval jsem s ní, objednal jsem povoz a dal jsem se zavézt na nádraží. Gisela by nebyla překvapena, kdyby mne tam uviděla; jakmile bychom v Doncières přesedli do pařížského vlaku, zatím co její vychovatelka by podřimovala, mohl bych ve vagoně odvésti Giselu do temných koutů, smluviti s ní schůzky pro příští doby, až se vrátím do Paříže, a vynasnažiti se, abych se tam vrátil co nejdříve. Podle toho, jak by si to přála, doprovázel bych ji až do Caen nebo až do Évreux a příštím vlakem bych se pak vrá-

---

2 Postavy z Molièrovy veselohry *Misanthrop*; Alcest je typ člověka nelítostně upřímného a nepřátelského lidské společnosti; Filint je naopak muž velmi shovívavý a žijící v dobré shodě s celým světem. *Pozn. překl.*

til. A přece, co by si asi myslela, kdyby věděla, že jsem byl dlouho na váhách mezi ní a jejími přítelkyněmi, že stejně jako do ní jsem se chtěl zamilovat do Albertiny, do té dívky s jasnýma očima a do Rosemondy! Měl jsem teď, když mne vzájemná láska měla spojit s Giselou, výčitky svědomí. Mohl bych ji ostatně zcela opravdově ujistit, že Albertina se mi již nelíbí. Viděl jsem ji toho dne ráno, jak odchází mluvit s Giselou, obracejíc se ke mně téměř zády. Na její nevrle skloněné hlavě se její vlasy vzadu nad šíjí, odlišně zbarvené a ještě černější než vpředu, leskly, jako by právě vylezla z vody. Vzpomněl jsem si na zmoklou slepici a ty vlasy způsobily, že jsem do Albertiny vkládal jinou duši než dosud pod dojmem její nafialovělé tváře a záhadného pohledu. Ty lesklé vlasy vzadu na hlavě, to bylo vše, co jsem z ní mohl v jedné chvíli vidět, a jenom je jsem viděl stále také teď. Naše paměť se podobá těm závodům, které ve svých výkladních skříních vystavují dnes tuto a jindy zase jinou fotografii téže osoby. A obvyčně bývá nějakou dobu vidět vždy tu nejnovější. Zatím co kočí poháněl koně, naslouchal jsem něžným a uznalým slovům, jež mi Gisela říkala a jež se všechna zrodila z jejího laskavého úsměvu a z její podané mi ruky: bylo to tím, že v oněch obdobích svého života, v nichž jsem nebyl zamilován a v nichž jsem po tom toužil, nenosil jsem v sobě jenom tělesný ideál krásy, který jsem vídával a zdaleka poznával v každé ženě, vzdálené ode mne tak, aby se její nejasné rysy nemohly vzepříti tomuto ztotožnění, ale také mravní podobu – stále přichystanou k tomu, aby se vtělila – oné ženy, která se do mne zamiluje a bude mi odpovídat v té milostné komedii, kterou jsem měl celou již od svého dětství vepsanu v hlavě a kterou by, jak se mi zdálo, ráda hrála každá příjemná dívka, měla-li jen také trochu potřebného tělesného vzhledu. A v této hře, byť byla tou novou „hvězdou“, kterou jsem povolal k vytvoření nebo k opakování hlavní úlohy, kterákoli dívka, scénář, zápletky, ba i text měly podobu stále stejnou.

Po několika dnech jsem přes Albertininu malou horlivost v představování znal celou tu dívčí tlupu z prvního dne, zůstavší v celku v Balbecu (vyjma Gisely, kterou jsem pro dlouhou zastávku před

železniční závorou a pro změnu jízdního řádu nemohl již dosáhnouti ve vlaku, odjezdem pět minut před mým příchodem, a na kterou jsem ostatně již nemyslel), a mimo to ještě dvě nebo tři jejich přítelkyně, s nimiž mne na mou žádost seznámily. A ježto naděje na radosti, které prožiji s nějakou novou dívkou, ve mně vznikala vždy působením některé dívky jiné, jejíž pomocí jsem se s ní seznámil, dívka nejnovější bývala jako nějaký z těch druhů růží, které bývají vypěstěny z nějaké růže jiné. A zatím co jsem tak přecházel v této řadě květů od korunky ke korunce, radost z poznání korunky nové mne ponoukala k návratu k té, která mi ji způsobila, s vděčností, která byla promíšena touhou stejně jako má nová naděje. Zanedlouho jsem s těmi dívkami trávil všechny své dny.

Ale žel, i v nejsvěžejším květu je možno rozeznati nepatrné, téměř neviditelné stopy, které zkušenému duchu kreslí již předem, jaká bude, až zaschnou nebo až dozrají těla, dnes ještě kvetoucí, nezměnitelná a již předem určená podoba plodu. Člověk sleduje s rozkoší linii nosu, podobající se vlnce, která čeří půvabně ranní vodu a zdá se nehybná, trvalá, protože moře je tak klidné, že jeho příliv nebo odliv není vůbec vidět. Zdá se, že lidské tváře se ve chvíli, kdy jsou pozorovány, nemění, protože změna, která se s nimi děje, je příliš pozvolná, aby bylo možno postřehnouti ji. Ale stačilo mi uviděti vedle těch dívek jejich matku nebo jejich tetu, abych změnil vzdálenosti, jimiž působením vnitřního tlaku určitého, obyčejně ošklivého typu, proběhnou jejich rysy za necelých třicet let, až do chvíle, kdy pohledy pohasnou a kdy tvář, zapadnuvší již celá za obzor, nepřijímá světla. Věděl jsem, že stejně nevyhnutelně jako židovský patriotismus nebo křesťanský atavismus u těch, kteří jsou nejpevněji přesvědčeni, že nemají v sobě nic ze své rasy, také pod růžovou rozkvetlostí Albertininou, Rosemondinou a Ondřejčinou tkví, neznámy jsouce jim samým, ukryty jsouce jakoby v záloze pro vhodnou chvíli, veliký nos, odulé rty, tloušťka, která by překvapila, ale je přes to skutečně v kulisách, přichystaná k tomu, aby vkročila na jeviště právě tak jako takový náhlý, nečekaný osudný dreyfusismus, klerikalismus, nebo nějaké vlastenecké a feudální vlastenectví,

vynořující se najednou na zavolání vhodné chvíle z přirozenosti, z povahy, starší než sám její majetník, který v ní myslí, žije, vyvíjí se, sílí nebo umírá, třebaže ji nerozeznává od jiných podnětů svého nitra, o nichž soudí, že vyplývají z jeho pravé povahy. I myšlenkově závisíme na přírodních zákonech více, než myslíme, a náš duch má v sobě již předem jako nějaká tajnosnubná bylina nebo jako nějaká travina různé své zvláštnosti, o nichž se klamně domníváme, že si je volíme sami. Ve skutečnosti však chápeme teprve myšlenky druhotné, nepostřehující jejich první příčinu (židovskou rasu, francouzskou rodinu atd.), která je nezbytně zplodila a kterou v potřebné chvíli projevíme. A možná že podobně jako motýlokvěté rostliny tvar svých semen máme od své rodiny myšlenky, jimiž žijeme, stejně jako nemoci, jimiž umíráme, zatím co ony pokládáme za výsledek nějakého rozvažování a tyto za výsledek nesprávné životosprávy.

Jako v zahradnické školce, v níž květy dozrávají v různých dobách, viděl jsem na té balbecké pláži ve starých dámách ta tvrdá semena nebo ty měkké hlízy, v něž mé přítelkyně jednoho dne dozrají. Ale co na tom záleželo? V té chvíli bylo právě období květů. A proto také, pozvala-li mne paní de Villeparisis k nějaké procházce, hledával jsem výmluvy, abych nebyl nucen jeti s ní. Nenavštěvoval jsem Elstira leč tehdy, když mne k němu doprovázely mé nové přítelkyně. Nemohl jsem najít ani jediné volné odpoledne, abych jel do Doncières navštívit Saint-Loupa, jak jsem mu to slíbil. Společenské večírky, vážný rozhovor, ba i přátelská zábava, která by mne oloupila o procházku s těmi dívkami, by mne zlobila stejně, jako kdyby nás v čas oběda někdo vedl ne k jídlu ale k prohlížení fotografií. Muži, mladíci, staré nebo dospělé ženy, o nichž si říkáme, že se nám líbí, stojí jenom na jakési ploché, nepevné rovině, protože si je uvědomujeme jen vnímáním zrakovým a ničím jiným; ale k dívkám se náš zrak obrací jako jakýsi delegát ostatních smyslů, které pak jeden za druhým přicházejí a vyhledávají jejich vlastnosti čichové, hmatové a chuťové, jichž ochutnávají zpovzdálí i bez přímé pomoci rukou a rtů; a jsou schopny pomocí toho umění přeřadování a toho ducha syntézy, v nichž touha vyniká, představit si pod barvou tváří

nebo prsou pocity hmatové nebo chuťové, tedy pocity vznikající při dotycích zakázaných, dodávají dívkám téže medově sladké hutnosti, jako když dychtivě sbírají dojmy v nějaké růžové zahradě nebo na vinici, jejíž hrozny pojdají jen očima.

Pršelo-li, přes to že nepohoda nikterak nelekala Albertinu, kterou bývalo často vidět, jak uhání oblečena jsouc v nepromokavý plášť na svém kole i v prudkém lijáku, trávivali jsme den v Casině, do něhož v takové dny nejít by se mi zdálo nemožné. Pohrdal jsem, jak nejvíce jsem tehdy dovedl, slečnami d'Ambresacovými, které do Casina nikdy nevčkročily. A rád jsem pomáhal svým přítelkyním, kdykoli trápily svého tanečního mistra nějakým šibalstvím. Občejně jsme bývali napomínáni majitelem Casina nebo jeho zaměstnanci, osobujícími si právo k tomu, protože mé přítelkyně – a to i Ondřejka, kterou jsem právě proto prvního dne pokládal za bytost tak bakchicky bujnou a která byla naopak tak útlá, tak rozumná a toho roku velmi churava, která však přes to nebyla poslušná svého vrtkavého zdraví tak jako ducha toho věku, který vítězí nad vším a sdružuje v radostném veselí choré i statné – nedovedly cestou z vestibulu do taneční síně nerozběhnouti se, neskákat přes všechny židle a nesklouznouti se ještě jednou nazpět, udržující při tom rovnováhu rozkošným pohybem paží, zpívající, směšující všechna možná umění v té své první mladosti tak jako básníci dávných dob, kteří neznají ještě rozličných literárních druhů a mísí v básni epické předpisy hospodářské s naukami teologickými.

Ta Ondřejka, která se mi prvního dne zdála nejchladnější z těch dívek, byla nekonečně jemnější, srdečnější a vroucnější než Albertina, k níž se chovala s lichotivou a laskavou něžností starší sestry. Chodívala si v Casině sednouti vedle mne a dovedla – právě naopak než Albertina – odmítnouti valčík nebo dokonce, byl-li jsem unaven, zřici se Casina a přijít za mnou do hotelu. Svě přátelství ke mně a k Albertině projevovala s odstíny, které svědčily o nejrozkošnější vnímavém srdci, jehož příčinou byl z části snad její chorobný stav. Mívala vždy veselý úsměv k omluvě různých dětinství své přítelkyně Albertiny, která s jakousi naivní prudkostí projevovala neodola-

telné pokušení, jímž na ni působily zábavy, před nimiž nedovedla tak jako Ondřejka dáti odhodlaně přednost rozhovoru se mnou... Když se blížila chvíle svačiny, pořádané na golfovém hřišti, byli-li jsme v té době všichni pohromadě, připravila se k odchodu a přišla k Ondřejce:

„No tak, Ondřejko, nač ještě čekáš; víš přece, že jdeme svačit na golf.“

„Já nejdu, zůstanu s ním, vykládáme si,“ odpověděla Ondřejka ukazujíc na mne.

„Ale vždyť víš, že tě paní Durieuxová pozvala,“ zvolala Albertina, jako by Ondřejčin úmysl zůstatí se mnou nebyl vysvětlitelný jinak než její nevědomostí o tom, že byla pozvána.

„Hleď, maličká, nebuď tak hloupá,“ odpověděla Ondřejka. Albertina nenaléhala z obavy, aby jí nebylo navrženo, aby zůstala také. Potrásla hlavou:

„Dělej, jak chceš,“ odpověděla, jako se říkává nemocnému, který se z nerozumu pomalu zabíjí, „já už sypu, neboť myslím, že tvé hodinky se opožďují,“ a vzala nohy na ramena.

„Je milá, ale hrozná,“ řekla Ondřejka, obdařujíc svou přítelkyni úsměvem, který ji hladil a zároveň posuzoval. Bylo-li v této Albertinině zálibě v zábavách něco z Gilberty prvních dob, je to tím, že jistá podobnost, časem se zesilující, existuje mezi ženami, jež postupně milujeme, podobnost, jejíž příčinou je stálost naší povahy, protože všechny ty ženy volí přece naše povaha, vylučujíc při svém výběru ty, které by nás nedoplňovaly a zároveň nebyly naším opakem, to znamená ženy, které dovedou ukojiti naše smysly a zároveň trápi ti naše srdce. Jsou výplodem naší povahy, obrazem, převráceným průmětem, „negativem“ naší citovosti, takže romanopisec by mohl v průběhu života svého hrdiny vylíčiti jeho postupné lásky, jak jsou si téměř úplně podobné, a vzbuditi tím dojem, ne že napodobuje sám sebe, ale že tvoří, protože méně síly je v umělém obnovování než v opakování, jehož účelem je vnuknouti nějakou novou pravdu. A při tom by ještě musel v povaze milence zaznamenati jakéhosi ukazovatele změny, který je stále zřetelnější tou měrou, jak přichá-

zíme do nových oblastí, do jiné zeměpisné šířky života. A možná, že by vyslovil ještě o jednu pravdu více, kdyby, obdařuje své ostatní postavy určitými povahami, nedal žádný přesný charakter ženě milované. Známe povahu lidí lhostejných, jak bychom mohli zachytiti povahu bytosti, která splývá s životem naším, kterou zanedlouho od sebe již nerozlišujeme a o jejíchž pohnutkách nepřestáváme spřádati úzkostlivé, ustavičně obměňované dohady. Vymykajíc se z hranic rozumu, naše zvědavost, jíž toužíme poznati milovanou ženu, předbíhá ve svém rozletu její povahu; nechtěli bychom se u ní patrně zastaviti, ani kdybychom to mohli. Předmět našeho vzrušeného pátrání je mnohem podstatnější než ty povahové zvláštnosti, podobné oněm drobným kosočtverečkům na kůži, jejichž různé kombinace vytvářejí pestrrou originálnost každého těla. Naše intuitivní záření jimi proletuje a obrazy, které nám tím přináší, nejsou obrazy nějaké tváře zvláštní, ale ukazují žalostnou, bolestnou všeobecnost kostry.

Ježto Ondřejka byla neobyčejně bohatá a Albertina chudobná a sirota, Ondřejka jí s velikou šlechetností dopřávala mnohé ze svého nadbytku. Její city ke Gisele nebyly docela takové, jak jsem si myslel. Zanedlouho totiž došly zprávy od této studentky, a když Albertina ukázala dopis, který od ní dostala, dopis, jímž Gisela chtěla dáti zprávu o své cestě a o svém příjezdu celé té dívčí družině, omlouvajíc svou lenost, že nepíše také ostatním, byl jsem překvapen, že Ondřejka, o níž jsem myslel, že je s Giselou na život a na smrt zneprátelena, řekla:

„Napíši jí zítra, protože kdybych čekala napřed na její dopis, načekala bych se dlouho; je tak nedbalá!“ A obrátivši se ke mně dodala: „Vám by se jistě nezdála nijak pozoruhodná, ale je to hodné děvče; a pak, mám ji opravdu velice ráda.“ Usoudil jsem z toho, že Ondřejčin hněv nikdy netrvá dlouho.

Vyjma tyto deštivé dny, ježto jsme jezdívali na kolech na pobřežní srázy nebo někam na venkov, snažil jsem se již hodinu předtím zkrášliti se a žalostně jsem bědoval, nepřipravila-li mi Františka všechno potřebné. Ona, skromná, pokorná a přívětivá, kdykoli bylo polichoceno její sebelásce, i v Paříži vypínala hrdě a hněvivě své tělo,

jež staroba začínala již sklánět k zemi, kdykoli jí nějaká maličkost byla vytýkána. Protože sebeláska byla hlavní pružinou jejího života, Františčina spokojenost a dobrá nálada bývaly v přímém poměru s nesnadností věcí, které od ní byly požadovány. Vše, co dělávala v Balbecu, bývalo tak snadné, že projevovala téměř stále nespokojenost, která bývala najednou zestonásobena a k níž se přidružoval ještě ironický výraz pýchy, kdykoli jsem si stěžoval shledav ve chvíli, když jsem spěchal ke svým přítelkyním, že klobouk není okartáčován nebo že vázanky nejsou v pořádku. Ona, která dovedla, aniž si ovšem řekla, že je to její vina, tak se trápit již při pouhé poznámce, že kabát není na svém místě, nejenom se chlubívala, s jakou pečlivostí jej „zase schovala do skříně, místo aby ho nechala válet se tak v prachu“, ale přednášejíc nějaký chvalo zpěv o své pracovitosti naříkala, že to pro ni v Balbecu nejsou takřka žádné prázdniny a že by se jistě nenašel druhý člověk, který byl dovedl žít tak bídě jako ona.

„To nechápu, jak někdo může své věci tak pohazovat. Jen se běžte podívat, jestli by se některá jiná vpravila do takového nepořádku. Ani čert by se v tom nevyznal.“

Anebo naopak se spokojila s tím, že se zatvářila jako královna, vrhají na mne plamenné pohledy, a zarytě mlčela až do té chvíle, kdy za sebou zavřela dveře a vešla do chodby; ta pak zaznívala slovy, o nichž jsem tušil, že jsou hněvivá, jež však zůstávala stejně nejasná jako slova herců, kteří začátek věty odříkávají za kulisami, ještě než vkročí na jeviště. Ostatně Františka, kdykoli jsem se takto chystal k výletu se svými přítelkyněmi, bývala nesnesitelná, i když vše bylo v pořádku a ona v dobré náladě; neboť opakujíc mé žerty, které jsem jí, cítě neodbytnou potřebu mluvit o těch dívkách, o nich řekl, tvářívávala se, jako by mi prozrazovala něco, co bych já sám věděl lépe než ona, kdyby to byla pravda, co však pravda nebylo, protože Františka mé vtipy špatně pochopila. Měla jako každý druhý svou zvláštní povahu; člověk se nikdy nepodobá rovné cestě, nýbrž překvapuje nás svými podivnými a nevyhnutelnými oklikami, jichž druzí nepozorují a jimiž je nám trapné jít. Pokaždé když jsem dospěl k tomu „klobouk není na svém místě“ anebo k těm jménům

„Ondřejka nebo Albertina“, býval jsem Františkou nucen zabloudit do postranních, nesmyslných cestiček, které mne velmi zdržovaly. Stejně tomu bývalo, když jsem si dával připravit chlebíčky s chesterským sýrem a koupit dorty, které jsem chtěl jísti ke svačině někde na útesech s těmi dívkami; Františka, již v takovém případě přicházel na pomoc celý jakýsi maloměstský atavismus nenasytnosti a hrubosti, tváříc se, jako by se rozdělená duše zesnulé Eulalie místo do svatého Eligia mnohem půvabněji vtělila do hezkých těl mých přítelkyní, prohlašovala, že by mi tu svačinu také mohly někdy oplatit, kdyby ovšem nebyly tak lakomé. Slýchával jsem taková obvinění se vztekem, protože jsem cítil, jak jsem jimi strkán k místu, od něhož ta sjízdná a dobře mi známá cesta, již byla pro mne Františčina povaha, se mění, na štěstí ne na dlouho, v neschůdnou křivolakou stezku. A pak, když byl kabát nalezen a chlebíčky připraveny, šel jsem za Albertinou, Ondřejkou, Rosemondou a někdy i za jinými a vyrazili jsme, pěšky nebo na kolech, na výlet.

Dříve bych býval raději, kdyby takový výlet byl uskutečněn za počasí nepříznivého. Tehdy jsem hledával v Balbecu „dávny kimmerský kraj“; krásné dny tam neměly vůbec být a lázeňští hosté, to byl nepřátelský vpád sprostého léta do té dávnověké krajiny, zahalené mlhami. Ale teď vše to, čím jsem dříve pohrdal a od čeho jsem odvracel svůj pohled, nejenom sluneční záření, ale také veslařské a koňské závody, vše to jsem teď vášnivě vyhledával z téhož důvodu, z něhož jsem dříve toužil jen po rozbouřených mořích a jímž bylo to, že jak ty závody, tak ta ječící moře byla spjata s myšlenkou estetikou. Navštěvoval jsem totiž někdy se svými přítelkyněmi Elstira, který v takové dny, kdy u něho byly dívky, ukazoval nejraději své náčrtky hezkých veslařek nebo studii, malovanou v jednom hipodromu nedaleko Balbecu. Zprvu jsem se Elstirovi nesměle přiznával, že jsem nechtěl chodívat na koňské závody.

„To jste nejednal správně,“ řekl mi, „je to tak pěkné a také tak zajímavé. Především ta zvláštní bytost, žokej, na něhož je upřeno tolik pohledů a jenž vypadá před prkennou ohradou tak bezbarvě a šedivě, splýváje v jediné tělo s letícím koněm: jak by to bylo za-

jímavé zachytit ty jeho profesionální pohyby, ukázat tu oslnivou skvrnu, kterou tvoří on i kůň na travnatém závodisti! Jaká přeměna všech věcí na té zářivé širé ploše závodní dráhy, na níž člověk s úžasem patří na tolik stínů a světelných odrazů, jichž nevidí nikde jinde než tam! Jak hezké tam dovedou být ženy! Zvláště první závody byly úchvatné; byly tam svrchovaně elegantní ženy ve vlhkém, holandském světle, v němž bylo cítit, jak se přímo ve slunečních paprscích vznáší pronikavý chlad vody. Nikdy jsem nespatriil ženy, přijíždějících v kočáře nebo držících kukátko na očích v takovém osvětlení, jehož příčinou je patrně mořská vlhkost. Ach, jak rád bych to zachytil barvami; vrátil jsem se z těch závodů jako šílený, s takovou chutí do práce!“

Pak se rozhovořil o závodech veslařských s nadšením ještě větším než o závodech koňských a já jsem pochopil, že regaty a vůbec různé sportovní mítinky, při nichž jsou elegantně oděné ženy zality nasivělým světlem přímořských závodisti, mohou býti modernímu umělci námětem stejně zajímavým jako bývaly takovému Veronesovi nebo Carpacciovi ty různé slavnosti, jež s takovou oblibou malovali.

„Vaše srovnání je tím přesnější,“ řekl mi Elstir, „že ty jejich slavnosti bývaly z části také nautické, protože malovali v městech přímořských; jenže krása tehdejších plavidel spočívala nejčastěji v jejich tíži, v jejich složité těžkopádnosti. Bývaly tehdy podobné vodní zápasy jako zde, pořádané obyčejně na počest některého vyslanectví, jak je zobrazil Carpaccio na příklad v Legendě sv. Uršuly. Lodi byly pevné, těžké, zbudovány jako domy a vypadaly téměř jako obojživelníci, jako jakési menší Benátky uprostřed Benátek skutečných, když, spojeny jsou se zemí lehkými můstky, pokrytými karmazínovým atlasem a perskými koberci, měly na palubě ženy v třešňově červených brokáttech nebo v zeleném damašku, hned vedle balkonů, vykládaných různobarevnými mramory, z nichž se nakláněly, přihlížejíce slavnosti, jiné ženy v šatech s černými rukávy, v nichž byly bílé výstřihy, obšité perlami nebo ozdobené bohatými výšivkami. Nebylo možno rozeznati, kde se končí země a kde začíná

voda, je-li to ještě palác nebo již loď, válečný koráb, plachetnice, Bucentoro.“

Albertina naslouchala s vášnivou pozorností všem těm toaletním podrobnostem, těm přepychovým obrazům, jež nám Elstir popisoval.

„Ach, já bych tak ráda viděla ty vystřižované rukávy, o nichž nám vypravujete!“ zvolala. „To o Benátkách je takové pěkné! Já bych ostatně velmi ráda jela do Benátek.“

„Možná, že zanedlouho budete moci uviděti ty nádherné látky, jež tam nosívali. Nebývalo jich už vídat než na obrazech benátských mistrů anebo velmi zřídka v chrámových pokladech, ba někdy se dokonce objevilo něco z nich i ve veřejné dražbě. Ale jeden benátský umělec, jménem Fortuny, prý přišel na tajemství jejich výroby a za několik málo let prý budou ženy moci procházeti se a zvláště doma se pyšnit v brokátech stejně nádherných, jako bývaly ty, jež Benátky pro své patricijky zdobívaly orientálními kresbami. Ale nevím, líbilo-li by se mi to, nebude-li to úbor poněkud anachronický pro dnešní ženy, i když v něm půjdou k veslařským závodům, protože, abych se vrátil k našim moderním zábavním lodím, to je pravý opak toho, co bývalo v dobách ‚Královny Adriatického moře‘, Benátek. Nej půvabnější na jachtě, na zařízení jachty a na veslařských úborech je jejich prostota, podobná prostotě všeho, co souvisí s mořem, a já mám moře tak rád. Přiznávám se vám, že dnešní móda se mi líbí víc než móda doby Veronesovy nebo i Carpacciovy. Na našich jachtách – a zvláště na jachtách prostředních, nemám rád ty ohromné, připomínající příliš koráby: je to jako s klobouky, jisté míry je nutno dbát – je hezké to, že tvoří prostý, jasný, šedivý, jednotný celek, který v zamženém, modravém počasí se jemně smetanově odstíní. Je nutno, aby místnost, v níž člověk žije, připomínala trochu malou kavárnu. A s ženskými toaletami na jachtě je to stejné; rozkošné jsou ty toalety lehké, bílé, jednotné, z tenounkých, lehkých, průsvitných látek, které na slunci a na modři moře tvoří skvrnu stejně oslnivě bílou jako bělostná plachta. Je ostatně velmi málo žen, oblékajících se dobře, ale některé jsou přes to nádherné. Slečna Léa měla při

koňských závodech bílý klobouček a krátký bílý slunečníček: bylo to úchvatné. Nevím, co bych za to dal, abych ten slunečníček dostal.“

Tak rád bych se byl dověděl, čím se ten slunečník lišil od jiných, a Albertina by to z důvodů jiných, z ženské koketnosti, chtěla vědět ještě raději. Ale ten rozdíl tkvěl v celé podobě slunečníku; bylo to podobně jako s nákypy, o nichž Františka říkávala: „To záleží na hmatu, to má člověk v ruce.“

„Bylo to,“ řekl Elstir, „takové maličké, takové kulaté jako nějaký čínský slunečník.“

Citoval jsem mu slunečníky známých žen, ale to nebylo ani zdaleka totéž. Všechny tyto slunečníky se Elstirovi zdály ohavné. Byl člověk vkusu velmi vytríbeného a nesnadno uspokojitelného a viděl v maličkosti, která jemu byla vším, rozdíl mezi tím, co oblékaly tři čtvrtiny žen a co se mu zdálo strašné, a mezi nějakou hezkou věcí, která ho uchvacovala a která – v pravém opaku ke mně, pro něhož každý přepych byl zneplodňující – vzrušovala jeho touhu po malování a „jeho snahu udělat věci tak hezké“.

„Hled'te, zde tato dívka již pochopila, jak ten klobouk a ten slunečník vypadaly,“ řekl mi Elstir ukazuje na Albertinu, jejíž oči se leskly žádostivostí.

„Jak bych byla ráda, kdybych byla bohatá a měla jachtu,“ řekla malířovi. „Vás bych požádala, abyste mi radil, jak ji vypravit. Jaké krásné cesty bych s ní podnikala! A jak by to bylo krásné zajet si na závody v Cowesu! A automobil! Líbí se vám dnešní móda ženských šatů do automobilu?“

„Ne,“ odpověděl Elstir, „ale to vše ještě přijde. Je ostatně ještě málo dámských krejčí, Callot, třebaže si poněkud příliš libuje v krajkách, Doucet, Cheruit, někdy Paquin. Ti ostatní, to je hrozné.“

„Ale, což je tak veliký rozdíl mezi nějakou toaletou od Callota a toaletou od kteréhokoli jiného krejčího?“ zeptal jsem se Albertiny.

„Ale ovšem, úžasný, člověče,“ odpověděla mi. „Ach, pardon! Jenže, bohužel, to, co stojí jinde tři sta franků, stojí u nich dva tisíce. Ale to se nedá srovnat; vypadá to stejně jen v očích lidí, kteří tomu vůbec nerozumějí.“

„Zajisté,“ řekl Elstir; „nelze ovšem říci, že rozdíl by byl tak veliký jako mezi některou sochou z katedrály remešské a sochou z kostela sv. Augustina.“

„Hled'te, když tak mluvíme o katedrálách,“ řekl mi, obraceje se především ke mně, protože se to týkalo naší rozmluvy, při níž dívky nebyly a která by je ostatně nikterak nezajímala; „vyprávěl jsem vám nedávno o balbeckém kostele jako o nějakém velikém skalním útesu, o velikém, ale obráceném lomu,“ řekl ukazuje mi jeden svůj akvarel, „podívejte se na tyto útesy (je to náčrtek, zachycený neda-leko odtud, v Creuniers), podívejte se, jak ty skály, mohutně a přece jemně vykrojené, připomínají katedrálu.“

A vskutku: vypadalo to jako veliké růžové, gotické oblouky. Ale bylo to malováno kteréhosi palčivého dne, takže celá ta stavba vypa-dala, jako by byla rozprášena, v páru proměněna žářem, který vypil polovici moře a po celé ploše obrazu ji rozložil jako lehkou, plynnou clonu. Skutečnost byla v tom dni, kdy světlo jako by ji bylo ubilo, soustředěna v tmavých a průsvitných skvrnách, ve stínech, které svým kontrastem budily dojem života jaksi prudšího a bližšího. Vět-šina z nich, žízníc po chládku, prchla z palčivé roviny a uchýlila se k úpatí skal do útulku před sluncem; jiné plovouce zvolna po vodě jako delfíni, přidržovaly se boků projíždějících se člunů, jejichž tru-py rozšiřovaly na bledé vodě svými leskle modravými těly. Možná, že právě ta touha po osvěžujícím stínu, vznikající při pohledu na ně, budila nejsilněji ten dojem žáru a přiměla mne, abych zvolal, jak lituji, že Creuniers neznám. Albertina i Ondřejka mi tvrdily, že jsem tamtudy jistě jel již stokrát. Pak to bylo nevědomky; neměl jsem tehdy tušení, že pohled na ně by mi někdy mohl vnuknouti takovou žízeň po kráse, ne ovšem zcela tak přirozené, jakou jsem až dosud hledával v útesech balbeckých, ale spíše architektonické. Zvláště já, který, přijev do Balbecu s touhou po spatření království bouří, nikdy jsem při svých vyjížd'kách s paní de Villeparisis, při nichž jsme jej zahlédli často jen z dálky, jakoby namalovaný mezi stromy, neviděl oceán dosti skutečný, dosti lehce tekutý, dosti živoucí, budící dosti silný dojem, že mocně zmítá svými vodními masami, já, který bych

jej nechtěl vidět nehybný leč pod zimním rubášem mlh, nikdy bych nebyl uvěřil, že budu teď snít o moři, které bylo již jen bělavou párou, ztrativší svou hutnost i své barvy. Ale Elstir, podobně jako ti, kteří snili v těch člunech zmalátnělých žárem, vychutnal kouzlo tohoto moře do takových hloubek, že dovedl ukázat, zachytit na svém plátně nepostřehnutelný pohyb vod, chvějivý tepot šťastného okamžiku; a člověk, spatřiv ten čarovný portrét, se najednou zamíloval tak, že nemyslel již na nic než na to, aby běžel světem a hledal ten prchavý, spící půvab zašlého dne.

A tak, pakliže před těmito mými návštěvami u Elstira, před tím, než jsem uviděl jeho obraz moře, na němž mladá žena, stojící v lehkých, tenkých šatičkách na jachtě s americkou vlajkou na stožáru, vložila duchovního „dvojníka“ těch bílých, lehkých šatiček a té vlajky do mé obraznosti, která ihned zplodila nenasytnou touhu po nejrychlejším spatření bílých, lehkých šatů a vlajek na moři, jako by se mi to ještě nikdy nebylo stalo, až do té doby jsem se vždy, stoje před mořem, snažil vypuditi ze svého zorného pole koupající se lidi, a jachty s plachtami bílými jako jakýsi šat písečného břehu stejně jako vše, co mi bránilo, abych byl přesvědčen, že pozoruji nepamětné proudy vod, které svůj tajuplný život začaly již dávno před vznikem lidského rodu, ba i ty zářivé dny, které dodávaly, jak se mi zdálo, banálního vzhledu vesmírného léta tomu pobřeží mlh a bouří a znamenaly jen prostou časovou přestávku, jakýsi ekvivalent toho, čemu se v hudbě říká prázdný takt, teď naopak se mi zdálo, že právě špatné počasí je jakousi neblahou nehodou, nemající místa ve světě krásy, toužil jsem po tom, abych ve skutečnosti našel zase to, co mne tak silně vzrušovalo, a doufal jsem, že počasí bude dostatečně příznivé, abych z vršků útesů uviděl tytéž modré stíny jako na obraze Elstirově.

Ostatně, nezastíňoval jsem si již na cestě oči dlaní tak jako v ty dny, kdy, představuje si, že příroda dýchá životem starším než vznik člověka a že je pravým opakem všech těch odporných průmyslových zdokonalezení, nad nimiž jsem až dosud vždy zívával nudou na výstavách nebo u různých modistek, snažil jsem se neviděti z moře leč

úsek, na němž nebylo žádného parníku, abych si je mohl představit jako nepamětné, jako současníka ještě těch věků, kdy bývalo úplně odděleno od země, nebo aspoň jako současníka prvních století starého Řecka, a to mi dovolovalo, abych si zcela opravdově řekl verše „otce Leconta“, tak drahé Blochovi:

Odjeli králové válečných lodí,
odvážejíce na bouřlivé moře
zarostlé muže hrdinské Hellady.

Nemohl jsem již pohrdati modistkami, protože Elstir mi řekl, že zobrazení toho jemného gesta, jímž se naposledy dotýkají své hotové práce, toho posledního pohlazení stuhových hvězdic a per na dokončeném klobouku, by ho zajímalo stejně jako zachycení různých pohybů žokejů (Albertina tím byla nadšena). Ale bylo nutno vyčkati mého návratu do Paříže, pokud šlo o modistky, a pokud šlo o koňské a veslařské závody, do Balbecu, protože budou pořádány teprve příštího roku. Nebylo možno nalézt ani nějakou jachtu, na níž by byly ženy v lehkých, bílých šatech.

Často jsme potkávali Blochovy sestry, jež jsem býval od té doby, kdy jsem večeřel u jejich otce, nucen pozdravovat. Mé přítelkyně je neznaly.

„Já si nesmím hrát s Židovkami,“ říkala Albertina. Způsob, jímž vyslovovala „s Šidovkami“ místo „s Židovkami“, by dostatečně ukazoval, i kdyby nebylo slyšet začátku té věty, že city těch měšťanských dívek z přehnaně pobožných rodin, které jistě snadno uvěřily, že Židé rdousí křesťanské děti, nejsou nikterak příznivé národu vyvolenému.

„Ostatně ty vaše přítelkyně zavánějí poněkud špínou,“ řekla mi Ondřejka s úsměvem, který znamenal, že dobře ví, že to nejsou mé přítelkyně.

„Tak jako vše, co nějak souvisí s pokolením izraelským,“ dodala Albertina rozšafným tónem člověka zkušeného. A Blochovy sestry, příliš nepohodlně oblečené a zároveň polonahé, opravdu nebudily

svým unylým a zároveň vyzývavým, přepychovým a zároveň nečistým vzhledem dojmu příliš dobrého. A jedna jejich sestřenice, teprve patnáctiletá, pohoršovala celé Casino svým nadšeným, nápadně projevovaným obdivem ke slečně Lee, jejíž herecké nadání starý pan Bloch neobyčejně chválil, o níž však se povídalo, že její záliby se neupínají hlavně k mužům.

Někdy jsme svačovali v balbeckém okolí v některém z těch statků, které jsou zároveň hospodou. Jsou to statečky, stojící o samotě v polích a mající jména Mýtnice, Marie-Terezie, Kříž Spasitelův, Chaloupky, Kalifornie, Marie Antoinetta. Právě tuto poslední si naše společnost zvolila za své obvyklé výletní místo.

Jindy však, místo abychom zašli do hospůdky, vylezli jsme až na vršky pobřežních skalních útesů a posadivše se tam do trávy rozbalovali jsme svou zásobu obložených chlebíčků a koláčů. Mé přítelkyně měly raději chlebíčky a divily se, když viděly, že já jsem snědl jenom čokoládový koláček, goticky ozdobený cukrem, nebo meruňkový dort. Příčinou toho bývalo, že chlebíčky se chesterským sýrem, potrava nevďěčná a nová, mi nic nepovídaly. Koláčky však byly mnohoobsažné, dorty žvatlavé. V koláčích bývala lehkost smetany a v dortech svěžest ovoce, a jak ta lehkost, tak tato svěžest toho věděly mnoho o Combray, o Gilbertině, nejenom o Gilbertině combrayské, ale také o Gilbertině pařížské, u níž jsem je při svačinách jídal. Připomínaly mi ty drobné talířky na pečivo s obrázky z Tisíce a jedné noci, které svými „náměty“ tak bavily mou tetu Leonii, když jí Františka přinesla jednou *Aladina* neboli *Kouzelnou lampu*, jindy *Alibabu*, *Probuzeného spáče* nebo *Námořníka Sindibáda*, *plavícího se se všemi svými poklady do Bassory*. Rád bych je zase uviděl, ale babička nevěděla, co se s nimi stalo a říkala ostatně, že to byly docela obyčejné talířky, koupené tam někde na venkově. To mi však bylo jedno; tam, v tom šedivém, vesnickém Combray byly ty talíře i jejich obrázky zarámovány jako pestrobarevné skvrny stejně jako v tamním černém kostele okna, složená ze sklíček měňavých barev, jako v soumraku mého pokoje obrázky laterny magiky, jako před nádražím a tratí indické pampelišky a perské šeríky nebo jako

babiččina sbírka starých čínských porculánů v jejím zasmušilém příbytku staré maloměstské dámy.

Leže na útesech neviděl jsem před sebou nic než louky a nad nimi ne sedm nebi křesťanské fyziky, nýbrž jenom dvojí, nad sebou ležící nebe, jedno tmavší – moře – a nahoře druhé, bledší. Svačili jsme; přinesl-li jsem ještě nějaké maličkosti, o nichž jsem věděl, že jimi potěším tu či onu ze svých přítelkyní, radost zalila jejich průsvitné tváře, které jim ve vteřině zrudly, s takovou prudkostí, že jejich ústa jí nemohla udržet a uvolňovala jí průchod výbuchem smíchu. Byly shromážděny kolem mne; a mezi jejich tvářemi, vzdálenými kousek jedna od druhé, vzduch, který je odděloval, prorážel blankytné cestičky jakoby zřízené zahradníkem, který prořezal růžové houští, aby jím mohl volněji procházet.

Když jsme své zásoby vyjedli, hráli jsme různé hry, které by se mi až do té doby jistě byly zdály nudnými a mnohdy také dětinskými, jako „na slepou bábu“ nebo „kdo se první zasměje“, jichž bych se však teď již nezřekl ani za celé království; ranní červánky mladosti, jimiž byly tváře těch dívek ještě zbarveny, z nichž však já jsem již vyrostl, ozařovaly vše před nimi a tak jako ta rozplývavá malba některých primitivů ukazovaly výrazně i nejnepatrnější podrobnosti jejich života na zlatém podkladě. Většinou se ty dívčí tváře ještě rozplývaly v té rozptýlené růžovosti červánků, z níž jejich pravé obrysy ještě jasně nevynikly. Bylo vidět jenom příjemnou barvu, pod níž to, z čeho se během několika let měl vyvinouti přesný profil, nebylo ještě možno rozeznat. Jejich profil dnešní nebyl ještě nijak určitý a mohl býti jen dočasnou podobou s některým zesnulým členem rodiny, jemuž příroda prokázala tuto posmrtnou poctu. Přichází tak rychle ona chvíle, kdy člověk nemá již co očekávat, kdy tělo ustrne v jakési nehybnosti, která neslibuje již žádná překvapení, kdy člověk ztrácí všechnu naději, vidí-li – tak jako uprostřed léta na stromech listí již zežloutlé – kolem tváří ještě stále mladých vypadávající nebo šedivějící vlasy, je tak krátké toto zářivé ráno, že milujeme již jen dívky zcela mladé, takové, u nichž tělo jako nějaké vzácné těsto ještě kyne. Jsou jenom kusem plastické hmoty, hnětené v každé chvíli tím

prchavým dojmem, který je právě ovládá. Člověk by řekl, že každá taková dívka je střídavě jakousi malou soškou veselosti, mladické vážnosti, lichotivosti a úžasu, soškou vymodelovanou s výrazem upřímným, přesným, ale pomíjejícím. Tato plastičnost velmi rozrůžňuje, zpěstruje a způvabňuje všechnu tu hezkou přívětivost a ochotnost mladých dívek k nám. Jsou to ovšem vlastnosti nezbytné také ženě dospělé, a žena, jíž se nelíbíme nebo která nám nedá najevo, že se jí líbíme, nabývá v našich očích jakési nudné jednotvárnosti. Ale ani tyto přívětivosti a laskavosti nedovedou počínajíc jistým věkem nastíniti těchto měkkých proměn na tváři, kterou boj o život zatvrdil a navždy obdařil výrazem bojovným nebo extatickým. Jedna z nich – působením ustavičné poslušnosti, která podřizuje manželku manželovi – vypadá spíše jako tvář vojáka než jako tvář ženy; druhá, uhnětená obětmi, k nimž denně svolovala matka pro své děti, je tváří apoštola; jiná, po letech příkoří a bouří, se podobá tváři starého námořníka, a jenom šaty prozrazují u takové ženy pohlaví. Je jisto, že pozornosti, jež nám projevuje nějaká žena, mohou, když ji milujeme, vyplniti ještě mnohými půvaby hodiny, jež u ní trávíme. Ale ona sama nám již není postupně ženou odlišnou. Její veselost stojí mimo její nezměněnou tvář. Mládí však předchází tomuto úplnému ustrnutí a ztuhnutí, a to je příčinou, proč ve společnosti dívek pocítujeme to osvěžení, vyplývající z pohledu na tvary, právě se vyvíjející, a žijící v podivuhodné nestálosti, která připomíná ono ustavičné obrozování prvopočátečních živlů přírody, jak je možno pozorovati je u moře.

Obětoval jsem hře „na prstýnky“ nebo „na hádanky“ se svými přítelkyněmi nejen různé společenské zábavy nebo vyjížděky s paní de Villeparisis. Robert de Saint-Loup mi několikrát psal, že požádal, ježto jsem ho nepřijel navštívit do Doncières, o jednodenní dovolenou a že ji přijede strávit do Balbecu. Odpovídal jsem mu pokaždé, aby to nedělal, vymlouvaje se, že právě toho dne budu z rodinné povinnosti nucen jeti s babičkou na návštěvu někam do balbeckého okolí. Nemyslel si patrně nic dobrého o mně, když se od své tety dověděl, v čem spočívá ta rodinná povinnost a kdo je v takových

případech mou babičkou. A přece jsem nebyl možná v nepravu, když jsem radosti nejen společenského života, ale také přátelství obětoval radosti, kterou ve mně budil celodenní pobyt v této zahradě. Lidé, jimž je to možno – je ovšem pravda, že jsou to umělci, a já jsem již dávno byl přesvědčen, že jím nikdy nebudu – jsou také povinni žítí sami sobě; a právě přátelství je jim jakýmsi prominutím této povinnosti, dovolením, aby se zřekli sebe samých. I rozhovor, který je výrazovou podobou přátelství, je jen povrchní, toulavou procházkou, při níž nic hodnotného nezískáváme. Můžeme hovořiti celý život, a přece nedělati nic než opakovati do nekonečna prázdnotu chvíle, zatím, co myšlenkový pochod při samotářské práci uměleckého tvoření jde do hloubky, jediným směrem, který nám není uzavřen a jímž můžeme, s větší ovšem námahou, postupovati k pravdě. A přátelství není jenom zcela neplodné tak jako rozhovor, ale je velmi neblahé. Neboť dojem nudy, totiž pocit, že, místo aby pokračovali ve své objevitelské cestě do hloubek, zůstávají na povrchu svého já, ten dojem, který jistě pociťují ve společnosti svého přítele ti z nás, jejichž vývojový zákon je čistě vniterný, přátelství nás ponouká, abychom jej opravili, jakmile jsme zase sami, abychom s dojetím vzpomínali na slova, jež nám přítel řekl, a abychom se na ně dívali jako na vzácný přínos, zatím co ve skutečnosti nejsme přece jako nějaká stavba, kterou lze zvyšovati kamením přinášeným zvenčí, nýbrž jako stromy, které ze své vlastní mízy těží látky nezbytné k dalšímu vzrůstu jejich kmene, k novému poschodí jejich koruny. Lhal jsem sám sobě, přerušoval jsem svůj růst právě v tom směru v jímž jsem mohl opravdu sílit a blížit se ke štěstí, když jsem se radoval, že jsem milován, že se mi obdivuje tvor tak dobrý, tak inteligentní a tak vzácný, jako byl Saint-Loup, a když jsem svůj rozum uzpůsoboval ne k chápání svých vlastních, neurčitých dojmů, jež rozluštití a jasně si uvědomiti by bylo mou povinností, ale k chápání slov svého přítele, na nichž jsem, opakuje si je stále – dávaje si je opakovati tím druhým svým já, které je v nás a na něž spokojeně svrhujeme břímě myšlení – hledal jakousi krásu, zcela odlišnou od té, kterou jsem mlčky pronásledoval, když jsem byl opravdu sám,

která by však dodala mnohem více hodnoty Robertovi, mně i mému životu. V tom životě, který kolem mne vytvářel můj přítel, jsem se viděl jako tvor pečlivě chráněný před osamoceností, šlechetně toužící obětovati se pro něho, zkrátka neschopný uskutečniti se, státi se opravdu tím, čím jsem se státi měl. Ve společnosti těch dívek naopak, byla-li radost, kterou jsem pociťoval, sobecká, nestála aspoň na lži, která se snaží namluviti nám, že nejsme tak nenapravitelně sami a která nám, mluvíme-li s někým, brání, abychom si přiznali, že to nemluvíme již my, že se přetváříme k podobě druhých lidí a ne k podobě nějakého já, které je od nich odlišné. Slova, jež jsme si, já a ta dívčí družina, říkali, bývala málo zajímavá a ostatně řídká, přerušovaná mnou dlouhými pomlčkami. To mi však nebránilo, abych neměl z naslouchání jim, když mluvily dívky, stejnou radost jako z pohlížení na ně, z objevování jakéhosi živě zbarveného obrazu v hlase každé z nich. Naslouchával jsem jejich štěbetání s rozkoší. Láska pomáhá v rozeznávání, v rozlišování. Milovník ptáku ihned rozezná v lese švitoření každého ptáka, zatím co člověk obyčejný je všechna směšuje. Milovník dívek ví, že hlasy lidské jsou ještě rozmanitější. Každý dívčí hlas má více tónů než nejbohatší nástroj. A kombinace, do nichž je seskupuje, jsou stejně nevyčerpatelné jako nekonečná rozmanitost povah. Mluvil-li jsem s některou svou přítelkyní, pozoroval jsem, že originální, jedinečný obraz její individuality mi byl důmyslně kreslen, tyransky vnucován ohebností jejího hlasu stejně jako křivkami její tváře a že jsou to dva pohledy, zobrazující každý svým způsobem tutéž zvláštní skutečnost. Linie hlasu stejně jako linie tváře nebyly ovšem stanoveny ještě zcela přesně; hlas bude mutovat stejně jako se změní také tvář. Podobně jako děti mají jakousi žlázu, jejíž šťávy jim pomáhají trávit mléko a již dospělí lidé nemají, ve švitoření těch dívek bylo slyšet tóny, jichž ženy již nemívají. A na tomto mnohozvučnějším nástroji hrály svými rty s horlivostí a s žárem Belliniových andělíčků, neboť také tyto vlastnosti jsou výsadním údělem mladosti. Později ztratí dívky ten přízvuk nadšené přesvědčivosti, který půvabňoval i věci nejprostší, jako když Albertina autoritativním hlasem

odříkávala různé slovní hříčky, jimž všechny mladší dívky s obdivem naslouchaly tak dlouho, až je s neodolatelnou prudkostí kýchní zachvátil bláznivý smích, anebo když se Ondřejka rozhovořila o jejich školních pracích, ještě dětinštějších než jejich hry, při nichž se tvářily tak vážně, jak to dovedou jenom děti; a jejich slova zaznívala falešnými tóny, podobající se těm slokám dávných dob, kdy poezie, ještě málo rozrůzněná od zpěvu, bývala deklamována různými tóny. Ale hlas těch dívek prozrazoval přes to již zcela jasně názor, jaký každá z těch bytůstek měla na život, názor tak individuální, že jenom velmi povšechně bylo možno říci o jedné: „Ta bere všechno žertem“, o druhé: „Ta jde od jednoho tvrzení ke druhému“, a o třetí: „Ta se zastavuje ve vyčkávavé nerozhodnosti“. Rysy naší tváře vznikly téměř všechny z pohybů, které se zvykem ustálily. Příroda nás jako lávou, jakoby jakousi kouzelnou proměnou znehybnila v navyklém pohybu. A stejně také ve zvučnosti našeho hlasu je obsažena naše životní filozofie, to, co si člověk v té či oné chvíli o různých věcech myslí. Ty rysy nebyly ovšem vlastní jenom těm dívkám; byly to rysy také jejich rodičů. Jedinec tkví v čemsi všeobecnějším, než je on sám. Rodiče nepředávají dětem jenom ten obvyklý výraz, který vytvářejí rysy tváře a zvučnost hlasu, ale také jistý způsob řeči, jisté navyklé věty, které, jsouce téměř stejně neuvědoměné jako zvuk hlasu a téměř stejně hluboce vkořeněné, naznačují stejně jako tento hlasový přízvuk jistý životní názor. Někteří z těchto výrazů nepředávají rodiče svým dcerkám dříve, než dospějí jistého věku, obyčejně teprve tehdy, když jsou z nich ženy. Ponechávají si je jaksi v zásobě. Tak na příklad, mluvilo-li se o obrazech jednoho Elstirova přítele, Ondřejka, která nosila ještě dívčí copánek, nemohla ještě použití toho výrazu, jehož užívala její matka a její provdaná sestra: „Je vidět, že je to znamenitý muž.“ Ale i k tomu dospěje zároveň s dovolením k návštěvě komedií v Palais-Royal. A Albertina již od svého prvního přijímání říkávala stejně jako kterási přítelkyně její tety: „To by se mi zdálo velmi hrozné.“ Stejně byla také obdařena zvykem dáti si opakovati to, co jí někdo říkal, aby to vypadalo, že se o věc zajímá a že se snaží utvořit si o ní

vlastní názor. Řekl-li někdo, že malba některého malíře je dobrá nebo že jeho dům je pěkný, řekla: „Ach, je jeho malba dobrá? Ach, je pěkný jeho dům?“ A konečně ještě všeobecnější než tyto rodinné odkazy byla ta šťavnatá látka, jíž je obdařil jejich rodný kraj; z ní vytvářely své hlasy a jí byla prosáklá jejich výslovnost. Brnkla-li Albertina suše na nějakou vážnou strunu, nemohla zabránit tomu, aby jihofrancouzská struna jejího hlasového nástroje nezazněla zpěvným tónem, který byl ostatně v dokonalém souladu s jižní čistotou jejích rysů; a ustavičným šibalstvím Rosemondiným odpovídala její severská tvář a hlas přízvučností jejího rodného kraje. Mezi tímto krajem a povahou dívky, která řídila zvučnost svého hlasu, jsem slyšel krásný dialog. Harmonický rozhovor, ne hádku nebo nešvár. Žádná hádku by nedovedla znesvářiti tu dívku s jejím rodným krajem. Ona je jeho nerozlučnou částí. Ostatně tento vliv míst na ducha, který z něho těží a rozhojňuje svou životnost, neporušuje individuálnosti díla, a ať je to dílo architektovo, ebenistovo nebo hudebníkovy, vždy zrcadlí pečlivě i nejjemnější znaky umělcovy osobitosti, protože byl nucen pracovat v tvrdém senliském vápen- ci nebo v červeném štrasburském pískovci, protože dbal suků, charakteristických pro jasanové dřevo, nebo protože při komponování přihlížel k možnostem a k mezím, ke zvučnosti a k neschopnostem flétny nebo violy.

To vše jsem si uvědomoval a přece jsme mluvili tak málo. Zatím co při řeči s paní de Villeparisis nebo se Saint-Loupem jsem svými slovy dával najevo více radosti, než jsem cítil, protože jsem se s nimi loučival unaven, plnost toho, co jsem pociťoval, leže mezi těmi dývkami, bývala naopak nekonečně pronikavější než ubohost a řídkost našich slov a překypovala z mé nehybnosti a z mého mlčení proudy štěstí, jejichž šplouchání dohasínalo u nohou těch mladých růží.

Rekonvalescentovi, odpočívajícímu celý den v květinové nebo ovocné zahradě, se všechny ty tisíce maličkostí, z nichž je složeno jeho dolce far niente, sladké nicnedělání, nezdají napojeny vůní květů a ovoce pronikavěji než mně má zahálka tou barvou a tou vůní, které mé pohledy hledávaly na těch dívkách a jejichž lahoda

se nakonec vtělila do mne. Tak sládnou hrozny na slunci. A ty tak prosté hry vykreslily na mé tváři svou pomalou vytrvalostí – tak jako na tvářích lidí, kteří nedělají nic, než že leží na břehu moře, vdechují slaný vzduch a opalují se – jakési uvolnění, jakýsi blažený úsměv, jakési oslnění, které ozařovalo i mé oči.

Nějaká přívětivá pozornost té či oné probouzela ve mně někdy pomalé vibrace, které ze mne na čas vypuzovaly touhu po těch ostatních. Tak na příklad Albertina jednoho dne řekla: „Kdo má tužku?“ Ondřejka jí dala tužku, Rosemonda papír a Albertina jim řekla: „Teď vám, dívenky, zakazuji dívat se, co píší.“ A když opatrně napsala na papír, položený na kolenou, jednotlivá písmena, podala mi jej a řekla: „Dejte pozor, ať to nikdo nevidí.“ Rozmotal jsem lístek a četl jsem na něm slova: „Mám vás opravdu ráda.“

„Ale místo psaní takových hloupostí,“ zvolala, obracejíc se najednou s vážnou a rozhodnou tváří k Ondřejce a k Rosemondě, „musím vám ukázat dopis, který jsem dnes dostala od Gisely. Já jsem blázen, mám jej v kapse a ani si nevzpomenu, jak nám to může být dobré!“

Gisela uznala za vhodné poslati své přítelkyni, která ji měla ukázat všem ostatním, svou úlohu, kterou vypracovala při zkoušce. Albertininy obavy před obtížností námětů byly ještě překonány těmi dvěma, z nichž si jeden měla vybrat Gisela. Jeden námět zněl: „Sofokles píše z Podsvětí Racinovi a utěšuje ho nad neúspěchem *Athalie*,“ a druhý: „Předpokládejte, že paní de Sévigné píše po prvním představení *Esther* paní de La Fayette, litujíc, že ji tam neviděla.“ Gisela z jakési přemrštěné horlivosti, která zkušební komisi jistě dojala, zvolila námět první, těžší, a vypracovala jej tak znamenitě, že dostala výbornou a zkušební komisaři jí gratulovali. Byla by udělala všechny zkoušky „s vyznamenáním“, kdyby nebyla „plavala“ ve španělštině. Úloha, jejíž opis Gisela poslala, nám byla Albertinou hned předčítána, protože Albertina chtěla dříve než sama k téže zkoušce půjde, slyšet, co tomu říká Ondřejka, která byla mnohem učenější než ony všechny a mohla jí dobře poradit.

„Ta měla štístko,“ řekla Albertina. „Je to právě námět, s nímž ji zde trápívala její učitelka francouzštiny.“

Sofoklův list Racinovi, vypracovaný Giselou, začínal takto:

„Milý příteli, promiňte, že vám píši, přes to že nemám čest býti vám osobně znám, ale což nedokazuje vaše nová tragédie *Athalie*, že jste důkladně studoval má skromná díla? Vložil jste verše jen do úst protagonistů čili hlavních hrdinů dramatu, ale napsal jste, a to půvabné verše – dovoluji, abych vám to řekl beze všeho lichocení – pro sbory, které se prý ani v řecké tragédii nevyjímaly špatně, které však jsou opravdovou novinkou ve Francii. A k tomu ještě vaše nadání, tak rozvité, tak úzkostlivě pečlivé, tak okouzující a tak jemné dosáhlo síly, k níž vám gratuluji. *Athalie*, Joad, to jsou postavy, jichž by ani váš sok Corneille nedovedl lépe postavit. Charaktery jsou mužné, zápletky jsou prosté a účinné. Konečně tragédie, jejíž osou není láska, a k tomu vám upřímně blahopřeji. Pravidla nejpopustnější nebývají vždy nejpravdivější. Pro příklad vám uvádím: „Kdo tuto vášni nejjemněji kreslí, k srdcím si cestu nejjistěji klesá“. Ukázal jste, že také cit náboženský, jímž oplývají vaše sbory, dovede stejně vzrušit. Většina diváků možná nechápala, ale praví znalci vás po právu oceňují. Pokládal jsem za svou povinnost poslati vám všechna svá blahopřání, k nimž připojuji, milý pane kolego, veškerou svou úctu.“

Albertininy oči se nepřestaly jiskřit, dokud nám předčítala.

„Člověk by řekl, že to někde opsala,“ zvolala, když dočetla. „Nikdy bych nebyla řekla, že Gisela dovede zplodit něco takového. A ty verše, jež tam cituje. Kde to jen štípla?“

Albertinin obdiv, změniv ovšem svůj předmět, ale stále ještě se zesiluje, neustával zároveň s nejnapjatější pozorností působiti na ni tak, že měla „oči na vršku hlavy“ po celou tu dobu, kdy Ondřejka, již se jakožto největší a nejprohnanější z nich zeptala na její úsudek, mluvila zprvu o Giselině úloze s mírnou ironií a potom s jakousi lehkomyšlností, která nedostatečně zakrývala opravdovou vážnost, opravila dopis po svém.

„Není to špatné,“ řekla Albertině, „ale kdybych já byla tebou a dostala týž námět – a to se může státi, protože bývá dáván velmi často – nenapsala bych to tak. Já bych to udělala takto: Především, kdybych byla Giselou, neukvapovala bych se a napřed bych si na nějaký kus

papíru napsala kostru celé úlohy. Na první řádku námět a jeho vysvětlení a potom hlavní myšlenky, jež bych pak chtěla rozvinout. Nakonec ocenění, styl a závěr. Tak aspoň, mám-li před sebou stručný přehled, vím, kam jdu. Gisela pochybila již v expozici námětu nebo, chceš-li, Titino, protože je to dopis, na samém začátku listu. Sofokles píše člověkově z XVI. století nemohl mu napsat: „Milý příteli.“

„Opravdu, měla napsat ‚milý Racine‘,“ zvolala nedočkavě Albertina. „To by bývalo mnohem lepší.“

„Ne,“ odpověděla Ondřejka mírně posměvavým tónem, „měla napsat jenom: ‚Pane‘. A stejně na konci měla najít něco jako na příklad: ‚Dovolte, pane (nanejvýš snad milý pane), abych vám zde vyslovil pocity úcty, s nimiž jsem a zůstávám vaším oddaným sluhou?‘ A pak, Gisela praví, že sbory jsou v *Athalii* novinka. Zapomíná na *Esther* a na dvě tragédie, které jsou sice málo známé, jež však zkoušející profesor právě letos rozebíral, takže již pouhá zmínka o nich je jistou zárukou dobré známky, protože je to jeho koníček. Jsou to *Židovky* od Roberta Garniera a *Aman* od Montchrestiena.“

Ondřejka citovala tyto dva tituly, ale nedovedla při tom zatajiti jakýsi pocit shovívavé povýšenosti, který se zjevil v jejím, ostatně velmi líbezném úsměvu. Albertina to již nevydržela:

„Ondřejko, ty jsi úžasná,“ zvolala. „Napíšeš mi ty dva názvy. Jen si představ, jaké štěstí, kdybych se k tomu, třeba i při ústní, nějak dostala, hned bych je ‚vysypala‘ a udělala bych báječný dojem.“

Ale kdykoli ji Albertina potom žádala, aby jí názvy těch dvou her opakovala, aby si je mohla napsat, její učená přítelkyně předstírala, že je již zapomněla a nikdy jí je neřekla.

„A pak,“ pokračovala Ondřejka tónem plným tlumeného pohrdání k hloupějším družkám, ale přes to jsou šťastna, že se jí obdivují, a přisuzují způsobu, jímž by sama vypracovala ten námět, více důležitosti, než chtěla prozraditi, „Sofokles v Podsvětí je jistě dobře o všem informován. Jistě tedy ví, že *Athalie* nebyla hrána před žádným nevzdělaným publikem, ale před Králem Slunce a několika vznešenými dvořany. To, co Gisela řekla při této příležitosti o úctě znalců, není nikterak špatné, ale mohlo to býti doplněno. Sofokles,

bytost nesmrtelná, může zcela dobře mít prorockého ducha a může proto klidně předpovědět, že *Athalie* bude podle Voltaira nejenom „nejlepším dílem Racinovým, ale také nejlepším dílem lidského ducha vůbec.“

Albertina vpíjela všechna tato slova. Její zorničky se horečně leskly. Rosemondin návrh, abychom si začali hrát, odmítla s rozhořčením.

„Konečně,“ řekla Ondřejka týměz lhostejným, nenuceným, poněkud posměšným a dosti opravdově přesvědčivým hlasem, „kdyby si Gisela byla napřed pěkně poznamenala hlavní myšlenky, jež měla potom rozvíti, nezapomněla by možná na to, co bych udělala já: ukázala by na rozdíl mezi náboženskou inspirací chórů Sofoklových a Racinových. U mne by Sofokles poznamenal, že, jsou-li sbory Racinovy prodchnuty týmiž náboženskými city jako sbory v tragédii řecké, nejde přece o tytéž bohy. Bůh Joadův je zcela odlišný od boha Sofoklova. A to přivádí po rozebrání námětu zcela jednoduše k takovému závěru: Co na tom záleží, že víry jsou rozdílné. Sofokles by z opatrnosti o této věci mnoho nemluvil. Báł by se, aby se nedotkl nějak nepříjemně Racinových náboženských názorů a zmíniv se při té příležitosti několika slovy o portroyalském opatství blahopřál by svému následovníkovi raději k vznešenosti jeho básnického ducha.“

Obdiv a pozornost rozehrály Albertinu tak, že se potila velikými kapkami. Ondřejka se stále jen usmívala s flegmaticností ženského dandyho.

„Neškodilo by také citovat několik výroků slavných kritiků,“ řekla, ještě než jsme si začali zase hrát.

„Ano,“ odpověděla Albertina, „také jsem to již slyšela. Nejlepší jsou obyčejně výroky Sainte-Beuvovy a Merletovy, pravda?“

„Nemýlíš se tak úplně,“ odpověděla jí Ondřejka, odmítajíc však přes všechny Albertininy snažné prosby napsati jí ta druhá dvě jména, „Merlet a Sainte-Beuve nejsou tak špatní. Ale je nutno citovat hlavně Deltoura a Cascq-Desfossésa.“

Já jsem zatím myslel na ten lístek, vytržený ze zápisníku a podaný mi Albertinou: „Mám vás opravdu ráda,“ a za hodinu potom,

slézaje po chodnících, které nás vedly, podle mého soudu poněkud příliš srážně, nazpět k Balbecu, jsem si řekl, že svůj román lásky prožiji s ní.

Ten stav, vyznačující se souhrnem oněch známek, podle nichž si obvykle uvědomujeme svou zamilovanost, na příklad ty mé rozkazy v hotelu, aby mne nebudili pro žádnou návštěvu, leč přijde-li ta nebo ona z mé dívčí družiny, nebo ta vzrušená bušení srdce, když jsem je (byť měla přijít kterákoli z nich) očekával, a v takové dny také můj vztek, nemohl-li jsem najít holiče, aby mne oholil, a byl-li jsem pak nucen objeviti se před Albertinou, Rosemondou nebo Ondřejkou tak špinavý, tento stav, opakující se střídavě pro tu či onu dívku, se lišil od toho, co nazýváme láskou, stejně jako se od života lidského odlišuje život zoofytů, u nichž, možno-li tak říci, jsoucnost nebo individualita je rozdělena mezi různé organismy. Ale přírodopis nás učí, že takovou živočišnou organizaci lze v přírodě pozorovat a že ani náš život, jakmile je již aspoň trochu vyvinut, nepodává méně důkazů o skutečnosti stavů, dříve námi netušených, jimiž musíme projít, třebaže je potom zase opustíme. Takový byl pro mne tento stav lásky, rozdělený zároveň na několik dívek. Rozdělený nebo lépe nerozdělený, protože tím nejrozkošnějším, odlišným od všeho ostatního tím, co se mi začínalo stávat tak drahým, že naděje, že se s tím zítra zase setkám, byla největší radostí mého života, bývala nejčastěji spíše celá ta dívčí družina pohromadě v oněch odpolednech na skalních útesech, v oněch lehkovážných hodinách na tom pruhu trávy, na němž ležely ty, mou obraznost tak vzrušující tváře Albertiny, Rosemondy a Ondřejky; a to tak, že bych nedovedl říci, která z nich mi ta místa tak zkrášlovala a kterou z nich bych nejraději miloval. Na začátku lásky stejně jako na jejím konci nebýváme připoutáni výlučně k předmětu této lásky, spíše možno říci, že touha po lásce, z níž láska vyrůstá (a později vzpomínky, jež v nás zanechá), toulá se rozkošnický v oblasti zaměnitelných půvabů – mnohdy prostě půvabů přírody, labužnictví nebo bydlení – tak harmonických navzájem, že naše touha se v blízkosti žádného z nich necítí opuštěně. Ježto jsem ostatně v jejich společnosti nebyl ještě

otupen zvykem, dovedl jsem je ještě vidět, to znamená dovedl jsem pociťovati veliké překvapení pokaždé, když jsem se s nimi setkal. Toto překvapení vyplývá ovšem z části z toho, že bytost, na kterou pohlížíme, nám obyčejně ukazuje pokaždé novou tvář; ale to je právě tím, že tak veliká je různotvárnost každého člověka a bohatost linií jeho tváře a jeho těla, linií, z nichž tak málo si dovedeme připomenouti v nekontrolovatelné prostotě své vzpomínky, jakmile se s oním člověkem rozejdeme. Ježto paměť si vybrala některou nápadnou zvláštnost, izolovala ji a přehnala ji, vytvářejíc z ženy, která se nám zdála vysokou, podobiznu, na níž je délka jejího trupu nepřiměřeně zdůrazněna, anebo z ženy, která se nám zdála růžová a světlovlasá, jakousi čistou „Harmonií v barvě růžové a zlaté“, v té chvíli, kdy se s toutéž ženou znovu sejdem, všechny ostatní, zapomenuté vlastnosti, které vyrovnávají onu první, se na nás shrnou v jakémsi nerozeznatelném shluku, snižující výšku, zmírňující růžovost a nahrazující to, co jediné jsme přišli hledat, jinými rysy, o nichž si uvědomujeme, že je vidíme poprvé, a o nichž nechápeme, jak je to možno, že jsme na jejich spatření nebyli připraveni. Vzpomínáme si, jdeme vstříc pávici a potkáváme pivoňku. A toto nevyhnutelné překvapení není jediné, neboť vedle něho je překvapení ještě jiné, zrodivší se z rozdílu, ne již mezi skutečností a stylizacemi vzpomínky, ale mezi bytostí, kterou jsem viděl posledně, a bytostí, která se nám dnes zjevuje pod jiným zorným úhlem, ukazujíc nám nový obraz. Lidská tvář je opravdu podobně jako tvář Boha jednoho orientálního náboženství celý hrozen tváří, seskupených v různých polohách, takže je není vidět všechny najednou.

Ale z veliké části vyplývá naše překvapení hlavně z toho, že člověk nám ukazuje také tutéž tvář. Bylo by třeba velikého úsilí k tomu, abychom nově vytvořili vše to, co jsme přijali zvenčí – byť to byla třeba jen chuť některého ovoce – protože ihned, jakmile jsme kterýkoli dojem pocítili, sestupujeme neznatelně pomalu po svahu vzpomínky a zanedlouho jsme, ani si toho neuvědomující, velmi daleko od toho, co jsme cítili, takže každé nové setkání je jakýmsi druhem opravy toho, co jsme posledně správně viděli. Nevzpomínali jsme

si na to již, neboť tak velice se to, čemu se říkává „pamatovat se na někoho“, změnilo ve skutečnosti již v zapomnění. Ale tak dlouho, dokud dovedeme ještě vidět v té chvíli, kdy se nám zapomenutý rys objeví, poznáváme jej, jsme nuceni opravit odchýlnou linii; tak to ustavičné a plodné překvapení, které působilo, že mé každodenní schůzky s těmi dívkami z přímořské hráze mi byly tak blahodárné a příjemné, vznikalo stejně jako z nových objevů také z upomínek. A připojíte-li k tomu vzrušení, probouzené tím, čím mi bývaly, co bývalo pokaždé jiné, než jsem očekával, a co působilo, že naděje na příští schůzku se již nepodobala naději předcházející, ale mé, ještě chvějivé vzpomínce na poslední rozmluvu s nimi, pochopíte, že každá taková procházka bývala mocnou vzpruhou mým myšlenkám, a to nikterak tím směrem, jímž by je v samotě mého pokoje mohla rozvíjeti odpočatá hlava. Tento směr býval zapomenut, zrušen, kdykoli jsem se vracel chvěje se jako plný úl všemi těmi slovy, která mne vzrušila a která ve mně ještě dlouho potom zněla. Každý tvor zaniká, jakmile ho přestaneme vidět; a jeho následující zjevení je výtvar nový, odlišný od toho, který bezprostředně předcházel nebo dokonce od všech, které jej až dosud předcházely. Neboť nejméně dvě varianty těchto výtvarů jsou nutné. Vzpomínáme-li si na energický pohled a na smělou tvář, budeme při příštím setkání nezbytně překvapeni, to znamená téměř ničím jiným zaujati než profilem takřka unylým, jakousi zasněnou něhou. A srovnáme-li svou vzpomínku s novou skutečností, právě toto nové bude příčinou našeho zklamání nebo našeho příjemného překvapení a zjeví se nám to jako jakási oprava skutečnosti, upozorňující nás, že jsme se špatně pamatovali. A tu zase podoba tváře, již jsme si posledně nevšimli a která je právě proto tentokrát nápadnější, skutečnější a výraznější, stane se předmětem našeho snění a našich vzpomínek. Budeme toužiti po opětovném spatření profilu nývého a oblého, výrazu přívětivého a snivého. A při příštím setkání přijde zase to, co je odhodlaného v pronikavých očích, v ostrém nose a v sevřených rtech, opravit nesrovnalost mezi naší touhou a předmětem, k němuž se podle svého domnění upírala. Tato věrnost prvním a čistě

tělesným dojmem, s nimiž jsem se ve společnosti svých přítelkyň pokaždé znovu setkával, se ovšem netýkala jenom jejich tváře, protože jsem si pozorně všímal také jejich hlasu, který byl možná ještě více vzrušující (protože hlas neukazuje jenom tentýž zvláštní a smyslový povrch jako tvář, ale je částí té nedostupné propasti, která budí závrať beznadějných polibků), jejich hlasu, podobajícího se jedinečnému zvuku nějakého malého hudebního nástroje, v němž bývala každá z nich obsažena celá a jenž býval vlastní jenom jí samé. Ta či ona hluboká linie některého z těch hlasů, načrtnutá nějakým novým přízvukem věty, mne silně překvapovala, kdykoli jsem ji, zapomněv na ni již, zase poznal; tak ty opravy, jež jsem býval při každé nové schůzce nucen dělávat, chtěl-li jsem zase míti obraz zcela přesný, byly opravami ladiče nebo učitele zpěvu stejně jako opravami kreslíře.

Ale ta harmonická soudržnost, v níž se až dosud odporem, který stavěla každá z nich rozpínavosti svých družek, neutralizovaly rozdílné citové vlny, rozlévané ve mně těmi dívkami, byla jednou odpole, když jsme si hráli „na prstýnek“, porušena ve prospěch Albertiny. Bylo to v jednom lesíčku na útesech. Sedě mezi dvěma dívkami, které nepatřily k té dívčí družině a byly jí přivedeny, protože chtěly, aby nás; toho dne bylo mnoho, díval jsem se závistivě na Albertinina souseda, jednoho známého mladíka, říkáje si, že bych mohl, kdybych byl na jeho místě, dotýkati se rukou své přítelkyně v těch nedoufaných minutách, které se možná již nikdy nevrátí a mohly by mne v mých tužbách daleko zavést. Již sám dotyk Albertininých rukou, nehledě ani k důsledkům, jež by mohl míti, by mi způsobil rozkoš. Ne že bych nikdy nebyl viděl rukou krásnějších. I v houfci mých přítelkyní měly ruce Ondřejčiny, útlé a mnohem jemnější, jakoby jakýsi samostatný život, poslušný rozkazů dívčiných, ale jinak nezávislý, a natahovaly se před ni často jako ušlechtilí chrti, s leností, s vláčností dlouhých snů a s náhlými vztaženími jednotlivých prstů, pro něž Elstir nakreslil několik studií těchto rukou. A na jedné z nich, na níž bylo vidět Ondřejku, jak si je ohřívá u ohně, byly v tom osvětlení zlaté průsvitné jako dva podzimní listy. Ale ruce Albertininy, poně-

kud masitější, chvíli povolovaly, ale pak odporovaly tlaku ruky, která je tiskla, budíce tím docela zvláštní dojem. Stisk Albertininy ruky byl naplněn jakousi smyslnou něhou, která byla jakoby v souladu s růžovým, mírně nafialovělým zbarvením její pleti. Zdálo se, že ten stisk vám pomáhá vniknouti do Albertiny, do hlubiny jejích smyslů stejně jako zvučnost jejího smíchu, dráždivě neslušného jako jakési vrkání nebo jistá pokřikování. Byla z těch žen, jejichž stisk ruky je takovou rozkoší, že člověk je vděčen civilizaci, která dovolila, aby se dívky s mladíky vítaly podáním rukou. Kdyby společenské, zcela libovolně vznikající zdvořilostní zvyky byly nahradily stisk rukou nějakým jiným pozdravem, pohlížel bych denně na nedotknutelné Albertininy ruce se zvědavou touhou po poznání jejích dotyků, s touhou stejně palčivou jako byla teď má touha po poznání chuti jejích lící. Ale v tom potěšení, které bych měl, kdybych držel jako její soused při hře na prstýnek její ruce ve svých, jsem neviděl jenom toto potěšení samo; kolik různých vyznání, až dosud bázlivě zatajovaných, bych mohl svěřiti rozmanitým stiskům dlaní; a jak jí samé by bylo snadné odpověděti mi jinými stisky a ukázati mi tím, že souhlasí; jaká hříšná hra, jaký počátek nových rozkoší! Má láska mohla v několika minutách, strávených takto vedle ní, pokročiti více, než pokročila za celou dobu naší známosti. Cítě, že tyto minuty nebudou dlouho trvat, že zakrátko vyprchají, protože v této hře nebudeme patrně dlouho pokračovat, a že, jakmile se hra skončí, bude vše ztraceno, neměl jsem stání. Úmyslně jsem si dal prsten najít, a jakmile jsem byl v kole, tvářil jsem se, že nevidím, kudy prsten putuje, ale při tom jsem jej pozorně sledoval očima, čekaje na okamžik, kdy přijde do rukou mladíka, sedícího vedle Albertiny, která se bujně smála a byla vzrušením a radostí ze hry celá růžová.

„Jsme právě ztraceni v hezkém háji, hledejte dobře, pane hledači,“ řekla mi Ondřejka, ukazujíc mi na obklopující nás stromy s usměvavým pohledem, který byl určen jenom mně a vznášel se nad ostatními hráči, jako bychom jenom my dva byli schopni rozdvojiti se a říci o hře něco poetického. Zašla ve své jemné duchaplnosti dokonce až tak daleko, že zazpívala, třebaže jí do zpěvu ani nebylo:

„Šel tudy, mé dámy, slídil tohoto háje, šel tudy slídil hezkého hájčku“, tak jako lidé, kteří jsou nuceni, mají-li míti radost z návštěvy Trianonu, pořádají tam nějakou slavnost ve stylu Ludvíka XVI. anebo pokládají za neobyčejně půvabné, je-li nějaká píseň zpívána v prostředí, pro něž byla napsána. Já bych byl naopak patrně rozsmutněn tím, že jsem v tom žádný půvab neviděl, kdybych ovšem měl kdy myslet na to. Ale můj duch byl docela jinde. Hráči i hráčky se začínali divit mé hlouposti a tomu, že nemohu prsten najít. Díval jsem se na Albertinu, tak krásnou, tak nevšímavou, tak veselou, na Albertinu, která se měla, ani toho netušíc, státi mou sousedkou, až najdu prsten v dlaních, v nichž jsem jej najíti chtěl, pomocí úskoku, o němž nevěděla a jenž by ji jinak dráždil. Dlouhé Albertininy vlasy se v žáru hry napolo rozpletly a padaly v oblých kadeřích na její líce, jejichž růžovou masitost svou hnědou suchostí ještě více zesilovaly.

„Máte copy Laury Dianti, Eleonory de Guyenne a její potomkyně, tak milované Chateaubriandem. Měla byste stále nosívat vlasy mírně pocuchané,“ zašeptal jsem jí do ucha, jen abych měl příležitost přiblížit se k ní.

Prsten se najednou octl u Albertinina souseda. Hned jsem k němu skočil, otevřel jsem mu prudce dlaně a chytil jsem prsten; byl nucen vystřídati mne v kole a já jsem zaujal jeho místo vedle Albertiny. Několik minut předtím jsem záviděl tomuto mladíkovi, když jsem viděl, jak se jeho ruce, klouzající po nitce, dotýkají při hře každé chvíle rukou Albertininy. Ted', když jsem byl na jeho místě já, jsa příliš nesmělý, abych tento dotyk vyhledával, a příliš vzrušen, abych jej vychutnával, cítil jsem již jen rychlý a bolestný tep svého srdce. V jedné chvíli ke mně Albertina naklonila svůj kulatý růžový obličej, tváříc se, jako by měla prsten a jako by tím chtěla oklamati hledajícího a odvrátiti jeho pohled od té strany, na níž prsten právě byl. Ihned jsem pochopil, že Albertininy výmluvné pohledy se týkají této lsti, ale zamrzelo mne, že vidím, jak z jejích očí září obraz, předstíraný jenom pro potřeby hry, obraz jakéhosi tajemství, jakési dohody, které ve skutečnosti mezi námi nebylo, která se mi však od té chvíle zdála možnou a byla by mi tak božsky příjemnou.

Zatím co jsem se radostně vzrušoval touto myšlenkou, ucítil jsem, že Albertina přitiskla lehce svou ruku k mé, a uviděl jsem, že na mne při tom vrhla opatrný pohled, který se snažila učinit co nejvíce nepozorovatelným. V jediném okamžiku zkrystalizovala spousta nadějí, neviditelných do té chvíle ani mně samému: „Využívá hry, aby mi naznačila, že mne má opravdu ráda,“ řekl jsem si na vrcholu radosti, z něhož jsem však ihned sletěl, zaslechnuv, jak mi Albertina hněvivě šeptá:

„Nu tak jej vezměte, již hodinu vám jej podávám.“

Jsa omráčen lítostí, pustil jsem nit, hledající mladík zahlédl prsten, skočil po něm, a já jsem byl nucen vrátiti se do středu kola, zoufale pohlížeje na veselé obíhání prstenu, které kolem mne pokračovalo, drážděn jsa posměšky všech hráček, jimž jsem byl nucen odpovídati smíchem, přes to že mi do smíchu nebylo, zatím co Albertina nepřestávala opakovat:

„Hráč, který nedává pozor a zavínuje prohru jiných, ať raději nehraje. Příště, až si budeme hrát, ho nepozveme, Ondřejko, nebo já nepřijdu.“

Ondřejka, řídící hru a zpívající svůj „Hezký hájíček“, jemuž z pouhé napodobivosti přizvukovala bezmyšlenkovitě také Rosemonda, chtějíc zahladiti nepříznivý dojem Albertininých výčitek, řekla:

„Jsme zde několik kroků od těch Creuniers, o nichž jste říkal, že byste je tak rád viděl. Pojd'te, já vás tam zavedu pěknou cestičkou, zatím co ti blázni si zde hrají jako malé děti.“

Protože Ondřejka byla ke mně tak neobyčejně hodná, řekl jsem jí cestou o Albertině vše, co se mi zdálo vhodným k probuzení Albertininy lásky ke mně. Odpověděla mi, že ona také ji má velmi ráda, že Albertina se jí líbí, ale přes to se nezdálo, že by z mých pochvalných řečí o její přítelkyni měla radost. Najednou jsem se na cestičce, zaříznuté do strání, zastavil, vzrušen jsa sladkou vzpomínkou z mládí: poznal jsem totiž podle vykrojených, lesklých lístků na konci úvozu hlohový keř, bohužel odkvetlý již od jara. Kolem mne se tetelil vzduch bývalých májových měsíců, nedělních odpolední, zapomenutých věř i bludů. Chtěl bych jej zachytit. Zastavil jsem se

na chvíli a Ondřejka mne v jakémsi půvabném vnuknutí nechala chvíli rozprávět s listy hlohového keře. Ptal jsem se jich na květy, na ty hlohové květy, podobající se veselým, tvrdohlavým, koketním a zbožným dívkám.

„Ty dívky již dávno odešly,“ odpovídaly mi listy. A řekly si možná, že nejsem nikterak dobře informován o jejich zvycích, přes to že se vydávám za jejich velikého přítele. Veliký přítel, který jich však přes všechny své sliby již tolik let nenavštívil! A přece, stejně jako Gilberta byla mou první láskou k dívce, byly hlohové květy mou první láskou ke květině.

„Ano, vím, odcházejí vždy asi v polovici června,“ odpověděl jsem, „ale jsem rád, vidím-li aspoň místo, na němž zde bydlívaly. Přišly mne navštívit v Combray do mého pokoje; přivedla je tam má matka, když jsem byl nemocen. A scházivali jsme se vždy v sobotu večer při májových pobožnostech. Smějí tam chodívat také zde?“

„Ach, zajisté! Ostatně zde mají ty dívky v kostele v Saint-Denis du Désert, který je nejbližší odtud, velice rádi.“

„Mohl bych je tedy navštívit také teď?“

„Ach, to není možné leč v květnu příštího roku.“

„A mohu býti jist, že zde budou?“

„Zcela pravidelně každého roku.“

„Ale nevím, najdu-li zase toto místo.“

„To jistě! Ty dívky jsou tak veselé, přestávají se smát, jenom když chtějí zpívat zbožné písně, takže není možno zabloudit a již na začátku chodníku poznáte jejich vůni.“

Doběhl jsem za Ondřejkou a začal jsem jí zase vychvalovat Albertinu. Zdůrazňoval jsem své chvály tak, že se mi zdálo nemožné, že by jí je neopakovala. A přece jsem se nikdy nedověděl, že by je byla Albertině řekla, přes to že Ondřejka měla mnohem více pochopení pro věci srdce a mnohem více jemnosti v prokazování různých laskavostí než ona; nalézti vhodný pohled, slovo, skutek, které byly s to nejupřímněji potěšiti, zamlčeti myšlenku, která by snad zamrzela, obětovati (a to tak, aby to jako oběť nevypadalo) hodinu hry, nebo dokonce nějakou odpolední zábavu nebo výlet tomu, aby

mohla zůstat s některým svým smutným přítelem nebo přítelkyní, a ukázati jí, že její společnost je jí milejší než hloupé radovánky, to bývaly její obvyklé projevy laskavostí. Ale když ji člověk znal lépe, řekl by, že je to s ní jako s těmi hrdinskými zbabělci, kteří se nutí do statečnosti a jejichž udatnost je pak obzvláště záslužná, řekl by, že v jádře její povahy není nic z té dobrotivosti, kterou z jakési mravní ctižádosti, z citlivosti a z ušlechtilého odhodlání ukázati se jakožto dobrá přítelkyně, dávala při každé příležitosti najevo. Kdyby někdo slyšel, jak pěknými slovy mluvila o možnostech lásky mezi mnou a Albertinou, řekl by, že jistě bude všemi svými silami pracovati k jejímu uskutečnění. Ale Ondřejka, snad jenom náhodou, nikdy neudělala ani to nejmenší, co pro mé sblížení s Albertinou udělat mohla, a nemohl bych přísahat, že mé úsilí o získání Albertininy lásky, nebylo-li podnětem k různým Ondřejčiným pletichám proti ní, neroznítlo v ní aspoň hněv, který ostatně dobře zatajovala a proti němuž při svém jemnocitu možná sama bojovala. Albertina by byla neschopna nesčetných Ondřejčiných jemných projevů dobrotivosti, a přece jsem neměl o bezmezné dobrotivosti Ondřejčině takové jistoty jako později o dobrotivosti Albertinině. Posuzujíc Albertininu nespoutanou lehkovážnost s něžnou shovívavostí, Ondřejka pro ni mívala vždy slova a úsměvy přátelské, ba jako přítelkyně s ní také jednávala. Vidíval jsem ji denně, jak poskytuje své chudé přítelkyni ze svého přebytku a jak zcela nezištně usiluje, aby ji něčím obšťastnila, s horlivostí větší než dvořan pachtící se po přízni vladařově. Mívala půvabný rozněznělý výraz a říkávala smutná a krásná slova, litoval-li někdo Albertininy chudoby, a zajímala se o ni více než o kteroukoli jinou přítelkyni. Ale nadhodil-li někdo, že Albertina není možná tak chudobná, jak se říkalo, Ondřejčino čelo a oči přelétl sotva postřehnutelný mráček; zdálo se, že ji to mrzí. A odvážil-li se někdo říci, že Albertina se konec konců vdá mnohem snadněji, než se myslí, odporovala tomu velmi důrazně, opakujíc téměř hněvivě: „Bohužel, nebude možno vdát ji! Víím to dobře a velmi mne to trápí!“

A stejně, pokud mne se týkalo, byla jediná z těch dívek, která by mi neřekla nic nějak nepříjemného, co snad o mně někdo mluvil; ba, vyprávěl-li jsem to o sobě já sám, tvářila se, jako by tomu nevěřila, anebo to vysvětlila nějakým způsobem, který má slova zmírnil; právě souhrnu těchto vlastností se říkává ohleduplnost. Bývá údělem lidí, kteří nám, jdeme-li k souboji, blahopřejí a dodávají, že nebyl vlastně ani důvod k němu, chtějíce tím zvýšiti hodnotu odvahy, kterou jsme projevili, nejsouce k tomu ani nuceni. Jejich opakem jsou lidé, kteří nám při téže příležitosti řeknou:

„Mrzelo vás to patrně, že jste byl nucen bít se, ale nemohl jste přece klidně polknouti takovou drzost; nic jiného jste nemohl udělat.“

Ježto však ve všem bývají různá pro a proti, pakliže radost nebo aspoň lhostejnost, s níž nám přátelé opakují něco urážlivého, co o nás bylo řečeno, dokazuje, že si nepředstavují sebe v naší kůži v tom okamžiku, kdy nám to povídají, vrážejíce do ní špendlík a nuž jako do měchuřiny, umění zatajovati nám vždy vše, co by nám mohlo býti nepříjemné z toho, co slyšeli o našich skutcích nebo co oni sami si o nich myslí, může býti u tohoto druhého druhu přátel, u přátel ohleduplných, důkazem značné dávky přetvářky. Je to ovšem přetvářka zcela nezávadná, pakliže si nic zlého nemohou myslet a pakliže to, co slyšeli, jim působí stejné utrpení, jaké bychom pocítili my sami. Myslíval jsem, že tak je tomu u Ondřejky, třebaže jsem si tím nebyl naprosto jist.

Vyšli jsme z lesíka a kráčeli jsme sítí chodníků, jichž bylo zřejmě málo používáno, v nichž však Ondřejka se velmi dobře vyznala.

„Hled'te,“ řekla mi najednou, „tu máte ty své pověstné creunierské útesy, a máte štěstí, právě v té době a v tom světle, kdy je Elstir maloval.“

Ale já jsem byl ještě příliš smuten, že jsem se při té hře na prstýnek zřítíl z takové hromady nadějí. Proto jsem také nikterak s radostí, kterou bych jindy při tom cítil, rozeznal najednou u svých nohou, schoulené mezi skalami, do nichž se uchýlily před slunečním žářem, ty Mořské bytosti, jež tam Elstir vyčíhal a překvapil pod lehkým, tmavým a průsvitným barevným povlakem stejně krásným

jako barvy Leonardovy, nádherné Stíny, skrývající se a plaché, čilé a zamlklé, přichystané při prvním zákmitu světla ke vklouznutí pod kámen, ke zmizení v nějaké díře, a hbitě se vracející, jakmile hroživý paprsek zašel, ke skalisku nebo k trsu mořských řas pod slunce, drolící útesy a odbarvený oceán, nad jehož dřímotou jako by bděly, nehybní a lehouncí strážcové, ukazující těsně při hladině svá vlhká těla a pozorný pohled svých tmavých očí.

Vraceli jsme se k ostatním dívkám, protože se blížila chvíle návratu domů. Ted' jsem již věděl, že Albertinu miluji; ale nedbal jsem bohužel o to, abych jí to nějak řekl. Neboť od časů her v Elysejských polích se mé pojetí lásky úplně změnilo, přes to že bytosti, k nimž jsem ji postupně upínal, zůstávaly téměř stále stejné. A pak, vyznání, projevení mých něžných citů té, kterou jsem miloval, se mi již nezdálo jedním z hlavních a nezbytných oddílů lásky; a láska sama se mi již nezdála jakousi skutečností vnější, nýbrž jen radostí zcela subjektivní. A cítil jsem, že Albertina přispěje k uchování této radosti tím spíše, že nebude vědět, že ji prožívám.

Po celou dobu tohoto návratu Albertinin obraz, obklopený světlem, vyzařujícím z ostatních dívek, nebyl jediný, který jsem viděl. Ale tak jako luna, která je ve dne jenom jakýmsi bílým obláčkem určitějších a stálejších obrysů, nabývá vši své moci, jakmile denní jas pohasne, stejně, jakmile jsem se vrátil do hotelu, vynořil se z mého srdce a začal zářiti jenom obraz Albertinin. Můj pokoj se mi zdál na jednu nový. Již dávno mi ovšem nebyl tím nepřátelským pokojem prvního dne. Obměňující svůj příbytek kolem sebe neúnavně a tou měrou, jak zvyk otupuje naše smysly, vytlačujeme z něho škodlivé prvky vůně, rozměrů a barev, které v něm byly příčinou naší počáteční nevolnosti a tísně. A nebyl to již ani ten pokoj, mající stále ještě značný vliv na mou citlivost a působící mi ovšem, ne již utrpení, ale radost, ta krychlovitá kád' krásných dnů, podobající se veliké skleněné nádrži, na níž dni v polovici stěn mihotaly blankytem, zalitým září slunce a zahalovaným chvílemi zrcadleným a prchavým závojem, nehmatatelným a bílým jako nějaký výron denního žáru; nebyl to ani ten čistě estetický pokoj malebných večerů: byl to po-

koj, v němž jsem žil již tak dlouho, že jsem ho již ani neviděl. Ted' však jsem znovu začínal otvírati na něj oči, ale tentokrát z onoho sobeckého hlediska, jímž je hledisko lásky. Říkal jsem si, že to krásné, šikmo postavené zrcadlo a ty elegantní, zasklené knihovničky by v Albertině, kdyby mne přišla navštívit, vzbudily dobrý dojem o mně. Místo aby mi byl jen přechodným místem, na němž jsem strávil krátké chvíle, dříve než jsem utekl na pláž nebo do Rivebellu, můj pokoj se mi stával zase místem skutečným a milým, obnovoval se mi, protože jsem ted' každý kus nábytku v něm pozoroval a hodnotil očima Albertininy.

Několik dní po té hře na prstýnek, když jsme, zatoulavše se při své procházce poněkud příliš daleko, byli rádi, že jsme v Mainevillu našli dvě malé „bryčky“ po dvou místech, umožňující nám vrátiti se včas k večeři, prudkost mé již veliké lásky k Albertině způsobila, že jsem navrhl, aby jely se mnou, Rosemondě a Ondřejce, nikoli však Albertině, a že jsem potom vybízeje k sobě do vozu téměř stále jenom Ondřejku nebo Rosemondu přiměl je k tomu, aby jakoby proti mé vůli rozhodly, že nejlépe bude, pojedou-li se mnou Albertina, s jejíž společností jsem byl, jak jsem předstíral, nucen smířiti se chtě nechtě. Ježto však láska usiluje bohužel o úplné přisvojení milovaného člověka a ježto žádného člověka nelze pozřítí celého pouhou rozmluvou, nic mi to nebylo plátno, že Albertina byla ke mně jak nejvíce možno laskava: když jsem jí u jejího domu pomohl z vozu, zanechala mne sice šťastného, ale hladovějícího po ní ještě více než při odjezdu z Mainevillu a pokládajícího ty chvíle, jež jsme spolu právě strávili, jenom za jakousi, jinak bezvýznamnou předehru chvil, které budou následovat. Přece však v ní tkvěl onen první půvab, s nímž se již nikdy potom nesetkáme. Ještě jsem Albertinu nepožádal o nic. Mohla sice tušit, po čem toužím, ale nevědouc nic určitého mohla předpokládat, že neusiluji než o jakousi známost, nemající přesného cíle, známost, která se mé přítelkyni jistě zdála naplněna tou rozkošnou, na mnohá očekávaná překvapení bohatou, romantickou neurčitostí.

Příštího týdne jsem Albertinu téměř vůbec nevyhledával. Choval jsem se tak, jako by mi byla milejší Ondřejka. Láska začíná, člověk by chtěl zůstat pro tu, kterou miluje, tím neznámým, jehož ona milovat může, ale potřebuje ji, potřebuje dotýkati se, a to ne tak jejího těla, jako spíše její pozornosti, jejího srdce. Vsune do dopisu nějakou zlomyslnost, která přinutí nevšímavou milovanou dívku k tomu, aby ho požádala o nějakou laskavost, a láska utahuje podle neklamné techniky střídavým pohybem šroub, pod nímž nám není již možno ani nemilovati, ani býti milován. Věnoval jsem Ondřejce hodiny, jež ostatní strávily na nějakém společenském čaji, o němž jsem věděl, že Ondřejka jej pro mne s radostí obětuje a že by jej obětovala, i kdyby ji to nudilo, z jakési morální elegance, aby ani ve svých družkách, ani v sobě samé nevzbudila myšlenku, že pro ni něco znamená taková společenská zábava. Snažil jsem se, abych ji tak měl každého odpoledne celou pro sebe, chtěje tím, ne vzbuditi Albertininu žárlivost, nýbrž zvýšiti v jejích očích svou hodnotu nebo aspoň neztratiti ji, až jí řeknu, že právě ji jsem stále miloval, a ne Ondřejku. Ale to jsem neřekl ani Ondřejce, obávaje se, že by jí to opakovala. Kdykoli jsem mluvil s Ondřejkou o Albertině, předstíral jsem značnou lhostejnost, jíž se Ondřejka nedala ošáliti možná ani tak jako já její zdánlivou vírou v mou přetvářku. Tvářila se, jako by věřila v mou lhostejnost k Albertině a jako by toužila po svazku jak možno nejúplnějším mezi Albertinou a mnou. Je ovšem pravděpodobné, že naopak nikterak nevěřila mým slovům a netoužila po mém sblížení s Albertinou. Zatím co jsem jí říkal, že o její přítelkyni velmi málo dbám, nemyslel jsem na nic než na to, jak bych se setkal s paní Bontempsovou, která přijela strávit několik dní nedaleko Balbecu a k níž Albertina měla zanedlouho na tři dny odjet. Ondřejce jsem tyto své touhy ovšem neprozradil, a mluvil-li jsem s ní o Albertinině rodině, tvářil jsem se, jako by mne nikterak nezajímala. A Ondřejčiny odpovědi zřejmě svědčily o tom, že o mé upřímnosti nepochybuje. Ale proč jí tedy jednoho dne uklouzlo: „Viděla jsem právě Albertininu tetu“? Neřekla mi ovšem: „Dobře jsem vycítila

z vašich, jakoby jen tak náhodou prohozených slov, že nemyslíte než na to, jak byste se seznámil s Albertininou tetou.“

Ale zdálo se, že jenom přítomností (v Ondřejčině duchu) této myšlenky, kterou mi, protože se jí to zdálo hezčí, zatajila, je vysvětlitelno to slovo „právě“. Bylo z rodiny jistých pohledů, jistých gest, které přes to že nemají podoby logické, rozumové, vypracované přímo pro pochopení toho, kdo je slyší nebo vidí, přece k němu dospějí se svým pravým významem, stejně jako lidské slovo, změněné v telefoně v elektrinu, se znovu mění v slovo slyšitelné. Abych vypudil z Ondřejčina ducha myšlenku, že se zajímám o paní Bontempsovou, nemluvil jsem o ní již jenom nevšímavě, ale přímo zlomyslně; řekl jsem jí, že jsem se s tou bláznivou ženskou již dříve jednou setkal a že doufám, že se mi to již nikdy nestane. Ve skutečnosti však jsem se naopak všemožně snažil potkati ji.

Pokusil jsem se přiměti Elstira, aby s ní o mně promluvil a aby mne s ní seznámil, ale aby nikomu neříkal, že jsem ho o to požádal. Slíbil mi, že mne s ní seznámí, ale divil se, proč si to přeji, protože ji pokládal za ženu nehodnou pozornosti, pletichářskou a stejně nezajímavou jako zništnou. Představiv si, že Ondřejka, setkám-li se s paní Bontempsovou, se to dříve nebo později jistě doví, usoudil jsem, že je lépe říci jí to předem.

„Věci, jimž se člověk nejusilovněji snaží vyhnout, jsou právě ty, jimž se nakonec vyhnouti nemůže,“ řekl jsem jí. „Nic na světě mne nemůže mrzeti tak jako setkání s paní Bontempsovou, a přece tomu neujdu: Elstir je nucen pozvati mne zároveň s ní.“

„O tom jsem nikdy nepochybovala,“ zvolala Ondřejka trpkým hlasem, zatím co její pohled, rozšířený a změněný nespokojeností, se upřel k čemusi neviditelnému. Tato Ondřejčina slova nebyla sice zcela jasným stručným obsahem myšlenky, kterou by bylo možno vyjádřiti asi takto: „Vím dobře, že máte Albertinu rád a že se všemožně snažíte sblížit se s její rodinou.“ Ale byla beztvářými a stažitelnými troskami této myšlenky, kterou jsem vrazil do ní přiměl proti Ondřejčině vůli k výbuchu. Stejně jako to „právě“ také tato slova měla význam teprve druhotný, to jest byla to slova, která

nám našeptávají (a ne jasně a přímo vnukají) úctu nebo nedůvěru k někomu a rozkmotřují nás s ním.

Nevěřila-li mi Ondřejka, když jsem jí říkal, že mi na Albertině rodině pranic nezáleží, bylo to tím, že myslela, že miluji Albertinu. A radost z toho patrně neměla.

Bývala obvykle třetím účastníkem mých schůzek s její přítelkyní. Ale v některé dny jsem vídával Albertinu samotnou, v dny, na něž jsem horečně čekával a jež uplývaly nepřinášejíce mi nic rozhodujícího; nikdy nebyly tím nejdůležitějším dnem, jehož úkol jsem odkládal pokaždé na den příští, který ho také nikdy nesplnil; tak se hroutily jeden po druhém jako vlny tyto vrcholky, vystřídávané ihned novými.

Asi měsíc po tom dni, kdy jsme si hráli na prstýnek, mi řekli, že Albertina odjede příštího dne ráno na dva dny k paní Bontempsové a že bude, protože je nucena vyjet vlakem již za svítání, spát tu noc v Grand-Hôtelu, odkud bude moci dostavníkem stihnouti první vlak bez burcování přítelkyní, u nichž bydlela. Mluvil jsem o tom s Ondřejkou.

„Já tomu vůbec nevěřím,“ odpověděla mi Ondřejka, nespokojeně se při tom tváříc. „Ostatně to by vám nijak nepomohlo, protože jsem přesvědčena, že Albertina, přijde-li do hotelu sama, nebude chtíti mluvit s vámi. Nebylo by to *bon-ton*,“ dodala, používajíc slova, jež si od nedávna velmi oblíbila ve smyslu „obvyklé“. „Říkám vám to, protože znám Albertininy názory. Mně přece na tom nezáleží, budete-li s ní mluvit nebo ne. To je mi docela jedno.“

Přišel k nám Oktáv, který se nikterak nedal prosit, aby řekl Ondřejce, kolik bodů udělal včera v golfu, a pak Albertina, která se procházela soukajíc své diablo jako jeptiška růženec. Dovedla s touto hračkou strávit celé hodiny bez nejmenšího pocitu nudy. Hned, jakmile k nám přistoupila, se mi objevila vzpurná špička jejího nosu, na niž jsem v poslední dny při svých vzpomínkách na Albertinu zapomínal; kolmost čela pod jejími černými vlasy odporovala – a to nebylo poprvé – nepřesnému obrazu, který jsem si o něm uchoval, a jeho bělost bolestně mučila mé oči; Albertina se přede mnou ob-

novovala ve své pravé podobě, vycházejíc z prachu vzpomínky. Golf přivyká zábavám samotářským. Zábava, kterou poskytuje diablo, je jistě taková. Ale Albertina, když se k nám připojila, přece ještě stále, hovoříc při tom s námi, si s ním hrála tak jako nějaká žena, která přes to, že ji přišly navštívit přítelkyně, nepřestává háčkovat.

„Paní de Villeparisis,“ řekla Oktávovi, „podala patrně vašemu otci stížnost“ (a za tímto slovem jsem zaslechl jeden z těch zvuků, pro Albertinu tak charakteristických; pokaždé když jsem zjistil, že jsem na ně zapomněl, jsem si zároveň vzpomněl, že jsem za nimi již zahlédl odhodlaný, francouzský Albertinin výraz. I kdybych byl slepý, mohl bych poznati mnohé její mladistvě vzrušené a poněkud provinciální vlastnosti stejně dobře v těchto zvucích, jako jsem je poznával teď ve špičce jejího nosu. Ty zvuky i ten nosík vyjadřovaly totéž, mohly se zastupovati, a její hlas byl jako onen hlas, který prý fototelefon uskuteční v budoucnosti: v jeho zvuku byl jasně patrný také obraz zrakový).

„Nepsala ostatně jenom vašemu otci, nýbrž zároveň také balbeckému starostovi, aby nedovolil hráti si s diabolem na hrázi; kdosi ji udeřil míčkem do tváře.“

„Ano, slyšel jsem o té stížnosti. Je to směšné. Stejně tu není žádná zábava.“

Ondřejka se do rozmluvy nemísila, neznala, ostatně stejně jako Albertina i Oktáv, paní de Villeparisis. Ale přes to řekla:

„Nechápu, proč se ta dáma tak rozčiluje; stará paní de Cambremer také dostala míčkem a nestěžovala si.“

„Já vám vysvětlím ten rozdíl,“ odpověděl vážně Oktáv, škrtaje zápalkou; „myslím, že je to tím, že paní de Cambremer je žena společensky vychovaná a paní de Villeparisis pouhá ctižádostivá husa. Přijdete odpoledne na golf?“ a odešel stejně jako Ondřejka.

Zůstal jsem s Albertinou sám.

„Vidíte,“ řekla mi, „teď se češu tak, jak se vám to líbí; podívejte se na mou kšticí. Kdekdo se tomu směje a nikdo neví, pro koho to dělám. Teta se mi vysměje také, ale ani jí neřeknu pravou příčinu toho.“

Viděl jsem z boku Albertinina líce, která se mi často zdávala ble-
dá, ale takto byla zalita jasnou červení, která je prozařovala a do-
dávala jim lesk některých zimních rán, v nichž kameny, tlumeně
oblité slunečním světlem, vypadají, jako by byly z růžového granitu,
a vyzařují radost. Radost, kterou v té chvíli ve mně probouzel po-
hled na Albertinina líce, byla také prudká, ale sváděla k jiné touze,
k touze, ne po procházce s ní, nýbrž po polibku. Zeptal jsem se jí,
je-li pravda to, co se povídá o její cestě.

„Ano,“ řekla mi, „dnes v noci spím ve vašem hotelu, a protože jsem
trochu zachlazená, lehnu si již před večerí. Můžete přijít, až budu
večeřet, k mému loži, a potom si budeme hrát, nač budete chtít.
Byla bych ráda, kdybyste přišel ráno na nádraží, ale bojím se, že by
se to zdálo směšné, nemyslím Ondřejce, která je rozumná, ale těm
ostatním, které tam budou; bylo by zle, kdyby to někdo řekl tetě;
ale tento večer bychom mohli strávit spolu; o tom se teta nedoví.
Půjdu se rozloučit s Ondřejkou. Tak na brzkou shledanou. Přijďte
brzy, ať jsme hodně dlouho sami,“ dodala s úsměvem.

Při těchto jejích slovech jsem se ve vzpomínkách vrátil dále než
k dobám, v nichž jsem miloval Gilbertu, k dobám, kdy se mi láska
zdávala čímsi nejenom vnějším, ale také uskutečnitelným. Zatím co
Gilberta, kterou jsem vídával v Elysejských polích, bývala jiná než
ta, s níž jsem se shledával, jakmile jsem byl zase sám, do Albertiny
skutečné, do té, kterou jsem denně vídával a o níž jsem myslel, že
je plná měšťáckých předsudků a že nemá tajností před svou tetou,
vtělila se najednou Albertina mé obraznosti, ta, o níž se mi, když
jsem ji osobně ještě neznal, zdálo, že na mne na hrázi potají poku-
kuje, ta, která vypadala, jako by se, vidouc mne vzdalovati se od ní,
vracela domů rozmrzele.

Šel jsem k večeri s babičkou a cítil jsem v sobě tajemství, jehož
ona neznala. A stejně, pokud se týče Albertiny, její přítelkyně budou
zítra s ní, nevědouce, co nového je mezi námi, a paní Bontempsová,
až políbí svou neterž na čelo, nebude tušit, že já jsem mezi nimi v tom
Albertinině účesu, jehož účelem, všem lidem zatajeným, bylo líbiti
se mně, mně, který až dosud tak záviděl paní Bontempsové, protože

spřízněna jsou s týmiž lidmi jako její neteř, mohla nosít tytéž smuteční šaty a dělat tytéž rodinné návštěvy; teď jsem byl pro Albertinu čímsi více než její teta. Ve společnosti své tety bude myslet na mne. Co se zanedlouho stane, jsem ještě jasně nevěděl. Tolik však bylo jisto, že Grand-Hôtel a celý tento večer se mi již nebudou zdát prázdné; obsahovaly mé štěstí. Zazvonil jsem na liftboye, aby mne zavezl k pokoji, který si Albertina najala s vyhlídkou do údolí. Nejmenší mé pohyby, na příklad usednutí na lavičku ve výtahovadle, mi byly lahodné, protože byly bezprostředně spojeny s mým srdcem, neviděl jsem v lanech, jejichž pomocí výtahovadlo stoupalo, a v těch několika schodech, po nichž mi zbývalo ještě vyběhnout, nic než kolečka, zhmotněné stupínky mé radosti. Již jenom dva nebo tři kroky mne oddělovaly v chodbě od toho pokoje, v němž byla uzavřena drahocenná substance toho růžového těla – pokoje, který by i tehdy, kdyby se v něm událo něco rozkošného, podržel onen trvalý vzhled a onu nezměnitelnost, které jej v očích neinformovaného návštěvníka připodobňují všem ostatním pokojům a dělají z věcí zatvrzelé němé svědky, úzkostlivě svědomité důvěrníky, neklamné uschovatele rozkoší. Těch několik kroků od schodů k Albertininu pokoji, těch několik kroků, jichž nic již nemohlo zadržet, jsem udělal s rozkoší a s prozíravostí, jako bych byl ponořen do jakéhosi nového ovzduší, jako bych každým krokem vpřed pomalu přibližoval své štěstí, a zároveň s jakýmsi novým pocitem, že jsem všemocný a že se konečně blížím k dědictví, které mi odjakživa náleželo. Pak jsem si najednou řekl, že mé rozpaky jsou zbytečné; řekla mi přece, abych přišel, až bude ležet. Bylo to jasné, chvěl jsem se radostí, málem bych porazil Františku, která se mi připletla do cesty, a běžel jsem s očima rozjiskřenýma k pokoji své přítelkyně. Našel jsem Albertinu v posteli. Její bílá košile, odkrývající jí hrdlo, měnila proporce její tváře, která rozpálena jsouc ložem, rýmou nebo snad večerí, vypadala růžovější; vzpomněl jsem si na barvy, jež jsem měl před několika hodinami vedle sebe na hrázi a jejichž chuť konečně poznám; přes líce jí od shora dolů ležela napříč jedna z jejích dlouhých, vlnitých kadeří, jež si, chtějíc mne potěšit, úplně rozpletla. Dívala se na mne

s úsměvem. Vedle ní v okně bylo údolí ozářeno měsíčním světlem. Pohled na Albertinino obnažené hrdlo a na její příliš zrůžovělá líce mne tak opojil, to znamená ukázal mi skutečnost světa, ne již v přírodě, ale v tom přívalu dojmů, který jsem v sobě stěží ovládal, tak jasně, že porušil rovnováhu mezi tím úžasným, neovládacím životem, který kypěl v mém těle, a životem vesmíru, který byl ve srovnání s tím tak chabý. Moře, jež jsem zahlédl v okně vedle údolí, klenuté prsy prvních mainevilleských útesů, nebe, na němž měsíc nevypnul ještě k zenitu, zdálo se mi, že to vše je lehčí než peříčka pro bulvy mých očí, jež jsem cítil pod víčky rozšířeně, napjaté vnitřní silou, přichystané k nadzvednutí na svém jemně citlivém povrchu mnohem větších břemen, všech hor světa. Jejich obvod nebyl již dostatečně vyplňován ani nezměrným kruhem obzoru. A vše, co by mi příroda mohla přinést životného, by se mi zdálo velmi malicherné, mořský vítr by se mi zdál příliš slabým ve srovnání s tím prudkým dechem, který nadzdvíhal mou hrud'. Sklonil jsem se k Albertině, chtěje ji políbit. I kdyby mne v té chvíli stihla smrt, bylo by mi to jedno nebo lépe zdálo by se mi to nemožné, protože život nebyl již mimo mne, nýbrž byl ve mně; byl bych se soucitně usmál, kdyby mi nějaký filozof řekl, že jednoho dne, třebaže ještě vzdáleného, zemřu, že věčné síly přírody, síly té přírody, pod jejímiž božskými nohama jsem byl jen zrnkem písku, mne přežijí, a že po mně stále ještě zůstanou ty zaoblené, nakypělé útesy, to moře, ten měsíční svit, to nebe! Jak by to bylo možné, jak by svět mohl trvat déle než já, když přece já jsem nebyl ztracen v něm, když naopak on byl uzavřen ve mně, ve mně, jehož ani zdaleka celého nevyplňoval, v mém nitru, v němž jsem, cítě, že je v něm místa pro nakupení tolika jiných pokladů, odhodil pohrdavě do kouta nebe, moře i ty útesy?

„Přestaňte, nebo zazvoním,“ zvolala Albertina, vidouc, že ji chci políbit. Ale já jsem si říkal, že žádná dívka nenechává pro nic za nic přijít k sobě potají mladého muže tak, aby o tom teta nevěděla, a že ostatně odvaha přináší úspěch tomu, kdo dovede využít vhodných příležitostí; v tom vzrušení, v němž jsem právě byl, kulatá Albertinina tvář, rozzářená vnitřním ohněm jako nějakým kahan-

kem, nabývala v mých očích takové výraznosti, že jsem měl dojem, jako by kroužila, napodobujíc otáčení nějaké žhavé nebeské koule a podobajíc se těm Michelangelovým postavám, jež unáší jakýsi nehybný a přece závratný vír. Poznám vůni a chuť toho neznámého mi, růžového plodu! Zaslechl jsem kvapný, prodlužovaný, pronikavě křiklavý zvuk. Albertina ze všech svých sil zazvonila.

Byl jsem přesvědčen, že má láska k Albertině nebyla vybudována na naději v její ovládnutí tělesné. A přece – když by se zdálo, že z mé zkušenosti tohoto večera vyplynulo pro mne poučení, že toto ovládnutí je nemožné a že Albertina, přes to že jsem onoho prvního dne na pláži nepochyboval o tom, že je necudná, a přes to že i potom ještě mé dohady bývaly dosti neurčité, je, jak se teď zdálo neklamně zjištěno, dívka počestná – když mi za týden, po svém návratu od tety, zcela chladně řekla: „Odpouštím vám to, ba lituji dokonce, že jsem vám způsobila mrzutost, ale nikdy to již nedělejte,“ v pravém opaku k tomu, co se přihodilo, když mi Bloch řekl, že je možno mít všechny ženy, a jako kdybych neznal dívku skutečnou, ale voskovou loutku, stalo se, že zvolna se od ní odpoutávala má touha vniknouti do jejího života, sledovati ji do krajů, v nichž strávila své mládí, a býti jí zasvěcen do sportovního života: má rozumová zvědavost po tom, co si o té či oné věci myslela, nepřežila mého přesvědčení, že bych ji mohl obejmouti. Mé sny ji opustily, jakmile přestaly býti živeny nadějí v dosažení toho, na čem nebyly dle mého domnění závislé. Od té chvíle se mohly zase obírat – podle toho, co půvabného jsem na nich někdy dříve uviděl, a zvláště podle toho, jaké možnosti a naděje jsem u každé z nich měl v získání jejich lásky – tou nebo onou Albertininou přítelkyní a zvláště Ondřejkou. A přece, kdyby nebylo Albertiny, nepocítil bych možná to potěšení, které mi v příští dny stále více a více začínala působiti roztomilost, s níž se ke mně chovala Ondřejka. Albertina nikomu neřekla o mém neúspěchu u ní. Byla z těch hezkých dívek, které již od svého nejútlejšího mládí pro svou krásu, ale zvláště pro onu jakousi příjemnost, pro onen půvab, který zůstává velmi záhadný a pramení možná z oněch zásobních zřidel životnosti, k nimž lidé přírodou méně obdaření přicházejí uhasiti

žízeň, vždy se ve své rodině, ve společnosti, v kruhu svých přítelkyní líbivaly více než jiné krásnější a bohatější dívky, byla z těch bytostí, od nichž již před věkem lásky a ještě více tehdy, když nastal, bývá žádáno více, než žádají ony samy, a také více než mohou dáti. Albertině se již od dětství obdivovaly tři nebo čtyři přítelkyně, mezi nimiž byla také Ondřejka, která ji o tolik předstihovala a věděla o tom (a možná také, že tato Albertinina zcela bezděčná přitažlivost byla příčinou, podnětem k založení té dívčí družinky). A tato přitažlivost bývala patrna i dosti daleko, v prostředích poměrně vznešenějších, do nichž, měl-li tam býti tančen nějaký starodávný tanec, zvali Albertinu raději než mnohou dívku ze vznešenějšího rodu. Důsledkem toho bylo, že nemajíc ani halěř věna a žijíc dosti bídně (pod poručnictvím paní Bontempsové, o níž se vykládalo, že je lakomá a že by se jí ráda zbavila), přece bývala zvána nejenom na večere, ale také k delšímu pobytu k lidem, kteří by se ovšem nezdáli nikterak elegantní Saint-Loupovi, kteří však pro matku Rosemondinu nebo Ondřejčinu, ženy velmi bohaté, ale neznající těch lidí, znamenali cosi úžasného. Tak trávila Albertina každoročně několik týdnů v rodině jednoho člena správní rady francouzské státní banky a předsedy správní rady jedné veliké železniční společnosti. Žena tohoto finančníka přijímávala návštěvy mnohých vlivných osob a nikdy k sobě nepozvala Ondřejčinu matku, která pokládala tu dámu za nezdvořilou, ale přes to se neobyčejně horlivě zajímala o vše, co se tam dalo. Proto také každoročně vybízela Ondřejku, aby pozvala Albertinu do jejich vily, protože, jak říkávala, je to dobrý skutek, nabídne-li se pobyt u moře dívce, která sama nemá peníze k tomu, aby cestovala, a o níž se její teta téměř vůbec nestará; Ondřejčina matka k tomu nebyla patrně ponoukána nadějí, že bankovní rada a jeho žena, dovědí-li se, jak je jí a její dcerou Albertina hýčkána, změní svůj nepříznivý soud o ní, a tím méně doufala, že by se Albertině, přes to že byla tak dobrá a obratná, podařilo, přiměti je, aby ji pozvali nebo aspoň aby přizvali někdy Ondřejku k svým zahradním zábavám. Ale každého večera při jídle, tváříc se při tom ovšem pohrdavě a nevšímavě, bývala okouzlena, když slyšela Alber-

tinu, jak vypravuje, co se dalo v zámku, když tam byla, a jací lidé, jež téměř všechny znala jménem nebo aspoň od vidění, tam chodívali na návštěvy. I ta myšlenka, že je zná jenom takto, to znamená, že je nezná (říkávala tomu znáti lidi „jen tak povrchně“), probouzela v Ondřejčině matce, zatím co se na ně Albertiny stále ještě s pyšnou a netečnou tváří vyptávala, mírnou zadumanost a snadno by v ní mohla vzbudit také neklid a nejistotu o významnosti její osoby, kdyby se sama nebyla uklidnila a přemístila nazpět do „skutečného života“ tím, že řekla správci domu: „Řekněte vrchnímu kuchaři, že ty hrášky nejsou dosti měkké.“ Tím našla zase svou dřívější spokojenost. A byla pevně rozhodnuta, že Ondřejka se vdá jenom za muže z rodiny zajisté znamenité, ale také dostatečně bohaté, aby také ona mohla mít vlastního vrchního kuchaře a dva kočí. To bylo to pozitivní, ta zjevná pravda „slušného postavení“. Ale to, že Albertina večerela v zámku toho bankovního rady s tou nebo s onou dámou a že ta dáma ji dokonce pozvala pro příští zimu k sobě, to přece dodávalo Albertině v očích Ondřejčiny matky jakéhosi zvláštního lesku, který se velmi dobře snášel se soucitem, ba i s pohrdáním, jež vnukala její chudoba, s pohrdáním zesilovaným ještě tím, že paní Bontempsová zradila svůj prapor a přidružila se – dokonce prý nějakými podezřelými intrikami – k vládní straně. To ostatně Ondřejčině matce nebránilo, aby z lásky k pravdě nedrtila svým pohrdáním každého, kdo se tvářil, jako by soudil, že Albertina je z nízkého rodu. „Jakže, vždyť není lepší rodiny! Jsou to Simonetovi s jediným n.“ Ovšem, protože v prostředí, v němž se to vše dalo, peníze hrají hlavní úlohu a elegance pomáhá k pozvání, nikoli však k provdání se, zdálo se, že není možno, aby nějaký „slušný“ sňatek byl pro Albertinu užitečným důsledkem té značné pozornosti, jejímž byla středem, která však jistě nemohla vyvážit její chudobu. Ale i samy o sobě, i když s nimi nebyla spojena naděje na nějaký sňatek, tyto „úspěchy“ budily závist mnohých zlých matek, zuřících, když viděly, že Albertina je přijímána jako „člen rodiny“ v domě ženy bankovního rady nebo i v domě Ondřejčiny matky, jíž téměř neznaly. Proto také říkávaly přátelům, jež měly společné s těmito dvěma dámami,

že její hostitelky by jistě byly pobouřeny, kdyby věděly pravdu, to jest to, že Albertina u jedné z nich (a „vice versa“) vypravuje vše, co jí důvěřivost, s níž byla neprozíravě přijímána, dovolovala objevit u druhé, ty tisíce různých drobných tajemství, jejichž prozrazení by dámě, jíž se týkala, bylo jistě velmi nepříjemné. Ty závistivé ženy tak mluvily jen proto, aby to bylo opakováno a aby Albertina byla znesvářena se svými ochránkyněmi. Ale takové vzkazy neměly, jak se to často stává, žádný úspěch. Bylo z nich příliš cítit zlobu, která je diktovala, a jediným jejich účinkem bylo ještě větší pohrdání těmi, které k nim daly podnět. Ondřejčina matka měla příliš jasný názor o Albertině, aby o ní tak snadno změnila své mínění. Dívala se na ni jako na „nešťastnou dívku“, která však má znamenitou povahu a nedělá nic než samou radost.

Zdálo-li se, že tato Albertinina oblíbenost nebude mít žádných praktických výsledků, přece vtiskovala Ondřejčině přítelkyni odlišující rys bytostí, které jsou stále vyhledávány nikdy se nepotřebují nabízet (rys, který se z obdobných důvodů vyskytuje také na druhém konci společenského žebříku, u žen nejvznešenějších a který se projevuje tím, že se svými úspěchy nechlubí, nýbrž že je spíše zatajují). Albertina nikdy o nikom neřekla: „Chtěl by se mnou mluvit“; o každém člověku mluvila velmi laskavě a tak, jako by naopak ona sama běžela za druhými a vyhledávala je. Zmínil-li se jí někdo o nějakém mladém muži, který jí právě před chvílí v důvěrné rozprávce trpce vyčítal, že mu odmítá schůzku, daleka jsouc toho, aby se tím veřejně pochlubila nebo aby mu to zazlívala, chválila ho: „Je to hodný hoch.“ Dokonce ji to mrzívalo, že se každému tak líbí, protože ji to nutilo působiti mnohé mrzutosti, zatím co její povaha by ráda každému dělala jen radost. Dělávala jiným radost dokonce tak ráda, že si vymýšlela i zvláštní lži pro některé prospěchářské nebo ctižádostivé lidi. Tento druh neupřímnosti, vyskytující se ostatně v embryonálním stavu u nesčetných lidí, spočívá v tom, že se nespokojujeme s tím, že jediným skutkem způsobíme potěšení osobě jediné. Tak na příklad, toužila-li Albertinina teta, aby ji její neteř doprovázela do nějaké nudné společnosti, Albertina vyhověvši

jí, mohla se spokojiti mravním zadostučiněním, že udělala své tetě radost. Ale byla-li hostiteli vlídně přivítána, raději jim řekla, že již dávno toužila navštívit ji a že využívajíc této příležitosti snažně prosila svou tetu, aby ji vzala s sebou. A ani to jí ještě nestačilo: v té společnosti byla také jedna Albertinina přítelkyně, mající jakýsi veliký žal. Albertina jí řekla: „Nechtěla jsem tě nechat samotnou, řekla jsem si, že ti to bude příjemné, budu-li s tebou. Chceš-li, abychom odtud odešly a šly někam jinam, udělám vše, co chceš, toužím především po tom, abych tě viděla méně smutnou“ (to bylo ostatně pravda). Někdy však se stávalo, že cíl smyšlený znemožnil dosažení cíle skutečného. Tak Albertina, majíc požádati pro svou přítelkyni o jakousi úsluhu, šla za tím účelem navštívit jistou dámu. Ale když k této hodné, sympatické ženě přišla, poslušná jsouc nevědomky té své zásady několikanásobného využití téhož skutku, usoudila, že krásnější je tvářiti se, jako by přišla jenom pro radost, kterou jí způsobí setkání s tou dámou. Dáma byla hluboce dojata tím, že Albertina vykonala tak dlouhou cestu z čistého přátelství. A Albertina, vidouc, jak je její hostitelka téměř vzrušena, milovala ji ještě více. Jenže stalo se toto: pociťovala radost z přátelství, které, jak lživě předstírala, bylo jedinou příčinou jejího příchodu, tak živě, že se bála, že její hostitelka, kdyby ji teď požádala o úsluhu pro svou přítelkyni, by zapochybovala o jejích citech, ve skutečnosti zcela upřímných. Ta dáma by si řekla, že pro to Albertina přijela, a to bylo také pravda, ale usoudila by, že Albertina nemá nezištné radosti ze setkání s ní, a to byl omyl. Albertina tedy odjela, aniž o tu úsluhu požádala, tak jako muži, kteří doufajíce v přízeň nějaké ženy, byli k ní tak dobří, že se nakonec neodvážili k vyslovení své touhy jen proto, aby své dobrotivosti uchovali znak šlechtnosti. V jiných případech nelze říci, že by účel opravdový býval obětován účelu podružnému a vymyšlenému teprve dodatečně, ale účel první býval v takovém rozporu s druhým, že, kdyby osoba, kterou Albertina rozradostnila tím, že jí řekla o prvním, zvěděla o tom druhém, její radost by se ihned změnila v největší zármutek. Další vyprávění, ale teprve mnohem dále, lépe objasní ten rozpor. Ukažme jenom příkladem, vypůj-

čeným z docela jiného druhu věcí, že takové rozpory bývají velmi časté v nejrůznějších životních okolnostech. Nějaký manžel usídlil svou milenku ve městě, v němž je posádkou. Jeho žena, zůstavši v Paříži a znajíc z polovice pravdu, je tím zdrcena a píše svému muži žárlivé dopisy. Stane se, že milenka je nucena odjeti na jeden den do Paříže. Manžel nemůže odolati jejím prosbám, aby ji tam doprovázel, a vymůže si dvoudenní dovolenou. Ježto však je dobrák a trpí tím, že svou ženu trápí, přijde k ní a uroniv několik upřímných slov řekne jí, že bolestně jsa vzrušen jejími listy využil jakési příležitosti k tomu, aby odjel potají z posádky a přišel ji utěšit a obejmout. Tak dal jedinou cestou důkaz o své lásce jak své milence, tak své ženě. Kdyby se však jeho manželka dověděla, proč vlastně přijel do Paříže, její radost by se patrně změnila v bolest, leč že by se jí setkání s tím nevďěčníkem přes to vše zdálo štěstím větším než utrpení, které jí způsobil svou lží. Mezi lidmi, kteří, jak myslím, praktikovali tento systém mnohonásobných účelů nejdůsledněji, byl také pan de Norpois. Ujal se mnohdy zprostředkování mezi dvěma rozhněvanými přáteli a byl za to nazýván nejúslušnějším člověkem. Ale panu de Norpois nestačilo, že vypadá, jako by prokazoval nějakou službu tomu, kdo ho o ni přišel požádat, nýbrž vyložil tomu druhému, jehož přišel smiřovat, svou návštěvu ne jako zákrok, učiněný na žádost toho prvního, nýbrž jako věc, kterou podniká v zájmu jeho, a o tom vždy snadno každého přesvědčil, protože každý býval již předem v zajetí představy, že mluví s „nejúslušnějším člověkem na světě“. Takovým způsobem, „sedě na dvou židlích“ a snaže se býti „pěkný na obě strany“, nikdy nebyval v nebezpečí, že svůj vliv ztratí, a služby, jež různým lidem prokazoval, nikdy neznamenaly ztrátu, nýbrž zvýšení části jeho úvěru. A pak, každá služba, vypadajíc, jako by byla prokázána dvakrát, tím více sílila jeho pověst úslušného přítele, a to ještě přítele, jehož služby jsou vskutku úspěšné, přítele, který nic nemluví naplano a jehož všechny zákroky mívají dobrý výsledek, jak o tom svědčila vděčnost obou zúčastněných. Tato podvojnost v úslušnosti (i s nezdary, jež mívá každý člověk) byla velmi důležitou částí povahy pana de Norpois. A často tak v ministerstvu využil

úslužnosti mého otce (který býval dosti lehkověrný), přesvědčiv ho, že naopak on posloužil jemu.

Líbíc se více než chtěla a nepotřebujíc vytrubovati své úspěchy, Albertina mlčela o tom, co se jí se mnou přihodilo u jejího lůžka a co by každá dívka ošklivá radostně rozhlásila po celém světě. Nepodařilo se mi ostatně vysvětliti si její chování při té příhodě. Pokud se týče předpokladu, že Albertina je dívka naprosto ctnostná (předpokladu, jímž jsem si napřed vysvětloval prudkost, s níž se bránila mému políbení a obejmutí a jíž ostatně k mé představě o naprosté dobrotě a počestnosti mé přítelkyně nebylo nikterak třeba), nepřestával jsem obměnovati jej několikerym způsobem. Vždyť tento předpoklad tak velice odporoval té představě, kterou jsem si o Albertině utvořil prvního dne, když jsem ji spatřil. A pak, tolik různých skutků, vesměs plných laskavosti ke mně (laskavosti lichotivé, mnohdy znepokojené, vzrušené, žárlivé na mou zálibu v Ondřejce) mírnilo se všech stran ono drsné gesto, jímž ve snaze uniknouti mi zazvonila. Proč mne tedy žádala, abych přišel strávit ten večer k jejímu loži? Proč mluvila stále tak něžně? Z čeho vyplývá touha, abyste uviděly přítele, aby nedával přednost vaší přítelkyni, abyste mu způsobily radost, abyste mu s romantickou tajemností řekly, že vaše družky se to nedovědí, že strávil večer ve vaší společnosti, z čeho vyplývá to vše, odpíráte-li mu požitek tak prostý a není-li to požitkem pro vás? Nemohl jsem uvěřit, že Albertinina ctnostnost je tak silná, a dospěl jsem až k myšlence, nebyl-li příčinou jejího prudkého odporu nějaký důvod ženské koketnosti, na příklad nějaká nepříjemná vůně, jíž bylo cítit, jak se snad domnívala, její tělo a jíž by se mi, jak se obávala, znelíbila, anebo nějaká bezdůvodná úzkost, domnívala-li se na příklad ve své neznalosti věcí týkajících se lásky, že můj stav nervové slabosti je snad nějak nakažlivý a přenosný hubičkou.

Byla zřejmě ztrápena, že mi nemohla udělat radost, a darovala mi malou tužku se zlatou násadkou v oné ctnostné zvrácenosti lidí, kteří jsou dojati vaší roztomilou dovádí, ale zdráhajíce se dopřátí vám to, oč jí usilujete, přece vám chtějí svou přízeň nějak

projevit: kritik, jehož článek by romanopisci polichotil, ho místo článku pozve k večeři, vévodkyně nevezme snoba s sebou do divadla, ale pošle mu vstupenku do své lóže pro některý večer, kdy sama tam nebude. Tak bývají ti, kteří dělají co nejméně a mohli by nedělat také nic, ponoukáni jakousi úzkostlivou svědomitostí k tomu, aby udělali aspoň něco. Řekl jsem Albertině, že mi darováním té tužky způsobila velikou radost, ale přece jen menší než radost, kterou bych měl, kdyby mi tenkrát, když spala v hotelu, byla dovolila políbiti ji.

„Byl bych tím tak šťasten! Co by vám to bylo udělalo? Nechápu, proč jste mi to odepřela.“

„Já zase nechápu,“ odpověděla mi, „jak je to možné, že to nechápete. Marňě přemýšlím, s jakými dívkami jste se asi stýkal, když vás mé chování tak překvapilo.“

„Velice mne mrzí, že jsem vás rozhněval, ale ani teď ještě vám nemohu říci, že bych uznával, že jsem nejednal správně. Podle mého názoru jsou to věci, které nemají žádného významu, a je mi nepochopitelné, proč dívka, která může někomu tak snadno udělat radost, k tomu nesvolí. Rozumějte mi dobře,“ dodal jsem, abych dal aspoň poloviční zadostučinění jejím mravním zásadám, vzpomněv si, jak přísně odsuzovala ona i její družky přítelkyni herečky Ley, „nechci tím říci, že dívky by mohly dělat vše a že není nic nemravného. Hled'te, na příklad ty styky jedné mladé dívky, bydlící v Balbecu, s tou herečkou, o níž jste nedávno mluvila, to pokládám za hanebné, za tak hanebné, že si myslím, že to vše vymysleli nepřátelé té dívky a že to vůbec není pravda. Zdá se mi to nepravděpodobné, nemožné. Ale dáti se obejmouti, a to ještě přítelem, když přece říkáte, že jsem váš přítel...“

„To jste, ale měla jsem před vámi také jiné, znala jsem mnohé mladíky, kteří, to buďte si jist, mi byli stejně velikými přáteli. Ale ani jediný z nich by se nebyl odvážil něčeho takového. Věděli, jaký pohlavek by za to dostali. Ostatně nikdy na to ani nepomysleli; tiskli jsme si docela upřímně, pěkně přátelsky ruku jako dobří kamarádi; nikdy nikoho ani nenapadlo mluvit o hubičkách a přece jsme byli

dobří přátelé. Běžte, záleží-li vám na mém přátelství, můžete být spokojen, protože, odpouštím-li vám, znamená to, že vás mám jistě hodně ráda. Ale já vím, že vám na mně houby záleží. Jen se přiznejte, že se vám líbí Ondřejka. Máte ostatně pravdu, je mnohem hodnější než já a je úchvatná! Ach, ti muži!“

Přes to mé nedávné zklamání vzbudila ve mně tato slova, naplni- vše mne velikou úctou k Albertině, dojem velmi lahodný. A možná, že tento dojem měl pro mne později veliké a nepříjemné následky, protože právě jeho vlivem se začal vytvářeti ten téměř rodinný po- cit, to mravní jádro, které pak stále setrvávalo uprostřed mé lás- ky k Albertině. Takový pocit může býti příčinou největších útrap. Neboť k tomu, abychom nějakou ženou opravdu trpěli, je nutno, abychom v ni plně věřili. Zatím zůstával tento zárodek mravní úcty a přátelství ve středu mé duše jako první stavební kámen. Sám o sobě by nebyl nic zmohl proti mému štěstí, kdyby tam byl zůstal tak, nezvětšuje se, v jakési bezduché strnulosti, v níž setrval celý příští rok a tím spíše ovšem těch několik posledních týdnů mého prvního pobytu v Balbecu. Byl ve mně jako jeden z těch hostí, jež by bylo lépe vypudit, jež však necháváme klidně na jejich místech, protože jejich slabost a opuštěnost v cizí duši z nich zatím dělá bytosti docela neškodné.

Mé sny se teď zase mohly libovolně obírat tou nebo onou Al- bertininou přítelkyní a zvláště Ondřejkou, jejíž roztomilost by mne možná tak nedojímala, kdybych si nebyl jist, že Albertina se o kaž- dém jejím projevu ke mně doví. Má záliba v Ondřejce, kterou jsem již tak dlouho předstíral, mi ovšem v různých projevech něžností a v dlouhých rozhovorech poskytl jakoby jakousi látku pro lásku k ní, jíž až dosud chyběl jenom upřímný cit, který teď mé srdce, opět svobodné, mohlo poskytnouti. Ale k tomu, abych ji opravdu milo- val, byla Ondřejka příliš rozumová, příliš nervózní, příliš chorobná, příliš podobná mně. Onoho prvního dne na pláži jsem v ní viděl milenku nějakého závodního cyklisty, opojenou láskou k různým sportům, a Ondřejka mi řekla, že se sportu věnuje jenom na radu svého lékaře, aby tím léčila svou neurastenii a záživací potíže, ale

že nejlepší hodiny svého života prožívá tehdy, když překládá jeden román George Eliotové. Mé zklamání, důsledek počátečního omylu o tom, co Ondřejka je, nemělo pro mne ve skutečnosti význam. Ale byl to jeden z oněch omylů, které, umožňují-li, aby láska vznikla, a jsou-li jakožto omyly poznány, teprve když nelze již nic měnit, stávají se příčinou mnohých utrpení. Tyto omyly – které mohou býti zcela opačné než omyl, jehož jsem se dopustil při Ondřejce – spočívají často (a v případě Ondřejčině zvláště) v tom, že člověk si osvojuje vzhled a způsoby toho, čím není, čím by však býti chtěl, tak, že to stačí při prvním pohledu k oklamání. Ctižádostivost, touha po napodobování a po tom, abychom byli obdivováni, ať již dobrými nebo zlými, přidají k tomu také šálivá slova a pohyby. Nejedna cynismus a nejedna krutost by nám při podrobné zkoušce ukázaly podklad docela jiný stejně jako mnohá dobrotivost a mnohá šlechtnost. Stejně, jako odhalíme často ctižádostivého lakomce v člověku, známém svou dobročinností, uličnictví a neřestná mnohomluvnost nějaké dívky nás často ponoukají, abychom v ní, počestné dívence, plné maloměstských předsudků, viděli Messalinu. Domníval jsem se, že Ondřejka je bytost zdravá a zcela primitivní, zatím co ve skutečnosti byla jen tvorem, usilujícím o své zdraví, stejně jako jimi byli možná mnozí z těch, o nichž se domnívala, že je mají a kteří ve skutečnosti byli od zdraví vzdáleni stejně, jako je statný, pakostnický stížený muž s růžovou tvář a v kabátě z bílého flanelu vzdálen od Herkula. Ale stává se, že pro naše štěstí není zcela jedno, je-li bytost, do níž jsme se zamilovali, právě proto, že vypadala tak zdravě, jenom jedním z těch churavějících tvorů, kteří svého zdraví dosahují jenom pomocí jiných, stejně jako si oběžnice vypůjčují své světlo a jako některá tělesa elektřinu jenom propouštějí.

Ale na tom nezáleží, Ondřejka byla přes to vše stejně jako Rosemonda a Gisela, ba ještě více než ony, Albertininou přítelkyní, sdílející s ní její život a napodobující její způsoby tak velice, že onoho prvního dne jsem je napřed nerozeznával jednu od druhé. Mezi těmito dívkami, růžovými stromky, jejichž hlavním půvabem bylo, že se mi zjevily před pozadím moře, byla ještě stále tatáž nerozdílnost jako

v době, kdy jsem je neznal a kdy mne objevení se kterékoli z nich tak velice rozrušovalo, protože mi bývalo znamením, že celá ta dívčí družinka je někde nablízku. Ještě teď ve mně pohled na kteroukoli z nich probouzel radost, v níž bylo v jisté míře, jejíhož rozsahu bych nedovedl určit, obsaženo očekávání, že zanedlouho uvidím také všechny ostatní a že o nich, i když toho dne nepřijdou, budu mluvit, a vědomí, že jim má spoléčnice řekne, že jsem na pláži byl.

To nebyla již jenom svůdná lákavost oněch prvních dnů, byla to opravdová chuť po lásce, která byla na rozpacích, protože všechny ty dívky byly zcela přirozeně podobny jedna druhé. Mým největším zármutkem by nebylo, kdybych byl odmítnut tou z těchto dívek, která se mi líbila nejvíce, ale ihned bych si nejvíce oblíbil tu, která by mne odmítla, protože bych k ní seskupil úhrn všech těch svých smutků a snů, které se dosud nerozhodně vznášely od jedné ke druhé. A i v tomto případě bych v ní podvědomě litoval všech jejích přítelkyň, v jejichž očích bych zanedlouho ztratil všechnu vážnost, přiznav se jim k té jakési kolektivní lásce, kterou člověk politicky činný nebo herec miluje své publikum, nemoha se nikdy utěšiti, že jím byl opuštěn, když od něho před tím dosáhl všech projevů přízně. I v ty, jichž se mi nepodařilo dosáhnouti od Albertiny, jsem najednou doufal od té či oné z nich, která mi večer při rozchodu řekla nějaké dvojsmyslné slovíčko nebo vrhla na mne nějaký mnohoslibný pohled, který způsobil, že právě k ní se pro příští den stočila má touha.

Bloudila mezi nimi od jedné ke druhé s tím větší rozkoší, že na jejich, ještě se vyvíjejících tvářích, začínala již poměrná ustálenost rysů, takže, i kdyby se měla ještě změnit, bylo již možno dosti jasně rozeznati jejich kujnou, nepřesnou podobu. Rozdílům ovšem, které mezi nimi byly, ani zdaleka neodpovídaly rozdíly mezi délkami a šířkami rysů, které byly u všech těch dívek, přes to že na pohled vypadaly tak rozdílně, téměř stejné. Ale naše znalost tváří není matematická. Především nezačíná měřením jednotlivých částí; jejím východiskem je výraz, celek. U Ondřejky na příklad bystrost jejích očí vypadala, jako by souvisela s jejím úzkým nosem, tak utlým jako prostá křivka, načrtnutá jenom proto, aby v jediné

čáře mohl pokračovati onen jemný námět, rozdělený před tím do dvojího úsměvu jejích očí. Stejně jemná čára rozdělovala její vlasy, měkká a hluboká jako křivka, vymetená větrem v písku. A ta byla jistě zděděna, protože šedivé vlasy Ondřejčiny matky byly stejně zvlněné, tvoříce tu vypuklinu, tam zase prohyb, podobně jako sníh, zdvihající se nebo propadávající se podle nepravidelností půdy. Ovšem, ve srovnání s jemnou linií nosu Ondřejčina, nos Rosemondin vypadal, jako by měl široké plochy, jako nějaká vysoká věž, stojící na širokých základech. Třebaže výraz tváře stačí k tomu, aby vzbudil dojem nesmírných rozdílů mezi dvěma lidmi, jež odlišuje jenom nějaká maličkost – třebaže nějaká nepatrnost sama stačí k vytvoření výrazu naprosto zvláštního, zcela individuálního – tyto tváře mi jakožto neslučitelné neukazovala jenom jakási nepatrná podrobnost linie a originálnost výrazu. Zbarvení vytvářelo mezi těmito dvěma mými přítelkyněmi rozdíl ještě větší, a to ne tak rozdílnou krásou odstínů, jež jim propůjčovalo a jež byly tak naprosto odlišné, že jsem při pohledu na Rosemondu – zalitou sirnatou červení, kterou ještě více zdůrazňovalo zelenavé světlo očí – a na Ondřejku – jejímž bílým lícím dodávaly tolik přísné vznešenosti její černé vlasy – pociťoval stejnou rozkoš, jako kdybych se střídavě díval na břehu moře, ozářeného sluncem, na muškát nebo v noci na bělostnou kamélii; zvláště však proto, že docela nepatrné rozdíly linií byly nesmírně zvětšeny a vzájemné poměry ploch úplně změněny tím novým barevným prvkem, který je stejně jako dárce pleti také velikým obnovovatelem nebo aspoň obměňovatelem rozměrů. Jeho působením tváře, uhnětené způsobem možná málo rozlišným, podle toho, byly-li ozářeny ohni rusého, růžově odstíněného vlasu anebo bílým, bezleskle bledým světlem, se protahují nebo rozšiřují, měníce se v cosi jiného tak jako různé rekvizity ruského baletu, které jsou mnohdy, vidíme-li je za jasného dne, jen prostými papírovými kotouči, jež nadání takového Baksta, podle toho, zaplaví-li jeviště světlem sytě červeným nebo měsíčně sinavým, proměňuje na průčelí nějakého paláce v ozdoby, tvrdě vynikající jako tyrkysy, nebo naopak uprostřed nějaké zahrady v bengálské růže, měkce se

rozvíjející. Tak, seznamující se s tvářemi, měříme je sice, ne však jako geometrii, nýbrž jako malíři.

S Albertinou to bylo stejně jako s jejími přítelkyněmi. V některé dny bývala útlá, tvář mívala zašedlou, výraz rozmrzelý a jakási fialová průzračnost, jak se to stává někdy moři, klesala šikmo ke dnu jejích očí, takže vypadala, jako by trpěla smutkem vyhnanců. Jindy nachytala její hladší tvář všechny touhy na svém lesklém povrchu a nedovolovala jim, aby se z něho hnuly, leč že bych ji najednou užířel z boku, protože její líce, bezlesklá na povrchu jako bílý vosk, prosvítala růžově – a to ponoukalo tak velice k jejich políbení, k ochutnání té zvláštní pleti, která nebyla postižitelná. Jindy zase zalévalo štěstí její tváře jasem tak pronikavým, že její prozářená kůže vypadala, jako by pod ní prosvítaly jakési skryté pohledy, které ukazovaly, že pokožka její tváře je sice jiné barvy, nikoli však z jiné látky než její oči; někdy, díval-li se člověk, ani na to nemysle, na její tvář, potečkovanou drobnými hnědými body, mezi nimiž se vznášely jen dvě modravější skvrny, bývalo to jako stehličí vajíčko, často také jako opálovitý achát, vybroušený a uhlazený jenom na dvou místech, na nichž, obklopeny jsou hnědým kamenem, svítily jako průsvitná křídélka nějakého blankytného motýlka oči, v nichž se látka, z níž jsou utvořeny, stává zrcadlem a budí v nás iluzi, že nám lépe než kterákoli jiná část těla umožňují přiblížení se k duši. Ale nejčastěji bývala také její tvář barvitější a pak také živější; někdy bývala v její bílé tváři růžová jenom špička nosu, uzounká jako nosíček potměšilého kotěte, s nímž by si člověk rád pohrál; jindy bývaly její tváře tak hladké, že pohled klouzal jako po tváři nějaké sošky po jejich růžovém smaltu, který ještě více zjemňovalo a zvnitřňovalo pootevřené a nad ním nachýlené víko jejích černých vlasů; stávalo se, že pleť jejích tváří se zbarvila profialovělou růžovostí bramboríků, ba někdy, když se jí nahnala krev do hlavy, nebo když měla horečku, tmavým purpurem některých růží, červení téměř černou, vzbuzující dojem jakési chorobnosti, která snižovala mé touhy na cosi smyslnějšího a dodávala výrazu jejího oka čehosi zvrácenějšího a nezdravějšího. A každá z těchto Albertin bývala jiná, tak jako bývá

pokaždé jiná tanečnice, jejíž barvy, podoba i povaha se mění podle nesčetně obměňovaných pohybů světelného reflektoru. Snad právě proto, že tak rozdílné byly bytosti, jež jsem v ní v této době viděl, zvykl jsem si později proměňovati také sebe v různé postavy podle toho, na jakou Albertinu jsem právě myslel: v člověka žárlivého, lhostejného, rozkošnického, zádumčivého nebo vzteklého, v postavy, stále znovu vytvářené nejenom náhodností obrozené vzpomínky, ale také silou víry v tutéž vzpomínku, způsobem, jímž jsem ji právě hodnotil. Neboť právě k tomuto bylo vždy nutno vrátiti se, k těm vírám, k těm přesvědčením, která téměř stále a tak, že si toho ani neuvědomujeme, vyplňují naši duši, která však mívají pro naše štěstí větší význam než bytost, na kterou se díváme, protože právě jimi ji vidíme, právě ony určují pomíjející důležitost pozorovaného. Pro větší přesnost bych měl dáti různé jméno každému svému já, které později myslívalo na Albertinu; a ještě spíše bych měl dáti rozdílné jméno každé z těch Albertin, které se přede mnou objevovaly, pokaždé jiné tak jako ta moře – nazývaná mnou jenom pro větší pohodlnost prostě mořem – která se měnila a před nimiž se mi Albertina jako nějaká nymfa zjevovala. Ale zvláště, stejným způsobem, ale mnohem prospěšněji, než bývá ve vyprávění popisováno, jaké bylo počasí toho či onoho dne, měl bych pokaždé pojmenovati jeho jménem přesvědčení, které toho dne, kdy jsem Albertinu viděl, ovládalo mé nitro, vytvářelo jeho ovzduší a určovalo vzhled bytostí tak jako vzhled moře, závislý na těch sotva viditelných mracích, které barvu každé věci obměňují svou zhuštěností, pohyblivostí, rozptýleností nebo rychlým úprkem – jako byl onen mrak, který Elstir jednoho dne roztrhl, nepředstaviv mne dívkám, s nimiž se zastavil a jejichž obrazy se mi najednou, když odcházely, zdály krásnější – mrak, který za několik dní potom zase zhoustl, když jsem se s nimi seznámil, zamlžuje jejich oslnivost, vsunuje se často mezi ně a mé oči, neprůsvitný a měkce lahodný jako Vergilova Leucothea.

Tváře jich všech změnily ovšem v mých očích svůj smysl od té doby, kdy mi způsob, jímž v nich bylo nutno čísti, byl v jisté míře naznačen jejich slovy, slovy, jímž jsem mohl přisuzovati význam tím

větší, že jsem je svými otázkami přivolával podle své chuti, obměňuje je jako experimentátor, který si opačnými zkouškami ověřuje to, čeho se dohaduje. A je patrně stejným jako každý jiný způsob vyřešení problému jsoucnosti způsob, při němž se k věcem a k lidem, kteří se nám zdaleka zdáli krásní a záhadní, přiblížíme tak, že si uvědomíme, že na nich není ani nic tajemného, ani nic krásného; je to jedna ze zdravověd, z nichž je možno volit, zdravověda, která není možná příliš doporučení hodna, která však nám pomáhá strávit život poměrně klidně a také – protože nám umožňuje nelitovati ničeho, přesvědčujíc nás, že jsme dosáhli toho nejlepšího a že ani to nejlepší nemá valné ceny – smířiti se se smrtí.

Vystřídal jsem v mozcích těch dívek pohrdání počestností a vzpomínku na jednodenní milostné známosti počestnými zásadami, které sice byly možná také schopny ochabnutí, které však až dosud ochránily od jakékoli výstřednosti své majitelky, přijavši je od svého měšťanského prostředí. Ale pakliže jste se zmýlili hned v počátku, pakliže, byť šlo při tom jen o maličkosti, vás nějaký omyl v dohadech nebo ve vzpomínkách přiměje k tomu, abyste původce nějaké zlomyslné pomluvy anebo místo, na němž jste něco ztratili, hledali mylným směrem, může se stát, že svůj omyl sice poznáte, ale ihned jej vystřídáte ne pravdou, ale nějakým omylem jiným. Pokud se týkalo jejich životních způsobů a mého chování k nim, řídil jsem se slovem nevinnost, které jsem čítával na jejich tvářích, když jsem s nimi přátelsky rozmlouval. Ale četl jsem je možná příliš kvapně a proto chybně, takže nebylo na jejich tvářích psáno možná stejně, jako nebylo jméno Julia Ferryho na programu odpoledního představení, při němž jsem poprvé slyšel Bermu (ale to mi nezabránilo, abych panu de Norpois nedokazoval, že Jules Ferry zcela určitě píše jednoaktovky).

Poslední tvář, kterou jsem na kterékoli své přítelkyni z této dívčí družinky spatřil, bývala ovšem jedinou, na kterou jsem se pamatoval, protože náš rozum vylučuje ze vzpomínek na určitou bytost vše, co nepřispívá k bezprostřední prospěšnosti našich každodenních styků s ní (a to také a zvláště tehdy, jsou-li tyto styky prozářeny

trochou lásky, která stále jsouc neukojena, žije vždy v okamžiku, který teprve nastává). Rozum nechává mizeti v dálce řetěz minulých dnů, drží pevně jenom jeho konec, který bývá často z kovu docela jiného než články zapadnuvší do noci, a při této naší cestě životem pokládá za skutečný jenom kraj, v němž právě jsme. Ale žádný z mých prvních, již tak dávných dojmů se nemohl proti tomuto každodennímu komolení své podoby dovolati pomoci mé paměti; během těch dlouhých hodin, jež jsem trávil rozprávkami, svačinami nebo hrami s těmi dívkami, mne ani jednou nenapadlo, že jsou to tytéž nelítostné a smyslné panny, jež jsem onoho prvního dne viděl v řádce jako na nějaké fresce před mořem.

Zeměpisci a archeologové nás sice vodí na Kalypsin ostrov a vykopávají Minoův palác, jenže Kalypsó je již jenom žena a Minos jenom král, nemající na sobě nic božského. I ctnosti a neřesti, o nichž nás historie poučuje, že bývaly vlastní těmto bytostem zcela skutečným, lišívají se často velice od těch, jimiž jsme obdařovali my sami ty báječné tvory, kteří se jmenovali stejně jako ony. Tak se rozprchla také celá ta rozkošná oceánská mytologie, kterou jsem si složil v prvních dnech. Ale není to zcela jedno, máme-li nebo nemáme-li aspoň někdy příležitost k tomu, abychom trávili svůj čas v přátelském styku s tím, co jsme pokládali za nedostupné a po čem jsme toužili. Ve styku s lidmi, kteří se nám zprvu zdáli nepříjemní, se stále, i v neupřímné radosti, kterou možná nakonec v jejich společnosti prožíváme, uchovává příchut' nepříjemných vlastností, jež se jim podařilo zatajit. Ale ve stycích, jako byl můj styk s Albertinou a s jejími přítelkyněmi, opravdová radost, která je v nich od prvo počátku, uchovává si onu vůni, již nelze nijak uměle dodati plodům, nepřírozeně rychle dorostlým, hroznům, které nedozrály na slunci. Ty nadpřírozené bytosti, jimiž pro mne v první chvíli byly, stále ještě i bez mého vědomí prosakovaly jakousi neobyčejnou krásou i mé nejbanálnější styky s nimi, nebo snad lépe chránily tyto styky, aby v nich nikdy nic banálního nebylo. Má touha hledala s takovou nedočkavostí význam očí, které mne teď znaly a usmívaly se na mne, které se však prvního dne střetly s mými pohledy jako paprsky

jakéhosi jiného světa, rozdělovala na kůži těch dívek, které mi zcela prostě ležice na útesech podávaly chlebíčky anebo si se mnou hrály, barvu a vůně tak bohatě a tak pečlivě, že často odpoledne, zatím co jsem ležel jako ti malíři, kteří hledají antickou velikost v moderním životě, obdařují ženu, stříhající si nehty na nohou, vznešeností „Hoch, vytahujícího si trn“, nebo kteří, jako na příklad Rubens, dělají, malující nějaký mytologický výjev, bohyně ze svých známých žen, pozoroval jsem ta tmavá nebo světlá, kolem mne v trávě rozptýlená těla podob tak úplně rozdílných, ani z nich možná nevypuzuje vše to všední, čím je naplnila má každodenní zkušenost, a přes to si ani nepřipomínaje jejich božský původ, jako kdybych si podoben jsa Herkulovi nebo Telemachovi právě hrál v kole nymf.

Pak přestaly i koncerty, počasí se zhoršilo a mé přítelkyně, ne všechny zároveň jako vlaštovky, ale v témž týdnu odjely z Balbecu. Albertina zmizela první, tak nenadále, že žádná z jejích přítelkyní si ani tehdy, ani později nedovedla vysvětlit, proč se tak najednou vrátila do Paříže, kam ji přece nevolaly žádné práce, ani žádné zábavy.

„Neřekla ani tak ani tak a odjela,“ hubovala Františka, která by ostatně byla ráda, kdybychom to udělali také. Zdálo se jí, že jsme příliš „nešetrní“ k zaměstnancům, jejichž počet byl již značně snížen, kteří však byli v Balbecu zdržováni těmi několika hosty, kteří tam ještě zůstávali, i k řediteli, který byl pro ni „žroutem peněz“. Je pravda, že z hotelu, který se chystal zavřít zanedlouho své brány, téměř již všichni odjeli; nikdy nebýval tak příjemný; ředitel tak ovšem nesoudil; kolem salonů, v nichž mrzlo a u jejichž dveří nestával již žádný groom, chodíval chodbami, oblečen v nový žaket a tak bedlivě ošetřen holičem, že jeho bezvýrazná tvář vypadala, jako by byla uhnětena z jakési směsi, v níž by na jeden díl masa byly tři díly kosmetických přípravků; k tomu vyměňoval stále vázanky (taková elegance stojí méně než vytápění hotelu a podržení zaměstnanců a ne jeden člověk, který nemůže již věnovat deset tisíc franků dobročinným ústavům, si snadno zahraje na šlechtěného dárce, dá-li pěti-frank spropitného poslíčkovi, který mu přinesl telegram). Vypadal, jako by dohlížel na prázdnotu a nicotu, jako by chtěl svým osobním

slušným zevnějškem dáti jakýsi prozatímní vzhled té ubohé pustotě, kterou bylo cítit v hotelu, jehož obchody nebyly v tom létě nejlepší, a podobal se přízraku panovníka, strašícímu v troskách svého bývalého paláce. Byl nespokojen zvláště tehdy, když místní vláček přestal pro nedostatek cestujících až do příštího jara jezdit.

„Zde chybí,“ říkával ředitel, „hlavně lepší kombinace.“

Přes to že jeho hotel zakončil tuto lázeňskou sezónu se ztrátou, chystal pro příští leta velkolepé plány. A ježto si přece jen dovedl zapamatovat správně krásné výrazy, týkaly-li se jeho zaměstnání a dodávaly-li mu lesku, říkával:

„Nebyl jsem dostatečně podporován, přes to že jsem měl v jídelně dobré pracovníky; jenom poslípčí plně neuspokojili; uvidíte napřesrok, jakou chasu dovedu sehnat.“

Přerušení místní dopravy ho nutilo, aby posílal pro poštu a odvážel někdy cestující v kočárku. Často jsem si vyžádal dovolení k usednutí vedle kočího a jezdíval jsem tak na procházky za každého počasí podobně jako té zimy, kterou jsem strávil v Combray.

Mnohdy však nás, babičku a mne, příliš prudký dešť uzavíral, protože Casino nebylo již otevřeno, v téměř úplně prázdných pokojích, které vypadaly jako podpalubí nějaké lodi, když vane prudký vítr, a v nichž každého dne jako při plavbě po moři některý nový člověk z těch, v jejichž blízkosti jsme žili tři měsíce, neznajíce jich, renneský soudce, caenský advokát nebo jedna Američanka a její dcery, přicházeli k nám, začínali rozhovor, hledali, jak by si ukrátili ty dlouhé hodiny, projevovali svá různá nadání, učili nás nějaké hře, zvali nás na čaj, k hudebním večírkům, ke schůzkám v určité hodiny, ke společnému pořádání těch různých zábav, obsahujících pravé tajemství rozptýlení a pobavení, tajemství, které spočívá v tom, že nikdo nesmí od nich požadovati mnoho, pomáhaje jenom k příjemnějšímu strávení nudných chvil, zkrátka navazovali s námi ke konci našeho pobytu v Balbecu přátelství, jež zítra jejich postupné odjezdy přeruší. Seznámil jsem se dokonce s tím mladým boháčem, s jedním z jeho dvou vznešených přátel a s herečkou, která se na několik dní vrátila; ale jejich přátelská skupinka se skládala již

jen ze tří osob, protože druhý přítel se již vrátil do Paříže. Vyzvali mne, abych s nimi večeřival v jejich hostinci. Myslím, že byli rádi, že jsem jejich pozvání nepřijal. Ale zvali mne velmi přátelsky, a třebaže pozvání vyslovil ve skutečnosti ten bohatý mladík, protože ostatní byli jenom jeho hosty, herečka, protože přítel, který ji doprovázel, markýz Maurice de Vaudémont, byl ze vznešeného rodu, ptajíc se mne, přijdu-li, mi jaksi pudově, chtějíc mi polichotiti, řekla:

„Maurice by měl takovou radost.“

A když jsem se s nimi dole ve dvoraně setkal se všemi třemi, mladý boháč ustoupil stranou a pan de Vaudémont sám mi řekl:

„Nepotěšíte nás svou přítomností při naší večeři?“

Měl jsem celkem velmi malý prospěch ze svého pobytu v Balbecu, ale to ve mně probouzelo tím větší touhu vrátiti se tam zase. Zdálo se mi, že jsem tam pobyl velmi krátce. Tak ovšem nesoudili moji přátelé, kteří mi psávali, chci-li se v Balbecu usadit navždy. A protože jsem viděl, že jsou nuceni psáti na obálku to jméno Balbec, a protože z mého okna byla vyhlídka místo do polí nebo do ulice na širé moře, jež jsem v noci slyšival dunět a jemuž jsem před usnutím svěřoval jako nějakou bárku svůj spánek, míval jsem dojem, že tato blízkost vln mi jistě jaksi hmotně a bez mého vědomí vstřípí pojem jejich půvabu podobným způsobem jako ty školní úkoly, jimž se mnohdy žák naučí ve spánku.

Ředitel mi nabízel pro příští rok lepší pokoje, ale já jsem teď již přilnul ke své světnici, do níž jsem vcházel, necítě již nikdy zápach vetyveru, a jehož rozměry má myšlenka, která si v něm dříve tak těžce zvykala, převzala tak přesně, že jsem byl nucen přivykati ji rozměrům opačným, když jsem v Paříži zase spával ve své staré ložnici, která měla strop nízký.

Bylo opravdu nutno odjeti z Balbecu, protože chladna a vlhkost byly již tak pronikavé, že nebylo možno zůstávati déle v tom hotelu, nemajícím krby ani ústřední topení. Zapomněl jsem ostatně na ty poslední týdny téměř ihned. Tím, co jsem téměř vždy, když jsem na Balbec myslel, zase viděl, byly chvíle, kdy mne v době krásných dnů, ježto jsem odpoledne chodíval s Albertinou a s jejími přítelkyněmi

na procházky, babička každého rána nutívala, abych podle lékařova rozkazu zůstal ležeti v temném pokoji. Ředitel rozkázal, aby v mém poschodí nikdo nehlučel, a sám dohlížel, je-li jeho příkazů dbáno. Na ochranu před příliš prudkým světlem jsem nechával co nejdéle zataženy dlouhé fialové záclony, které se mi prvního večera zdály tak nepřátelské. Ježto však přes ty špendlíky, jimiž je Františka, aby mezi nimi neprocházel světlo, každého večera spínala a jež ona jediná dovedla všechny zase rozepnout, a přes různé pokrývky, červený ubrus ze stolu a jiné kusy látek, sesbíraných tu a tam, jež na okna zavěsila, přece je nemohla zatemnit úplně, záclony propouštěly na koberec jakoby jakousi rudou pršku sasanek, do níž jsem chtěl nechtěl býval nucen vkročití svýma bosýma nohama. A na částečně osvětlené zdi naproti oknu ležel kolmo zlatý, ničím nepodpíraný válec, posunující se pomaloučku bokem jako ten sloup světla, který se pohyboval před národem izraelským na poušti. Znovu jsem uléhal; ježto jsem byl nucen vychutnávatí bez hnutí, jenom v obraznosti a všechny najednou ony rozkoše hry, koupelí a procházek, k nimž ráno vybízelo, radost rozbušovala hlučně mé srdce jako nějaký stroj, pracující plnou parou, ale nehybný a nemohoucí vyběhnutí svou rychlost jinak než otáčením kolem vlastní osy na témž místě.

Věděl jsem, že mé přítelkyně jsou na přístavní hrázi, ale neviděl jsem je, jak krácejí před nestejnými pahorky moře, na němž docela vzadu, sedíc uprostřed jeho modravých vršků jako nějaká italská víska, bývalo někdy, když bylo jasno, vidět městečko Rivebelle, odrážející se přesně ve slunečním jasu. Neviděl jsem své přítelkyně, ale (zatím co až do mé rozhledny vnikal pokřik prodavaček novin, „novinářek“, jak jim říkávala Františka, a hlasy koupajících se a hrajících si dětí, doplňující jako skřeky mořských ptáků šumění vln, měkce se tříštícíhu břehů) tušil jsem jejich přítomnost, slyšel jsem jejich smích, zastřený tak jako smích Nereidek, lahodným šuměním vln, které zaléhalo až k mému uchu.

„Dívaly jsme se,“ říkávala mi odpoledne Albertina, „přijdete-li. Ale vaše okna zůstala zavřena i při koncertě.“

Opravdu, v deset hodin bouřila pod mými okny hudba. Pomlčky nástrojů, bylo-li moře vzduté, vyplňoval plynulý a souvislý šumot vodních vln, které jako by zahalovaly zvuky houslí do svých křišťálových záhybů a jako by stříkaly svou pěnu nad střídavé ozvěny jakési podmořské hudby. Býval jsem netrpěliv, proč mi ještě nenesou šaty, abych se mohl oblékat. Zvonilo poledne a Františka konečně přišla. A několik měsíců v tom Balbecu, po němž jsem tak toužil, protože jsem si jej představoval jako místo stále bičované bouřemi a ztracené v mlhách, bývalo krásné počasí, tak oslnivé a tak vytrvalé, že jsem, jakmile otevřela okno, vždy mohl se vši jistotou očekávat, že uvidím též sluneční pruh přeložený přes roh venkovní zdi a svítící vždy stejnou barvou, která nebyla tak zářivá jako znamení léta, jako spíše zasmušilá jako mrtvá, umělá barva smaltu. A zatím co Františka vytahovala špendlíky z okenního rámu, sundávala pokrývky a rozhrnovala záclony, letní den, který tím odhalovala, vypadal stejně mrtvě, stejně staře jako nějaká nádherná, tisíciletá mumie, kterou by naše stará služka opatrně vybalovala ze všech jejích plátén a ukázala ji pak nabalzamovanou v jejích zlatých šatech.

Marcel Proust
Hledání ztraceného času II
Ve stínu kvetoucích dívek

Edice Klasická světová próza
Překlad Jaroslav Zaorálek
Obálka s použitím volných zdrojů Jakub Tesař
Redakce Jaroslava Bednářová

Vydala Městská knihovna v Praze
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. vydání
Verze 1.0 z 24. 9. 2018

ISBN 978-80-7587-962-2 (epub)
ISBN 978-80-7587-963-9 (pdf)
ISBN 978-80-7587-964-6 (prc)